ОСТАЛ ВНЕШНЯЯ

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСТАП ВИШНЯ

1889—1956

РАДЯНСЬКА
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ОСТАП ВИШНЯ

ФЕЙЛЕТОНИ
ГУМОРЕСКИ
УСМІШКИ
ЩОДЕННИКОВІ
ЗАПИСИ

КИЇВ
НАУКОВА ДУМКА
1984

В55
У2

РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ

І. О. Дзеверін (голова)
М. П. Бажан
О. Т. Гончар
Ю. Е. Григор'єв (секретар)
В. Г. Дончик
М. Г. Жулинський (заступник голови)
П. А. Загребельний
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк
О. В. Мишанич
Л. М. Новиченко
Д. В. Павличко
Ф. П. Погребенник
В. М. Русанівський
М. П. Стельмах
О. В. Шпильова
М. Т. Яценко (заступник голови)

Упорядкування і примітки
І. В. ЗУБА

Вступна стаття
І. В. ЗУБА

Редактор тому
І. О. ДЗЕВЕРІН

Редакція художньої
літератури

В $\frac{4702590200\text{-}277}{M221(04)\text{-}84}$ передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1984

ОСТАП ВИШНЯ

Остап Вишня — видатний український радянський письменник, широко знаний у нашій країні та за рубежем,— ввійшов у радянську літературу як високоталановитий майстер сатири і гумору. Митець самобутній і неповторний, він формувався й зростав на грунті народного життя і своїм бойовим, актуальним словом успішно слугував безупинному утвердженню нового в соціалістичному суспільстві, вихованню радянської людини, боротьбі з ворожою нам ідеологією. Творчість його надихалась і окрилювалась великим поняттям — Народ.

«Який би я був щасливий,— писав Остап Вишня 15 травня 1949 року в щоденнику «Думи мої, думи мої...»,— якби своїми творами зміг викликати усмішку, хорошу, теплу усмішку, у радянського народу!

Ви уявляєте собі: народ радісно усміхнувся!

Але як це трудно!

Для літератури, по-моєму, треба перш за все — ч е с н і с т ь. Потім уже геній, талант, здібність і інші атрибути літератури.

Тоді буде література!»

Не раз, не два вдаючись на схилі літ до таких роздумів, Остап Вишня зі всією щирістю говорив про високе покликання радянського письменника і про вірність митця правді, про любов і повагу до людини праці. Слушність цих роздумів письменник якнайкращим чином підтвердив усією своєю художньою творчістю, громадською діяльністю й загалом — усім своїм життям.

Народився Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко) 12 листопада 1889 року в селі Грунь (хутір Чечва) Зіньківського повіту на Полтавщині (нині Охтирський район, Сумської області), в багатодітній сім'ї селянина. Вчився спочатку у місцевій початковій, потім у двокласній школі в містечку Зіньків. Батько його мав намір дати здібному, охочому до читання хлопцеві повнішу освіту. «Після сільської школи,— згадувала сестра письменника К. М. Даценко,— Павло хотів вчитися «на вчителя».

Він просив батьків (навіть плакав), щоб віддали його у Глухівську вчительську семінарію, але не було в нас грошей, сім'я велика.

Повезла мама Павлушу до Києва, у військово-фельдшерську школу, де вже рік вчився наш найстарший брат — Василь.

Вчились тут хлопці на казенний кошт — батько наш був старий солдат-унтер.

Неохоче складав іспити Павло в цю школу, але склав блискуче...»[1]

Після закінчення (у 1907 році) Київської військово-фельдшерської школи Павло Губенко перебував на військовій службі, потім працював у київській лікарні Південно-Західної залізниці. Втім, юний Губенко не мав наміру присвятити себе медицині. Відбуваючи години в лікарні, він старанно працював над самоосвітою, склав екстерном екзамен за гімназію, дедалі більше захоплювався літературою. У 1917 році вступив до Київського університету, та незабаром, не скінчивши вузу, повністю віддається журналістській і літературній роботі.

Перший друкований твір молодого літератора — «Демократичні реформи Денікіна (Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)» — з'явився за підписом «П. Грунський» у кам'янець-подільській газеті «Народна воля» 2 листопада 1919 року. А вже з квітня 1921 року молодий письменник, працівник республіканської газети «Вісті ВУЦВК», почав активно і систематично виступати у партійній і радянській пресі. 22 липня 1921 року в газеті «Селянська правда» під фейлетоном «Чудака, їй-богу!» вперше з'явився псевдонім «Остап Вишня», що з часом утвердився як літературне ім'я видатного майстра української сатири і гумору.

У цей складний і відповідальний для молодої Радянської країни час ленінська партія, численні активісти нового ладу всі свої зусилля спрямовували на вирішення животрепетних соціально-політичних, економічних, ідеологічних завдань — відбудову зруйнованого війною народного господарства і перехід до соціалістичного будівництва, боротьбу з класовим ворогом, виховання відданих революційній справі кадрів, якнайскоріше подолання темряви, культурної відсталості на селі тощо. Життям країни, суспільства і визначалися щоденні турботи нашої преси, а отже, й Остапа Вишні як одного з її невтомних працівників.

Для формування і становлення таланту письменника-гумориста велике значення мало багато факторів. Дитинство його минуло на чарівній Полтавщині, де особливо відчувалися любов і шана до славетних земляків І. П. Котляревського і М. В. Гоголя. Майбутній письменник змалку опановував усі премудрості селянського побуту, запам'ятовував яскраві типи людей праці, вбирав у себе їхню дзвінку, мудру та барвисту мову, багату на перлини народного гумору. Робота ж у пресі стала своєрідним продовженням, уже на вищому рівні, цієї щоденної школи життя, що її сумлінний і спостережливий літератор проходив із воістину зразковою невтомністю.

Багатющі запаси знань, належне розуміння політики партії в галузі соціального будівництва, добре відчуття динамічності життєвих

---

[1] Живий Остап Вишня. Збірник спогадів про письменника. К., 1966, с. 10.

процесів і, звичайно ж, уміння в художній творчості «схопити» відповідний тон, знайти свою художню форму, — все це може пояснити, чому Остап Вишня майже щодня приходив до читачів «Вістей», «Селянської правди», журналу «Червоний перець» та інших видань з усмішкою, малим фейлетоном, а то й просто з лаконічним іронічним відгуком на якусь конкретну подію в житті. Щоб уявити обсяг і значення цієї праці письменника і журналіста, досить сказати, що, наприклад, тільки протягом 1923 року він друкує у «Вістях ВУЦВК», «Селянській правді» та інших виданнях понад двісті п'ятдесят бойових, гострих, оперативно написаних фейлетонів та усмішок. А загалом письменник-гуморист надрукував у «Вістях ВУЦВК», «Селянській правді» та «Червоному перці», а після Великої Вітчизняної війни у газеті «Радянська Україна», журналі «Перець» та інших виданнях понад дві з половиною тисячі творів.

Виступи Остапа Вишні в пресі користувалися надзвичайною популярністю серед читачів. Ті з сучасників гумориста, хто в своїх спогадах торкаються його діяльності в 20-ті роки, не перебільшуючи, засвідчують дійсні факти: газету або журнал із новими публікаціями письменника чекали селяни, робітники, службовці, студентська молодь, передавали з рук в руки і влаштовували колективні обговорення.

1923 року відбувся дебют Остапа Вишні як письменника — вийшли збірки «Марк Твен — Остап Вишня. Сільськогосподарська пропаганда» (Б-ка «Книгоспілки». Серія гумору і сатири, № 1) і «Остап Вишня. «Діли небесні» (Б-ка «Книгоспілки». Серія гумору і сатири, № 4). До першої з них увійшло сатиричне оповідання Марка Твена «Як я був редактором сільськогосподарської газети» і гуморески Остапа Вишні «Агрономова з Публієм Козоцапським полеміка», «Весняна кампанія» та «Про колективізацію». Брат Остапа Вишні — К. М. Губенко — у своїх спогадах подає про це такі свідчення: «Десь у двадцятих роках приїхала до нас з Харкова в Грунь найстарша з сестер Катерина і привезла мені подарунок від брата — з теплим написом дві його книжечки: «Діли небесні» та «Сільськогосподарська пропаганда», про яку, до речі, ніде не згадується...» («Про брата».— У кн.: Живий Остап Вишня. Збірник спогадів про письменника. К., «Дніпро», 1966, с. 15). До збірки ж «Діли небесні» ввійшли широко відомі твори письменника, що не раз передруковувалися в його виданнях.

У 20-ті — на початку 30-х років одна за одною виходять збірки творів Остапа Вишні — «Вишневі усмішки (сільські)», «Реп'яшки» (1924), «Вишневі усмішки кримські» (1925), «Лицем до села» (1926), «Вишневі усмішки кооперативні» (1927), «Вишневі усмішки закордонні» (1930) та інші. З'явилося підсумкове на той час «Зібрання усмішок у чотирьох томах» (1928 і 1930 рр.); твори гумориста витримують численні перевидання, виходять у перекладах російською та іншими мовами народів Радянського Союзу. Як свідчить у своїх спогадах Ф. Ю. Маківчук, уже «1928 рік Остап Вишня зустрів, будучи автором 23 книг фейле-

тонів, гуморесок, нарисів, що витримали 42 видання за чотири роки. Сім з них вийшло двома виданнями, шість — чотирма, чотири — п'ятьма, а одна — збірка антирелігійних фейлетонів «Діли небесні» — витримала аж шість видань. Загальний тираж цих книжок досяг шестизначного числа — 400 тисяч примірників» (Живий Остап Вишня, с. 199).

Остап Вишня разом із своїми побратимами — працівниками сатирико-гумористичного жанру в українській літературі,— назвемо тут В. М. Еллана (Блакитного), С. В. Пилипенка, В. М. Чечвянського, П. Й. Капельгородського, Юрія Вухналя (І. Д. Ковтуна), Костя Котка, В. М. Ярошенка, М. П. Годованця — віддається плідній і невтомній творчій роботі. Він висміював всілякі пережитки і пристрасно, переконано підтримував паростки нового в праці, побуті, культурі, в духовному бутті радянської людини.

У 1944 році розпочався другий період активної творчої і громадської діяльності Остапа Вишні. Як відомо, перед цим у його роботі була вимушена перерва, викликана несправедливими, допущеними в умовах порушення ленінських принципів законності, звинуваченнями на його адресу. Першим твором, що знаменував повернення письменника до літературної праці, стала усмішка «Зенітка», опублікована в газеті «Радянська Україна» 26 лютого 1944 року. Цей твір обійшов усі фронти, часто читався по радіо, викликаючи, як того й прагнув автор, теплу усмішку в бійців і трудівників тилу, додаючи їм віри в неодмінну перемогу над фашизмом. У повоєнні роки Остап Вишня видає нові збірки гуморесок і фейлетонів — «Самостійна дірка» (1945), «Зенітка» (1947), «Весна-красна» (1949), «Вишневі усмішки» (1950), «Мудрість колгоспна» (1952), «А народ воювати не хоче» (1953), «Великі ростіть» (1955), «Нещасне кохання», «Твори в двох томах» (1956) та інші. Він також працює над перекладами творів російської та світової класики — М. Гоголя, А. Чехова, О. Сухово-Кобиліна, Марка Твена, О'Генрі, Б. Нушича, Я. Гашека, Я. Неруди, російських радянських письменників В. Маяковського, Є. Петрова, В. Овечкіна, В. Карбовської, О. Іонова та інших.

Талановитий і широкопопулярний у народі письменник, Остап Вишня провадив і велику громадську роботу. Досить згадати в цьому зв'язку хоча б деякі промовисті факти. Ще в 1922 році він разом з В. Блакитним бере участь у редагуванні перших двох номерів журналу «Червоний перець», з 1927 року, коли поновився вихід цього журналу, стає одним з активних його організаторів і членів редколегії, а потім і редактором. Такою ж активною була його робота в літературних об'єднаннях «Плуг» і «Гарт», пізніше — в оргкомітеті Спілки радянських письменників України та Всесоюзному оргкомітеті, що здійснювали підготовку до створення республіканської і всесоюзної письменницьких організацій і проведення перших Республіканського та Всесоюзного з'їздів радянських письменників.

Після Великої Вітчизняної війни Остап Вишня входить до редколегії журналу «Перець» і стає активним його працівником. Він обирав-

ся також до складу правління Спілки радянських письменників України та інших громадських організацій республіки, багато і плідно працював як добрий, чуйний порадник і вихователь молодих гумористів. Письменник був постійно в гущі народного життя, виявляв глибоку увагу до нових подій, явищ, процесів у місті та на селі, про що свідчать і його участь у Декаді української літератури та мистецтва в Москві у 1951 році, і поїздки в міста і села нашої та інших республік, зокрема, до Харкова, в райони Київщини, на «Запоріжбуд», у західноукраїнські області тощо, і зустрічі та знайомство з передовиками виробництва, і численні виступи перед робітниками, колгоспниками, інтелігенцією, студентською молоддю, що завжди проходили з величезним успіхом.

До останніх днів життя (помер Остап Вишня 28 вересня 1956 року) віддавав він талант і натхнення всенародній справі — боротьбі за торжество ленінських, комуністичних ідеалів.

Складна, багато в чому суперечлива дійсність перших пожовтневих років вимагала від митців точного визначення свого місця в суспільному житті. Остап Вишня став до лав тих, хто всю свою художню творчість і громадську діяльність пов'язав із найважливішими соціальними завданнями і турботами Радянської влади. Старе, дожовтневе, з одвічною темрявою та забобонністю село, говорив письменник своїми творами, відходить у небуття, і йому на зміну постає — в муках, зіткненнях антагоністичних сил — село нове, з гуманними принципами людської дружби, спільності, соціалістичного колективізму. В гумореснах Остапа Вишні майстерно відтворена динаміка цих соціально-побутових, політичних, психологічних змін. Звідси — й один з улюблених способів контрастного зіставлення села старого й нового, безнастанне нагадування (звісно, мовою художніх образів) про те, з чим необхідно якнайскоріше розпрощатися, назавжди й остаточно. Письменник піддає висміюванню такі одвічні риси та звички в характері селянина, як недовіра до нового в господарюванні, в побуті, культурі, певна вайлуватість, безініціативність, і на противагу цьому зі щирою теплотою зображує селянина-господаря, громадського діяча, активного трудівника.

Один із колоритних, вихоплених із життя типів — Митро Хведорович, персонаж усмішки «Земля обработки требуєть...». Це селянин розважливий і повільний, нерішучий і лінивий у своїх порухах, у мові, у діях; він вірить у бога і загалом начебто з'явився з далекої давнини. На запитання, чом «нивки ваші так завівсюжило та мишієм укрило»? — Митро Хведорович спроквола пояснює: «— То воно от що главное: земля обработки, як казав оце агроном, требуєть. Ну, воно, мабуть, і правда. Бо без «обработки» самий тобі вівсюг».

Глибокий смисл має жартівливе «резюме» гумориста: «І Митро Хведорович «обработки требуєть!»

Типаж подібних персонажів у Остапа Вишні досить різноманітний, як, зрозуміло, різноманітні й уособлювані ними вади, недоліки. З не-

абиякою вигадливістю письменник показує їхні дії (а ще частіше — бездіяльність), задавнені звички жити «по старинці». Розкриваються ці персонажі в різних ситуаціях, але щоразу прискіпливий авторський погляд висвітлює їхні звички, переконання, неприйнятні в умовах радянської дійсності.

Остап Вишня володіє щасливим даром не просто підмітити негативне, притаманне тим чи тим людям і обставинам, але й водночас виявити психологічну проникливість, «вжитися» в створюваний ним образ. Він, наприклад, може в оригінальний спосіб, до найтонших нюансів показати ставлення людини до книжки або газети, відтворити приємне мріяння селянина про майбутній урожай, однак — і повну байдужість до плекання того врожаю. Ефектний прийом зображення людини та обставин, майстерно застосовуваний гумористом,— прихована або ж «зворотна» іронія: оповідач начебто найщиріше сприймає хибні погляди персонажа й так художньо аргументує їх, що читач безпомильно виносить їм свій присуд.

В усмішці «Борімось за книжку!» гуморист зобразив обмеженого та нерішучого селянина й водночас подав делікатні, навіть мудрі педагогічні поради. Він знав, вірив у те, що будуть у нас і нові хати-читальні, і нові школи, але буде і певна «самодіяльність» селян, неписьменних і глухих до повелінь живого життя. Тому і переконує та закликає:

«Учитись треба!

Воно, що й казати, було б дуже добре, коли б за пуд гречихи найняв когось за себе, щоб воно в школу ходило, а ти собі сидів би вдома і потроху грамотним робився...».

Здавалося б, дуже просто веде автор свою щедру на дотепи бесіду. Та в тому-то й річ, що, добре відчуваючи психологію і змальованих персонажів, і читачів, він ненав'язливо впливає на них, формує переконання, спонукає до підвищення культури думки, культури душі. Коли гуморист писав: «Навіть як узяти в неділю книжку, підкласти її під голову й виспатись на ній од обіду і аж поки товар увечері напувати,— не вчитаєте й одної з того літери»,— це не могло не переконати кожного з сільських шанувальників Остапа Вишні в тому, що письменник знає про них усе, навіть про неприємні для них самих вагання, лінощі й усілякі інші слабкості.

Автор усмішок висміює тих, хто тримається за старе, одмахується од нового звичним «та якось воно буде...», агітує за розкріпачення жінки од незчисленних домашньо-побутових клопотів і активніше залучення її до громадського життя, турбується про розгортання роботи в хатах-читальнях, сільбудах, про поліпшення діяльності сільських Рад тощо. Усмішки, в яких ставляться й ці й подібні проблеми,— бойові, цілеспрямовані виступи письменника-гумориста на злобу дня, їм притаманні актуальність, розважливе й водночас непримиренне ставлення до недоліків, послідовність в утвердженні нового. Письменник майже щодня друкував такі твори у «Вістях», «Селянській правді» та інших виданнях

і кращі з них подав у окремих збірках — «Вишневі усмішки (сільські)», «Лицем до села», «Вишневі усмішки кооперативні».

«Вишневі усмішки (сільські)» з'явилися після поїздки Остапа Вишні як власного кореспондента газети «Вісті ВУЦВК» у ряд сільських районів; цикл «Лицем до села» був створений внаслідок ознайомлення з життям Мануйлівки та інших сіл на Полтавщині, де автор провів літо 1925 року.

Відрядження і тривале перебування на селі надали Остапу Вишні можливість пізнати неповторні людські типи, історії людського буття, атмосферу буднів, зрештою, всі ті реалії, що природно ввійшли в його усмішки (тематика, сюжети, комічні колізії, риси облич і вдачі героїв, дотепи, живі, од народного мовлення слівця, інтонації тощо). В багатьох із них, зокрема таких, як «Жінвідділ», «У колектив!», «Та даймо машину!», «Гіпно-баба», влучно відтворено різні вади господарювання на селі, культурну відсталість деяких селян, старе, віджиле в побуті, у взаєминах між людьми.

Сільські усмішки не лише відбивають розширення ідейно-тематичних обріїв письменникової творчості, а й засвідчують урізноманітнення художніх форм, успішно освоюваних майстром сатири і гумору. Крім форми невеликої обсягом усмішки, добре знаної з попередніх авторових публікацій, тепер з'являються також твори, яким притаманні якості більш докладного гумористичного оповідання, або й такі, де ці якості є визначальними («Село згадує», «Дід Матвій» і класичне, з блискуче відтвореними мовними полілогами оповідання «Ярмарок»).

В окремих творах Остап Вишня успішно поєднує прийоми та засоби зображення, характерні для різних жанрів, скажімо, гуморески і нарису — подає спостереження подорожнього характеру, документальні свідчення про місце дії, героїв тощо («Подорожні враження», «У колектив!»). Художня розповідь, в якій органічно зливаються в єдиний стильовий потік засоби гумористичного та нарисового письма, виявилася досить перспективною для автора,— пізніше, і в другій половині двадцятих, і в повоєнні роки він часто виступав із гумосками-нарисами та гумосками-репортажами.

Однією з ідейно-художніх ознак ряду письменникових усмішок стають пейзажні вкраплення — поетичні замальовки природи. Це було помітне вже у «Вишневих усмішках (сільських)» та у «Вишневих усмішках київських», у циклі усмішок-репортажів «Всесоюзна сільськогосподарська виставка», але з особливою майстерністю виявилось у «Вишневих усмішках кримських». В останніх автор із захопленням першовідкривача змалював побережжя, гірські картини природи, чарівний рослинний світ цього краю.

Письменник активно шукав нові художні форми, оригінальні зображувальні засоби. Відтак поряд із багатством фактів і спостережень усмішки засвідчили щедрість гумористично-поетичної палітри автора, різноманітні аспекти в підході до зображуваного. Наприклад, в усмішках «Крим», «Там, де цар пішки ходили», «Гурзуф» факти з історії, гео-

графії, етнографії знаходять неповторне гумористичне, лірично забарвлене осмислення; в таких творах, як «Діва» й «Монах» (Легенда)», «Море», факти краєзнавчого характеру постають у поетичному серпанку витворених протягом століть кримських легенд; в усмішках «Кримська ніч (Лірика з екзотикою)», «Кримський місяць (І це лірика)», «Кримське сонце», «Гори» змальовано чарівні пейзажі, відтворено «пізнавальні» мандрівки-подорожування спостережливого, закоханого у красиве і поетичне оповідача; в оповіданні «Життя татарчине» письменник, послуговуючись легендами, створює художньо-узагальнений образ жінки-татарки, її нещасливої долі в дожовтневі часи. У цих творах особливо вимальовується цікавий образ героя-оповідача, людини спостережливої і дотепної, тонкої ліричної вдачі.

Свіжий поетичний тон, неповторний гумористично-мовний колорит позначає усмішки «Отакі в нас колись на селі були клуби», «Як ми колись учились», «Ох і лікували нас...», «Сільська юстиція» та інші. Звичайно, не задля веселої розваги відтворюються епізоди з минулого — письменник у своєрідний спосіб нагадує, як, вдаючись до життєлюбного, торжествуючого сміху, належить прощатись зі всім старим, відсталим у житті села і водночас плекати, утверджувати нове, сучасне, щодень народжуване завдяки виховній і будівничій діяльності Комуністичної партії, Радянської держави.

Остап Вишня переконаний, що «лікувальний» сміх гумору і сатири, як хліб насущний, потрібний людям у їхніх щоденних клопотах. Не випадково він у короткому газетному відгуку на одну з вистав самодіяльного лялькового театру, підтримуючи цю нову на той час справу (лялькoвий театр — «корисна штука»,— зауважував автор), говорив про близьке йому, гумористові: «...його на селах дуже можна використати як театр революційної сатири». І далі: «Видовисько дуже добре...

Через отаку чудернацьку «ляльку» дуже й дуже можна багатьох до розуму довести...

Репертуар? Життя само репертуар...»

Життя було невичерпним ідейно-тематичним джерелом і для Остапа Вишні. В цей час у його творчості важливе місце займає антирелігійна тематика. Розробляється вона в найрізноманітніших аспектах, проте бачимо й основні напрями художньо-сатиричної критики релігії: викриття її антинаукової, реакційної суті та єднання з класовим ворогом; висміювання забобонності й довіри селян до всіляких церковних учень, проповідей, постулатів; розкриття аморального обличчя церковників і власне їхнього утриманського, паразитичного способу життя. Справді, важко переоцінити значення таких фейлетонів і усмішок сатирика, як, приміром, «Діли небесні», «Страшний суд», «Походження світу...», «Леригія». Форми і засоби висміювання негативного, комічні ситуації в них найрізноманітніші, але неодмінно тут бринить іронічний тон розважливої співрозмови автора із читачем. Гуморист з лукавим усміхом радив селянам: найкраще боротися із шкідниками на полях за допомогою... батюшки та відповідних молебнів («Про-о-пали шкідни-

ки!»); марно, мовляв, турбуватися розбудовою лікарняної справи, адже повсюдно в селах і хуторах є самодіяльні лікарі, бабусі-знахарки, а відсоток смертності «серед хворих регулює бог» («Дуже важливі справи і як їх вирішити»). Письменник не перестає також, кажучи його словами, безперервно вести «невпинну боротьбу на «чудесному» фронті («Війну чудесам») — висміювати шарлатанство служителів церкви з «оновленням» ікон, освяченням криниць, з божим «покаранням» невіруючих тощо.

Антирелігійні виступи письменника бойові, гострі і художньо своєрідні (хоч, правда, інколи й не обходилось у них без кепкування «грубуватого», позбавленого тонкості та делікатності в ставленні до почуттів віруючих). Спрямованість цих виступів відповідала політиці партії в галузі антирелігійної пропаганди, атеїстичного виховання трудящих. Згадаємо, що в резолюції XII з'їзду РКП(б) вказувалося на необхідність «видання брошурок і листівок, доступних для середнього робітника або селянина, які в зрозумілій для нього формі давали відповіді на питання походження світу, життя і суті людських відносин», наголошувалося на «антирелігійній масовій пропаганді у формі жвавих і зрозумілих лекцій», старанному добиранні лекторів, залученні до читання цих лекцій спеціалістів, природників, матеріалістів [1].

Народна влада на селі мала в особі Остапа Вишні доброго помічника й мудрого порадника. Щоденні клопоти сільських Рад — одна з найпоширеніших тем у його творчості. Послуговуючись улюбленою манерою іронічних порад, рекомендацій, всіляких роз'яснень, гуморист «обговорює» з читачами питання великої державної ваги, переконує, як діяти, яких принципів і вимог дотримуватися в справі народовладдя. «Виберіть такого голову,— радить, наприклад, автор усмішки «Вибори на селі»,— що самогон хилить, як воду... Просто з-під куба кухоль перекине й не скривиться... Оце голова!» Або ж іще: «Вибирайте голову ласкавого та доброго. Щоб за родичів не забував. Щоб рідня його була не забута та влаштована...»

Більшості творів Остапа Вишні притаманні глибина зображення і трактування проблеми, відчуття перспективи. Звертаючись, зокрема, до такої важливої проблеми, як виховання підростаючого покоління, він дотепно зіставляє нові засоби впливу на дітей і випробувані «методи» впливу, старі чи й не одвічні, що йдуть од життя дореволюційного. Завдяки цьому письменникові усмішки «Дитя наше», «Давайте воюваться», «Честь імеєм вас поздравіть...» сприймаються як аргументоване, розважливе слово в непростих і делікатних виховних клопотах і, зрештою, як слово, що поетизує привабливість, гуманно-людяний зміст великої виховної справи.

У художньому трактуванні питань нового, соціалістичного виховання Остап Вишня загострював увагу на важливих соціальних, громад-

---

[1] КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів. К., 1979, т. 2, с. 451—452.

ського-політичних явищах. «Одкинути, зовсім одкинути треба думку виховувати дитину по своїх хатніх кутках, хатніх закапелках. Ясла, садок, нова школа — ось шлях виховання наших дітей»,— вчить молодих матерів Лікарка — одна з головних героїнь комедії «Вячеслав». Та сатирик загострює увагу на повній невідповідності слова й діла, добрих настанов і практичних вчинків згаданого персонажа. Комедійно-сатиричний конфлікт цього твору полягає саме в тому, що домашній побут і звички, провідні риси в поглядах Лікарки-матері та її оточення цілковито протилежні її виховним настановам, задекларованим перед людьми, «на службі». Маленький синок Лікарки Вячеслав виховується в обстановці войовничого міщанства, обивательщини, егоїзму та лицемірства. Треба віддати належне спостережливості й проникливості автора сатиричної комедії: він не лише порушив одну з найгостріших для того часу проблем, не лише художньо інтерпретував правдивий життєвий конфлікт, пов'язаний з проблемою виховання людини, а й художньо втілив у образах негативних персонажів (Лікарка-мати, Батько, Бабушка, тьотя Ляля та інші) такі риси, як лицемірство, «роздвоєння особи» в ставленні до громадських і власних справ,— риси, що у наступні десятиліття, та й сьогодні, перебувають у полі зору майстрів нашої гумористики і взагалі літератури.

Великий внесок Остапа Вишні в справу боротьби партії і народу проти залишків таких негативних явищ, як бюрократизм, канцелярщина і формалізм у роботі різних установ і закладів молодої Радянської держави. Як відомо, В. І. Ленін гостро негативно ставився до бюрократизму, про що, зокрема, свідчить його схвальна оцінка віршованого сатиричного фейлетону В. Маяковського «Прозаседавшиеся» і висловлювання в розмові з Кларою Цеткін про бюрократичні методи роботи: «Ми змушені використовувати бюрократів старого стилю, і в результаті у нас утворився бюрократизм. Я його від душі ненавиджу, не маючи, звичайно, при цьому на увазі того чи іншого окремого бюрократа»[1].

Остап Вишня в ряді фейлетонів та усмішок з партійною принциповістю розкриває антинародну, антидержавну сутність бюрократизму, канцелярської тяганини тощо. Художньо-сатиричні «аргументи» оповідача здебільшого влучні, іронічно знущальні, коментування фактів — дотепне й невідпорне. «Злива на сільраду нашу. Паперова злива! Голова так іще сяк-так пливе, горічерева, а секретар уже захлинається»,— так розпочинає автор фейлетон «Пропащі люди». «...Ніколи б не подумали,— веде далі оповідач,— що в такій маленькій, біленькій, чистенькій хатці йде така страшна боротьба з грізною стихією. Ніколи б вам і на думку не спало, що в тій хибарці двоє людей захлинаються в паперах, що вже ось три роки ливом ллють з «райвиконкомської хмари». Ретельно підрахувавши, скільки у селі дворів і «їдців» та скільки щомісячно сільрада має подавати усіляких звітних паперів, автор довершує сатиричну картину формального, канцелярсько-бюрократичного сти-

[1] *Цеткін Клара.* Спогади про Леніна. К., 1955, с. 15.

лю роботи. До речі, образи «паперової» і «статистичної зливи», в різних лексичних варіантах вживані й тодішньою партійною пресою, виявились влучними та, як і саме явище, живучими — недаремно наша сатира послуговувалась ними і в п'ятдесяті роки.

Як різні самі форми вияву згаданого явища в житті, різноманітна і зброя сміху сатирика. Він, скажімо, творить уявні та гротескно-фантастичні сцени, де «входящі» та «виходящі» папери стають персоніфікованими учасниками бюрократично-канцелярського дійства («Не викрутяться»); вдається до іронічного зіставлення знівельованого протокольного стилю з живим, конкретним народним мовленням («Отака мати...»): майстерно змальовує комічні ситуації, в яких сповна виявляється антидержавна якість бюрократизму, канцелярщини, формалізму («Пропащі люди»).

Художньо своєрідні та соціально злободенні твори письменника на теми нашого внутрішнього життя. Вони правдиво відбивають непримиренне ставлення партії і народу до буржуазних пережитків у свідомості людей, до тих недоліків, що з ними необхідно було рішуче боротися в процесі будівництва нового, соціалістичного суспільства.

Остап Вишня здобуває широке визнання та непохитний авторитет і як блискучий політичний сатирик, постійно націлений на викриття ворогів з буржуазно-націоналістичного табору, різного роду контрреволюціонерів, безпринципних служак буржуазної пропаганди, всіляких верховодів агресивного імперіалізму. Вже перші його фейлетони «Демократичні реформи Денікіна...», «Про велике чортзна-що», «Антанта (Науковий висліД)» та інші засвідчили вміння молодого автора писати свіжо і самобутньо, влучно і гостроприцільно використовувати засоби викривального сміху. А ще — і ця особливість має першорядне значення для політичного сатирика — давати непохибну ідейно-політичну оцінку фактам і явищам міжнародного життя.

Майстерно створюючи основну картину чи ситуацію, сатирик подає її у чітко виписаному контексті обставин, політичних і побутових деталей. В одному випадку це — розповідь про розподіл землі денікінцями за «допомогою»... шомполів, у другому — йдеться про Скоропадського, посадженого на «гетьманський» трон німецькими окупантами й підтримуваного їхніми багнетами.

У центрі політичного фейлетону Остапа Вишні найчастіше перебуває провідний сатиричний образ, що містить вагоме узагальнення. Так, Антанта, доводить автор у згадуваному «науковому висліді», означає не «згоду», а зовсім інше: «замість тітки» або «тітка, тьотя, тітонька». Й сатирик послідовно розвиває думку про суть цього образу, конкретизуючи його у двох зображальних планах: іронічно змальовує дії «тітоньки» й дії Антанти як військово-політичного блоку агресивних імперіалістичних держав. Іронічне уподібнення цих понять породжує неповторно-комічне враження од приречених історією домагань імперіалістичних політиків перепинити шлях соціалістичній революції, задушити кільцем блокади молоду Радянську державу.

Знижуючи державно-політичні акції ворогів до сфери звичайного побуту і знаходячи в цій сфері образні сатиричні відповідники «високим» державним поняттям, письменник послуговується й відповідно «низьким», далеко не одописним стилем глузливо-комічного мовлення, блискуче користується іронічно-співчутливим тоном фейлетонної оповіді. Антанта, каже він, народилася «кволою, худенькою, бліденькою. Довелося на перших порах навіть штучного дихання додавати, щоб тріщки оживити її. Штучне дихання проробляв відомий німецький лікар Гінденбург»; «Головний управитель її, Вільсоном прозивається...»; «Є й ще в тьоті помічник-управитель — Клемансо»; «За останній час хворіть тьотя стала. Часто кахикає блокадами, завелися в голові добровольці. Чухається весь час, нервується».

Своїм торжествуючим сміхом Остап Вишня супроводив до «царства тіней» (вислів М. Є. Салтикова-Щедріна) різних служителів і захисників царсько-поміщицького ладу, що, перебуваючи в еміграційних закутках на Заході, не переставали злісно виступати проти Радянської влади («Спеціально дворянський», «Государыться...»); монархів, диктаторів, які втрачали свою владу в тих чи тих країнах («Умовив», «Ну куди його?», «Не дурак король...»); різних білоемігрантських учасників спекулятивних політичних кампаній, спрямованих проти Радянської країни («Їй-богу, не я!», «Радуйся, жінко українська!» тощо).

Остап Вишня-сатирик добре відчував атмосферу політичного життя і не оминав своєю увагою, по суті, жодної примітної події чи принаймні епізоду в антирадянській і загалом лицемірній політиці буржуазних правителів. Так, заяви англійських керівників про те, нібито дії Радянського уряду шкодять їхньому престижу, затримка англійських риболовецьких траулерів у наших територіальних водах і зчинений з цього приводу, там, на Альбіоні, галас протестів стали предметом політичних фейлетонів сатирика («Відповідь на меморандум англійського його величества уряду», «Як Керзон у Білому морі рибу ловив і що з того всього може вийти»). Неважко уявити, в якому світлі поставав англійський «його величества уряд», коли його амбітні заяви протесту здобували іронічно-пародійну інтерпретацію у фейлетоні Остапа Вишні, або ж який вигляд мав англійський міністр Дж. Керзон, коли в змалюванні сатирика він уподібнювався до звичайнісінького сільського злодія, охочого «з чужих ятерів витрушувати» рибу.

Бойового, викривального пафосу сповнені фейлетони, спрямовані проти антинародних, ворожих дій польської урядової шляхти, під гнітом якої залишились після громадянської війни західноукраїнські землі. Сатирик оперативно реагує на часті коливання політичного клімату в Європі, на зміни в державному статусі тих чи тих імперіалістичних держав. Це, зокрема, засвідчують фейлетони «Що скоїлося в Італії (Популяризація)», «Муссоліні править (Переклад з фашистської італійської мови)», «Цеп на Муссоліні»— в них ідеться про поширення фашистської ідеології на Заході, виявлення її звірячого обличчя в Іта-

лії, де Муссоліні зі своїми погромниками вже встановлював фашистську диктатуру.

Постійно пильний до всіляких галасливих «заходів», що їх силкувалася влаштовувати білогвардійська та українська буржуазно-націоналістична еміграція на закордонних теренах, Остап Вишня пише про історичну приреченість класових ворогів з їхніми потугами до «визволення» «поневолених» більшовиками народів колишньої царської імперії, викриває облудність ідеології українського буржуазного націоналізму. Він у глузливому тоні коментує й висміює всілякі несусвітні вигадки буржуазних націоналістів, наприклад, про «знущання» на Радянській Україні над жінками («Що правда, то правда!»); таврує гнівом і презирством кривотлумачів української історії та культури. Виявляючи майстерність сатирика-полеміста і нещадного викривача, письменник у знущальному тоні веде мову про марні посягання націоналістів на творчість Т. Г. Шевченка, що зчинили, було, галас: наш Шевченко, наш... Так, їхній, говорить сатирик, і в своїй іронічній манері «доводить» цю думку: прочитаймо такі ось, і такі, й такі рядки — одразу переконаємося, як поет шанував релігію, церкву, панів, як любив неволю і як, зрештою, виявляв свою «поміщицьку ідеологію». Коментуючи відомі кожному рядки із «Заповіту», автор дотепно зазначає: «Не просить (Т. Г. Шевченко.— *І. З.*) якихось півдесятини, а цілі лани, з кручами, з Дніпром...». Зрозуміло, після-таких «підтверджень» ворожих домагань щодо спадщини Т. Г. Шевченка їх абсурдність стає вражаючою.

У своїй політичній сатирі Остап Вишня послідовно наголошував на одному з провідних мотивів стосовно лиходіянь українських буржуазних націоналістів; мова йде про низькопоклонство перед владоможними хазяями на Заході, прислужництво і продажність. Так, у фейлетоні «Берлінська українська держава» автор з особливою влучністю показав ні від кого «не залежних» буржуазно-націоналістичних «діячів», що вирішили відзначити в берлінському казино одну з річниць проголошення на Україні лихої пам'яті гетьманату. Сатиричне інформування про українську державу на чолі з гетьманом Скоропадським має одверто шаржований характер: «Як усяка держава, вона має територію, владу й народ.

Території до чорта — ціла вілла, народу теж до чорта, і влада ні чорта собі...».

Постать гетьмана, як бачиться вона авторові, цілковито відповідає уявленню про опереткового клоуна («Ходить по території та булавою махає. Чотири вже булави розмахав...»).

Політичний фейлетон та усмішка — основні форми художньої сатири та гумору, що їх розробляв і збагачував своїм творчим досвідом Остап Вишня. І було б неправильно, оцінюючи їх, робити наголоси тільки на окремих якостях цих творів, як-от: оперативність, гострота, конкретна, сказати б, прицільність. Чимало політичних фейлетонів та усмішок, написаних автором п'ять і навіть шість десятиліть тому, від-

значається художньою довершеністю і зберігає й сьогодні не тільки історико-пізнавальне, а й виховне значення.

Справді-бо, з плином десятиліть на міжнародну арену вийшли інші вершителі імперіалістичної політики, за інших обставин і в інших регіонах відбуваються події, але історія повторюється — хижацька природа імперіалізму лишилась незмінною. Пошлемося тут хоча б на фейлетон Остапа Вишні «Дорого це все коштує», в якому відтворюються ситуації з переговорами, досить-таки близькі до ситуацій сьогоденних. Письменник викривав лицемірство імперіалістичних верховодів, котрі в своєрідний спосіб готувались до конференцій і нарад з проблем роззброєння. Неодмінно, іронізував автор, «кожний, як їде «обеззброюватись», сідає на нового, ним збудованого дредноута, й смалить на «беззбройну» конференцію.

Перед конференцією відбуваються обов'язково військові маневри, робиться огляд повітряному флоту, видається наказа про новий призов й оголошується військовий бюджет...».

Датований фейлетон 1924 роком, а здається, ніби написаний він сьогодні... Так само як гостро сучасні сприймається і цілий ряд інших фейлетонів, написаних у двадцяті роки.

Тогочасна критика дала загалом високу оцінку творчості Остапа Вишні, маючи на увазі її злободенність, ідейну гостроту, художню оригінальність. За автором усмішок утвердилася слава одного з найпопулярніших майстрів сатири і гумору, що своїм словом активно служив справі соціалістичного будівництва. Та водночас у кінці двадцятих — на початку тридцятих років не обійшлося і без критичних виступів, в яких спрощено, без належного професійного розуміння художньої манери письменника оцінювалися його твори. Звідси — твердження про згущення темних барв, викривлення правди життя, про «антикультурницький», як говорилося в одній статті, «характер літературної роботи Остапа Вишні» («Радянська література», 1934, № 4, с. 178). Певна річ, така критика не мала нічого спільного з об'єктивною істиною.

Творчість Остапа Вишні і на той час була вагомим внеском у радянську літературу, що плідно розвивалася на ленінських принципах партійності й народності, класовості й історичного оптимізму. Ім'я письменника ввійшло в свідомість масового читача як ім'я творця неповторної сатирично-гумористичної форми (можна сказати: одного з художніх різновидів жанру сатири та гумору) — «вишневої усмішки». Невеличка за обсягом, сповнена іскрометного сміху, усмішка Остапа Вишні виявилася напрочуд вдалою художньою формою, придатною для дійового й оперативного втручання в життя. В ній знаходили — була це «сільська», «кримська», «реконструктивна» чи «закордонна» усмішка — гумористичне або сатиричне висвітлення й авторську оцінку події, факти, конкретні реалії побуту, культурно-освітньої справи, виробничого або міжнародно-політичного життя двадцятих — початку тридцятих років. Досконало володіючи засобами іронії, гумору та сатири, глибоко відчуваючи специфіку комічного, автор міг на одній-двох сторінках зма-

лювати жанрову сценку, дати уявлення про ту чи ту ваду, про негативне, навівши діалоги персонажів, відтворити епізод, своєрідну «бувальщину», побачену в житті і з певним прицілом висвітлену оповідачем.

Визначальні особливості усмішки Остапа Вишні — багатство відтінків і барв комічного, жива, соковита, по-народному колоритна мова. Характерний приклад — діалогічна усмішка «Дмитрівська власть працює (З натури)», в якій засобами сатири дотепно засуджується цілковите неробство і байдужість сільрадівських і комнезамівських «діячів», більше заклопотаних картярською розвагою, аніж конкретними громадськими турботами. Подаючи справді «натуральні» діалоги, автор влучно зіставляє, ніби непомітно порівнює ставлення персонажів до перипетій гри-розваги і до громадського обов'язку: «— Та не задержуй, Кіндрате, ходи швидше, а то нерано: треба ще діла розсмотрить!

— Розсмотриш! Смотри какой! Єкстреной! Ти б краще в свої дивився, а не в сусідові! Іч як оком накида!

— Кіндрате Степановичу, зайдіть до розправи, там Свиридів Грицько пакета з району приніс нащот культпросвітньої роботи... Свєдєнія треба дать!

— Не бачиш, що ніколи? На всьо, брат, урем'я должно буть! Раз зайнятой — не перебаранчай!»

Гострота й дотепність висміювання ось такої «культурно-просвітньої роботи» досягається завдяки комічності самої ситуації: ті, хто мав би поширювати культуру й освіту серед односельців, захоплені заняттям зовсім некультурним. Але особлива функція тут належить художньому відтворенню ситуації, що має в цьому випадку форму діалогічного висміювання персонажів. Автор з таким відчуттям художньої правди будує діалоги, використовуючи навіть елементи натуралізму в індувідуалізації мови висміюваних осіб, так природно, невимушено поєднує різні лексичні шари — побутового просторіччя і ділового мовлення, видозміненого введенням у текст русизмів і протоколізмів,— загалом так відтворює мову своїх «антигероїв», що їхне самовикриття сприймається як факт очевидний і безсумнівний.

Діалоги в творах письменника — жартівливо-гумористичні або ж іронічно-сатиричні — багатозмістовні, глибокі і самобутні. Розмовам персонажів усмішок, у яких діалог є одним з основних засобів характеристики та оцінки і комічних ситуацій, і тих же персонажів, притаманні змістова насиченість і неоднозначність (іншими словами: багатошаровість змісту), колоритність мови. Висловлювання персонажів, по-перше, несуть в собі безпосередню інформацію про людину, обставини дії тощо, по-друге, зафіксовують переносне значення стосовно дії та її учасників, по-третє, відбивають авторську оцінку зображуваного (переважно через самовикриття персонажів) і, нарешті, дають відчуття підтексту того, що відтворено і що в своєрідний спосіб «оцінено» в усмішці. Така поліфонічність і таке змістове та художнє багатство діалогів у творах Остапа Вишні — свідчення особливої його майстерності та самобутності.

Саме в своєму, вишнівському, ключі користувався автор прийомами іронічного мовлення, іронічних визначень, характеристик і оцінок негативного факту, дій, вчинків того чи того персонажа. Так, з неабиякою дотепністю він вдається до прийому іронічного лексикотворення — зміни прізвища висміюваного персонажа: «Закерзонило...— пише він у одному з творів.— Закерзонило по всім білім світі, і над радянськими республіками закерзонилось». В інших випадках автор шляхом видозміни слів творить сповнені іронічного змісту визначення та метафори, як-от: «государиться» (на Заході), «радянізація церкви» (в розумінні «осучаснення», пристосування до нових умов). Щоправда, часом письменник і зловживав прийомом видозмінення або «огрублення» мови, не завжди доцільним вживанням російських слів — йдеться про випадки, коли лексичний гумор має не посутній, а скоріш самодостатній характер.

Загалом в Остапа Вишні багатий і різноманітний арсенал мовних лексико-стилістичних засобів, які надають його усмішкам і фейлетонам неповторного змістовно-художнього колориту, визначають їх своєрідність. Тут — і влучне народне слово, прислів'я, дотеп; і вкраплення (або перифраз) в авторську розповідь рядків з народної пісні; і «переінакшення» того чи того слова, дотепна зміна прізвища висміюваного персонажа тощо. З тонким відчуттям комічного застосовує автор прийом зіставлення і, зрештою, поєднання в межах одного твору різних лексичних «шарів» і різних стилів — наприклад, побутової і політичної, літературної і ділової, «протокольної» мови, стилю високого, політичного і буденного. Джерело таких мовно-стилістичних прийомів і засобів Остапа Вишні — мовна практика народу; вчителями, живим прикладом для митця були класики, передусім — І. П. Котляревський, Т. Г. Шевченко, М. В. Гоголь, М. Є. Салтиков-Щедрін, великий досвід яких він знав і високо цінував як творчий взірець майстерності для радянського письменника.

Певна річ, з-поміж численних усмішок і фейлетонів Остапа Вишні трапляються і дещо поверхові, дрібніші змістом, як, приміром, усмішка «Підмолоджування», написана начебто просто заради сміху. Також не всі з його лаконічних гумористичних і сатиричних мініатюр — «реп'яшків» (коротких ущіпливих відгуків на негативні факти в житті) є художніми здобутками автора. Свого часу критика зауважувала і поодинокі випадки неправильного вирішення важливих тем, поверхову оцінку зображуваних явищ у деяких закордонних усмішках. Та важливе інше, основне, як справедливо твердив дослідник: «В цілому ж твори Остапа Вишні 20-х і початку 30-х років засвідчили, що в його особі молода українська література має талановитого сатирика і гумориста, який твердо стоїть на грунті соціалістичної дійсності і послідовно розвиває класичні й народносатиричні традиції» [1].

---

[1] *Дзеверін І.* Остап Вишня.— У кн.: Літературні портрети (в двох томах). К., 1960, т. 1, с. 159.

Ще з більшою силою виявився життєлюбний талант Остапа Вишні в наступний, післявоєнний період творчості.

...Йшла до переможного закінчення Велика Вітчизняна війна, відбудовувалося на визволених землях України, Росії, Білорусії поруйноване окупантами народне господарство,— ось у цей час Остап Вишня відкрив свій сатиричний фронт боротьби проти фашистських загарбників і їхніх націоналістичних прислужників, що, з'явившись в обозі завойовників на нашій землі, чинили звірячі злочини та нелюдські розправи над радянськими патріотами. Освячувалось це мертвородженою ідеєю будівництва «самостійної», під рукою жорстоких завойовників, держави. Свою книжку фейлетонів і памфлетів, датовану останнім роком війни, письменник озаглавив словами вбивчого сарказму на адресу ворогів — «Самостійна дірка».

Для розкриття злочинності і продажності буржуазно-націоналістичних недругів автор послуговується мовою знущальних іронічних визначень і непохибних оцінок, характеристик. Сповнені ненависті й презирства до ворога, зокрема, твори «Українсько-німецька самостійна дірка» (пригадаймо близький за спрямованістю фейлетон 1928 року «Українська берлінська держава»), «Самостійний смітник», «Попередники й нащадки», «Прем'єр-міністр», «Хлюст» та інші. Остап Вишня висміює облудну, спекулятивно трактовану націоналістами ідейку «самостійності» та «незалежності» вимріюваної ними власної держави. У фейлетоні «Українсько-німецька самостійна дірка» чітко схарактеризована ця «незалежність» (порівняймо несумісні, здавалося б, поняття: «самостійно-німецька» держава — «дірка» — такі ознаки цієї незалежності й такі масштаби «державності»).

Сатиричні образи у фейлетонах Остапа Вишні мають узагальнений характер і несуть у собі чималий заряд художньо-змістового «демаскування» і самовикриття. Важливе й інше: провідний, визначальний образ «держави» автор доповнює цілим рядом споріднених, похідних, творених для означення різних реалій націоналістичної так званої «державності» — «самостійна конституція», «самостійний гімн», «самостійна економіка» й т. п.; довершує всю цю гротескно-шаржову картину «державності» образ просто-таки саркастичного змісту — «самостійний смітник». Взявши, отже, під свій пильний погляд ідею самостійності та незалежності, спекулятивно трактовану чільними буржуазно-націоналістичними проводирями, автор розкрив їх лицемірство, облудність, брехливість і, зрештою, їхню повну приреченість перед судом історії.

Сатирик таврує презирством і ганьбою заклятих ворогів українського народу здебільшого в невеличких за обсягом фейлетонах, де атмосфера викриття та зганьблення твориться завдяки змалюванню шаржованих ситуацій, влучності по-народному глибоких характеристик і, нарешті, яскравим, містким образам-узагальненням. Назва фейлетону про Бандеру та його дружбу з гітлерівцями є водночас образним визначенням суті цього злочинного «діяча» — «хлюст». Фейлетон про Стецька, вже іншого «стовпа» войовничого націоналізму, автор назвав

начеб нейтрально — «Прем'єр-міністр», проте всім ходом розповіді розвінчує цього жорстокого і підступного ворога, показуючи його як оперетково комічного героя в комічно-оперетковому дійстві (а саме таким, зокрема, було проголошення на кілька днів, з ласки фашистських окупантів, «самостійної і ні від кого не залежної» націоналістичної держави). Відповідні й турботи, і рівень розмов цих персонажів, які зійшлись на «державну» раду:

«— Катай,— каже Бандера,— прем'єре, урядову декларацію!

— Ги-ги-ги! Кататиму!— каже прем'єр...

— Панове! — почав прем'єр.— Напечемо коржів, зомнемо маку, та намішаємо з медом, та й посідаємо, та й їстимемо (о п л е с к и). Це основне завдання! А щодо державної промисловості й фінансів, то тут я вже не зумів пальців перелічити».

Так само і в більших за обсягом фейлетонах «Великомученик Остап Вишня», «Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся» розповідь витримана в ключі побутово-зниженого зображення подій і фактів. Правда, в цих випадках надається більшої ваги аналітично-дослідницькому та історико-оглядовому началам, сміливо використовуються художній домисел, прийоми і засоби умовні, фантастичні.

Приводом для художнього створення умовно-фантастичних ситуацій було «співчутливе» повідомлення буржуазно-націоналістичних газеток про те, нібито більшовики «замучили» Остапа Вишню. З глузливою усмішкою підхоплюючи їхній тон, наслідуючи їхній голос («так от слухайте, як це насправді було»,— каже автор), він з неабиякою вигадливістю розповів про свої «муки» на землі та про спостережене в окремому, «самостійному» раю. Змальовані письменником картини та ситуації — дотепні, веселографно-фантазійні, а втім, не позбавлені й звичайного «земного» змісту, забарвленого неповторною вишнівською іронією. Справді-бо, в «самостійному» раю «на вишеньці соловейко щебетав»... український (курських же, пояснили новоприбулому бадьорі райські пожильці, «як тільки відавтокефалились», геть видавили), і все витримано в строгому «національному» дусі:

«П'ють оковиту, варенуху та мед.

Їздять тільки на волах. На конях тільки вершники-козаки.

Панів простий люд у ручку цілує. Пани простий люд канчуками лупцюють...».

Для автора фейлетону «Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся» згадані повідомлення про його «мученицьку смерть» стали приводом для сатиричного історико-оглядового показу злодіянь націоналістів. Причому тут наголошується на одному з важливих викривальних мотивів: у різні періоди їхня «правда» означала тільки запроданство, тільки брехню, тільки викривлення дійсної правди.

Універсальний прийом у політичній сатирі письменника — зведення політики до сфери побуту — досить ефективно «працює» на зняття маскувального вбрання з ворогів, на розвінчування їхніх безпід-

ставних, комічних претензій у житті. Треба лише мати на увазі: автор дбає не просто про шаржоване окреслення постатей висміюваних персонажів — для нього найпершим завданням є показ їх комічності перед лицем історії.

І правда, що робити тим, хто силкується впливати на суспільно-політичні процеси в світі, але не має аніякісіньких для того можливостей? Скажімо, таким «високим» особам, як югославський і румунський королі, що їх народи позбавили влади («Діла не наші — діла монарші»)? Остап Вишня просто, з мудрим усміхом «вирішує» цю політичну проблему: радить десь на еміграційнім закуті короною горобців ловити або ж підсипати в ній квочку...

Художня сатира Остапа Вишні на зовнішньо-політичні теми правдиво відбиває ставлення радянського народу, що вийшов переможцем з тяжкої війни, до ворожих дій імперіалістичних агресивних кіл, до натхненників «холодної» і паліїв збройної війни, до лицемірства і ревних служителів буржуазної пропаганди. Уже в усмішці 1946 року «Шершень» він подає голос протесту людини з народу — старої колгоспниці Домахи Петрівни — проти «аглицького отого Шершня», що тепер ось, як війна скінчилася, «гуде та ...сердито гуде» (натяк на Черчілля з його рішучою зміною курсу на загострення відносин з Радянським Союзом і початок «холодної» війни).

У полі зору сатирика — буржуазні діячі, що виступають на захист фашистських воєнних злочинців («Тюрма-санаторій»), паліїв нової війни («А народ воювати не хоче»). Він добре бачив і розкривав порочні сторони буржуазного способу життя, експансіоністську політику американських імперіалістів на Близькому Сході та політику економічного закабалення країн Західної Європи.

Звертає на себе увагу своєрідна образна інтерпретація політичних подій і фактів, лаконічне розкриття в оригінальних образах-«формулах» найсуттєвішого змісту. Один із прикладів такої неповторної вишнівської образності — характеристика американського способу економічного закабалення країн Західної Європи, передбаченого відомим у п'ятдесяті роки «планом Маршалла»: «Повним ходом іде маршаллізація країн, що потрапили в маршалловку» («А куди американське?»).

Здобутки Остапа Вишні в жанрі політичного фейлетону, подібно до видатних здобутків Ярослава Галана в жанрі памфлета, засвідчили утвердження міжнародної теми як однієї з найактуальніших в українській сатирі уже в перші повоєнні роки. Головні риси цієї галузі творчості — партійна гострота, оперативність і високий громадянський пафос викриття наших класових, ідеологічних ворогів.

Велике суспільне значення мали численні виступи Остапа Вишні у повоєнне десятиліття з гумосками та фейлетонами на теми нашого внутрішнього життя. Навіть за не завжди сприятливих умов (непоодинокі випадки догматизування літературної теорії, зокрема далеко не творчий підхід критики до сатири та гумору в дусі вимог так званої «теорії» безконфліктності) сатира талановита, правдива, ділова про-

бивала собі дорогу. І в цьому неабияка роль належить творчості Остапа Вишні.

Визнаний майстер сміху, він виступав перед читачем як глибокий знавець і неперевершений інтерпретатор фактів і всіляких негараздів у сільському бутті — у виробничій, культурно-виховній, побутовій сферах, у взаєминах між людьми тощо. Письменникові усмішки «Дідів прогноз», «Думало», «Зоре моя вечірняя...», «Голова під парасолькою», «Кочівники», «У ніч під Новий рік» та цілий ряд інших — твори бойові, художньо довершені, написані на матеріалі колгоспного життя й багаті на правдиві «історії», різні комічні ситуації, в які потрапляють недалекі або й просто байдужі до спільної справи колгоспні керівники. Змальовані автором у ряді творів художні типи можна назвати «духовними родичами» багатьох персонажів, добре знаних з його усмішок двадцятих років — людей безініціативних, вайлуватих, культурно відсталих.

Щоправда, у тих давніших творах письменника це були здебільшого селяни, які за одвічною звичкою не поспішали, були байдужі до нового у хліборобстві, а надіялись на горезвісне «та якось буде...». В усмішках же другої половини сорокових — п'ятдесятих років, висміюючи подібні вади, письменник звертає свій погляд на колгоспних голів, агрономів, на тих, од чиєї активності, сміливості, ініціативи залежить успіх цілого господарства. Якщо ж цих якостей бракує поважним колгоспним вожакам, то, переконує своїми творами гуморист, причина криється в їхній байдужості до народних інтересів, повній безвідповідальності.

Голова артілі, один з персонажів усмішки «Дідів прогноз», начебто вболіває за врожай, але нічого не робить — сподівається на гарну погоду й чекає на «сприятливий» прогноз старого-престарого діда. Комічна ситуація, комічно виписаний діалог колгоспного керівника і діда, що майже нічого не чує, дають уявлення про відсталість і байдужість зображеного автором персонажа.

В характері іншого колгоспного керівника, з яким знайомимося в усмішці «Про бур'яни», відтінюється ще одна негативна риса — брак допитливості, вдумливості, почуття гумору. На запитання: «А чого у вас в колгоспі більше — чи трудоднів, чи трудоночей?»,— він відповідає, що трудоночей, мовляв, не враховуємо.

«— А чи враховуєте ви, товаришу голово, трудопразники, трудобазари, трудоярмарки і взагалі — трудопрогули?

— Ні, такого не враховуємо. Видите, таблиць таких нам не прислали...»

Сатирик підмітив одну з поширених на той час вад у керівництві колгоспами — безініціативність, пасивне чекання на вказівки «згори».

Розглядаючи художню форму творів Остапа Вишні, критика здебільшого пов'язує майстерність письменника з «секретами» застосування в них лексичного гумору. Це так, і названі нами усмішки багаті на іскрометний гумор, світлий, життєлюбний, нерідко й «колючий» сміх, що

по-народному влучно, непохибно характеризує персонажів. Мова його творів близька до народно-розмовної (соковита лексика, «гнучка» стилістика, лаконічні народні жарти й фразеологізми, відповідно осмислені і введені митцем у художню розповідь, володіння різними інтонаційними регістрами тощо). Одначе ж, таке трактування майстерності явно недостатнє. Остап Вишня, окрім усього іншого,— майстер комічної ситуації, комічного конфлікту, комічного сюжету.

В гумореcках «Зоре моя вечірняя...» та «У ніч під Новий рік» автор із неабиякою вигадливістю «розгорнув» комічні сюжети (а їх можемо вважати ймовірними життєвими «історіями»), які найліпше слугують конкретній меті — сатиричному компрометуванню порочної практики опікування колгоспів чималим штатом уповноважених з району та роздування штатів і в самих колгоспах. «Якось так сталося,— веде він розповідь у гумореcці «Зоре моя вечірняя...»,— що того часу «Зорі» дуже поталанило на уповноважених»; далі маємо ретельний перелік тих, хто прибув «допомагати» колгоспові: уповноважений «райкоопяйця», «райвовни», «райриби», «райраків» і т. п. А що в колгоспі справи йдуть добре — робити їм нічого, і уповноважені з нудьги читають по пам'яті уривки з художньої класики і створюють, зрештою, хор районних уповноважених, який на обласній олімпіаді виборов перше місце. Такий своєрідний, в іронічно-глузливому тоні «виклад» сюжетної дії якнайкраще унаочнює думку про непотрібність, навіть шкідливість поширеної в ті роки хибної практики опікування колгоспів.

Гумореска «У ніч під Новий рік» — начебто аж неймовірна за своїм змістом: в одному колгоспі, читаємо тут, за штатом вісімнадцять сторожів. Як і в попередньому випадку, гуморист придумує сюжет, художнє простеження якого веде до повної компрометації подібної безгосподарності (нагадаємо кульмінаційний момент у цій комічній «буквальщині»: в ніч під Новий рік «щось украло» сторожа).

Остап Вишня-оповідач майстерно користується такими специфічно сатиричними прийомами зображення, як загострення ситуацій, перебільшення фактів, художній домисел, вимисел тощо. Яскравий приклад такої майстерності — фейлетон «Але не в тещі справа...», де йдеться про конкретні факти зловживання колгоспним керівником своїм становищем (влаштував поїздку до тещі на гостину за рахунок колгоспу). Автор дотримується правди фактів, побутові ж сценки, діалоги персонажів, комічні деталі в змалюванні обставин — це, власне, художнє бачення гумористом імовірного, того, що і як могло б бути у світлі зафіксованого факту. Більше того, він творить умовну ситуацію, подібну до конкретно-документальної: в одного голови, мовляв, теща проживає на острові Целебесі, в Індонезії, і той їздив колгоспною автомашиною до неї на далеку гостину. Що й казати, такі комічні сюжети, будучи витвором сміливої фантазії митця, дотепно виявляють безглуздість приватно-«службових» гостювань і загалом зловживання людини своїм керівним становищем.

Сатирик створює численні усмішки та фейлетони, в яких ідеться про недоліки в підготовці колгоспів до зими і до жнив, про пересування нікудишніх керівників з одного колгоспу до іншого, про негідну практику безнастанних нарад у колгоспі та в районі, про розкрадачів державної власності, пияків і т. п. («Симентальський профіль», «Сватання та...», «Кочівники», «Говорила-балакала...», «Директивна нарада», «Сорняк», «Нещасне кохання», «А чи...» тощо). Сміх його влучний, спостережливість гостра, художнє мовлення винятково оригінальне. Висміюючи й заперечуючи негативне, Остап Вишня виступає як пристрасний поборник нового, він засобами сатири і гумору утверджує передове, прогресивне, висуває, сказати б, свою позитивну програму. Так, у непоодиноких творах повоєнного періоду гуморист, не задовольняючись «чистим» висміюванням, виводить образ людини з народу — саме як героя позитивного.

В тій же усмішці «У ніч під Новий рік», повідавши незвичайну «історію» про малопривабливу пригоду із сторожами, автор на довершення всього зав'язує розмову з епізодичним персонажем — мудрим колгоспником:

«— Чи могло таке трапитись? — запитали ми в свого знайомого мудрого колгоспника.

— Скільки в колгоспі сторожів? — він запитав.

— Вісімнадцять!

— Могло бути! — подумавши трохи, сказав мудрий колгоспник.— Могло вкрасти. Є кого красти!..»

Мудрий колгоспник в усмішках письменника — позитивний герой — людина передова, по-народному кмітлива, хазяйновита, непримиренна до недоліків. Він промовляє «потрібне» слово: радить і повчає, кепкує над вчинками тих чи тих невдатних персонажів, по-своєму розтлумачує зміст сатири, «вказує» на застосування її до різних життєвих колізій тощо. Це збірний образ борця проти недоліків, спільник і однодумець автора.

Шукаючи нові засоби і прийоми, необхідні для повнішого утвердження високого суспільного ідеалу, та дбаючи про підвищення дієвості сміху, Остап Вишня нерідко зображує в сатиричних творах і позитивних героїв, які вступають у зіткнення, стають на боротьбу з «антигероями». Інколи це постаті епізодичні, як-от Оленка Кленова, найкраща ланкова в колгоспі, що, не стерпівши отого неподобства зі сторожами, кидає на засіданні правління: «— Та ви б нашим сторожам футбольного м'яча купили! Вони потренуються та Кубка СРСР нам виграють! Досить уже їм бугая піднімати!»; часом же бачимо їх і зображених детально, «на рівних» із негативними персонажами. Так, Оленка Кричева з усмішки «Лобогрійка», не покладаючись на байдужого до всього голову колгоспу, зі своїми дівчатами з бригади бере під власний контроль приготування техніки до польових робіт. Вона ж висміює керівника, що перестраховує себе згадками про нову постанову правління: знаю, мовить дівчина, читала, та «якби ж можна було запрягти пару коней чи

волів у ту постанову й косити нею пшеничку. А то постанова єсть, а лобогрійка он бур'яном заросла...».

Остапа Вишню по праву називаємо письменником-новатором. Він новатор у змалюванні життєво правдивих негативних персонажів, у створенні сатиричних типів і в зображенні людей хороших, справжніх героїв радянського життя. Гуморист і сатирик, він володів особливою, своєю майстерністю у використанні зображувальних засобів, у творенні своєї усмішки — по-народному глибокої і художньо досконалої, з чітко опрацьованими сюжетами, з оригінальною композицією, з неповторною, вишнівською, тональністю. Сказане стосується також фейлетонів письменника, малих і «повноформатних», політичних і на теми внутрішнього життя — часті виступи Остапа Вишні на цьому терені сприяли плідному розвитку фейлетону як повноцінного жанру української радянської сатири.

Натхненно і наполегливо працював Остап Вишня над творами нарисовими, публіцистичними. Він писав гуморески-нариси та гуморески-репортажі, в яких, грунтуючись на матеріалі конкретному, документальному, зі щирою усмішкою, з любов'ю та захопленням змальовував образи сучасників і в такий спосіб утверджував, поетизував світле, передове в нашій дійсності. Тут, власне, помічаємо прямий зв'язок між художніми шуканнями, що приводили Остапа Вишню до змалювання епізодичних позитивних персонажів (згадувані Оленка Кленова та Оленка Крицева в усмішках «У ніч під Новий рік» і «Лобогрійка») чи оригінального образу мудрого колгоспника (його бачимо і «чуємо» в багатьох сатиричних творах автора),— і вже безпосереднім, докладнішим зображенням героїв позитивних як провідних у тому чи тому творі.

Початок же такого напряму в гумористиці Остапа Вишні намітився давніше, ще в двадцяті роки, коли письменник друкував на сторінках «Культури і побуту», додатку до газети «Вісті ВУЦВК», своєрідні статті-усмішки, «мистецькі силуети» — «Олександр Довженко», «Борис Романицький», «Замичковський» та інші. Розповідаючи про добре знаних митців, знайомлячи читача з фактами їхньої творчої біографії, автор виступав, одначе, не як науковець або ж публіцист,— він лишався в цих своїх творах гумористом, засобами саме свого, гумористичного жанру змальовуючи портрети героїв. Саме так: конкретні митці ставали героями його мистецьких і театральних усмішок.

У перші повоєнні роки, в нелегкий час відбудови народного господарства, коли серця людей сповнювало чуття болю, втрат і разом з тим гордості народу-переможця,— в цей час Остап Вишня нерідко обертав засоби гумору, життєлюбної усмішки на уславлення людини праці, на створення образів героїв-сучасників — трудівників, патріотів, інтернаціоналістів. З цього погляду й цікавий досвід автора нарисових творів «Народна гордість», «Ленінград і ленінградці», «Весна-красна (У Ганни Денисівни Кошової)», «У Максима Онисимовича Посмітного», «Запорожці», в яких змальовано образи М. О. Посмітного, О. С. Хобти,

Г. Д. Кошової, І. І. Бридька, створено світлі картини й епізоди трудового буття уславленого міста на Неві.

В гумористичній розповіді «Народна гордість» Остап Вишня в такий спосіб подає штрихи до біографії одного з прославлених героїв — М. О. Посмітного: «Од ціпка в одній руці і гвинтівки (од куркулів) за плечима — до бідарки, від бідарки — до тачанки, від тачанки — до «Москвича», від «Москвича» — до «Побєди». Від іржавого плужка та конячки в конопляних наритниках — до могутніх тракторів, до комбайнів.

Так у всьому: «від» і «до»...».

Подібним чином, охоче вдаючись до усмішки, до особистісно ліричного виявлення чуттів гордості та захоплення, змальовує письменник і образ О. С. Хобти. Але недостатньо сказати про цей образ як документальний; створюючи його, автор ретельно відбирає типове в житті і долі жінки-трудівниці до і після Великого Жовтня, водночас відтінює риси конкретні, індивідуальні риси своєї героїні:

«...Куркульська наймичка. З восьми років,— пише гуморист у нарисовій розповіді «Народна гордість».— Дитиною, дівчиною, жінкою — найми... Від куркуля, до пана, від пана до куркуля...

Іще добре, як бабою чи у своїх, чи в чужих за кусень хліба від досвіта до глупої ночі біля дітей та біля куделі, а то в покручених гіркою працею пальцях — ціпок, за худими, горем згорбленими плечима торба та нужденне попідвіконню:

— Дайте, Христа ради, що милость ваша!

І як епілог — отакусенька могилка край цвинтаря, на вітрі, біля канави, та з двох хмизинок на тій могилі отакісінький хрест!

Все!

Оце, коли хочете, біографія всіх таких, як Олена Семенівна Хобта до Великої Жовтневої соціалістичної революції».

І далі — інше, контрастне стосовно цього, слово про долю жінки в умовах радянського життя:

«Ми... лапкою... Не я, а ми...

— Узяла я, жінки, перед партією таке зобов'язання... Ну, як, жінки, гадаєте — виконаємо?..

І знову — жінки... Гуртом.... Колективом...

І всі чують, що в старенької бабусі, у ланкової, Героя Соціалістичної Праці Олени Семенівни Хобти, в її ланці запроваджено найпередовіші агронаукові поради, досліди.

І все це так просто, так спокійно, що, як заплющити очі, здається, ніби в садку, під розлогою грушею, старенька бабуся своїм улюбленим онукам чудесної казки розказує...

І так усе мудро...»

Подаючи факти біографії, фіксуючи індивідуальні риси і пропонуючи узагальнені твердження, автор показує життя людини як життя історичне, невіддільне од турбот і звершень народних. Це сповна підтверджується і такими творами, як «Запорожці», в якому автор із захоплен-

ням веде мову про відбудову одного із велетів нашої індустрії заводу «Запоріжсталь», як «Ленінград і ленінградці», де в лірико-поетичному світлі подає факти героїчної боротьби в дні блокади й змальовує епізоди мирного життя в місті революційної й трудової слави.

У нарисово-публіцистичних творах виявився талант Остапа Вишні як співця нашої радянської сучасності, уважного до нового в житті, до його трудолюбних і духовно багатих, мудрих героїв. Прийом протиставлення сучасного дореволюційному минулому ніби художньо унаочнює, виявляє досягнення радянського ладу і радянської людини, вихованої Комуністичною партією, підвищує позитивний пафос письменникових творів.

Оригінальні й художні особливості цих творів Остапа Вишні. Так, це нарисово-публіцистичні розповіді, але разом з тим вони й гумористичні, й зігріті ліричним авторським почуттям. По суті, письменник створив своєрідний жанр нарису-усмішки, збагативши українську радянську гумористику однією з нових художніх форм.

Остап Вишня — письменник поетичної вдачі, глибокий лірик, щиро залюблений у красу народного життя, народної мови, в неповторне духовне обличчя людей праці, в щедротну красу природи. Тому і сповнені теплом та поезією його твори про сучасників, тому він так щедро, людяно, поетично оспівував природу,— і виступаючи проти всіляких недругів, губителів її краси, й оспівуючи її живий, багатий на земні радощі світ.

Справедливо буде наголосити: любов до природи і турботу про її збереження Остап Вишня проніс через усе своє життя. Ще в ранній період творчості, 1924 року, він надрукував невеличку агітаційно-закличну усмішку «Бережіть ліси», а в останній рік життя, 1956 року, виступив з гумореской «Лист до чорта в пекло» — з пристрасним протестом письменника-громадянина проти забруднення річок і винищення звірини в лісах.

Пройняті благородними ідеями любові до природи і дбайливого господарювання на її неосяжних просторах, природничі усмішки Остапа Вишні стосуються багатьох і загальних, і конкретно-практичних питань. Він писав про конкретні факти браконьєрства на річках (фейлетони «Каченята плачуть. Відкритий лист до прокурора УРСР», «Варварство»), закликав оберігати нові насадження в парках, розводити рибу в ставках тощо («Рости, рости, ти, клен-дерево...», «Як засмажити коропа»). Різні за формою, тональністю та барвами сміху, ці фейлетони й усмішки письменника в кожнім випадку дійові, предметні, написані на потреби самого життя.

Творча концепція гумориста стосовно людини і природи знаходить талановите і своєрідне виявлення у його мисливських усмішках. Художньо-поетичний лад цих творів обумовлений тим, що в них діє мудрий, спостережливий, багатий душею, надзвичайно чутливий до краси оповідач; він любить зачаровано «показати» читачеві природу, вміє побачити на її лоні дії і вчинки людини, влучно послуговується народним до-

тепом, жартом, вигадкою, загалом колоритним народним словом, численними «бувальщинами», фантастичними вигадками, в яких поетизується живий світ природи і добра. Звідси — поетичність мисливських усмішок, багатство в них усіляких веселих і смішних пригод, пов'язаних із невдачами полювальників і кепкуванням над ними з боку рідних і знайомих. Але все це народжує й особливо життелюбний тон оповіді, глибокий ліризм, що характеризує авторове ставлення до людини і природи, забарвлює оптимістичними, а часом і сумовитими настроями майстерно змальовані чарівні пейзажі. Один з таких блискуче створених пейзажів — опис лісу осінньої пори в усмішці «Вальдшнеп».

«Осінь...

Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з суму жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист,— умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає.

Він не падає сторч на землю — ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх.

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!..»

Письменник творить поезію в прозі. Природа відкривається йому в своїх найпоетичніших виявах — олюднена, вона переживає, думає, відчуває сумовиті настрої осені. Її образ, персоніфіковано виділений у цьому пейзажному фрагменті,— кленовий листок:

«...нема вже життя в нього, падає кленовий лист на землю і затихає...

Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься...

Щоб потім умерти...

Старе одживає, нове — народжується.»

Автор усмішки підносить пейзажний малюнок, виписаний ліричними засобами, в стильовому ключі ритмізованої прози, на рівень художньо-філософського роздуму про буття природи і людини, в якому постійно йде процес згасання і народження і в якому неодмінно торжествує найвища ідея — ідея безупинності та безкінечності життя.

«Мисливські усмішки» — унікальне художнє явище в українській радянській літературі. Тут знаходить своє поетичне виявлення народне ставлення до природи, автор художньо осмислює такі гуманістичні проблеми, як «людина і пам'ять», «людина і вічність земного буття».

До яких би форм сатири та гумору не звертався Остап Вишня, в кожній із них плідно і самобутньо виявлявся його творчий талант, беззавітно і щиро відданий радянському народові. Письменник уславлював передову радянську людину — героя-сучасника, боровся за втілення в життя високих комуністичних ідеалів, нещадно викривав ворогів

миру, прогресу і демократії, висміював недоліки, вади в нашому щоденні. На цю спрямованість його творчості, її яскраво виражений народний характер, інтернаціональне звучання звертали увагу письменники, критики, літературознавці — згадаймо, з роздумами про творчий досвід письменника-гумориста виступали Максим Рильський, Павло Тичина, Іван Сенченко, Юрій Смолич, Степан Олійник, Олесь Гончар, Федір Маківчук, Юрій Бурляй, Іван Дузь, Юрій Кобилецький, Дмитро Білоус, Володимир Дорошенко та інші автори. Щоправда, тут не можемо оминути й один прикрий факт — несправедливу у своїй суті статтю О. Полторацького «Нотатки про сатиру» («Вітчизна», 1953, № 10), вже назва розділу про Остапа Вишню — «Генерал від сатири і його одноосібна армія» — дає певне уявлення про тон і спрямованість цього критичного «присуду». Визнаючи ідейну еволюцію сатирика (і це загалом справедливо — потрібно говорити і про це, і про активізацію творчих шукань, оновлення художніх засобів тощо), автор, проте, заперечував його еволюцію художню (хоча розривати ці складові одного процесу з теоретичної точки зору просто неграмотно), твердив про безперспективність вишневої усмішки, «вичерпаність» і т. п. Тим самим не визнавався її народний характер, її місце в літературному процесі, її здатність до художнього розвитку й збагачення. Втім, помилкові, незрілі розмірковування згаданого автора були рішуче заперечені нашою критикою. «Скажемо ще раз,— наголошував Л. Новиченко у своїй полемічній статті на сторінках «Дніпра»,— не журитися, а радіти слід з того, що в нашій літературі є такий самобутній, своєрідно розроблений сатирично-гумористичний жанр, як вишнівські «усмішки». І хоч би як О. Полторацький пророкував їм «засихання на корню» — вони міцно ввійшли в літературу. І можна з певністю сказати, що жоден молодий сатирик і гуморист не пройде байдуже повз творчий досвід їх автора» [1].

Остап Вишня зробив цінний, вагомий внесок у розвиток української радянської літератури. Він був одним із зачинателів радянської сатири та гумору на початку двадцятих років, своїми творами втручався в життя, боровся за його перебудову на ленінських засадах соціалізму, дружби народів, інтернаціонального братерства. Ім'я українського майстра сміху бачимо в колі видатних митців — В. Маяковського, Дем'яна Бедного, М. Зощенка, І. Ільфа й Є. Петрова, В. Еллана (Блакитного), П. Капельгородського, К. Крапиви й інших. У повоєнні роки, до останніх днів життя, він був з радянським народом — письменник і громадянин, невтомний борець за торжество нашої комуністичної справи.

Твори Остапа Вишні — народного митця і великого майстра сатири та гумору — здобули заслужене визнання мільйонів читачів. Не згасає, навпаки, підвищується інтерес до творчості письменника і після його смерті. Про це свідчить, зокрема, той факт, що з'явилося чимало

---

[1] *Новиченко Леонід.* За критику обгрунтовану і вдумливу (З приводу однієї статті).— «Дніпро», 1954, № 1, с. 115.

перевидань окремих тематичних збірок гумориста, як-от: «Самі тобі чудеса!» (1957), «Мисливські усмішки», «Самостійний смітник» (1958), «Вишневі усмішки кримські» (1961), «Зенітка» (1963) та інші. До видань творів Остапа Вишні «Фейлетони 1956 року» і «Привіт! Привіт!» (1957) включено і ряд раніше не друкованих творів.

У 1963—1964 рр. здійснено видання «Остап Вишня. Твори в семи томах» — найбільш повне зібрання, до якого ввійшло чимало забутих чи напівзабутих усмішок і фейлетонів гумориста, друкованих свого часу на сторінках періодичної преси. Фактично на основі цього семитомника з часом було здійснено також багатотомне видання «Остап Вишня. Твори у 5-ти томах» (1974—1975).

Усе краще зі створеного Остапом Вишнею завжди привертало увагу російських письменників-перекладачів і видавництв. Тільки в післявоєнні роки з'явилось чимало видань творів українського гумориста в перекладі російською мовою — «Рассказы й фейлетоны» (1953), «Избранное» (1955), «Юмористические рассказы» (1955), «Думы мои, думы мои...» (1959), «Произведения в трех томах» (1967—1968) та інші. Усмішки та фейлетони письменника користувалися успіхом у братніх радянських республіках — вони виходили в перекладах білоруською, азербайджанською, молдавською, литовською, естонською, чуваською, осетинською, марійською та іншими мовами народів СРСР; відомі вони за рубежем, зокрема в країнах соціалістичної співдружності, їх знає прогресивна трудова еміграція за океаном.

Багатий і плідний творчий досвід Остапа Вишні засвідчує життєдіяльну спроможність і силу радянської сатири, що сьогодні, як і в пору свого становлення, розвивається на животворних принципах партійності і народності. Розуміння й плідне засвоєння цього досвіду видатного письменника має неперехідне значення для подальшого розвитку радянської сатири і гумору.

І. В. ЗУБ

ФЕЙЛЕТОНИ
ГУМОРЕСКИ
УСМІШКИ

ДЕМОКРАТИЧНІ РЕФОРМИ ДЕНІКІНА [1]

(Фейлетон.
Матеріалом для конституції бути не може)

Поділити землю між селянами — справа не маленька.

Треба все передбачити, зважити, обгрунтувати, придивитися до місцевих особливостей, грунту, вдачі населення і т. ін., і т. ін.

І земельні комітети, і земельні управи, і селянські з'їзди, інструктори, пояснення, циркуляри...

Департамент земельної реформи з комісіями, фахівцями.

Взагалі — велика справа.

Це у нас!

У Денікіна справа далеко простіша!

Приїжджає до села загін.

— Зібрать сход!

Зібрали.

— Хто хоче землі — вперед!

Дехто виходить. Більшість землі не хоче — не ворушиться!

Але... (отут-то виявляється знання селянської думки) командир загону наперед знає, хто землі хоче.

Має такий список...

І все безземельні або малоземельні.

Викликає. Виходять.

Ділять...

Одному двадцять п'ять, другому п'ятдесят, а іншому й до ста буває.

Буває іноді, що шомпол ламається, тоді беруть новий...

Хто більше добивався, тому більше й дають...

Залежить також і від поміщика.

Чим поміщик значніший, багатший — більше дають.

Бідніший — менше.

Усе як слід!

Це — земельна реформа.

* * *

А свобода...

Чи є де-небудь ще така, наприклад, свобода совісті, як у Шульгіна?*

Нігде не найдете!

Запевняю вас, що нігде в світі не дозволять розпустити так «свободно» свою совість, як розпустив її Шульгін.

Чи ви гадаєте, що де-небудь є така «свобода» слова, як у «Киевлянина» або «Київської Дуньки»?**

А свобода «зібрань» яка!

Ви тільки почитайте, як «збирають» з київського населення «самообложеніе» на користь добрармії [2].

«Зібрання» поголовні!

Ні, таки що не кажіть, а видно людей з державним досвідом...

АНТАНТА [1]

(Науковий вислід)

АНТАНТА!

Скажіть, хто не чув цього слова?

Чи знайдете ви у самому найтемнішому закапелочкові земної кулі хоч одну людину, яка б ніколи не чула або ніколи не сказала слова «антанта»?!

За останній же час назва ця пролізла в уші, очі, ніс.

Вона, як кисень або водень, стала необхідною частиною повітря!

— Антанта дозволила!

— Антанта не дозволила!

— Антанта так сказала!

Антанта... Антанта...

Антанта тут! Антанта там!

Скрізь Антанта!

І от, не дивлячись на таку величезну популярність цієї самої Антанти, я нігде в літературі не здибав більш-менш повного й безстороннього освітлення тієї особи, що заховується під магічною назвою Антанти.

Цю білу пляму в світовій літературі я, з належною мені скромністю, постараюся замазати.

Мазатиму сумлінно й уперто.

Тому увага!

---

* Шульгін — відомий російський чорносотенець.

** «Киевлянин» та «Киевская мысль» — російські чорносотенні газети, які містять брехливі повідомлення про нашу справу.

* * *

Антанта — це там! Отам, куди всі дивляться зараз! В Європі. На Заході.

Це — Франція, Англія й Америка. Разом.

Була ще й Італія, та, як кажуть, загула. Може, ще й не зовсім загула, але гуде. Гуде уперто й голосно. Але це нас найменше торкається. Хай гуде. Не будемо їй перешкоджати.

Звідки ж постало це страшне і разом з тим велике слово: Антанта?!

Багацько вчених (між іншим, і дуже вчений київський Шульгін) запевняють, що слово «антанта» є французьке і визначає собою ніби згоду.

— Entante — згода!

Але запевнення це цілком безпідставне. Мало чого хто (есть вже вчений) не скаже.

— Entante — згода!

Ні, голубчику, ти доведи, і науково доведи. А так кожен може сказати.

Це тобі не:

— Pardone — вибачте!

Це всякому — зрозуміло, а от Entante — щось іншого.

Мені до сеї пори довелося здибати натяк на пояснення цього слова в знаменитій книзі знаменитого вченого французького Шалпанда[2] (т. I, стор. 6).

Але лише натяк. Дальші міркування несподівано дали мені більш-менш правдиві дані щодо походження слова «антанта».

Виявляється, що слово «антанта» складне.

Складається воно з двох слів:

En — замість неї, нього, них... і tante — тітка, тьотя, тьотінька.

Разом: entante — замість тітки.

Це вже, безперечно, більше походить на істину.

Справді, яка Антанта — згода? При згоді, навіть незакордонній, рідко коли спільники за чуби беруться. А в Антанти це есть.

Аж чуби тріщать.

Я не буду торкатися причин «тріску» антантських чубів, бо це мене в моїй праці теж не торкається.

Я буду об'єктивним цілком.

Друга назва (Антанта — замість тітки), як я вже сказав, безперечно, правдивіша.

Усі держави, всієї земної кулі, мов зговорилися, вважають пані Антанту за тьотю.

І так біля неї і сяк коло неї:
— Чи дозволите, тьотінько?
А тьотя, надута тьотя, лише головою покивує.
Сама ж — ні з місця.
Стара вже тьотя, черевата. Важко їй соватися.
А всім вона замість тьоті, потому й Антанта!
І бояться тьоті...
Здається, довів?!

* * *

Народилася Антанта з великими потугами у 1914 році. Народилася кволою, худенькою, бліденькою. Довелося на перших порах навіть штучного дихання додавати, щоб трішки оживити її. Штучне дихання пророблял відомий німецький лікар Гінденбург[3]. Дихала вона тоді часто й поривчасто. Але «видихала».

У 1917 році захворіла тьотя, і тяжко захворіла, на російську революцію. Хворіла майже цілий рік. Ледве-ледве не сконала. Але в 1918 році господь зглянувся над нею й послав німецьку революцію [4]. Німецька революція раптом підняла хвору Антанту на ноги, і з того часу, дай боже не зглазити, почала поправлятися наша тьотя, і зараз так її розтаскало, що й не впізнати.

Зразу тьотя, як одужала, не дуже сердитою була. Особливо привітною здавалася для малих племінників. До всіх з такою усмішкою ласкавою:

— Ви,— мовляла,— мої надії!..

Так ото вона до них люб'язненько.

Головний управитель її, Вільсоном прозивається, так аж 14 пунктів пустив націям на втіху [5].

П'ятнадцятого так і не видумав. Хоть і зараз ще, кажуть, лежить та в лобі колупається. Виколупати п'ятнадцятого хоче.

Хороші ті пункти такі.

Усіх тьотя не забула. Всім належне пообіцяла...

Пообіцяла тьотя!

Ну, значить: «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість!» Усе, значить, як слід.

Як по писаному...

Є ще в тьоті помічник-управитель — Клемансо[6]. Але це вже людина підстаркувата. Держить його тьотя виключно для того, щоб поясницю їй чухати, коли в неї соціалістичні прищі засверблять. Та іноді ще як сяде де-небудь у тьоті соціалістична конференція (була й таке), то йодом маже, щоб розходилася. На манір домашнього лікаря себто...

* * *

За останній час хворіть тьотя стала. Часто кахикає блокадами, завелися в голові добровольці. Чухається весь час, нервується. На домашній нараді кревні вирішили, щоб тьотя почала їсти малих націй. Почала. Але, кажуть, почався рак шлунка і невдержаніе. Щось у тьоті не держиться. Здається, колонії. Умре, мабуть, тьотя...

Але ще вона бадьориться... Налякує... Дехто ще слухає...

* * *

Це я дав науковий вислід.

Не повним він буде, коли не додам до нього ще погляду на Антанту широких кіл населення...

Бо знаєте ж: vox dei, vox populi! *

Якось я зустрів селянина, що заорював панську землю. Кажу:

— Що, дядюшко, панську? А Антанти не боїтеся?

— А істик,— каже,— в мене навіщо?!

«ДІЛИ НЕБЕСНІ»

І прилетів архангел Михаїл на небо...

І постукав архангел Михаїл до бога...

— Хто?

— Михаїл.

— Заходь.

. . . . . .

— Ну, розказуй, Михасю, як там, що там? Що чував? Що бачив? Де бував? Миропомазав?

— Ех, боженьку, бодай мені не казати, а вам, боже, не чувати...

— А що таке?

— Та... Полетів ото я, як ви були наказали, до Москви... Нову владу на царство миропомазати... Благодаті на неї напустить... Зайшов до Кремля...

— Чи не можна,— питаю,— побачити, хто тут у вас є найстарший?

— А тобі в якій,— питають,— справі?

— Од бога я... З неба... Миропомазати б... Скрізь так... Верховну завжди мазали... благодаті напускали... І тепер от в Англії, в Бельгії, в Італії, в Японії та й по інших країнах

---

* Голос народу — голос божий *(лат.)*.

ще мажемо... Треба б і у вас... І так спізнилися — думали, не втримаєтесь...

— Літай,— кажуть,— далі... Ніколи саме. У нас тепер з'їзди, наради — не до тебе. Киш! Потім прилетиш. Наказано нікого не пускати, крім делегатів.

— А ти ж що?

— То що ж мав робити? Пішов до Тихона...[1]

— Ну, як святитель?

— Поросят святитель годують... Бідують, сердешні... Достатки не великі... Сергія Радонізького міль іззіла...

— То ж то від нього останній час молитов не чуть.

— Сумні владика... Ото тільки й слави, що білий клобук. Без штанів сидять: на борошно попромінювали. «Бевкну, кажуть, у дзвона та й дивлюся, чи правити, чи ні... Так іноді стара бабуся пришкутильгає. А всі пасомі на засіданнях... Сумно...»

— А взагалі що владика поробляє?

— Б'ються владика. З владою б'ються. Влада скарби церковні для голодних одбирає, а владика не дають. «Не самим хлібом, кажуть, жива буде людина, а словом, що з божих уст виходить...» Дужі в текстах владика... Влада до їх і так, і сяк:

— Голодні мруть... Матері дітей їдять... Владико,— молять,— ізгляньсяl

А владика їм (ох і непохитні ж у вірі Христовій):

— У вас голодні хліба просять, а ви їм — камінь, та ще й немалий — каратів у 30—40.

Одне слово, Євангеліею їх, Євангеліею. Там таке знялося, таке знялося...

Розказав я їм, з якою я справою.

— Е,— кажуть,— зараз і не совайся... Та й взагалі не раю... А там,— кажуть,— як знаєш. Полети ще на Вкраїну. Там так само верховна є. Може, там пощастить.

Та й полетів я ото на Вкраїну.

Прийшов до влади. Назва якась чудна: ВУЦВК зветься.

І не благочестивіший, і не самодержавніший, а тільки всього ВУЦВК.

Питаю найстаршого. Пустили, нічого собі чоловічина: тихий такий, чорнявий і в окулярах. Літній уже. Вклонився я йому та й кажу:

— Я від бога до вас. Нащот миропомазанія та благодаті, потому як ви будете верховні.

— А ви,— питає,— хто? Робітник?

— Ангел я...

— Кваліфікований? Якого цеху?

— Я не цеху. Ліки ми ангельстії...

— Лико дерете? Ага... А в професійній спілці працюєте? На голодних одчисляєте?

— Ні,— кажу.— Я миропомазати... З миром я...

— А я,— каже,— хіба з боєм?.. І я з миром. Чого хочете? Кажіть коротенько...

— Я ж і кажу: миропомазати вас хочу, благодаті бог посилає через мене. Я оце й хочу...

— Ага... Он що... Сам не можу вирішити. Лишіть заяву... Треба проголосувати. Як президія. Ага! Ось і президія... От добре. Зачекайте.

— Товариші! Тут ось ангел од бога, хоче миропомазати. Як бути? На мою думку, треба скласти комісію з представників наркомінспекції, наркомпроду й жінвідділу...

— Таке! Навіщо комісію? — Це секретар так.— На Чернишевську його, там його миропомажуть...

— Ставлю на голосування. Хто за те, щоб на Чернишевську? Всі... Гаразд. Товаришу,— каже,— зверніться на Чернишевську в цій справі...

— Так дозвольте,— кажу,— хоч благодаті пустить...

А секретар:

— На вулиці пустиш... Тут і так душно.

Пішов я на Чернишевську. Зустрічаю батюшку. Іде з «вещами» та все хреститься. Думаю: «Наш».

— А вам,— питає,— чого?

— Так і так,— кажу,— Миропомазати, благодать.

Озирнувся він на всі боки та до мене:

— Лети, голубе. Лети краще й не озирайся. Тут, брат,— каже,— чорта вкрутили, а не тебе, світозарного. Боже тебе сохрани й помилуй. Тікай, поки не пізно, а то тут тебе миропомажуть.

Полетів над Україною. Побував у Києві. Зайшов до св. Софії та такого надивився, такого начувся. Церква — не церква... Театр — не театр... Єпископ молодий, на голові англійський проділ... Стоїть та молодицям підморгує. Служба — мов «Вечорниці» Ніщинського, нічого я не зрозумів.

— Ну, а народ молиться? Не замічав?

— Ні, чув на базарі. Моляться... Тільки молитви якісь нові. Все в тих молитвах попереплутувалося. Якась та молитва і «в бога» і «в Христа», в «печонки-селезьонки»... А найчастіше «в мать». Сумно, боже... Розпаскудився народ... Не слухає вас...

— Кого не слухає? Ме-е-не-е?! Та я його! Гукни Ілька! Хай грім робить! Світи блискавку! Я їм покажу!

— Гукни Ілька?! Світи блискавку?! В Ільковій, боже, колісниці ося вломилася... Сірників нема... Чим засвітиш?

Гаврило до «Серпа й молота»[2] пішов: може, дадуть коробку в борг.

— Ну, йди. Поклич Ісуса.

— Ісус прохав не турбувати: Євангелію переробляє. У тім місці, де ото: «Аще тебе хто вдарить по правій, підстав тому й ліву»,— переробив: «Аще тебе хто вдарить по правій щоці, схопи мерщій ломаку й побий її на йому, сукиному синові, до цурки».

— Попроси матір божу.

— Матір божа все плачуть... «Дожились, кажуть, до того, що вже й спідничини нема по раю пройтися... І на землі, кажуть, життя перевела: від духа сина народила... Яка з духа втіха: ні пригорнутися тобі, ні поцілуватись...»

— Ото згадала стара! Ну, йди. Хай Маруся Єгипетська забіжить.

— А що з миром робити? Може, продати? Бочка вщерть повна: через вінця ллється...

— Масти в Англії, в Бельгії. В Японії масти.

— Не хотять уже. Кажуть, що всі мантії в плямах і з лисин капле. Придумайте що-небудь. А то молодь учора на мирі яєчню смажила... Ілько якось колісницю підмазав... Павло чоботи мастить... Гріх самий...

— Придумаєм...

. . . . . .

— Кликали, боженьку?!

— Що ж це ти, Марусю, забула про мене? Ніколи вже й не забіжиш?..

— Та сумно у вас, боженьку... Старенькі вже стали... А в нас там Юрко на гармонію грає та такої веселої приспівує:

Ех, Распутіна[3] любила,
До Распутіна ходила
Саша д'поздно вечерком!

— Краще б отам дракона давив та за жеребцем дивився, ніж ото на гармонію вигравати... Жеребець так у корості весь, а йому іграшки... Не напарубкувався?! А ти теж хороша! Раніш так забігала...

— Е, раніш! Раніш і ви, боженьку, які були?! Дужі та грізні. За сім день он чого наробили! І світ зробили... І леґа... А тепер?

— Що тепер?! Та я!

— А тепер тільки... щипаєтесь...

ЛИСТ ІЗ СЕЛА

Хочеться вам про сільське «майбутнє» написати.
Про «дітишок», як той дядько казав.
Хороше «майбутнє».
Подивіться.

Аршин заввишки. Там, де має бути обличчя,— чорночервона пляма: присох сік вишневий, притрушений порохом. Обабіч дві жаринки — зіньки. З носа до верхньої губи дві біляві доріжки. Волосся — льон. Сорочка розідрана спереду до колін. Пузо в сливах. Майорить міцно зав'язаний бабою Устею пуп. В одній руці надгризений огірок, у другій — дубець.

Це — Микола.

Пас гуси.

— Не дитина, а гад шипучий! — каже мати.— Ну що я з тобою в світі божому робитиму? Ти слухатимешся мене?

Лясь!!!

— Кажи, сукин ти сину, ти слухатимеш мене?!

Лясь!!!

— Он у інших господь і шкарлятину ж посилає, й обкладки! Чим же я його, милосердного, прогнівила?!

Лясь!!!

Це ж дошкільне виховання.

— Якою це ви,— питаю,— тітусю, його системою? Песталоцці? [1] Чи Монтессорі? [2]

Та пробувала вже всякої: й прив'язувала, й обідати не давала — не бере...

— Та він у вас не такий уже й дорослий... Скільки йому?

— Та де не дорослий. Восьмий уже, як почнемо плоскінь брати, піде. Он в Уляни вже телята пасе, а мій бузувір гусят не вглядить.

— А со з вони в копи бізать, повиздихали б вони вам! Хіба їх наздозенес? Хіба за ними встигнес?

— А яйця, сукин ти сину, на цигарки міняти встиг?!

Лясь!!!

— Та ні до церкви його не доведеш! Та не посидить же він вам у дворі ані хвилинки!

. . . . . .

— Ми-и-и-ко-о-о-оло-о-о!! Бізи сюди!! Я в ліщині птицку назна-а-ав!

Ех! Аж залопотіло!!

. . . . . .

— Бачили?! Цей, сукин син, перерве, а ви кажете малий! Їй же бо, збожеволію! Ну що з ним робити?

— Бийте,— кажу.
— Та б'ю ж! Так уже б'ю, що й господи!
— Бийте дужче! Частіш бийте!
— Та ніколи! Сама ж по хазяйству, а Іван на полі!
— Бийте вночі, як удень ніколи!
— Та й доки ж його бити? Іноді ж і жаль бере...
— Побийте ще трохи. Вже недовго. Соцвих [3] уже почав тези писати.

«УСИПКА, УТЕЧКА, УСУШКА Й УТРУСКА»

(Теорія)

Чотири найулюбленіших слова на господарському фронті...

Чотири наймодніших слова нашої доби.

І всі на «у»...

Було ще одне слово на «у», що так само хотіло було відогравати не меншу (якщо не більшу!) роль на економічнім фронті, але те слово своєчасно наткнулося на коліно, од якого (коліна) й вискочило за межі радянських республік.

Уркварт [1] звалося те слово.

Решта «у» живе й далі, буйно й гойно квітне...

Квітнуть ті чотири «у», ростуть, як казкові богатирі, не днями й не часами, а хвилинами, ростуть і вниз, і вгору, й усіма сторонами, вкорінюючись і розгалужуючись, як тропічні ліани, силкуючись укрити весь фронт народного господарства...

І чіпкі їхні паростi увивають і «торги», і «хози», і «проди», як хміль увивав колись Плюшкінів тин.

І коли оддалік дивишся на бази економічні, то видає, ніби замість баз тих бачиш самі оті «у»...

Що ж воно ото є ті знамениті «у»?

Розберемось.

УСИПКА. Походить од дієслова «сипаться». Характерна особливість усипки та, що ніколи вона не знаменує собою явища насипать, а завжди в пригоді стає, коли мова мовиться про висипать, хоч корінь скрізь і однаковий.

Усипка — речівник не живий, а розумовий, духовний... Вона дуже тонка штука і пролазить через найменші пори. Бували випадки, коли усипка проходила крізь залізо. Борошно або цукор, примірно, може «усипатися» з залізного або крицевого герметично залютованого посуду... Хоч здохни, а на покладений відсоток висиплеться...

Коли усипка, що називається, переборщить сама себе, то вона переходить тоді в засипку.

Це слово вже інше, його ніхто не любить. Не будемо й ми його чіпати.

Од себе тільки пошкодуємо, що останнього часу не дуже часто усипка в засипку переходить.

Усипка любить сипкі речі.

УТЕЧКА. Від дієслова «тікать». І знову особливість, та ще яка особливість... Тікать — дієслово, що виключно стосується живих речей. А тут воно само собі зраджує і характеризує виключно неживі речі і до того ще й рідкі: олію, нафту, гас, бензин, спирт і т. ін. Почасти й сипкі.

Чи гадали ви коли-небудь, щоб такі речі, як гас там, чи олія, чи жито, тікали?

Уявіть — тікають! Та як іще тікають... Конем не доженеш... Як вискочить, лиха личина, з якого-небудь складу та як двине на Благбаз [2], так не то що госконтроль, собака-шукач не наздожене...

Особливо прудкими ті речі стають на залізницях у вагонах.

От їде собі спокійно так та лагідна нафта яким-небудь переліском. Зирк у вікно — краєвид підходящий... Ростуть-ростуть у неї ноги, ростуть-ростуть. Потім як дремене — і нема.

До станції приїздить потяг — нема нафти: втекла.

Коли на якім-небудь складі утечка сильно вже розбунтується, то вона тоді переходить на людей: починають тікати завскладами, заввідділами і т. ін.

УСУШКА. Від дієслова «усихать». Усихають майже завжди найсухіші речі: мануфактура, шкіра, суха садовина, городина і т. ін. І тут особливість. Коли усушка ретельно береться за оті сухі речі й висмоктує з них останні соки, вогкі речі, як, приміром, завскладами (вісімдесят відсотків води), починають розбухати. Соки ті, що їх усушка бере в сухих речах, вона переносить на вогкі речі...

Коли усушка переходить в пошесть (була й таке), тоді можуть усихати цілі галузі народного господарства, цілі країни, а розбухає тільки невеликий гурт населення.

УТРУСКА. Таке слово є. Що воно значить — чорт його знає. На наш погляд, досить було б і трьох перших. Очевидно, чи хтось когось, чи хтось щось утрушує. Чи щось само втрушується... Не знаю напевно. Якщо моя гадка вірна, то вона повинна закінчуватися, мабуть, трусом...

. . . . . .

Що з тими словами робити?

Коли додержуватися теорії «клин клином», то, мабуть, ось що:

1) Трусонути.

2) Всипати так, щоб тяжкувато було не тільки щодо «утечки», а й «уходки».

3) Посадить на усушку.

Хоч це вже справа практиків.

Я — теоретик.

ЦЕП НА МУССОЛІНІ

«Новое время»[1] повідомляє, що Муссоліні дістав перед шлюбом принцеси Іоланди нагороду — цеп Анонціади, що дає право на ранг «королевого кузена». Нагорода ця дається тільки за дуже важливу національну заслугу.

З газет

Поволеньки-поволеньки, а вибивається-таки Муссоліні в люди. Був собі простим фашистом.

Бився навкулачках, зав'язував тугими вузлами сорочки в купальщиків на березі Тібру й реготався потім, за кущем сидячи, як який-небудь Пузіні чи яка-небудь Пуповіні ніяк не могли в сорочку влізти.

Зробили за це десяцьким чи соцьким у фашистів.

Потім уже на політичну арену випустили.

Почав вікна бити в редакціях соціалістичних газет, в кишені соціалістичних діячів кізяків накидати, калоші їхні гвіздками до долівки прибивати.

Лідером фашистським зробили.

Тут уже почалася справжня державна робота.

Уже не вікна в редакціях бив, а громити почав цілі редакції, бити почав соціалістів та комуністів і різних парламентських депутатів. Уже цегла не в моді, гатить Муссоліні з наганів та з браунінгів, а то й з кулеметів. Цілі міста почав за кілька часу наскоками брати.

Дивляться — геній державний, та миттю в прем'єр-міністри.

Та де в прем'єр-міністри?! Просто в диктатори смальнув.

Уже, можна сказати, не проста державна робота, а геніальна почалася.

Робітників в баранячий ріжок, соціалістів по в'язницях, парламент по шапці, комуністів до стінки.

Дивись, миттю і цеп Анонціади, найвища нагорода.

Разом з тим і двоюрідний королів брат.

А там ще яку сотню комуністів розстріляє — рідним королевим братом буде.

І далі, й далі, й далі...

Соціалісти й комуністи не переводяться, значить, нагороди, як із мішка, сипатимуться.

Так і дойде до королевого пращура, чи що.

. . . . . .

Але все оте родичання не дуже показна, по-моєму, штука.

От цеп — це штука хороша.

Може-таки, хоч на цьому, почесному, цепі та повіситься...

ГАЗЕТА — ДУЖЕ ВЕЛИКЕ ДІЛО

Я тут не патякатиму про те, що таке газета.

Усі знають, що це діло дуже велике й дуже поважне.

Недарма ж її (газету) звуть шостою державою.

Я тільки розкажу, як треба користуватися газетою, щоб вона справді йшла до діла, щоб давала якнайбільше користі для передплатника, щоб та копійчина, що її дядько одриває на газету від свого невеликого бюджету (це дуже мудре слово, але його пора вже всім знати!), щоб, кажу, копійчина та не марнувалася.

Так от.

Передплатили ви газету, ну хоч, приміром, нашу «Селянську правду».

Прийшла вона до вас новенька, свіженька, у восьмеро згорнута, бандероллю обклеєна і з написом:

«Село Пузате. Кіндратові Тоненькому».

Сідаєте на ганку й поволі розгортаєте.

А кум через тин з-поза повітки на вас дивиться, люлькою попихкує.

Глянули ви на кума:

— А ке лишень, кумасю, вашого! У вас дебеліший. От якраз свіжина з го́рода! Закуримо. Бамага підходященька!

Кум перелазить через тин, сідає біля вас рядочком.

І от тут якраз і треба знати, як з газетою поводитися.

Більшість передплатників так просто собі, жодних правил не додержуючись, одшматовує без ніякої системи клапоть газети й крутить «козинячу лапку». І не виходить з того анічогісінько. Скурять — та й усе...

А тут треба ось як робити.

У газеті є різні відділи: і «Закордонні відомості», і «По радянських республіках», і «Про школу», і «Як по інших селах люди живуть», і «Постанови ВУЦВКу», і т. ін., і т. ін.

Так от коли ви хочете знати, що робиться, приміром, у Рурі, ви й одриваєте те місце, де написано: «Окупація Руру»,— та й скручуєте таку завтовшки, як істик, з кумового «дебелішого».

Викрешуєте вогню й засмалюєте. І всі відомості про Рур з димом і входять у вашу голову...

А кумові одриваєте «Постанову ВУЦВКу».

Сидите тоді, і у вас усе як на долоні...

Ви кумові про Рур, а кум вам про те, як робітничо-селянська влада державою керує.

От як треба робити, бо безсистемність у газетній справі губить газету.

І так, крутячи «істики» з кожного відділу, ви кінець кінцем будете в курсі і міжнародної, і внутрішньої політики.

А для цього саме й газету видається.

Ну, а до чого вже відділ «Сільського господарства» для селянина корисний, то й не говоріть!

Це для передплатника все...

Тут і як орати, і як сіяти, і як жнивувати. Тут і молочарство, і скотарство, і садівництво. Одне слово, тут усе...

Але знову-таки треба знати, як тії поради до діла доводити.

Приміром, орати пора.

Газету якраз принесли з міста. Запрягаєте полових, кладете на воза плуга й букера, розгортаєте газету. Бамаги чимало.

— Ану, жінко, на ось тобі загорни четвертину сала, а то в торбі крихтами обліплюється.

І весело тоді ореться.

Жнива. Їдете з газетою на поле. До обіду пожнивували, відпочити треба. Приходите до воза, піднімаєте голоблі. Сонце пече! Розгортаєте на голоблі і... холодок!

Хропите, так аж за п'ятнадцять гонів чути...

А в молочарстві хіба газета не корисна?

Хіба можна ще чим так закривати глечики, як ушістнадцятеро згорнутою газетою? Та нічим так не закриєте.

А масло, везучи на базар, у що так загорнеш, як у газету?

А в пасічництві без газети як без рук. Берете газету і йдете на пасіку. Бджола біля бороди:

Дз-з-з!!!

А ви її газетою.

І запевняю вас, жодна не вкусить.

А с а д о к!.. Та ніщо в світі, крім газети, не дає такого «вдовольствія» у садку, як газета!

У неділю, приміром, берете рядно, подушку, газету, йдете в садок і лягаєте під грушею. Мухи дзижчать, кусають. Накриваєтесь газетою. І спите... спите... спите, аж поки коні напувати час.

Та хіба мало ще в житті випадків, коли без газети як без рук.

Виховання дітей... Щоб слухняні були, батьків поважали та вчилися добре. І про це в газеті знайдете.

Але дітей одною газетою не виховаєш, треба збирати всі газети і підшивати одну до другої, як ізшиток.

І от як не слухає Ванько, берете той зшиток та його по голові!

— Не слухаєш, сукин ти сину! А для чого я газету передплачую?!

Та — р-р-раз! р-р-раз!

І дитина після того як свята: і батька поважає, і до школи ходить, і богу молиться...

От що значить газета!

І коли б ми цього не знали, коли б на всю користь від газети не зважали, ми б ніколи не збавляли свого здоров'я, своїх нервів для її написання, для її видання.

Газета — дуже велике діло!

Передплачуйте газету!

ПОХОДЖЕННЯ СВІТУ

(Наукова праця. Власне, науково-популярна)

Раніш на землі не було нічого. Власне, не «на землі» не було нічого, а взагалі ніде не було нічого... І землі не було. Порожньо скрізь було... Ну, ні вийти тобі нікуди, ні виїхати...

Був бог... Сам господь Саваоф... Де він був — невідомо... Але був... Був він нігде... Тоді не було нічого, а на цьому «нічого» сидів бог... Літав... Де літав — невідомо... Бо тоді повітря не було... Але літав, бо на те він бог... А раз він бог, значить, він міг літати, хоч і ніде було літати... Літав-літав бог, куди не подивиться — темно... Чорно скрізь... Хоч і того «скрізь» не було, бо не було нічого... Темно богові, хоч тоді й темноти не було, бо темнота з'явилась тоді, коли вже взнали про світло... Порожньо було, хоч і порожнеча з'явилася тільки тоді, коли вже знали про непорожнє...

Одне слово, остогидло богові літати в чомусь, чого не було... Подивиться б, де літаєш,— не можна, бо нема на що дивитись, а дивитись хочеться, хоч і хотіння тоді не було... Становище безпорадне, хоч і становища тоді не було.

Озирнувсь бог на всі боки, хоч і боків тоді ніяких не було...

Одне слово, як гаркне бог:

— Хай буде ясно!

Це був перший день, хоч і днів тоді не було.

І стало ясно... Ясно-ясно...

Подивився бог — ясно... А не видко нічого, бо ні на що було дивитись...

Дивився-дивився бог...

— Що ж,— мовить,— і далі літати?!

Крила болять, хоч і крил у його не було...

— Треба,— говорить,— квартиру собі шукать!..

А де її найдеш? Житловідділів тоді не було...

І, ти, лиха година! Та як гаркне:

— Хай буде небо! Хай буде твердь!

Як закрутилось-закрутилось-закрутилось (хоч і крутитись не було чому), і викрутилось небо... Викрутилась і земля. Твердь!

Полетів тоді бог на небо, сів (хоч сідати було ні на чому), погладив бороду й каже:

— Ну, тепер справа на всі сто відсотків піде.

— Ану,— говорить,— земля — праворуч, а вода — ліворуч! (Хоч і води тоді не було)...

Відокремив він воду від землі...

— Ану,— говорить,— земле, рости рослини різні!

Як попер спориш, як попер із землі подорожник!

Почали дуби, ясенки, берези рости...

Ростуть, і ростуть, і ростуть. І досі ростуть...

І сонця нема, а вони ростуть...

— Ростете? — питає бог...— То ж бо то й є! Ну, не турбуйтесь — зараз сонце буде! І місяць зараз буде! І зірки будуть!

Махнув бог рукою — і справді:

Як засяяло сонце, заблистів місяць, замерехтіли зірки...

Було це вночі (хоч і ночі тоді не було), а сонце світить, і місяць світить, і зірки світять...

Взагалі такого бог наробив, що й досі дивно.

Це був уже четвертий день.

Рахував бог, хоч і чисел тоді не було...

На п'ятий день устав бог, дивиться — води сила, ліси повиростали, і хоч би тобі одна рибка, і хоч би тобі одна пташка...

І, ти, бий тебе сила божа!

— Ану,— говорить,— заворушись, рибко! Ану,— говорить,— зацвірінькайте, пташки!..

Хвилин п'ять як вдарила риба, як затьохкав курський соловей, «Закувала та сива зозуля», «Ой, сів пугач на могилі», «Летить галка через балку», «Кряче ворон»... Одне слово, риба й птиця пішла...

Шостого дня сидить бог і думає:

«Все є! А людей нема!.. І звірів нема! Хто ж мені свічки ліпитиме? Хто ж мені молебні правитиме?»

Махнув рукою — побігли різні звірята!

А потім ухопив шмат глини, плюнув, замісив, зліпив чоловіка, дунув на нього... Чхнула перша людина та зразу:

— «Слава в вишніх богу!» Здравія желаю, ваше превосходительство!

— Ні,— говорить бог,— так мене не величай!.. Царських генералів так величатимеш, а мені співай: «Святий боже, святий кріпкий!..» Лягай, Адаме!

Ліг Адам!

Ухопив бог Адама за ребро... Смикнув... Висмикнув ребро — дунув.

— Получай Єву! А я ляжу спати!

Цілий сьомий день проспав бог.

А на восьмий устав, подивився, похитав головою:

— Ох, і наробив же!..

. . . . . .

Оце й уся історія про походження світу... Не нова вона, правда, але її останнім часом забувати почали.

Я нагадав...

Нагадав для того, щоб не забували... Бо скоро страшний суд, і неприємно буде смажитись на сковороді за те, що забули найголовніші божі справи. Бо все, що бог робив потім,— юринда проти його перших ділов, якими він так прославився завжди, нині, повсякчас і на віки вічні.

Амінь...

ПОДОРОЖНІ ВРАЖЕННЯ

Традиційно почнемо. Як і всякий порядний «власний кореспондент».

Різниця тільки та, що всякий «власний» пише свої подорожні враження за два приблизно тижні до від'їзду, а я не встиг, і от доводиться писати, приїхавши вже на місце «капітального ремонту».

Я, мабуть, мину, як я до вокзалу їхав. По-перше, це для вас не дуже цікаво, а по-друге, я не їхав, а йшов, пильно придивляючись, щоб по дорозі хто не хапнув з таратайки клунка з речами. Отже, за той час враження не було ніякісінького, крім «клунка». А клунок — так воно завжди клунок.

А далі вже пішли й «враження»...

Чимале враження на мене справили два грізних запитання дебелої молодиці, що стояла на східцях у вагоні з коромислом в руках.

Перше запитання — це: куди я пру, а друге: чи не повилазили в мене очі.

Я галантно відповів, що «пру» я в вагон і що очі в мене поки що на місці.

На все це резолюція молодицина була така:

— Чорти їх тут носять!

Але спасибі «чортам». Вони таки внесли мене в вагон, розсунули по дорозі ще з п'ять молодиць і посадили скрученим у чотири погибелі на власний клунок.

Доки вдарив третій дзвінок, дихання в мене збільшилося на десять, а пульс на двадцять — тридцять за хвилину.

Я, знаючи з медицини, що в моєму розпорядженні для дихання й для пульсу ще є одиниць по десять, особливо не хвилювався...

* * *

Бам! Бам! Бам!..

Сіп!

— Ох! (це я так).

Бо відкинуло мене назад на чийсь поперек і поклало мою потилицю в задньої сусідки якраз на те місце, де поперек у неї переходить у «далі».

Там я й прикипів...

А передня сусідка швиденько гупнула мені на те місце, де мої груди переходять у «далі». Сіла та ще й (хай їй легенько ікнеться!) крутонулася разів зо два — умощувалась.

Звідси й «ох!»

«Прощавай,— подумав,— Харків!»

* * *

Пахло потом... Пахло молоком (коров'ячим)... Пахло... Та чим тільки не пахло?!

— Різні на світі запахи бувають! — казав мені колись один хороший чолов'яга, Кіндрат, що свого часу «з горілки» вмер.

І таки правду казав.

Бо справді: «Різні на світі запахи бувають»...

Особливо в вагоні і особливо коли відпочивати журналіст їде.

Весняні запахи...

...Сиділа на «грудях моїх», мабуть, середнячка. Бо куркульки я не витримав би, а від незаможниці було б, напевно, легше.

Я потихеньку стогнав, ніжно пригортаючись обличчям до попереку задньої сусідки, а середнячка, сидячи на моїм власнім животі, голосно лускала насіння.

А за вікном жита красувалися, пшениці наливалися, голубіло волошками по житах, зозулило лагідно по лісах...

А за вікном сріблом у сояшних батогах жайворонило...

А за вікном:

...немає меж... і де кінці,
що ставили б сонцям семестри
у голубому молоці?

Так то ж за вікном!

А до вікна (аж подумати страшно!) ще попереків з п'ятнадцять і пудів шістдесят живої жіночої ваги, не рахуючи коромисел і глечиків з кошиками!..

* * *

Оця моя «змичка з селянством» тривала три прольоти.

Увесь час я згадував чиїсь дуже мудрі слова:

«До селянства слід підходити вміючи, інакше замість «змички» казна-що матимемо».

Праведні слова. Іменно «підходити» й іменно «вміючи».

А я «підліг під селянство», і, треба вам сказати, підліг дуже незручно і дуже не вміючи.

І замість «змички» получилось саме «ох!»

* * *

Через три прольоти — останній «мазок» широкою основою по моєму череву, останній «гуцик», а за ними моє, щасливе вже й радісне, останнє «ох»...

З мене встали...

Війнуло спідницями...

Чиїсь стрункі молоді ноги притьмом стрибонули з верхньої полиці на мою печінку.

Щось ухопило мене за голову й з криком: «Дивись! А я думала — глечик!» — кинуло.

Я заплющив очі. І мені так яскраво уявилось, ніби я лежу в південноамериканських преріях, а наді мною вихором смалить табун наляканих тигром бізонів...

. . . . . .

Потім уже я й жита бачив, і волошки мені голубіли, покивуючи синенькими шапочками, й поля всміхалися:

«Що, мовляв, проїхався?!»

«Чого ви,— думаю,— сміетесь?! Ну, проїхався! Так що ж?! Ви всміхаетесь!.. А хіба з вами такого не траплялося?! Хіба не про вас співається:

Ой поля, ви поля,
Мати рідна-земля...
Скільки крові і сліз
По вас вітер розніс...

А в мене ще крові не було... Та й сліз не помітив... так тільки... боліло»...

* * *

Мерефа... Єзерська... Бірки...

У вагоні — я та ще дідок один, що весь час тільки на мене дивиться. Бачу, що хоче забалакати.

Нарешті наважився.

— А як ви гадаєте — без віри жити можна?

Я думав про свою печінку, про англійський ультиматум [1], про те, чи побільшать на липень ставки.

— Можна! — буркнув.

Дідок одсунувся й заспівав:

Возбранний уеводі побідительная.

. . . . . .

Безпалівка!

Фініш, значить!..

А від Безпалівки — ви ж знаєте — й до Пасік уже недалечко. Так як устанете з потяга, так зразу ліворуч понад колією трохи, а потім убік навскоси, по дорозі на Гомільшу.

Гомільшу знаєте?

Ні?

Хіба не знаєте? Це по дорозі на Пасіки! Поміж нивами зеленими дорога простяглась. Ідете, а праворуч — ниви й ліворуч — ниви...

Коли не знаєте дороги, ідіть за підводою, що везе ваші речі.

Так і дійдете.

Ось уже й Пасіки недалечко...
От і школа...
— Тр-р-р-р!..
Приїхали...

«ЗЕМЛЯ ОБРАБОТКИ ТРЕБУЄТЬ»

Коли ви йдете з Безпалівки на Пасіки, ви обов'язково зупиняєтесь над нивою, пильно придивляєтесь до неї й міркуєте:

«Що ж ото за штука на цій ниві росте?»

І довгенько так міркуєте, аж доки підійде до вас Митро Хведорович...

— Митре Хведоровичу! Що воно за таке отут посіяно? Здрастуйте!

— Здрастуйте! Оце? Оце так што, мабуть, чи не вівсюг пойшов! Густо взяв! Сіяли овес, а воно не вийшло — завівсюжило.

— А ото?

— То не іначе, как мишій! Бачите, просто вам під щітку дерьоть! Гунька думав ячну кашу їсти, та не вдасться. Мишій не свой брат: хоч кого забьйоть. Покурить нема?

— Є! Закурюйте!

Митро Хведорович — пасічанський «гражданин», у смушевій шапці (температура в затінку 40°), в «бамазеевій» сорочці, босий і в стьожках замість штанів.

— Були когдась-то штани,— дивлячись на праву ногу, каже Митро Хведорович.

— А по-мойому, будуть ще! — всміхаюсь.— У вас штани в потенції, Митре Хведоровичу! Виростуть. Бачите, ниточка з ниточкою переплітається! Так, дивись, і виснуються!

— Та виснуються. Будуть, бог дасть.

Митро Хведорович — філософ. Знає «одкровеніє Івана Богослова» й навіть коневі хвоста зав'язує «по одкровенію».

— Смієтесь? А чи не так ув «одкровенії» понаписувано? Чи не позасновувано світ божий дротами? Чи не град страшний після посухи пекучої? То ж то бо й є! А ви смієтесь!

Скільки Митрові Хведоровичу років?!

А я знаю?

Може, двадцять сім, може, шістдесят сім!

Митро Хведорович будуть із тих «граждан», що вгадати їхній вік можна тільки або на храмове свято, або на велик-

день. Коли вони вмиваються... А так — глибока це таємниця!

Ану, вгадайте!

Середній на зріст! Кремезненький! Борода росте й з очей, і з ушей. Волосся копицею. Ні шатен, ні блондин, ні брунет... Якого ж кольору? Хто й зна! «Неопредєльонний»! Коли розтулить губи, здається, ніби він ухопив шість білих-білісіньких квасолин (зуби). Очі? Очі там! Десь за густим лісом, зеленувато-каламутними озеречками. А навкруги них тиша і спокій! Іще раз: спокій і тиша! І ніколи, мабуть, на тих озеречках ні хвиля не пробігала, ні риба не плюскала.

Угадали?!

Ну, скільки ж?!

Двадцять сім?! Сорок сім?! Шістдесят сім?!

Отож-то й воно!

А Митро Хведорович уже Вустю заміж оддав.

— Хоч воно, знаєте, й замужі тепер пішли!

— А що таке?

— Уременні якісь! Недійствительні! Сто п'ятдесят отих лимонів у спалком оддай,[1] а сто тут, у себе! От воно й двісті п'ятдесят! А вона тобі покрутиться-покрутиться, та потім таке: ні вдова, ні молодиця...

— А вам чого турбуватися?! То вже її справа! Не маленька: як хоче, хай так і живе!

— Та то так! Та тепер воно какось-то так пайшло...

* * *

Сіли...

— А що воно, Митре Хведоровичу, за знак, що ото нивки ваші так завівсюжило та мишієм укрило?

— То воно от що главное: з е м л я о б р а б о т к и, як казав оце агроном, т р е б у є т ь. Ну, воно, мабуть, і правда. Бо без «обработки» самий тобі вівсюг...

— А скільки ви вже хазяїнуєте?

— Та літ, мо, з тридцять, мо, й більше.

— Без «обработки»?

— Та оремо.

— А може б, ви зовсім і не орали, тоді, дивись, готові паляниці росли б?

— Нє, навряд... Он, бачите, жито... Плохувате, що й казать! Так, де-не-де колосок стирчить. То само виросло!

— Як само?

— А так, само! Торік, мо, чули у нас у липні градом геть до коріння оці всі поля вибило. Якраз перед жнивами... Вже дехто навіть устиг і в копи покласти. Так воно як чесонуло, так, повірите, ну голісіньке тобі поле, як бубна.

Так ото восени поприорювали, та воно ото й посходило: бог таки не залишив своєю милостю. Так бачите, зовсім плохувате. А думали, що нічого не буде... А я так своє отам на леваді й приорювати не приорював, забув якось. Так тепер таке, що, мать, хліба не буде...

. . . . . .

«Земля обработки требуєть!» І Митро Хведорович «обработки требуєть»!

ОТАКІ В НАС КОЛИСЬ НА СЕЛІ БУЛИ КЛУБИ

Дуже простий на селі був колись «клуб».

Бачите: он через дорогу під куминими Улянинами воротьми кілька колодок лежить...

Ото й був наш клуб.

Праця в «клубі» починалася о дев'ятій—десятій годині. Тільки не вранці, а увечері.

— Хто такий Андрій, хочете знати?

— Ну й сучий же син! — так характеризувала його Уляна.— Земля під ним, анахтемським, ходором ходить! Та там як скаже, як прикаже, як тупне та як ухопить мою Химку на польки, так, ну, як ото вихор, шеймин хлопець!

...Працював «клуб» систематично щовечора.

Як ото тільки починало сутеніти, чулося з переліску за Улянином городом:

— А-х-х-х-и! Чорнява!

То керівник «клубу» на «занятія» йшли!

За кілька часу, дивись, з улички або через тин з'являлися постійні одвідувачі нашої культурної установи.

І починалося...

Починалося завжди з польки.

На які ж тільки коліна ми її не сибірили?!

І так... і сяк... і отак...

А Андрій!! Андрій!!

Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує!!

— Е-е-е-е-е-х!!

— Повірите,— казала Уляна,— під п'ятдесят літ маю, а їй же богу, іноді сидю біля вікна й соваюсь! Ну, як шилом, повірите, хто штрика! Аж старий іноді гримає:

— Ти б,— каже,— стара печерице, краще святої Євангелії почитала.

— А я не вдержусь! Ну, сóва мене, кида мене, не при хаті згадуючи!

...Та де там утриматися?!

І ви б, їй-бо, не втримались!

— Я,— казав дід Савка,— здається, всього бачив, а все-таки сидиш, було, оце на ганку та за бильця так і держишся!

Ноги якось самі собою тільки: дриг! дриг! дриг! І хапаєшся то за ліву, то за праву.

А воно як іще молодик Великим Возом на Чумацький Шлях виїде, та ще як чортяка тобі під самісінький ганок соловейка принесе,— ну, нема тобі порятунку — й квит!

Іноді гармошка затихала...

Тиша-тиша...

Дзвінкий, розложистий регіт скаженими покотьолами подавсь через перелісок у ярок. Докотився до дубового лісу, що ген-ген по тім боці, за пшеницею,— й мчить назад, та по пшениці перепелятами... То вже Андрій щось таке вигадав.

...Музичний відділ кінчався...

Далі — вокальний!..

Починав Тимоха:

Скину кужіль на полицю,
Сама піду на вулицю.

Високим фальцетом кінчав Тимоха останній куплет...

І знову — регіт...

І знову — «ляск»...

І так до першої, до другої години, а то й більше...

Наостанку ще й буйна злива польки й вихор із спідниць та з чобіт...

Останній акорд! І «клуб» кінчав свою роботу.

...А тепер кіно, і клуби, і Палаци культури, і гуртки, і концерти, і вистави...

«ЖІНВІДДІЛ»

Коли отак, було, глянете на наше село, розведете руками:

Ну, самий тобі «жінвідділ»...

Дивіться: он Сторчиха за воротьми когось кляне.

Кого?

Спитайте її, вона й сама не знає... То вже в неї така професія..,

Прокидається з «трясцею» й лягає з «сто чортів»...

Он кума Тетяна репіжить Миколку за те, що шапку «стерво собаче» загубив.

Он Наталка Василину деркачем виховує:

— Слухайся, сукина дочко, матері! Слухайся!

Он Домаха... Он Параска... Он Устя... Он Горпина...

Он... он... он...

Ні, краще перечитайте святці: там вони всі є...

Це ж тільки на вулиці. А ще ж по городах, по хлівах, по садках, по клунях...

Дід Глушко, так той просто сказав:

— Баби тії в нас, ну, як жука-кузьки!

За проводиря тут у нас править Уляна.

Вона головний організатор, проводник і радник.

Засідання «жінвідділу» по неділях удень на тих самих колодках, де ввечері працює «клуб»...

Порядок денний?

Ех, голуб'ята мої! Коли б ви там у столиці могли за якихось чотири-п'ять годин вирішити стільки справ, скільки наш «жінвідділ» вирішує, я з почуттям щонайдужчого до вас подиву офірував би вам чудесну сукувату грушеву палку, що нею я по лісу гадюк смалю!

Починається (не так, як у вас!) з «біжучих» справ!

— ...А чи водили свою Муру до бугая?

— ...І щось я, голубонько, помічаю, що в моєї молока меншає! Коли б, господи, не відьма!

— ...І не говоріть, матінко, цур йому, пек! На тім тижні в Свинарному входить Чопиха, так уже стемніло, в хлів... А воно з-під корови тільки шусь!

— ...А чули в Сторчихи — донька? Я їй казала: «За своїми, шеймо, дивись!» А тепер ік Петру: «Нате, мамо, онука!»

— ...А та! Щербата! «Чхать, каже, я на вас хочу!» Ач яка! Чоловік тільки з двору, так, мов той роплан, через тин у садок до Петрового Гната!.. «Чхать!..» Матері своїй у великодній очіпок чхни, сукина дочко!..

Далі йде найголовніша і найпекучіша справа.

Справа виключно жіночої компетенції. Релігійна справа.

Тут уже «дискусії» з високими нотами, з позами, з рухами, з руками в боки...

Тут турнір баптистів, адвентистів і православних.

Переважають адвентисти.

«Православіє» мовчить.

Коли яка й поткнеться:

— А все-таки церква — так воно не те, що ваші читанки та співи під повіткою!

— «Церква»?! «Під повіткою»?! Піп, мабуть, підморгує?

(Місцеві «батюшечка» дуже слабкі щодо «адамових реберців» і мало не щотижня за ту слабкість платять власними святими ребрами...)

Релігійні дискусії рідко коли кінчаються без «страждання» за «віру Христову». Найбільше мук святих зазнають очіпки...

. . . . . .

Як я вже зазначив, найбільший успіх мають баптисти.

Хоч і таку поважну «релігію», як баптисти, іноді перемагає простісінька череп'яна ринка.

Оришка вже зовсім була до баптистів пристала. Вже з місяць і на «казання» їхні ходила, й церкву забула, й лаятись перестала.

І треба було їй позичити Христі свою череп'яну (ну, зовсім нову-новісіньку!) ринку. А та розбила!

— Так така ти, сяка-така, свята та божа? Живою до бога лізеш! А ринку розхокала та тоді: «Сестрице, не лайся!» — «Не лайся»?! А купить мені таку ринку бог твій баптицький?! Очі під лоба закотила та вже й Варвара, думаєш, великомучениця?! Береш, страмнюча, ринку, не бий, голова б у тебе тріснула.

І в першу неділю пішла до церкви. Ще й на часточку понесла...

Грім серед ясного неба!

У неділю сходка!

Голова сільради заявляє:

— Жінка має однакові права з чоловіком! Коли котрий битиме чи лаятиме, має право кожна вести його до розправи. Тут ми з ним знаємо, що зробити! Вибирайте делегаток!

«Владики» всміхаються!

— Варитиме, положим, моя, як і досі варила!

А дід Глушко пихнув люлькою, сплюнув та:

— Ото й мою в делегатки?! Та не буде діла!

. . . . . .

А і в баби Глушихи, і в тої, що «варитиме, як і варила», десь далеко-далеко, аж-аж-аж ондечки, вогники блимнули...

ЯК МИ КОЛИСЬ УЧИЛИСЬ

Дуже рано починалася за старих часів професійна на селі освіта.

Тоді вона починалася, коли Ванька́ або Одарочку було вже «одлучено» і коли Ванькові або Одарочці сорочка підіймалася вище того місця, про яке ви зараз не думаєте, і зав'язувалася вузлом на спині.

— Щоб не закаляло! А то воно в мене, вибачте, на вто-ри слабеньке.

Ванько (або Одарочка) у цей час свого віку вже міцно трималося за материну спідницю і весь час:

— Мамо! Моні!

— Ось не ма́май мені над душею! На ось дубця, пожени гуси за ворота. Він у мене хороший хлопець! Пожени, пожени! Мама на базар поїдуть, гостинця куплять! Отак, отак їх! Гиля, кричи, гиля! Отак! От цяця Ванько! От цяця! А Меланя кака,— вона мами не слухає! Жени! Жени!

Це були перші й найранніші кроки нашої освіти.

Гуси — це був перший і обов'язковий етап нашої освіти.

Програма нашої освіти у нас на селі складалася на підставі споконвічних традицій і на підставі життьових умов.

Їхніми інструкціями ми керувалися, за їхніми вказівками ми йшли.

Так, значить, перша наука — це гуси.

Пасти гуси, впасти їх так, щоб у чужі копи не вбралися, пригнати додому всіх до одного — це була програма нашого «технікуму», першого, сказати б, курсу.

Коли ви цього іспиту не складете, коли у вас одберуть де-небудь у чужому просі або на чужій стерні картуза, або ж ви, навчаючись поціляти, бахнете гуценя грудкою по голові і приженете додому замість восьми гусенят семеро,— крім того, що на вас буде побито нового-новісінького віника, вас ніколи не переведуть на вищий курс.

Вищий курс — це свині.

Самі ж ви, певна річ, розумієте, що це́ вже справа далеко серйозніша, ніж гуси.

Свиню ви вже в самій сорочці не впасете. Тут уже обов'язково потрібні були штани... Хоч і з прорішкою ззаду, а проте штани, та ще й на одній підтяжці.

Замість дубця потрібний невеликий кийок.

Цю справу доручалося громадянинові від шести років. Раніше — ні. Бо тут треба було певної вже кваліфікації, а найголовніше — поважності.

Сказати:

— Аля! Бодай була вона тобі здохла!

Це не те, що невинне й наївне:

— Гиля-гиля!

Тут уже треба було, щоб свиня почувала, що над нею є верховне начало, треба було вчасно й уміючи вхлудити її кийком, не хапаючись і не нервуючись, а свідомо своєї гідності, ніби так, між іншим, прослати на вигоні басом:

— А куди ж ото ти пішла? Кажи, га? Куди ря-а-а-а-ба?

А потім солідно додати:

— Сибірки на тебе нема!

«Володарем» над свинями ми були до десяти — одинадцяти років. Потім ішли такі «курси» вищої освіти:

Телята.

Вівці.

Корови.

Коні...

Переступивши на телячий курс, вже «дозволялося» вкрасти в батька паперу й закурювати цигарку з кінського кізяку або прохати в прохожих (тільки не з свого села):

— Дядю, закурить нема?!

— Нема!

— Так дайте ж хоч сірничка!

В цей час (узимку) починалася й загальна освіта в місцевій церковно-приходській або в народній школі...

Звичайно, коли була та школа, та були чоботи, щоб у школу ходити.

Дійшовши до кінського курсу, ввечері вже можна було, пригнавши коней додому, вискочити на вулицю на колодки.

Коли мати, було, почнуть:

— Уже, сибіряко, хата тобі чимсь тхне!? Уже на вулицю!

Можна було матері відповісти:

— Та?!

А як батько почнуть, краще мовчати. Бо в батька аргументи були значно солідніші:

— Ти не той, не дуже! Що ото чоботи вже бутилками пристроюєш? Ти мені дивись! Поб'ю на сукиному синові істика до цурки!

Батькові іноді тільки можна було сказати, та й то потихеньку:

— Та я хіба, тату, що?! Я ж — нічого...

Кіньми закінчувалася освіта в нашому «технікумі».

Освіта в «технікумі» провадилася однаково для хлопців і дівчат.

З певними, розуміється, відмінами: одночасно з «технікумом» хлопець вчився погоничувати, тесати, стругати, а дівчинка — коноплі брати, тіпати, прясти, вишивати.

А далі функції хлопчачі й дівчачі різко розмежовувалися: хлопець ішов на плугатаря, на косаря, а дівчина на поліль-ницю й на в'язальницю.

Співати вчилися разом на колодках. Співать — це обо-в'язково, як дихати.

Закінчувалася наша освіта материними словами:

— Женить би вже лобуряку слід!

Або:

— Та моя вже дорослєнька! Кума казали, що Іванів Максим уже напитував! Мабуть, так у м'ясниці й обкрутимо! Час уже!

Кінець був нашій освіті.

. . . . . .

А тепер як подивишся — і семилітки, і десятилітки, тех-нікуми, інститути, університети, академії...

Ой як «тяжко» тепер нашій молоді!

Нам було значно легше!

1923—1954 рр.

«СЕЛО — КНИГА» [1]

Сказать, що на селі бракує друкованого слова, не можна.

Таке «слово» на селі є. І його чимало.

Коли взяти у кілька хазяїв заможненьких, що в них і 1921 року дещо вродило, то в кожного з них можна знайти цілий асортимент друкованого слова видання 1921 й 1922 років [2].

Видання цих років найбільше.

Друкованого слова з часу дореволюційного, часу Центральної ради, гетьманщини, денікінщини вже менше. Але є й таке.

Лежить те друковане слово здебільша на горищі по схованках, по торбинках.

Дехто позапихував його в пляшки, позасмолював і позакопував.

Читають те слово друковане дуже рідко.

Так іноді довгого зимового вечора витягне Кіндрат Степанович торбинку чи скриньку, одчинить її, вивалить на стіл те слово друковане, почухає потилицю й похитає головою:

— На кого чортового батька я збирав оце все? Ну й дурний! От дурний!

— А не казала я тобі?

— Казала! «Казала, та не зав'язала»!

— От і милуйсь!

— Та ні тобі закурити, та ні тобі хоч би що! Ну куди ти його?

І знову збирається воно в торбинку або в скриньку й гириться на горище до другої перетруски.

Видання 1923 року вже мало.

— Не хапає! Та й де його набратись, коли тобі супоня півсотні! Діла!

І оце тепер, коли пригадаєш, скільки того «друкованого слова» кинуто було на село двадцятого, двадцять першого та двадцять другого років, так просто дивуєшся, як-таки до цього часу не встигли зліквідувати на селі неграмотності.

Правду каже приказка:

«Вік живи — вік учись».

Щоб було замість різних малюнків та «водяних знаків» на тім «слові» понадруковувати азбуку та читанку.

На всі б три читанки вистачило.

На «лимонах» — азбука.

На «п'ятилимонах» — одна читанка.

На «десятилимонах» — друга.

І т. д., і т. д.

От тепер, довгого зимового вечора, і було б що читати Кіндратові Степановичеві, торбинку чи скриньку перетрушуючи. А так Кіндрат Степанович нервується, бо:

— Воно мені без діла!

* * *

Корисної книжки, що й казати, на селі обмаль.

— Чи нема там у вас якої газетки чи книжки? А то дивіться до чого докурився!

Читаю: «Цар-бо царствующих і господь господствующих приходить заклатися й датися в снедь верним».

— Бачите, до чого дійшло? Цар царствующих прийшов снідати з вірними, а я з нього цигарку! Гріх — та й тільки!

— Повірите, «богородицю» ще до великодня скурив! Що вже бамага добряча: тоненька та вилежана! Кинулася на тройцю Килина за «богородицею», щоб Ванько їй про вспеніє прочитав, а я й палітурки на горище закинув. Металася вона, металася й за іконами, й поза діжкою... А я сидю під яблунею: «Шукай,— думаю,— шукай! На небі вже твоя «богородиця»! З димом, хай бог простить!»

— А воно ж ото на тім світі даром не пройде. Як посадять на сковороду, та тою самою «богородицею» й підсмажуватимуть.

— А що поробите? Його ж, паперу того, не накупишся!

Та що вже про мене казати? Я не з дуже праведних... Он дід Оверко і в петрівку, і в спасівку щороку говіє, а й той не втримався. «Діянія» докурює... Сяде на призьбі, розгорне: «І бисть внезапу з небесе шум, яко носіму диханію бурну й исполні весь дом, ідеже бяху седяще».

Слова які!

А він витре сльозу:

— Прости мене, господи, грішного!

Д-р-р-р-р!

Один тільки вже листочок зостався... А далі вже що робитимемо, так і не знаю. На все село один-однісінький Часослов у Панаса залишився... Ще його покійний дід в Олексіївці на ярмарку купили! Та й з того вже хтось титульну сторінку одідрав...

Так коли трапиться яка газетка, дайте, спасибі вам!

Дав! Дав із своєю «усмішкою». Не страждать же людині!

* * *

Отже, як бачите, на селі з «корисними» книжками скрутно. Нема!

Полоскочіть, будь ласка, правління «Село — книга».

Село думає, що за два роки вже можна всі місця перечухати.

Навіть ті, що ніколи не свербіли...

Тут у нас чутка є, що «Село — книга» чимало в Москві книжок закупила тих, що там не йдуть...

У нас вони підуть...

Коли вони російською мовою друковані, та ще з такими словами, як: «аперцепція», «коп'югація», «девальвація», «пертурбація», «сигналізація» й «акція», то тут їх в одну мить розхапають...

Таких завтовшки «закрутять», як у зав. торгвідділом «Село — книги» права нога!

Так чекаємо!

Скільки їй, «Село — книзі» тій, часу треба, щоб до села книжку довезти?

Два роки, бачимо, що мало. Ну, почекаємо ще два роки...

А тоді самі писатимемо, самі й друкуватимемо.

Івашко вже казав оце:

— Со воно за лиха така година: урока тобі завдадуть, а со, ти його з батькового картуза вцитимес? Їй-бо, сам собі книзку напису!...

Отаке!

«ОХ, І ЛІКУВАЛИ НАС...»

1921 рік...

Бачите: он на колодках баба сидить у синенькій кохті, в полотняній спідниці, в теплому платку й у величезних «солдатських черевиках?

Знаєте, хто то такий?

То пасічанський «професор», баба Палажка, що вже років чи не з п'ятдесят непохитно й непорушно стоїть (чи сидить) на варті охорони здоров'я пасічанського населення.

Бабі Палажці, що ото на колодках сидить, років уже з дев'яносто, але рука в неї й досі тверда, і як середньовічний лицар колись меча держав, так баба Палажка міцно держить у своїй руці іржавого ножа, коли «одхватує» пупа новонародженому рабу божому Свиридові чи рабі божій Килині...

— «Таїнственная баба!» — каже кровельщик Гнат Порфирович.— Усьо знаїть!

У тої «таїнственної баби», в її старечих борознявих руках «тайни життя і смерті» богом дорученого їй населення...

— Чи-лі какая, примерно, «бешиха», чи там «глаз», чи «пристріт», чи «сояшниця»,— баба єтая, ну, как ото рукою знімаєть... Такая ото баба... Уп'ять же таки: зуби, переполох, простуда, чи-лі какой-небудь вас «огник» поприщить,— усьо єто баба Палажка достоменно проізошла й на все єті болісті їй просто-таки вроді рукою махнуть... А що вже возьміть, примерно, «пупи», какіє вам будіть завгодно, пускай то будіть пуп мужеськой чи, наоборот, женський, єто бабі Палажці без уніманія: як оріхи лущить... Да-а! Баба, безусловно, знающая, ну, вже ховатися нічого,— «таїнственная баба»... Нічого не поділаєте: такая в неї робота. Медицинская...

Баба Палажка, по-мойому, значно професоріша від самого професора.

Бо що таке професор чи доктор?

Вони тільки по книгах можуть здоров'я охороняти.

А баба Палажка без книжок і закони деякі видає («закривай дитину чорною хусткою, бо зглазять!» і т. д.), і сама безпосередньо власними руками, власним язиком і власним іржавим ножем охороняє те здоров'я...

— Ніякі дохтурі ваші цього не зничтожать, а я зничтожу!

Це так про бешиху...

— Он у Пріськи. Не володіла Маринка правою руч-

кою, а лівою добре володіла... Привели до мене: тепер однаково обома не володіє... А то тільки однією!.. А ваші дохтурі те зроблять?!

Отака в нас баба Палажка, наш пасічанський професор!

«Зничтожає» баба всілякі хвороби: й хірургічні, і внутрішні, й хвороби на очах, і на зубах, і жіночі, і всілякі інші.

Я вже не кажу про такі хвороби, яких ви ні в якій патології не знайдете,— це найстрашніші й найрозповсюдженіші серед пасічанців хвороби — п е р е п о л о х і з г л а з.

Х і р у р г і ч н і х в о р о б и

Всі хірургічні на селі хвороби поділяються на дві великі групи.

Перша група — «Б е ш и х а».

Друга група — «В и х».

«Виху» трапляється небагато...

А «бешиха» — так це пошесть... Сила її на селі...

Бешиха узнається з таких прикмет:

— Бабусю! Щось у мене ліву кульшу розперло й смика. І під груди підпира... І млосно мені, млосно, ніби оце перед вами не я сидю, а хтось сидить! Ох! Ох! Ох!

— Не ти сидиш?! Хтось сидить?! Вона, моя голубонько! То вона! Сідай, серце, на покуті! Зараз ми її зничтожимо! Як не вмреш, рибонько,— жива будеш!

Вона, значить, «бешиха»...

Ліки від «бешихи», як і взагалі всі ліки в баби Палажки, «патентовані»...

Від «бешихи» дуже помагає такий лік:

Хвору садовите на покуті, повертаєтесь до ікони й жарите тричі:

«Отче наш, іже єси на небеси...»

Після того підходите до хворої, лапаєте те місце, де болить, потім обтираєте пальці свої, ті, що брались за хворе місце, об власні губи, берете свого ножа й, прикладаючи його руба гострим кінцем до болючого місця, дванадцять разів пошепки проказуєте:

Ішла божа мати з Києва, стріла Спасителя. Я тебе буду прохати рожденному, хрещеному (ім'я) од бешихи шептати. Сімсот сімдесят бехів, беханців, стрічних, річних, вітряних, прозорливих, жіноцьких, мужицьких, парубоцьких, дівоцьких з неї крові не пити, костей не ломити.

Потім повертаєтесь та:

— Тьху! Тьху! Тьху! (Тричі). Нехай вона собі йде, а вам бог помагає!..

Так треба проробити дванадцять раз...

І все...

Будьте певні, що як не вмрете,— живі будете...

«Вих» уже інша хвороба... І ліки до неї інші.

Тут уже перед «прийомом» ліків не «Отченаш», а «Богородицю» треба тричі всмалити, а потім уже й ліки од виху.

«Ліки» такі:

«Замовляю кості рожденному, хрещеному (ім'я) од виху й зсилаю на очерета, на болота. І тут тобі не стояти, червоної крові не пити, кості не сушити. Не я помагаю, бог помагає»...

Так само:

— Тьху Тьху! Тьху!

Через рік-два, дивись, як корова язиком ваш «вих» ізлизала.

До хірургічних хвороб стосується й кровотеча в усяких випадках.

Від «крові» ліки швидкі, сильні й безапеляційні.

Ось вони:

«Їхав чоловік стар, кінь під ним кар, по рослинах, по дорогах, по притонах, по містах. Ти мати руда жильная, жилистая-тілесная, зупинись, назад повернись. Стар чоловік тебе збирає, на покой зогріває. Коли коню води не стало, так щоб і тебе, руда мати, не бувало. Пух земля — одна сім'я. Буде по-мойому — слово моє кріпке!

— Тьху! Тьху! Тьху! (Це обов'язково).

Найголовніше в цих «ліках» («од крові»), як ви й самі помічаєте, слова: «Пух-земля — одна сім'я». Глибоко змістовні. Впливають, як гумовий жгут. Як тільки прокажете, кров так і стане, як укопана.

Хвороби на очах

Звуться «більмом». Усі очні хвороби — всі вони «більмо». Інших нема. Ліки дуже добрі. Таких ліків і покійний професор Гіршман [1] не знав.

Пізнати «більмо» дуже легко в кожної людини (принаймні його легко впізнає баба Палажка).

Коли до вас приходить хвора й держиться за око, ви зразу кажіть:

Більмо! Я так і знала. І зразу ж, щоб не затягти хвороби, й починайте:

«Господи, поможи! Пресвята богородице, мати поміщнице! Стань мені в поміч, у рожденного, молитовного (ім'я) більмо з ока ізгнати. Їхав святий Юрій на білім коні з білими хортами білого зайця ловити. Білого зайця не впіймали,— у рожденного, молитовного, хрещеного (ім'я) більмо з ока ізігнали. Йшли три отці святі, за ними три звірі люті: перший чорний, другий білий, третій сірий. Як уздріли — більмо з'їли...»

— Тьху! Тьху! Тьху!

Зубний біль

Це — дрібниця. Вмить, в одну мить заніміє, тільки прокажіть тричі:

Місяць у небі,
Медвідь у лісі,
Камінь у полі,
Всі ви три брати
Як зійдетесь у чисте поле гуляти,
Тоді тільки в (ім'я) молитовного й хрещеного
Почнуть зуби грати.
— Тьху! Тьху! Тьху!

Оце «тьху! тьху! тьху!», як бачите, обов'язкове при всякій хворобі. Без «Тьху! Тьху! Тьху!» нічого не поможе.

Жіночі хвороби

Є тільки одна жіноча хвороба. Зветься вона «с о я ш н и ц е ю». Це — коли «золотник не на місці». Хвороба дуже серйозна, й лікувати її треба вміючи. Але нашому «професорові» це все одно, що... не найду підходящого порівняння.

Логіка в лікуванні сояшниці є. І навіть велика. Раз «золотник не на місці», значить, його треба поставити на його власне місце. От і все! Як це зробити? Треба знати. І баба Палажка це знає. А Наркомздрав, напевно, не знає й улаштовує різні гінекологічні лікарні, родильні доми і т. ін. Витрачає силу грошей... А воно треба тільки покласти в макітру трохи конопель, запалити й приставити ту макітру вінцями до пупа. Ніби така велика «кровососна банка». Воно як потягне — й перетягне «золотник» на своє місце... Але тут треба великого хисту, щоб не допустити до того, що і всю хвору втягне в макітру. Як тільки вже макітра втаскала в себе весь живіт, треба шарахнути по макітрі макогоном... Воно й «одпустить»... А «золотник» уже на місці, як живий.

Що макітра пропаде, то нічого: для того, щоб людину од смерті врятувати, можна макітрою пожертвувати, хоч би й яка дорога вона була.

Забув іще сказати про «внутрішні» хвороби.

Із «внутрішніх» хвороб найчастіше трапляється нутряна сибірка.

Нутряна сибірка — це хвороба, від якої здебільша мруть, хоч і ходять до баби Палажки якраз тоді, як перші півні кукурікають.

Але завжди запізнюються...

— Позавчора, голубочко, треба було б прийти, а тепер навряд чи допоможу!

— Та позавчора я ще здорова була!

— Ні-ні! Треба було, треба!

. . . . . .

А взагалі «охорона народного здоров'я» на селі була поставлена добре. «Медичних пунктів» у кожному селі було по п'ять-шість, коли не більше. «Ліків» так само чимало. Навіть багато. Я гадаю, що коли б їх було хоч трішки менше, не так би заробляли попи на «сороковустах».

P. S. «Молитви» (вищенаведені) мені пощастило позаписувати, хоч і з великими труднощами та хитрощами. Баби не дають їх, бо «вони після того теряють силу»...

ПРОЛЕТАРСЬКИЙ САД

Отак як увійдеш у нього, у київський Пролетарський сад, [1] глянеш навкруги, подивишся та тільки:

— Ц-ц-ц-ц-ц-ц!!!

Ох і красота ж!

Ну до того ж красиво, до того красиво!.. Ну як би вам це так переказати, щоб ви красу ту уявили?.. Не можна! Не підбереш слів відповідних ніяк!.. Сказать вам «як у раю», так все одно ви раю не бачили... «У Швейцарії» — так я тої Швейцарії не бачив... У всякім разі, красивіше, ніж у харківськім «Версалі» над Лопанню. Це для вас, харків'ян, гадаю, зрозуміло... І для мене теж...

«Купецьким» колись той сад звався.

Не дураки були купці, вибравши таке для себе місце. О ні!

Положим, хоч купці й не дураки, а пролетаріат київський, виявляється, розумніший, бо одібрав його в купців...

І тепер він Пролетарський.

Так-таки, кажу, красивий він!

Особливо ввечері!

Як підійдеш до кручі, як глянеш на Дніпро, та ще як заграє тоді музика, так... Ну харашо — й квит!

А Дніпро чорний-чорний, аж синій! І так хвилею тільки блись-блись! А по ньому золоті смуги покотились... покотились... покотились... А між тими смугами зорі шопенівського вальса танцюють... Візьмуться за руки з ліхтарями і пішли, пішли, пішли... Під музику з Пролетарського саду... Бал ліхтарно-зоряний на Дніпрі!

Ніколи не бачили?

Приїдьте подивиться коли-небудь...

Диригує балом гудок пароплавний.

Коли пари підуть туди до Слобідки,[2] на хвилях гойдаючись, тоді назустріч їм із Слобідки гудок біжить і кричить.

— Мадам! Месьє! Турне-е-е-е!!

Тоді вони назад!

Пробіг пароплав — вони знов до Слобідки.

А зала широка, зала велика. Сам Дніпро.

Знаєте, що таке Дніпро?

Це — річка... Така, значить, штука, як у вас Лопань... Є, положим, між ними деяка й різниця.

Приміром:

Дніпро пахне, а Лопань воняє, Дніпро красить місто, а Лопань каляє. А найголовніша різниця та, що Дніпро — це є Дніпро, а Лопань — так то хай вона вам скажиться!

А води в Дніпрі!!!

От, братця, води! Відер... відер... відер... відер...

Що, якби такої води та харківському водопроводові?!

От би заробив!!!

А Київ ні... Він не загребущий: хочеш, тут, на березі, пий, хочеш — додому бери.

Ніхто за тобою не бігтиме, ніхто тобі не кричатиме:

— А бони[3] в тебе на воду є?

От над якою річкою висить київський Пролетарський сад...

Над Дніпром повис, над Славутою... І давно вже висить, і киян, і приїжджих милуючи.

Стоїш над кручею, дивишся вниз... Дніпро з Межигір'я[4] розженеться біля Чорторию[5], підбіжить до вашої кручі та так ото, ніби жартуючи, під бік її штовх!

Чого, мовляв, стара, замислилась? Не журись! Купці не повернуться!

І покотив далі, разів з тричі перед кручею крутнувшись. Ніби парубок!

Хороший Дніпро!

. . . . . .

А ви знаєте, що й «пролетарі» в київському Пролетарському саду не такі, як інші.

Якісь особливі...

У шовках усі, у лакерках, в перснях з діамантами.

Он, приміром, подивіться — «пролетарка» пливе...

Не розбереш, де зад, де перед... Усе якось переплуталось... І там бант, і там бант... І там гора, і там гора! І вираз однаково «одухотворенний» — і ззаду, і спереду! Якби не капелюх, так не знав би, з якого боку на неї дивиться... Ходить по садку й пахне! І пахне з усіх боків!

Так і не розібрав, з якого вона «проізводства»...

А біля неї «пролетарій»... Штанчата до колін, черевики гостроносі, піджачишка якийсь короткополий... І так ото біля неї щигликом, щигликом!

Очевидно, «металіст»... По благородному металу...

. . . . . .

А он за столиком сидять дядя, пиво «дують». Нахилились на столик, так і на столику пузо, і ліворуч од них пузо, і праворуч од них пузо... І все їхнє власне пузо... Не дядя, а саме пузо...

Вгору од пуза пішла жилетка, а за жилеткою пішов комірець.

Пішов і сховавсь у холці... А на холці хтось футбольного м'яча поклав і дірку в нім продрав... В оту дірку пиво виливається... Виллється, а потім з дірки вилітає з бризками:

— Ф-ф-ф-у!

На голоді, мабуть, дядя працюють!

Ото втомились за день, а тепер відпочивають!

. . . . . .

А музика Ліста, Чайковського, Оффенбаха[6] одхватує!

Харашо грають! Харашо грають — «пролетаріат» задоволений!

А задоволений, значить, щовечора повно!

«Єднається» добре.

«Єднається» й не подумає, що надійде той час, коли пролетаріат гукне вже йому назавжди:

— Ану, хлопці, роз'єднуйсь!

ПИСЬМЕННИКИ

Слово «письменник» походить від дієслова «писать», а не від якогось там іншого дієслова.

Отже, виходить, що письменником зветься людина, що пише.

І то не така людина є письменник, що випадково там щось напише і стане... Ні! Письменник — так він увесь час пише, і нема йому нікоторого впину.

Це починається завжди так.

— Ось подивіться... Чи не підійшло б оце до вашої газети? Це я написав...

Дивитесь...

— Не підійшло б... Знаєте... Не такого нам треба... Нам би якби щоб отакого...

— Так у мене є й таке... Ось...

— І це не таке... Нам би якраз не такого треба...

— Так у мене є й не таке. Тільки вдома... Я принесу...

— Принесіть...

Ви дивитесь йому вслід, як він повернувся йти, дивитесь... дивитесь... дивитесь...

— Н-да! — кажете собі.— Єсть!

Потім приноситься «не таке, а отаке».

— У мене й ще є!

— Та ні, нам так що й цього досить... Продивимось... Зайдіть так через тиждень...

— Бувайте!

— Товаришу! Там друкарня прохає на «корпус»... Робітники стоять...

— І ти, лиха година! Дивись... І нема нічого підходящого... Ага! Ось... Почекайте трохи... Продивлюсь... М-м-м... «Били ми Врангеля»... «Червонці наші... орли»... «Загнали в море»... «Хай живе»... Щось підходяще... Нате... На «корпус» скажіть, хай беруть...

І пішло.

А як уже пішло, то тоді держись.

— Товаришу! Я ще вам приніс... Ось... і ось... і ось...

— Добре! Продивимось. Залишіть.

У всякім разі, з цього моменту вважайте, що є ще один новий письменник, якому кажуть:

— Випишетесь! Нічого... Не святі горшки ліплять...

Потім так місяців через два, дивись уже в «Гарті» [1], або в «Плузі» [2], або в «Більшовику» [3] він про «форму» і «зміст» жарить та:

— У Тичини, знаєте, є щось старе... Не скажу напевно, що саме, але щось є... Отаке щось, знаєте... Не таке, а отаке...

Маєте письменника кваліфікованого.

* * *

Отак, як бачите, письменники получаються...

Далі із зростом чуприни зростає й той чи інший письменників світогляд, та чи інша його ідеологія, та чи інша платформа...

Власне, платформа не «та чи інша». Платформа переважно тепер радянська. Навіть не переважно, виключно радянська.

Світогляд здебільша революційний...

Ідеологія здебільша пролетарська або пролетарсько-селянська...

Коли до цього ще додати порожній здебільша шлунок, прекрасний апетит, гарячу кров, хоч і без відповідного числа червоних кров'яних кульок, то внутрішній вигляд письменників уже можна собі уявити добре.

Назовні письменники всі в штанях, іноді дуже добрих, іноді дуже дірявих (залежно від талану), мають вони (як уже говорилось) здебільша довге волосся.

Більше особливих ознак, здається, нема.

Довжиною рядка в творі всі письменники поділяються на прозаїків, на поетів і на футуристів [4].

Прозаїками звуться ті письменники, у яких рядок дуже широкий, і дуже довгий, і дуже дешевий.

Поети — це ті, що рядок у них коротенький, яскравий. І на кінці в нім причеплено або риму, або асонанса, або алітерацію.

Коли цього не причеплено, то такий вірш зветься верлібром, або ліверною ковбасою.

Футуристи походять від слова латинського futurum, тобто майбутній. Отже, це, власне, ще не є справжні письменники. Це письменники майбутні. Ще колись писатимуть, а тепер вони тільки бавляться, граються, вчаться на письменників і лаються.

Рядок у футуристів безформений якийсь, бо, кажу ж, вони не насправжки ще пишуть, а дряпають.

. . . . . .

Незрозумілістю свого твору письменники поділяються на символістів, імажиністів, неокласиків, реалістів (і ще сила є різних «істів»).

Символісти[5] — це ті, що пишуть віршами «символ віри». Потім вони перевертаються на неокласиків, з неокласиків на пролетарських, з пролетарських на футуристів, крім поета Якова Савченка[6], який був символістом, так залишився ним і до цього часу, бо розгубив усі свої «символи віри» й тепер усе дно що без паспорта.

Неокласики[7] — це ті, що кажуть:

— Їй-бо, ми не такі, як ви нас розумієте!.. Їй-богу, ні! А ви нас отак розумієте?! Ай-яй-яй! Як вам не сором!

Імажиністи[8] — від слова «і ми можемо». Так що це всім зрозуміло. У нас їх мало.

Реалісти[9] — це, як ви й самі догадуетесь, письменники, що скінчили реальну школу й не склали конкурсу до політехніки. Так реалістами й залишились...

Є ще особливий гатунок письменників. Це так звані гумористи. Вони пишуть для того, щоб читачі плакали або самі плачуть, як пишуть, бо їм писати не хочеться. Нещасний народ усі гумористи, бо, навіть коли зуби болять, мусять писати щось «веселе».

Симоволіст, або імажиніст, або взагалі інший який-небудь письменник, так тому можна писати, що він хоче. Трррагедію так трррагедію, комедію так комедію. А гумористові — ні. Обов'язково — веселе.

Найголовніше в письменникові — талант.

Талантом своїм письменники поділяються... Ні. Будем одверті... Письменники всі талановиті. Їй-богу, всі. Нема неталановитих письменників. І не буде ніколи.

Попробуйте сказати якому-небудь, що він неталановитий... Спробуйте...

Та ніколи не скажете...

А як і скажете, так спересердя, і він вам не повірить...

От тільки де в письменника той талант знаходиться — не знаю. Ніколи навіть бачити його не доводилось...

З декотрими ж і купався навіть і не зауважив, хоч і придивлявсь пильно...

Дивишся: людина як людина... Сяде писати — талант...

Талант — це штука дуже тендітна, і про його краще багато не будемо писати... Бог із ним.

Найголовніше для письменника — гонорар.

Гонорар декотрі теоретики вважають за головний чинник у психології творчості.

Схиляюсь і я до їхньої думки, звичайно, не як теоретик, а як практик од літератури.

Хороша штука, що й казать, і задля нього, задля гонорару, можна навіть отакі вірші встругнуть:

Коли я бачу на вулицях тічку
І коло неї ватагу собак,
Я згадую гарну дівчину,
Оточену компліментами
Перехожих гуляк...

(Гео Шкурупій [10]*, Барабан, стор. 16)*

Коли б не було на світі гонорару і поет побачив на вулиці тічку, він або пройшов би собі потихеньку повз неї, або (коли він молодий і «рєзвий») почав би тюкати... І більш нічого... А так бачите: зразу «пригадав дівчину», та ще й «гарну».

От що значить — гонорар...

— Та... що вже казати. Якби не було гонорару. Ну, годі.

Крапка.

. . . . . .

P. S. Мене прохали написати художньо-літературний фейлетон. Так ото все був фейлетон літературний, а кінець я додав для художності. Отже, завдання виконав.

«ПЛУГ»

I

Плуг...

Думаєте, плуг «Сака» [1] однолемішний, той, що за нього ще й досі виплачуєте сільськогосподарському кооперативові?

Ні.

Це інший «Плуг», що не має ні чересла, ні лемеша, ні полиці, ні чепіги і нічого такого іншого...

Це «Плуг» — і не плуг. І машина — й не машина. І оре — й не оре...

Це щось таке не зовсім навіть і зрозуміле...

Чоловіка сто люду. Такого собі звичайнісінького люду, як і ми всі, грішні, а коли їх стулити докупи, виходить «Плуг».

Сидить, значить, ніби звичайнісінький гурт людей.

А хто йде, хто проходить — зразу:

— Дивись! «Плуг»!

Як нарізно — люди!

Як укупі — «Плуг».

І так, розумієте, з 1922 року з березня місяця.

А починалося так:

— Що ж, хлопці, робитимемо?

— Хто й зна! Щось робитимемо!
— Треба щось робити...
— Хто й зна! Треба щось робити...
— А що саме робитимемо?
— Писатимемо.
— От і добре! А то розпорошились усі. Треба той порох зібрати. Може, що буде! А то, брат, міщансько-власницька напирає...
— Напирає.
— Пишіть... «Плуг» має на меті об'єднувати розпорошених досі селянських письменників, що, грунтуючись на ідеї...»
— А що таке «ідея»?
— Потім! На вечірках дізнаєтесь. Пишіть.
— Пишу.
— «... на ідеї союзу революційного селянства з пролетаріатом, ідуть разом з останнім до утворення нової, соціалістичної культури і ширять ці думки серед селянських мас України без різниці національностей...» Так?
— Хто й зна! Так!
— Треба ініціативної групи.
— Хто й зна...
— Хто ще є такий, що пише? А це хто такий? Здрастуйте? Хто ви такий?
— Я? Семен Любисток! [2]
— Письменник?
— Ні!
— А може, письменник? Пишете що-небудь?
— Пишу. Листа ось батькові написав, щоб гроші на марки прислав.
— Ну от! А кажете, що не пишете.
— А ще хто-небудь є? Щоб із селян?
— Шевченко [3] ще є... Пише.
— Давай сюди!
— Коляда [4] є! Крашаниця [5] є. Сенченко [6] казав, що письменником хоче бути!
— Давай сюди! Підписуйте, ініціативна група. Ходять розпорошені! Збирайтесь, хлопці! Читай!
— Нема чого читати.
— Пиши й читай...
Народився «Плуг»...
І потім у «Вістях», у відділі «Література й мистецтво»:

ПЕРША ВЕЧІРКА «ПЛУГА»

Учора відбулася перша вечірка «Плуга». Зачитано було твори плужан. В дискусіях брали участь і т. д., і т. д.

І пішло... Й пішло... И пішло...

...11-а вечірка «Плуга». З погордою:

Численна аудиторія понад чотирнадцять душ жваво обговорювала прочитані твори.

...30-а вечірка «Плуга»...

Аудиторія більш як шістдесят чоловіка.

...61-а вечірка «Плуга»...

Аудиторія понад двісті чоловіка.

...87-а вечірка «Плуга»...

Численна аудиторія (більш як п'ятсот чоловіка).

Почало гнати філії.

Філія у Валках (Панч[7] заснував). У Полтаві. В Кременчуці. В Миргороді. В Лубнах... Потім на Правобережжя: Київ, Умань, Житомир...

Наддніпрянська Україна заплужанилась.

Летять листи.

«...Пишу вірші. Напишіть, чи можна вступити до «Плуга». Посилаю чотирнадцять зшитків. Коли мало, пришлю ще двадцять два. Ідеологію поділяю. Пишу, як Шевченко, хоч дядина кажуть, що в мене чепурніше виходить...»

«...Шановні товариші! Дійшла чутка й до мене, що у вас там є якийсь «Плуг», що допомагає селянським письменникам. Я вмію вірші писати, та ніколи. Чи не прислали б ви свого «Плуга» виорати моїх дві десятини, а я за цей час написав би віршів. А то, як сяду писать, землю відберуть, бо «нетрудовий елемент», кажуть...»

«...Уважающі мене товариші. Я селянський письменник, прямо від плуга. Чи можна мені до вашого «Плуга» приписатися? Напишіть, пожалуста, чи звільняє це від військової служби і чи можна буде повернути відібрану в мене землю. Посилаю на одвєт марку, і скілько це буде стоїть?..»

«...Я бувший диякон. Тепер священик. Постраждал за революцію: відібрали ругу й будинок. Пописую. Благочинний говорить, що пишу, як Пушкін. Коли ціна підходяща, пришлю. Гроші наперед, бо многії за сороковуст обіцяють, а як одправиш, ховаються. І когда єто всьо кончиться?..»

Приходять.

— Здрастуйте!

— Доброго здоровля!

— Ви будете «Плуг»?

— А що таке?

— Та оце прийшов! Чув, що на селянських письменників обучаєте. Приніс осьдечки клунок віршів... Батько кажуть: «Все пишеш! Усе пишеш... Ішов би куди... Куди б

уже пішов... то йшов. Все одно, кажуть, толку з тебе чорта ніякого. Взяв би паляницю та пішов, може-таки, хоч на письменника б виписався».

. . . . . .

— Чи сюди я попав? Це «Плуг»?

— Хай буде це!

— Приїхав з Донеччини! Віршів привіз... Хочу видати. Не знаєте, почім платять? У мене їх, підходящих таких, рядків тисяч на десять. Коротенькі вірші. Лірика більше. Тільки я дешево не продам.

— А покажіть.

— Ось!

— Не видадуть!

— Як не видадуть?

— Так. Не видадуть. Багато дуже.

— А ви хіба з «Плуга»?

— Ні, я не з «Плуга».

Так скажіть мені, хто там у їх головний? Як-то так — не видадуть?!

. . . . . .

— З Сибіру прийшов! Писав-писав там, а тоді думаю: «Що ж я тут пишу, коли є Україна?» Та оце й прийшов. Подивіться, будь ласка, чи воно куди годяще...

— А чим живете?

— А нічим! Живу, та й вже! І пишу. Тим і живу.

. . . . . .

— Здрастуйте вам, пожалуста!

— Здрастуйте!

— Де тут отой «Плуг»? «Заїдь,— каже стара,— подивись, мо, там дешевше, як у капаративі». Орав оце, а воно сатана каменюку підтаскала. І полиця так якось угнулась, що як не нажмьош — огріх, як не нажмьош — огріх! А воно при наших достатках....

. . . . . .

Прокинулись творчі сили, буруном на «Плуг» ідуть... Що?! Розворушили?!

— І де тільки вони беруться?!

II

І забалакали про «Плуг» геть у всіх закутках від Карпат аж до Кубані.

— «Плуг»! «Плуг»! «Плуг»!

До селян пишуть! Бо селянські письменники!

Заворушилося село.

— Та хоч скажіть, на милость божу, що ж ви з ними робитимете?

— Хто й зна! Може, щось і робитимемо!

— Треба щось, хлопці, робити... Так, братця, не можна... Раз розпочали, назад нікуди. Треба на щось сідать... Багато нас — на віз не влізем. І в гарбу, брат, не всунешся... Платформу, хлопці, цілу треба! Бо без платформи розсиплемося!

— А яку платформу?!

— Яку? Урбанізувати села треба!

— Урбанізувати?! Ой! Жалко ж! Там квітки, там телята!

— Жалко?! Самому, хлопці, жалко, та ні чорта не поробиш! Треба. Механізація пішла, індустріалізація, інтенсифікація, соціалізація, матеріалізація, пролетаризація, комунізація, алітерація, трактеризація... Про-опали телята!

— А верби як?! А гусята?!

— Та не плачте, а то й я заплачу... Треба й гусят урбанізувати. Воно таке маленьке, біленьке, гарненьке... А доведеться, бідолашному, штепселя вставить...

— Пища-а-а-тиме-е-е, сердешне...

— Та ми йому потихесеньку... А ви чого, колего, хлипаєте?

— Та лошати жалко! Таке звіздочоле, од Машки. На Петра [8] найшлося... Найшлось, та тільки — і-ги-ги-ги! І батіг у мене був восьмерик! От ляскав!

— «Лошати жалко»?! Гусята?! Телята?! Гави чортові! Та ми... їдрі його налєво:

Дойшов океанові м'язи.
Запрягайте у тумби.
Електричним струменем проріжте...
. . . . . .
Це — біла індустрія
в розважливій праці.
Гех!
Мов грітись на сонці
або купатись в морі,
така трояндова солодість —
праця в заводі! *

— Та ти такий! Ти Коляда!

— Ну, годі, хлопці! Годі плакать, треба діло робити. Поплакали — й досить...

— А я ось уже написав.

— Ану...

---

* Гр. Коляда, Індустрія.

— «В тихий вечір прощався я з полем».

— Ну от і добре! Так і всі пишіть. Треба прощатись... Ну годі, годі хлипати... Воно не так страшно... Поки урбанізуємо, ще мати не раз горішків напече. Їздитимете додому урбанізувати — і горішки їстимете. Не плачте, вони після урбанізації ще смачніші... Так от, значить, будемо урбанізувати село... Машини туди, електрику... Наближати його треба до міста... Щоб спілка робітників і селян...

— І не буде вже села?..

— І не буде... Ні! Як не буде? Буде! Не плачте... Ми село урбанізуватимемо, а місто селозуватимемо... Тоді так воно й вийде: де тепер місто, там буде село, а де тепер село, там буде місто! Згода?

— Згода! Згода!

— Так от, хлопці, й поділяйсь! Одні хай будуть урбанізатори села, а другі селозатори міста. От Коляда, Крашаниця, Сенченко, Копиленко [9], Донченко [10] і ще дехто там хай урбанізують, а Панч та інші — ті селозуватимуть... Оце наша й платформа. А ідеологія пролетарсько-селянська. А форма і зміст — синтез. І того трошки, й того трошки. Щоб не зариватися. Повагом. Встигнемо, мовляв, з козами на торг... Ми не авто — ми «Плуг»... А як хто хоче з «оранки» додому на аероплані — лети... Потому — урбанізація... А так, щоб зовсім тільки те й робить, щоб на ковадлі цокать, на авто гудіти,— іди в «Гарт». Потому селозація... Згода?

— Згода! Згода!

— Так от і починайте...

— А можна так, щоб з міста на село динамо, а з села до міста волошки..? Хоч один букет? Дуже люблю волошки...

— Та носіть...

— І чебрець можна?

— Можна і чебрець...

— Так у понеділок, хлопці, збирайсь...

— А... а... критика нема... Без критика як?

— Як нема? Я — критик!

— А хто ви такий?

— Спрашуєте?! Божко! [11] Соціальна передумова повинна бути! Класовий підхід і щоб диференціація! А то шари суспільні й експлуатація визиску. Знову ж таки ціна та цінність з надвартістю. І взагалі куди воно й кому потрібне?! А ви питаєте, хто я?

— Правильно!

— Так от, хлопці, тепер уже все є. Починайте! Оріть!

. . . . . .

ВЕЧОРНИЦІ

Пісня є така:

Ой не ходи, Грицю,
Та й на вечорниці,
Бо на вечорницях
Дівки-чарівниці...

Славна пісня... Жалібна така, жалібна... Про вечорниці пісня...

От і пісня є про вечорниці хароша, і дівчата на тих вечорницях чарівниці, а згадувати про них мені нелегко...

Тяжкувато мені про вечорниці згадувати...

Особисті, сказать би, спомини...

Ану, от ви? Скажіть, тільки по совісті скажіть, коли б вам на двадцятий повернуло, та коли в грудях міх ковальський, а там, де тепер перебої та колька, так там увесь час:

Та-тах! Та-тах! Та-та!

Твердо так, як молотком по ковадлові...

А нижче, де жога тепер, де ікавка, де гурчить і неприємно муляє, так отам розпирало... Отак підкотиться знизу до легенів, обхопить таким гарячим-гарячим, зіпреться, стисне — і рве... Просто-таки рве... І у виски полум'ям палахкає... А жилами вороний баский жеребець скільки духу смалить...

Та коли б з хати, що отак навскоси од вашої, зовсім недалечко, через дорогу тільки скакнути, щоб з тої хати по заметах скакало веселе:

Ой надворі метелиця,
Чого старий не жениться...

Всиділи б ви вдома? Не вискочили б як скажений з сіней і не вдарили б через дорогу навскоси?

Ні?!

Брешете! Не всиділи б!

А мене за те мати била...

Била та ще й приказувала:

— А не ходи, шибенику, та на вечорниці.

Та чаплією — раз!

Не люблю я ні вечорниць, ні тої пісні!..

Хоч і співала її мати на інший голос, та все дно слова трохи-трохи, може, тільки не однакові...

Особисте, скажете?

Так, особисте, але що поробиш?... Факт залишається фактом...

І той факт зіпсував мені все враження від вечорниць...

А насправді яка хороша штука оті вечорниці...

Особливо для дівчат...

Танки, співи, веселощі...

Хлопці веселі, а дівчата ще веселіші...

Той прискочить ущипне, той підбіжить лясне...

Та все з приказками, та з приспівами...

На столі чарка, сало, книш...

— Випий, Марино!

— І таке й вигадаєш... Зроду не пила...

— Зроду ти маленька була... Ось на, покуштуй...

— І-і-і! Та й гірке яке!

— То воно спочатку гірке, а потім солодке...

І справді потім так солодко-солодко робиться... Голова мов на гойдалці... А потім жарко... І кров горить...

А потім ворота дьогтем обмазані...

А ще аж потім-потім дитина...

А потім батько з двору гонить. Мати за волосся волочить...

Солодко так, солодко після вечорниць...

А де, як не на вечорницях, про все взнаєш, про все довідаєшся...

І що на Ониськовім полі щось покрутки покрутило. Та що не зайде Онисько ячмінь косити — ніяк не вкосить... Та вже баба Наталиха навчила.

«Вийди, каже, ти до своєї ниви після півночі, ще як півні не співали. Та стань ти задом до місяця, тричі перехрестись, а тоді правою ногою дригни і лівою стукни. Та дванадцять разів круг ниви оббіжи, та так оббіжи, щоб не дихав, а тоді впади на межі навколішки та й промов:

— Згинь! Згинь! Згинь! Пропади, нечиста сило!

Тоді й коситимеш».

Де про це дізнаєшся?

...А що під старою греблею гадюка сажнів дванадцять завдовжки живе, а на голові в неї вінець той, що відьми в нім на Йвана Купала вінчаються...

...А у Йванихи позавчора опівночі відьму бачили. Корову приходила доїти. Насилу Йваниха одхрестилася. Двічі перехрестила — не бере. Тоді вона в третій раз як хрестонеться, так відьма та туманом-туманом через Пилипову леваду так і попливла.

А Йваниху ледве живу ранком знайшли. Нічого й вимовити не може. Усе плюється та хреститься.

А ввечері ще зовсім здорова жінка була, два кухлі самогонки ще випила.

...А до Свирида вовкулака тої ночі приходив. Кудлатий такий та волохатий. Стукав в двері та: «Оддай, Свириде, калитку з золотом, а то я з тебе кров виссу!» Свирид свіч-

ку засвітив перед іконою. Перехрестився тричі та за сокиру... Рип з хати, а воно як удариться об землю, та так, як людина, на коня! Та улицею! Свирид навздогін сокирою. Та не влучив. А їхало — ну достоменнісінько шенгеріївський стражник.

...А що земля на трьох великих рибах стоїть, на китах... Так оце два тижні тому в однієї риби пузо зачесалося, так вона повернулася почухатись, так у Африці, де китайці живуть, земля загойдалася. Багацько церков поруйнувало.

Де про це, крім вечорниць, дізнаешся?

А тепер що?

— До клубу йдіть! На збори йдіть! На чистку йдіть! [1] До Всеробітземлісу йдіть [2]...

І парубки не щипаються, й самогонки немає, й ворота чисті. І дитини немає. Волосся на голові ціле. Батьки не кленуть.

Що воно за життя?

І згадати нічого...

Та й розказують тобі, що земля кругла, що вона і круг себе обертається, й круг сонця обертається.

В голові б у них крутилося...

. . . . . .

Ні, вечорниці краще.

ЧИЙ ШЕВЧЕНКО?

— Наш Шевченко!

— Ні, наш Шевченко!

— Та ні, таки наш Шевченко!

— Наш!

— Наш!

А як насправді, чий же Тарас Григорович? Наш чи їхній?

— Їхній!

Факт! Що факт, то факт, нема де правди діти — їхній...

— Який там,— вони кажуть,— Шевченко революціонер, коли він і віру, і церкву, і бога так поважав, так славословив, так шанував!

І що ви на це скажете?

Правда!

Читайте, як він до цього всього ставився:

Храми, каплиці і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоїм
Неутомимії поклони —

За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просим,
А потім в дар тобі приносим
З пожару вкрадений покров...[1]

Бачите?

Пожар, небезпека, згоріти можна, загинути — раз плюнуть, а ми, незважаючи на це все, в огонь, мовляв, ліземо, щоб свиснути покров і богові в дар принести...

Хіба це не любов, не самопожертва?

Хіба це не повага до релігії, до церкви?

І це ще не все...

У поемі «Іван Гус» Тарас Григорович просто кричить за автокефальну церкву:

Автодафе! Автодафе!
Гуртом заревіли...

«Автодафе» — це тоді так звалась автокефалія.

Можна дуже багато з Шевченкових творів таких прикладів понаводити, але гадаємо, що досить буде й тих.

Далі...

Відношення Т. Г. Шевченка до панів. Безперечно, дуже симпатичне. Та й інакше й бути не може. Сам кріпак, змалечку вихований на панській ласці, він все життя про панів згадує. Устами героїв своїх віршів він їм шану і дяку віддає...

Послухайте, з якою любов'ю Лукія («Відьма») розказує дівчатам про те, як вона пана любила:

А вона їх научала,
Як на світі жити;
Розказує, як і вона
Колись дівувала
І як пана полюбила,
Покриткою стала.
І як стригою ходила,
Близнят породила.
. . . . . .
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата,
Та хрестяться, жахаються,
Ніби пан у хаті...

Ви бачите, з якою любов'ю ставилося населення до панів. Проста дівка Лукія настільки любила пана, що не одну дитину йому народила, а цілих двоє. І дівчатам потім розказує. Дівчата з радості аж плачуть, і в екстазі їхньому їм навіть пан увижається («Ніби пан у хаті...»).

Далі...

Ми вважаєм Шевченка за борця за волю. Помиляємося ми. Шевченко любив неволю. Він її навіть ідеалізував.

Пригадайте:

Заснули, мов свиня в калюжі,
в своїй неволі...[2]

«Свиня в калюжі»... Верх блаженства... Ми ж прекрасно всі знаємо, що ніхто так красиво себе не почуває ніколи й ніде, як свиня в калюжі...

Далі...

Помиляємося ми так само, що Шевченко ненавидів царів. Чому ми це приписали Тарасу Григоровичу, я просто не розумію. Він же ясно й недвозначно каже:

Все на світі не нам,
Все богам та царям...[3]

Все їм! Все їм оддавай!

Хіба це не пошана царів та богів?

А оце, приміром:

О люди, люди, небораки,
Нащо здалися вам царі...[4]

Прямо благає!.. Навіщо вони вам? Дайте їх нам! Страшенно-бо любив він їх...

. . . . . .

Наведені приклади, думаю, переконають, що Шевченко, безперечно, їхній... Панський Тарас Григорович.

У «Заповіті» так якнайяскравіше виявилася його поміщицька ідеологія, його бажання великої земельної власності:

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно...

Бачите який?!

Не просить якихось півдесятини, а цілі лани, з кручами, з Дніпром...

До графині Браницької хоче дорівнятися...

. . . . . .

Так чий він?

Правда, їхній?!

КИЇВ

(Усмішка. Ретроспективна, коли можна так сказати)

Высоко передо мною
Старый Киев над Днепром.

Та воно таки так...

І «высоко, і «передо мною», і «старый», і «Киев», і «над Днепром»...

Тільки от що «Днепр не сверкает под горою переливным серебром», а пірнув Дніпро під аршинну кригу, закутавсь у білу пухову ковдру й спить... І тільки іноді, як йому щось насниться, репне від Подолу до Слобідки репом гучним і знову спить.

А Київ... Київ високо...

Київ — хароший...

Великий — це раз... Чепурний — це два... Певний себе — це три...

Що снігу на вулицях цілі гори, що коли їдеш візником, так тебе піряє згори наниз і знову нагору, що шлунок твій заскакує кудись до сліпої кишки, а сліпа кишка з горла визирає, так то нічого... Колись же воно розтане... І тоді рівно буде і не пірятиме...

Кияни — народ хароший і зразу, не встигли ви вийти з вокзалу, знайомлять вас з дрібницями свого київського життя...

— На Тургеневську!

— 75!

— Та...

— Пуд вівса сто!

Чого він гадає, що вас якраз саме цікавить київський овес, це вже його справа.

Але ви вже знаєте, що пуд вівса не п'ятдесят, а сто...

Київ білий тепер. Більше — білий і м'який... «М'якості», мабуть, не менше, як аршин завтовшки...

І слизький, і блискучий Київ... І під ногами рипить...

Але ще тижнів зо два — Київ буде сірий, а потім бурий, а потім мокрий, аж ось поки!

— Што будіть? Што тольки будіть?! — казав мені хазяїн препаскудної столовки на Подолі, чоловічина пудів так на сім з гаком.— Власть невозможная, ви ж таки самі подумайте! Што будіть?! Ви ж тольки посмотріть, как линьоть, как двиніть! Потому — бог видіть! Бог усьо видіть!

І я думаю, що таки «бог усьо видіть». Крім того, якою халерою він мене нагодував у своїй їдальні.

. . . . . .

Київ пишний... Вулицею Воровського (б[увший] Хрещатик) до приїжджих усміхається й парфумами, та модними черевиками, та сукнями, та брилями-капелюхами й золотими годинниками та ланцюжками вихваляється...

І все блистить, і все хвилями сукняними на вітринах спадає... Так важно, так приваблююче...

«Отрез на брюки п'ять п'ятдесят»...

І крамарі в Києві хороші, і всі вони йдуть «навстречу населению»...

«Согласно постановлению СТО[1] и идя навстречу населению, цены понижены на 25 процентов!..»

Щасливе населення!

. . . . . .

Київ строкатий!

Афішами заліплений! І чорними, й червоними, й зеленими! І отакусенькими, і отакими, і отакенними!

І всі афіші змістовні, афіші цікаві, афіші для художнього розвитку київського населення конче й конче потрібні!..

Трест
«ДАЙОШ ВЕСЕЛЬЄ»
НЕП — ТАНГО

Маринеточка,
Жанеточка і т. ін., і. т. ін.—

Це, мабуть, спеціально для березневих днів...

«Маринеточка — Жанеточка»...

. . . . . .

АЙСЕДОРА
ДУНКАН[2]

Ну — це загальновизнане, непохитне, традиціями прибите й певне!..

Тут нічого не заперечиш...

. . . . . .

ДІМ ПРОЛЕТАРСЬКОГО МИСТЕЦТВА

КАРНАВАЛ

Призи за танго!
Призи за довгий ніс!

Не сказано тільки, за який ніс приз дається: чи за пролетарський, чи за буржуазний.

Сказано тільки, що це робиться в «Домі пролетарського мистецтва».

. . . . . .

БИМ-БОМ! «Действительно настоящіе».

СОНЬКА — ЗОЛОТАЯ РУЧКА! «Действительно настоящая».

ІАМО! Угадує! Вгадує, що було, що й не було! «Действительно настоящий».

І на всіх стовпах, і на всіх парканах, і на всіх тумбах доводиться до відома київського населення, що цими днями відбудеться

ПРОЩАЛЬНИЙ БЕНЕФІС
АДМІНІСТРАТОРА ЦИРКУ
АБРАМА ЛЬВОВИЧА
АДАМОВА

І Абрам Львович ласкаво посилає з афіші привітну усмішку, оздоблену чорнявими кучерями, дорогому київському населенню...

«Та заходьте ж!..»

. . . . . .

Опанас Карпович Саксаганський [3] «орудує» трупою в театрі імені Заньковецької [4].

Ставить п'єсу з незаможницького життя, що яскраво малює побут бідної вдови і її єдиної доньки... «Наталка Полтавка» та п'єса зветься. Письменника Івана Котляревського.

Постановник — Саксаганський.

Лаборанти — Северин Паньківський[5] і Чичерський[6].

Масове дійство після

Де згода в сімействі,
Де мир і тишина...

Рухи виключно ногами, з вихилясами і викрутасами...

Далі йде гостра сатира на сільську власть — «По ревізії»[7] драматурга Кропивницького, де змальовується голова сільради, незаможник Гараська, і делегатка жінвідділу Риндичка!

Цілком нова п'єса.

Іде в сукнах (свитка, чумарка, пояс і очіпок).

Анонсуються: антирелігійна п'єса «Вій»[8], п'єса з життя спілки мисливців і рибалок «За двома зайцями», індустріальна комедія «Крути, та не перекручуй» [9], драма з життя профспілки деревообробників «Бондарівна»[10], астрономічна п'єса з життя космосу — «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» і т. ін.

Самому не довелося побувати, а цікаво все-таки... Нове все й досить-таки оригінальне....

. . . . . .

«Думка» в Києві співає... Співає не «за страх, а за совість». Підряд щось одинадцять концертів! Був на однім в Будинку освіти. Народу — тиск! Багацько пішло додому, бо не вмістилося. Концерт присвячений Шевченкові. Прекрасне виконання. Великий художній успіх. «Думка» киян повоювала... Скоро виїздить до Харкова завойовувати харків'ян... Харків'яни хай уші прошурують, бо є що слухати і є кого слухати...

. . . . . .

Кияни,— ще раз кажу,— народ хароший! Тільки їм усім дуже ніколи. Ну до того ніколи, що я навіть не знаю, коли вони, бідолашні, й обідають!

Зайдеш потихеньку так, спитаєш:

— Чи не можна б чого так дізнатися?

Чекаєш. І бачиш, що ніколи людині. Ну й ідеш собі геть.

Одного тільки й зустрів такого, що йому не було ніколи.

— Приїхав?

— Приїхав!

— Сідай! Їдемо на завод молочарського приладдя «Добробут». Це ми («Сільський господар» [11]) тут, брат, заладнали! Посуд поза конкуренцією! Полуда — нема ніде такої. З руками молочарські спілки одривають! От би трохи грошей!.. Ось тобі механічний цех, ось дерев'яний, тут лудять, тут маслобойки роблять! Бачив?! Ніби й непоказний, а справу робимо! З нічого почали! Їдемо на контракти!

— Їдьмо!— кажу, а сам думаю, чого це йому не ніколи. І киянин, а не ніколи... І виявилось, що до Харкова виїздить, у Харкові вже працюватиме... А був справжнім киянином, навіть правобережною філією «Сільського господаря» завідував.

От що значить харків'яни...

. . . . . .

Найбільша, найважливіша й найгучніша подія в Києві — це вихід із «Гарту» аспанфутів[12] Варуського й Щербини.

Газети повнісінькі сенсаційних звісток про безідейність «Гарту» і черезверхідейність аспанфутів.

Населення в паніці. Чекають великої повені. Серед літературних кіл жах! На Трухановім острові баба корову продала: «Все одно,— каже,— водою занесе!»

Говорять про утворення якогось об'єднання з таємничою назвою «Літературні скакуни»[13].

Одна старенька бабуся, що має вісімдесят чотири роки й каже, що до самої смерті не визнає Радянської влади,

прочувши про «Літературних скакунів», перехрестилась і лякливо промовила:

— Невже ж і в літературі появились?

Але в неї замість «скакунів» таке вимовилось, що не доведи царице небесна.

. . . . . .

Отакий Київ! Славний Київ, хароший Київ!

Стоїть собі на золотих горах, над сивим Дніпром, а святі та преподобні Антоній та Тодосій з іншими чудотворцями печерськими молять бога за його.

І молять ретельно, молять добре, бо їм же більше робить нічого: на те й поставлені...

А в Харкові хоч би тобі поганенький святий був...

. . . . . .

Ну годі!

Хто хоче більше про Київ, хай сам приїде й подивиться.

ДОРОГО ЦЕ ВСЕ КОШТУЄ

Мало не щомісяця обов'язково весь культурний Захід «обеззброюється»...

І обов'язково в справі кожного чергового «обеззброєння» скликається конференція...

Починає перша Велика Антанта, а за нею Мала Антанта [1].

Посередині Ліга націй[2], і Ллойд-Джордж[3], і Бонар-Лоу[4], і Болдуїн [5], і Макдональд [6]...

І Пуанкаре [7]... І Ерріо [8]... І Муссоліні...

І обов'язково кожний, як їде «обеззброюватись», сідає на нового ним збудованого дредноута й смалить на «беззбройну» конференцію.

Перед конференцією відбуваються обов'язково військові маневри, робиться огляд повітряному флоту, видається наказа про новий призов й оголошується військовий бюджет.

Коли це все зроблено, прем'єр з військовим міністром сідають на авто:

— Гуди на пристань. Уже можна.

На пристані вже красується морська «забавка» з жерлами у кількадесят сантиметрів, круг тої забавки гідроплани кружляють, а під нею човни підводні...

Багнети на команді сріблом одлискують, на офіцерах найновішої системи револьвери.

— Обеззброюватись їдемо!

І їдуть. І балакають.

Говорять обов'язково про гуманізм і про відновлення зруйнованого господарства.

А потім уже, після конференції, невеличкі інформаційні в газетах заміточки друкуються, на скільки кілометрів убиває англійський газ, на скільки французький і яке промінння скільки може валити люду...

А потім знову конференція...

І нові бюджети... І нові призови... І нові гідроплани... І нові дредноути... і т. д. і т. ін.

Оце знов щось забалакали про обеззброєння...

Наслідки поки що такі:

1) Великі маневри англійського флоту в Середземному морі.

2) Парад флоту під час Лондонської конференції.

3) Карна експедиція до Судану й до Південної Америки.

4) Збільшення війська в Індії.

Це — англійське «обеззброєння».

5) В Італії — морські маневри.

6) Франція будує в Шербурзі два нові підводні човни і теж готує маневри.

Краще не обеззброюватись. Дешевше.

АГА, БУДЕШ?!

І не пив, і не наїдався багато, тільки ваганку[1] затірки й із'їв, а отаке наснилося... Що вже попокричав, що попостогнав уві сні, так бодай і не згадувати...

— А що скоїлось, Кіндрате Івановичу?

— Та таке скоїлося, таке зчинилося, що як ізгадаю, так млію... Під серцем тільки — тріп!-тріп!-тріп! У голові туманіє, й за одвірок, щоб не впасти, хапаюсь.

— Помолився богу та й ліг... У коморі на кожушині... Недовго й ворочавсь... І от, хай бог простить, сниться мені, ніби я — моя ж таки Мура... Корова, не до себе рівняючи, ніби я... А моя Мура так ніби не Мура, а ніби я, Кіндрат Стерня... Йде Мура до хліва, бере налигача, налигує мене й веде напувати. А воно січень, холодище — птиця падає.

Іду я до колодязя — реву... змерз, як березова брунька... Реву:

— Не напувай мене холодною водою, бо заклякну...

А вона не розуміє... Тика мордою моєю в корито, а там не вода, а крига...

Напивсь — реву, бо, чую, замерз, зовсім замерзаю...

Веде вона мене до хліва... прив'язала до ясел, кинула січки, дала коліном у черево:

— Їж, чорти б тебе були взяли!

А в хліві вітер аж гуде... Як дуне, так ніби в тебе якась чортяка сто голок устромила... Тупцююсь я на місці та:

— А-та-та-та! А-та-та-та!

А потім як зареву:

— Ой, рятуйте! Ой, хто в бога вірує!

Іде моя Мура у моїй кожушині, у повстяках та в кролячій капелюсі:

— Чого ревеш?

— Та помилуй,— кажу,— хіба ж можна скотину в такім хліві в такі люті морози держати?! Пропаду! Їй-бо, пропаду!

— А я,— каже,— пропала?! Я три роки, бодай тебе були вовки з'їли, мучусь у цім хліві! Я три роки дрижу, як у пропасниці! Приймись! Бариня яка...

Та по клубах держалном трісь!

— Стій, стерво! Змерзла? А закалялась... І-і-і! Неоковирна.

Та по жижках держалном трісь!

Та матюком мене, матюком...

. . . . . .

Зирк. А жінка вже й доїти мене йде. Хочу сказати:

— Палазю! Це я! Що ти робиш?

А вона вже сідає...

Тільки хотіла за дійку вхопитися, я й прокинувсь.

Так, повірите, мокрий увесь... І дрижу...

Перехрестивсь, та оце тільки вам і розказав.

. . . . . .

Обмажу на зиму хлів, обкладу соломою, прироблю двері... А то хай йому абищо. Трохи не здурів.

. . . . . .

Ага?!

ЗБІЛЬШИТИ ПРОДУКЦІЙНІСТЬ ПРАЦІ!

Розумні люди кажуть (і треба вам знати, що кажуть небезпідставно), що збільшимо ми продукційність нашої праці тільки через наукову тої праці організацію...

Через НОП!

Бо ж, само собою розуміється, працювати тепер для своєї власної держави не те, що колись працювали на хазяїна...

Тепер (коли працюємо для себе!) для того, щоб людина прийшла на працю о 10-й годині, заведено і НОП, і Лігу часу, і в кожній установі на кожній стіні начальник тої установи благає істерично:

— Товариші! Та товариші! Та побійтеся ж ви НОПу!

І товариші приходять рівно об 11-й годині і працю розпочинають о 12-й!

Раніш, коли праця розпочиналась о 10-й, службовець, засапавшись, прибігав о 9 $^1/_2$ й питав на сходах у швейцара:

— Не спізнився, Стратоне Калістратовичу?

Чому це так,— зрозуміло...

Тепер у нас службовець — громадськи свідома людина, що своєю енергійною працею чимдуж намагається покласти й свою цеглину на будівлю світлого майбутнього.

А раніш службовець дивився на працю в хазяїна так: аби день до вечора!

І приходив зранку, і сидів до вечора...

І до того він був байдужий до хазяйської праці, що ніколи не згадував про нагрузку, про відсотки, про надурочні...

Сказано — несвідомість!

Революція розкріпачила, звільнила, усвідомила, ну й:

— Я сьогодні на п'ять хвилин більше друкувала!.. Я не кінь! Я не можу! Давайте надурочні!

І допрацювались ми до того, що вже летить крик по всьому Союзові:

— Збільшити продукційність праці!

Ображатись нам на цей крик, товариші, не слід. Це значить: ще збільшити!

Тобто праця в нас дуже велика, але її треба збільшити ще.

Навіщо?

По-моєму, примха!

* * *

Раз вимагають — треба збільшити.

Як?

Збільшити конторську працю з шести годин на вісім?

Єрунда!

І шість годин не знаємо, куди дівати, що ж робитимемо ще з двома годинами?

Це — практично.

А теорія, так та просто на підставі наукових дослідів каже, що правильно використані шість годин продукційніші за вісім...

Та це й зрозуміло: людина за вісім годин стомлюється так, що її енергія дуже підупадає за останні години. І продукційності ніякої...

Та ви й самі це помічали, навіть за шестигодинний робочий день.

Після другої години ви вже нервуєтесь... Ви бігаєте, вас часто нема за столом...

Начальство питає:

— Зоя Петрівна, де ви, що вас не видко?

А ви нервово:

— Що вже мені й «туди» не можна піти?

— Так часто щось дуже!

— Ну я ж не винувата, що я хоч і регістраторша, а маю свою фізіологію! Коли у Клавдії Іванівни брат член правління, так їй можна по годині сидіть, а я так і півгодини не можу! Я, Миколо Івановичу, не качка!

...Ні, вісім годин — це багато!

Та й за чергу битимемось!

Організовуймо свої шість годин! Тільки правильно організовуймо!

Треба ті шість годин так розподілити, щоб праця струмочком лилася...

Приходьте ви рівно о 10-й!

Перші півгодини ви скидаєте капелюх перед свічадом, підсмикуєте виски, пудрите носа, пригладжуєте спідницю, підтикуєте блузку, підтягуєте трішки ліфчик, щоб кінчик мережки з вирізу визирав, і йдете «туди» приготуватись до продукційної праці!

Через годину ви вже за столом...

Кладете руки на стіл, дивитесь на нігті, виймаєте ножички і підстригаєте потрошки їх (нігті) з усіх боків. Потім натираєте, щоб блистіли...

Розгортаєте потім книжки й ідете до Наталочки у другу кімнату побалакати, що вчора було в кіно чи деінде!

Ще — година!

Потім приходить начальство. Коли воно жонате й суворе й вимагає праці, ви сидите за столом і кусаєте губи...

Коли воно нежонате, ви... Не знаю, я не дівчина.

Знаю тільки, що годин дві, а то й три пролине, як щастя!

Побільше тільки ініціативи та самодіяльності...

А ще краще, коли воно і жонате, і не суворе...

Праця тоді буде продукційна...

. . . . . .

Тільки таким, думаю, способом можна побільшити працю!

А коли візьмуться за облік праці, за різний контроль і т. ін.— доведеться кидати посаду...

І, прийшовши додому, сказать:

— Хто ж у цих більшовиків працюватиме? Це — звірі!.. От раніше було!

БОРІМОСЬ ЗА КНИЖКУ!

«До десятих роковин Жовтневої революції не повинно бути в радянських республіках неписьменних...»

Це сказав товариш Ленін.

Десяті роковини через три роки..

Неписьменних у нас чотири мільйони... Щоб їх вивчити, треба щось із 12 000 шкіл...

В кожне село треба школу...

З 23 жовтня оце й до 1 листопада відбудеться Тиждень боротьби з неписьменністю...

За цей тиждень в кожнім селі треба підшукати для школи, де вчитимуться неграмотні, помешкання, підремонтувати його, обладнати, дров купити і т. ін. Одне слово, треба ту хатину зробити такою, щоб можна було в їй за книжкою сидіти і щоб пальці не клякли.

Влаштувавши таку школу, можна буде братися за науку.

* * *

Припустимо, що в селі знайдуться люди (а що вони знайдуться — ми сумніву не маємо!), що таке помешкання знайдуть, обладнають, учителя посадять, неграмотних перепишуть.

Ходи й учись!

Тут уже починається самодіяльність отих неписьменних...

Учитись треба!

Воно, що й казати, було б дуже добре, коли б за пуд гречихи найняв когось за себе, щоб воно в школу ходило, а ти собі сидів би вдома і потроху грамотним робився...

Але так не можна. Може, коли й додумаємось до такого способу всіх грамотними поробити, але тепер ще треба самому трохи лоба потерти, щоб учитати одну-дві сторінки в читанці...

Затямити треба ось що.

Коли придбати найкращу читанку, посовітуватись із найкращим учителем, а потім узяти та ту читанку чи на устілки подерти, чи покурити,— від цього грамотними не будете.

Навіть як узяти в неділю книжку, підкласти її під голову й виспатись на ній од обіду і аж поки товар увечері напувати,— не вчитаєте й одної з того літери.

Треба обов'язково ходити до школи та слухати, що учитель навчатиме... Тоді тільки буде толк...

Так і з жінками...

Краще накривати глечики кружалнами, ніж книжками... І підпалювати в печі краще кострицею чи соломою, а книжка хай лежить собі на столі... З неї тоді більше буде користі... Навіть як лежатиме, не кажу вже про те, як ту книжку розгортати, та вдивлятися в неї, та думати, що в ній написано...

Ось іще що.

Коли зустрінете куму на вулиці і, привітавшись, запитаєте: «Кумасю, записалися до школи?»— «Записалася!»— скаже кумася...

Не кажіть:

— От дурна!

Не кажіть через те, що дурна не та кума, що ви її зустріли, а зовсім інша кума...

СОН КОБИЛИ ВОРОНОЇ

Вітер дув... Сніг ішов... Холодно було... І святий вечір був...

А ворона кобила, Стовбурова Іванова кобила, у хліві стояла, з холоду дрижала та, похнюпившись, тикала носом у ясла з житньою січкою...

Підводило вороній кобилі черево, свербіла шкура під правою пахвою, рясно вкритою засохлим кізяком, і колупало неприємно щось біля ріпиці...

Одступила Стовбурова Іванова кобила трохи назад, почухала об одвірок ріпицю, гризонула себе за праву пахву, одірвала шматок кізяка, клацнула зубами й замислилася...

І пригадалась вороній Стовбуровій Івановій кобилі її молодість...

Як бігала вона сосунцем на зеленім лузі, як, задравши хвоста, весело стригуном іржала, як крутила головою, першого хомута скинути намагаючись...

Багато дечого пригадалося Стовбуровій Івановій вороній кобилі...

І перший гарячий подих сірого в яблуках жеребця, і її перед ним тремтіння, і тихий його хропіт.

І засвітились у вороної кобили очі, і прошепотіли радісно вуста її:

Только утро любви хорошо,
Хороши только первые робкие встречи.

Потім перше материнство... Ніжний, ніжний, з м'якенькою блискучою шерсткою, жеребчик чорненький... Такий тендітний, з кучерявеньким хвостом, з пухкенькою гривкою...

І материна радість першої годівлі, коли лошачі маленькі вустонька ніжно за дійку тягнуть і причмокують, і підштовхують, і легенько кусають... І радість така повна, така велика радість ллється аж од самого серця і наповнює черево, і переходить у дійку, і маленькими цівками у ніжні лошачі вустонька переливається...

. . . . . .
. . . . . .

І перший її хазяїн...

Такий чемний, такий лагідний...

І зараз іще почуває вона його руку спрацьовану... Гладить він шию їй, ласкаво поляскує...

І його скребло мов зараз її кряж скребе, і його щітка та скребло лагідно заспокоює...

— Стій, голубко! Стій!

. . . . . .
. . . . . .

А потім ярмарок...

А потім цей хлів брудний і холодний... І ця січка житня... І Стовбурів Іванів батіг — їдкий і болючий...

Чорти б забрали такого хазяїна!

Здригнулась огидно Стовбурова Іванова ворона кобила й заснула...

. . . . . .
. . . . . .

І сниться вороній кобилі сон...

Запрягають її у бричку, й везе вона ту бричку на станцію...

Виходить із станції людина, а за нею несуть аж чотири великі пакунки...

Кладуть ті пакунки на бричку, сідає на неї та людина, й везе вона її до себе на село... Приїздить на село й спиняється біля сільбуду...

І чує кобила гук:

— Агроном приїхав! Агроном приїхав!

Сходяться до сільбуду люди... Виходить агроном на ганок і розказує людям, як за худобою ходити...

А потім пакунки розпаковує, а там книжки, а на тих книжках кінь красивий намальований.

І роздає він ті книжки людям.

А люди ті книжки читають... Та щось говорять, руками розмахують.

І раптом прокинулась...

Хазяїн перед нею...

Боліла права нога...

— Чого іржеш? Мажмазель яка! Приймись!

. . . . . .

. . . . . .

Пройшов дяк до церкви...

І в голові вороної Стовбурової Іванової кобили свердлом думка завертілася:

«Чому нема монастирів кобилячих? Пішла б я в монастир, од життя од цього, від індивідуального, од безрадісного... Постригла б гриву, постригла б хвоста... І в чорних, кашемірових наритниках іржала б кондаки, тропарі й славословія[1]...»

. . . . . .

Дзвонили дзвони...

КРИМ

Крим!

Легко сказати — Крим, а от як його вам описати так, щоб ви зразу відчули, що воно за країна така отой Крим, що про його й легенди, й пісні, й перекази, що до його з усіх країн світу білого ідуть і їдуть, щоб хоч одним на його оком глянути, щоб хоч раз його повітрям дихнути, щоб підставити хоч на хвилину своє анемічне тіло під палюче й цілюще проміння його гарячого сонця...

Як?!

Цілий, може, натовп учених, цілі, може, століття силу-силенну й тонких, і товстих книг про його понаписували, музеї по всіх кримських містах позасновували, а вам,— я знаю!— вам щоб усе зразу, як на долоні; щоб і історія, й географія, й етнографія... Щоб і флора, й фауна...

Добре!

Я все вам жужмом. А там уже хто більше чим цікавиться — хай вибирає...

. . . . . .

Історія Криму дуже-дуже давня... Ще як Каїн Авеля вхекав за жертву господню, так і тоді вже Крим був. Вза-

галі, як переказують тут старі люди, Крим постав у той самий день, як господь створив «твердь і видиме небо»... Старенький, як бачите, є Крим.

Передісторична Кримова доля була така. (За точність не ручусь!).

Колись-колись-колись Крим, як відомо, звався Таврія. Це його найстарша назва. А постала вона від народу «таврів» (таври), найдавніших, що їх історія застукує на цім півострові, пожильців. Дехто дотримується тої думки, що до таврів у теперішнім Криму жили кімерійці, що їх був оспівав Гомер в «Одіссеї»... Жили ніби ці кімерійці в Криму аж до VIII століття до різдва Христового, а їх витіснили скіфи, що прийшли з сходу.

Хто насправді був тоді, чи таври, чи кімерійці, чи обоє разом,— сказати напевно не можу, доки, може, на дозвіллі не поколупаюсь у горах— чи не знайдеться якого доказу. А так все дно ж не повірите.

Пережили вони, як і всяким порядним людям належить, кам'яну добу, мідну добу й інші потрібні доби...

Історична доба в Криму починається тоді, коли біля його берегів з'являються греки-колоністи. Це наприкінці VIII ст. до р. Х. Двоє племен грецьких населили Крим: йоняни й доряни. Вони позасновували були такі-о міста, як Пантікапей (Керч), Гераклея (Сіноп), Херсонес і т. ін.

Це так звана греко-римська доба в Криму.

Довго вона тяглась. Аж до різдва Христового. І кінчилась...

На її місце прийшла середньовічна доба. Готи її принесли в другій половині II століття (після р[іздва] Х[ристового]).

Біля 378 року осередок готів біля Дніпра розгромили гунни й удерлися частиною до Криму.

Готи посіли горішній Крим, а гунни — степовий.

Налітали потім на Крим (степовий) і авари, і турки, і хозари.

В половині IX століття степова Таврида поволі звільняється від хозар і попадає під протекторат Візантії. Отоді якраз з'являються в Тавриді варяги, що грабували її береги...

В цей-таки час починається зв'язок України з культурними центрами таврійськими: Херсонесом, Пантікапеєм. На Тамані засновується Тмутараканське князівство, а в Тавриді князівство на місці Пантікапея в Корчеві (тепер Керч).

Бачите, коли ми, українці, до Криму потрапили[1]. Значить, неправду пишуть ті історики, що перше знайомство з Кримом приписують чумакам, що по сіль у Крим їздили.

Пішли далі. Довга, як бачите, історія.

У VIII столітті запанували були в українських степах монголо-татари.[2] Набили, як ви знаєте, 1224 року (здається) вони нам добре прапірки на р. Калці, і вдерлися в Тавриду, й почали витісняти звідти генуезців (італійців), що колонізували були частину Криму після хозар (під візантійською зверхністю).

Пройшли були монголо-татари аж до південно-східного кримського берега, але потім «цофнулись» (привіт галичанам!) на північ у степовий Крим.

А на півдні в горах тоді було біля 40 замків, і мало не кожний із них мав особливу мову.

Далі нові «хазяї» напирають на Тавриду. Турки. 1475 року Кафа (Феодосія) впала під ударом турків і татар. А далі вони захопили і весь півострів. Турки посіли узбережну, гірничу частину його, а татари — степ.

Татари спочатку мандрівники, під пануванням Золотої Орди, але з середини XV століття кримський хан уже юридично самодержавний. Столиця — Бахчисарай.

Потім Крим під Російською імперією.

Потім — Врангель.

Потім і тепер Радянська влада.

Все! Історія вся...

Довга? А що ви думали, так зразу — ляп-ляп!— та від кам'яного якогось віку аж дотепер? Це ще й швидко. Посадіть якого історика — він вам років із п'ять писатиме...

Може, тут я й переплутав якісь тисячоліття, але це не важно! Що для історії, як пишуть тепер історики, століття або тисячоліття?!

Важно — ерудиція!

А ерудиція ж є! Ну й гаразд!

Пішли далі.

Географія. Про географію — не бійтесь!— довго не говоритиму. Коли ще за фонвізінівських часів мамаша говорила Митрофанушці:

— Навіщо,— мовляла,— тобі та географія, коли візники є!

І я так само скажу:

— Навіщо вам географія, коли є і автомобілі «Кримкурсо», й візники, провідники?.. Останні чорні, гарячі і знають всю географію, особливо для дам!

Приїдете до Севастополя, беріть візника, і він вам за дорогу таку географію розведе, що тільки ахатимете... Загальну, так сказать, географію.

А провідник — той більш по деталізації... Дами це особливо люблять, бо вони народ, як відомо, дуже цікавий...

В загальних рисах і я скажу... Два слова.

Географія на три поверхи: зверху небо, нижче гори, а ще нижче море... І навпаки.

Небо пухке, гори тверді, море мокре. Досить!..

Етнографія. Населення — чорне. На ногах шкіряні «личаки». Вірить в аллаха й Магомета, пророка «ейного»... Поділяється на чоловіків, жінок і на дітей. Жінки — чорні. Діти — чорні... (Чорне море!) Чадри вже жінки не носять. Носять чадру тепер у Ялті і на молі, тільки не «чорні» жінки, а білі. Мова — не наша.

По-нашому— платня, а по-їхньому — улефе.

По-нашому — воша, по-їхньому — біт. (Звідси пішло, очевидно, «бити вошi». Увага для філологів).

— Анларизми не бен селерим?

— Анларизми?!

Нічого ви не «анларизми», бо ця фраза значить:

— Чи розумієте ви, що я кажу?

Населення хліборобствує, виноградарствує, садівникує, скотарствує і курортствує.

Це все роблять жінки.

Чоловіки сидять цілий день у холодочку, чухаються, курять цигарки та п'ють каву.

Фауна. Не наша. Коли їдете чи йдете горами, часто бачите десь у лісі на скелях чи на узгір'ях якихось невідомих вам тварин, невеликих розміром, з рогами, з чотирма ногами і з одним хвостом. У тварини тої іноді голова вгору, а круп униз, іноді круп угору, а голова вниз!

Ви раптом стаєте. І дивитесь. Пильно вдивляєтесь.

— Ах! Ах! Що за така гірська тварина?

От що значить — клімат! За якихось шістсот верстов, а дивись — зовсім не те!

— Що то таке? — питаєте тубільця...

— Корова! Молоко дає! Доїться! Телят водить!

— Ах-ах! А ото?

— Котора поменше?

— Так!

— Коза називається! А ото збоку — кінь!.. А то — свині під дубом...

...Осли є! І на горах, і на курортах. На курортах більше!

Орли є! Кури є! Півні є! Курчата вже вилупились! Три карбованці субтропічна курка коштує... Орел — не знаю скільки!

Флора. Різноманітна. Дуб. Кедр. Кипарис. Магнолія. Гліцинія. Кропива. Кульбаба. Чинара. Будяк. Фініки. Пальми. Чебрець. Юдове дерево. Оріх. Коноплі. Груші. Яблука. Лимони. Апельсини. Картопля. Виноград і т. ін.

Винограду тут дуже багато, через те все майже вино для продажу курортникам виробляється з махорки й продається як вино «розлива кам'яної доби» по п'ять крб. пляшка («тільки для вас!»).

Оце більш-менш повний (наскільки вистачило сил!) малюнок Криму...*[3]

Здається, ніби й нічого особливого,— правда?

У тім-то й річ, що особливостей отих тут сила.

Субтропічна, товариші, штука Крим! От що головне.

Візьміть так.

От ходить, приміром, у столиці українській Харкові по вулиці Карла Лібкнехта коза. Ну що ж! Ходить — і квит! Коза — та й уже!

А от коли отут поставити тую козу під кипарисом або на стрімчастій скелі, уже вам вона не коза, а екзотика.

Уже в неї хвіст не на 45° (чи на якім там?) довжини чи широти, а мало не екваторіальний! Тропічний хвіст, гарячий хвіст, і крутить вона ним по екватору!

От у чім сила!

Або горобець на Основі[4] на тину й горобець у Криму на пальмі! Різниця! На Основі він горобець, а тут — жар-птиця, бо йому жарко!

Екзотика, товариші!

Та це не тільки з тваринами. І з людьми так.

У Харкові, приміром, руде, косе, худе, угрувате, пудри на нім на цілу геологію, а тут видряпається на скелю, стане, за худі стегна тримаючись,— і Жанна д'Арк!

Далеко ж! Чорт його розбере, що воно там сопе на стрімчастій скелі!

Клімат, товариші.

. . . . . .

А найголовніше ледве був не забув!

Барвінок у Криму росте. Та такий рясний та хороший...

Якби місцеве населення вивчити пісні:

Зелененький барвіночку,
Стелися низенько,
А ти, милий, чорнобривий,
Присунься близенько,— [5]

всі б дані були за приєднання Криму до України[6].

Спорідненість культур — і кришка!

Без нікоторого імперіалізму — на законній підставі!

---

* Крим як здравницю змалюю якось окремо.

«ДІВА» Й «МОНАХ»

(Легенда)

Аквамариновим очам.
Автор

Про прекрасну Діву, наяду морську, про монаха-аскета, гірського суворого страдника легенду послухайте...

Давня легенда, старовинна, як світ білий, легенда, горами піднебесними народжена, сонцем південним обігріта, кришталево-чистою водою морською обхлюпана...

Як жила собі Діва прекрасна, з очима голубими, на дні морському, в морі Понтійському... Діва прекрасна з волоссям шовковим, з голосом-флейтою, а шиєю-лебедем... В морі купалася, перекидалася і... взагалі. Сміх — колокольцями, плеск — мов весельцями... І поринала, і випливала... З чайок милувалася, із сонця пишалася... Словом — жила...

Хорошо жила, весело жила, вроді як «нетрудовой елемент»...

А в горах кам'яних, у суворих горах, під вершиною сніговою, в печері глибокій, в печері темній чернець жив... Чорний чернець, аскетичний чернець, худий чернець, страдник-чернець... Чернець духу кріпкого, побожності непорушної, волі крицевої... Одне слово — жив чернець, що дав зарік назавжди залишитись на всі сто процентів... «дєвою»...

«Помилуй мя, боже, помилуй мя...»

А в морі синьому, в морі Понтійському Діва купалася, перекидалася... З волоссям шовковим, з голосом-флейтою, з шиєю-лебедем і з... «взагалі»... Сміх — колокольцями, плеск,— мов весельцями...

Діва в морі. Чернець у горах.

Діва — життя. Чернець — смерть.

І вийшов одного разу чернець суворий до моря... Вийшов чернець поглядом святим на море позирнути, господа-бога й творця вславословити...

А в морі синьому, в морі Понтійському Діва купалася, перекидалася...

...Ну,— ви ж розумієте!— не видержав чернець суворий. Чернець духу кріпкого, духу, мов скеля, непохитного, побожності непорушної, волі крицевої...

І заіржав першероном чернець суворий, і дременув чернець суворий, задравши мантію, просто до Діви...

А Діва в море, а чернець за нею...

А бог з неба:

— А-та-та-та!— говорить.— Куди ж ото ти подавсь, старче божий?!

І настоптав з переляку чернець Діві на волосся шовкове і... закам'янів...

І стрінонулась Діва прекрасна постаттю гнучкою і випросталась, дивну голову закинувши, і... закам'яніла...

І стоять біля Сімеїза кримського дві скелі в морі — «Діва» й «Монах».

І обмивають їх хвилі смарагдові, лоскоче їх вітер, вкривають їх тумани...

А по шовковому Дівиному волоссю ходять на прекрасну Діву люди грішні і милуються морем, горами, краєвидами.

І на чолі Дівиному білому пишуть:

«Мура й Шура іздєсь билі і цілувалися»...

Або:

«Коля Рябошапка з Харкова».

І не чує того Діва, білі груди у широке море виставивши...

А Монах позад Діви стоїть, соромливо голову спустивши, святі руки на грішному череві перехрестивши...

...А море плеще, море шепче, море рокоче, море реве...

* * *

Мораль?

Діви! Не спокушайте монахів... Не спокушайте, бо обов'язково поженеться... І настопче, неоковирний, на ваше волосся... І добре, коли воно прив'язане (чуже) — можете вирватись... А то будете стояти, білі груди у воду виставивши.

І на чолі вашому будуть написи:

«Іздесь свистів Ванька з Панасівки»...

Ченці! Не накидайтеся на Дів прекрасних... Бо каменем соромливо за Дівами стоятимете... Бог усе бачить!..

У писанії про вас ясно сказано:

«Аще ти мніх — мнішествуй...»

Не іржи, значить, першероном до дівчат.

МОРЕ

(Дещо з природознавства)

Ну, море!

В данім разі — Чорне море, тобто таке море, що чорне. Не Біле, а Чорне море...

Це, значить, отакезна ніби яма, велика-велика,— вщерть налита солоною водою...

Вінця в тій ямі звуться: береги... Дно — так і буде дно... Вода — так само вода...

Оце є море...

Море оте саме служить для того, щоб у йому купатися й дивитися на нього...

Коли на море дивитися, то це буде: вид на море...

Коли в йому купатися, то це так і буде: купатися в морі...

По морю ще кораблі плавають, пароплави, броненосці різні, але то далеко від берега, рукою трудно їх дістати...

Я писатиму тільки про те море і про те, що є в морі, що можна, сказать би,— полапать, пам'ятаючи мудре наше прислів'я:

«Не повірю, доки не полапаю!»

Коли ви дивитесь на море, перш за все спадає вам на очі вода... Прийшовши до моря, мацайте його рукою: воно мокре... Руку в рота — солоне, і капає... Значить вода...

Помацали берег — твердий...

Значить, так: море... Ви не помилились...

Пересвідчившись, що ви на морі, можете розглядати його далі.

Море буває трьох сортів: тихе море, хвильове море й буряне море... Тихе море — це таке море, коли вода у йому тиха... Воно собі поволі ніби гойдається, потихеньку, ліниво хлюпає на берег і мружить спину під гарячим сонячним промінням...

Хвильове море — це пастух... Воно гонить велику отару білих баранів до берега, кричить на них, підганяє, гніваєть-ся, випереджує тих баранів і викидає їх на берег з плюском, з гамором, з серцем... Барани ті, вискакуючи на берег, котяться по гальці, сунуть її своїм руном білим, гергочуть, скрегочуть і, розбивши своє руно біле об гальку кругляс-ту, сунуться назад у море й тонуть... А море, гніваючись, що жодного барана не може на берег цілим вигнати, ще завзятіше, ще упертіше гонить їх.

І так цілий день, а то й два, і три дні, аж доки, махнувши рукою:

— Дурна, мовляв, робота!

Заспокоюється, перевертається на тихе море й знову тоді поволі гойдається, потихеньку хлюпає й вимиває у хвилях своїх сонячні списи...

Напастухувалось!..

А іноді... О, іноді воно, ганяючи білі отари отих баранців, як розлютується, як рознервується, як застриба, як зареве, як зашумить, так «пом'яни, господи, царя Давида»!

Тоді воно показує третій свій сорт — буряним воно тоді робиться!

Матінко моя! Тоді оті барашки білі робляться білими слонами (море, між іншим, горілки не п'є!) або просто горами, що ревуть, підстрибують, рвуться з боку в бік, б'ють об берег скажено, підіймаючи берегову гальку із лютим рокотом, вискакують далеко на берег та розлітаються хмарою божевільних бризків...

Тоді всім, хто його бачить, робиться страшно...

А мені ні, бо я буряного моря не бачив...

Морська вода, як я вже вище зазначив, солона вода, бо містить у собі так звану глауберову сіль... Через те, коли з морської води хто-небудь би додумався варити юшку, солити тої юшки не треба.

У морі живуть різні морські тварини. Особливість їхня та, що вони ніколи не хворіють на закріплення шлунка (глауберова сіль).

Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких-о: дельфін, султанка, камбала, морський кінь, морська корова, краб, риба-голка, медуза...

Дельфін — це ніби наш річний рак, тільки в сто раз більший... Відрізняється він од рака тим, що рак має шийку й клешні, а дельфін ні клешнів, ні шийки не має... У рака очі ззаду, а в дельфіна спереду. У рака тіло укрите шкаралущею, а в дельфіна шкірою... Рак живе в норах та в корчах, та в куширі, а дельфін більше під поверхнею в морі, красиво перекидаючись і вилітаючи, коли грається, над водою... Рак їсть падло, а дельфін живу рибу... Рака їдять, а дельфіна не їдять... Рак так і зветься завжди — «рак», а дельфіна за його жвавість і веселий характер прозивають «морською ластівкою»... Це все різниці між раком і дельфіном... Але є одна спільна в них риса, що надає їм подібності одне до одного: й рак, і дельфін плавають...

Султанка — це риба. Справжня риба. Зветься вона султанкою через те, що турецькі султани ніколи такої риби не їли.

Камбала. Циклоп-риба, бо має одне око. Кругла риба, бо скидається на підситок. Смачна риба, як на вершковім маслі...

Морський кінь. Маленька, захарчована, миршава морська шкапинка, з закрученим хвостом, без гриви, з конячою мордою. Не ірже, не їсть вівса... На нім риби морські одна до одної в гості їздять...

Морська корова. Довгаста, з великою головою, з двома на тій голові рогами, буренька корівка. Не мукає, не доїться.

Краб. Зовсім не похожий на нашу щуку. Не похожий і на окуня, і на карася, і на лина. Навіть на верховодку не скидається... Дехто каже, що він трохи чи не брат у перших нашому ракові, але раз я вже поєднав із раком дельфіна, то єднати ще з ним і краба якось незручно. Вийде так, що ніби в морі самі раки. Щоправда, краб має шкаралупу, має клешні, живе під камінням, а все-таки він не рак, а краб... То таки — рак, а то таки — краб. Різниця велика... А щипається, потвора, сильно!

Риба-голка. Звичайнісінька циганська голка. Така, як у нас нею лантухи латають. Служить для того, що нею султанка або камбала собі панчохи та ліфчики зашивають, як одна до одної на весілля збираються...

Медуза. Морський холодець... Кругле, як мисочка, біле, дрижасте, слизьке, холодне й прозоре... Візьмеш у руки — тане. Не береш у руки — не тане...

* * *

Літають над морем рибалки (птиці) й баклан. Рибалки — білясті, баклан — чорнявий. Ловлять рибу...

. . . . . .

Приблизно оце точний науковий нарис Чорного моря на підставі власних спостережень...

КРИМСЬКЕ СОНЦЕ

Після ночі після кримської (Ах, ніч! Ах, кримська ніч!) тут сонце!

Воно, сонце кримське, з-поза Ай-Петрі зубчастого...

Тоді, як вороно-синя ніч молоком голубим береться, коли чадру свою ніч скидає, синю чадру, синю, аж ворону, а море, чадру тую вхопивши, у кришталево чистих хвилях своїх її вимиває, синяву оту їй виполіскує, і коли чадра та як молозиво в первістки, і на себе море її натягає,— тоді сонце!

Воно до Ай-Петрі підкрадається тихо, тихо, а тоді, прискочивши, тільки — лясь його золотим віником по зубасто-неоковирній його голові!— та тоді вгору, вгору, вгору по блакитному схилу... Тікає...

А Ай-Петрі як тріпоне враз волохатою сивою головищею, як замотає бородищею,— а борода та клаптями, а волосся шматтями, а вітрець тільки — ф-ф-у!— і лисий старий Ай-

Петрі... Жоднісінького тоді клаптика біло-туманової на нім вовни!

А сонце регочеться! А сонце регочеться!.. Вгорі!

І регочуться тоді хвилі на морі, і кипариси сміються, і лаври тіпаються з реготу, і веселі усмішки на абрикосах, на винограді, на велінгтоніях...

Зареготався Крим! Із Ай-Петрі глузує...

А Ай-Петрі гордий, бо він найвищий, він найстарший... Він мовчить.

— Хай, мовляв, малеча порегочеться...

І співають тоді птиці, і гудуть радісно комахи, і іржуть коні, і швидше крутять хвостом корови, і, захлинаючись, ловить «півня» на не дуже високій, але дуже голосній і дуже препаскудній ноті кримський осел...

І тоді море — голубо-срібний степ, з білими й синіми степовими на нім дорогами, а над дорогами тими чайки, а тими дорогами «морські ластівки»* вивертом ходять і крають їх, дороги ті, гострими хвостами своїми...

Тоді співає Крим...

. . . . . .

А сонце вище... А сонце ще вище...

Воно грається... Воно горить срібно-золотим сяйвом, і бризки гарячого золота кидає щедрою рукою і назад, і наперед, і праворуч, і ліворуч...

І гарячішає море, і тепліють гори, і в млоску гарячому шелестять хвої чорного кипариса...

А воно вище!.. А воно ще вище!

І все живе гониться за ним... Простягає до нього лозу свою соковиту виноград, і пнеться за ним кедр, і пишна велінгтонія вершечком своїм стримить за ним і дістати його хоче...

І дихає гаряче море й дихання своє шле назустріч його золотим бризкам...

А воно вище! А воно ще вище!

І з висоти недосяжності своєї сипле сонце на все живе снагу свою гарячу, і ніжить усе, і наливає соками, і шумують ті соки, і буяють, і бунтують ті соки...

І в соках тих, як у плині материнім, плекає природа плоди свої...

Гарячі соки ті...

І від тепла того родить природа швидше... На очах наливаються черешні, і жовтіють персики, і мліють сливи...

Бо шумують гаряче соки! Бо гарячі ті соки...

І тільки кизил твердий і мертвий.

---

* Дельфіни.

Кизил — «шайтанова ягода».

. . . . . .

...Коли аллах сотворив світ і закінчив свою роботу, на землі настала весна, і бруньки по деревах у земнім раю почали одна за одною розвиватися.

І потяглось до бруньок тих усе живе, і побачив аллах, що треба навести лад. Покликав він усіх до себе й звелів кожному вибрати яке-небудь дерево або квітку, щоб потім тільки з його й користати.

Ті просять те, ті — те. Просить і шайтан.

— Надумав, шайтане?— спитав аллах.

— Надумав,— прижмуривши хитре око, сказав нечистий.

— Що ж ти вибрав?

— Кизил.

— Кизил? Чому кизил?!

— Так,— не хотів сказати правди шайтан.

— Гаразд, бери собі кизил,— усміхнувся аллах.

І заскакав весело шайтан. Всіх обдурив. Кизил першим з усіх дерев зацвів, значить, і дозріє раніш од усіх. А перша ягода — дорога ягода: повезе свій кизил на базар, добре продасть, дорожче від усіх, бо він найперший.

Настало літо. Почали стигнути плоди: черешні, вишні, абрикоси, персики, яблука, груші, а кизил усе зелений. Твердий і зелений. Скребе потилицю шайтан, лютує...

— Та дозрівай скоріше!

Не зріє кизил.

Почав шайтан дути на ягоду: як полум'я, червоний зробився кизил, але, як раніше,— твердий і кислий.

— Ну як же твій кизил?— глузують люди.

Плюнув з серця шайтан — почорнів кизил...

— Гидота така! Не повезу на базар! Збирайте самі!

Так і зробили. Коли по садках зібрали всю садовину, пішли люди збирати в ліс смачну, солодку, почорнілу ягоду й потихеньку глузували з шайтана.

— Прогавив, мовляв, шайтан!

Шайтан розлютувався і помстився на людях... Зробив так, що кизилу другої осені вродило вдвічі більш, ніж минулої, й, щоб він дозрів, довелося сонцеві послати на землю більше тепла.

Зраділи люди, що такий урожай,— не зрозуміли шайтанового підвоху.

А сонце виснажилося за літо, і настала на землі така зима, що повимерзали в людей садки, і самі вони ледве живі позалишались.

Від того часу — ознака: коли врожай на кизил — буде холодна зима, бо не втихомирився й досі шайтан, не кинув мститися на людях за глузування з нього...» *

. . . . . .

Бере все живе в сонця огонь його золотий і живиться ним...

А воно щедре... Воно, як казковий богатир, кидає той огонь всією своєю істотою... і сміється...

І людей сонце кримське не цурається...

Обгортає золотими своїми віями їхні білі, малокровні, виснажені тіла, впивається в них тими золотими віями й живить їх, бадьорить, фарбує...

І ніжно воно так лоскоче. Обачних лоскоче... Зате з необачних глузує... І іноді навіть жорстоко.

Так і дивиться з голубої перини, хто рота роззявив... Підкрадеться, пестить потроху, ніжить, заколисує... І в той же самий час з золотим сміхом здирає з лоба, з носа, шиї шкіру... Смугами здирає. Зразу ніжить, а потім червоною фарбою криє, а потім пузирить, а потім білує...

І кається тоді неуважна людина, і сикає, і ахає, і охає, і чухмариться, і крутиться, і ойкає.

А воно сміється!

Кримське сонце золоте!

БЕРЕЖКОМ!.. БЕРЕЖКОМ!

До Ялти?! Та верстов, мабуть, із дванадцять! Отак понад пляжем он до тієї будки, а потім праворуч, угору стежка пнеться, виноградниками... Та по тій стежці вийдете на сошу й сошею, сошею... до самісінької Ялти... Це недалеко.. по дорозі Нікітський сад... А од саду вже й Ялту видать... Години за дві в Ялті будете. Ще й не смеркне...

Ну, ходім!

Кинули оком в останній раз на парк у Гурзуфі, де відпочивав Пушкін, на будинок, де він гостював у генерала Раєвського,[1] на Аю-Даг.

Ходім! Понад пляжем, а потім стежкою виноградниками! Ходім!

І пішли...

Отак, як просто дивитись — дорога. Це нічого...

---

* К. Маркс. Легенды Крыма.

А отак голову задерти,— сонце. Кримське сонце! Це вже «чого»... Ой, якби ви знали, як воно пече! І особливо тоді пече, коли вам треба йти пішки дванадцять верст (кримських верст) і ви вже лазили на скелі, шукали Пушкінового платана, ходили до платана, ходили до будинку й повиміряли всі гурзуфські вулички, шукаючи якої-небудь хоч коростявої субтропічної шкапини, щоб у Ялту вас одвезла...

Ой, як воно пече! Голова пухне! Язик висолоплюється...

А ноги?! Ніби вони на заіржавлених «шарнерах»... Риплять, скриплять і не хотять... Іти не хотять...

Ходім! Ходім! Воно, знаєте, пішки краще. Все видно! То проїдеш швиденько — так багато чого не завважиш, а пішки — там зупинився, там присів — і все видать... Та й не так уже воно далеко! Якихось там дванадцять верстов! Ну, дві години... Подумаєш?! Пішли!

Та пішли ж! Пішли...

* * *

І йдем... І йдем... І йдем...

І все тобі видать.... Там зупинився, там присів...

Дванадцять верстов?! Дрібниця?!

— Драстуйте!

— Драстуйте!

— Скільки верстов до Ялти?

— Та верстов, може, з п'ятнадцять, може, й більше!

— А до Гурзуфа?

— Та верстов із п'ять.

Отакої. Добра мені арифметика... Як од дванадцяти верстов одкинути п'ять, то виходить п'ятнадцять! Ну-ну!

Ходім дальше.

А воно ж ідеш не нашим якимось там шляхом поміж житами чи там гречками. Тут і сюди виноградники, і туди виноградники. Екзотика кругом. І наперед екзотика, і назад екзотика... І зверху екзотика... Тільки одно й заважає: степові ноги. Якби вам ще штук із четверо гірських,— ну хоч козинячих ніг, та якби ззаду за вами бігло штук із трое хортів та цілкий мисливець,— ви б отих «дванадцять верстов» узяли за півгодини...

А так якось воно дуже повагом виходить... І повагом, і мокро. Беретесь ви зразу потом, потім — милом... Потім обсихаєте... Потім знову мокрієте. І шия ваша витягується, і очі ваші пильно вдивляються під ваші власні ноги (щоб нічого не пропустити), і хекаєте ви, як Рябко, що біжить у спасівку за дядьком верстов сорок до повітового міста спе-

ціально для того, щоб біля сільськогосподарського кооперативу гавкнути на «кооперативного» Лиска...

— Дівчата! Тільки по правді: скільки до Ялти?

— Та верстов із дванадцять!

— А до Гурзуфа?

— До Гурзуфа — десять.

— Слухайте, товариші, ми не туди йдемо! Хай же йому трясця: це як так далі буде, то ще годин через чотири до тієї Ялти буде верстов із сорок!..

...Ох, ці кримські верстви! Верства наша й верства кримська?! Небо й земля... Ну що, приміром, добігти з Буд на В'язове на досвітки?! Дрібниця! Півтори верстви. Біжиш і співаєш:

Ой у полі три доріжки різно,—
Ходить козак до дівчини пізно!

Пробіг оті півтори верстви, й ще бігти хочеться...

У нас верстви скрізь однакові і на Полтавщині, і на Київщині, і на Харківщині...

А тут ні. Тут як на гору, так верства така приблизно, як од Харкова до Люботина...

А як із гори, так навпаки — вона, верства та, дуже коротка. Отакісінька. Так зате дуже швидка. І наслідки однакові: верству на гору — весь у милі й язик теліпається; верству з гори — весь у крові, й язик так само теліпається...

Хоч круть-верть, хоч верть-круть...

Зветься вся ця музика так:

«Подорож південним кримським берегом з метою милуватися прекрасною природою, урочистими краєвидами і чарівними обріями».

Коли хочете, назвіть це все екскурсією... Від того ні вам, ні мені легше не буде.

* * *

Ось і Нікітський сад... Знаменитий і славнозвісний ботанічний садок, мабуть, чи не на цілу Європу...

Тут вам такого росте, такого цвіте, такого родить, що, якби у вас не смикало від екскурсії ноги і якби ви в силі були роззявляти рота,— ви б роззявляли...

І «іва вавілонська», що ото під нею «сєдохом» колись і «плакахом»...

Кактуси різні... Алое в грунті росте... Кленок японський... Самшит знаменитий... Бамбук японський...

Цілий гай з коркового (пробкового) дуба... Просто собі оддери шматочок кори й затикай, що тобі там уже затикати треба...

Тут і очерет іспанський, і папірус, що з його колись єгиптяни папір робили...

Є тут і лавро-вишневе дерево, і шовкова акація, і кедри гімалайські, і кедри африканські, і кедри ліванські... Мирти, оливкове дерево, японська хурма...

Серед парку красується тисячолітне терпантинове дерево...

Росте тут і знаменита пампаська трава... От травиця! Одна травинка така завбільшки, як у доброго хазяїна черезсідельник...

Цю траву бізони їдять... Бізон скидається на наше теля, тільки в сто раз більше...

Росте ця трава величезними кущами... Можна сісти за кущ і заревти по-бізонячому... Матимете цілковиту ілюзію південно-американських пампасів...

Хороший садок. І порядок у нім добрий. За рослинами ходять, поливають, перекопують. Садка того біля дев'яносто десятин.

* * *

З Нікітського саду ви, не питаючи вже, скільки верстов, чимчикуєте на Ялту...

Ідете собі — й квит... Плюнули на ноги, плюнули на поперека, на все плюнули...

Подоріж так подоріж!

І нема чого скиглити!

І от... Слава тобі, автотранспорте! Авто повертається на Ялту...

І сіли... І поїхали...

Ви ніколи не їздили автом по кримській соші?

Рекомендується спробувати...

Тільки обов'язково сідайте на те авто, що ним зав автотранспортної контори разом із шофером та з помічником їздили за Ялту безакцизно вино пити...

Дуже сильне враження!!

Соша йде понад прірвою і крутиться, і вертиться,— голова б у неї крутилась...

Мотор партачить...

Шофер:

— Та я, йолки-палки, ще за десять літ до війни тут машинами літав! Доставлю, як на крилах...

І от він вас доставить...

Мотор: рам-там-там!

Стоп!

— Ех.

Полагодили... Летите...

Випереджаєте компанію, що так само їздила по безакцизне вино... «Становище в компанії не стійке»... Навіть на лінейці...

— Сідай, Петю, підвезу машиною...

— Паняй! Паняй!

Летите далі...

Мотор: рам-там-там!..

Стоп!

— Ех. (Спогади про родительницю).

Випереджає вас компанія...

— Сідай, Миша, підвезу кобилою!

... Полагодили... Летите...

Шофер із завом контори «жартують»... Зав хоче керувати, шофер не дає. Машина ходором ходить... А збоку прірва...

Ви вчепилися в авто й потихеньку проказуєте:

— Прощай, сину. Твій тато голову розбив об скелю, подорожуючи південним кримським берегом... Тіло твого тата їдять морські краби під екзотичною Масандрою, на березі прекрасного південного Чорного моря. Виростеш, сину, не сідай на авто, а ходи, сину, пішки... Бо твоя, сину, покійна баба правду казала: «Пішки — не буде замішки...»

А машина аж реве.

І штурляє шофер зава й кричить:

— Щоб я комусь корився?!

А машина стриба. А машина реве...

І стрибають у вас печінки, стрибають губи, зуби й інші органи вашого людського тіла...

— О аллаху! О Магомете!.. О цілителю Пантелеймоне! І навіщо вас за революції міль поїла... Ви, тільки ви б і врятували...

. . . . . .

...Стоп! Ялта! Фу!

— Ну, як?!

— Спасибі! Дуже харашо везли!

— Я старий шофер... Ще до революції літав...

— Та видать...

. . . . . .

І лежите у південній гостиниці на південнім ліжку й південно стогнете.

... Бережком... Бережком.

ЮРА ГНАТ

Юри Гната [1] не бачили ніколи?

Отакунький. Худенький, маленький, а волосся довге, покришкою...

Отак як подивишся на нього — руками розводиш: у чім там, царице небесна, талант держиться? Де там він міститься? Ну ніяк не ймеш віри, щоб у такому манісінькому тілі та сидів отакенний великий дух. Місця мало!

І ото, очевидно, коли вже йому, духові тому, там дуже сутужно робиться, тоді він з його вискакує, вскакує у макети, розсипається по мізансценах, ходором ходить по масових сценах, бризками бризкає на ансамбль, а потім стрибає на афішу і, перекрутившись у звичайні українські літери, виводить на білому папері: «Прем'єра»... І знову потім, знесилений, у Гната Юру вскакує...

Не інакше... Бо коли б йому, духові тому, виходу не було, рвонув би він хазяїна свого, Гната Юру, по черевній білій лінії, і мали б ми з головного режисера Державного драматичного театру імені Івана Франка самі вишкварки.

Отакий Гнат Юра...

* * *

А звідки Гнат Юра взявся?

Гнат Юра народився...

Народився він у селі Федварі, Олександрійського повіту на Херсонщині, 1887 року... Народився, як кажуть, од батьків.

Батьки в його були селяни, самі на себе працювали, самі їли... Найманої праці не експлуатували й самі народжували дітей. Урожай на дітей у їх був вищий од середнього, невважаючи на те що система хліборобства була в їх трипільна з обов'язковою толокою.

Коли мати ходила з Гнатком, то все було на однім місці не всидить: то на покуті сяде, то до печі підійде, то на піл ісхилиться, то на лежанці ляже...

А батько було подивляться та й скажуть:

— Що то ти, старенька, мізансцени плутаєш?

— Та щось воно дуже вже неспокійне: все б'ється, все вовтузиться!..

— Іч ти! — батько було промовить.— І що б воно значило?

А то Гнат Петрович ще в череві матернім хвилювався, що мати його мізансцен як слід не вивчила...

... Народився нарешті...

Подивились на обличчя — хлопець...

І зразу як узяв тон — три місяці вікна в хаті бряжчали. І через кожух кумі передавали, і йорданською водою бризкали — нічого не бере... з тону не спадає... І тільки під час антрактів, коли, було, до материної пазухи прикипить, замовкає, тільки сопе, тяжко дихає, причмокує і пильно в матір удивляється, хапаючи її за «перуку» й нервово смикаючи... Так, ніби хоче сказати:

— Не так, не так! Більш на лоба!

А мати було подивиться, перекладе з лівої до правої й подумає сумно:

«І що з його буде?»

* * *

І став Гнат Юра рости...

Три роки Гнатові Юрі... П'ять років Гнатові Юрі...

Вийде було батько за клуню:

— Гнатко, а йди-но сюди! Що то ти, шеймин хлопець, понароблял?

— То, тату, макети!

— Ой, дивись мені, щоб я тобі не намакетив!

А Гнатко палицю між ноги, дубця в руки — й вистрибом поміж соняшниками.

— Н-н-но!..

Похитає головою батько:

— Генерал буде...

* * *

Не вийшов Гнат Петрович на генерала: не пощастило йому... А, доскакавши до 1905 року, організовує він у місті Єлисаветграді (тепер Кіровоград) перший український драматичний гурток.

З того й почалося...

А 1907 року, випрасувавши як слід піджака, їде Гнат Юра з українськими побутовими трупами.

І так аж до 1917 року...

1917 року Молодий театр у Києві.

Гнат Юра — актор і режисер...

Розвал Молодого театру...

Мандрівка по Правобережжю...

1920 рік — організація у Вінниці театру імені Франка.

Гнат Юра — організатор, головний режисер і актор.

Мандрівки театру... Столиця, кінець кінцем.

П'ять літ.

П'ять літ Гнат Юра на чолі тепер уже столичного Державного драматичного театру імені Івана Франка...

* * *

Так у чім же ж річ? Чим же славний є Гнат Юра?

Ну, прем'єрами. Мізансценами отими, масовими сценами, ансамблем.

А ще ж чим?

Про це так собі не розкажеш. Це треба побачити. Розказати, який саме у Гната Юри талант і звідкіля він, той талант, у його визирає, трудно...

Самі прийдіть подивіться...

«Суєту»[2] бачили? Терешка Сурму? Не бачили? От і розказуй вам після цього.

Подивіться — тоді самі побачите, де в нього той талант...

От виходить на сцену Терешко Сурма з Матюшею, который ото... «Гуси»... Замітили, де в Терешка талант?

У батозі! Що? Чудно?

Нема зовсім нічого чудного... Іменно в батозі. Що таки бриль брилем, кирея киреєю, обличчя обличчям і хода ходою, то таки «лапер лапером» і «ламер ламером». Все це так, усе це добре... Ні, голубчики, ви цьвохніть так батіжком, ви крутоніть тим батіжком так, як Гнат Юра ним крутить, а потім і скажіть:

— «Забалакався»...

Зробіть... А тоді я вам скажу, чи є у вас талант і де саме той талант у вас сидить.

І коли ви це так зробите, як Гнат Юра робить, тоді радість по театру плигатиме і гучні оплески стелю підійматимуть...

Інакше — ні. Інакше — не талáнт...

А Кописткy Мусія в Кулішевих «97»[3] бачили?

Ну як він вам? Що думаєте:

— «Ша, мамаша, я тобі слова не давав!»

Або:

— «Ходім, синку, побачимо ще одну проокацію!»

І зовсім, голуб'ята ви мої, не те...

То — Куліш... То — автор...

Ні, ви примітьте, як Кописткa у другій дії виходить, отоді як «Гнат Гиря оновився»... Бачили?

Фігуру його, постать його бачили? Як ото він до Смика повертається та на Гирину хату покивує? Зауважили ви це?

Потім як крутить цигарку, очі незаможницькі примруживши, запалює ту цигарку й каже:

— «Торкай, браток».

Оце ви все замітили? Замітили, кажете? Так чого ж ви тоді питаєте мене, де в Гната Юри талант?

Усередині в його талант! В культурі сценічній, в мистецькій обробці кожного типу, в любові до свого діла, в енергії і в надлюдській роботі є його талант. А ви питаєте — де?..

«ВІЙ» [1]

Петрицький! [2]

Його не можна не знати. І всі, хто хоч на остілечки цікавиться мистецьким життям, той знає, хто такий Петрицький.

Він або чув про нього, або читав, або бачив його костюми, декорації й малюнки.

Ще в 1917—1919 роках буйно якось засяяв, заграв своїми яскравими фарбами А. Г. Петрицький на фоні мистецького життя на Україні.

Молодий театр [3], Шевченківський театр [4], Українська опера, балет Мордкіна (Москва) [5] і т. д., і т. ін.

Ще й досі по мистецьких журналах час од часу з'являються репродукції з творів Петрицького як зразок найоригінальнішого й тонкого майстерства.

Прекрасний майстер, тонкий знавець українського історичного матеріалу, Петрицький надзвичайно оригінально й своєрідно відбиває той матеріал в своїй художній уяві, даючи шедеври образотворчого мистецтва.

У нас тут, на Вкраїні, якось ніхто не мислить серйозної постановки будь-якої української п'єси без Петрицького.

Ставили «Лісову пісню» [6], і всі в один голос:

— Якби Петрицький!

Заходжувались біля «Тараса Бульби» [7] — і знову:

— Якби Петрицький!

І коли виникла думка поставити в Держдрамі «Вій», найголовнішою умовою було:

— Декорації й костюми Петрицького!

І от ми їх маємо.

Як вирішує Петрицький форму театрального костюма у «Вії», що його поставила Держдрама ім. Франка?

«Вій» у франківців відрізнятиметься від Гоголевого «Вія». Романтика і фантастика Гоголевого «Вія» розбивається об фантастику Остапа Вишні, що наблизив «Вія» до сучасності, пересипав його «фантастикою» нашої повсякденності, з «марсіанами» з одного боку і «Новою Баварією» й «Базаром» — з другого... Коли Гоголь базував свого знаменитого «Вія» на людських забобонах, на вірі людській у відьом та чортів, то Остап Вишня, залишаючи тих чортів

у п'єсі, пояснює їх не забобонами, а... надмірною дозою звичайнісінької горілки...

«Допився до чортів — від того й фантастика...»

Через те й Петрицький, вирішуючи форму костюмів, підходить до них реально...

Крім того, художник дав у кожному малюнку костюма не тільки «костюм», а й образ дійової особи в «Вії»...

От вам «марсіанець». Петрицький підходить до нього як до матеріалізованої істоти з електричними проводами, наповненої радієм... Обличчя нема, бо нема в науці нічого певного ні про атмосферу на Марсі, ні про мешканців на нім...

От вам «Смерть»... В народі «Смерть» канонізована у вигляді білого кістяка й жалоби. Петрицький і дає «Смерть» графічно — «чорне з білим». Форма спрощена до максимуму виразності...

«Бурсак», «Хорунжий», «Міщанка» — реальні, а не театралізовані костюми...

Характерно для Петрицького ще й те, що він у своїй творчості насамперед — живописець... Він у своїх малюнках дає не тільки форму матеріалу, але надає їм живописної властивості.

За часів формальних шукань, що захопили були художників формою і матеріалом, Петрицький писав «безпредметові» малюнки: форма, обсяг, світло, колір... Але потім він перейшов до вивчення природи, до реалізму.

Захоплюватися конструкцією задля «конструктивізму» як естетизму нової формації художник залишив. Конструкція як організм є в кожній речі: кістяк у тілі, стілець має чотири ноги, на яких він стоїть, спинку, на яку спирається тіло, що сидить на стільці, й т. п. Машина має конструкцію, організм, а «конструктивізм», як такий, як самоціль,— це той же естетизм, нікому не потрібний, як і «красива голова» на коробці для пудри чи на паперові для пахучого мила...

Малюнок сам собою є річ так само конструктивна, але коли в неї нема орнаментики, випадкових естетичних форм і барв. В реальнім світі все доцільно, все логічно,— ось через що Петрицький після спроб в безпредметних формальних шуканнях перейшов до реалістичного малюнка, до станкового малярства, до матерільного організму, де глядач може без «естетизму» бачити життя — організацію форми, матеріалу плюс людська думка-ідея, що допомагає виявити й пізнати матеріальну природу. Через те в костюмах до «Вія» мальовничий, живописний прийом приваблює за кошт костюма, як такого.

А мальовничий прийом у Петрицького справді незвичайний... Така в нім сила фарб, така їхня композиція, що просто очей од їх одірвати не можна.

Наші технічні можливості не дають змоги дати малюнків у фарбах — ми подаємо їх тільки як звичайні фотографії, а це не дає повного про їх уявлення.

Це тільки невеличка частина тої колосальної роботи, яку проробив художник до «Вія», давши цілу низку блискучих ескізів до костюмів і декоративного оформлення.

ПОНАД ТУМАНАМИ

(Перша аероподорож)

I

Коли вас починають штовхати під дев'яте ребро з обережним криком:

— Уставай! Уже авто під'їхав!

Ви схоплюєтесь, продираєте очі й кажете:

— Їй богу, я не боюсь!

— Одягайсь, одягайсь — чекають же!

Одягаючись, ви думаєте про те, що сьогодні ви перший раз летите на аероплані, натягаєте сорочку на ноги, а голову намагаєтесь усунути в ліву штанину. Це у вас ніяк не виходить, ви стрибаєте на одній нозі по хаті, нервуєтесь і лаєтесь:

— Чого вона таку тісну сорочку пошила?

Потім, одягнувшись кінець кінцем, хапаєте під пахву базарового кошика, а портфеля кидаєте на плиту.

У вас висмикують кошика, дають у руки портфеля й кажуть:

— Не стрибай же на ходу, будь ласка, а то ще на рейки потрапиш!

— Та я на аероплані! Які там рейки в лихої години?! Повітрям лечу! От!

Потім похапцем прощаєтесь і ще раз кажете:

— Їй-богу, я не боюсь! Бувайте!

Біжите до дверей і б'єте двері коліньми й грудьми... Б'єте довго й уперто.

— Одщепни защіпку!

— Ага! Бувайте...

. . . . . .

Трясти вас починає, як тільки ви сіли на авто...

Ви дивитесь на небо й думаєте:

«І чого ж воно, господи, отуди так високо?»

І обережненько до товариша, що по вас заїхав:

— Туман... Може, не полетить?

— Полетить...

— Полетить... А як він полетить? Високо?

— Високо полетить...

— Високо полетить... А низько не літає?..

— Високо літає...

— Високо літає... А харашо, мабуть, як високо літає?.. І не страшно, мабуть, як високо літає?..

— Ні, не страшно!

— Як і високо — не страшно? А як низько, так теж не страшно?

— Високо літає...

— Високо літає... Отам? Угорі?..

— Ну да!

Ви дивитесь угору, стежите, як летить ворона, придивляєтесь до тої ворони, і хочеться вам по-воронячому затріпати руками... Як крилами...

. . . . . .

Аеродром...

Розкинула крила над зеленим споришем велика зелена птиця...

Коло птиці люди ходять...

— Здрастуйте! Зараз полетите! Будь ласка, в контору... Важать вас, які ви на вагу...

— А скажіь, будь ласка, пасажирів уже не прив'язують?..

— Ні, не прив'язують...

— Не прив'язують... Так, значить, вони неприв'язані й летять?..

— Так і летять.

— Он як... А якби прив'язать, так полетіли б?

— Навіщо ж прив'язувать?.. Кабінка там, вона щільно зачинена. Ви собі сидите й летите...

— Сидячи, значить, летять? Он як... А двері щільно зачинені?..

— Ну да, щільно...

А то воно, знаєте, двері одчиняються... Воно, знаєте, сидиш, летиш... Неприв'язаний летиш, бо тепер уже вдосконалено, вже тепер не прив'язують... Так той... Може ж трапитись пасажир, который боїться, а воно, знаєте, двері одчиняться, а пасажирів тепер уже не прив'язують, бо тепер уже вдосконалено...

— Та не бійтесь...

— Я не боюсь... Чого б я боявсь?..

І ходите ви круг зеленої великої птиці, що розкинула могутні над споришем крила... Ходите, мацаєте її, гладите, сіпаєте за якісь дротики...

— Оце аероплан?.. Іч який... Великий аероплан... Він оце й полетить?..

— Він і полетить.

— А як він летить?

— Розженеться, пробіжить і підноситься...

— Отуди біжить?

— Ну да...

І дивитесь ви на зелене поле, куди аероплан побіжить, і чогось вам на думку спадає шалене бажання самому дременуть на зелене поле, а потім повернути на сошу й ударить сошею не озираючись...

— А скільки сил?

— Двісті шістдесят... Мотор Ролс-Ройс [1]... Англійський.

— Сильний, значить... Високо, значить, може... А як менше сил — тоді нижче?

— Ні... Можна й на менше високо...

— А система яка?

— Дорньє-Комета X/2 [2]... Дві тисячі двісті обертів за хвилину... Сто двадцять верстов за годину.

— Швидко, значить?.. Он як...

— Прошу сідати.

— Зараз-зараз... Це Укрповітрошляху апарат?..

— Ну да! Прошу, товаришу, сідати.

— Зараз-зараз... А це крила?

— Ну да! Прошу, товаришу...

— Зараз-зараз... А це стерно?

— Ну да... Прошу, товаришу...

— Зараз-зараз...

І входите ви в кабіну...

А вам так хочеться ще розпитати... Вам так хочеться ще постояти, побалакати. Цікава-бо штука аероплан... Нова штука... Така штука, що, мов птиця, літає, а ви на ній...

. . . . . .

Кабіна...

Може, два з половиною аршини завширшки, а три аршини завдовжки... А може, менше, а може, й більше — не міряв... Вікна в кабінці праворуч і ліворуч, завісочками позапинувані... Спереду в кабіні канапка на два чоловіки, і ззаду — на два чоловіки... А посередині порожньо — там, як люди посідають, там їхні ноги... Праворуч — двері... В ті двері пасажири заходять, коли летіти збираються... На задній стінці правила повішено, чого робити не дозволяєть-

ся... Не дозволяється цигарок палити, гвинти одкручувати, шасі перепилювати, «Рятуйте, хто в бога вірує» кричати, горілку пити, штрикати голкою пілота у віконце: постій, мовляв, голубчику, я додому хочу!

Ікон у кабінці немає... Молитися господові богові можна в куточок.

Хапати за руку сусіда, проказуючи: «Боже мій! Боже мій! Уже падаємо!» — не можна.

Сусіда може вдарити. За це він ні по яких кодексах не відповідає...

. . . . . .

Сіли ви... Отут уже починається...

Тут пасажир, котрий дуже боязкий, сіпається до дверей...

Отут якраз воно й загуде... Загуде, затріщить, мигнуть перед вашими очима ангари... Вас понесло.

Пасажир, котрий боязкий, дивиться на сусіду, і в очах у його такий знак запитання, як каланча...

— Уже, значить, нас полетіло?

А оте, на чому вас посадили, м'якими стрибками, з веселим рокотом, по м'якому зеленому килимові котить...

Ви — зирк праворуч, зирк ліворуч, а воно котить...

Потім стало...

Ви до дверей...

— Уже прилетіли?! Як швидко!

Ех, у цей момент як залопотить же воно! Ех же ж і затріщить! Вихором летять повз віконечка трісочки, камінці, бадиллячка, грудочки...

А оте, на чому вас посадили, вперед ірвонулось! Ірвонулось і помчалось!

І от якийсь легенький пантерячий скік, виверт якийсь ледве помітний, і весь ваш страх... Ні, що я кажу: «страх». Уся ваша хоробрість од шиї, од голови, од грудей — вона, хоробрість ота ваша, наниз посунулась... Посунулась і примостилась у вас же таки всередині, тільки на отоманці [3] й у черевиках...

Під вами, товариші, земля залишилася...

Падає земля од вас кудись туди вниз, падає швидко, невпинно падає... Вся земля, скільки ваше око її вхопити може, униз мчить. Меншають хати, дерева зеленими кучерями закриваються, коні на щурів перекидаються, люди ляльками робляться, струнками вузенькими лінійками простягаються вулиці, вздовж і впоперек якісь лялькові будівлі прорізуючи... А гіподром, де кінські перегони неділями влаштовуються,— так гіподром той не широкий шлях, а кинутий на зеленім килимі мотузок... А може, не мотузок,

а попеляста гадюка великим колом скрутилася і серед левади спати лягла...

А далі під вами хтось із великого глечика молоко розлив... То туман на Харкові сидить.

Ви вже не на землі, а над землею... Ви в повітрі... Ви там, де, може, були тільки секунд п'ять, та й то в дитинстві, коли летіли з дуба од сорочачого гнізда.

Ви залишили під собою те, на чому кількадесят років збивали підметки, натирали мозолі, скорочувались за штатами, хвилювалися за ставку...

Ви залишили під собою те, з чого заздрісно дивилися на задрипаного горобця, як він із вашого смітника летів на сусідську клуню і, летячи, весело цвірінькав.

А пригадуєте ви собі такі хвилини, коли, лежачи горілиць на леваді, ви десь у недосяжній блакиті намацували прижмуреним оком шуліку, що гордо кружляв над вами, із вас таки ж і посміхаючись?

Пригадуєте?

Так майте ж на увазі, що то ви тепер за того шуліку правите, що то ви тепер прижмурюєте десь у блакиті заспане око й, посміхаючись, дивитесь на дзвіницю, що, як Пилип з конопель, виткнулась із купи будинків...

Ви — летите...

Ви за кілька хвилин перестрибуєте через Харків, де ще вчора хекали, висолопивши язика, щоб за півгодини, спотикаючись і на себе подібних натикаючись, перебігти з Гончарівки до редакції...

А тепер отак:

— Ррраз!

І нема Харкова...

Так тільки оддалік маячить щось, білим молоком залите... Так тільки щось там залишилось таке невиразне... Купка якась будинків манісіньких, якісь поміж тими будиночками стежечки, на будиночках на тих якісь пуцьвіріночки димком пшикають...

Як це по-земному зветься? Бовдури?

II

Ви — летите...

Чи страшно, питаєте?

Хто боязкий, тому дуже страшно.

Хто не дуже боязкий, тому не дуже страшно.

Хто хоробрий, тому зовсім не страшно.

Одно тільки вам і скажу: моїй прабабусі, як уводили її у вагон, так хусткою щільно очі зав'язували... Інакше ніяк

не хотіла у вагон улізти. Сіла на пероні й каже дідові:

— Голубчику, я краще пішки... Воли — та й ті іноді дрочаться... Ти їдь машиною, а я потихеньку прийду...

Бачите, яка штука: і воли іноді дрочаться. А аероплан не воли... Він таки трохи до волів подібний,— воли ревуть, а він гуде, проте різниця все-таки між аеропланом і волами чималенька...

Ох і страшно ж!

Ви ж подумайте: сидите в кабіні, а воно летить... Летить і гуде. Швидко летить і швидко гуде...

Трудно, звичайно, описати докладно, до чого літання подібне.

Щоб яскраво уявити собі цей процес, зробіть ось що: сядьте на канапі в хаті в себе й попрохайте тітку й тещу, хай з півгодини погудуть над вухом... Перед тим програйте в казино місячну платню... Точка в точку, як на аероплані... Тільки й того, що аероплан гуде далеко тихіше й приємніше...

Крім того, ви, сидячи вдома на канапі, ненавидите тих, що гудуть, і хоч потихеньку, та таки лаєтесь, а аероплана ви любите... От любите — й квит!

А пілота просто боготворите... Ви дивитесь у дірочку на його спину, і вам так хочеться його обнять, притиснуть і прошепотіти на вухо:

— Любий мій! Коханий мій! Ти ж ... не падай!

Сказать вам по правді — сидите, як у хаті. Тихо й спокійно. І не струсне вас нігде, і не качне...

Сидиш, очі розплющивши, й дивуєшся: «Невже летиш? Не може буть!»

І тільки униз глянеш — бачиш, що таки летиш... І здорово летиш...

Біжать за тебе якісь чудернацькі чотирикутники: зелені, жовті, сірі, чорні... То клаптики землі.

Ось промайнула якась зелено-кучерява купка... То — лісок...

А он покручена якась сріблясta гадючка... То — річка...

І все таке маленьке, таке рельєфне, таке дивовижне й незвичне...

Он на зеленому тлі купка бліх... А біля їх якась лялька совається з манісінькою патеричкою в руках... Що воно за штука?!

Вівці!

Та й манісінькі ж які вони!

Он череда з мініатюрних сірих, білих, чорних, рябих корівок...

А шляхом, таким вузесеньким, вузесеньким, тарадаєч-

ка, така, як коробочка од гільз, котить... А в тарадаєчку хтось кота запріг...

А лялька кота того поганяє...

І думаєш собі: коли ж ото ляльки на котах почали їздити?

А як глянеш уподовж — плахта! Величезна плахта... А на плахті на тій хтось купки манюньких біленьких хаточок понабудовував...

Дивні діла твої, чоловіче!

. . . . . .

Полтава!

Пізнав... Здорово поменшала. Зразу видко, що на округу йде [4]... Де ж таки їй, такій мініатюрній, за губернію правити... І Ворскла побігла таким біля неї біленьким рівчаком... От узяв би й перестрибнув!..

І знову плахта. І знову біжать зелені, чорні, сірі чотирикутники...

А іноді серед їх, чотирикутників тих, зелений або чорний великий шмат — то радгоспова земля нивки селянські розсунула...

От під вами величезна чорна хустка, а на ній гурт манісіньких дівчаток з біленькими голівками... Бурякова плантація...

Лубни!

Пізнав... Сула їх обіймає з одного боку... Пригорнулась одним берегом і простяглась далі луками...

Летимо над колією над залізничною...

Отакінька колія... Рейки, як дротики.

Зирк — поїздок котить. Там десь спереду білим димком пихкає... І таке воно маленьке, коротеньке, чорненьке... Тільки:

— Пих-пих-пих!

Р-р-раз! — і поїздок уже ззаду вас!

— Пих-пих-пих!

І куди воно, мале, пнеться?!

Ще раз озирнувся — миша якась сіренька на рейках надсаджується...

— Будь здоров, кур'єрський! Кашляй на здоров'я! Нам ніколи!

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця.

І все це там — під нами!

А ми зверху!..

. . . . . .

Яготин...

Качнуло трохи...

— Тут завжди,— сусіда каже.— До Дніпра підлітаємо! Поколише трохи...

Хай поколише. Ямки тут повітряні трапляються...

Як у ямку вскочиш, тільки:

— Хух!

І вниз!

І тоді вся хоробрість до горла, до голови, до очей...

Як на великдень на гойдалці, як униз летиш...

Потім знову пливеш рівно...

Потім:

— Хух!

Гойднуло трохи...

Дніпро блиснув! Київ од Дніпра до лаврської дзвіниці подерся... А дзвіниця лаврська хрестом на вас нахваляється:

— Бога,— мовляла,— за бороду хапаєш?! До ангелів дорівнявсь?! Літаєш?!

— Літаю, голубочко, літаю... І маленька ти тепер, і тоненька ти тепер... І дзвону твого не чуть, лавро Київська,— машина перегула...

. . . . . .

Зелене поле, а на нім біле коло...

Київський аеродром...

Хух! І вниз...

Стук! І підстрибом по зеленому полю...

Стій!

. . . . . .

— Будь ласка! Приїхали!

І перед дверима усміхається пілот і механік...

— Ну як?

— Нічого! Спасибі! Дуже добре!

— Не страшно?

— Ні! А як вас машина слухається!

Сміється пілот радісно...

Такий маленький, чорнявий... І біля такого гіганта-птиці... І він, гігант той, йому кориться...

Людина! «О, це бринить гордо!» [5]

. . . . . .

ЯКОЇ ПОГИБЕЛІ МИ ДІЙШЛИ

За два тижні (знамениті два тижні!) ми, виходить, не впали [1]...

Падали ми, можна сказать, уже зовсім... Остаточно падали, і так падали, що ніяка сила — ні земна ні небесна —

не в силі вже була спинити падіння того, дуже бажаного й дуже мудрими віщунами провіщуваного.

— Два тижні! Ось-ось-ось! Тільки два тижні! Не більше! Упадуть!

Ну й як бачите, вже вісім років не впали, виходить... Хоч за цей час, за мудрим пророцтвом дуже мудрих людей, мусили були ми впасти не більше не менше як 208 разів...

Не впали. Двісті раз не впали...

А тепер так, що й навчилися не падати. За два тижні не впадуть...

Назвиська в нас, мушу вам сказати, дуже добре ворогами нашими підібрані:

Ось хто ми:

1) Узурпатори.
2) Ярижники.
3) Бандити (червоні).
4) Кати (червоні).
5) «Взбунтовавшаяся чернь».
6) Дияволи (червоні).
7) І взагалі сволоч (червона).

Оце, значить, ми...

Що ж ми робили весь час цей?

Одна-однісінька була в нас праця:

Вели страну к «гибелі»...

Так що коли, за синтаксисом Петрова чи Смирнова, скласти про нас «предложеніе», то те «предложеніе» буде «слітним» і матиме отакий вигляд:

«Узурпатори, ярижники, бандити, кати, взбунтовавшаяся чернь, дияволи і взагалі сволоч вели страну к гибелі...»

У реченні тім 5 «подлежащих» і одно «сказуємое».

Сказуємое — «вели»...

Куди вели?

Ік «гибелі»...

Кого вели?

«Страну» вели...

Ну раз уж ми її, «страну» ту, вели, то, значить, кудись ми вже її довели... До якоїсь погибелі таки довели.

Давайте шукати вже тієї погибелі, що до неї ми «страну» довели.

Яка така може бути для «страни» погибель?

По-нашому, отака:

1) Політична погибель.
2) Культурна погибель.
3) Економічна погибель.

Почнемо з першої, з політичної погибелі...

Гибла вже наша бідна країна політично, до того, можна

зати, гибла, до того погибала, що не витримало гуманне серце всіх країн і на Заході, і на Сході, і давай вони нас визнавати і де-юре, і де-факто... І повизнавали...

Довели ми вже «страну» до самісінької, як то кажуть, ручки... Узять би та й погибнуть собі потихеньку...

Не дали... Визнали...

І тепер ми за «міжнародний об'єкт» правимо... Та ще й за такий «об'єкт», що Чемберлен [2] пляшки з гарячою водою собі до черева прикладає.

Оце така наша політична погибель.

Давайте за культурну погибель візьмемось...

Та й почали ото, значить, погибати ми культурно.

— Погибаємо?

— Погибаємо!

— Ну раз уже погибаємо, так давайте хоч грамотніши-ми погибнемо.

— Давайте,— кажемо.

Та й узялися ми за вселюдне навчання, та й узялися ми за лікнепи...

Погибать, так хоч освіченими.

Засновуй школи, засновуй вузи, засновуй театри, музеї, сельбуди, хати-читальні, видавай книжки, видавай газети... Погибель хоч веселіша буде...

Та оце тепер і гинемо...

До десятих Жовтневих роковин не буде в нас і отакісінького неграмотного.

Ляжемо, газету чи книжку в руки та й погибатимемо собі потихеньку. Культурно погибатимемо.

Оце наша культурна погибель.

Економічна погибель.

І тут так само гинемо...

Тільки знову-таки:

— А чого нам погибать без нічого? Давайте нові заводи будувати. Давайте Дніпрельстан будувати, давайте кооперуємося... Щоб гинути чому було. Погибатимемо, та як загурчимо, так аж рокотом зарокотить по світу.

Та оце й узялися...

Дніпрельстан будуємо.

Заводи і сільськогосподарські, і металургійні, і тракторні, і паровозобудівні, і вагонобудівні будуємо.

Кооперація снується.

Селянство в галас:

— Погибать, так з трактором.

Остогидло з плугами гинути.

І лопотять тепер три тисячі тракторів на самій тільки Україні.

Справді-таки: погибель із пшеничним хлібом, та з цукром, та ще як на тебе пан не дивиться,— не така вже й страшна погибель...

Гинемо залюбки.

. . . . . .

Пошли нам, доле, і надалі такої погибелі.

ЯРМАРОК

I

Ще й сіріти надворі не починало, а під дверима мов з гучномовця:

— На ярмарок! Уставайте!

То Веремій Васильович парою своїх уже до школ під'їхав.

На ярмарок треба зарані вирушати, бо до нього 20 верстов, а приїхати туди треба так, щоб і місце вибрати, щоб і стати як слід і щоб не прогавити жодної з того ярмарку хвилини...

Дехто так іще звечора волами посунув. То так, щоб по дорозі ще й попасти товаряку,— і буде тоді вона на ярмарку, як налита, і коштуватиме тоді вона «цілий світ».

— Н-н-о, малі!

Малі біжать, хвостами крутять, «хід» торохтить, печінки, губи й зуби стрибають.

— Н-н-о! А вона! А вона-а-а!

«А вона» біжить над нивою, а колоски по самій «храпі» дряпають, ну, «а вона» й смикає.

Тоді — цьвох! «А вона! А вона-а!».

...На ярмарок!

Благословилося на світ. Виткнуло заспаний писок сонце, стьобнуло промінням по луках, по степах, по садках, по левадах...

І видко: аж-аж-аж ген до того ліска, куди око дістає, дорогою вози потяглися... І кіньми, і волами, і коровами... І гарби, і вози, і возенята... З кучами, з сіном, з соломою... А на возах і кури, і вівця скручена, і теля мекає, підвестись намагаючись... А за возами і стригунці, і бузівки, і корівки з прив'язаними до хвоста телятками.

— Гей! Цоб! Цабе! Н-н-но!

На ярмарок!

І ідуть, і ідуть, і ідуть, і ідуть...

І дорога вже не дорога, а строката величезна гадюка, жива й покручена, що за отой лісок, не поспішаючи, полізла...

І де її голова, і де її хвіст — невідомо, бо за лісок аж вона потяглася, а хвіст аж за отим бугром, десь там іззаду.

А наш віз вискакує з тої гадюки, лишаючи її то в праву руч, то в ліву руч, торохтить по грудках, шелестить травою...

— Здорові були, Петровичу! І ви на ярмарок?

— Атож! Здрастуйте!

— Галанську свою ведете?

— Атож!

— Заливає молоком?

— Заливає!

— Не продешевте ж!

— Та то вже як буде!..

Верещить на возі порося, пришнуроване до драбини мотузкою... Сіртається, бідолашне, й не знає, що воно вже сьогодні не звичайне порося, а об'єкт домашнього бюджету...

. . . . . .

— Іч! «Барина» повезли!

«Барин» у кучі... Кабанюга годований... Куча на гарбі як баня на церкві, а він, «барин», розляглися й нервово хрюкають...

— Скільки за «барина»?

— В ярмарку спитаєш...

. . . . . .

Пливе річка селянських возів...

На ярмарок!..

Їдуть мануйлівці, їдуть броварці, василівці, попівці, федорівці, хуторяни...

І їдуть, і їдуть, і їдуть, і їдуть...

І вся ця гадюка строката, ця річка барвиста, переїхавши через Псьол, розливається на майдані, перемішується з тими, що вже отаборились, і кричить і коням, і коровам:

— Тррр!

Приїхали...

. . . . . .

Заливається майдан людсько-коров'ячо-волячо-кінсько-овечою масою, і та маса розпливається, розпливається, розпливається й докочується з одного боку до Псла, а з другого, третього, четвертого — аж туди, де жито, схилившись, коси чекає...

А шатра, а ятки вже там... Заздалегідь, ще вчора, їх понапинано, і вони, мов оті пухирі, випинаються серед рябо-рухливої юрби...

Захряс майдан...

Захряс гарбами, возами, бідами, кіньми, коровами, вівцями, волами, телятами, горшками, мисками, курми, вовною, лантухами, хмелем, смушками, матерією, чобітьми, цукерками, пряниками, квасом, пивом, руською гіркою, гребінками, косами, шкірами, ременем, чавунами, прядивом, хустками, полотном, дьогтем, гасом, дранками, сорочками, спідницями, килимами, щетиною, діжками, рогами, майками, воском, медом, малясом, таранею, оселедцями, колесами, ходами, склом, яйцями, запасками, плахтами, пирогами, салом, м'ясом, ковбасою, смаженою рибою, ряднами, скринями, гвіздками, молотками, свиньми, крамарями, циганами, баришниками, людьми, дітьми й сліпцями...

...І все це ворушиться, дихає, курить, говорить, кричить, лається, мукає, мекає, ірже, ігігікає, ремигає, позіхає, кувікає, хреститься, божиться, матюкається, заприсягається, пахне, кудкудахтає, квокче, смалить одне одного по руках, грає на гармонію, на скрипку, причитує, п'є квас, їсть тараню, «будькає», лускає насіння й крутиться на каруселі...

А над усім над оцим голоблі, голоблі, голоблі...

То вози позділяли голоблі догори й ревуть:

— Тор-р-р-гуємо!

Он на голоблі свитка кричить:

— Ось де ми!

Он підситок закликає своїх до себе:

— Сюди йдіть!

Он колесо спицею за сторч поставлене дишло зачепилось:

— Ми тутечки!..

. . . . . .

І їдуть, і їдуть, і їдуть, і їдуть...

— Держи цоб! Цоб держи!

— Цоб! Цоб! Та цоб же, вовки б тебе були не з'їли!

— Держи цоб! Цоб держи!

— Тррр!

За ярмо зачепилося...

— Чорти тебе на чужі ярма пруть? Бачиш, що стою?..

— А ти хіба сам у ярмарку?

— А ти хіба сам?

— І я не сам!

— Так що тобі, об'їхати не можна, чи що?

— А ти хіба сам у ярмарку?

— А ти хіба сам?

— І я не сам!

— Казав: «держи цоб»... А тебе лиха година на ярмо поперла?

— А ти хіба сам у ярмарку?
— А ти хіба сам?
— І я не сам!
— Назад! Назад! Тррр — назад!
— Роз'їхався тут на весь ярмарок!
— А ти хіба сам на ярмарку?
— А ти хіба сам?
— І я не сам!
— Цоб іди, гей!
Розчепилися...

Гуде... Гуде... Гуде...

І в гуці тім, як в акомпанементі якогось грандіозного органа, пливе одноманітний речитатив:

Дайте милостинечку, мій батечку,
Дайте нам, Христа ради!
Дайте, божої та праведної душі християни...
Дайте, возлюбителі, ненько моя, та й Христові...
Дайте, наслідителі, батечку, милосердній...
Дайте нам, душа спасенная,
Хоч єдиная душечка милосердная...
Дайте, помимо йдучи, слово чуючи,
Що в рученьках, мамочко моя, та й маючи...
Родителів, кревних та й померших споминаючи...
Душечку свою в тілі та й спасаючи...
...Дайте от трудов своїх,
Од сили чистої...
Дайте од трудов своїх,
Од праці вірної...

А акомпанемент гуде, гуде, гуде, переходячи часами у якесь шалене ревище...

Ось він затих і послався на майдані низьким рокотом...

Хвилина, дві, три...

І раптом лясь біля вашого вуха:

— Дранки!* Баби, дранки! Ось дранки приймаються, за дранки гроші виймаються! Ось дранки! Баби, дранки!

. . . . . .

— Квасу! Холодного, душистого, солодкого! Квасу!

. . . . . .

— Руб поставиш, два возмьош! Налітай! Налітай!

. . . . . .

— Красная виграйоть, чорная програйоть...

. . . . . .

---

* Дранки — драна білизна, ганчірки тощо... «Ветошь» по-руському.

Загуло, загуло, загуло... Знову загуло...

. . . . . .

І тріщить, і рветься тенoральний бас-профундо у рудого сліпого, що з скрипкою в руках і з сліпою партнершою збоку, намагається пересилити той гук сумним псалмом про те, як:

Ноч прийшла тогда к месії
З ороматом у руках,
Йшли печальнії Марії
З безпокойством у серцях...

. . . . . .

Гуде ярмарок...

Бігають коні, кричать крамарі, регочуться дівчата, крутиться каруселъ...

А орган на каруселі хрипить, свистить і викидає поміж яток, поміж возів, поміж телят пісню про купця, що:

Полюбил всей душою дівицю,
За нейо готов жисть всю й оддать...

І під пісню ту хрипучо-сипучу і парубки, і дівчата, і діти радість собі «накручують»...

— За п'ятака! Тольки п'ятак!

. . . . . .

Ярмарок!

. . . . . .

II

Чого так трагічно-безнадійно ревуть воли на ярмарку?

Як увійдеш у волячо-коров'ячо-овечу половину, так саме тобі:

— М-му! Ве-е! Ме-е-е!

Отак стоїть-стоїть половий, чи сірий, чи ряба, чи гніда, подивиться навкруги себе і зненацька тоді:

— М-м-му-у-у!

— Ве-е-е!

— Ме-е-е!

Чи то вони підтримують загальний ярмарковий галас, чи не хотять до другого хазяїна переходити?.. Чи, може, ще що?

А вівці?

Таке мале, а як мекне, так ніби в його всередині радіо сидить... Та рвучко якось, пронизливо:

— М-ме!

Як вистрілить...

Саме одне слово: «Ме-е».

І яких тільки їх тут і немає?

І полові, і рябі, і гніді, і сірі, і чорні, і мишасті, і лисі, і круторогі, і безрогі...

І бугаї, і воли, і бички, і бузівки, і корови, і ялівки, і телиці, і телички, і телята...

І біля возів, і біля ярем, і в руках у дядьків, і біля тички...

Просто собі в землі кілок, біля кілка корова, біля корови хвіст, біля хвоста теля...

І хазяїна не видно... «Соло» — корова...

Ото тільки як хто підійде, тикне ціпком у корову:

— А ця скільки просить?

Тоді не знати звідкіль витикається бриль або картуз і так кудись на поле або на Псьол кидає:

— П'ятдесят!

. . . . . .

А які воли тут є?!

Ну трохи хіба менші, як міст через Лопань!

Стоїть біля воза, ремигає і думає свою волячу думку...

Про що він думає, отой сірий, з отакезними рогами?

А думає про щось!

Може, й він теж бачив десь у Кременчуку трактора й тепер меланхолійно дивиться кудись уперед, і по його мізкових борознах лізе думка:

«Та оце вже я скоро й непотрібний зовсім буду?»

І ображений.

— Му-у-у!

Думає сірий віл сіру думку волячу.

Думає, аж поки прийде хтось йому невідомий, цьвохне його батіжком і до хазяїна:

— А що за цих пару індиків?

— Та просю триста!

— Триста, кажеш?

— Триста, кажу!

— Довго рахувати треба!

— Кажіть скільки, щоб менше було рахувати...

І починається...

Тягнуть сірого за язика й роззявляють йому рота, беруть за роги, давлять за горло, міряють батогом од ратиці до холки, цуплять за хвоста, щупають під хвостом...

— Триста, кажеш?

— Та те ж, що чуєш.

— Ану, проведи!

— Можна й провести...

Одв'язують сірого од воза:

— Гей!

— Тихо-тихо веди! Не гони!
— Та хоч не дивись... Ідуть, як часи...
— Такими «часами» моя баба до могили йшла!
— Побалакай...
— А скільки, як ділом?
— Та й кажу ж ділом!
— Ні, ти кажи ділом!
— Кажу ж: триста!
— А за сто вісімдесят ти їх не оддаси?
— Походи десь іще!
— І походю!
— І походи!
— Та ти не одвертайсь! Гроші даю!
— Та не черепки ж!
— Добрі гроші даю! Ти не думай!
— Я й не думаю!
— Та скільки ж? Двісті береш?
— Ні! Коли вже хочеш, так ото двісті вісімдесят! Ото!
— Та що ти «двісті вісімдесят»?.. Молись богу!
— Помолюсь.
— Двісті береш? (Лясь!)
— Двісті вісімдесят! (Лясь!)
— Береш, кажу, двісті? (Лясь!)
— Та ти ділом давай! (Лясь!)
— Та ти ділом проси! (Лясь!)
— Та ти подивись на воли! Карасі — не воли!-У яремці як діти! Канафетики! Бери за що хочеш, лізь під їх,— як сестра рідна! Дитини не займе, а ти «двісті»?!

І знову тягнуть сірого за хвоста, роззявляють сірому рота, давлять за горлянку, лапають під хвостом, беруть за холку, гладять по шиї...

Ходять круг його, дивляться на нього...
— Молись богу! Двісті двадцять! (Лясь!)
— Менш як сімдесят п'ять не буде! (Лясь!)
— Не буде? (Лясь!)
— Не буде! (Лясь!)
— Хай стоять!..
— Хай стоять!..

І пішов од сірого невідомий... Пішов і з-за четвертого чи п'ятого воза кричить:
— Береш двісті двадцять?
— Ні, не беру!
— Бери, а то за печінку тебе візьме!
— Хай бере...

І стоїть знову сірий біля воза, думає думку волячу, аж доки знову:

— Скільки за ці бузівки?

— Триста!

І т. д. і т. д.

Може, поїде сірий додому, може, поїде сірий на другий хутір чи в друге село...

А може, потрапить сірий он до того панка з тоненьким довгим ціпком у руці, у піджаку й із золотим перснем на пальці,— і буде тоді з сірого «Беф-Строганов».

Стоїть сірий, ремигає...

І корови стоять... Стоять ті корови, що «заливають молоком»...

— Скільки за цю «нємку»?..

(«Нємка» сіра, вим'я торбинкою і в кізяках).

— Шістдесят!

— Тьху!

— Собаці під хвіст!

Не зійшлись, значить! Коротко, але рішуче...

. . . . . .

— А за оцю «мадаму» скільки б ви хотіли?

— Вісімдесят!

— Небагато й хочете...

— Та ви ж подивіться: картина — не корова!

— Та то так! Тільки ж інша дівка як на пику, так така ловка, що хоч воду з лиця пий, а там погляди — вона й твердувата!

— Та то вже, як знаєте...

— Да-а-а! Менш би слідувало прохать!

— Да-а-а!

. . . . . .

— Скільки за ребйонка?

«Ребйонок» — бузівок чорненький, кругленький, з отакунькими ріжками...

— Двадцять сім!

— Пущай дітьо подрастьоть!

— Хай росте...

. . . . . .

І моляться, і хрестяться, і ляскають, і проводять, і божаться, і доять...

Купують — продають... Продають — купують... Міняють...

А навкруги:

— М-м-му-у!

— Ве-е-е!

— Ме-е-е!

. . . . . .

...Ятки... Вулиця з яток...

Ятки з мануфактурою, з чобітьми, з квасом, з цукерками, з пряниками, з таранею, з оселедцями, з ременем, з залізом...

«Ларьок» тріпоче червоною вивіскою...

Мають червоні прапори над маленькими вивісочками:

«Остапівське єдине споживче товариство»...

«Попівське ЄСТ»...

«Федорівське ЄСТ»...

Між ятками живий потік — просунутись нема куди...

На штани, на спідниці, на сорочки...

— А це ж міцне?

— Зубами не розірвеш...

— А почім?

— Тридцять п'ять!

— Та й дорого ж!

І тягнуть той ситець, і на зуба пробують, і радяться, радяться, радяться...

Тут більше хусток, кафточок, безрукавок...

Баб'яче царство...

— І ви тут? Драстуйте!

— Здорові були!

— На спідницю?

— Ні, це я Федькові на сорочку...

— Почім?

— Тридцять п'ять...

— А я оце дітям гостинця...

А «гостинці» ті барвистими папірцями пообкручувані, з хвостами на обох кінцях, так і тягнуть до себе, так і тягнуть...

— Почім?

— Три копійки штука...

— Е-е-е!

— Є й по дві на копійку! А ці по п'ять на копійку...

— А ось по двадцять! Беріть оцих: солодкі й добрі.

— Дайте!

. . . . . .

Дзвонять чавуни, дзвонять коси, деренчать гребінки...

— А тіки за цю гребінку?

— А ви, кумо, гребінку купуєте?

— Еге ж!

— Бери, тьотю, он єту гребінку!

— Малувата вона... Мені таки таку, щоб і вошу вбити, щоб таки й прясти...

— Бери оцю! Цією тігру вбити можна!

— Та ще щоб і плавкенька була...

— Єта сорок!

— Та хай вам!
— Бери меншу, дешевше буде!

. . . . . .

Біля кіс діди... Дзвонять, дзвонять, дзвонять...
Стружать одну об одну...
— Якісь вони не такі...
— А яких вам треба?
І знову:
— Дзень! Дзень! Дзень!
Півдня косу вибирає...
— Дзень! Дзень! Дзень!

. . . . . .

— Ось яйця! Сюди яйця! Отут яйця!
— Дранки! Дранки! Баби, дранки!
— Неси курку! Сюди курку!
— Квасу! Ось квас! Только в Москві та в нас!
— Руб поставиш, два возьмьош!
— Добирайте тараню! Тараню добирайте!

. . . . . .

Хрипить орган... Скиглить скрипка...
А тенoральний бас-профундо з тонісіньким байдужим сопрано розповідають православним:

Птиця воздух наполняла,
Безпрестанно всьо літала
І крилами трепетала,
Хвалу богу воздавала...

. . . . . .

Ярмарок!

. . . . . .

III

. . . . . .

— Бе-ррр-е-жи-и-ись! Побережись! Побережись!
— Н-н-но! Н-но!
...Цьвох! Цьвох!
— Ех, арабська!!!
— Н-но! Побережись! По-о-о-бережись!
— Та не бий! Не бий! Ходою її, ходою!
— Не сіпай!
— Прррробіжись!

. . . . . .

Коні... Кобили... Стригуни... Лошата... Пекло...
Тут без батога нема людей...
Тут спочатку батіг, а потім уже людина...

Тут батожний свист, ляскіт, лемент...

Тут:

— І-ги-ги-ги!

— І-і-і-і-і-і...

— Тррр! Тррр!

І цьвох, і цьвох, і цьвох!

Тут проводять, пробігають, запрягають, проїздять...

Тут оте «Молись богу!», «Хрестись!» — нервове якесь, рвучке, шалене...

— Кажи!

— Ка-а-а-жи!

І це «кажи» не просте собі слово «кажи», а божевільний крик...

— Ка-ажи! Ка-а-а-жи, ти!

Тут б'ють по руках скажено, з надсадою, з розмахом, що боїшся — ось-ось рука одірветься й покотиться під колесо!

— Ка-а-жи! Та ка-а-а-жи ж!

— Що ти на зуби дивишся? Ти на неї подивись! Ти дивись, що вона їсть?! Хмиз? Хмиз! Тре... Як каменем, тре...

— Та...

— Та що ти такаєш? Що ти такаєш? Та щоб мене пранці їли, як вона щось у мене, крім соломи, їсть... А ти такаєш! Та подивись на неї... Ти дивись, як іде! Іде як? Ти на п'ятки дивись! Усі чотири п'ятки показує... Отуди дивись, а не в зуби ти дивишся...

— Та й худа ж яка!

— Слова нет, коняка морена. А ти думав, їй мед? А якби тебе двадцять верстов прогнав та на солому потім поставив — ти б підстрибував?!

— Та...

— Та ти її на шматки рубай! Клади п'ятдесят пудів, і не здригнеться! А ти в зуби?! Ну?!

— Та скільки ж ти хочеш?

Дядько держить на поводі свою білу. Вона підібрала задню ногу, одвісила нижню губу й дрімає...

— Даси тридцять!

Це, значить, коняку й тридцять карбованців додачі...

Міняються...

— Візьми токмо...

«Токмо» — міньба так на так...

— Що ти мені токмо? Ти дивись, що ти держиш... Старця держить, і токмо...

«Старець» байдуже махнув хвостом...

Циган до його підбігає, роззявляє рота, витягає язика:

— Тут же в роті, хай господь милує, як і в с..і! А він токмо... Ка-а-жи! Ділом кажи! Та ка-а-а-жи ж. Хочеш п'ять?

— І то гроші!

І тріщать долоні, летять додолу шапки, гасає в повітрі «мать», бігає коняка, цьвохкають батоги, ріже вухо:

— По-о-о-бережись!

Це на головній кінській алеї, де цигани, де баришники...

Тут в ряд вози, біля возів підмощено землі, щоб коні стояли передком на горбку,— тоді вони поставніші, рівніші...

Тут яка-небудь «арабська» пробігає крізь два мури кусючо-палючих батогів і, прискочивши до воза, тяжко дихає...

Тут недосвідченого дядька облапошать так, що, привівши нового коня додому, дядько кричить:

— Ря-а-туйте!

І веде його на другий ярмарок, де перед ним моляться, хрестяться, пробігають, проскакують, скидають з його шапку, ріжуть його по долоні, показують йому зуби, ноги, холку...

Дядько дивиться, хреститься, б'є по руках, каже:

— Двадцять п'ять!

Веде додому, приведе, роздивиться:

— Р-я-а-туйте!

Веде в третій ярмарок...

Потім у дядька ні коня, ні грошей...

Тут як утаскають дядькові «ревуна», так і сміх і горе...

«Ревун» — це кінь з хворобою легенів, чи що... Так він, коли стоїть — нічого з ним не трапляється... А пробіжи ним хутенько верстов із десять — він починає ревти (задихається), як бугай...

Показненька коняка, а не багато й додачі дав...

«Одурив»,— думає дядько...

На воза — й на рисях додому!

Прибіг додому.

— Тррр!

А кінь йому:

— Ве-е-е!

— О, рятуйте! Тр-р-р!

— Ве-е-е!

— Ой боже мій!

— Ве-е-е!

— Тут нема простих коней...

— Тут не кінь, а.

— Лев!

— Орел!

— Злитий!

— Орляка!

— Вітер!
— Юнкер!
Тут нема простих кобил, а тут:
— Птиця!
— Буря!
— Скеля!
— Одна в світі!
От вам, приміром, «лев»...
— Та це ж не кінь, а лев... Ти тільки подивись!
Іде той «лев» — у його задні ноги циркулем, а з ока тече якась слизота, і ребра в його поверх шкури вже стирчать.
— По-берре-жись!
«Лев» біжить, задніми ногами за землю чіпляючись...

. . . . . .

От вам «орел»...
Як іде, так на задню, на ліву: руб двадцять! Руб двадцять!
— Кінь дієтвительно прихрамує... Засікся в дорозі! А коняка добра! Мужича коняка! Орел!
А в «орла» того ліва кульша на четверть вища від правої кульші...
«Орел»...

. . . . . .

Ось «птицю» запрягли проїздити. «Птиця» гречана на масть, з козинцями й худа-худа-худа...
Під хвостом у «птиці» ціле провалля: втягло ото так її. Загнуздали «птицю». Зав'язали «птиці» хвоста біля самісінької ріпиці.
Щоб усе було видать! Як іде! Як біжить!
— Н-н-но!
Шість душ на возі.
— Н-но!
Цьвох!
А з провалля в «птиці» тільки — чвирк!
— Н-но! (Цьвох!)
А звідти — чвирк!
З «примочкою» бідна «птиця». «Примочка» — то така в коней хвороба (нервова, чи що).
Цьвох!
Чвирк!
— Це! З фанталом?! Н-н-о!
Бідна гречана! А й вона ж колись на леваді іржала весело!
Бігають «орли», «леви», «юнкери», «вітри», «птиці», «скелі», «бурі»...

Кусають іх безжалісні батоги... Вони підскакують, спотикаються, хекають...

. . . . . .

— Та це ж жеребець! З ним мороки багато... Якби він виложений...

— «Мороки багато»?! «Жеребець»?! А якби й тебе виложив?! Ти не туди дивись, а на груди дивись... Гора!..

. . . . . .

— Це кінь?! Мені якби жеребця!

— Жеребця?! Та з ним, чортом, мороки скільки! Й ока з його не спускай! Ти на коня дивись! Це ж кінь, а не цуценя!

— Кінь, що й казати, добрий! Тільки ж чого ото по йому гречка пішла? Говорять, що то кров порчена, як гречкою посипало...

— Та яка там кров?.. Сіра була кобила, а ділопрозводитель гречаний... От і гречка... Сірий він, у матір пішов, а це тепер од батька гречка почала витикатися... Од ділопрозводителя... О!

. . . . . .

— Купили, Петровичу, кобильчину?

— Та купив...

— Скільки оддали?

— Оддав свою рижу, одинадцять додачі, півкварти й п'ять пудів пшениці майбутнього урожаю...

... Скільки коштує кобильчина,— скажіть ви?!

. . . . . .

— По-о-бережись! По-о-бережись!

— Н-но! Н-но!

— Е, ей! Е, ей!

...Бігають коні, бігають цигани, метушаться циганчата, гавкають під циганськими возами собаки, ляскають батоги, іржуть лошата, хрюкають жеребці!

. . . . . .

Ярмарок!

. . . . . .

IV

...Сонце пече!

Так пече, ніби воно з квасочниками в долі...

Просто просвердлює тебе промінням і наливає в груди, в живіт, у голову тії спеки скаженої...

І дуєш квас, і лізеш під воза, і біжиш до Псла, зриваєш із себе одежину, плигаєш у воду й вовтузишся разом з кіньми, з коровами, з волами...

А від Псла і до Псла тягнуть на налигачах, ведуть на поводах: купать! Напувать!

І зморена і галасом прибита тварина з охотою бреде в воду, стає, дудлить воду й обмахується од мух мокрим хвостом...

І од хвоста того бризки по Пслу, мов од попівського кропила...

А наді Пслом, на майдані, торг іде...

Власне, більше галасу, як торгу...

Бо:

— Ну як із волами?

— Тихувато. Купця немає... Так самі між собою ото перекидаємося... Якби збоку грошва — діло б пішло...

— А коні?!

— Та й коні ж... Що ж коні?.. Цигани ото та баришники каліччю менжують, а хазяї он повиводили — так ніхто не вкусить. Грошей у дядька обмаль, якраз оце перед урожаєм — де ти тих грошей набереш...

— Нема сурйозного купця. Надержує на осінь... На зиму спродуватимуться — тоді дешевше й гарбатиме...

. . . . . .

Риба йде... Мануфактура потроху... Начиння різне хазяйське... Дріб'язок... Вовна йде. Смушки рвуть із рук. Кури хапають із кошиків... Яйця... Прядиво...

Тут і галасу менше, а діла більше...

. . . . . .

Уже сонячне проміння навскоси трохи...

Притихає навкруги...

Попід возами, попід гарбами сидять купки, підобідують...

Летять угору пробки з руської гіркої.

Стоять пляшки, ганчіркою позатикувані: то власного виробу...

Це могорич.

— Будьмо!

— Будьмо!

— Хай же ваша гніда прудко бігає та лошата справно водить!

— Хай!

І булькає з пляшки в рот біленька й розливається по жилах, і червоніє людина, соловіють у неї очі, і голосніше вона балакає, і мотає швидше руками...

Напідпитку...

. . . . . .

Он уже посунули й додому.

Запрягаються коні, запрягаються воли...

Додому...

Потяглася строката гадюка од Псла на степи...

. . . . . .

Оживає «тічок»...

Це там, де коні... Одв'язуються коні од возів і виводяться на шлях між возами...

Тічок...

— Ей, мінці, налітай!

— Кому булану?

— Хто сірого візьме?

— Бережись!

— Н-н-о! Н-н-о!

— Бережись!

— Кажи! Ка-ж-жи!

Лясь! Лясь! Лясь!

— По-о-о-бережись!

Остання агонія...

Ще година — й затихає ярмарок...

Тічок порожній... Баришники, кому додому ближче, запрягають коні...

Кому далеко — ладнаються ночувати.

Бо завтра ж ярмарок!

Складають товари крамарі.

Вечоріє...

Біля циганських шатрів поблискують огнища: варять вечерю...

Не чуть сліпців... І тільки орган на каруселі благає Ваньку:

Бросай, Ванька, водку пить,
Пайдем на работу,
Будем деньги получать
Кажную субботу...

Затих орган...

Вечір...

* * *

А потім уже ніч...

Темна ніч, чорна ніч, тьмяна ніч...

Такої ночі циганські шатра — лірика, а цигани — поезія...

Такої ночі циганська журна пісня, ота пісня, що її біля Яшиного шатра чорноока Галя співає,— отака пісня:

А-а-а-а! А-а-а-а!
А-а-а-а! А-а-а-а!

Тягуча як степ, пісня,— так і така пісня за вільну здається...

І слухаєш пісні тої журно-тягучої, і забуваєш, що Галі чорноокій їсти до смерті хочеться і що її батько, Яшка, п'яний біля шатра Галину маму б'є...

Отака та ніч...

Чорна ніч... Чарівна ніч...

. . . . . .

Може, то ніч, може, то зорі, а може, то... порожній шлунок зірвав Ваньку, молодого цигана, з-під воза і...

— Галю! Веселішої!

І тоді рвонулося з молодих грудей швидке:

А-та-ра-ра-рай-ра!
А-та-ра-ра-рай-ра!
А-та-ра-ра-рай-ра!
А-та-ра-ра-рай-ра!

А Ванька пішов дрібно-дрібно круг огнища...

Він іде, мов пливе, а вогонь йому халяви лиже, а з грудей його рветься:

Ех! Да! Пайшов!

І чеше Ванька вільної циганської, і руки в нього в такт по халявах дрібушечки вибивають:

Тра-та-та! Тра-та-та!

І вискакують із возів скуйовджені люди, чухаються, стають круг багаття, ляпають в долоні, нижуть плечима, тупають ногами...

А-та-ра-ра-рай-ра!
А-та-ра-ра-рай-ра!

— Ех! Пайшов!

— Молодець, Ванька!

А Ванька пливе круг огню, і тільки ноги в нього ходором ходять, а стан, як струна...

— Ех! Ех! Ех!

Садить Ванька закаблуками... Садить з захопленням, садить з запалом, ніби там, на землі, круг вогню, доля його гірка простяглася, ніби отам, у спориші, його злидні причаїлися, його недоїдання, його недосипання, виснаженість його жінки молодої, брудота його малих дітей, кашлюк його запальних та «козиньчастих» голодних коней...

— Ех! Ех! Ех!

Ррраз! Ррраз!

Закаблуками! Закаблуками! По злиднях, по гіркій по циганській долі закаблуками!

Погасло багаття...

...Тихо на майдані...

...Порожньо на майдані...

...Бовваніють в темноті ятки... Сіріють циганські шатра...

Лежиш серед майдану, під головою купка сіна, а над головою величезний чорний підситок в мільйонах мільйонів місць зорями попропіканий...

...Заіржала коняка.

Цьвохнув батіг...

Гавкнула собака...

Тихо...

Спать...

. . . . . .

— Тррр! Стій!

Кліп очима — а сонце тобі в самісінькі очі.

— Вставай, хлопці!..

І знову їдуть, і нокають, і гейкають, і цобкають, цабекають, і тпрукають, і божаться, і хрестяться...

Другий день...

По голові дзвони дзвонять, волочаться ноги, мружаться очі...

— Додому! Чи скоро додому?

— Скоро!

...Ка-а-а-жи! Ка-а-а-жи!

Лясь! Лясь! Лясь!

А в голові тільки:

— Дзень! Дзень! Дзень!

— Запрягай! Додому!

Біжать кобили, стрибає ззаду руде лоша...

— Додому!

Поярмаркували...

А насупроти вітерець легенький повіває — гармидер ярмарковий з голови вивітрює.

— Но-о!

. . . . . .

— Берегись! Роздавлю! Ех!

То Альоша котить... Намогоричився по самісіньке підборіддя. Сидить навколішках на возі, держить в одній руці віжки, в другій батога і періщить пужалном своїх пару гніденьких коненят...

— Но-о! Роздавлю! Всіх подавлю!

— Стій, Альоша, а то й справді подавиш!..

— Берегись! Альоша едіть! Альоша всіх подавить, бо Альоша, брат, на всю округу баришник!.. Альоша, брат, культурний баришник!.. Альоша, брат, розумней од усєх! Ану найди розумнішого від мене! Ага! Не знайдьош, брат!

Альоша всіх обкрутить! Во где обкрутить! Видиш? Но-о! Но-о, лошаді! Берегись!

«Лошаді» — «нно», Альоша падає на возі навзнак, «лошаді» сідають на зади, Альоша б'ється лобом об передок, «лошаді» — вперед, Альоша — навзнак, «лошаді» — назад, Альоша — вперед...

— Но-о!

Взяли в Альоші віжки, зборкали його на возі.

— Паняй помаленьку...

Їде «на всю округу баришник» і правою рукою в повітрі крутить.

— Всіх обкручу! Бачиш — ось пара коней — проп'ю! Хочеш? Завертай, всьо пропйом! За-вер-та-а-а-ай. Пущай усі знають, як Альоша гуляє! Но-о!

— Сиди, Альоша, а то зв'яжу!

— Но-о! Ти знаєш, хто я?! Я, брат, не дурак! Я не дурак! Ти на мої коні посмотри! Були в тебе коли-небудь такі коні! Но-о! От лошаді! Радість, а не лошаді!

І сміється Альоша, заливається, на возі перекидаючись...

— Стой! Тррр! Стой, я тобі кажу, бо оцей гнідий больной! Он здохніть! Стой, не гони, бо лошадь больная! Хороший кінь, а больной...

І плаче Альоша, і сльози ручаями течуть, брудними краплями на синю Альошину сорочку капаючи.

...Заснув Альоша... Вперся лобом у шворінь, навколішках спить Альоша...

Торохтить віз, б'є лобом Альоша об шворінь...

Дивишся й не знаєш, хто ж кого порішить: чи Альошин лоб шворня залізного розтрощить, чи шворінь Альошиного лоба розколе...

Їде з ярмарку «культурний баришник»...

Поярмаркував Альоша...

. . . . . .

Дома...

А ще й на другий день у голові:

— По-о-бережись!

— Ка-а-а-жи! Ка-а-жи!

— Но-о!

— Квасу! Дранки!

Лясь! Лясь! Лясь!

. . . . . .

Ярмарок!

. . . . . .

«ГІПНО-БАБА»

ГІПНОЗ.

Річ, як знаємо, дуже таємнича й дуже ще не досліджена...

Чудеса професорів-невропатологів не один раз примушували волосся дратися догори й очі широко розплющуватися...

Все це таке незрозуміле, таке «потойбічне», таке диковижне...

І хто міг подумати, що десь у невеличкому селі за п'ятнадцять верстов од залізничної станції живе людина, що нагонить страху і чоловікам, і жінкам, і малим дітям своєю таємничою, ніким і нічим не з'ясованою силою, своїм отим страшним «зглазом»... Чудернацькі діла твої, господи!

От іде вона, тая людина страшна, йде вулицею, ногами плутаючи, на ціпок спираючись, іде і кляне свою невістку, що витолочила в неї траву, що ніяк од неї вона не відбере півклуні, що їй присудила районна земельна комісія.

Проста собі баба — подумаєте ви...

От сидить перед вами людина, полу, очевидно, жіночого, у свитці, в полотняній спідниці, боса, з закутаною у велику сіру латану-перелатану хустку головою, і дивиться на вас вицвілим одним оком і розповідає, причитаючи, про життя своє безрадісне...

Просто собі баба — подумаєте ви... Ні, граждане, то не проста собі баба, а то страшна баба, то «баба-коровниця», що вже сімдесят із гаком літ полохає сільське населення...

То така баба, що зустрінете її — значить, обов'язково з вами лихо якесь трапиться...

То така баба, що, як перейде вам дорогу,— краще вертайтесь, бо все одно нещастя буде...

Отака баба...

Прізвисько «коровниця» нічого спільного з її таємничою силою не має: то її чоловік колись баринові корови пас...

Таємнича баба...

Йде баба-коровниця через майдан... І от ви бачите, як пастухи галопом летять, аж вітер шумить...

— Куди ви, хлопці?

— Оббігаємо, щоб баба-коровниця дороги не перейшла, бо телята молоко повисисають.

— Обов'язково повисисають?

— Об'язательно!

І то вже так і знайте: повисисають.

— Чого це, Иване Дем'яновичу, додому їдете? Вчора ж казали, що в ліс по дрова поїдете на цілий день.

— Та оце ж і їхав, так баба-коровниця дорогу перейшла... Вернуся додому, бо все одно або гілляка приб'є, або перекинусь дорогою, або коні поносять...

— Обов'язково?

— Об'язательно! От ви смієтесь, а я на собі перевірив... По снопи поїхав... Перейшла вона мені дорогу... А, думаю, лиха тебе година бери: поїду... Поїхав... І що ж би ви гадали: перекинувся... Перекинувся і вийя поламав... Отака вона...

І хоч кого ви тут розпитайте про бабину силу, всі в один голос: «Таємнича баба! Чи око в неї таке, чи в іншому якомусь місці в неї та сила сидить, а що сидить, то сидить...»

І не говоріть...

І пішла демонстрація бабиної сили: і осі ламалися, і шворні лопалися, і обіддя розпадалися, і вийя перебивалися, і коні носили, і воли дрочилися, і телята висисали, і... і... і...

Безліч прикладів...

Сили в тої баби невичерпані родовища.

І скерована вона виключно на шкоду людові православному...

Сила в неї, хоч що ви там говорите, од чорта! Не інакше!

* * *

Я — скептик. Я не вірив і посміхався собі, коли мені розповідали про страшну силу в баби-коровниці.

А воно правду люди кажуть: не смійся... ніколи не смійся...

Не збрехали люди.

Довелося мені поїхати на пошту...

Їдемо... От Андрій Васильович і каже:

— Чорти бабу-коровницю пруть!

— Буде щось?

— Буде...

Так і вийшло. Заїхали ми в Пісках до сільськогосподарського кооперативу ковбаси купити... Важить нам прикажчик ковбасу... Тільки ото одрізав, а вона з-під ножа — плюсь! — і в мед!

І їли ми солодку ковбасу... А ковбаса з медом — не булка з медом: самі знаєте...

Я й кажу:

— Чи не баба-коровниця?

— Вона! Добре хоч не в дьоготь! Могла б і в дьоготь плюснуть... Отака баба...

. . . . . .

Гіпнотична баба... Гіпнотизує оддалеки й руками над вами не вимахує...

І гіпнотизує...

А ми їй віримо! Отакі ми!

«ЛЕРИГІЯ»

Нічого, братця, не зробиш: бог є...

Не знаю, як деінде, а в Мануйлівці бог є.

Он і церква серед майдану, он у їй, у церкві тій, у дзвони хтось бемкає...

Для кого ж ото, ви думаєте, церква?

Для бога.

До кого ото в усі дзвони людина репіжить?

До бога.

Ви думаєте, хто ото через майдан у білому брилі, в білім піджаці і в чорних на випуск штанях іде? Ціпок у його в руці, і він так важно-важно виступає, що навіть вівці в купу збилися?.. Хто то такий, по-вашому?

То дяк...

У кого, ви думаєте, ото в кишені торбинка для паляниць та для крашанок одтопірчилась?

У дяка...

А ото ззаду за дяком хто такий чимчикує? Спідниця вроді на йому і волосся довге та сиве. Хто то такий?

То піп...

От вам і кажіть, що бога немає. Є бог.

Кому, ви думаєте, ото баби та діди йдуть молитися до церкви?

Богові...

А не було б бога — йшли б вони тоді до церкви?

Ні.

. . . . . .

— Воно, положим, мені не дуже й потрібне, так як ти без його обійдешся?

. . . . . .

— Я, положим, забув уже, коли і в тій церкві був, а що ти зробиш? Хай стоїть, хіба вона мені заважає?.. Воно мені без діла... То там баба, а я,— так воно мені все дно, чи є вона, чи нема її... Говіть, слова нет, говію... Та воно, сказать і попам же їсти треба... Хай їдять, черви б їх були поїли...

. . . . . .

— Що вже не терплю їх, попів отих... Усе дай, і дай, і дай, і дай. Коли воно вже і припиниться... Та ненажерливі

які, не надаси їм... Ти ж, Іване, з двору нікуди не ходи, а я тільки до церкви збігаю, лоба перехрещу, а то вже не знаю, коли я там і була...

. . . . . .

* * *

Бог, як бачите, є, бо «воно мені без діла», а «їсти ж і попам щось треба».

А якби бога не було, що б тоді попи їли?

Раз годує — значить, є.

І годує, хвала йому, не погано...

— Та тепер їм, положим, увірвалося... Приніс оце за два тижні дві паляниці та троє крашанок... І все... Так воно ж тепер не сезонт... Ні з молитвою тобі, ні з молебінем... Ото в піст та святками — тоді нічого: є що їсти... А тепер скрутнувато... Колись було! І-і-і! Жили ж вони та в сметані купалися, а тепер не так, не той народ пішов...

— Та й тепер іще, положим, як на хутори поїде, то хуру везе.

— Та то так... Хутори — такі... Ті дають... А ми не дуже.

* * *

Бог є.

Раз хури є, значить, бог є...

А хури є, значить, жить можна.

А раз жить можна, значить, і бог є, бо хто життя на землі дає?

Бог...

«Увірвалося». То нічого, що трохи увірвалося...

Життя повне... Життя з отакими сценами на цвинтарі:

— А скажіть, гражданко, чи прелюбодєйствовали ви з отцьом Терентієм? Чи правда тому, що ото на селі говорять, що вони, отець Терентій, ребйонка з вами прижили?

То церковний титар гражданку запитує при всій парафії... А поруч титаря батюшка в ризах і з хрестом стоять...

— Та ні... Хіба я знаю?..

— Вот видіте, братіє, що злі люди на нашого отця духовного клевещуть. Вот видіте, братіє, як вони, ізверги, віру христовую підривають. Помолимося ще, братіє, щоб господь милосердний одвьол од нас гідру тую...

А «братіє» шепочуть одне одному:

— Я вчора сам бачив, як одтирили їй два мішка пшениці...

— А позавчора борошна мішок...

. . . . . .

Або отакої:
— Гвалт! Люди!
— Чого ти?
— Попа біля жінки згріб!
— Пусти, а то нікому буде вечерні правити.

* * *

А ви кажете:
— Бога нема.
Є бог.

«СІЛЬСЬКА ЮСТИЦІЯ»

Авторитет народного суду на селі величезний... Звертаються до нього і старі, й молоді, й середні... І звертаються так, що оті дві людини, що завжди в камері сидять, суддя й секретар, плавають у «скаргах», у «жалобах», у «заявленіях», у «проханнях», й у «прошеніях»...

Бігають їхні очі, може, тільки трохи не по всіх статтях і карного, і сімейного, і процесуального кодексів, і судять вони щодня, з ранку й до вечора, і під час перерви кажуть:

— Хоч би перекусити чого, чи що? Пообідаємо, мабуть, уже ввечері!..

Це — радянський суд... Заведений, усталений, законний і дійовий на підставі революційних кодексів...

Але є ще на селі «кодекси», що й досі існують, що початок свій вони беруть ще відтоді, коли розідрано було од матні й до горла святого благовірного й великого князя Ігоря.

Одне слово, «кодекси» ті дуже давні, але їх іще по селах додержуються, і хоч і не велику, а відограють-таки роль ті «кодекси» в сільській юстиції...

«СІМЕЙНЕ ПРАВО»

Найголовніший артикул у «сімейному праві» — це справи «гречані»... Справи про те, що зветься «стрибати в гречку». Літерально цього розуміти не слід... Це зовсім не значить, що йде-йде людина, побачить гречку, розженеться — й стриб!

Це зовсім не те...

Гречка тут — символ...

От, приміром, що значить гречка:

— Поведу оце коня на ніч!..

— А може б, ти дома зостався?..

— Ні, поведу — напасти треба...

— Ой Іване!.. Годі вже тобі того коня водити! «Кобилу» пасеш, трясця й тобі, і твоїй «кобилі»!..

— Та... говорила-балакала...

Отут уже пахне «гречкою»... Тут уже зацікавлена половина тінню за Іваном викрадається, бо вже прочула, що кінь пасеться в лісі, а Іван — у «гречці»...

Зловити, звичайно, не тяжко...

«Гречка» з чоловічого боку карається: Іванові трясця в усі його органи й різні слова специфічного призначення... «Гречці» — дьоготь на ворота й вікна на дріб'язок... Коли це не допомагає — тоді «волосний суд»... Розплутується з «гречки» волосся, вплутується права в те волосся рука й робиться вихор з криком:

— А-а-а-а!!!

«Гречка» з боку жіночого карається смертним боєм.

Останніми часами бій цей утиха, бо:

— До жінвідділу піду, харцизяко ти нерукотворений!..

КАРНИЙ КОДЕКС

Найголовніші статті кодексу карного суть: конокрадство, копокрадство, рибокрадство, вівцекрадство, курокрадство, бакалієкрадство, бакшокрадство, садокрадство і взагалі крадство...

Конокрадство карається смертельним боєм... Характерна особливість цієї кари та, що вона накладається колективом, гуртом, скопом.

— Бий і ти!

— Не хочу!

— Бий, бо й тобі те, що тому злодію, буде... Відповідатимемо — так усі!..

І бий, значить...

Кінчається кара здебільшого «вищою мірою соціального захисту»:

— На січеники!

На перешкоді цьому артикулові стоїть міліція: не дає бить...

Копокрадство (красти копи)... Обвинувачений стоїть:

— Та я!.. Та я!..

— Клади, іроде!..

— Та я!.. Та я...

— Клади, кажу, копи на воза.

Обвинувачений кладе на воза копи.

— Наклав?.. Давай рубель!.. Лягай на воза зверху!..

І цупко притягається обвинувачений рублем... Аж кісточки пищать...

— Гей!.. Їдь, ідоле!

Рибокрадство (трусити ятери)... Обвинувачений стоїть.

— Роздягайсь!

— Та я...

— Роздягайсь! Поринай десяток раз підряд!

Поринає...

— Одягайсь! Додому!

Цієї кари вживають ранньою весною, коли тільки крига рушила...

Теплої години— другий спосіб: кара веслами або ятерами.

Вівцекрадство. Обвинувачений одягається у нечинені овечі шкури й з оркестром цеберок, чавунів і інших «духових струментів» на рисях проводиться селом.

Бакалієкрадство. Кара, як і в попередньому, але замість овечих шкір, обвішується його торбинками, лантухами, пакетами, обмазується дьогтем, обсипається цукром, сіллю, крейдою...

І по селу.

А в цеберки та в чавуни тільки:

— Трам! Трам! Трам!

Курокрадство... Гине не обвинувачений, а курка, розбита дощенту на голові в обвинуваченого.

Бакшокрадство... Кавуни, дині. Кара кийком. Іноді вила... Старий спосіб, про який ще циган розповідав.

— Що то,— каже,— сила божа: раз блиснула, а на спині три смуги...

«Блиснув» його дядько вилами-трійчатками якраз під час блискавки...

Садкокрадство... «Солона» кара... Рушниця набивається сіллю й «пужається»... Щемить дуже довго й дужетаки щемить. Після цього і груші, і яблука дуже солоні...

А взагалі крадство карається здебільшого способом фізичного «впливу».

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС

Об'єкт до суперечок цивільних здебільшого ниви й межі...

Присуд пишеться найчастіше навильником або лушнею на ребрах у обвинуваченого...

* * *

Забуваються ці «кодекси» вже, із моди виходять... Не так часто вже ви їх надибаєте...

Проте вони ще й досі є...

І дуже часто вони переплутуються із справжніми-таки судовими радянськими кодексами... Тільки тоді вже «обвинувачений» виступає як позовник, а бувший «суддя», як обвинувачений...

Сидить здебільшого бувший «суддя».

ДІД МАТВІЙ

Он-он біля пшеничних кіп дід Матвій гуси пасе...

— Здорові були, діду Матвію!

— Здрастуйте!

— Як живете?

— Нічого собі!

Тільки дід Матвій каже не «нічого собі», а каже дід Матвій про те, як він живе, по-своєму...

Дуже «круто» дід Матвій каже... Взагалі дід Матвій говорить дуже «кучеряво», і за кожним висловом, і за кожним словом дід Матвій «загинає», і «загинає» так, що ніхто навкруги так «загнути» не може...

Великий дід у цій справі архітектор: у його стільки поверхів з такими карнизами, з такими візерунками, що не балачка в діда Матвія, а мереживо, «богом», «душею», «Христом-богом», і «матір'ю» вимережане...

То змалку ще як почав панів лаять, та й по сі пори...

Хай і панів уже нема, та не одвикати ж дідові Матвієві у 73 роки!..

— Ото як викинув мене був батько отаким іще під лісу, так я став, та як пішов, як пішов!.. А було мені тоді... Таке було — ні хлопець, ні парубок... Так за свій вік я й набачився, й наслухався... Та нічого, не звалили. Живий. І житиму ще, бо наша тепер узяла...

. . . . . .

Дідова тепер узяла...

Дід Матвій стоїть серед лану, а праворуч у його Псьол, а перед ним у його луг... І луг, і лани, і Псьол, і все навкруг тепер «наша взяла»...

Стоїть дід Матвій, на ціпка спирається... Невисокий дід Матвій, у білій полотняній жилетці, у білих полотняних штанях, у чорнім картузі, на брови насунутім, і дивиться

дід Матвій на всі чотири боки, дивиться своїми вже не зовсім прозорими очима... І ноги в діда Матвія вже трохи колесом, і хляпають по дідових Матвієвих литках коротенькі халявки. У чоботах дід Матвій, бо:

— Е! Колеться!.. Стерня колеться!..

А скільки ж оті дідові очі, тепер уже трохи непрозорі, за 73 роки поперебачили, а скільки дідові оті, трохи колесом, ноги попереходили, а скільки оті дідові порепані руки поперетягали, а скільки ота дідова Матвієва спина попереносила...

Може, через те й очі в його тепер слізьми миються, бо:

— Не вбачу вже тепер, трясця його матері, як колись бачив! Ліве слізьми береться й закисає!.. Трояндою казано промивати, промивав — не бере... Якби мені оце крашанку, я б у п'ять секунд вилікувався... З крашанки такий лік знаю, що намастю — й усе... І пройшло...

Може, через те й ноги в діда Матвія трохи колесом, бо:

— Не вбіжу вже тепер, як колись бігав. Гуски іноді,— здохла б вона йому,— не наздожену!.. Таке...

І руки вже в діда Матвія не так косу цуплять, і спина в діда Матвія вже не так швидко і згинається, і випростується...

Тільки дух у діда Матвія, як і колись:

— Та не скорюся, їй-бо, не скорюся... А як побачу неправду, так дивись: для неправди в мене оцього й ціпка застругано... Так і порішу!.. Враз!

— І попоробив же ж я, якби ти знав. Їй же богу, не менш, як оту гору труда витрудив... Як пішов ото з-під ліси на Таврію, до пана вівці пасти... Хвейн — пан прозивався...

— Який, діду Матвію, Хвейн? Фальцфейн, може?

— Ну да, Одівард Іванович... Два їх було: один Одівард Іванович, а другий Ілля Іванович... Ланів у їх, ланів та степів... Та як станеш, то не видать тобі ні краю, ні кінця... Скоту того, скоту, а овець, овець — тьма-тьмуща... Чотири роки по степах по тих виганяв... А потім на Чорномор'я перекинувся... До козаків... За косаря там був...

Дасть було хазяїн склянку горілки:

— Катай, Матвію!

Та візьмеш косу — і як підеш, як підеш уподовж, а хазяїн стоїть та тільки рукою махне, де повертать... Тоді вільні степи були,— скільки хто закосив, те й твоє... Так ніхто, було, за мною не вкосить... Скільки ж ото я трави тої степової виложив?! Оцими все руками... Та й додому повер-

нув... Та тридцять три роки в якономії у пана Корецького витовкся!

— Тридцять три роки?

— Тридцять три роки, як одну копійку... І на одробітку, і в строку... І зимою, й літом... І в дощ, і в сніг. А пан скажений. Вийде оце на поле та матюка, матюка... Ну вже ж і матюкав, сукин син! Матюка було, матюка, а я мовчу. А тоді до його:

— Кончили, барин?

— Кончив!

— Так тепер я почну.

Та до його:

— Та доки ж ти, раз... знущаться будеш?

Та як візьмусь, як візьмусь!.. Він матюка, а я ще дужче. Він матюка, а я ще дужче... Тоді він як загримить:

— У тюрмі ізгною сукиного сина!

— Тюрма,— я йому,— наша! Для нас тюрма! Чого ти лякаєш! Та прийду ж я колись із тюрми, не вік же там вікуватиму. А де ж ти тоді дінешся?! Ізожгу! На попіл ізожгу!

Так він тоді на коня та ходу...

Чотири нас таких було... Один з Федорівки, один із Пісок, один з Броварок, а я з Манилівки... Та нікому ми ані під шапку...

Казав тоді пан:

— З кожної слободи по сукиному синові.

— Та боявсь мене пан! Їй-бо, боявсь!

А малося і в тюрмі сидіти... Прикажчика трохи не вбив!.. Ех і бив же!

— За що?

— За неправду бив... На одробітку снопи возив... Важкий був одробіток. Дасть пан десятину, а ти йому за одну ту десятину три десятини викоси й вив'яжи, і звози, і склади. А баба моя тоді оцією дочкою важка ходила... А снопи — як гирі... А скирди — під хмару... Я на скирді, а баба снопи з гарби кидає... Попокидай снопів, як вона ось-ось розсипеться... А він, прикажчик значить, ходить, гад, і все йому не так, все йому не так... Та зліз на скирду й давай те, що я склав, розкидати... Так я його як пошпурив із скирди, а сам за ним. Та як насів — так бив, поки схотів. Судили мене — викрутився... Найшли, що неправильно прикажчик робив... Не корився!.. Ніколи не корився!.. Мене ще й тоді звали... Як пак воно... Ліворуціонером мене звали... Я й тоді цього ждав... Я знав, що воно буде... Оце буде, що тепер прийшло... Революція... А вже ж як і прийшло... Ні одного разу у зборні не пропустив... Та все думаю: «Що б

оце пан сказав, якби живий був...» Пропав пан іще до революції. Вмер... Та ходю до зборні, слухаю. Нема панів. Нема й подивиться. А я тридцять три літа й тридцять три зими підряд панові сала оцими руками за шкуру закладав. От як було. А тепер наша взяла... Ходю я та радуюсь... Коли це кажуть: «Гетьман»... Коли це: «Німці». І до нас явилися... Б'ють. Невже, думаю, пропало все?.. Прийшли німці, зібрали нас на майдані, а самі круг нас... Що ж воно, думаю, буде? З ними й наші, каратслі... Уже декого били... Стоїмо ми... А я до них:

— А дозвольте,— говорю,— спитать вас, як вас атитолувать?

Бо я вже бачив, як один їх спитав:

— Куди ви, товариші, їдете?

Так вони його в чотири нагаї як узяли:

— Товариші, кажеш?!

Клаптями з його м'ясо рвалося...

Так я ото й спитав, як їх атитолувати,— чи господами, чи благородіями.

А один підскочив та нагаєм мене по ногах:

— Аратар! — говорить.

«Бий,— думаю.— І тебе колись ударимо».

Скільки вони тоді люду тут перепороли?! Буржуї виказували...

А потім існову наша взяла...

Та було, всього було. А таки наша зверху...

А як Махно був колись на великдень у село вскочив... Попоплакав я тоді... Савку мого трохи не зарубав, ідол... Вісім чоловік тоді на тріски потесав... Приїхав тоді якраз Савка з Червоної Армії... Взяв дитину й пішов до куми. А махновці й ускочили... А він призодягся, підголився... Звісно, з армії прийшов...

Вони до його:

— Документ?!

А в його тоді документ був, що він на курси призначається...

Забрали вони його з дитиною та в штаб. А ми й не туди... Сидимо в сусіда на обіді: жінка в його саме померла... Коли це біжить баба:

— Савку вашого забрали!

Так я як схопився із невісткою та в штаб. А штаб у Верхній Манилівці... Біжимо з невісткою... А невістка, хоч і з дитиною,— так вона молода, а мені куди ж уже бігать! Біжу, а отут під грудьми гірко мені, гірко... Не добіг до штабу, може, так, як отуди до нужника, і впав. Схопився та знову біжу... Прибігли...

— Савку мого,— прошу,— оддайте! Один він у мене! І діти малі!

А Махно сидить край столу, а біля його милиці... А ми з невісткою до землі припадаємо, та плачемо, плачемо... Коли це входить якийсь атютант... Отака в його головища, як ото була собачка кучерява.

— Потесать,— питає,— батьку?!

Коли це:

— Зобирайсь! У похід зобирайсь!

Тікати, значить, треба...

А Махно до Савки:

— Щастя твоє. Іди!

А той, кучерявий, і говорить:

— Може, батьку, хоч нагаїв дати?

— Не треба. Зобирайсь!

Вискочили ми з Савкою.

А вісім чоловіка хороших хлопців на тріски порубав.

Розповідає дід Матвій про життя своє... І люльку курить, і спльовує... І в голосі в діда Матвія сила якась земляна почувається...

Пережили. Все пережили.

— А скажи ти мені, що воно ото за «шехпалка» така? Звідки воно пішло?

— То, діду, на поміч нам, на село, щоб із темряви скоріш вибрались... Робітники в місті, вони свідоміші, от і взялись за шефство, щоб допомогти вам...

— Он воно що! Так і я за «шехпалка» був... Над лазуретом... Взялося наше село лазурета содержувати... Так мене й призначили... Так я яйця збирав і в Кременчук возив у лазурет... Там солдати з Червоної Армії лежали... Болні й пораняті... А чого мене призначили? А того, що в мене, брат, не попасешся. У мене, брат, чортового батька до кишенів поприлипає... Все, брат, до крихітки в лазурет. Було так, що не дорахувавсь у комітеті п'ятнадцять крашанок... Коли дивлюсь, а вони під шафою... Я туди, а вони з дірочками... Хлопці кажуть:

— То, діду, миші!!

А я кажу:

— Щоб мені, кажу, отих мишей більше не було! А то голови, раз... поодриваю. Для ранятих зібрано, ранятим і должно буть.

У мене не попасешся...

Та накладу хуру — й у Кременчук, у лазурет... Привезу:

— Здорові були!

— Драстуйте, дєдушка!
— Воспитанія вам привіз!
Устаю й іду в палату... А дохтур за мною. Підходжу до больного: лап за тухляк.
— Перемініть, бо негодящий!
Підходжу до другого: лап.
— Перемініть.
А я нових тухляків привіз...
Уношу хліб, уношу яйця:
— Їжте, товариші раняті.
А дохтур:
— Не можна так, дєдушка. Їм по назначенію їсти полагається.
— Як,— кажу,— не можна? Хай їдять та подчиняються. Їжте. Щоб усьо при мені поїли!
— Ні,— говорить дохтур,— так ніззя... Ми їм видаватимемо, скільки трєба.
— Ну,— говорю,— видавайте. Тольки щоб усьо до цурки їм було видано!
— Та не безпокойтесь.
Хороший дохтур був...
— А чого,— говорю,— пах у вас в лазареті важкуватий? Прибрать нада!
Зразу вони помили, кербол-кислотою побризкали...
— От єто,— говорю,— так. Так і дольжно буть!
Ходять вони за мною, слухаються:
— «Шехпалка» я — нічого не зробиш.

— Правду люблю. Розірву, як не по правді... Оце й у Полтаву, на суд, ходив за правду.
— Як це?
— А так... Лісничі обуск (трус) на селі робили... Усе село трусили. Дерева, чи що, шукали... Приходять до мене:
— Драстуйте, діду!
— Драстуйте!
— А чи не можна у вас обуск зробить?
— Чого не можна? Можна,— говорю.— А з Манжелії, з району, мандат у вас на обуск є?
— Нема.
— Так ідіть ви,— кажу,— откуда прийшли!
Один до мене... Замахується.
А я його мітлою.
Подали в Манжелію в суд... Не берьоть їхня.
Тоді вони в Полтаву...
Приходить повістка... На суд у Полтаву. Я за ціпка,

за торбинку — й у Полтаву... Приходю... Сидю в суді... Коли це:

— Матвій Дерев'янка!

— Тут, — говорю, — іздєсь, осьдечки.

— Пожалуйте за рішотку...

А збоку там поміст такий і рішотка...

«Ну,— думаю,— загарбали!»

— А в мене,— кажу,— й хліба нема, а ви вже й за рішотку!..

— Нічого, — говорить, — пожалуйте...

Став я, на рішотку обперся. Нічого,— стоять харашо.

Сидять їх, отак — троє, отак — один і отак — один... А я проти їх...

— Ну,— питають,— отець, розкажіть, як діло було.

— Та як же діло було. Отак і отак діло було... Прийшли, а я їх і послав.

— Як же ви їх, отець, послали?

— А хіба, — питаю, — тут так можна говорить, як я їм сказав! Нічого мені за це не буде?

— Говоріть усе по чистій правді, як було.

— Ідіть ви, говорю, к... Так я їх послав!

Вони так і попадали.

— Нічого,— говорять,— отець. Посилать умієш!

— Та хто й зна,— говорю,— щоб хто ще так умів, як я вмію.

— Ну, а вилами-трійчатками бив?

— А хіба там написано «вилами»?

— Вилами.

— Брехня,— кажу,— мітлою!

— Ну, — говорять, — садись, отець.

Пішли вони в совіщательну. Коли ж виходять:

— Ідіть, дедушка, додому. Напрасно вони вас по судах тягають...

А я їм:

— Як же я,— кажу,— піду додому, коли в мене й хліба нема?

Тоді вони:

— Нате вам оцю, дєдушка, бумажку та підіть у комфуз.* Там вам усе дадуть...

Дали вони мені отаку бамажку, ну не більшу, як оцей палець... Пішов я в той комфуз, і прямо до віконця... Коли це дядько один з Ганнівки:

— Чого це ви тут, діду Матвію?

---

* Комунхоз.

— Так і так,— кажу.

— Поїдемо, — каже, — я вас довезу, бо ви тут три дні ходитимете...

Та й забрав він мене...

Виплів я за це йому дві корзини.

— За правду не тільки в Полтаву піду. До Харкова далеко... Якби мені оце хоч карбованців сім, я б до Петровського! До самого Петровського!

— Чого, діду?

— Діла є. Такі діла є, що тільки до Петровського... Ні до кого іншого... Мені вже казано, що Петровський — цей розбере...

— А що таке, діду?

— Дохтура нема, фершала нема... Хіба це порядки?

. . . . . .

І стоїть дід Матвій на стерні біля пшеничних кіп і кудись у далечінь дивиться.

Коли приїде дід Матвій до Харкова й «загне» де-небудь, не пишіть на нього протокола...

Шістдесят п'ять літ діда Матвія кривдили, а тепер, коли правда показалася, дід Матвій хоче, щоб правда та в усіх найвужчих щілинках була, щоб на місці того поту трудівничого, що землю озерами вкрив,— щоб правда буяла...

Скрізь... Скрізь...

«ПІДКАЧАЛА»

Розкажу я вам, братця, яка трагічна пригода сталася в одному дуже кооперативному місті.

Старовинне таке було собі (та й досі, положим, воно є!) місто... І кооперація в тому місті квітла буйно та розложисто... Та було там усе, чому бути слід у всякому дуже кооперативному місті...

Так от... Було собі отаке-о, як бачите, місто...

І замаячило в тому місті одного разу гасло:

«Жінку до кооперації!»

Його, те гасло, й підхопили:

— А й справді! «Дорогу жінці»... «Кожна куховарка повинна вміти керувати державою»... Треба, братця, й нам! Проведемо!

А в місті тім та була собі жінка, вчителька, що дуже кооперацією цікавилася і на кооперації таки непогано й знала... І взагалі в громадському житті тая жінка неабияку роль відігравала: вона й по дитячих будинках, і по охматдитах, і по «каплях молока»... Енергійна і розумна...

Можна й на ім'я її назвати: Катерина Петрівна Григоренкова її звали.

І залунало в кооперативних колах:

— Катерину Петрівну на члена правління райспоживспілки! Її!

Вибрали...

А на першому засіданні нового правління хтось пустив:

— А що, як ми Катерину Петрівну та на завідувача торговельним відділом?! Га?!

— А чоловіки зразу поміж себе:

— Шу-шу-шу-шу! А давай!!

І призначили.

Катерина Петрівна погодилась:

— Що ж?! Торговельний то й торговельний! Спробуємо!

І взялася Катерина Петрівна керувати торговельним відділом райспоживспілки у дуже кооперативному місті...

Справа велика, справа серйозна: торговельні операції на сотні тисяч, склепи, комори... Мільйонне майно...

Сіла Катерина Петрівна за стіл за свій, глянула на накладні та на дублікати:

«Не підкачай, Катерино! Ти перша в цім місті!»

І запрацювала.

Працює тиждень, працює другий. Нічого, справа йде потроху. Аж ось правління:

— Збирайтеся, Катерино Петрівно! Поїдете, треба велику партію шкіри закупити!

— Поїду, раз треба!

Поїхала.

За тиждень назад.

— Уже?

— Вже!

— Купили?

— Купила.

— Почім за пуд?

— Тридцять шість, найкращого дублення!

— Як? Ми ж по тридцять дев'ять брали.

— Пощастило, значить, дешевше купити.

— Може, сорт не такий?

— Ні, найкращий!

— Гм! Подивимось!

Подивились — сорт справді найкращий.

— Гм! Не забудьте ж, Катерино Петрівно, звіт до бухгалтерії. Скільки ви там на поїздку витратили. Гостиниця там, візники, носії, обіди, залізниця.

— Та дрібниця... Тільки за квитки залізничні та за підводи, що крам везли... Зупинялася в знайомих, їздила трамваєм, а більше пішки. Сьогодні напишу...

— Гм... (Це — один член правління.)

— Гм... (Це — другий член правління.)

— Гм... (Це — третій член правління.)

— Гм... Гм... (Це — бухгалтер.)

А помічник бухгалтера, так той просто запротестував:

— Це проти інструкції!.. На видатки для поїздки має бути, за інструкцією, такий відсоток... А тут ніякого відсотку нема... Незаконно... Такого звіту й затвердити, по-моєму, не можна... Треба до центру, як центр...

Інцидент!

Неприємно Катерині Петрівні, що через неї бухгалтерія шкереберть іде.

Але нічого, працює.

Зайшла на склад.

— Скільки у вас цукру? — питає в завідувача.

— Шістсот пудів.

— А не можна переважити?

— Можна.

Переважили.

— Скільки?

— Шістсот двадцять! Але справді шістсот, бо ті двадцять із усушки, утечки і з розсипки набрались.

— Запишіть, що у вас на сьогодні не шістсот, а шістсот двадцять пудів!..

— Як?! Інструкція... Не можу ж я проти інструкції...

— Запишіть.

. . . . . .

— Гм... (Це — один член правління.)

— Гм... (Це — другий член правління.)

— Гм... Гм... (Це — бухгалтер.)

А помічник бухгалтера, так той просто запротестував:

— Це проти інструкції... За інструкцією усушки, утечки й розсипки має бути такий-то відсоток... Записати не можна... Треба до центру, як центр...

Інцидент.

— Катерино Петрівно! Ми оце, члени правління, порадились поміж себе та й вирішили прохати вас узяти культурно-освітній відділ. Робітник ви дуже хороший і дуже

для нас корисний... І цінимо ми вас. Тільки для такого діла, як торговельна справа, досвіду у вас іще небагато... Попрацюєте, придивитесь — з вас прекрасний буде кооператор-оператор... Ви не гнівайтеся... Інтереси справи...

— Та ні... Я нічого.. Мені все одно, де працювати.

Бачив я колись Катерину Петрівну.

— Ну, як живемо-можемо?

— Підкачала, голубе! Нема досвіду. Вчусь! Придивляюсь!

А оце вже давненько не бачив Катерини Петрівни... Як там вона, не знаю... І по газетах не чув щось про неї... Так тільки на одну замітку й натрапив:

Де жінка в кооперації — там розтрат не помічається.

А про Катерину Петрівну нічого не знайшов.

ТРИ СОСНИ

Аж тепер виявилася вся складність становища...

Ще в Версалі, коли знаменитий мир підписувався, було ухвалено пункта про роззброєння.

Після того щороку з'їздилися на збіговища Ліги націй наймудріші люди з дуже мудрих європейських і неєвропейських держав судити й радити, як їм, великим миролюбцям, роззброїтися...

Їм так усім тихо та мирно жити хочеться, а тут, мов навмисне, гемонські заводи аероплани бойові будують, дредноути в океан випускають, танки дивовижні конструюють, проміння смертельне винаходять... Життя просто нема...

Билися щороку мудрі люди, цілих п'ять років бились і ні до чого не добились...

Озброюються держави!

І оце вже вирішили року 1926 з'їхатися та вже остаточно роззброїтися.

З'їхалися дуже великі персони: лорд Сесіль із Англії, Поль Бонкур із Франції, де Марініо з Італії, Бернсдорф з Німеччини, Гібсон із Сполучених Штатів, де Брукер з Бельгії і ще якась дуже важна Кобіяна з Іспанії.

Посідали...

Посідали та й сидять...

— Ну так як? Роззброюватися, чи що? — питає Кобіяна.

— Угу! — говорять члени...

— А як?

— Н-да. Справа серйозна...

І встав Поль Бонкур французький...

— Дозвольте, — каже, — запитати: а що таке роззброєння?..

— А справді: що таке роззброєння?

— Отож-то й є... Роззброюйтесь, роззброюйтесь, а що воно за штука — зброя, не знаємо.

— А що ж воно таке?

— Хто й зна... Та от візьміть: гармати зброя?

— Зброя.

— А як у мене нема гармат, а є заводи, що під час конфлікту вмить гармати виллють... Заводи зброя чи ні?

— Хто й зна.

— Бачите...

— І далі... Скільки зброї залишити державі? Од яких це умов залежить? Як ви вирішите, скільки, приміром, Англії можна держати зброї, скільки Франції, а скільки ще там комусь іншому? Як?

— Хто й зна...

— Бачите?.. Умови, значить, треба зважити, і од умов залежатиме, вирішити справу так, а не так... Господарські умови кожної країни слід вивчити, географічні, історичні, політичні, соціальні, релігійні... А може, я дуже бідний — дай більше зброї... А може, я дуже в бога вірую, а ви не віруєте... Кому більше треба зброї? Га?

— Хто й зна...

— Правильно! — італійський Марініо гаркнув. — Он у нас сировини на зброю не вистачає, як ми роззброюватимемося?

— Бачите?

— Так-так. Він сьогодні без зброї, а в нього потенція он яка. Повір йому. Знаємо!

— Бачите?.. Ні, не виходить...

— А що ж робити?

— Та передамо в комісію...

— В яку?

— В редакційну...

— Правильно!

— А далі?

— Та поки що озброюватимемося, а там побачимо...

— Правильно!..

. . . . . .

І хочуть, отже, люди роззброюватись, ну що ж ви зробите, коли ж невідомо, що таке зброя?..

Нічого не зробиш...

Озброюватимуться, мабуть, усі, як і досі озброювались.

МИСЛИВСТВО

Ах, тумани над озерами!

Ах, луки над Дінцем, над Пслом, над Ворсклою!

Ах, ліси! Ах, лани широкополі!

Господи! Та хто ж вигадав оце все?!

Хто вигадав крижня, хто зайця сотворив та лисицю?!

Та ви знаєте, що оце все робить з людиною?!

З тою людиною, що в звичайний час життя свого повсякденного нормальніша за нормальних усіх людей, а в суботу або в день перед святом починають у неї (у людини в тієї) бігати очі, починає та людина на кріслі крутитися, соватися, поглядати щохвилини на годинника, а потім непомітно, бочком, бочком, за картуза — і шусть з установи!

І біжить та людина додому, хапає рушницю, ягдташа, патронташа, собаку і мчить на вокзал, бо ж о четвертій годині потяг іде!

І ніяка сила не в силі зупинити тої людини!

І ніколи ніхто її не зупинить, бо... ах, тумани над озерами! Ах, ліси! Ах, лани широкополі! Ах, качки! Ах, зайці!

Бо та людина — мисливець!

Нема в світі найбільшої сили, як жінка!

Але в цім разі і жінка нічого не вдіє...

І жінчина сила розбивається об тумани над озерами, об ліси, об лани широкополі...

* * *

— Іване Петровичу, в суботу їдемо?

— Як вирвусь, так їдемо!

— Звідки вирвусь?

— З дому! Заховала, триклятуща, рушницю!

— Ну?! І не поїдете, значить?

— Нічого це, брат, не значить, бо дав синові полтиника, щоб винюхав, де вона її заткнула, та переховав у інше місце! Він у мене такий, що знайде! Поїдемо!

* * *

Яка ж це сила велика — мисливство!

А хіба не сила?

Уважайте!

Коли ви сидите у вагоні і в думках уже націляєтесь на крижня, розлітаються двері, і в вагон ускакує солідна людина.

— Товариші! Нате мою рушницю, нате мої ягдташа й патронташа, а я поки що під лаву! Та прикрийте мене, голубчики, вашою сукою, бо витягне!

— Хто витягне?

— Жінка витягне! Ззаду біжить!

І коли вскочило у вагон те, що «витягне», так старий мисливець, що на своїм віку «медведів давив, як кошенят», перехрестився й проказав з острахом:

— Тигра бачив, гієну бачив, а ніколи так не лякався, як оце тепер! Моя вже вмерла, царство їй небесне, одвик уже!

Ах, тумани над озерами!

* * *

Ви, товаришу, ще не мисливець?

Як же це так?

На самій Харківщині вже дев'ять тисяч мисливців, а ви ще не записалися?

Ай-ай-ай-ай-ай!

Записуйтеся — це ж не так тяжко!

Для того, щоб бути мисливцем, треба ось що:

1) Складну алюмінієву чарку!
2) Баклажку таку, щоб містила не менш як літр.
3) Фунтів зо два мисливських сосисок.
4) Патронташ.
5) Ягдташ.
6) Рюкзак (це така сумка, що за плечі одягається).
7) Чоботи мисливські. Довгі такі, аж по самі тпруті.
8) Реміняку — зайці носити.
9) Тороки — качки носити.
10) Барклайку — набої набивати.
11) Закрутку — набої закручувати.
12) Мірочку — порох та шріт одміряти.
13) Мисливський квиток.
14) Рушницю. Остання — не обов'язкова, бо можна самому собі або товаришеві ногу чи голову прострелити.

Все це на себе одягається й їдеться полювати.

Коли потім вас запитають:

— Що, товаришу, вбили?

— Та пляшок з чотири таки вбили! А потім у порожні пляшки поціляли!

Ви вже — справжній мисливець.

Ви вже абсолютно нічим не відрізнятиметесь од 95 % всіх наших найдосвідченіших мисливців!

МОЯ АВТОБІОГРАФІЯ

У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появлення на світ білий і потім — років, мабуть, із десять підряд — мати казали, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку.

Трапилася ця подія 1 листопада (ст. стилю) 1889 року, в містечку Груні, Зіньківського повіту, на Полтавщині.

Власне, подія ця трапилася не в самім містечку, а в хуторі Чечві біля Груні, в маєткові поміщиків фон Рот, де мій батько працював у панів.

Умови для мого розвитку були підходящі. З одного боку — колиска з вервечками, з другого боку — материні груди. Трішки поссеш, трішки поспиш — і ростеш собі помаленьку.

Так ото й пішло, значить: їси — ростеш, потім ростеш — їси.

Батьки мої були як узагалі батьки.

Батьків батько був у Лебедині шевцем. Материн батько був у Груні хліборобом.

Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити. Батько взагалі не дуже любив про родичів розказувати, а коли було спитаєш у баби (батькової матері) про діда чи там про прадіда, вона завжди казала:

— Отаке стерво було, як і ти оце! Покою від їх не було!

Про материну рідню так само знаю небагато. Тільки те й пам'ятаю, що частенько було батько казав матері:

— Не вдалася ти, голубонько, у свою матір. Царство небесне покійниці: і любила випити, і вміла випити.

А взагалі батьки були нічого собі люди. Підходящі.

За двадцять чотири роки спільного їхнього життя, як тоді казали, послав їм господь усього тільки сімнадцятеро дітей, бо вміли вони молитись милосердному.

Почав, значить, я рости.

— Писатиме, — сказав якось батько, коли я, сидячи на підлозі, розводив рукою калюжу.

Справдилося, як бачите, батькове пророкування.

Але нема де правди діти, — багацько ще часу проминуло, доки батькове віщування в життя втілилося.

Письменник не так живе й не так росте, як проста собі людина.

Що проста людина? Живе собі, поживе собі, помре собі.

А письменник — ні. Про письменника подай, обов'язково подай: що впливало на його світогляд, що його оточувало, що організовувало його, ще тоді коли він лежав у матері на руках і плямкав губами, зовсім не думаючи про те, що колись доведеться писати свою автобіографію.

А от тепер сиди й думай, що на тебе вплинуло, що ти на письменника вийшов, яка тебе лиха година в літературу потягла, коли ти почав замислюватися над тим, «куди дірка дівається, як бублик їдять».

Бо письменники так, спроста, не бувають.

І от, коли пригадаєш життя своє, то приходиш до висновку, що таки справді письменника супроводять в його житті явища незвичайні, явища оригінальні, і коли б тих явищ не було, не була б людина письменником, а була б порядним інженером, лікарем чи просто собі толковим кооператором.

Підскочать оті явища — і записала людина.

Головну роль у формації майбутнього письменника відіграє взагалі природа — картопля, коноплі, бур'яни.

Коли є в хлопчика чи в дівчинки нахил до замислювання, а навкруги росте картопля, чи бур'ян, чи коноплі — амба! То вже так і знайте, що на письменника воно піде.

І це цілком зрозуміло. Коли дитина замислиться й сяде на голому місці, хіба їй дадуть як слід подумати?

Зразу ж мати пужне:

— А де ж ти ото сів, сучий ти сину?

І натхнення з переляку розвіялось.

Тут і стає в пригоді картопля.

Так було й зо мною. За хатою недалеко — картопля, на підметі — коноплі. Сядеш собі: вітер віє, сонце гріє, картоплиння навіває думки.

І все думаєш, думаєш, думаєш... Аж поки мати не крикне:

— Піди подивися, Мелашко, чи не заснув там часом Павло? Та обережненько, не налякай, щоб сорочки не закаляв. Хіба на них наперешся?!

З того ото й пішло. З того й почав замислюватись. Сидиш і колупаєш перед собою ямку.

А мати було лається:

— Яка ото лиха година картоплю підриває? Ну, вже як і попаду!!

Пориви чергувались. То вглиб тебе потягне, — тоді ото ямки колупаєш, — то погирить тебе в височінь, на простір, вгору кудись. Тоді лізеш у клуні на бантину горобці драти або на вербу по галенята.

Конституції я був нервової, вразливої змалку: як покаже, було, батько череска або восьмерика — моментально під ліжко й тіпаюсь.

— Я тобі покажу бантини! Я тобі покажу галенята! Якби вбився зразу, то ще нічого. А то ж покалічишся, сукин ти сину!

А я лежу, було, під ліжком, тремтю, носом сьорбаю й думаю печально:

«Господи! Чого тільки не доводиться переживати через ту літературу?!»

Із подій мого раннього дитинства, що вплинули (події) на моє літературне майбутнє, твердо врізалася в пам'ять одна: упав я дуже з коня. Летів верхи на полі, а собака з-за могили як вискочить, а кінь — убік! А я — лясь! Здорово впав. Лежав, мабуть, з годину, доки очунявся... Тижнів зо три після того хворів. І отоді я зрозумів, що я на щось потрібний, коли в такий слушний момент не вбився. Неясна ворухнулася в мене тоді думка: мабуть, я для літератури потрібний. Так і вийшло.

Отак між природою з одного боку та людьми — з другого й промайнули перші кроки мого дитинства золотого.

Потім — оддали мене в школу.

Школа була не проста, а «Міністерства народного просвещенія». Вчив мене хороший учитель Іван Максимович, доброї душі дідуган, білий-білий, як білі бувають у нас перед зеленими святами хати. Учив він сумлінно, бо сам він був ходяча совість людська. Умер уже він, хай йому земля пухом. Любив я не тільки його, а й його лінійку, що ходила іноді по руках наших школярських замурзаних. Ходила, бо така тоді «система» була, і ходила вона завжди, коли було треба, і ніколи люто.

Де тепер вона, та лінійка, що виробляла мені стиль літературний? Вона перша пройшлася по руці моїй, оцій самій, що оце пише автобіографію. А чи писав би я взагалі, коли б не було Івана Максимовича, а в Івана Максимовича та не було лінійки, що примушувала в книжку зазирати?

У цей саме час почала формуватися й моя класова свідомість. Я вже знав, що то є пани, а що то — непани. Частенько-бо, було, батько посилає з чимось до барині в горниці, а посилаючи, каже:

— Як увійдеш же, то поцілуєш барині ручку.

«Велике, — думав я собі, — значить, бариня цабе, коли їй ручку цілувати треба».

Правда, неясна якась ще тоді була в мене класова свідомість. З одного боку — цілував барині ручку, а з другого — клумби квіткові їй толочив.

Чистий тобі лейборист. Між соціалізмом і королем вертівся, як мокра миша.

Але вже й тоді добре затямив собі, що пани на світі є. І як, було, бариня накричить за щось та ногами затупотить, то я залізу під панську веранду та й шепочу:

— Пожди, експлуататоршо! Я тобі покажу, як триста літ із нас... і т. д., і т. д.

Оддали мене в школу рано. Не було, мабуть, мені й шести літ. Скінчив школу. Прийшов додому, а батько й каже:

— Мало ти ще вчився. Треба ще кудись оддавати. Повезу ще в Зіньків, повчись іще там, побачимо, що з тебе вийде.

Повіз мене батько в Зіньків, хоч і тяжко йому було тоді, бо вже нас було шестеро чи семеро, а заробляв він не дуже. Проте повіз і віддав мене у Зіньківську міську двокласну школу.

Зіньківську школу закінчив я року 1903, з свідоцтвом, що маю право бути почтово-телеграфним чиновником дуже якогось високого (чотирнадцятого, чи що) розряду.

Та куди ж мені в ті чиновники, коли «мені тринадцятий минало».

Приїхав додому.

— Рано ти, — каже батько, — закінчив науку. Куди ж тебе, коли ти ще малий? Доведеться ще вчить, а в мене без тебе вже дванадцятеро.

Та й повезла мене мати аж у Київ, у військово-фельдшерську школу, бо батько, як колишній солдат, мав право в ту школу дітей оддавати на «казьонний кошт».

Поїхали ми до Києва. В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились. Поприкладався до всіх мощей, до всіх чудотворних ікон, до всіх мироточивих голів і іспити склав.

Та й залишився в Києві. Та й закінчив школу, та й зробився фельдшером.

А потім пішло нецікаве життя. Служив і все вчився, все вчився — хай воно йому сказиться! Все за екстерна правив.

А потім до університету вступив.

Книга, що найсильніше на мене враження справила в моїм житті, — це «Катехізис»[1] Філарета[2]. До чого ж противна книжка! Ще якби так — прочитав та й кинув, воно б і нічого, а то — напам'ять.

Книжки я любив змалку. Пам'ятаю, як попався мені Соломонів «Оракул»[3]. Цілими днями сидів над ним та кульки з хліба пускав на оте коло з числами різними. Пускаю, аж у голові макітриться, поки прийде мати, вхопить того «Оракула» та по голові — трах! Тоді тільки й кину.

Взагалі любив я книжки з м'якими палітурками.

Їх і рвати легше, і не так боляче вони б'ються, як мати, було, побачить.

Не любив «Руського паломника»[4], що його років двадцять підряд читала мати. Велика дуже книжка. Як замахнеться, було, мати, так у мене душа аж у п'ятах.

А решта книг читалася нічого собі.

Писати в газетах я почав 1919 року, за підписом Павло Грунський[5]. Почав з фейлетону.

У 1921 році почав працювати в газеті «Вісті» перекладачем.

Перекладав я, перекладав, а потім думаю собі:

«Чого я перекладаю, коли ж можу фейлетони писати! А потім — письменником можна бути. Он скільки письменників різних є, а я ще не письменник. Кваліфікації, — думаю собі, — в мене особливої нема, бухгалтерії не знаю, що я, — думаю собі, — робитиму».

Зробився я Остапом Вишнею, та й почав писати.

І пишу собі...

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

Про Олександра Довженка[1] спочатку я почув, а потім уже його побачив.

Ні, не так. Спочатку я з Олександра Довженка реготався, а потім про нього почув, а аж потім уже його побачив.

Якось у редакції «Вістей» Василь Михайлович Блакитний[2] (була така прекрасна людина і прекрасний поет! Молодим і старим письменникам і поетам слід час од часу приходити на його могилу і, посидівши над важким каменем з написом «Василь Блакитний», подумати про минуле,

сучасне й майбутнє нашої культури), даючи мені зошит із ватманського паперу, спитав:

— Бачили?

В зошиті тому були карикатури. Я довго дивився на одну з тих карикатур, де поляки падають од тодішніх радянських сірничків («Спочатку вонь — потім огонь»), а потім упав на канапу і почав сміятись.

— Хто це? — питаю.

— Сашко!

— От сукин син! (Найвищий в українців вияв захоплення ким-небудь).

А потім, пізніше трохи, на канапі в редакції побачив — сидить людина в сіренькому пальті і з великим кучерявим чубом. Не пальто з великим чубом, а людина...

Знайомимось.

— Драстуйте!

— Драстуйте! Приїхали? — питаю.

— Приїхав! Дайте папіросу!

Це було 1923 року.

Цього року Олександр Довженко, після дипломатичної своєї «кар'єри», з'явився на харківському горизонті.

А взагалі нашому горизонтові подарувала Олександра Довженка сосницька селянка, середнячка, хліборобка, неписьменна, 1894 року.

Олександр Довженко в своїй автобіографії пише:

«Народився я 1894 року, про що жалію й досі. Треба було б народитися 1904 року. Був би тепер на 10 років молодший».

Довженко жалкує, що народився 1894 року.

А я знаю людей, що жалкують, що Олександр Довженко взагалі народився.

Чому?

Та дуже просто. Коли б Олександр Довженко був не народився, не було б у нас «Звенигори».

А не було б у нас «Звенигори», дивилися б собі люди на «Третю Міщанську»[3] чи там на «Полікушку»[4] і нічого б не думали.

Правильно б у них варив шлунок, не стиралися б у них мозкові півкулі і не мала б великого клопоту «Кіногазета»[5]...

А тепер ось що маєте.

«Новий Леф»[6] в № 1 за 1928 рік пише:

«Редакція «Нового Лефу» дає рецензію т. Перцова[7] на «Звенигору» в першу чергу ось через віщо.

Тов. Перцов здав цю рецензію найперше до «Кіногазети». Секретар її повернув йому рецензію, зазначивши,

що друкувати її не можна, бо картина «Звенигора», на думку редакції, є спірна, і він іще не знає, що про неї скажуть робітники. Насамперед редакція гадає виступити не з статтею, а провести анкету про «Звенигору» серед одповідальних кіноробітників.

Редакція «Нового Лефу», цінуючи насамперед іменно новизну, спірність і дискусійність картини, вважає за конечне говорити про «Звенигору», не чекаючи офіціально обов'язкової оцінки.

Але це горе не тільки кінопреси безпорадно озиратися, коли перед очима виникає явище, що не вкладається в штампи прописних рамок...»

Он якого клопоту наробила кінопресі сосницька селянка, народивши 1894 року Олександра Довженка.

А ви говорите!

* * *

Олександр Довженко, думаєте, що зразу, як ото народився, так уже й був видатним кінорежисером?

Ні!

Щоправда, по «натурі він тоді працював» добре, краєвиди бачив підходящі, але про монтаж ще тоді нічого не знав.

Це все прийшло потім.

Довженко, скінчивши учительський інститут, учителював чотири роки. Навчав майбутніх радянських громадян фізики, природознавства, гімнастики.

Потім того, пішов учитись до комерційного інституту.

Там, як він каже, щосеместру переходив з економічного факультету на технічний, а потім з технічного на економічний.

Робив він ці вправи років зо три, аж поки таки догадався і кинув інститут.

Догадливий, як бачите, Олександр Довженко.

Потім — революція...

Праця по наросвіті та по відділу мистецтв.

З 1921 року — дипломатична робота. Керував справами посольства УРСР у Польщі й секретарював у консульському відділі в Берліні.

Кинув дипломатію, вчився малярства у проф. Еккеля, а 1923 року повернув на Україну, прийшов до «Вістей», попрохав папіросу й сертифіката (забули вже про «сертифікатишки»?) та й залишився у «Вістях» як художник-карикатурист.

За цей період його праці він не був Довженком, — він був «Сашком».

Хто ж не знає його знаменитих шаржів, його до корчів смішних карикатур?

Ще й тепер в листах іноді запитують:

— А де дівся «Сашко»? Чого його не видно в «Червоному перці»[8]?

— Не знають, що Сашко вже тепер не Сашко, а кінорежисер Олександр Довженко, що «Звенигорою» своєю збив з пантелику всіх бардів нашої «унилої, третеміщанської» кінематографії.

* * *

Ви Олександра Довженка ніколи не бачили?

Шкода! Його тяжко описати...

Він — струнký. Він — сухорлявий. У нього високий, хороший лоб і прямий ніс. У нього густе, тверде й непокірне волосся. Воно вже трохи сивувате, та я про це краще не писатиму, бо подумаєте, що він старий, а йому ж усього тільки 34 роки!

Він, мабуть, увесь од волосся, як Самсон!

Отакий він непокірливий, отакий непосидячий, якийсь такий прудкий, що ніколи не ходить повагом.

Він, мабуть, ніколи волів не пас, а як і пас, то тільки в дроковицю, коли, як ви знаєте, звичайний собі полóвий править не менш, як за барса.

З Олександром Довженком тяжко ходити по вулиці, бо він завжди йде попереду вас.

І завжди він говорить не про те, що було, і не про те, що є, а про те, що колись буде.

Коли він вигадував свого «Васю-реформатора» (його перший кіносценарій), він тяг вас у редакції в куток і говорив страсно:

— Ні, ви подумайте! Маленький Вася в'яже велику дилду!

У нього не так, як у всіх, щоб велика дилда в'язала маленького Васю, у нього навпаки...

І так завжди...

От через те й «Звенигора», бо й «Звенигора» не так, як усі...

Тепер кажуть:

— Ах! «Звенигору» не всі розуміють! Ах!

Ну, звичайно ж, не всі!

А скажіть, кого ви такого бачили, щоб ото коли його бахнуть у лоб чимось таким незвичайним, так щоб він зразу зрозумів, чим його бахнули?

Коли його вдарять кулаком або шворнем, так він зразу впадає, бо він уже цього куштував...

А як це буде не кулак і не шворінь, то він закрутиться на одному місці й блиматиме очима...

Так і з «Звенигорою»!

* * *

У «Звенигорі» є прекрасний кадр.

Пливе «доля дівоцька» за водою, а з густого очерету виходить старий дід і гасить молоду долю дівоцьку...

. . . . . .

Попливла «доля кінематографічна» Олександра Довженкова по буйній воді української радянської культури, на прекраснім вінку із «Звенигори» сплетенім...

І піякі діди з кіногазетних очеретів не загасять Олександрової Довженкової долі ясної!

Не вистачить у них духу, щоб хукнуть!

«ЗЕНІТКА»

Сидить дід Свирид на колодках. Сидить, стружить верболозину.

— Як діла, дідусю? Драстуйте!

— Драстуйте! Діла? Діла — нічого! Діла, як казали оті песиголовці, — гут!

— І по-німецькому, дідусю, навчились?

— Атож. У соприкосновенії з ворогом був, — от і навчився.

— І довго, дідусю, соприкасалися?

— Та не так, щоб дуже й довго, а проте троє й од мене «у соприкосновеніє з землею» пішли. Загребли трьох отам на вигоні... І могилу вони були насипали, й хреста поставили; так як наші оце повернулись, я й хреста порубав, і могилу по вітру розвіяв... Щоб і сліду од погані не було.

...Розказати, кажете? Ну, слухайте.

...Наближалися фашисти; знелюдніло наше село. Кілька старих бабів тільки й лишилося. Опинився й я по той бік річки, в лісі, у партизанах... Обіда хлопцям варив, коні пас. Та й закортіло мені подивитися, хто ж у моїй хаті за хазяїна тепер править, бо одинцем я жив, один, як палець. От одного разу підійшов я до річки, як уже добре смеркло, витяг з очерету човна, сів, поплив та й висадився десантом, у себе ж таки в березі. Висадився десантом, а потім перебіжками, перебіжками поміж соняшниками, та за хлівом у лопухах і замаскувався. Замаскувався і сидю,

А в хаті, бачу, світло горить, гомонять, чую, дехто співати зривається.

Я сидю, чекаю: хай, думаю собі, як поснуть, тоді вже я прийму рішеніє. Довгенько довелось чекати. Коли ось двері на ганок — рип! — виходять троє: двоє, чую, фашисти, а третій Панько Нужник, — за старосту вони його призначили. Батько його крамничку у нас держав, а воно, сопливе, виплакало, щоб його в колгосп прийняли. А тепер, бач, ста-а-ро-ста! Вийшли і прямують до хліва. А в хліві в мене на горищі трохи сіна було... Так ото Панько їх туди ночувати веде, бо в хаті душно. Полізли вони на горище, полягали. Чую, — хропуть. Я з лопухів потихесеньку, навшпиньки, у хлів. У руках у мене вила-трійчата, залізні. Я розмахуюсь та крізь лісу вилами — раз, два, три!

Як заверещать вони там, як закричать:

— Вас іст дас?

А Нужник:

— О, рятуйте! Хтось із землі з зенітки б'є!

Ага, думаю, сукині ви сини, уже мої вила вам за зенітку здаються, почекайте, ще не те буде. Та з тим знову перебіжками у берег, на човна й на той бік. За три дні поздихали вони всі троє: так переказували потім із села. Я їм вилами животи попротикав. Отаке моє з ворогом соприкосновеніє.

— Скільки ж вам, діду, літ?

— Та хто зна! Чи сімдесят дев'ять, чи вісімдесят дев'ять? Хіба їх полічиш? Знаю, що дев'ять, а яких саме, уже й не скажу.

— І ото ви не побоялись, — один на трьох?

— Побоявся? Та, чоловіче божий, війна — це ж моє рідне дєло. Я ж увесь свій вік воювався з... бабою. Лукерки моєї не знали? Хіба ж такі сраженія були, як з отими поганцями на горищі! Та я їх, як щурят, подавив! А покійниця моя — хай царствує! — та вона б сама на дивізію з рогачем пішла! На що ми з кумом — царство йому теж небесне! — було, вдвох... та куди там!

Сидю, було, я під повіткою, зубці до грабель тешу, а вона вийде на ганок та як стрельне:

— Свириде!

Вірите, сокира в мене в руках сама собі тільки — стриб! стриб! стриб! Як на теперішню техніку, так чиста тобі «катюша». З нею я так напрактикувався, що ніяка війна мені ані під шапку. Наступати на Лукерку, щоправда, я не наступав, більше одбивав атаки, а воюватися доводилось мало не щодня.

Одного разу, в неділю, ми з кумом, ще й на достойне

не дзвонили, не видержали: хильнули. І добренько-таки хильнули. Коли ось Лукерка з церкви!

— Держись, — кажу, — куме, битва буде! Якщо поодинці, будемо биті. Давай згуртуємось у військове соєдіненіє, бо інакше розгром. Перемеле живу силу й техніку! Утворили ми соєдіненіє. Тільки-но вона на ганок, я зразу вроді як на «ура»:

— Що це ти по церквах до полудня товчешся?! Піп медом частує, чи що?

А кум з правого флангу заходить. Але тут у нас обшибка організаційна вийшла: рогачів ми не поховали. Ех! — вона за рогача — і в контратаку! Прорвала фронт. Ми з кумом на зарані підготовлені позиції — в погрібник. Опорний, вроді, пункт.

Уже й пироги похололи, а вона все в погрібнику в окруженії держить. Сидю я за діжкою з сирівцем, куняю.

Кум і каже:

— Як знаєш, — каже, — Свириде, а я до своїх пробиватися буду. У моєї Христі теж сьогодні пироги.

— Дивись, — кажу, — куме, тобі видніше. А краще не ризикувати завидна, хай як смеркне.

— Що ти, Свириде, як смеркне? Та які ж смерком пироги?

Перехрестився кум і рвонув в н-ському направленії. І таки пробився в розположеніє своєї Христі. Щоправда, рогачем його таки контузило, але з ніг не збило!

А я аж до вечора в окруженії за діжкою з сирівцем просидів. Тільки ввечері уласкавилась трохи Лукерка; підходить, одчиняє погрібника:

— Сидиш? — каже.

— Сидю! — кажу.

— Іди ж хоч галушок попоїж, а то охлянеш!

— Кинь, — кажу, — рогача, тоді вийду!

Бойова була покійниця!

Було з нею і стратегії, й тактики. Де ми з кумом тільки не маскувались: і в картоплинні, і в коноплях. Та обнаружить, було, враз! Обнаружить — і витіснить! Та тіснить було аж до водяного рубежа, до річки. А ми з кумом плавати не вміли, стоїмо у водяному рубежі на дистанцію, щоб рогачем не дістало. Стоїмо, мокнемо.

А вона:

— Мокнете?! Мокніть, іродові душі, я з вас конопель натіпаю!

Та після такої практики мені з отими гнидяними хрицями й робити не було чого. Шкода — кума нема: ми б з ним у соєдіненії не те б показали.

Кум і льотчик кріпкий був. Ас!

Трусимо ми якось кислиці з кумом. Повилазили на дерево й трусимо. А кислиця висока була, розложиста. Фашисти, кляті, зрубали її. Лукерка в пелену кислиці збирає. Трусили, трусили, — ке, думаємо, закуримо. Люльки в зуби, кум огню креше...

Коли це знову як бахне:

— Знову за люльки!

Так ми з кумом як стій з кислиці у піке. Кум таки приземлився, хоч і скапотував, а я з піке — в штопор, із штопора не вийшов, протаранив Лукерці спідницю й урізавсь у землю! За півгодини тільки очунявся, кліпнув очима, дивлюсь: ліворуч стоїть кум, аварію зачухує, праворуч Лукерка з цеберкою води. Ворухнувсь — рулі повороту ні в руках, ні в ногах не дєйствують, кабіна й увесь фюзеляж мокрі-мокрісінькі...

— Живий, слава богу! — кум каже.

А Лукерка:

— Був би, — каже, — він живий, якби не моя кубова спідниця! Хай скаже спасибі спідниці, що затримала, — угруз би був у землю по самісінький руль глибини! Ех, льотчики, — каже, — молодчики!

А ви кажете, чи не злякався я трьох гітлерівців?

Після такої практики?! Таке й вигадаєте!

— А що тепер поробляєте, дідусю?

— Прийшли наші — я демобілізувався. Дуже швидко німці тікають, не наздожену. Хай уже молодші гонять. А я оце дітлахам у дитячий садок пищики роблю. Такі ж утішненькі дітоньки! Та колгоспну череду з евакуації виглядаю. Треба випасати, треба відбудовувати після німецької погані. Ех, кума б оце мені, ми б оце вдвох... Хочете, може, «зенітку» мою побачити? Ось вона!

І погладив ніжно дід Свирид свої вила-трійчата...

«БЛІЦКРІГ»

Сиділи ми якось із дідом Свиридом на колодках, розмовляли. З заходу насувалася чорно-синя хмара, пахло дощем, вдалині гриміло й розтинали небо блискавки.

— Дивіться, — кажу, — діду Свириде: на небі блись-блись виходить, а в Гітлера [1] не вийшло. А скільки того лементу було: «бліцкріг!», «бліцкріг!» А на ділі вийшло «пшиккріг!». Чому воно так, діду Свириде?

— Як не вийшло?! Вийшло, та ще й як вийшло. У Гітлера ще краще вийшло, як у цигана.

— У якого цигана?

— У Михея.

— У якого Михея?

— Михея не знали?

— Ні.

— Тю! Що ж ви тоді знали?! Було це давненько, ще й на першу германську війну не зав'язувалось. Молодим я ще тоді був — було мені не більше, мабуть, як років, може, шістдесят з п'ять. Стеріг я того року бакшу. У нашому селі тоді циган жив, Михей, — усім циганам циган. Летить, було, на коні, так не тямиш, чи кінь його мчить, чи він коня ногами несе. Частенько навідувався до мене на бакшу. Ходить, було, придивляється:

— Кавуни, — каже, — в тебе, Свириде, добрі.

— Кавуни, — кажу, — непогані.

Вистигли кавуни...

От одної ночі, так як оце й тепер, дуже нахмарило. Почалася буря... Грім, дощ, блискавки... Я в курені заховався, а сам з бакші очей не спускаю. Як блисне блискавка,— на бакші, як на столі. Блиснуло, — я й помітив, що хтось із ярка в кавуни поліз. Я за вила та понад ярком і собі туди. Блисне блискавка — я пригнусь, стемніє — підбігаю. Підбіг, присів у полину, на межі. Блиснуло, бачу, хтось у чувал[2] кавуни збирає. Я ближче. А воно гримить, а воно гримить. Підійшов я близенько до злодія... В цю мить як блисне — я його трійчатами як блисну! — так воно тільки — ве! — та в ярок, як вихор! І чувала забуло. Я, правду казавши, й не помітив, кого я поблагословив, бо бачив тільки спину, та й то на одну мить.

На другий день приходить до мене Михей. Дивлюсь, невеселий:

— Чи немає, — питає, — в тебе, Свириде, шкибинару[3], чи що? Поперека дуже крутить. Учора, — каже, — буря була, так блискавкою мене вдарило. І що то, — каже, — сила божа: раз блиснула, а на попереці аж три криваві смуги.

— А ти,— кажу, Михею, може б, кавуна з'їв? Од поперека, баби кажуть, дуже ползительно.

— Погнили б, — одказує, — вони, кавуни твої.

Отакого було...

— А до чого тут, діду Свириде, Гітлер? І до чого «бліцкріг»?

— А до того Гітлер і до того «блиськриг», що Гітлер отой з чувалами по Радянському Союзу блискав-блискав,

а Червона Армія як блиснула — так скільки кривавих смуг на спині в Гітлера?! Рахуй: Волга — одна, Дон — друга, Дніпро — третя, Буг — четверта, Дністер — п'ята. Це великі смуги, а малих скільки? Та не прості смуги, а з «бубликами». На Волзі — бублик, біля Кривого Рогу — бублик [4], біля Корсуня — бублик, біля Тернополя — бублик, у Криму — бублик... Це великі бублики, з маком, а малих скільки? Так як, по-твоєму, — не вийшло «блиськрига»?! Вийшло! А ще скільки вийде! Поздоров тільки боже Червоній нашій Армії, а вона ще не раз і не так ще «блисне».

ДОІСТОРИЧНИЙ СТРУМЕНТ

Юрко Лоза, машиніст врубової машини і комсомолець, русявий і веселий хлопець, коли зустрічав, було, пенсіонера Івана Федоровича Вернигору, потомственного й почесного вибійника, що «всього тільки» п'ятдесят чотири роки пропрацював на шахті,— так Юрко Лоза (між іншим — рекордист!) підкидав кашкета й гукав весело:

— Старикам почот!

— Здоров, здоров! — одказував Іван Федорович і привітно усміхався.

Юрко підбігав до Івана Федоровича, тис йому міцно руку і обов'язково закидав:

— Ні, хоч що ви там собі кажіть, дєдушко, а врубова машина — не обушок... Доки ви своїм обушком тяп-ляп,— я своєю врубівкою тонну та тонну, тонну та тонну. Так чи не так?

— Так-то воно так, а проте не кепкуй, Юрку, з обушка. Обушок своє діло зробив... Та ще подекуди й робить... Тільки ви, молодь, щодо обушка — слабка гайка...

— Ну, вже й слабка...

— А що, скажеш — не слабка?

— Доісторичний струмент...

— Історичний який знайшовсь!? А спробуй доісторичним, як воно в тебе вийде?!

Отак, було, Юрко з Іваном Федоровичем при зустрічі обов'язково погримаються...

А треба вам по секрету сказати, що Іван Федорович дуже Юрка любив, а Юрко, як не зустріне днів зо два Івана Федоровича, — обов'язково постукає у його вікно:

— Чому вас не видно, дєдушко? Обушка нагострюєте, чи що?

— Ні. З врубівкою твоєю цілуюся!

Це так було до війни...

А як німці захопили шахту, Юрко Лоза нищив фашистську погань, бувши комсоргом у партизанському загоні, а Іван Федорович цілими днями сидів біля вікна, сумно дивився на вулицю і, коли повз його двір проходила ворожа каска, люто стискав кулаки.

І завжди біля нього на лаві лежав його старий і вірний товариш — обушок.

Ганна Петрівна, дружина Івана Федоровича, поралася біля печі, прибирала в хаті. І все мовчки, все мовчки. Іноді тільки глибоко зітхала.

Сумною, чорною завісою обіп'яло всенький Донбас, а разом із ним і ту шахту, де ціле життя пропрацював Іван Федорович Вернигора і де становив рекорди машиніст врубової машини, комсомолець Юрко Лоза...

Одного осіннього вечора до хати Івана Федоровича вскочив захеканий Юрко.

— Заховайте!

Іван Федорович миттю одімкнув у присінку чуланчика й упхнув туди Юрка.

Ганна Петрівна присунула до дверей чулана діжку з водою.

Тільки-но вони приховали Юрка — грюк у двері.

Влетів до хати розлютований гітлерівець:

— Де партизан?

— Нема в нас ніякого партизана, — одказав Іван Федорович.

Фашист одіпхнув Івана Федоровича й ударив прикладом Ганну Петрівну.

Оглядівши хату, він вискочив у присінок, перекинув діжку з водою й рвонув двері до чулана.

Іван Федорович вхопив обушок, вийшов у сіни і, коли гітлерівець, націлившись, присів вибити двері прикладом, Іван Федорович махнув обушком так, як він махав ним у забої п'ятдесят чотири роки підряд...

Був живий німець колись...

І не в Дрездені, і не в Мюнхені догнивав він, а в старому давним-давно забутому шурфі, куди спровадив його Іван Федорович укупі з урятованим Юрком...

Як відбудовували після фашистської навали шахту, Івана Федоровича щоранку можна було бачити біля прохідної,— сімдесят три роки його не лякали, і обушок на його плечі аж вилискував.

Юрко підходив до Івана Федоровича і тис йому руку.

— Доброго ранку, дєдушко!

— Здоров, Юрку! Як здоровля?

— Дякую! Пошли, доле, обушкові вашому многая лета!
— А врубова?
— Врубова, дєдушко, у забої машина дорога, а біля чулана нею замахуватись незручно...
— Так струмент, кажеш, доісторичний?
— Ой, дедушко, історичний! Та ще ж і історія хороша!
— То-то ж бо й є!

ДІДИ НАШІ ТА БАБИ НАШІ

Євменові Петровичу — сімдесят шість літ, але він Підліток.

Та він у цім не винний, бо й батьки його, й діди, і прадіди — всі були Підлітки, таке вже їм прізвище було колись причеплено.

Чи малі вони були, чи дідами робилися — все були Підлітки.

Власне, це, може, й не до діла, про яке розповідь далі буде йти, але пояснюємо це зразу, щоб потім ніяких непорозумінь не було.

— Який же, мовляв, він підліток, коли йому сімдесят шість років?!

Так от: Євмен Петрович Підліток, сімдесяти шести років од народження, — дід, значить, — колгоспник, жив собі та поживав собі в нашому селі.

До війни — сторожував, за німців тяжко зітхав та, — як накопає, було, картоплі, ділив ту картоплю на дві купки й говорив дружині, бабі Явдосі:

— Це нам, а оце — «тим»! Однесеш увечері, покладеш на узліссі, під дуплястою грушею. Допойняла? Та як засвербить у тебе язик, ти ж не той... не та-ла-ла-ла, — а краще терпуга полижи...

— Як повернулися наші, — майстрував нові хати, лагодив понівечені.

Та все мовчки, все мовчки...

— І чого ти все мовчиш, Євмене? — бралася за нього баба Явдоха.

— Хопить у нашій хаті й одного аратаря! Ти й сама чотирьох проміжнародних докладачів за пояс заткнеш!

Настали жнива, — дід Євмен першим прийшов до двору колгоспного правління: на легенькому його кіссі біліли новісінькі грабки й вилискувала на бритву виклепана й вигострена коса.

Посходилися косарі: молодиці, дівчата, парубки.

Голова правління вздрів діда Євмена:

— А ви ж куди, діду Євмене?

— Хіба не бачиш: у підкидного грати!

Поінструктував голова, як косити, що й до чого...

Коли вийшли в поле, підійшов до діда Євмена бригадир:

— Так ви, дідусю, лишайтеся коси клепать, та вчіть, як гострити, мантачити...

— Ні! — одказав дід Євмен. — Хай молодші клепають, а я перед поведу!

І вийшло так: хоч як намагалися косарі «підрізати п'ятку» дідові, — не вийшло. Частіше виходило, що залишав дід Євмен своїх косарів далеченько ззаду.

Сідають, було, перепочити, так Євмен Петрович сам ще одну ручку пройде та аж тоді сяде.

Закінчили жнива, підрахували — й вийшло, що дід Євмен виробив кругло на сто сорок два проценти й опинився на першому місці.

* * *

Гордий їхав дід Євмен в область делегатом на свято одержання високої нагороди, що її визначив області союзний уряд за високі показники в роботі на сільськогосподарському фронті — перехідний Червоний прапор Державного комітету оборони...

На одній із станцій ввійшла до вагона бабуся та й сіла на лавці проти Євмена Петровича.

Дивилась, дивилась на діда та аж руками об поли ляснула:

— Євмен?! Живий?!

— Ні, мертвий!

— Скільки ж літ, скільки зим!

— А ти ж як, Одарко, жива й досі?!

— А що мені зробиться?

Зустрілися друзі дитячих і парубоцько-дівочих років. І дід Євмен, і баба Одарка росли колись укупі, не раз, було, викахикував Євмен Одарку з комори, коли в Одарки «очі ті були ясненькі, мов той камінь, що блищить». Та віддалась Одарка верст (тоді ще версти були) за сорок од рідного села, і після того не часто вже вони зустрічалися. Так і постарілися.

— Та й куди ж оце, Євмене, ти зібрався?

— Та так... у праходку!

— Пройтись, значить, на старості закортіло?

— Еге ж: у петрівку — мерзлого. А ти куди?

— Та теж так: у праєздку!

— Та то так! Проїхатись — воно веселіш, ніж пір'я на печі дерти!

— І я ж про те! Пожнивували?

— Еге ж! А ви?

— І ми! Зерно стеріг?

— Атож. На горобців кишкав... Курчата пасла?

— Квочки водою обхлюпувала, щоб не квоктали...

— І то діло...

На вокзалі в області дід Євмен і баба Одарка загубили одне одного в натовпі...

Урочисті збори. Зала заллята світлом. Гримить оркестр. Викликають обраних до президії і серед них:

— Підліток Євмен Петрович! Сімдесят шість років! Виробив на жнивах сто сорок два проценти! Косар!

Грім оплесків...

Простує Євмен Петрович до стола президії, і високо піднесена в нього голова.

— Гостра Одарка Пилипівна! Сімдесят п'ять років! В'язальниця! Сто п'ятдесят сім процентів виробітку!

В залі буря...

За столом президії Одарка Пилипівна сіла поруч Євмена Петровича.

— У праходку, кажеш?

— Ні, в праєздку!

— Ну, тоді я в праходку!

Помовчали...

— Горобці кишкав?

— Квочки водою обхлюпував!

— А я, значить, кишкала...

— Аж на п'ятнадцять процентів мене перехлюпала!

— Квочка ж більша горобця, обхлюпувать її легше, а горобець — маленький, — доки його викишкаєш.

Подивився Євмен на Одарку, а Одарка на Євмена, — та й посміхнулися. Так само посміхнулися, як і тоді, коли викахикував Євмен Одарку з комори і заливало і їх, і вишняк, і соняшники місячне сяйво...

ЯК ВАРИТИ І ЇСТИ СУП ІЗ ДИКОЇ КАЧКИ

М. Т. Рильському[1]

Був такий славнозвісний орнітолог Мензбір[2], який на підставі багатолітніх спостережень і наукових досліджень остаточно визначив, що дикі качки, крім базару, водяться

ще по лугових озерцях та по очеретах і тихих-тихих плесах, по річках-колисках смарагдової Батьківщини нашої Радянської...

Словом, ви поїхали на лугові озера, на очерети й на тихі-тихі плеса...

Само собою розуміється, що ви берете з собою рушницю (це така штука, що стріляє), набої і всілякий інший мисливський реманент, без якого не можна правильно націлятись, щоб бити без промаху, а саме: рюкзак, буханку, консерви, огірки, помідори, десяток укруту яєць і стопку... Стопка береться для того, щоб було чим вихлюпувати воду з човна, коли човен тече...

Їдете ви компанією, тобто колективом, так чоловіка з п'ять, бо дика качка любить іти в супову кастрюлю з-під колективної праці.

У вагоні (чи на машині) зразу ж ви почуєте:

— Е, чорт! Стопку забув! Ви взяли?

— Взяв!

— Ну, як будемо вкупі, позичите! А залишусь сам, доведеться з «горлушка»!

«Горлушком», за мисливською термінологією, зветься та частина мисливського човна, що на морських суднах має назву «право руля».

Дика качка любить убиватись тихими-тихими вечорами, коли сонце вже сковзнулося з вечірнього пруга, минуло кривавo-багряний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спать... Це — ввечері... А вранці дика качка зривається шукати вашого пострілу рано-рано, тільки-но починає на світ благословлятись.

Звуться ці часи у мисливців «зорьками» — вечірньою й ранковою.

В ці часи ви чуєте і над собою, і перед собою, і за собою, і праворуч, і ліворуч шум — свист качиних крил.

Ви і сюди — бах! І туди — бах! І отуди — бах!

Ах, незабутні хвилини!

На вечірню зорьку ви спізнились. Це — обов'язково. Запізнення на вечірню зорьку це — мисливський закон. Виходячи ще з дому,— та що там виходячи! — ви ще напередодні знаєте, що на вечірню зорьку ви обов'язково не встигнете, от через це саме ви, в день виїзду на полювання, ще зранку все вкладаєте, ще зранку ви щось забуваєте, і в час од'їзду ви вибігаєте з хати, летите чи то на вокзал, чи до машини, на запитання знайомих: «Куди?» — кидаєте: «Спішу, щоб на вечірню зорьку спізнитись!» — і галопом далі.

Словом, спізнились... До озера ви підходите вже тоді, коли качки «повиключали мотори», почистили зуби, зроби-

ли на ніч фізкультурну зарядку з холодним обтиранням і, поклавши на водяні лілеї голови, полягали спать.

Але ви з цього не печалуєтесь, бо поблизу кожного лугового озера є чи ожеред, чи копиці пахучого-пахучого сіна. Ви йдете до ожереду й розташовуєтесь. Ви розгортаєте сіно, простеляєте плаща, лягаєте горілиць, дивитесь на чорно-синє, глибоке зоряне небо і відпочиваєте, а відпочиваючи, думаєте.

Ну, думайте собі на здоров'я, а ми будемо до ранкової зорьки готуватися.

— Ну, що ж, товариші, давайте звечора приготуємось, щоб зранку не вовтузитися, а зразу за рушниці й по місцях! Де ж це... стопка? Прохав же покласти!

— Що, нема?

— Нема!

— А я взяв! Я поклав собі за правило: приїжджаю додому, а її в рюкзаці прив'язую, щоб не забути! По-моєму, не так нервуєшся, як рушницю забудеш!

— Доведеться й собі прив'язувати! А сьогодні, прошу вас, позичте вашої... Капризна це, я вам скажу, штука, як з «горлушка». Повітря чисте, на широке диханіе візьмеш, а воно темно, не встигнеш і зітхнути, як уже «горлушко» біля «донушка»...

Тут і починається найцікавіший момент качачого полювання.

Це коли старі, досвідчені ваші товариші по полюванню починають розповідати різні надзвичайні випадки з мисливського життя.

Спільна для всіх мисливських оповідань риса — це те, що всі вони — факти, що все це насправді було, що: «розкажу, то не повірите, але це факт!»

Швиргається вгорі якийсь космічний хлопчисько зорями, залишаючи в чорно-синій безодні золоті смуги, рипить Віз, дишель свій униз спускаючи, блідне поволі Чумацький Шлях, а під ожередом плететься чудесне мереживо з мисливських оповідань.

І вільно дихається, і легко дихається...

Поволеньки голос оповідача тихшає, потім якось переривається і зовсім затихає...

Сусіда тяжко якось зітхає...

— Про що думаєте, Іване Івановичу?

— Про Америку! Яка все-таки техніка!

— А що таке?

— Кажуть, двоствольну стопку видумали!

І тихо...

Поснули...

«Раннім-рано та ранесенько», ще ледь-ледь починає сіріти, штовх вас у бік:

— Вставайте, вставайте! Час уже!

— Г-г-г! М-м-м!

— Вставайте!

— М-м-м!

— Б-б-бах!

З криком: «Бомбьожка!» — ви зриваєтесь і мчите.

— Куди?! Куди?!

— В бомбосховище!

— Тю на вас! То я в крижня гахнув!

— І промазав!

— Ну, ясно, що промажеш, коли вас нечиста сила в бомбосховище поперла! Трохи в озеро не шубовснув!

Почалася ранкова зорька...

Тут уже все залежить од вашого уміння, від майстерства і практики.

Качка, як відомо, птах. Вона — літає.

Як її стріляти?

Дуже просто: цільтесь обов'язково в око. І бахкайте.

— Бах! — і в торбу! Бах! — і в торбу.

А коли не повезе, тобто коли бах-бах! — і повз торбу, не сумуйте, старайтесь їхати чи йти з полювання повз базар, або, побачивши в когось із мисливців кілька качок, киньте:

— Карбованців, мабуть, по надцять тепер штука?

Бо однаково, коли приїдете додому, члени вашого посемейства спитають вас:

— Дорогі, мабуть, тепер качки?

Ви на це не звертайте уваги й беріться зразу ж готувати янтаревий суп із дикої качки.

Найперше й найголовніше — обскубати качку.

Робити це краще в себе в кабінеті. Щоб не заважало вам уже вискублене пір'я, одчиніть вікна й двері, щоб вітерець був: ви скубнули, вітерець підхопив, і пір'я вам не заважає... І качка обскубана, і кабінет — перина...

Обскубли, тоді вже до мами, чи до дружини, чи до сестри, хто на кого багатий:

— Уже обскуб! Мамо, зваріть супу!

Коли дружина чи мама, охнувши, кине вам:

— Та це ж курка, а не качка!

Ви авторитетно заявіть:

— Це — качка! Тепер усі такі качки пішли. Яровізовані...

— А чому в неї горло перерізане?

— Чому? Чому? Все вам так ото цікаво знати! Летіла,

побачила, що націляюсь, виходу не було, взяла й зарізалась. Що ж тут дивного?.. Варіть уже, прошу вас!

Залишається, отже, останнє — їсти суп.

Як його їсти?

Ложкою!

Попоївши, лягайте на канапу й читайте «Записки охотника» І. С. Тургенєва [3].

Прекрасна книжка!

НАША ЗЕМЛЯ! РАДЯНСЬКА ЗЕМЛЯ!

Перемишляни — районний центр Львівської області Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Це тепер.

А як довго (ой, як довго!) це були «Пшемишляни» — містечко Львівського воєводства Ржечі Посполитої Польської.

А як довго (ой, як довго!) це було містечко,— я не знаю, як воно ся називало,— австро-угорської монархії.

Їдеш непоганим шосе із Львова на Перемишляни, дивишся і праворуч і ліворуч, думаєш: «Чому це була Австро-Угорщина? І чому це Гітлерові хотілося, щоб тут була Третя імперія? Чому? Їй-богу, побожеволіли люди!»

Подивіться, прошу я вас, на отой лісок. Ну, такий же самісінький, як і під Лебедином на Сумщині. Ми хлопчаками в ньому проліски рвали, і фіалки, і білок ловили. Стоїть он там дубок. На такий самісінький дубок я колись біля В'язового на Полтавщині до кібчикового гнізда дрався.

А ота балка... Хіба не така сама балка біля Хмельника на Вінниччині? І біля Ладанського монастиря на Прилуччині? І біля Романівки на Сквирщині?

А рілля і праворуч і ліворуч од шосе?! Хіба не на такій самій ріллі росте на Полтавщині пшениця? І на Харківщині? І на Київщині? І на Правобережжі, і на Лівобережжі?

А Австрія кричала, що це її споконвічна земля! Шляхетська Польща — що це земля її. Гітлер пінить, що ця земля має бути його.

Їдуть назустріч нам парокінні гарби. Сидять на тих гарбах діди, сидять баби, чоловіки, жінки, хлопці, дівчата...

Коли б я теж їхав на гарбі й задрімав, а потім прокинувся, я б, зустрівшись із такою гарбою, обов'язково спинив би коні й спитав:

— Тр-р-р! Драстуйте! Чи далеко ще, скажіть, будь ласка, до Лохвиці?

А мені цілими століттями товкмачили, що отой дід, що з люлькою в зубах на гарбі сидить, що він, дід отой,— австріяка!

Дивлюсь я на того діда й мимоволі регочусь:

— Справді-таки, — достеменнісінький Габсбург!

А потім мені і історичними, і географічними, і етнографічними даними, а найбільше гарматними пострілами й кулеметними чергами доводили, що ота бабуся, величезною теплою хусткою замотана, що вона не сестра баби Риндички [1] з «По ревізії», а «уродзона» шляхтянка, прямий нащадок Станіслава Понятовського [2].

А потім Гітлер, напустивши на цю землю «пантер», «тигрів» і простих, і «королівських» танків, моторизованої піхоти, почав доводити, що ота чорнобрива молодиця, карооka й вишнегуба,— не Оксана Пшенична, а Берта чи Герта Трінкенбрінкен.

І чому саме той гнідий кінь може виплодитися тільки в австро-угорській монархії чи в шляхетській Польщі і збільшувати кількість кінського поголів'я вищезазначених держав?

Бачив я й одну корову, і гусака, й курей бачив — нема в них ні віденського шику, не потребують вони щоранку кави по-варшавському,— таку саму корову я колись пас на Полтавщині, таких саме курей гляділа щоранку моя баба, чи вони з яйцем, і такий саме гусак сичить тепер під Охтиркою, ганяючись за моїми онуками.

Земелька, братці мої, земелька!

І те, що в земельці! Надра, братці мої, надра!

І віковічна рабська праця отих дідів, отих бабів, чоловіків, жінок, хлопців, дівчат! Отих батьків, братів та сестер наших!

А з земельки тої та з надрів, і з одвічної рабської праці батьків, братів та сестер наших — і віденський шик, і кава по-варшавському, і товсті стегна у Берти чи Герти Трінкенбрінкен.

За Перемишлянами є село з типовою австро-угорською чи польською та, мабуть, і німецькою назвою Ладанці.

У тому селі є школа,— ну така ж самісінька, як і та, що я в ній починав, як моя баба казала, «обученія» в одному з прекрасних сіл благословенної Полтавщини.

Бігають біля школи хлопчаки, дівчатка. Такі самісінькі хлопчаки, і такі самісінькі дівчатка бігають і в нас у кожному селі, біля кожної радянської школи.

І хіба тільки австро-угорсько-польсько-німецький кашкет, що накрив отому хлопчиськові не тільки голову, а й вуха й очі, і козирком торкається підборіддя,— кашкет не знати

якої частини, з якої завойовницької армії,— хіба тільки він різнить того хлопчиська від полтавського Йвана в батьківському капелюсі.

— Як тебе звуть?

— Владко!

— А скільки тобі літ?

— Вісім.

— А в школі вчишся?

— Так.

— А добре вчишся?

— Так.

— А може, кепсько?

— Ні.

— А вчителів у вас багато?

— Двоє.

— Обоє вчительки?

— Ні. Один учитель, а одна вчителька.

— А вчителька тебе б'є?

— Ні.

— А чому?

— Вона хороша!

— А може, треба було б інколи за чуба смикнути?

— Ні.

— А чому ні?

— Я хороший.

У школі повно люду. Більше жінок. Мужеська стать — здебільша літні чоловіки, діти.

Дивитесь ви на них, дивляться вони на вас...

На отаких саме потомків Габсбургів [3] і Янів Собеських[4] дивились ви і на Харківщині, і на Полтавщині, і на Київщині...

— Ви — на них, вони — на вас.

І очі ті, і постаті ті,— тільки очі журні та постаті пригноблені.

І от виходить перед них людина, так років йому з тридцять п'ять, чорнявий, неголений, обличчя бліде, погляд розгублений.

Виходить і починає говорити:

— Громадяни! Ви мене знаєте. Я є «станичний» бандерівців у нашому районі. Я закликав вас битися з радянською владою, закликав вас не коритися, убивати радянських людей, я наказував вам ховатися по схронах, по лісах. Я наказував палити хати і вбивати тих, хто переходить на бік радянської влади, і не тільки вбивати їх самих, а й нищити їхніх батьків, жінок, дітей... І от тепер я каюсь у тому, що я, а зо мною і мої колишні друзяки наробили... Тепер я

зрозумів, скільки лиха, скільки горя ми наробили своєю роботою. Тепер мені ясно, куди вели нас наші ватажки, куди вів нас Бандера. Ні для кого вже не секрет, що Бандера, а разом з ним і всі ми, бандерівці [5], працювали за вказівками німецького гестапо, і правильно нас називають українсько-німецькими націоналістами. Я закликаю всіх тих, хто йшов за мною, з'явитися до представників радянської влади і здати зброю. Я закликаю всіх тих, у кого є родичі, що ще не з'явилися до радянської влади, хай виходять із схронів, хай ідуть і працюють разом з радянською владою і разом з усім радянським народом. Ви ж усі чули відозву Радянського уряду, що ніякої кари тим, хто добровільно прийде, не буде. Ви ж бачите,— я живий, нічого прикрого мені радянська влада не вчинила.

Сидять жінки, сидять чоловіки. Сидять, слухають...

Слухають одного з тих, що цілими десятиріччями отруювали націоналістичним чадом їхній мозок, обдурювали їх, залякували, лудили їхні очі, непокоїли душу, заганяли в ліси, в схрони, в ями...

Сумні в них обличчя, суворі.

І от відчуваєш, що всі вони давно вже зрозуміли, що їм треба робити, що вже знають вони, «чия правда, чия кривда, чиї вони діти» та, десятиліттями залякувані тими-таки бандерівцями, вони боялись за себе, за дітей, за онуків.

Боялися тих же бандерівців.

Сидить біля нас за столом вісімдесятилітній дід.

Сидить, а по лиці в нього котяться горошини-сльози.

І тихо-тихо шепоче нам:

— Мій онук у лісі був. У них, у бандерівців. Оце перед святами переказав, що прийде. Додому прийде. Дізналися вони — впав мій онук. Нема в мене тепер онука. Вісімнадцять літ йому було. Файний хлопець був.

І горошини-сльози заряснілн на лиці у вісімдесятилітнього діда.

А скільки таких сліз пролилося через каїнову роботу німецьких посіпак?!

Кого вони хотіли віддати в фашистське рабство? Оцей прекрасний народ, що перед нами сидить і на нас своїми прекрасними очима дивиться?

Народ, що, віками одірваний од великої України, зберіг і мову, і культуру, і любов до мови й культури.

Йому сказали:

— До нас завітали такі й такі українські радянські письменники! Знаєте ви їх?

— Знаємо! У нас їхні твори є!

Народ, що в тяжку хвилину свого життя, спричинену йому ворогами, в яких він одразу не розпізнав своїх ворогів, на звичайнісінький людський жарт вибухає таким веселим сміхом,— такий народ не може бути не прекрасним, а значить, не може бути не радянським, бо так може, так уміє сміятися тільки радянський народ!

А радянський народ може жити тільки на радянській землі!

Значить,— земля ця — наша земля, радянська земля!

«ВЕЛИКОМУЧЕНИК ОСТАП ВИШНЯ»

Побувавши у Львові, я дізнався, що українсько-німецькі націоналістичні газети зняли були гвалт, ніби мене, Остапа Вишню, замучили більшовики. Так от слухайте, як це насправді було.

Сильно дуже вони його мучили. І особливо один: сам чорний, очі йому білі і в руках у нього кинджал, із чистісінького загартованого національного питання викутий. Гострий-гострий кинджал.

«Ну,— думає Остап,— пропав!»

Подивився той чорний на нього та й питає:

— Звуть тебе як?

— Остап,— каже.

— Українець?

— Українець,— каже.

Як ударить він його колодочкою у найсвятіший закуток національного «я». Остап тільки «ве»! І душа його — цвірінь-цвірінь — і хотіла вилетіти, а той, чорний, його душу за душу, придавив і давай допитувати:

— Признавайся,— говорить,— що хотів на всю Великоросію сині штани надіти.

— Признаюсь,— говорить Остап.

— Признавайся,— каже,— що всім говорив, що Пушкін не Пушкін, а Тарас Шевченко.

— Говорив,— каже.

— Хто написав: «Я помню чудное мгновенье»?

— Шевченко,— говорить Остап.

— А «Садок вишневий коло хати»?

— Шевченко,— говорить.

— А «Євгеній Онегін»?

— Шевченко,— говорить.

— А-а-а-а! А що Пушкін написав? Говори!

— Не було,— говорить,— ніякого Пушкіна. І не буде. Одного разу,— каже,— щось таке ніби появилося, так потім роздивилися, а воно — жінка. «Капитанская дочка» називається.

— А Лев Толстой? А Достоєвський?

— Що ж,— говорить Остап,— Лев Толстой. Списав «Войну и мир» у нашого Руданського. А Достоєвський, подумаєш, письменник! Зробив «Преступление», а «Наказание» сам суд придумав.

— А взагалі,— питає,— Росію визнаєш?

— В етнографічних,— каже,— межах.

— В яких?

— Од улиці Горького до Покровки. А Маросейка — то вже Україна.

— І історії не визнаєш?

— Яка ж,— каже,— історія, коли Катерина Велика — то ж переодягнений кошовий війська Запорозького низового Іван Бровко.

— А кого ж ти,— кричить,— визнаєш?

— Визнаю,— говорить,— самостійну Україну. Щоб гетьман, — говорить, — був у широких штанях і в полуботківській сорочці. І щоб усі міністри були тільки на «ра»: Петлюра, Бандера, Німчура. Двох тільки міністрів,— каже,— можу допустити, щоб на «ик»: Мельник та Індик.

— Розстрілять! — кричить.— Розстрілять, як такого вже націоналіста, що й Петлюру перепетлюрив і Бандеру перебандерив.

Ну й розстріляли.

Такого письменника закатували! Як він писав! Божже наш, як він писав! Хіба він, думаєте, так писав, як інші пишуть? Ви думаєте, що він писав звичайним пером та чорнилом і на звичайному папері? Та де ви бачили?! Він бере, було, шпичку для галушок, у чорну сметану встромить і на тонісіньких-тонісіньких пшеничних коржах і пише. Пише, варениці промокає й увесь час приспівує: «Дам лиха закаблукам, закаблукам лиха дам». А як не дуже смішно вже виходить, тоді як крикне на жінку: «Жінко! Лоскочи мене, щоб чудніше виходило».

І такого письменника розстріляли.

Попервах дуже йому було скучно.

Поки живий був, забіжить, було, чи до Рильського, чи до Сосюри,— спорожнять одну-другу поему, асонансом закусюючи. Чи вони до нього заскочать,— жінка, дивись, сяку-таку гумореску на салі чи на маслі підсмажить,— життя йшло.

А розстріляний — куди підеш?

Одна дорога — на небо.

А там уже куди визначать: у рай чи в пекло.

Перших сорок день і душа поблизу моталась. А як уже вона зібралася у «вишину горнюю»,— учепився й він за нею.

У небесному відділі кадрів заповнив анкету.

Зав подивився:

— Великомученик?

— Дуже,— каже,— великомученик.

— За Україну?

— За неї,— каже,— за неньку.

— В рай!

Перед раєм, як водиться, санобробка. Ну, постригли, поголили.

— Не голіть,— просить Остап,— вуса запорозького, бо потім,— каже,— тяжко буде національність визначити, позаяк... (згадав-таки, дякувати богові!), позаяк,— каже,— оселедець сам виліз...

— Так у який вас,— питає його заврозпред,— рай? Спільний? Чи, може, хочете в окремий?

— А хіба у вас,— питає,— тепер не один рай?

— Ні. Раніше був один, спільний для всіх, а тепер різні раї пішли.

— Слава тобі, господи! — каже Остап.— Нарешті! А я,— каже,— боявся, що доведеться в однім раю з росіянами бути. Мене,— каже,— в наш рай. Самостійний. Автокефальний.

— Прошу! — каже заврозпред.

Заводить Остапа у самостійний рай. Глянув — серце затіпалось-затіпалось. Самий вишник і весь у цвіту. Любисток. Рута-м'ята. Хрещатий барвінок. Волошки. Чебрець. Євшан-зілля. Тече річка невеличка. Стоїть явір над водою. На яр дуб схилився. По той бік гора, по цей бік друга. Очерет. Осока.

І в тім раю на вишеньці соловейко щебетав.

— Курський? — питає Остап.

— Хто курський?

— Соловейко,— питає,— курський?

Райська гурія в кубовій спідниці зразу руки в боки:

— Що ви, пане, трясця вашій матері, з глузду з'їхали, чи що? Який курський? Щоб в українському раю та курський соловей... Та стонадцять чортів тому в душу, хто так навіть подумати може! Та повилазили б йому очі, хто це побачити може. Та триста йому на пуп болячок-пампушок! Та...

Підбігає друга, в запасці, червоною крайкою підперезана.

— Ой, мені горе, що не вмію так лаятись, як моя кумася!

— Наш рай,— зразу ж пересвідчився Остап.

— Та ти знаєш, бешиха тобі в живіт, що ми, як тільки відавтокефалились, всіх курських солов'їв видавили. Та ти знаєш, що в нашому раю має право співати тільки той соловей, що виплодився не далі як за п'ять верстов од Білгорода. А ти — курський! Та стонадцять...

— Та це я,— Остап каже,— не з національного, а з орнітологічного боку.

— То ж бо й є!

Ходить Остап по раю, роздивляється.

— До чого-таки рай. Ну, просто тобі рай — і квит.

Всі в українських строях, грають на бандури, на ліри, на сопілки, на бубни.

Танцюють гопака та метелиці.

Гурії живуть по коморах: як тільки яку покохав, так і в комору.

Їдять галушки, вареники, сало, ковбаси, капусту, локшину та путрю.

П'ють оковиту, варенуху та мед.

Їздять тільки на волах. На конях тільки вершники-козаки.

Панів простий люд у ручку цілує. Пани простий люд канчуками лупцюють.

Національність — тільки українці та українізовані німці.

— І як же ви так,— питає Вишня,— влаштувались? Хто вам допоміг?

— А це друзі,— кажуть,— наші, гестапівці. Бо це наш рай, самостійний і ні від кого не залежний...

— А хто ж за директора у вас?

— Вакансія. Ждемо нашого дорогого потомка старовинного козацького роду Гітлеренка.

— А-а! Ну, тоді й я тут залишусь,— каже Остап.— Все життя мріяв панів у руку цілувати. На землі не довелось, хоч у раю натішусь.

І живе тепер Остап Вишня у раю, в карти грає та свербигуз їсть.

Оце найправдивіша правда про настоящого Остапа Вишню.

* * *

А що ж воно за Остап Вишня, що й тепер оце по більшовицьких газетах пише?

Ну, ясно, що це більшовицька фальшивка.

За паспортом справжнє прізвище теперішнього Остапа Вишні «Павел (через ять) Міхайловіч Губенков». З Рязанської області, хоч дехто запевняє, що він насправді із Вільнюса і що мати його — польський ксьондз, а батько — знаменитий єврейський цадик. Останні відомості не перевірені. Назовні він такий: руда борода «клінушком», весь у личаках, тричі на день їсть тюрю й безнастанно грає на балалайку, приспівуючи: «Во саду ли, в огороде».

Як напише щось у газету, зразу біжить до Дніпра і п'є з Дніпра воду: хоче випити Дніпро.

Ось хто такий — теперішній Остап Вишня.

...Вип'ємо... пробачте, помолимось, панове, за упокой душеньки великомученика Остапа Вишні.

Хай буде йому земля пером!

Самопишучим.

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКА НАЦІОНАЛІСТИЧНА САМОСТІЙНА ДІРКА

По деяких селах українсько-німецькі банди переховуються по схронах, зроблених у вигляді викопаного в землі великого нужника.

(Факт)

Та й потягли Івана Темного будувати українську самостійну, навіть од розуму не залежну, державу.

Почвалав Іван Темний на державну роботу.

Прийшов, дивиться — стоїть державний будинок, такий, як і в царів та цісарів навіть був: у такі будинки і царі і цісарі пішки ходили.

Одразу трохи був здивувався Іван Темний, що треба в державну дірку влазити, та проте поліз — вся ж самостійницька держава туди лазить, бо другого державного ходу нема, та, до того, ще й дуже вже йому ту самостійність вихваляли.

І недарма вихваляли, бо такої самостійної держави, щоб усе населення разом з державною владою мали за державні кордони саму тільки дірку,— такої держави, ще й як і світ стоїть, не було.

Проліз Іван Темний у державу.

Назустріч йому лізе рачки голова держави.

Іван до нього:

— Здорові були.

А голова української держави йому на відповідь державною мовою:

— Гутен таг!

— Як ся маєте? — Іван питає.

А голова української держави йому:

— Вас?

— Та ні, я питаю вас!

Підійшло до Івана державне населення — чоловіка з п'ятнадцятеро, а то, може, й з двадцятеро, показують Іванові територію державну.

— В оцьому,— кажуть,— кутку — гори, а в цьому кутку — море! Хай живе самостійна держава!

І почав Іван Темний державу свою українську самостійну будувати.

Іван Темний з діда-прадіда — селянин, все життя по господарству порався, в збіжжі та в товарі кохався.

З'явилися і тут у Івана Темного цілі табуни бліх, отари вошей, обріс Іван, замість пшениці та жита, волоссям і на обличчі, і в носі, і у вухах.

Прийшов якось темної ночі з дірки додому, попереляку-вав дітей, настрашив дружину.

Так і жив у самостійній українській державі Іван Темний, чухаючись та з німецького автомата у чесних своїх земляків стріляючи.

Жив, аж поки прийшла його дружина, взяла за скуйовджене волосся, витягла з державної дірки, привела до представників радянської влади, вклонилася та й каже:

— Простіть, товариші, мого Івана Темного, дозвольте йому дома жити та чесно працювати, а я хоч українсько-націоналістично-німецькі державні воші йому повичісую та іржавою косою шерсть пообрізаю! Простіть, може, ще з нього люди будуть!

Простила радянська влада Івана Темного, обдуреного, затурканого агентами гестапо — українсько-німецькими націоналістами.

Живе тепер Іван Темний не в державній дірці, а у власній селянській хаті.

Живе, працює...

Тільки дітки Іванові, прокинувшись інколи вночі та згадуючи, як їхній татко українсько-німецьку державу будував,— од жаху здригаються та щільніше до своєї мами пригортаються.

ХЛЮСТ

А Бандеру хіба не заарештували німці? Хіба він не сидить у німецькій в'язниці?

(Зойк щирого бандерівця)

Стоїть українсько-німецька самостійна державна дірка. Глупої ночі, на всі боки озираючись, присідаючи й підстрибуючи, як наполоханий вовк, наблизилася до дірки людина.

— Тю! Хто ж це на дірку купу костриці висипав?!

— Та яка там костриця?! То моя голова, а не костриця. Це — я! Український фюрер усього Правобережжя! Голову на прогулянку випустив! Задуха в державі! Територію треба розширювати, а то тхне, хоч плач! Ніде населенню розпросторитись. Воно к весні йдеться; гори розтали, і моря вийшли з берегів — нема ногою де ступити!

— А для мене місце знайдеться?

— Та як-небудь! А ти звідки?

— Од батька!

— Ну, як воно там? Чи скоро вже Київ візьмемо?

— Київ?! Який там Київ, коли й самого батька взяли!

— Як? Хто взяв?!

— Німці!

— Кого? Бандеру?! Батька нашого?!

— Та його ж!

— Куди?

— У в'язницю взяли!

— Та ну?

— От тобі й ну! Ось листа мені дав, щоб дружині його як-небудь передав!

— От тобі й маєш! Ну, лізь у дірку, поговоримо.

Купа костриці зникла в дірці, а за нею, крекчучи, поліз туди державно-самостійний дипломатичний кур'єр від самого верховного фюрера українсько-німецької самостійної й ні від кого не залежної держави.

— Хлопці! — промовила костриця.— Гість у нас! Візьми который лопату та підгорни гори до стінки, бо нема куди людині й ноги простягти. Та канал би од моря прокопали, отам, поза південним кордоном, бо бачите, уже по всій території море пішло. Та копай обережно, щоб солома в головах не підпливла! Копай глибоченько, може, який закордонний корабель припливе...

— Копали вже...

— Копай, я тобі кажу! Це справа не проста, а справа державна, канали копати!

— Казали, що міністром буду, а воно тільки те й робиш, що гори підгортаєш та канали копаєш!

— Не базікай! Копай! Більшу дірку викопаєм, то й тебе міністром на лівий закуток призначимо! Ну, сідай, кур'єре. Так як же ж воно так? То казали, що гетьманом усієї самостійної України буде, а то взяли та в тюрму? Що ж воно це таке?

— А я знаю?!

— А хто ж знає?

— Вони знають!

— А нам хіба не цікаво знати? А що ж він там у листі до дружини пише? Не читав?

— Не читав, бо запечатаний! Хлібом заклеєний і державним пальцем припечатаний!

— А може, як-небудь можна? Прочитаємо, хлібом заклеїмо й пальцем припечатаємо! Га?

— Пальці ж у нас не державні!

— Як не державні?

— Та воно-то державні, так не верховні!

— Та хто додивиться?!

Умовила костриця державного дипломатичного кур'єра, і листа вони розпечатали...

Самостійний український фюрер самостійної українсько-німецької держави пише до своєї самостійної фюрерихи:

«Гутен таг, майне лібер Химіє Калістратівно!

Во первих рядках мого до вас листа, хайль Гітлер!

Во других рядках мого до вас листа, хайль Гіммлер!

Во третіх рядках мого до вас листа, хайль Герінг!

Во четвертих рядках мого до вас листа, хайль Кох!

Теперечки, після всіх «хайлів», майн лібер Химіє Калістратівно, сповіщаю я вас, що я,— слава тобі, майн гот! — сиджу в тюрмі. Покликали мене сам гер Гіммлер (хайль!) і дали спочатку ручку поцілувати. Я поцілував та й кажу: «Дозвольте ще й нижче поперека!» А вони кажуть: «Ніззя, бо в мене,— кажуть,— там після Франкфурта-на-Одері чиряк сів!» Вони з Одеру на самохідному доті їхали й нижче попереком в амбразуру вгрузли та й перестудилися. «Поцілуєш, — кажуть, — після Франкфурта-на-Майні, а тепер, — кажуть,— у тюрму сідай, бо треба,— кажуть,— так зробити, що ми вроді з тобою посварилися і що ніби ти проти нас! Ферштейн?» — питають. «Ферштейнаю,— кажу,— ласкавий пане!» І знову їх у ручку! «А своїм,— кажуть,— бандерівцям перекажи, щоб по схронах ховалися. Ферштейн?» — питають. «Ферштейнаю,— кажу,— ласкавий па-

не!» І знову їх у ручку. «А ти,— кажуть,— у тюрмі сидітимеш. Радянська влада і весь народ думатимуть, що ти й усі твої дер банди проти нас! А раз проти нас, то, значить, за них! Ферштейн?» — питають. «Ферштейнаю»,— кажу — і знову їх у ручку. «А про тюрму не турбуйся, буде непогано! Годуватимуть! Афидерзейн!» Уклонився я їм низенько, ще раз ручку поцілував, і вони пішли... Отже, майне лібер Химіє Калістратівно, все гаразд! Їсти дають. Ранком кава, на обід вурст з пшоняної каші, а ввечері вурстхен з свинячого кізяка,— в них, кажуть, найбільше вітамінів «Г». Живу, одне слово, непогано (хайль Гіммлер!). Сидітиму, доки скрізь дізнаються, що мене заарештовано, а потім випустять. Полатай підштанки, та латки клади краще з ковдри, бо скоро на гетьманський престол сяду, так щоб не муляло.

Обнімаю тебе, майн лібер фюрериха, майбутня фюрерогетьманова, Химіє Калістратівно!

Твій фюрер гетьман Степан Бандера».

Подивилася кострица на дипломатичного кур'єра, а кур'єр на кострицю.

Кострица й каже:

— Так он воно як! Хитрий, падлюка!

— Як ти сказав? — кур'єр до нього.

— Хитрий, — кажу, — наш пан фюреро-гетьман!

— То ж бо й є.

— Ну, підгортай, підгортай, хлопці, гори! Та канал прокопуйте! Спать треба лягати. На справжню державу закандзюбилося! Гетьманові вже підштанки латають!

«ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР»

На оті самі три дні, на які гестапо дозволило Степанові Бандері заснувати українсько-німецьку самостійну і ні від кого не залежну державу, Степан Бандера призначив на прем'єр-міністра своєї триденної держави відомого (ой, та ще й як відомого!) самостійного політично-громадського діяча Стецька.

По смерті славнозвісного українського письменника Грицька Квітки-Основ'яненка, що сватав був свого Стецька в Харкові на Гончарівці, Стецько, діставши гарбуза від Уляни Шкуратової, пішов із Слобожанщини аж на львівські землі, там оселився й став за родоначальника всіх тепе-

рішніх Стецьків [1], до роду яких належить і триденний прем'єр триденної самостійної українсько-німецької держави— пан Стецько.

Прем'єр дістав у спадщину, за відомим законом атавізму, всі властивості й таланти свого, уславленого Г. Ф. Квіткою-Основ'яненком, прапрапрапрадіда.

Властивості ті й ті таланти Стецькові прекрасно схарактеризувала Одарка Шкуратова, Улянина мати, що до її дочки сватався Стецько:

Одарка

Усяк зна,
Що в вашого сина
Та клепки нема...

Стецьків батько

Тобто як?

Одарка

Та так:
Прибитий на цвіту!

На таку характеристику Стецьків батько нічого більше не міг одказати, як тільки: «Тю-тю!»

Та ще: «Фіть, фіть!»

«Нема клепки», «прибитий на цвіту» — якого ж іще треба прем'єр-міністра для самостійної й ні від кого не залежної українсько-німецької держави?!

Бандера зразу ж ударив маніфеста про призначення Стецька на голову ні від кого не залежного уряду.

Прибіг до Стецька дипкур'єр:

— Вас на прем'єра призначено!

— А що у вас сьогодні варили? — питає Стецько.

— Кашу!

— Ги-ги-ги-ги! Каші хочу, каші, каші! — гаркнув прем'єр та зразу в танець, з радості, що і прем'єр, і каша є.

Так, підтанцьовуючи та співаючи:

Ішов Стецько льодом,
Свинка огородом,
Подай мені, моя мила,
Свою білу ручку!—

і прибув Стецько до пивної «Гальба», де мав резиденцію верховний уряд самостійної українсько-німецької держави.

— Катай,— каже Бандера,— прем'єре, урядову декларацію!

— Ги-ги-ги! Кататиму! — каже прем'єр.

— Катай!

— Панове! — почав прем'єр.— Напечемо коржів, зомнемо маку, та намішаємо з медом, та й посідаємо, та й їстимемо (о п л е с к и). Це основне завдання! А щодо державної промисловості й фінансів, то тут я вже не зумів пальців перелічити. Та й до біса ж їх на руках! Станеш їх лічити, то так один одного й попереджа. На якого гаспида так багацько пальців? Еге! А я знаю! Ось бач, Бандеро! Як би ти з одним пальцем та зложив собі дулю? Еге! Не можна, бо хоч як, то не можна! О! Та підемо до гестапо... (Б а н д е р а: «Правильно»!), а там і надають: хто сукна на шапку, хто пояс, хто ренського, хто хустку (о п л е с к и). Та свого батька, Бандеру, поважатимемо, бо він же ж таки батько, «хоч і поганенький, мов ликами шитий, а все-таки батько» (о п л е с к и). Щодо освіти, то таке собі хай буде, щоб ми світ увесь узнали:

Отсей світ,
Такий світ,
Який собі довгий!
Цілий день проходиш,
Кінця не знаходиш.
Коли б він,
Коли б він
Та був коротенький,
Щоб тут поле,
А тут ліс,
Недалеко б дідько ніс.
Щоб не довго до них швендять,
А швидш дочухрати,
А то швендяй,
Швендяй, швендяй...

Я кінчив. (Б у р х л и в і о п л е с к и в с ь о г о у к р а ї н с ь к о - н і м е ц ь к о г о с а м о с т і й н о г о у р я д у.)

І заурядували.

Хоч і не довго, всього тільки три дні й урядували, проте такого уряду, такої урядової декларації, як світ стоїть, ще не було.

Державний самостійний уряд ухвалив резолюцію:

Тара, бара, мара, деларжан!
Туру, буру, муру, акерман!
Бендер, кардаш,
Дюпень, мар'яж,
Йок, пшик! Йок, пшик!

Так і вийшло: пшик!

Резолюція, значить, правильна!

Такого уряду й такого прем'єра, я ж кажу, ніде ще не було.

Одне слово, Стецько такий, яким і має бути прем'ер-міністр українсько-німецької самостійної і ні від кого не залежної держави!

«ПОБРАТИМИ»

У Канаді, в дружній з Радянським Союзом державі, не знаємо вже, з яких саме причин — чи державних, чи приватних — існує антирадянська організація — Канадський український комітет [1].

Що роблять члени антирадянського Канадського українського комітету, які кличуть себе українськими націоналістами і мріють про якусь українську самостійну й ні від кого не залежну державу?

Вони збирають канадські долари в фонд допомоги українсько-німецьким націоналістам, гестапівським агентам, що їх залишили Гітлер, Гіммлер [2] та Геббельс [3] на терені західних областей Радянської України для шпигунської й диверсійно-підривної роботи в тилу Червоної Армії з німецькою зброєю і фондами, з німецьких рейхсмарок складеними.

Що ж виходить?

На Західному фронті канадська армія з німецькою фашистською армією воює, а на Західній Україні канадський долар з німецькими вишкребками братається.

Пікантно.

А для чого ж іще канадські українські націоналісти збирають долари, крім допомоги шпигунству та диверсіям на західних областях Радянської України?

Про це більше ніж одверто в канадському парламенті заявив український націоналіст Глинка.

Він сказав, що Канадський український комітет, а також американський «Конгрес американців українського походження» [4] треба прохати «направити делегації на всілякі міжнародні конференції з метою забезпечити інтереси України».

Так!

«Інтереси України»...

Якої?

Радянська Україна вміє, зможе захищати і вже захищає свої державні інтереси, приміром, хоча б на міжнародній конференції в Сан-Франціско.

Щось іще ми не чули, щоб у Канаді був коли-небудь за гетьмана Богдан Хмельницький, за українського національ-

ного поета-революціонера Тарас Шевченко і щоб канадський парламент звався Верховною Радою Української Радянської Республіки.

Американської України?

Так само до нас іще не доходили відомості, щоб небіжчик великий президент Франклін Рузвельт[5] чи новий президент Трумен[6] зверталися до американського конгресу з пропозицією українізувати Сполучені Штати Америки.

Інтереси якої ж України збирається забезпечити Канадський український комітет?

Ясно якої: тієї «України», що з волі Гітлера та Гіммлера переховується по схронах у державних самостійних дірках.

Значить, Канадський український комітет збирає долари ще й для того, щоб було на що послати делегатів на міжнародні конференції від державних самостійних дірок.

Ну, приїдуть отакі собі «дірчані» делегати.

Ох, і клопоту ж буде для членів якоїсь міжнародної конференції з тими «делегатами».

А особливо для її президії.

Люди в лісі позвикали жити, по-людському говорити розучилися,— тільки виють та зубами клацають,— ну, що з ними робити, як із ними порозумітися?

Довезти ще якось у залізних клітках на конференцію можна, а як же там,— хоча б і в Сан-Франціско,— де їх там держати? У клітках сан-франціського зоологічного саду, чи що?

Ну, виведуть на цепу такого делегата на трибуну, завиє він по-вовчому,— хто ж зрозуміє?

Де перекладачів узяти?

Повиють, повиють, а користь з того яка?

І мороки багато, і користі ніякої.

З цієї причини нам здається, що нема ніякої рації посилати делегатів з дірки на міжнародні конференції.

Краще вже,— та й доцільніше,— для зміцнення й дальшого розвитку такого кревного побратимства членів Канадського українського комітету з агентами гестапо-українсько-німецькими націоналістами — всьому комітетові in corpore, на чолі з членом канадського парламенту Глинкою, лізти до бандерівців у їхню самостійну дірку.

Логіка — вона таки є логіка.

ЛЕНІНГРАД І ЛЕНІНГРАДЦІ

ЛЮБОВ

Ленінград...

Що до цього слова додаси і що з нього викинеш? І Петро Перший, і Ломоносов, і Державін, і Пушкін, і Лермонтов, і Гоголь, і Крилов, і Достоєвський, і Щедрін, і Некрасов, і Шевченко, і Репін, і Сєченов, і Бехтерев, і Павлов.

І Суворов...

І Ленін...

І Смольний...

І перші заграви Великої Жовтневої соціалістичної революції.

І Кіров...

І, нарешті, страхіття блокади, чудеса героїзму, відваги й мужності...

І пафос відновлення й відбудови.

Город мислі, науки, літератури, революцій, героїзму, пафосу і ентузіазму...

Як багато всього поклала історія на гранітні плечі города-красеня, города-богатиря!..

Але це ж іще не все.

Ленінград має ще ж і Неву, і Невку, і Фонтанку, і Мойку, і канали, і острови, і Невський проспект, і Адміралтейський шпиль, і Петропавловську фортецю, і Шліссельбург, і Петергоф, і палаци, і музеї, і заводи, і фабрики, і сади, і парки, і сквери... І пам'ятники... І Олександро-Невську лавру, і багато ще дечого...

І це ще не все.

Ленінград має ще ленінградців і ленінградок...

Кожний ленінградець і кожна ленінградка мають у своїх грудях — серце...

Гаряче серце.

Бронза «Мідного вершника», граніт Неви, брук Невського і зелень дерев знають і відчувають, що те гаряче серце ленінградців і ленінградок належить їм...

І ніколи і бронза, і граніт, і зелень, навіть в найстуденніші ленінградські дні, не бувають холодними: їх обгортає й гріє гаряче серце ленінградців і ленінградок.

Серце...

Де серце — там і любов...

Коли говорити про Ленінград, не можна не говорити про любов.

Про справжню любов — ніжну й щиру, гарячу й самовіддану, глибоку й зворушливу.

— Хто й кого ото так любить? — запитаєте.

Ленінградки і ленінградці люблять своє чудове місто Ленінград. Люблять ніжно й щиро, гаряче й самовіддано, глибоко й зворушливо. Любов та промениться з їхніх очей, з їхніх постатей. Вона в їхніх руках, у роботі, в поведінці і в голосі.

— Я — ленінградець! Я — ленінградка!

Коли ви почуєте ці слова,— а ви їх почуєте обов'язково і не один раз! — ніколи не відчуєте в них хвастощів та пихи,— ні! — бринить у тих словах тільки або ніжна гордість, або гордовита ніжність.

— Я гордий, — чи горда, — що маю честь бути громадянином Ленінового міста, і я щасливий,— чи щаслива,— що віддаю городові-героєві любов свою.

І тоді цілком зрозуміло, чому так чисто на ленінградських вулицях, чому так швидко, за якийсь один рік після блокади,— позагоювані гарматні та бомбові рани на ленінградських будівлях (принаймні в центрі), чому на кожній вулиці ви бачите ремонт будинків, чому доріжки в скверах та садках посипані піском, чому такі чистенькі й веселі, пофарбовані свіжою фарбою, трамваї і тролейбуси.

І не подумайте сказати ленінградцеві чи ленінградці, що, мовляв, і у нас не гірше, а може, навіть і краще, як у вас (це, звісно, коли вам захочеться трішечки хвастонуть!), що й ми, мовляв, своє місто не менше од вас любимо (це, звісно, коли вам хочеться трішечки позадаватись!),— ніколи цього ленінградцям не говоріть.

Бити вони вас не битимуть,— ленінградці народ дуже чемний і дуже гостинний,— проте таким поглядом на вас подивляться, що краще б ударили.

А найгірше в цьому для нас те, що вони мають право так дивитись.

Ну, не будемо про це говорити, давайте краще про любов...

Ну, от, приміром, пам'ятники...

«Мідний вершник», «Первому Вторая» — скульптурне чудо.

«Первому» — це тому, що «Россию вздернул на дыбы» [1].

Петрові Першому, теслі й імператорові [2].

З якою трепетною любов'ю загортали його ленінградці й ленінградки землею, піском і щебенем, «насипали високую могилу» над ним, щоб не пошкодила його ворожа бомба чи снаряд...

І врятували гордість і любов свою.

І знову рветься з постаменту, готовий через ріку Неву перестрибнути, гарячий мідний огонь-жеребець, і ви чуєте,

як тріщать поводи в руках теслі й імператора, що того жеребця стримує.

А навкруги стоять радісні ленінградці і ленінградки, і від променів у їхніх очах на міді коня й вершника золоті зайчики стрибають.

Єсть у Ленінграді, на Невському проспекті, Анічков міст.

Славний той міст знаменитими чотирма вороними бронзовими кіньми. Коні таки справді знамениті...

Скільки в них руху, скільки скаженого якогось запалу, що боязко за тих силачів, що їх здержують.

Дивишся на тих коней і думаєш: от іще раз рвонеться, опиниться бідолаха силач під містком, а коник — хвоста трубою і — вздовж по Невському.

— Лови мене! Держи мене!

Так і підмиває тебе підбігти до вороного й гаркнуть:

— Тпр-р-р-р! Стій, не балуй!

Отакі коні...

Почалась Велика Вітчизняна війна.

Фашисти під Ленінградом.

Обережно, любовно знімають ленінградці й ленінградки своїх улюблених коників з їхніх п'едесталів і закопують у сусідньому садку глибоко в землю...

І лежать баскі коні глибоко під землею, а ленінградці й ленінградки над тимчасовою їхньою могилою квіти садовили...

І так аж до тої пори, коли німці так рвонули від Ленінграда, що чи наздогнали б їх баскі коні...

Червень 1945 року...

Вороні красені коні знову на своїх місцях на Анічковому мосту.

Мабуть, чи не весь Ленінград брав участь у процесі і в процесії «воскресіння» своїх улюбленців...

Ніякі заборони й попередження міліції не скупчуватися, не заважати роботі по перенесенню коней на свої місця,— успіху не мали.

Кожен ленінградець і кожна ленінградка вважають за свій обов'язок хоч чим-небудь, хоч трішечки, хоч крихітку дати і свого труда, і своєї любові до такої великої торжественної справи, як перенесення скульптурних шедеврів на свої місця.

І стоять вони тепер на мосту своїм, ще баскіші, ще гарячіші, ще вороніші, ніж колись були.

Ніби відповідають на любов ленінградок і ленінградців до них потроєнням своїх знаменитих властивостей.

А ленінградці купами стоять і милуються з них.

І хоч куди б ви йшли чи зайшли,— чи то на вулиці, чи в магазині, чи в парикмахерській, у кав'ярні, в їдальні — скрізь ви чуєте:

— А коники наші на Анічковому мосту стоять! Бачили?

— Аякже. Бачив. Як не подивитись!

. . . . . .

Щасливий Ленінград — город-богатир, город-герой, що має таких у себе ленінградців і ленінградок...

Щасливі ленінградці й ленінградки, що живуть у такім прекраснім городі, городі Леніна, городі сліпучої слави, сяєво якої промениться над усією нашою Радянською Вітчизною.

Щасливий Ленінград, що має за свою Вітчизну — Радянський Союз.

Щасливий Радянський Союз, що має в собі місто Ленінград.

Хай благословенна буде і хай росте любов ленінградців і ленінградок до свого героя города.

Хай ще буйніше розквітне любов до славного міста в серцях усіх радянських громадян.

І до своїх рідних городів так само.

ЛЕНІНГРАДКИ

Мені аж ніяк не хочеться, щоб хто-небудь подумав, що все, що я говоритиму про ленінградок, робиться тільки через те, що, мовляв, хто ж таки, бувши у привітних господарів у гостях, каже господині:

— Ну, яка ж таки, хазяюшка, ви нечепурна та несимпатична! І пироги у вас глевкі! І діти ваші хулігани! А чоловік — п'яниця! Бабуся ваша завтра вмре! І взагалі не розумію, чому вас і досі ще тролейбус не переїхав?!

Таких гостей не буває.

Гості завжди чемні та ввічливі, але ми, бувши чемними та ввічливими ленінградськими гостями, говоритимемо про ленінградок з почуттям найщирішого захоплення, подиву і найглибшої пошани не тільки через те, що ми гості...

Один із потомствених ленінградців, прекрасний поет Олександр Прокоф'єв [3], правда, одразу нам заявив:

— Киньте, хлопці, дурниці! Які ви в чорта гості?! Ви в себе вдома! Понятно?!

«Понятно» то воно «понятно», та після такої заяви ще трудніше, бо, виходить, що писатимеш про свій дім, про себе, значить, а, як відомо, сама себе хвалить тільки гречана каша.

Отже, для делікатності треба, щоб ми були ленінградськими гостями.

Я заздалегідь знаю, що, навіть як я землю гризтиму, ви мені не повірите, що ленінградки ні в трамваях, ні в автобусах, ні в тролейбусах не штовхаються.

Я сам не вірив... І досі ще, думаючи про ці дивовижні властивості ленінградських жінок, сам собі говориш:

— Не може бути!

Нічого не поробиш: факт!

В Ленінграді ви входите в трамвай, чи в тролейбус, чи в автобус спокійно, чинно, благородно, і коли вам треба пройти вперед, вам дадуть дорогу та ввічливо ще й скажуть:

— Будь ласка!

Ленінградки ремонтують своє рідне місто.

На кожній улиці ви побачите — і не на одному будинкові,— там риштування, там «колиски», а на риштуваннях і на колисках ходять, стоять і сидять ленінградські жінки.

Вони загоюють рани свого красеня города, заподіяні німецьким звіром, вони чепурять свій коханий Ленінград.

Вони дуже вже багато зробили з того часу, як розірвано було фашистську блокаду героїчного міста.

І знову ж таки не повірите: штукатурщиці, каменщиці, ремонтуючи будинки і вулиці, не заляпують вас, коли ви повз них проходите.

Вас обов'язково, коли ви самі не помітите, попередять, щоб ви обійшли це місце, а коли й не попередять, то припинять роботу, доки ви пройдете.

Не так, як деінде:

— Проходьте, проходьте!

А в цей час вам на бриль ціла лопатка глини:

— Ляп!

Ленінградки щодня миють свій Ленінград.

Ми гостювали в Ленінграді чудесної ленінградської весни, коли привітно усміхалось сонце, зеленіли дерева, ленінградки ходили своїми широкими й просторими вулицями з букетами конвалій, і перламутрилися ленінградські ночі...

І щодня ленінградки мили свої вулиці.

І не обливали вас...

Попервах, маючи все-таки деякий життєвий досвід, я, побачивши ленінградку із шлангом в руках, зразу вдарив швиденько на той бік вулиці, незважаючи навіть на те, що не було напису: «Переходити тут!»

Дома, коли тебе обіллють, замість тротуару, то ти знаєш де сушитися, а в гостях незручно мокрою куркою ходити.

Перейшов і дивлюсь, що ж воно буде?

І що ж ви гадаєте: проходять ленінградці повз той страшний шланг, і ніхто не обтрушується, ніхто обличчя не витирає, і навіть ніхто не підстрибує, щоб лиск на черевиках урятувати.

Тоді й я ризикнув. Знову перейшов вулицю і поволеньки, не поспішаючи, попрямував прямо на шланг.

Іду, а сам собі думаю: «Ну,— думаю,— доведеться, мабуть, підскочити та: «Ух! Ух!» — вроді як колись у Псьол з водяного млина пірнав».

Нічого подібного.

Підійшов до шланга, ленінградка пальцем припинила струм, сказала «будь ласка», і я собі пройшов сухий, як порох!

Я хочу попередити, що те, про що я говорив і далі говоритиму, я роблю од щирого серця, говорив і говоритиму, як про непреложні факти, самі по собі факти. Нікого я не маю на думці ні з ким порівнювати...

Ленінградки — красиві.

Це зовсім не значить, що по інших наших прекрасних містах і містечках, селах і селищах жінки некрасиві.

Скрізь наші жінки красиві! Скрізь-скрізь! Але, невважаючи на це, ленінградки красиві!

Викрутився чи ні?

Вони красиві зовнішньо: стрункі і голубоокі, привітні і чепурно одягнені...

Але ще красивіші вони красою внутрішньою. Красою жінки-героїні, що пережила страшні, невимовно жахні роки нечуваної блокади, пережила, перенесла і перемогла разом із своїм батьком, братом, чоловіком, разом із своїм бойовим другом — Червоної Армії воїном.

Не може не світитися цей героїзм в її променистих очах, не може вистраждана нею перемога не підносити гордовито її ніжно-стрункy фігуру...

Не може ленінградка бути некрасивою і зовнішньо і внутрішньо.

І ленінградка — красива.

Це — взагалі...

А оце — зосібно.

Тролейбус...

Тролейбуси в Ленінграді новенькі, чистенькі, літають ленінградськими вулицями прудко.

Здивував нас такий факт: пасажири в тролейбусах переважно чоловіки.

І все якось вони так у тролейбусі розташовуються, що заповнюють передню частину машини.

«В чім річ?» — думаю собі.

Додивився-таки.

Ну на який тролейбус не глянеш — водій (шофер) обов'язково молода і, до того, гарна дівчина.

Ну й зрозуміло, що пасажири переважно чоловіки, і всі товпляться наперед.

Самому теж довелося у тролейбусні пасажири пошитися.

Не можна витримать!

Та де ж витримати, коли спереду сидить водій, як квітка, кабіна уквітчана конваліями, черемхою, тюльпанами,— їдеш, як у казці...

Ай да й ленінградці!

Ну, ясно, що при такій організації тролейбусного руху місячний план перевозок пасажирів виконується за півтора дня.

А що робиться, як зірветься оте тролейбусне коліщатко, ролик отой з дроту?!

Ви б побачили!

Всі пасажири стрімголов кидаються того ролика до дроту пристроїти один поперед одного.

А водій стоїть, посміхається:

— Не всі разом, громадяни! Дайте он тому блондинові, хай він! Іншим разом як зіскочить, тоді ви пристроїте!

Блондин — сам не свій. Лице щасливе, посміхається, і вже так пристроює того ролика, так пристроює: одно око на роликові, а друге на водієві...

Мені так ні разу й не пощастило ролика пристроїти: молодші затирають.

Ленінградська жінка...

Хай буде щаслива, хай буде весела ленінградська жінка після всього пережитого.

Хай виростуть її немовлята, що їх так багато ми бачили по ленінградських садках, парках і скверах.

На її втіху і на ще більшу славу її города, города-героя!

— Ми любимо свій город, дуже любимо,— сказала мені ленінградка.

— Я бачу це, пересвідчився в цьому,— одказав я їй.

— І що ви на це скажете? — запитала вона.

— Одно можу з сумом сказати: як жалко, що я не Ленінград!

ГЕРОЇ ГОРОДА-ГЕРОЯ

Ленінград — город-герой.

Як це розуміти?

Чи може бути так, що от стоїть собі город, стоїть віками, і раптом,— в найтрагічніші часи свого буття,— він, город, сам собою робить героїчний подвиг, достойний Золотої Зірки Героя...

Очевидно, що так бути не може.

Славою героя вінчають свій город люди.

Ленінградці в страшні часи тяжкої блокади уквітчали гранітні груди свого міста Золотою Зіркою...

А от спитайте когось із ленінградців, хто пережив усю блокаду:

— Ви — герой?

Подивиться ленінградець на вас так, як дивиться лікар на пацієнта, усміхнеться і піде далі...

І хоч скільки б ви таким способом шукали серед ленінградців і ленінградок героїв,— не знайдете...

Нема героїв...

А от, не дуже дошукуючись героїв, поїдьте ви на околиці города-богатиря.

Там вам покажуть передній край героїчної оборони Ленінового міста, а за кількадесят метрів передній край гітлерівців і скажуть:

— Отут ми стояли на смерть! І ні на крок назад!

Тоді ви озирніться: ви побачите димарі заводу ім. Кірова, будівлі великого міста і, може, навіть почуєте дзвінки трамваїв і гудки тролейбусів...

А поруч вас — руїни славнозвісної Пулковської обсерваторії [4].

І вам іще скажуть:

— Захоплення гітлерівцями Пулковських висот — означало б для Ленінграда смерть. І ми стояли на смерть. Смерть не встояла, а ми встояли.

Вам не треба тоді шукати героїв... Ви вітайте кожного ленінградця і кожну ленінградку, чи працює він тепер над відбудовою свого улюбленця города, чи спить вічним сном, благородною ленінградською землею покритий...

І не допитуйтесь у живих, що кожний із них в ті страшні часи робив: чи стояв у бліндажі переднього краю, чи підносив на передній край набої, чи гасив у місті запалю-

вальні бомби, чи рятував поранених, чи годував слониху Бетсі та лева в зоологічному саду, чи закопував у землю бронзово-вороні коні з Анічкового мосту, чи будував над «Мідним вершником» укриття, чи, прориваючись вузькою стежкою Ладозького озера, підвозив зголоднілим ленінградцям і ленінградкам сухарі...

Всіх ви їх вітайте... Живих...

А над могилами неживих скиньте шапку й уклоніться низько.

І вийде так, що, не шукаючи героїв, ви вітатимете героїв живих і шануватимете героїв неживих.

Серед великої і просторої площі «Нового Ленінграда» знайшло собі в дні блокади тимчасовий притулок Гвардійське кладовище.

Вічним сном спочивають там герої-гвардійці...

Ленінградці і ленінградки у вільні хвилини квітчають дорогі могили квітами...

І не треба питати, чию саме могилу прикрасила ніжними конваліями й запашною черемхою ота он чорноброва й кароока дівчина, що печально над могилою голову схилила.

— Ні,— відповість вона.— Родичів особисто моїх тут нікого нема. Тут усі наші рідні.

Як підете в глиб кладовища, то зліва, аж на самому майже краю його, побачите мармуровий постамент.

Під постаментом тим спочиває вічним сном земляк наш Красношапка Микола[5], двадцятилітній сержант, снайпер і уславлений герой оборони Ленінграда.

Далеко від села Луганського, що на Донеччині, до Ленінграда, та не чужа земля покрила молоде снайперове тіло: рідна земля, ленінградська земля.

Знаємо-бо ми, що єсть молоді ленінградці, які спочивають на широких просторах України Радянської,— і не чужа їм земля українська, як не чужа Миколі Красношапці ленінградська земля.

Ось через це саме й пишуть бойові Миколаєві друзі його рідним батькам в українське село Луганське:

> «Дорогі батьки Миколи Красношапки — Марко Пилипович та Параска Сергіївна!
>
> 7 червня 1945 року до нас, бійців відділення імені Миколи Красношапки, приїхали українські письменники.

Ми розповіли їм про Вашого сина-героя, який хоробро захищав велике місто Ленінград, свою Радянську Батьківщину і всіма нами любиму Україну.

Клянемося Вам бути гідними Миколи Красношапки, любити і захищати свій народ, як наш бойовий товариш, який над життя любив свою Вітчизну.

Ми будемо безнастанно удосконалювати свою бойову майстерність, щоб у першу-ліпшу хвилину бути готовими битися з ворогами нашої Вітчизни так, як бився Микола Красношапка,— стійко, вміло і мужньо.

Бажаємо Вам доброго здоров'я, дорогі Марко Пилипович та Параска Сергіївна.

Міцно тиснемо Ваші руки.

Громов, Михайлов, Уварчев, Носков, Гусаров, Дубін, Шушарін, Хомутов, Кузнецов, Єврашев».

Що ж розповіли бойові друзі Миколи Красношапки українським письменникам?

От що.

Було це в серпні 1942 року.

Сержант Микола Красношапка і з ним ще кілька товаришів снайперів зайняли окоп на передовій.

Аж ось після скаженого мінометного й артилерійського вогню пішли фашисти в атаку.

Красношапка першими пострілами валить чотирьох гітлерівців.

Від сержанта не відстають і його товариші.

Німці падають, але по трупах своїх солдатів уперто лізуть уперед.

Ось вони вже біля бруствера.

Скомандувавши: «Вперед!», Красношапка орлом вилітає на бруствер, валить ще кілька фашистів із гвинтівки і — за гранати.

Вибухами гранат він розкидає перші лави фашистів.

Але гітлерівців багато. Вони прориваються в окоп.

— Ні,— кричить Микола,— не буде по-вашому! — І мов той лев, кидається на них. Тріскають од ударів прикладом фашистські голови. Постріл — і Микола падає. Але знову підводиться. Праву йому руку перебито, груди прострелено, але Красношапка лівою рукою хватає з землі гранату і б'є по ворогові.

Німецьку атаку відбито.

Перед нашим окопом десятки німецьких трупів.

Коли Миколу везли в госпіталь, він сказав:

— Хлопці! Я зробив, що міг! Може, й мало я зробив, так вірю, що ви зробите більше! Прощайте! Як тільки видужаю, зразу ж вернусь до вас!

Не вернувся Микола...

Спочиває герой оборони славного Ленінграда Микола Красношапка під білим мармуровим постаментом на Гвардійському кладовищі города-героя...

Микола Красношапка, обороняючи Ленінград, знав, що він обороняє Україну, як знали й славні ленінградці, що, обороняючи Україну, вони обороняють Ленінград. Бо всі вони боронили свою велику Батьківщину — СРСР.

ЛИСИЦЯ

Лисицю найвигідніше полювати взимку, коли земля натягне на себе білу-білу та пухку-пухку ковдру і задрімає зимовим спокійним сном.

Тоді шкурка в лисиці робиться густа-густа, та лискуча, та пухната, а, як відомо, лисицю полюємо виключно через її знамените хутро, що має наукову назву — горжетка.

Лисиці водяться у нас в Радянському Союзі геть-чисто на всенькій території — і на ланах, і на болотах, і в лісах та перелісках.

За весь час нашого свідомого полювання нам доводилося бачити лисиць по всіх вищесказаних місцях і на всіх тих місцях в них стріляти.

Збираєтесь ви, значить, на лисиць.

З цього приводу ви говорите вдома:

— На лисиць поїду! У Сріблянському ярку, казав Йосип Євдокимович, два виводки. Поїду, чотири-п'ять лисичок тарарахну,— от воно: тобі горжетка, мамі горжетка, бабушці горжетка, дедушці горжетка. Це як чотири! А як п'ять,— то й мені горжетка.

Полювати на лисиць,— одягатись треба дуже тепло, бо — зима, доводиться стояти на гону довгенько,— лисиця йде великим колом, доки собаки її тим колом обженуть,— замерзнути можна.

Треба вам знати, що звір,— коли його піднімуть і поженуть гончаки,— робить коло: і заєць, і лисиця, і вовк. Кожний із них, зробивши коло, повертається до того місця, звідки його піднято,— отже, ваша задача не бігти

разом із собаками за зайцем, чи за лисицею, чи за вовком, а стати на місці й чекати та стежити, коли він, оббігши коло, повернеться до свого лігва.

Собаки гонять, як знаємо, уголос, і коли наближається гон,— знайте, що звір іде до вас!

Стежте тоді пильно!

Голос наближається, наближається, наближається.

Ось майнула серед кущів золото-червона стрічка, як блискавка!

Бах! — і нема нічого...

Заєць робить невеличке коло, лисиця — більше, а вовк— той іще більше.

Чекати іноді доводиться довгенько,— отже, одягайтесь тепло.

Одяглися.

Вам удома й кажуть:

— Ти їздиш-їздиш, стріляєш-стріляєш, собак годуєш, а в Ганни Іванівни он яка чорнобурка! І рушниці нема, і собак нема, а чорнобурка — очей одірвать не можна.

— Добре-добре! Трапиться, так гакну й чорнобурку! Тільки в нас, на Україні, чорнобурка трапляється дуже й дуже рідко! Майже ніколи!

— Рідко?! Повні комісійні крамниці!

— Та що ти, господь з тобою! Що ти хочеш, щоб я з гончаками у комісійній крамниці чорнобурку полював?! Добра буде й рудобурка!

— А песці там єсть?

— Єсть!

— Білі чи голубі?

— Рябенькі! Вони тільки на далекій півночі білішають та голубішають. Так, як і куріпки: у нас рябенькі, а на півночі — білі-білі, сліпучо-білі! Так і песці!

Взагалі збори полювати лисицю дуже й дуже, як бачите, складна справа...

В коротенькому кожушку, в повстяниках і в капелюсі на лисичачім хутрі виходите ви з тепло-затишної хати Йосипа Євдокимовича й простуєте до Сріблянського ярка, де:

— Їй-богу, аж два лисичачих виводки!

Йосип Євдокимович старий, досвідчений мисливець і давній ваш приятель, що на своєму віку:

— Тих вовків, тих лисиць, тих зайців, що вже поповбивав, так, вірите, й лічби їм нема!

Ранок. Морозець. Порипує сніжок. До Сріблянського ярка від хутора три кілометри.

Визирнуло сонце. Застрибали на сліпучо-білій,— що й оком її не охопити, — ковдрі мільярди діамантів.

Докучай і Бандит — на смику́.

Докучай іде спокійно, він багато літ прожив уже і багато ганяв і зайців, і лисиць, і вовків,— його вже нічим не здивуєш, а Бандит тільки друге поле починає,— він то рвоне вперед, то повернеться до вас і намагається, підстрибнувши, покласти передні лапи вам на груди, то знову — вперед.

Нервує Бандит.

Рветься і так жалібно-жалібно скавучить:

— Пусти,— мовляв,— дай побігать, дай натішиться! Дивись, як біло скрізь, як хороше, як сніг блищить! Дай покачаться!

Йосип Євдокимович, пихкаючи цигаркою, совітує:

— Пустимо з того боку, од груші, щоб проти вітру. Ви проходьте трохи вперед од груші й ставайте в ліщині, а я на той бік перебреду та за терном сяду. Пустите тоді, як я вже на місці буду! Я потихеньку свисну!

— Гаразд!

— Та зайця не стріляйте! Лисичок спочатку поколошкаємо. Хіба собаки за куцохвостим ув'яжуться,— ну, тоді битимемо, щоб собак звільнити!

— Добре!

У ліщині затишно-затишно.

Утоптується навкруги сніг, щоб зручно було на всі боки повертатися, бо лисиця може вискочити і зцюдова, і студова, і спереду, і ззаду.

Докучай ліг і лежить біля ніг, а Бандит нап'явся, мов струна, підніс голову і нюхає, нюхає, нюхає...

— Які ж запахи проскакують через рожеві твої ніздрі в чистопорідний твій мозок, Бандите? Які? Чи фіалковий од ріпиці пишної «труби» хитрої лисиці, чи густий сморід зголоднілого сіроми-вовка, чи невиразне пахкотіння і уві сні тремтячого зайчика-побігайчика? Які? Ляж, Бандите, заспокойся!

Ви обдивляєтесь навкруги.

Он од ялинки простягся вузенький ланцюжок-слідок і біля груші обірвався.

То — білочка.

Може, спить вона тепер солодким сном, листячком у грушевому дуплі прикрившись, і сняться їй соснові шишки та солодкі горішки.

А он далі трохи покотилися в ярок одна за одною кругленькі ямочки, і де-не-де між ямочками ніжно-легесенький по снігу «чирк».

То лисичка з нічного полювання у ярок одпочивати пішла.

Значить, єсть!

Легенький свист.

То Йосип Євдокимович подає знак, що він уже на місці.

Відпускаються з смика Докучай і Бандит.

— Ну, хлопчики, вперед! Ні пера ні пуху!

Три хвилини напруженої тиші... П'ять хвилин... Ще тиша...

Раптом одчайдушне скавучання Бандита і нервово-густий Докучаїв бас:

— Гав!

Бандит однаково істерично скавучить, чи то зайця він підійме, чи лисицю, а Докучай, почувши зайця, спочатку дає легесеньке «скаву-скаву», а потім — спокійний «гав», і далі рівномірне «гав», «гав», «гав»...

Погнав, значить...

На лисицю Докучай подає перший «гав» значно нервовіше і йде за нею, гавкаючи трохи частіше і вищим тембром, ніж за зайцем.

А Бандит і за зайцем, і за лисицею однаково істерично:

— Ай-яй-яй! Ай-яй-яй!

Погнали лисицю...

Ну, тут уже у вас пульс із сімдесяти двох ударів зразу на дев'яносто, очі рогом на лоба, «простріліоючи» ліщину, і ходором ходить у руках двадцятка...

— Спокійно! — сам до себе.— Спокійно!

Перша горжетка на вас іде!

Метрів за п'ятдесят од вас, з легеньким тріском, із ліщини на поляну вилітає вона...

Вона не біжить, а летить, червона-червона на сліпучо-білому фоні, випроставши трубу (хвіст) і витягши мордочку.

— Бах! — легкий стрибок і червоного нема,— самий тільки білий фон...

Вискакує Докучай, за ним Бандит.

Докучай зиркає у ваш бік, бачить, що нічого нема, рявкає суворим басом і мчить далі.

За ним Бандит:

— Ай-яй-яй! Ай-яй-яй!

Покотила горжетка через яр, і ви бачите, як майнула біла китичка на її хвості у ліщині по той бік яру.

Докучай мало-мало не на хвості в неї сидить.

На Йосипа Євдокимовича пішла.

— Пильнуй, старий!

Аж ось:

— Бах!

Дим і снігова курява біля Йосипа Євдокимовича.

— Бий,— кричу,— старий, удруге, щоб певніше було!

— Кріпко лежить! — кричить Йосип Євдокимович і додає таке, про що, хоч як ви мене просіть, написати не можу.

Я зриваюсь з місця, лечу крізь кущі в ярок, засапавшись, видираюсь на гору й підбігаю до Йосипа Євдокимовича:

— Єсть? — питаю.

Він дивиться кудись убік і не каже, а стогне:

— Єсть! Он! За терном!

Я стрибаю за терен...

Крутиться Докучай і смикає лівою ногою.

Я падаю в сніг...

А десь далеко, аж у другім кінці яру, Бандит аж плаче та заливається.

— Ай-яй-яй! Ай-яй-яй!

Горжетку ганяє...

Приїздите ви додому в старому Йосипа Євдокимовича кашкеті, бо лисичачу капелюху ви загубили, як через кущі бігли.

Вам дома й кажуть:

— Горжетка?! Чорнобурка?! Одна була лисичача капелюха, та й ту прополював. І хто ті рушниці вигадав?!

«Ладно,— ви собі думаєте,— ладно! Говори! Говори! Одужає Докучай — знову за горжетками поїдемо».

ВІДКРИТТЯ ОХОТИ

Власне кажучи, щороку відкриття полювання буває двічі: першого серпня на птицю, а першого листопада на звіра, але якось уже так утрадиційнилося, що за урочисте, коли хочете, свято серед мисливців вважається перше відкриття, коли після довгої перерви у вас у руках знову улюблена вами рушниця і ви знову маєте змогу не тільки, сказать би, поповнити свої продовольчі ресурси, не тільки допомогти державі в м'ясозаготівлях, а й задовольнити себе як природознавця, природофіла й спортсмена.

Полювання, як бачите, не якась там легковажна дурничка, не дрібничка, а дуже й дуже поважна справа, особливо для таких громадян, як ми з вами...

. . . . . .

Відкриття...

Скільки турбот, хвилювань, нервозності, доки все в тебе в порядку: і рушниця, і набої, і одежа, і рюкзак, і стопка,— одне слово, все, що потрібно для серйозного, добутливого полювання...

А куди їхати?!

А з ким їхати?!

Куди їхати?!

Ну, як ви так одразу зможете вирішити, куди їхати, коли сьогодні вам кажуть:

— Біля Борисполя, на озерах, качви тієї, ну, як хмари! Повірите, як випливуть, ну, як тої ряски! Одне одного просто давлять! Оце вчора приїздила звідтам молодиця, так казала, що її свекрові кум його казав, що кумова баба чула од свахи, що та сама бачила, як коноплі мочила, що нема куди через тую качву коноплини ткнути! Поїдемо, га?!

— Поїдемо! Тільки в мене набоїв обмаль!

— А навіщо вам багато набоїв?! Та там з одного набою торік по двадцять чотири качки били. П'ять набоїв — сто двадцять штук. Самий крижень, майте на увазі. Важка птиця: більш як сто двадцять штук не піднесете!

Взавтра ви почуєте:

— Куди на відкриття?

— Думаю до Борисполя!

— До Борисполя?! Чого?! Хіба на сухому качки плавають?!

— Як «на сухому»?

— Та там же озера повисихали! Та там за весну й за літо ніхто навіть і не чув, щоб хоч одна закахкала! Ранньої весни прилетіло, було, туди чималенько табунів, покружились трохи й усі на Носівку! Чули про Носівку?!

— Чув.

— Та там з усього Лівобережжя качки ще навесні позбирались. Стихійне нещастя: соняшники всі потолочили. А на луках через гнізда трава не виросла: гніздо на гнізді, траві нема де рости,— не знають колгоспники, чим худобу годувати. Ні, коли вже їхати, то тільки в Носівку!

— Ну, поїдемо на Носівку!

А ще через день:

— Драстуйте! Готові до відкриття?

— Готовий!

— На Яготин?

— Ні, на Носівку!

— Тю! За жабами?!

— За якими жабами?

— Та в Носівці самі жаби! Коли вже їхати, щоб з качками бути, так тільки на Яготин! От там качви...

І т. д., і т. п.

* * *

З ким їхати?

Ах, доле моя!

Та хіба ж єсть серед мисливців, серед людей, що люблять тихі вечори над озерами, що чують ніжний шелест очеретів, що пам'ятають:

Тихше, тихше, не диши,
Нас почують комиші;

яким крик бугая на болоті бринить в їхніх вухах, як козловське распроп'яніссімо ля в серці тихомрійної блондинки, а загадковий тихий плескіт на озері в їхнім серці одгується трепетними перебоями, і коли під вербою чи під копицею все вже розказано і настає на хвильку тиша,— обов'язково ту тишу заколише одностайне чарівне:

Зоре моя вечірняя,
Зійди над водою,— [1]

хіба ж є серед цих людей хоч один, з яким би не можна було поїхати на відкриття полювання?!

...Ну, поїдете ви з Іваном Петровичем...

На зеленому килимі, під задумливою вербою, після третьої стопки точитимуться спогади про знаменитого його гордона,— таких псів тепер не буває! — який одного разу став на стойку в густій ліщині на вальдшнепа, та так став, що ніякими свистками, ніякими гудками його не можна було зрушити з тої стойки, довелося його залишити в лісі, бо настала вже ніч, а потім обставини змусили Івана Петровича на другий день ранком виїхати з того міста. Повернувся він аж через рік, згадав про пса, пішов у ліс, розшукав ті кущі:

— Дивлюсь, стоїть кістяк мого гордона, і стоїть з піднятою передньою лапою! От був собака! Мертва стойка! Такого собаки я не бачив! Даси, бувало, в зуби йому записку й гроші: «Джек! Миттю пляшку вина!» За півгодини вже летить з вином! Тільки не можна було більше грошей давать: решту обов'язково проп'є!

...Десь оддалік дере деркач, б'є перепел,— потім усе затихає, сам кудись провалюєшся і бачиш, що там за столом сидить Джек і пропиває хазяїнову решту.

...А як поїдете ви з Петром Івановичем, то він вам розповість, що він більше любить полювати звіра, а птиця це

так тільки, за традицією! Петро Іванович — гончатник... І яка в його є сука Флейта, як вона ганяє! По два місяці вовка ганяла! А спочатку боялась. Перший раз як наткнулася на вовка, вискочила на просіку «бліда-бліда, як стінка!» «Чотирнадцять вовків колись за нами з Флейтою гнались!»

— Ну, Петре Івановичу! Невже-таки чотирнадцять?!

— Факт! Спитайте Флейту! І обидва сірі!

...Пилип Федорович розповість вам про короткозорого старенького бухгалтера, пристрасного мисливця, жертву фантастичних вигадок усієї компанії, з якою він завжди полював... Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерового пострілу з страшним криком «н-н-няв!» вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа, і як переляканий бухгалтер кинув рушницю й, приказуючи «да воскреснеть бог», біг три кілометри додому...

— А то, бачите, я сам натягнув на кота заячу шкурку й посадив біля телеграфного стовпа, на дорозі, де мав іти той бідолаха бухгалтер... Та й це ще не все! — додасть Пилип Федорович.— Одного разу ми прикололи шпилькою до вбитого зайця папірця з написом: «За що ви мене вбили?!» — та й посадили того зайця під кущем і спрямували на нього короткозорого бухгалтера! Він — бах! Заєць — беркиць! Підбігає, а там такий на записці заячий докір! Що сміху було!

...А чи не пореготались би ви з оповідання одного старенького дідуся, як він колись, бувши молодшим, не мав рушниці, а завжди додому з качками приходив.

— Як же це так?

— А так! Отам, на плесі, завжди качки є! От я на острівець перепливу та в очереті й заховаюсь. Знаю-бо, що обов'язково хтось із мисливців туди прийде сидячих бити. Коли так: бачу — підкрадається, підкрадається... Б-бах! А я в очереті як закричу: «Р-р-рятуйте!» Ну, він зразу дралала, бо, думає, убив когось чи поранив! А я тоді роздягаюсь, качечки позбираю — і додому...

...Покотилася зоря. Булькнув у воду водяний щур... Закахкало спросоння криженя... Пискнула очеретянка... Десь далеко прогув паровик...

Сіріє...

— Фіть-фіть-фіть! — прорізало повітря чиря...

— Б-б-бах!

Перший постріл!

Полювання відкрито!

ЗАЄЦЬ

I

Золота осінь...

Ах як не хочеться листу з дерева падати,— він аж ніби кров'ю з печалі налився і закривавив ліси.

Сумовито рипить дуб, замислився перед зимовим сном ясен, тяжко зітхає клен, і тільки берізка, жовтаво-зелена й «раскудря-кудря-кудрява»,— ген там, на узліссі, білявим станом своїм кокетує, ніби на побачення з Левітаном жде чи, може, Чайковського на симфонію викликає.

Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі, запитуючи своїм «кру-кру»:

«Чуєш, брате мій, товаришу мій?» Відлітаємо!

Золота осінь...

От в цей саме час заєць уже збігав до підборщика хутра, той йому вже на всі прорішки попідбирав густотеплі шматочки, вичистив вуха й лапки і посадив на ріпицю білий помпон.

Набиваються набої крупним шротом, витягаються теплі штани й піджак, мастяться грубіші чоботи, деруться на онучі теплі підштанки, відкидається набік веселенький картузик-кепочка, а натомість розтягається на кулаках сумовито-серйозна капелюха...

Коли в качачому полюванні більшу вагу мали помідори й огірки, то тут їх заміняють сало й ковбаса.

Незмінною залишається стопка.

При полюванні на качки стопку, як ми знаємо, беруть, щоб вихлюпувати воду з човна, а при полюванні на зайця з неї, при певному досвіді, дуже добре оглядати обрій; коли дивитись крізь дно,— місцевість рельєфнішає.

Всі вищейменовані тверді, плинні й газуваті речі розкладаються в певному порядку на канапі, ви ходите й усе кілька разів перераховуєте, перевіряючи, чи нічого не забули:

— Штани, значить, є! Чоботи є!.. Онучі, значить, є! Набої є!.. Сало й ковбаса є!.. Гм-гм... є... Чи не мало буде?

— Досить, досить! — поспішає посемейство...

— А де ж стопка?

— Та ось, за рюкзаком!

— Поклади в рюкзака, а то закотиться. Ну, все, здається. Так я краще зарані виїду, щоб не спізнитись на поїзд.

Ви швиденько одягаєтесь, вкладаєте все в рюкзак.

— Ну, бувайте здорові! Не сумуйте. Деньків за два-три я буду!

— А рушницю ти взяв?

— А й справді, де ж це вона?

— Та я стола нею підперла, бо ніжка поламалась...

— Та хіба ж можна рушницею?!

— А що їй зробиться? Хоч яка-небудь користь із неї... А то ж...

— Ну, годі, годі! Бувай здорова. Поспитай у Катерини Миколаївни, як зайця салом шпигувати, а то ж потім зіпсуєш... Та купи сала не менш як на трьох зайців.

— На трьох?

— Ну, купуй на п'ять! Я більше як п'ять не стрілятиму. Поїхали...

II

Полюють зайців в основному трьома способами: з підйому, з-під собак-гончаків і на засідах.

З підйому можна полювати одному й колективом.

Ідеш собі один чи ріллею, чи озиминою, чи бур'янами і «витоптуєш» зайця, який, як відомо, вдень лежить і відпочиває... Ви підходите до його лігвочка, заєць і вискакує...

Коли полюєте компанією, тобто колективом, краще йти так званим «котлом», такою ніби дугою, щоб фланги були спереду від центра. Заєць як вискочить, приміром, в центрі, то вже йому інакше, як на сковорідку, бігти нема куди.

Як же краще,— спитаєте,— полювати: одному чи колективом?

Майже однаково.

Коли йдете один, то один промазуєте, коли йдете колективом, то промазуєте колективом.

Дуже цікаво полювати зайців з собаками-гончаками.

Коли такі собаки є, їх пускають у лісок чи в байрак, вони біжать, підіймають зайця і «голосом» його гонять.

Ви стаєте на путі, де має бігти заєць, і мажете по ньому на тій путі.

Та краса заячих ловів з гончаками не тільки у вашому промахові...

Ви уявляєте собі, коли ціла зграя гончаків іде слідом за зайцем, ніби якийсь оригінальний, ні в якій філармонії не бачений і не чуваний, оркестр. Заливається флейта, трубить з переливами трубач, рявкає бас, гуде баритон...

«Скільки жару, скільки страсті в голосах»...

Ех, якби в наших оркестрах з такою пристрастю грали оркестранти,— які б були симфонії!

Стоїш, слухаєш, рве серце тобі груди, поломеніє в тебе мозок, і ти мажеш, мажеш, мажеш...

На засіди ви виходите, коли вже добре стемніє...

Виходите в великому дубленому кожусі. Хазяїн вас питає:

— Може б, і свитку ще надягли?

— Ні,— кажете,— не треба. Не так уже воно й холодно. І вітру нема. Та й первак у вас з коміром. Теплий первак, я його добре підпережу, воно не продме.

Засідаєте біля величезного колгоспного ожереду соломи...

Ніч темна, бадьора.

На небі, над ожередом,— зорі, на землі, під ожередом,— зайці.

Сіли, закутались.

— Ну, налітайте, котрі тут зайці є!

Тихо-тихо...

Аж ось десь аж із сусіднього села:

— «Котила-а-а-ася...»

І тихо.

Ще щільніше закутуєтесь у кожуха...

Замислюєтесь...

Мимоволі із грудей:

Ой зійди, зійди, ясен місяцю,
Як млиновее коло...

І знову тихо.

Голова на солому хилиться, хилиться, хилиться...

Під кожухом тепло-тепло...

І на серці тепло-тепло...

. . . . . .

Раптом над вухом:

— Доброго ранку! Заснули?!

— Драстуйте! Невже заснув?!

— А вже й сніданок на столі! Ходімте!

— Ходімо.

— А де ж ваша рушниця?

— Нема... Дивись.

Сюди-туди — нема рушниці.

— Та то так! Тут у нас не зівай! Підслідили, значить, і хапнули. Ну, нічого: може, десь випливе...

— Неприємно! Не кажіть хоч нікому!

III

Додому ви все-таки зайця привезли.

— А де ж рушниця? — питається посемейство.

— Курок трошки закапризив: заніс до майстра.

Увечері ви їсте нашпигованого салом зайця. За столом урочисто: перший в цьому сезоні заєць.

Трапезу ділить з вами і ваш вірний по полюванню товариш.

— Будьмо!

— Будьмо!

По вечері ви благально дивитесь на вірного товариша, а він, прощаючись, заплітається:

— Ти ж не забудь узавтра занести, що на зайця позичив.

ПРО МУДРОГО ЗАЙЦЯ

Поїхав я оце якось на дозвіллі за місто, отуди за Бровари, а потім звернув трохи вбік за Полтаву, взяв ліворуч поза Харковом, звідтам на південь — на Донбас, з Донбасу — на Дніпропетровщино-Херсонщину та й зупинився на Правобережжі, біля Кам'янця-Подільського.

Сиджу собі, відпочиваю...

Аж раптом повз мене заєць тільки — шурх!

Я на нього:

— Тю!

А він мені:

— Не тюкай,— каже,— я не тільки твого «тю» не боюсь, я на всі сирени і на всі фари з усіх автомашин, усіх, які е на світі, марок, на всіх на них поклав я всі чотири лапки!

— Дивись,— кажу,— який хоробрий! Ану,— кажу,— підходь! Такого ще не бачив!

— І підійду,— каже заєць.

І підійшов.

— Так чого ти,— питаю,— такий хоробрий?

— А того,— каже,— що я рекордсмен!

— Рекордсмен?

— Так! Рекордсмен! Я за своє коротке життя вивів із ладу вже двадцять автомашин.

— Ото скільки автомашин ти понівечив! Як?! Яким способом?!

— Я їм іще не те покажу. Вони думають, що я тепер отой зайчик, про якого співають:

— Зайчику, зайчику,
Де ти бував?
— У млині, у млині!
— Що ти видав?

Не «у млині, у млині» я побував, а я доти й дзоти бачив! І танки бачив! А вони мене хотять фарами налякать! Не на того нарвались!

— Та що таке? Нічого не розумію!

— Ти знаєш,— каже заєць,— який тепер народ пішов?! Чорті й що за народ!! Полює нас, чесних зайчиків, в незаконний час, з-під автомобільних фар!! Ми собі чесно вночі пасемось, знаємо, що полювати нас ще не дозволено,— раптом якась лиха личина, здебільшого під градусом, летить по стерні, лякає нас, бере в фари, ми мчимось, як осатанілі, під фарами, а він гатить у нас з рушниці... І багато нашого брата гине від такого не чуваного в культурній країні хуліганства. Ти ж сам подумай: ми ще молоді, хутро в нас ріденьке, тільце худеньке, а він, сатана, лупить?! Ну, кому воно, ну, навіщо воно? Сором за цих людей?

Я сумно покивав головою.

— Таки справді сором! — кажу.

— Так ми тепер,— каже заєць,— мудрішими поробились. Тепер на кожній такій ділянці біля шляху ми поставили старих досвідчених зайців, які знають, що їм робити. Як тільки появляється машина, такий зайчик зразу сам ускакує в фари, а потім вивертами та зигзагами веде ту машину до ярка або до протитанкового рову... І там «форд» чи «адмірал» тільки трах! бах! трісь! — і бувай здоров! Потім уже ведуть його додому на буксирі, складають акта, витрачають народні гроші на ремонт, обдурюють державу, порушують закон і т. д., і т. ін.

— Ну, ну! — тільки й зміг я сказати.

— А ми,— каже далі заєць,— між собою змагаємось — хто скільки машин із ладу виведе... Так я найбільше їх винищив! Я — рекордсмен!

Соромно, соромно мені зробилося. Я мовчав.

А заєць пік мене словом, допікав:

— А ти,— каже,— думаєш, що мені не шкода тих машин, що через мене аварії зазнають?! Хіба не шкода добра народного?! Але що я маю робити?! Мушу ж я боронитися! Ах, якби я міг тим людям хоч трошки вставити свого заячого мозку! І тим, хто робить, і тим, хто за цим повинен стежити...

Як же я червонів од тих справедливих заячих слів!

За людей червонів!

БЕКАС

Бекас для охотника насамперед — собака!

Я ж ніколи не думаю, що ви таке твердження зрозумієте безпосередньо!

Ясна річ, що бекас — не собака, а птиця, але кожен мис-

ливець знає, що полювати бекаса без собаки — це все одно що справляти весілля без музики.

Отже, коли хочете говорити про бекаса, треба перш за все говорити про собаку, бо без лягавого собаки ви бекаса не те що не їстимете, а навіть не бачитимете.

Значить, давайте про... бекаса.

Бекас — невеличкий болотний птах, сіренький з біленьким на пузці пір'ячком, дуже меткий, із дуже довгим дзьобом, довгенькими ногами, зривається з характерним для нього криком і летить, навіжений, ніби він перед тим, як злетіти, випив мінімум двісті грамів: зигзагами.

Який же він смачний-смачний, бекас!

Делікатес!

І,— майте на увазі,— бекас — це один з тих небагатьох сортів дичини, яку засмажують разом з уздром, з потрухами: дзьобика його під крильце, трішечки масла — і в піч.

Не дай бог, потім сметанки та, не дай бог, іще чогонебудь,— це така — я вам кажу — симфонія, що... давайте зараз же їхати на бекасів...

І знову ж таки: бекас без собаки і не делікатес, і не симфонія, бо без собаки — нема бекаса.

Значить, давайте про... собак!

Що таке собака — ви всі знаєте: голова, чотири ноги, хвіст і гавкає.

Трохи докладніше про породи мисливських собак і, оскільки йдеться про полювання бекаса,— значить,— про лягавих собак.

Такі є породи:

a) Лавераки.

b) Гордони.

c) Ірландські сетери.

d) Пойнтери.

e) Континентальні лягаві.

f) Грифони.

g) Спаніелі.

h) Пудель. Тепер ця порода переродилася скрізь на «пунделя».

Яка порода з них найкраща?

Та, з якою полюєте ви.

Коли придбаєте собі, приміром, лаверака,— то такого лаверака ні в кого не було і не буде.

— Ну, який собака! Не собака, а Едісон! Факт! Та послухайте, що я вам розкажу. Полювали ми...

І пішло, і пішло...

Хочете — слухайте, хочете — не слухайте, але такого собаки таки насправді не було і не буде.

Якої ж породи собаку посовітувати вам придбати?

Охотник-початківець, не зв'язаний мисливськими родинними традиціями, придбавши рушницю, шукає собаку.

Теща його, прекрасна завжди бабуся, почувши про бажання дорогого зятя придбати собаку, ласкаво й привітно (як і завжди теща) говорить, сильно натискуючи при розмові на шиплячо-свистячі приголосні:

— Сссссетера треба! Шшшшшикарний сссобака в Акуліни Кузьмінішшшшшни! Дуже сссстойки робить! А головне, акуратний, чистун. Я попрошшшу Акуліну Кузьмінішшшшшну! У неї шшшшвидко цццуценята будуть! Якщо, на щщщастя, не позззздихають! Дуже породисті цццуцццценята!

За місяць чи за два вам принесуть од Акуліни Кузьмінішни шшикарного сетера.

Які ж ви раді: перший у вашім житті мисливський собака. Ваш! Власний!

Пестите ви його, голубите ви його, доглядаєте, як сина, як найдорожче для вас створіння.

Купили ви йому нашийника, купили поводок і за кілька часу ведете до мисливського клубу, в собачу секцію, на експертизу.

Показуєте суворому дяді і так на нього дивитесь, як у дитинстві колись дивилися на батька, коли суворий і заклопотаний батько ваш ласкаво подивився на вас та й ще приголубив.

— Ну?! — запитуєте.— Песик! Правда, хороший і кровний? Га?!

Суворий дядя дивиться на песика довго й уважно, а потім перекидає свій погляд на вас і байдуже кидає:

— Кундель!

— А мені казали — сетер!

— Значить, сетер-кундель! — кидає дядя.

— А як із ним далі? — трепетно запитуєте ви.

— Та що ж далі? На цім поводку не варто вішати, хороший поводок. Повісьте на простій шворці. Ні в його папи, ні в його мами сетер у крові й не ночував! Кундель!

Після цього у вас удома з тещею гостро-короткий діалог, після якого теща резюмує:

— Акуліна Кузьмінішна женщина не такая,— а вже на сьомому році приобщалася й сповідалася. І ніколи я не думала, і ніколи я не гадала, щоб моя Люда (Люда — це ваша, значить, дружина) могла так помилитися щодо друга її жисті, а вона ж у мене одна, і куди ж я дінусь, і хто їй, та й не тільки їй, пектиме такі пончики. Невдячні тепер

пішли молоді люди. Коли мати рекомендує собаку, то слід все-таки пам'ятати, що рекомендує собаку мати. Бо я мати не тільки Люді, а я тепер мати й вам. Не може, отже, бути собака не сетер, а кундель! Од кунделя чую! Людо, дай мені понюхать!

Перший собака для мисливця-початківця дуже трудний собака.

Потім уже буде легше...

Потім уже, коли ви познайомились і з мисливцями, і з їхніми собаками, коли ви вже знатимете, що був на світі знаменитий Камбіз, чорний пойнтер, і знаменита Алі, лаверак, і знаменитий Джой — гордон,— тоді ви придбаєте собі таке цуценя, яке вам більше до вподоби.

Коли вам більше до серця пойнтери, вам скажуть:

— У Василя Івановича є сука-пойнтер камбізівських кровей. Сам Камбіз Перший колись перестрибнув через неї, коли вона вилазила з вагона на станції Бориспіль.

Придбали ви чудесне, приміром, пойнтереня.

Як його назвати?

Безперечно — Джек, або Джой, або Стек!

Ніколи в житті не прозивайте його Бровком, чи Цяцею (коли вона — сука), чи Терном, боже вас борони: таке ім'я може навіки зіпсувати собаці таланти, хоча б собака був навіть богом.

Привели, чи принесли, чи привезли ви, значить, песика додому.

— Правда, славний песик? — запитуєте ви у своїх домашніх.

Теща ваша, подивившись примруженими очима на вас і на песика, піде до своєї кімнати, нічого не сказавши.

Дружина ваша Люда подивиться спочатку на свою маму, яка водночас і ваша теща, погладить песика по голівці й прокаже:

— Хороший песик! А чумка в нього скоро буде?

— Мабуть, скоро,— відповідаєте ви.

— Хоч би скоріше! Кажуть, що вже як собачка перечумує, то тоді вже не дохне.

— Так, тоді вже не дуже дохне!

— А від чумки дохне?

— Дохне!

— Хоч би скоріше чумка!

— Де ж ми його пристроїмо? — ласкаво запитуєте ви.

І тут чуєте тещину пораду з сильним притиском на шиплячо-свистячі й голосні:

— Двоспальне ліжко, може б, ви йому поставили? А може б, окрему канапу...

— Мамо,— заспокоює дружина,— ну чого ти хвилюєшся?! Скоро ж буде чумка!

Починається виховання мисливського собаки, а від виховання залежить все: і добутливість вашого полювання, і вся краса, й насолода від полювання з мисливським собакою високих кровей.

На другий день після того, як у вас оселився симпатичний чистопородний песик, починається дискусія на тему:

— Хто витиратиме?

— Я не витиратиму! — кидає теща.

— Я вже сьогодні п'ять разів витирала, а чумки ще нема! — заявляє дружина.

— Витиратиму я! — рішуче кажете ви.— Де це наші ганчірки подівалися? Скрізь були ганчірки, а тепер хоч би тобі одна.

Витираєте, значить, ви...

От ви витерли вже пізненько, лягаючи спати, поклали Джека на його місце і лягли.

Джекові скучно за мамою, йому скучно за братиками, за сестричками,— Джек так жалібно-жалібно скавучить.

Теща ваша, виходячи з «удобств» і човгаючи пантофлями, ласкаво заспокоює Джека:

— Цить! Цить! Здох би ти йому!

В цей час ви кашляєте і кидаєте:

— Джеконько! Спи, голубчику!

І чуєте тещине:

— Спи, песику. Спи, любенький. Навіки засни, собаченько наш хороший.

Заснув Джек, заснула теща, заснула дружина, засинаєте ви...

А засинаючи, чуєте, як дружина уві сні кличе благально:

— Чумко! Чумко! Чумочко! Швидше, швидше, швидше!

Так росте у вас ваш улюблений і чистопородний Джек. Він росте, а ви витираєте.

Витираєте й водите Джека гуляти.

Щоб не часто витирати, частіше треба водити гуляти, а як не часто водити гуляти, тоді часто треба витирати.

Водити гуляти малесенького чистопородного песика з п'ятого-шостого поверху разів по п'ять-шість на день — дуже приємне спортивно-гімнастичне заняття.

Зразу так-таки ви беретеся і вчити Джека різних потрібних мисливських штук: іти за ногою, приносити поноску, шукати заховану якусь таку річ і т. ін.

Особливо приємно вивчити собачку знаходити ваші нічні пантофлі.

Чистої породи песик за 2—3 дні збагне цю науку, а вже

за 2—3 тижні біля вашого ліжка лежатимуть усі пантофлі вашої родини й усіх сусідів, що живуть у спільній з вами квартирі.

Веселі часи настають, коли в песика зубки починають прорізатися.

Тоді одного чудового ранку ви прокидаєтесь, бо сильно скавучить собачка і сильно кричить дружина Люда:

— Модельні! Боже мій! Єдині модельні черевики!

— В чім річ? — запитуєте ви.

— Поїв модельні черевики!

— Хто поїв модельні черевики?

— Ваш Джек поїв модельні черевики!

Тижнів на два ви переходите з дружиною на «ви»...

А ще за кілька часу з поважною вашою тещею припиняються всякі зносини і на «ти», і на «ви», бо од її улюблених нічних шльопанців залишилися дві недогризені стельки.

Але то нічого,— ви все рівно Джека любите, він уже носить поноску, він шукає речі, і ви самі бачили його першу стойку на сусідчину у дворі рябеньку курку.

Ви ще й «піль» йому не сказали, а вже в роті в нього весь курчин хвіст, а курка сидить зверху на хліві й одчайдушно всіх запитує:

— Куда-куда-куда?! Куда-куда-куда?!

Траплятимуться і такі випадки: ви прийдете додому, а з вами не балакає навіть Юрко, ваш коханий синочок.

— Що таке? — запитуєте ви.

Мовчання. Напружена тиша. Тільки все посемейство суворо якось дихає.

— Юрасику, що трапилось?

— Джек вісім котлет із'їв.

А як перед різдвом така в родині буде ситуація, то почуєте:

— Од індика тільки архирейський носик залишився!

— З шийки, значить, почав? — проказуєте ви. А що ви більше скажете?

І так до перших роковин з дня уродин вашого хорошого песика.

Потім непогано віддати песика для науки досвідченому єгереві.

Єгер — це людина, що вчить чистопородних мисливських собак. І зробить із вашого Джека одного в світі.

Але з єгерем ви вже самі майте справу.

Одно скажу: доки ваш собачка в єгеря, ви ходите в старому костюмі і в старих черевиках, а ваша дружина ніколи не придбає собі модельних черевиків.

І ви прекрасно знатимете, почім тепер вівсяна крупа і пшоно, і що ваш Джек за один місяць з'їдає мінімум четверик копей.

І от, нарешті, Джек готовий.

Перше з ним самостійне ваше полювання на бекасів.

— Стойка!

— Піль!

Джек кидається, і з-під нього вискакує... здоровенна жаба.

А повернувшись колись із полювання, ви розповідаєте своїм приятелям:

— Посилаю Джека: «Побіжи пошукай, чи нема на тім болоті бекасів». Джек побіг, метнувся сюди-туди по болоту, бігав, нюхав, прибігає, висолопивши язика.

— Що,— питаю,— нема?

— Нема! — каже.

А бекасів, товариші, треба смажити, не розчиняючи їх, а з потрухами, з уздром.

Ах, яка це смачна, благородна, ніжна дичина!

ВОВК

І

Мисливцеві, що йому вперше в житті доводиться їхати чи йти полювати вовка, раз і назавжди слід обов'язково запам'ятати стару нашу народну приповідку:

«Не бійсь вовка,— сідай у хаті».

Вовк — хижак і хижак лютий, кровожадливий,— проте боятися його нема чого.

Кіндрат Калістратович Моргниоко, давній і досвідчений убийвовк,— так він усім розповідав і всіх учив, що вовк — звір надто полохливий і боязкий.

— Ось послухайте,— казав усім Кіндрат Калістратович.— Живу, як знаєте, я на хуторі і якраз на узліссі. Кошара моя стріхою аж на ліщину ніби налягає. От вовк і нанюхав моїх овечок. Продер глупої ночі під стріхою в кошару дірку та й уплигнув серед овечок. Ну, в кошарі, звісно, гвалт,— вівці: «Ме-е-е!», та й у хліві,— а хлів поруч,— корова в рев! Я почув, вискочив з хати та прожогом у кошару. А воно щось сіре повз мене під стріху — шелесть! Крізь дірку проскочити не встигло, як я його за хвіст, а во-

но, видите, вовк. Ну, лякливий же, я вам скажу звір! Така вже, звиніть, неприятність! Хоч що ви мені тут кажіть, а вовк — звір кріпко полохливий!

А на нашу думку, це ще не такий сильний аргумент за вовчу полохливість, бо хто знає, яка б «неприятність» вийшла, коли б вовк зненацька вхопив Кіндрата Калістратовича, ну, не за хвіст, а взагалі ззаду... А Кіндрата Калістратовича ми всі знали за хоробру і сильну духом людину.

Та хоч вовк, може, й не такий уже сильно полохливий, проте ще раз кажемо:

«Не бійсь вовка!»

Полювати вовка — це для мисливця і честь, і обов'язок, бо хто ж таки не почервоніє й очей долу не спустить, коли йому скажуть:

— Сидите ви тут, сидите, охотниками прозиваєтесь, а у Вербовому хуторі вчора вовки трьох овець зарізали та телиці лівий задок од'їли.

— А де це Вербовий хутір?

— Од Зачепилівки кілометрів не більш як з п'ять буде. Як доїдете до могили, так дорога вліво піде, тією дорогою й їдьте. Ярок переїдете, беріть праворуч, та понад ярком, понад ярком, нікуди не звертаючи, якраз у Вербовий хутір і в'їдете...

— А вовки хіба в самому хуторі?

— Ні, на хуторі спитаєте кривого Степана,— він знає, де вовки. Той усе на світі знає. Давній охотник, тільки правов не вибрав.

— Чи не в Перещепиному це лісі? — кидає Кіндрат Калістратович.

— Та, мабуть, що в Перещепиному. Де ж їм більше бути, як не в Перещепиному... І лісу чимало, і самі ж вам ярки та балки. Тільки в Перещепиному. Вовка там як хмари! Закурить нема?

— Закурюйте!

— Так почекайте,— устряв знову Кіндрат Калістратович.— Як у Перещепиному, так чого ж нам тоді до Вербового хутора їхати? Перещепине,— воно ж біля Розлогого хутора, а Вербовий — так він же біля Кучерявої балки... То, може ж, то вовки з Кучерявої балки?

— Мо, й так! Воно, конешно, вовк, конешно, звір! Правильно! Тільки в Кучерявій! Густа балка і чималенька балка. Ох, і вовка там! Як завиють,— волосся дротом!

— Так тоді давайте до Вербового вдаримося! Це — в Кучерявій!

— Так-таки до Вербового й прямуйте. Та там спитаєте кривого Степана,— його всі там знають. Той вам і розкаже,

й покаже. Він усе знає, бо охотник давній, от тільки що оце тепер правов не вибрав.

— Ну поїхали! Прощавайте! Спасибі, що сказали!

— Щасливої! Підсипте ще махорочки! Запашна махорочка!

— Закурюйте!

— Спасибі. Так як ярок переїдете, беріть зразу понад ярком і аж до самого Вербового. Три ж овечки й телиця,— государству ж збитки які. Ніззя, треба винищити. Бувайте здорові!

II

Ну, значить, переїхали ярок, взяли праворуч, та понад ярком, понад ярком, нікуди не звертаючи, прямісінько у Вербовий хутір.

— Тр-р-р! Драстуйте, бабусю!

— Драстуйте!

— Де тут, скажіть, будь ласка, кривий Степан живе?

— Кривий Степан?

— Еге! Охотник!

— Так він же ж тепер не охотник: він без правов! А живе він... Одна... Друга... Третя... Четверта... П'ята... Шоста... Сьома... за четвертою хатою повернете в уличку. Тією вуличкою у самісінький двір так і в'їдете.

— Спасибі, бабусю!

— Тільки сьогодні неділя, мабуть, його вдома нема, на охоту пішов.

— Та то вже як там буде!

За четвертою хатою вулички нема. Стали.

Бабуся кричить:

— Та куди ж ви? Вже проїхали!

— Та то ж, бабусю, третя хата, а не четверта!

— Дивись, а я думала — четверта. Недобачаю вже я. Не тільки вулиці, а вже й нитки в голку не вштрикну.

Завернули у вуличку і прямісінько в двір.

— Драстуйте, Степане! як вас?..

— Іванович...

— Степане Івановичу! Це ви охотник?

— Охотник-то я, конешно, охотник, так тільки не встиг правов виправить. Без правов. Не охочусь тепер...

— Вовки, кажуть, одолівають тут вас?

— Ні, такого щось не чувать! Тихо з вовками, хвалити бога, тихо поки що... Зайчики, ті, конешно, попадаються. І густенько... Лисичку іноді торохнеш... Буває...

— А троє овець хто зарізав?

— Троє? Не слихав! Позавчора Секлета, одноосібниця, заколола, так не вівцю, а кабанчика...

— А телиці зад хто од'їв?

— Що ви, товариші?! Це — брехня, вірте совісті, брехня. Десятий рік я старшим корівником. Коли хто навіть ударить, строго взискую, а не то що цілі зади од'їдать... Хто ж це вже підкопується?!

— Та ні, ми, Степане Івановичу, про вовків!

— Які такі вовки, коли в мене по дві тисячі літрів на фуражну корову, а вони — «зади од'їдають»? Хай знімають, коли не вірять!

Розтлумачуєте, кінець кінцем, у чім річ, і Степан Іванович заспокоюється.

— Так у вас про вовків, значить, не чуть? А так поблизу де-небудь?

— Говорили, що кілометрів за п'ятнадцять звідси, у Попівському, ніби виють. І що справді ніби комусь зад од'їли... Не знаю тільки кому — чи телиці, чи комусь іншому...

III

— Поїдьмо, товариші, на Попівське! Може, там справді щось організуємо,— каже Кіндрат Калістратович.— Там таки справді бували облави на вовків і там таки є справжній мисливець, що має і прапорці, і зможе зібрати гучків-загонщиків, і знає, де поставити на номера. А я, як фахівець у цій справі, навчу вас, як полювати вовків облавою.

— Поїдьмо! Забились, так уже поїдемо. Сьогодні, може, вже не встигнемо, ну що ж, лишимося, завтра й пополюємо!

Поїхали!

Кіндрат Калістратович, давній убийвовк, розповідає про вовчу облаву.

— Ой цікава ця штука, товариші, облава на вовка. Вовк залягає на день у густій хащі і там лежить до ночі і тільки вночі виходить од'їдати телицям зади, різати овечки та лошата. Досвідчений охотник зарані вже знає, де вони є, бо прислухається до їхнього виття, а то й сам, виючи по-вовчому, викликає їх на відповідь, щоб уже напевне знати, де саме вони лежать. Коли це все вже вивчено, тоді призначається облава. З'їздяться мисливці, зарані сповіщаються загонщики, з двох боків те місце обтягується шнурком, з прив'язаними на ньому прапорцями. З одного боку, де прапорців нема, розставляються на номерах охотники, а навпроти, здалека, заходять загонщики, запускаються, коли єсть, собаки... Звір піде на охотників, убік він не побіжить, бо боїться прапорців... От, значить, обложили, стали. За-

гонщики чекають знака, коли починати... У лісі тихо-тихо... Іноді тільки трісне гілочка, упаде з ялинки, стук-стукне дятел... Ви стоїте й «прочісуєте» зором свою територію: де стежка, де галявина,— щоб заранї вже знати, як бити вовка, коли він піде,— чи просто на вас, чи, може, трохи праворуч, чи ліворуч. Ви ж знаєте, що й праворуч, і ліворуч на номерах ваші товариші-мисливці. Отже, щоб не допустити його на їхню територію, а щоб вовк був ваш! І тільки ваш! От почалися гони. Крик, шум, гам. Тріщить десь ліщина, гавкають собаки, стріляє старшина загонщиків... Не ліс там у загонщиків, а пекло. Га-ла-ла! Тю! Го-го! Ух! Ох! Та-ра-ра-ра! — Пекло це прямує на вас. Отут уже держіться. Тут уже кожний тріск гілки — то тріск усіх ваших нервів. Падіння шишки з ялинки — атомна бомба. Стрибок зайця — мінімум стрибок жирафи. Лисиця — тигр. А ви ж зайців і лисиць не стріляєте. Боже борони! Найтяжчий злочин — стріляти на вовчій охоті в щось інше, крім вовка. І от, нарешті, іде він. Я його, товариші, не тільки на око впізнаю, я його ходу за сто метрів знаю, я чую його єством своїм усім. І от — між кущами — мельк! — сіре. Раз на мене — вважайте, що вовка нема. З першого пострілу. А там іще — постріл, там постріл. А якась роззява то й не помітить. А дехто, помітивши вовка,— на грушу. Буває й таке. А дехто й собаку, замість вовка, стукне. Буває й таке. Наближаються гонщики:

— Скільки взяли?

— Трьох!

— Скільки пройшло?

— Два!

— Ех ви! Як же це ви зівнули?!

І от тоді на узліссі оповідання про колишні облави...

— А тоді, пам'ятаю...

— А отоді...

— А раз...

Та що там говорити...

Кіндрат Калістратович аж упрів, оповідаючи про вовчу облаву. Очі йому блищать. Почервонів увесь.

Слухачі зачаровані.

IV

Ідете, значить, ви на Попівське.

Обабіч дороги, аж ген-ген — куди око дістає, закучерявилися зелені вруна колгоспної озимої пшениці.

А за зеленими, на пагорках, чорніє, ніби воронове крило, колгоспна зяб...

Аж ось мчить з гори віз. Кобильчина летить галопом. На возі стоїть громадянин, кашкет йому набакир, в лівій руці віжки, а в правій — батіг, що загрозливо навис над кобильчиною:

— Н-н-н-но! Н-н-н-но!

— Куди летиш, дядьку?

— Вовк!

— Де?

— Отам, на горі, на пшениці! Мишкує! Н-н-но!

Кіндрат Калістратович, як старий і досвідчений убивовк, резюмує:

— Нічого вдивительного нема! Може бути! Старі вовки, розлючені, що нічого не бояться, іноді виходять і вдень помишкувать на поле. Буває. Сіпни, Петре, коні, може, справді побачимо...

Підтюпцем вибираєтесь на гору. Праворуч од дороги пшениця пішла схилом до річечки. За річкою весь у вербах невеличкий хутірець.

— Он! — аж скрикнув Кіндрат Калістратович.

Справді, серед великого лану озимої пшениці стоїть сірий звір. Він нахилив голову і щось ніби винюхує. Потім починає гребти лапою землю.

— Хлопці! — шепотить Кіндрат Калістратович.— Один стрибай тут і, пригнувшись, до річки. Другий ізстрибуй трохи далі. Петре Івановичу, ви станете отам, за пагорком, а я спущусь до он тієї вербички. Поволеньки сходьтесь і наганяйте його на мене. Я не промажу. А ти, Петре, їдь собі потихеньку дорогою та співай, щоб він на тебе поглядав. Пішли.

Всі, попригинавшись, розбігаються, як наказав старий і досвідчений убивовк Кіндрат Калістратович, і починають оточувати звіра. Звір, видать, не дуже полохливий, бувалий звір, бо не видно, щоб дуже нервувався. Побачивши, що до нього наближаються люди, він потихеньку почав одходити, і тоді тільки, як гарячий Петро Іванович, не витримавши, побіг за ним,— легеньким скоком подався на хутірець, прямісінько на Кіндрата Калістратовича.

Підпустивши звіра метрів на п'ятдесят, Кіндрат Калістратович вистрілив.

Звір дико зааяякав, підстрибнув і вдарився об землю. Кіндрат Калістратович його вдруге...

Раптом із садка біля крайньої хати одчайдушний крик:

— Тату! Нашу сучку вбили!

І на постріли, і на крик вибігають чоловіка з п'ять хуторян...

Тут дозвольте хвилин на п'ять перервати оповідання...

А через хвилин п'ять ясно вже було все:

— П'ятдесят — і не менше!

Зійшлися на тридцяти.

— Та заберіть семеро цуценят, бо чим я їх годуватиму!

Ідучи далі, Кіндрат Калістратович говорив:

— Нічого вдивительного нема, що вовк виходить і вдень мишкувати на поле...— А подумавши трохи, ніби сам уже до себе, додав:— Тільки ж той був без цуценят.

«РУЖЖО»

Всі, розуміється, зразу на гвалт:

— Чому «ружжо», коли насправді — «рушниця»... А як не хочеться, щоб була «рушниця», то вже «ружье», але ж ні в якому разі не «ружжо».

«Рушниця» — правильно. За всіма словниками — «рушниця». Згодний.

І «ружье» — правильно. Згодний. Це по-російськи.

А от мені хочеться, щоб було «ружжо», бо так називав цю річ той дід, що вчив мене колись з неї стріляти.

Так от, значить про «ружжо».

«Ружжо» — це така штука, з якої стріляють.

Виходить, що коли нема ружжа, нема й мисливця.

Тобто він є, але він, сказать, не справжній мисливець, а яловий, платонічний.

Такий мисливець ходить сумний і задумливий, очі в нього печальні-печальні, і при зустрічі з вами він каже:

— Ех, якби мені оце ружжо. Та ще таке ружжо, як у мене було. Скільки ж я виводків крижня знаю. А чирят! Хай мене бог поб'є, як випливуть... Як ряски! Лисичачих шість нір назнав. По шестеро молоденьких та по дві старих у кожній норі. Сорок вісім шкурок висіло б у мене оце на горищі. А вовче лігво у Кривій балці! А ви оце й з ружжом та тільки ото одного деркача й устрелили... Ех! Ружжа нема!

Та одійде від вас кроків на десять, обернеться, подивиться ще раз на вас, махне рукою:

— Нема ружжа!

От що таке «ружжо» для мисливця...

Ружжа своєю конструкцією діляться на два види:

1) Шонполка. Дехто його неправильно називає шомполка.

2) Центрального бою, або централка.

Шонполка, значить, і централка.

Ну, ви, очевидно, знаєте, яка різниця поміж шонполкою й централкою.

Шонполка набивається просто в люфу (ствол), а централка набивається готовими набоями, що закладаються в так званий набойник (патронник). Ружжо «переламується», закладаються набої, потім знову складається — і все...

Та ви це все знаєте, розуміється, це я говорю для того, що може трапитися людина, яка зроду-віку ружжа не бачила.

Я, приміром, зустрічав людину, яка прожила півсотні літ на білому світі й кавуна не бачила...

Буває...

Яке ж ружжо краще: шонполка чи централка?

Цього я вам не візьмуся говорити: і не просіть, і не благайте.

Коли б ми з вами тут списали цілі стоси паперу чи наговорили тисяч із десять кубометрів найучеиіших слів, доводячи перевагу централки перед шонполкою, все одно знайдеться кілька чоловіка з гурту, що зразу ж вас ошелешать:

— Централка, кажете, краща?! І що ото воно говорить!? А чи бачили ви мою шонполку, що ще прадідові моєму оцього пальця одірвала, як курок одскочив?! Бачили?! Так чого ж ви ото так централку вихваляєте? Ну, куди, скажіть, ота ваша пукалка проти справжньої, як от і в мене, шонполки? Ви ж не бачили, як із моєї шонполки вовк на шістдесят сажнів перекида пішов?! Бачили?

— Ні, не бачив!

— То й не говоріть! Централка — вона, конешно, теж ружжо. Ложа — красива, лакована, стволи теж рівні, виділані стволи... Да... У руки візьмеш, так вона справді-таки вроді настояще ружжо. А от як на ділі вона, конешно, стріляє, то не так стріляє, як моя шонполка стріляє... От сказать так: якби мені оце кріпкого стального дроту,— небагато його й треба! — щоб я кріпко ствола до ложі вкріпив, притяг як слід, ех, ціни б не було моїй шонполці! Дід іще покійний як прикріпили, то й досі! Вони тоді, ох, і дроту ж дістали! У того, як пак його,— та не дай збрехать, та в отого, що взяв племінницю в нашого графа Капніста. От, дивись, і вилетіло ж. Та ще він сірими в яблука жеребцями їздив... Четвериком. А ліва пристяжна, було, голову аж до землі, курява з-під неї стовпом-стовпом... А кучер сидить та тільки покрикує: «Побережись! Побер-р-режись!». Так отоді ще дід покійний вкріпили, а тепер воно розхиталось трохи. Стріляє добре, тільки як стрельнеш, так воно ніби цапки стає... Дроту б мені, щоб вкріпить. І не багато й треба. Не видєлують тепер такого дроту. Ох, і сильно б'є. Одно-

го разу я націлив чирьонка, добр-ре націлив, як гахнув, а воно мені повз праве вухо тільки — дз-з-з-з-з! — як свисне,— так куди сильней, як Штаньків паровик. А то воно курка вирвало, так він мені ото повз ухо тільки — дз-з-з! Лапнув рукою,— вухо на місці, тільки з того часу трохи недочувати став. Дуже сильно ружжо б'є. А ви кажете — централка краща. Чирьонка я тоді не вцілив... Та то нічого, на другий день я підкрався з-за очерету, а воно біля берега плавало, так я його палкою. Все одно не втекло. Так ото щоб після цього я проміняв свою шонполку на якусь там централку... Та ніколи в світі.

Ні, доводити перевагу централки перед шонполкою або навпаки — зайва річ.

Особисто я — за централку.

Чому?

Ну, такий у мене смак.

Хай лають мене за це шонполники, хай кепкують з мене,— терпітиму, що ж поробиш.

Але сказати, що «я за централку» — і тільки, це все одно що нічого не сказати.

За яку я централку?

За курковку чи безкурковку?

Ах, страшно говорити, що я, приміром, за безкурковку. Вже бачу презирливу посмішку он у того слухача чи читача і зневажливе:

— За безкурковку!.. Чому саме за безкурковку?.. Ну, чому за безкурковку?.. Безкурковка — це все одно що безвуха жінка. Дивишся на неї — і жінка як жінка, а чогось нема. Так і безкуркове ружжо. Держиш його, гладиш його, а зачепитися ні за віщо. Летить качка, а ти не знаєш, чи зведені в тебе курки, чи ні, чи пересунув ти того предохранителя, чи не пересунув. Сіпаєш-сіпаєш за собачку, а качка вже от онде. А як перед тобою курки, так тобі видно, чи вони зведені, чи вони в тебе не зведені... клац-клац! Сіпсіп! Бах-бах! І хоч качка й летить-таки, так зате ти вистрілив і вистрілив вчасно. Ні, безкурковка ні до чого. Тільки з курками. Дід, умираючи, казав батькові, а батько — мені: «Ніколи не купуй безкуркового ружжа. Тільки з курками».

Ну, гаразд; з курками — то й з курками, безкурковка — то й безкурковка.

Але й це ще далеко не все.

Який калібр найкращий?

Дванадцятий? Шістнадцятий? Двадцятий?

Я — за двадцятий калібр!

Тільки ж нікому не кажіть, бо одразу ж почнеться:

— За двадцятий? Двадцятник?! Так краще ж із бузинової пукалки стріляти. Принаймні дешево, а наслідки однакові. Я розумію — стріляти, так уже стріляти, щоб і постріл був як постріл, щоб і площа обстрілу була як площа. Дванадцятка — це ружжо! Ну, ще шістнадцятка сюди-туди. А двадцятка? Та я її і за ружжо не вважаю!

— І ніколи з двадцяткою не полювали?

— Та ні, була в мене років із п'ятнадцять тому двадцятка, ох, і ружжо було! Било, щоправда, дуже гучно, але все ж як удариш, хоч де б дичина була,— дістане. Так одно воно й було. Тепер таких ружжів не видєлують. Е, ні, я за дванадцятий калібр. Ружжо серйозне, грунтовне,— не іграшка.

Є ще один «сорт» рушниці, що його спеціально замовляють аматори для себе.

Це так звана утятниця.

Величезний ствол, страшенна ложа,— набивають її силою пороху й дробу, не несуть, а везуть до озера, де восени табуняться дикі качки.

І бахкають.

Щоб стріляти з утятниці, треба вміти добре робити заднє сальто.

Утятниця, положим, сама вам сальто зробить, але краще вистрілити і зразу ж самому йти в сальто. Буде легше.

— Чого це вас так покандзюбило? — запитав я в одного мисливця.

— Е, це вже давно! Років з десять тому! З утятниці стрельнув! Не розгинаюсь, не розгинаюсь, десять літ уже не розгинаюсь!

Але калібром діло не кінчається.

Якої фабрики, марки якої ружжо найкраще?

Якби хтось із охотників-початківців забажав придбати собі рушницю — яку «марку» йому посовітувати?

Давайте подумаємо.

Наші ружжа вітчизняні: тулка, іжевка,— хороші вони. Прекрасні!

Є англійські: Перле, Голланд-голланд.

Французькі: Лебо, Франкот.

Німецькі: Зауера.

Чеські: Новотного (виняткові рушниці).

М. Т. Рильський зберіг у своїй пам'яті, та й мені переказав вірші про ружжа Новотного:

Коль ружье бьет на полсотни
Или больше сажней,—
Это значит, у Новотны
Сотворен феномен сей.

Та якої ж фабрики ружжо вам посовітувати?

Бачите, я взяв собі за правило в придбанні мисливського приладдя не давати нікому ніякісіньких порад.

Можу вас тільки зазнайомити з традиційною тактикою, якої ви повинні дотримуватися при оцінці рушниці чи будь-якого іншого охотницького приладдя,— коли вас запитуватимуть, чи прохатимуть таку оцінку дати.

— Бачили моє ружжо? — питають у вас.

— Ні, не бачив!

— Ось, подивіться!

Ви берете рушницю й уважно її розглядаєте. Обов'язково при цьому подивіться на світло у стволи, попробуйте курки, зважте її на руці, націльтесь з неї. Причому націляйтесь разів кілька, швидко й рвучко прикидаючи ложу до плеча,— це значить, ви пробуєте, чи прикладиста вам ця рушниця.

В цей час хазяїн рушниці вам обов'язково говоритиме:

— Б'є прекрасно! Знаєте, ніколи не думав, що на такій віддалі можна вбити щось. Зайця торік восени зняв, так усі здивувались. Я стріляв так просто, щоб наполохати, а він намертво. Всі потім перевіряли, бо ніхто не вірив... Сто дев'ятнадцять метрів. П'ять дробин попало, і всі навиліт. Такого бою я ніколи не бачив. Так воно ніби й не дуже показне, а б'є, то вже б'є.

— Якої фабрики? Не розберу я, що тут написано.

— Та я й сам не знаю. Казав мені один тут майстер, що стволи Голланд-голланд, ложа Лебо, а магазинна частина наша, тульська. Ну, вже що б'є, так і не говоріть.

Ви спокійно зауважуєте:

— Мені подобається. Симпатичне якесь воно. Повинно бути з хорошим боєм.

Хазяїн рушниці буде з вашої «рецензії» про його рушницю задоволений.

Потім вас обов'язково будуть запитувати про ту рушницю інші мисливці:

— Бачили рушницю в Н.?

— Бачив! А ви бачили?

— Бачив.

— Ну й як? — тепер уже ви запитуєте.

— По-моєму, лушня!

— І по-моєму, лушня!

Нарешті ми дійшли до найпоширенішої «марки» всіх наших ружжів.

Марка ця — лушня.

Найкраща рушниця — ваша.

Решта — лушні.

Це з вашого погляду.

А з погляду ваших товаришів-мисливців — і ваше ружжо потрапляє до розряду лушень.

Це вам, звичайно, боляче, але нічого не вдієш: такий закон.

Отже, купуйте рушницю якої завгодно фабрики: для вас вона буде найкраща, і з таким боєм, якого ніде не бачили і не чули.

Придбали ви рушницю.

Насамперед її треба пристріляти.

Що це значить?

Це значить, що вам треба підібрати для набоїв стільки пороху й шроту, щоб вона якнайкраще била.

Що значить якнайкращий бій у рушниці?

Це значить, щоб вона била різко, щоб осип дробу був рівномірний. І щоб шріт той летів якнайдальше.

Але це все в теорії.

На практиці у 90 відсотків наших мисливців ви почуєте:

— Пристрілювати? Е! Що ж воно то за ружжо, що його ще й пристрілювати треба?! От у мене: клади, скільки влізе,— як часи. Оце ружжо!

А той, у кого шонполка розхиталась і при пострілі цапки стає, той твердо собі затямив:

— Та як же ж це так можна, щоб один заряд на всі випадки був. А як мені треба полоснути по табунові штук у півсотні крижнів, що ж я в них, однаковим, як і в одного чирьонка, зарядом стріляти буду? Та що ви мені розказуєте? Як я вже назнав, де вже сідає такий табуняка, так я ж і заряд відповідний повинен мати. Я вже насиплю пороху тільки так, та й шроту не пожалкую. Щоб уже бить, так бить. От якби дроту стального дістати, щоб як слід вкріпить. Бо без дроту воно, як стрельнеш, може сильно цапки стати. Не виделують тепер такого дроту.

Пристрілка ружжа не дуже популярна річ.

— От як пощастить гадюку у ствол заманути, та потім гадюкою стрельнути,— тоді вже буде бити без промаху. Ох, тоді ж і б'є! Ох, і б'є ж!

Пристрілюючи ружжо, та не тільки пристрілюючи, а й частенько непристріляними набоями стріляючи чи стріляючи з шонполки зарядами на великий табун крижнів,— треба мати на увазі, що вас удома можуть запитати:

— Що то в тебе — флюс, чи що? Зуби ж у тебе не боліли?

— Та вчора звечора кутній правий щось крутить і крутить, крутить і крутить. Мабуть, флюс.

— А чого ж щока вся синя?

— Хіба синя?

— Як печінка.

— То, мабуть, синій флюс. Чув я, зубний лікар казав, що тепер посиніли. Ще не зовсім з'ясовано, від чого воно.

— А чого ж лівою рукою ложку держиш?

— Праве плече щось не той... Шарніри щось не ходять. Мабуть ревматизм. Летючий, мабуть.

— От ходите там по болотах. Сидів би краще вдома.

«Усидиш...» — сам собі думаєш...

Коли запитують родичі,— це ще нічого. Значно гірше, коли викликають карету швидкої допомоги.

Говорячи про рушницю, не можна не згадати про шріт і про порох.

Про шріт слід знати, що не можна стріляти бекасинником ведмедів, а картеччю — бекасів.

Цурпалками з гвіздків, накраяними з допомогою зубила й молотка, можна стріляти з однаковим успіхом і вовка, і вальдшнепа.

— Ваш отой дріб, лавошний,— він до моєї шонполки не іде. Ніжний він дуже. А от я оце собі гвіздків накраяв,— ця штука здорово б'є. Летить вона ніби цурка і як уже зачепить, нікому вже не воскресать.

Порох!

Порох завжди треба держати сухим. Так говорить мудра народна приказка.

Правильна приказка, бо мокрий порох не запалюється і не вибухає.

Дехто з мисливців, щоб бути певним, що в нього порох таки справді сухий,— підсушує його.

Робиться це або в печі, після того як хліб випечено, або на плиті, коли в грубці огонь вже погас, а плита ще гаряча.

Трапляється, звичайно, що піч розносить, а на плиті порох пахкає.

Це коли іскорка якось там десь залишиться.

Видовище це дуже інтересне, воно нагадує фейерверк в Парку культури й відпочинку під час народного гуляння.

Виходить, значить, що ви і вдома були, і на фейерверку побували.

І вдома, й замужем.

Щоб бути справжнім охотником, треба добре стріляти.

Щоб добре стріляти, треба вчитися й практикуватися.

Де вчитися і де практикуватися?

На стрілецькому стенді.

На стендах мисливці стріляють по невеличких, як ви знаєте, крихких тарілочках, що вилітають із бліндажа в несподіваному для вас напрямку.

Вилетіла тарілочка, а ви:

— Бах!

Вилетіла друга, а ви:

— Бах!

Вилетіла третя, четверта і т. д., і т. д.

Спочатку, ясна річ, наслідки будуть не зовсім для вас радісні, але дедалі вони кращатимуть і, кінець кінцем, з вас випрактиковується неабиякий стрілець.

Можливо — і навіть дуже можливо,— що з вас вийде і заслужений майстер стрілецького спорту.

Як і скрізь, так і тут, не святі горшки ліплять.

Треба тільки вперто, наполегливо, систематично ходити на стенд і практикуватись.

Не без того, що між вами й вашою дружиною точитимуться такі розмови:

— Черевики купив? Давно ж узяв гроші.

— Купив, купив.

— А де ж вони?

— Залишив у тресті, в столі. Хороші черевики. З рантом.

— Не риплять?

— Ні, тихі, не риплять. Такі, ніби на нозі їх зовсім нема.

— Це дуже добре, як зовсім ніби нема. Не люблю, коли риплять.

— Ні, ні, ні,— не риплять. Дуже тихі черевики.

— А як з костюмом? Скоро вже пошиють?

— От-от-от уже пошиють.

— Ти ж дивись, щоб не дуже великі плечі підкладав, а то важкий піджак буде.

— Ні, зовсім легенький буде. Не чути буде. Так ніби зовсім піджака нема.

— Я така рада, що тебе вже одягли. Тепер ще мене одягнеш...

— Одягнемо й тебе... Ще й як одягнемо... Ти б мені дала трохи грошей, я там назнав хороше пальто, завдаток би треба було дати...

— Добре, я дам...

Набій коштує чималенько: для того, щоб вивчитись, тисяч десять патронів, що не кажи, треба, ну, значить, одягнуться обоє: будуть і черевики, і костюм, і пальто — все буде.

Так зате ж уже на полюванні клас можна буде показати.

Розказували про одного майстра спорту, як він на вовчій облаві відзначився.

Вовк подивився на нього, весело підстрибнув, усміхнувся й гаркнув:

— Це тобі не тарілочка!

Ружжо після кожного полювання обов'язково треба чистити.

Хоч багато є скептиків і щодо нього.

— Ні в якім разі чистити ружжа не треба,— говорять вони.— Стволи тоді стираються всередині і дріб косо летить.

Могло буть.

Я чищу.

Останнє зауваження.

Мисливське ружжо, як і всяка вогнепальна зброя,— річ небезпечна, і біля неї треба ходити обережно.

Але найнебезпечніше ружжо — це ружжо незаряджене.

— Нічого, нічого,— беріть, беріть,— воно в мене незаряджене.

Так от з незарядженого ружжа найбільш вбивають чи ранять мисливці і себе, і своїх товаришів.

Майте це на увазі.

ВАЛЬДШНЕП

— Що, може, на вальдшнепів поїдемо? — запитав я свого вірного товариша по охоті.— Воно хоч і пізнувато, висипки вже далі на північ посипали,— та проте, може, ще ж якийсь забарився й у нас. Та й Ральфа треба перевірити, чи не забув він за зиму, як стойку робити! Поїдемо провітримося трохи.

— Ні, не поїду! Весняної охоти я не визнаю! Та й тобі не раджу! Я — ворог весняної охоти!

— Чому? Навесні в лісі краса яка!

— От тому, що краса, я й ворог!

І замислився-замислився мій вірний товариш.

А потім і питає:

— Ти молодим коли-небудь був?

— Здається,— кажу,— був! Та й що з того?

— Було й мені,— він каже,— колись вісімнадцять літ,

І були в мене тоді очі, як сливи, і кучері, як пісня. І була тоді весна. А Галя, що жила, як піти поза садком та перейти леваду, так Галя та, повір мені, була краща, як весна. Такої постаті, таких очей, такої коси, такого голосу і такого погляду,— от заприсягаюся тобі! — ні в кого в світі не було! Мої очі, і мої кучері, і все, що в грудях моїх билося й горіло, було для Галі, а Галин погляд був для мене.

— У суботу, Галю, ввечері, як тато з мамою поснуть, прийду,— сказав я Галі.

— А я чекатиму. У клуні,— зашарілася-зашарілася Галя.

Настала субота.

Ой, як же довго-довго в ту суботу не вечоріло! І цілісінький день лилося з грудей тоді в мене:

Коли б уже вечір
Та й повечоріло...

І довго батюшка тої суботи вечерню правив, і тато якось тоді довго-довго у дворі поралися, і мати — все щось товчуться, все товчуться... І чого,— ти мені скажи,— в отакі суботи час не рисаками їздить, а волами, та такими ж ледачими, що всі б бичі і всі батоги на них, клятих, потрощив би?! Аж ось батьки полягали і поснули. Яку ж я того вечора сорочку одягнув, як же я свої кучері розчесав, як же я чоботи вимастив! А сукняна чумарчина на однім плечі, як пір'їночка. І пішов. Ні, брешу: не пішов, а полетів. Поза садком. Панський тоді той садок був. Липами весь обсаджений. Великими, великими липами. І був тоді місяць май. І липове листя ледь-ледь тільки розтулилося, обгорнуло віти і потихесеньку-потихесеньку шепотить. А місяць на липи ковшами золото сипле. І цвів бузок, і конвалії цвіли. І солов'ї, а солов'їв!! Щось неймовірне! Особливо мені врізався втямки один. Він не співав, він ридав над своєю коханою, що десь недалечко від нього, під кущем, обгорнула своїм тепленьким тільцем шоколадні яєчка. Він благав:

Люби! Люби! Люби!
Цілуй! Цілуй! Цілуй!

На хвилинку зупинився і знову: «Люби! Люби! Люби!» І кожне оте його «люби!», кожне його «цілуй!», вилітаючи з гарячих солов'їних грудей його, обгорталося пахощами бузку й конвалій і віночком квітчало трепетне серце його коханої, що гріла під кущем майбутніх солов'яток своїх.

І йшов я, пам'ятаю, через леваду... Вузенька-вузесенька стежечка понад струмком. Струмок із камінчиками грається: підбіжить, плюсне на камінчик, блисне сміхом і побі-

жить далі. А над левадою — ніжні-ніжні шати з золотого серпанку, прозорі-прозорі, як Галині очі прозорі,— аж до неба од зеленої на леваді трави золоті шати. А далі верби стоять, стоять — ані шелесть! — думу думають. За вербами Галин город, а з городу до двору перелаз... І от я на перелазі. Став. Серце тьох-тьох-тьох!

...Коли це хтось як тьохне мене билом [1] межи в'язи, так я тільки — ой!

— До Галі, гемонський хлопець?! Я тобі дам Галі!

Звідти до левади я біг, мабуть, швидше, ніж до перелазу.

Я впав на леваді в траву і зубами ту траву рвав.

Я плакав. Плакав не з болю — ні. Я плакав, бо я Галі не бачив.

Давно це було...

А й тепер, коли іноді умовлять мене поїхати на весняне полювання, і я стану де-небудь над озером і бачу, як на качачий крик, крик, у якому і хотіння, і прохання — та де прохання,— моління! — коли на такий крик мчить зачарований селезень і каменем падає в воду,— прекрасний, як казка, в своєму весняному вбранні, як писанка, всіма кольорами розмальований,— я завмираю. Отакий я біг левадою, до Галі...

І коли я підіймаю рушницю й беру його на мушку, я не селезня бачу на озері, я бачу себе на перелазі і... опускаю рушницю! Ні, друже мій, навесні я не полюю. Люблю я полювати восени. І качку, і вальдшнепа, і все...

Вальдшнеп, або лісовий кулик,— благородна птиця, трохи менша, як наш голуб, темно-рудуватого кольору, з довгим, як у всіх куликів, дзьобом і довгими ногами. Птах він, як сказано, лісовий, у нас не виплоджується, а тільки перелітає: навесні, коли мандрує на північ, на місця свого гніздування, і восени, коли повертається у вирій.

Тоді в чагарниках, а особливо на узліссях, з'являється у нас на Україні вальдшнеп і поодинці, і цілими табунами, так званими висипками. Отоді їх і полюють.

Полюють з лягавими собаками і на тязі...

Тяга — це та сама річ, про яку Іван Сергійович Тургенєв сказав: «Ви знаєте, що значить стояти на тязі?»

Отже, на тязі можна стояти.

Але стояти, як ви знаєте, можна й на вулиці, і в кімнаті можна стояти, і на стільці, і на столі ми стоїмо.

Так — тяга не подібна ні до вулиці, ні до стільців, ні до кімнати.

Тяга — це зовсім навпаки.

Тяга — це коли навесні чи восени вальдшнеп перелітає, «тягне» — з одного місця на друге. Вранці й увечері.

Буває це здебільше над ярком, над балкою, коли, приміром, у вечірній сутіні миготить понад деревами, з характерним хрюканням, силует вальдшнепа.

І ви його стріляєте.

Ви йдете на тягу зарані, щоб вибрати до сутінку місце, обдивитися, примірятися.

Осінь...

Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з суму жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист,— умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає.

Він не падає сторч на землю — ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім конвульсійним рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило...

Але нема вже сили в кленовому листу, нема вже життя в нього, падає кленовий лист на землю і затихає...

Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься...

Щоб потім умерти...

Старе одживає, нове — народжується.

— Хор! хор! хор! — чуєте ви вальдшнепові «позивні».

— Б-б-бах!

— Ну, що? — кричить вам з другого кінця балки приятель.— Пудель?

— Пудель! — одповідаєте ви.

— Я так і знав! — іронізує приятель.

А ви собі думаєте: «Слава богу, що пудель! Хай собі пташечка живе!»

З собакою так само дуже інтересно полювати вальдшнепа.

З хорошим, певна річ, собакою.

Стойка.., Піль!.. Б-б-бах!.. і т. ін.

А мені здається, що не так навіть інтересно полювати вальдшнепа з собакою, як про це розповідати.

— Ральф мій... Не встиг я вилізти з трамвая в Святошині, дивлюсь,— він уже потяг. Я за ним. Тягне, тягне, тягне... Я за ним... Уже й Ірпінь проминули, а він тягне... Бачу, вже ось-ось Коростень, а він тягне...

— Слухай,— перебиває один із гостей,— давай вип'ємо та закусимо, потім уже хай він далі тягне...

ДИКА КОЗА

Ю. В. Шумському[1]

Благородна тварина — дика коза.

Благородна і своєю постаттю, коли, стрункa й ніжна, стоїть вона серед кущів ліщини або на зеленій квітучо-пахучій галявині лісу нашого чарівного, чи, коли, спустившись до Сули, до Росі, до Горині, граціозно нахилившись, студену воду п'є.

Благородна і в стрімкому вихорі-льоті, коли, налякана, не біжить, а стелеться над чагарником, над кущами чи поміж дубо-ясеневими стовбурами.

А ще благородніша вона тим, що через неї і завдяки їй можна виявити дуже несимпатичну породу роду людського, ту породу, що ганьбить почесне звання охотника-людини і якій є назва — браконьєр.

Браконьєр — це, власне кажучи, людина тільки зверху: в неї, коли починати знизу,— дві ноги, черево, груди, дві руки, писок, баньки, голова й кашкет або капелюха на голові.

У баньках (у людей ці штуки звуться — очі) нема ні радості, ні суму, самі тільки хитрощі. У людей очі дивляться, а баньки в браконьєра — бігають.

Серця в браконьєра нема. Замість серця в нього торбочка з м'язів.

Торбочка ця в нього спеціально для того, щоб сильно дуже калататися, коли хтось тюкне.

Оце й є — браконьєр.

Так ще раз кажемо, дика коза допомагає виявляти серед людей отих вилюдків-браконьєрів, хоч і платить за це своїм життям.

Дику козу полювати заборонено.

Тільки з особливого дозволу можна одстрілювати певного часу самців-цапів, а браконьєрові закон не писаний, він іде в ліс і винищує і цапів, і кізочок, і маленьких козенятoчок.

Нам ніколи не доводилося бачити браконьєра за його підлою роботою, але ми не уявляємо собі, як може лупати він своїми баньками, коли кізочка дивиться на нього своїми печальними-печальними, повними сліз очима і вмирає...

І яка шкода, що її благородство не дозволяє їй плюнуть тому звірові межи його баньки!

Браконьєр — хитрюща бестія.

Юрій Васильович Шумський, чудесний артист і чудовий охотник,— дехто, приміром, каже, що він охотник кращий, ніж артист, дехто тої думки, що з нього, навпаки, артист далеко кращий, ніж охотник, а ми — такого погляду, що коли він такий охотник, як артист, то таки справді він прекрасний охотник,— так Юрій Васильович розповів нам таку пригоду.

— Зайшов,— каже,— якось до мене земляк.

— Приїздіть,— просить,— та й приїздіть до нас у Дзвонкове пополювати. А то чомусь увесь час в степах України охотитесь.

Зібрались ми кумпанією й поїхали. Поїхав,— каже Юрій Васильович,— я й зо мною Платон Кречет, Галушка [2] й дзвонар Квазимодський із Собору Паризької богоматері [3]. Приїхали ми у Дзвонкове, зупинилися в земляка, перекусили — й зразу в ліс. Тільки-но в ліс увійшли, коли це — б-б-бах! — і недалечко. Ми туди. Зирк — на галявинці хтось біля вбитої дикої кози вовтузиться. Я як крикну:

— Стій!

Ви ж самі розумієте, що робиться з браконьєром, коли він почує «стій!». Це на нього так впливає, як батіг на рисака. Він за козу і — в довгої. Ми за ним! Усі вчотирьох! Галушка з Квазимодським трохи відстали, а я та Кречет по п'ятах за ним. Прибігаємо в село, помітили, в яку хату він ускочив. Убігли й ми в його хату, ну, може, хвилин через три, як ускочив він.

— Де коза? — питаємо.

— Яка коза?

— Дика коза, що ти в лісі тільки що вбив!

— Та я й у лісі не був!

Жінка його над колискою стоїть, нахилилася, дитину годує.

— Люди добрі,— озвалася жінка,— так він і з хати нікуди не виходив!

Ми шукать. І в печі, і на печі, і під полом, і в миснику, і за мисником, і в помийниці, і в діжі, і в сінях, і в комірчині — нема!

Ми й у коморі, і в хліві, і в свининці, і під свининцем — нема!

Підбігли Галушка з дзвонарем Квазимодським,— та всі вчотирьох по всіх закутках, по всіх закапелках.

Облазили скрізь, де можна, де й не можна,— нема!

Увійшли ми в хату, відпочили — і знову до хазяїна:

— Де?

— Та чого ви,— каже,— до мене присікались?! У лісі я не був, ніякої я кози не вбивав!

Тоді я вже до нього ладиком:

— Слухай,— кажу,— чоловіче! На власні ж очі всі ми бачили, що козу ти вбив, що з козою ти додому біг і з козою в хату вскочив! Де вона, кажи!

— Та то ви помилилися! То, може, сусіда, а не я! Я вдома сидів!

— Ні,— кажу,— не сусіда, а ти!

Та, вже ви знаєте, і злість мене бере, та й цікавість розпинає, де можна козу так заховати?! Ми ж усе облазили і не знайшли.

Тоді я йому кажу:

— Слухай, дядьку! Даю тобі слово, що нікому нічого не скажемо, нічого тобі не буде, коза залишиться тобі,— скажи, де ти її так заховав, що ми знайти не можемо? Де?

Він довго думав та й каже:

— А нічого не буде?

— Та нічого! Слово даю!

Тоді він до жінки:

— Покажи!

Жінка його відхилилась від колиски:

— Ось вона! Я її груддю годую!

Підходимо: справді, лежить у колисці невеличка дика коза, над якою в скорботній материнській позі весь час стояла браконьєрова дружина.

— Отакі браконьєри! — закінчив оповідання Юрій Васильович Шумський.

Хитрюща бестія — браконьєр. І шкідлива бестія — браконьєр.

Та проте й з ним боротися можна.

Повертаючись одного разу з охоти, зайшов я по дорозі до давнього мого знайомого Максима Тудистрибни перепочити та молочком підкріпитися.

Давно вже, років чи не з п'ять, я Максима не бачив.

Зайшов. У хаті сама Максимова жінка.

— Драстуйте,— привітався я.

— Драстуйте! Давненько вас не чуть!

— Заніколилося,— кажу.— А Максим же,— питаю,— де?

— В оборі порається. Зараз увійде!

— Чи не можна,— питаю,— у вас молочка?

— Е! Молочка?! «Не видоїли бичка!» — відповідає Максимиха.

Здивувався я кріпко: така завжди привітна жінка — і нате вам!

А вона до мене:

— Нема,— каже,— молочка! Коза корову з'їла!

— Як?

— А так! — каже.

Коли ось і Максим у хату.

Привіталися.

— Давненько,— кажу,— вас не бачив, Максиме! Мене робота не пускала, а ви ж у місті буваєте, чому не заходили? Раніше, було, частенько навідувались!

А жінка од печі:

— Козу полював!

Я сиджу й нічого не розумію.

Максим махнув рукою:

— Та!

— Що таке,— питаю,— Максиме? Розкажіть!

— Три роки дику козу полював! — ще раз махнув він рукою.

— Три роки? Як це — «три роки»?

— А так!

— З рушницею?

— Та де там з рушницею!!

— А з чим?

— З ізоляцією!

Та й розповів мені Максим таку історію:

— Пішов я з рушницею в ліс, може, думаю, де зайця підніму. Вийшов на личакову поляну — зирк! — а передо мною, ну, не далі як до комори, стоять дві й дивляться на мене. Отут у мене як затіпається! Не витримав: приложився — б-бах! — одна на місці! А друга втекла! Я біжу до неї і світу під собою не бачу! Прибіг, здіймаю череска, путаю ноги! А руки тремтять, а ноги тремтять! Нічого й не бачу, нічого й не чую! Коли хтось по потилиці мене як шарахне, так я своїм лобом об козинячий тільки — лусь! А в очах огники тільки — блись! блись! блись! Отямився, а передо мною лісничий. Ну, далі самі вже знаєте: суд і три роки з ізоляцією.

— З ізоляцією та ще й без корови! Бо поки його три роки за козою носило, я й корову продала! Охотник! — додала з притиском Максимиха.

— І рушниці нема? — питаю.

— Та на лиху годину ота рушниця?! Як і піду коли-

небудь на козу, то тільки з жінкою і тільки на Житній базар[4]!

«Навчило одного браконьєра»,— подумав я сам собі.

Можна їх усіх, браконьєрів, навчити, треба тільки як слід за це діло взятись.

Полюють дику козу здебільша загонами, гучками. Облавою, одне слово.

Робиться це з дозволу відповідних організацій, коли провадиться так званий одстріл цапів-самців.

Для охотника труднощі полювання на козу полягають у тому, щоб не помилитись і не бахнуть замість цапа козу-самицю.

— Ну, а як ти його в лихої години розбереш, коли воно повз тебе не біжить, а стелеться, летить і на мушці воно в тебе одну мить,— скажіть, як ти розбереш, чи коза воно, чи цап?! Прибріхують ті мисливці, що кажуть: — Я, мовляв, ніколи не помилюсь! — з сумом казав мені оце якось прекрасний, досвідчений, старий уже мисливець.— Ну, й трапляються, звісно, конфузи, коли замість цапа дивиться на тебе печальними очима кізочка... Дуже неприємна та, до того, ще й кримінальна справа!

Єдиний, на нашу думку, спосіб не помилитися, чи коза повз тебе летить, чи цап,— такий.

Коли ви помітите, що десь у кущах щось шелестить, вийміть шматочок хлібця і, простягаючи його в руці, кричіть:

— Кіз-кіз-кіз-кіз!

Вона, звичайно, зупиниться.

Ви зразу ж питайте:

— Чи ти коза, чи ти цап?

Вона зразу ж вам:

— Я — коза! А цап позад мене летить! Туди дивись!

Гав тут ловити не можна! Діалог з козою має бути стенографічний, інакше втеряєте цапа.

Трапляються випадки, що цап, зупинившись на ваш заклик — кіз! кіз! — стане перед вами і, щоб вас обдурити, мекне басом:

— Я — коза!

Але в цей час ви встигнете помітити в нього ріжки й борідку, коли він не поголиться. А є й взагалі цапи без бороди і без ріжків! Тоді вже дивіться туди, куди вам ближче!

І бабахкайте!

Убити цапа — це ціла подія в житті кожного мисливця.

Траплялося й мені вбивати.

— Заходьте,— запросив мене добрий мій знайомий і старий охотник,— завтра до мене! Дикого цапа встрелимо! Дозвіл маю!

Я зайшов, зарядивши рушницю «чотирма кулями».

— Рушницю,— каже мій знайомий,— поки що розрядіть і повісьте, та йдіть сюди й сідайте, поговоримо!

Щоб довго не балакати,— убив я тоді чи не ціле здоровенне блюдо дикого цапа! Ох, і смачна ж дичина! Хазяйка вже аж кривитися почала! А я б'ю, а я б'ю!

Яка ж благородна тварина — дика коза!

І в лісі, коли стоїть, і коли вона летить-стелеться, і коли вона браконьєрів виявляє.

Благородна вона й на блюді!

ЛОСЬ

Лось, або лісова корова, плодиться здебільша по лісових просторах північної частини Батьківщини нашої — Радянського Союзу.

Забрідає він іноді і в центральну частину, доходить до Білорусії й до українського Полісся, але дуже й дуже рідко.

Одного разу зчинився був гвалт, що під Києвом, у Пущі-Водиці, бачили в лісі лося.

Зібралися місцеві охотники, позаряджали рушниці жаканівськими кулями, наздогнали того лося, оточили,— до нього, а він не дуже й тікає, а просто йде на мисливців і мукає...

Виявилося, що звичайнісінька собі корова, та, до того, ще й ялівка, в лісі заблудилася.

У Києві одного лося я сам бачив, але не цілого лося, а саму тільки голову, але про це трохи згодом.

Лось зветься ще «сохатим».

Чому він так зветься, я достеменно не знаю, але, очевидно, через те, що колись, за давньої давнини, коли мамонтів у чотирилемішний плуг запрягали, то лосі тягали тільки соху.

Лось — звір дуже здоровий: дорослий самець важить іноді більше як тонну.

Отже, заполювати лося — не тільки гордість, а пудів з півсотні доброї гов'ядини (чи лосятини), не кажучи вже про шкуру, ратиці, хвіст і роги.

А роги в лося величезні та розложисті — гребінців із них можна наробити, ну, може, не вагон, а таки чималенько.

Полювати лося — річ дуже прибуткова, через те ми й

узялися розповісти про спосіб цього полювання, хоч на Україні лосі й не плодяться.

А може, хто й зацікавиться, кине таке невигідне діло, як приміром, завідувати продбазою чи продкрамницею, та й подасться у північні лісові простори:

— Подамся,— мовляв,— на лосів! І сам прогодуюсь та й жінку з дітьми забезпечу.

Для таких оце й пишеться.

Що треба для охоти на лося?

Перш за все, ясно, рушницю. Можна гвинтівку чи карабін, можна штуцера, можна й просту собі дубельтівку, але набої повинні бути з жаканівськими кулями. Шротом лося не звалиш.

Обов'язково — лижі, бо полюють лося взимку та ще тоді, коли сніг візьметься «настом», тобто вкриється такою собі, ніби крижаною, скоринкою. Лижі тоді не провалюються в сніг, а легко пливуть поверх снігу,— тією скоринкою-настом.

Харчів так місяців на два, бо полювання, як ви потім побачите, потребує чималого часу. Величезну діжку, щоб у ній можна було засолити пудів з п'ятдесят лосятини.

Пудів з п'ять солі!

За наших часів уже треба брати і короткохвильову радіостанцію.

Та оце, мабуть, і все.

Зрозуміло, звичайно, що одягатись треба якнайтепліше: кожух, капелюха, тепла білизна, теплий костюм, а на ноги унти чи піми,— прості повстяники навряд чи витримають такий похід.

Так ото зібрались і кажете дружині й дітям:

— До побачення! Вирушаю на лося!

З тим, значить, вантажитесь у вагон і їдете на північ: можна в Архангельський край, можна й у Вологодську або Кіровську область.

До обласного центру ви не їдьте, бо в самім обласнім місті лосі не водяться, вони на периферії.

Краще всього висідати на якійсь невеличкій залізничній станції, серед дрімучого, безкрайого лісу.

Висіли.

Невже треба вас іще вчити й того, як приладнати всі оті причандали: діжку, сіль, харч і т. ін., щоб вони теж за вами їхали?

Зрозуміла річ, що на підводу тут розраховувати нема чого, отже, треба вміти змайструвати вузько-довгі саночки!

Сокиру, товариші, сокиру не забудьте і потрібний метраж вірьовок! І гвіздки!

Обладнавши все як слід, надягайте лижі, запрягайтеся в саночки і на лижах весело і прудко вибігайте в ліс...

І біжіть собі на лижах: усе ліском, усе ліском.

Коли пощастить, то днів за два-три наткнетесь на лосячі сліди...

Тут уже вас захопить мисливське хвилювання і піднесення вашого мисливського духу, і ви покотите, покотите, покотите по лосячому сліду...

Чим далі будете бігти, ви помічатимете, що сліди все свіжішають, свіжішають, свіжішають...

Пильно вдивляйтеся вперед!

І ось через галявину, провалюючись у сніг і поклавши на спину свої величезні розложисті роги, важко мчить «сохатий».

Він почув вас, бо звір він дуже сторожкий і обережний, і коли за вітром, то він чує вашу присутність за кілька кілометрів.

Ви — за ним.

Лось біжить, пробиваючи своїм важким тілом наст і провалюючись у сніг аж по черево, а ви мчите легко й плавно, бо ви не такі важкі, як він, і ви ж на лижах, а він — босоніж, без лиж, бо на його чотири ратиці лиж іще не винайдено.

То нічого, що лось залишає вас позаду кілометрів на п'ятнадцять-двадцять, ви з цього в розпуку не вдавайтеся, а весело й упевнено йдіть його слідами, бо перемога все одно буде ваша!

А яка насолода бігти на лижах густим-прегустим лісом, що простягся ген-ген аж на тисячі кілометрів!!

Перескакують з гілки на гілку білочки, зривається з густої ялинки глухар, пищить рябчик, притуляючись до стовбура, щоб його не помітно було (мімікрія!), шарахається набік перелякана росомаха, щільніше пригортається з остраху до своєї лапи в барлозі ведмідь.

А навкруги казкові шати — сніговим шаром уквітчані віти дерев, а пеньки з височенними на них сліпучо-білими шапками, мов зустрічають вас старовинні бояри у фантастичних володіннях царя Берендея.

Так і здається, що он з-поза того стовбура товстелезної смереки вийде ніжна Снігуронька й тихо-тихо привітає вас:

— Чолом тобі, охотничку-стрілочку! Ні пуху тобі ще й ні пір'ячка!

А ви мовчите, а ви мовчите, а за вами сани, а на санях діжка, і сокира, і вірьовка, і сіль...

Идет он густою тайгою,
Где пташки одни лишь поют.

Не всю путь до перемоги над лосем, певна річ, буде так весело, бо людина є людина, отже, й ви, розуміється, відчуєте через два-три тижні втому, але ж, я гадаю, що ви вже почуваєте, що й лось притомився, бо сліди його все глибші, все важчі.

Підбадьоріться,— ось-ось перемога!

Ви вже бачите, як перевтомлений звір хапає язиком сніг, і все частіше, все частіше він його хапає. Тому доказ— довгуваті ямки обабіч лосевого сліду.

Щоправда, ви вже весь паруєте, як киплячий самовар, але то нічого: більше руху, більше енергії!

Вже недовго...

Днів через п'ять-шість ви вже наближаєтесь до лося, бо він уже не біжить, а тяжко йде, ступає.

За два-три дні він од вас не далі як на п'ятсот метрів!

Натисніть, голубе, натисніть!

Аж ось ви бачите, що звір упав. Потім підвівся, ступнув разів із десять і знову впав. Ще раз підвівся, двічі ступнув і впав.

Лежить!

Ви підбігаєте на лижах до нього і падаєте на звіра.

Звір тяжко дихає, і ви тяжко дихаєте.

Звір висолопив язика, і ви висолопили язика.

Отак звір і ви лежите днів зо два!

Але яка радість розтинає ваші груди! Бо ви зверху!

Приблизно днів через два звір тяжко підносить голову, повертає до вас свою вкрай стомлену морду!

— Стрілятимеш чи різатимеш? — питає.

— Почекай, дай трохи відсапну!

Відсапуєтесь далі...

— Ну що ж,— каже лось,— не хочеш убивати, почвалаю я далі: я звір, а ти мисливець, мені від тебе тікати треба!

— Та полеж,— кажете ви,— відпочину й застрелю!

— Ні, побіжу,— я гордий! Ізсунься з мене, бо я не встану!

Підвівся лось і почвалав.

Але він далеко не піде,— ноги вже йому не служать, і від смертельного гону в нього невроз серця.

Ви підводитесь і стріляєте.

Лось — мертвий, а ви поки що живий...

Тоді вже білуйте, соліть м'ясо, напинайте шатро, встановлюйте радіостанцію, визначайте орієнтири й викликайте радіограмою дружину з дітьми.

Приїздить родина, може, ще хтось і знайомий завітає— ну, тут уже бал і все таке інше.

Святкуйте, доки не з'їсте всієї солонини з лося.

Голову ви зразу ж одрубали, як трофей, щоб потім повісити її в кабінеті й увесь час задаватись, що ви вбили лося.

А як дружини не викликатимете,— грузіть солонину на санки — й додому.

Коли повернетесь додому, в Києві буде вже дві лосячих голови: одна у вас, а друга в мого приятеля.

Я про неї вже згадував. Мій приятель хотів був подарувати мені ту голову з страшними рогами:

— Забери,— каже,— будь ласка! Трофей же який!

— А чого,— питаю,— ти сам не пишаєшся з такого трофея?

— Та куди ж я його приткну? У передпокої — в хату не ввійдеш, в кабінеті — теж нема де повернутися! Сама тобі голова! Забери, будь ласка, я доплачу́!

ПЕРЕПІЛКА

Чудесна пташка.

Сіренька, з чорненькими на пір'ячку крапочками.

Мініатюрна курочка.

Вилупить свої жовтенькі пухнаті перепелятка, отакусінькі, водить їх за собою й квокче.

Ах ти ж моя матінко-квочечко!

Та де ж тобі квоктати, коли ти ж сама ще курчатко?

А квокче! По-справжньому квокче і на ворога кидається, як він її дітонькам загрожує.

Нічого не поробиш: мама! Мати!

Ота мати, що про неї дітки наші співають:

Десь була, десь була перепілочка,
Десь була, десь була невеличенька.
Ось вона впала,
До землі припала...

Любить наш народ перепілку: і в дитинстві любить, і в зрілих літах її він любить.

От, приміром, іде полем заклопотаний голова артілі.

Голова в голови розколюється од думок різних:

«А чи закінчили сьогодні шаровку?

А чи пропололи озиму пшеницю?

А чи...

А чи...»

Раптом із ярової пшениці стаккато:

— Пать-падьом!
Пать-падьом!
Пать-падьом!

Зморшки на лобі в голови розгладжуються, очі яснішають, все обличчя лагіднішає розгортаються на його вусах пелюстки усмішки, він зупиняється і починає рахувати:

— Раз! Два! Три! Чотири! Ах, б'є! Ах сукин кот, і б'є ж!

От і відпочила в голови голова.

Любить наш народ перепела і тоді, коли він у сітчаній клітці під стріхою у дворі б'є!

Любить наш народ перепела і тоді, коли його повна ринка і коли він, присмачений сметаною, стоїть на столі, а хазяйка у вишиваній сорочці паляницю крає.

Чудесна пташка!

«Вечір.

Ніч...»

Хай дарує мені Павло Григорович Тичина за тей невеличкий плагіат [1],— я це роблю навмисне, щоб нагадати йому, що він укупі з усім радянським народом теж любить перепілку.

От коли вже літній вечір настає — я в цей час до матері:

— Мамо, я з дідом Махтеєм перепели піду ловити!

— Ще не набігався?

— Пустіть, мамо! Їй-бо, пустіть!

— І коли воно набігається? Цілісінький божий день як та дзига!

— Можна, мамо? Я слухатимусь. Їй-бо, слухатимусь!

Мати мовчать, і не сопуть, і не лаються!

То вже я знаю, що можна!

Зразу в хату, окраєць хліба за пазуху — і до воріт.

А мати:

— Ти хоч чумарчину накинь!

— Ат! — кидаєте ви і вистрибом, вистрибом не шляхом, а по зеленому споришу мчите до діда Махтея, що живуть у Василлі, на забаштах, і що їхній Павло нашу Степаниду держить.

Біжиш і знаєш, що в діда Махтея в кишені вже манок отой, що так робить: «Сюр-сюр! Сюр-сюр!»,— так, як перепілочка до себе перепела кличе.

Так і дід Махтей сидітимуть і перепілок під сітку вабитимуть.

А сітка тоненька-тоненька (ой, як же ж чудесно дід Махтей уміють такі сітки виплітати — і на перепелів, і на рибу, і на метелика!) — така сітка, ніби найніжніше вирізування, що Ганна собі ним сорочки мережить,— вона вже у діда в кошику лежить, а біля кошика стоїть клітка, сіткою напнута.

У ту клітку дід упійманого перепела пускатимуть, і не пруттям клітка заплетена, а напнута сіткою, щоб як битиметься в клітці впійманий перепел, так щоб він собі об пруття голівки не побив.

Сильно дуже стрибають у клітці впіймані перепели, на волю хочуть вирватись, і до крові розбивають собі голівку об тверде пруття.

А від сітки вони тільки одскакують, і нічого їм не робиться.

— Драстуйте, дідусю! — хакаєте ви.

— Здоров, здоров! — кажуть дід Махтей.

— Підемо, дідусю? — боязко запитуєте ви, і так вам хочеться аж у самісіньку душу дідусеву вскочити.— Підемо? Ох, і патьпадьомкали, як з татком з сіножаті їхав! Штук сто! От патьпадьомкали!

— Патьпадьомкали, кажеш!

— Ой дідусю! І досі аж у вухах лящить!

— Лящить, кажеш?

— Ох, і лящить! Штук сто!

— Сто, кажеш?

— А мо, й ціла копа!

— Копа, кажеш? А що більше — чи копа, чи сто?

— Копа, дідусю, більша! Копа як яець, то повнісінький кошик.

— А як сто?

— А як сто... Як сто? То то, мабуть, як яець, то тільки на яєчню.

— Ич як! Дуже багато патьпадьомкали? У клітку не влізуть!

— Так ми не всіх ловитимемо!

— Ага! Ну, тоді, мабуть, підемо! А я думав, що цілу копу треба ловити, та й злякався! А як можна не всіх, тоді підемо!

Ну, тут уже такий іде вистриб, що Бровко починає й собі стрибати, і вже ви на сіні біля хліва верхи на Бровкові сидите й того Бровка лоскочете.

— Не пустуй,— кажуть дід,— бо ще вкусить!

— Не вкусить! — ляскаєте ви й перекидом летите разом з Бровком із сіна на спориш.

— Ну, збирайся, підемо! — кидають дід.

— А ви, дідусю, оте, що «сюр-сюр», узяли?

— Взяв!

— А дайте я сюркну! Один тільки раз!

— Ходім, ходім! Потім сюркнеш!

— Пішли...

Ну ще раз:

«Вечір.

Ніч...»

Власне кажучи, вечір уже минув, і вже сама ніч!

Я не буду ні в кого запитувати, що таке українська ніч, бо ще сто з гаком літ тому Микола Васильович Гоголь запитував усіх:

«— Знаете ли вы украинскую ночь?!»

І тут же з сумом дорікав усім:

«— Нет, вы не знаете украинской ночи!»

А за ці сто з гаком літ, я гадаю, ви вже придивилися і знаєте, що воно таке за українська ніч!

Так що, по-моєму, пояснювати зайве.

Якби тепер я йшов тої ночі з дідом Махтеєм перепели ловити, я б обов'язково дивився на діда й думав:

«Та не викручуйтесь, дідусю, не викручуйтесь, бо співає у вас душа, їй-бо, співає:

Ніч яка, господи, місячна, зоряна,
Видно, хоч голки збирай...[2]

А як ваша, дідусю, душа цієї пісні проспіває, ви трохи замислитеся, тяженько зітхнете, а потім знову в душі вашій, дідусю, зривається:

Місяченьку блідолиций,
За хмару краще б ти сховавсь,
Не світи, бо вже немає
Тієї, з котрою кохавсь...

Та не про те мені тої ночі думалось, не про те гадалось.

Найголовніше, що мене цікавило:

— Чи ж патьпадьомкають? І чи ціла копа патьпадьомкає?

Тільки-но вийшли за село поза старою грушею, що над шляхом стоїть, звернули на межу, аж ось один:

— Пать-падьом!
Пать-падьом!

За ним другий, а там іще, й ще, й ще!

— Ага, дідусю, чуєте?

— Чую!

— А копа буде?

— Дві копи!

— Аж дві! Ого!..

Проходимо далеко-далеко межею. Аж за могилу. А праворуч і ліворуч стіна озимої пшениці.

А на межі ромашки, і молочай, і чебрець, і дзвоники...

Тут уже дід Махтей зупиняються, витягають з кошика сітку.

— Держи,— кажуть.

— Я держу з одного боку сітку, а дід Махтей її розгортають, розпрямляють.

— Занось!

От ми з дідом заносимо сітку й напинаємо її на пшеничні колоски біля межі.

Дід тоді витягають манок і починають:

— Сюр-сюр! Сюр-сюр! Сюр-сюр!

Тихо.

Дідусь ізнову:

— Сюр-сюр! Сюр-сюр!

Аж ось ліворуч, мов молотком:

— Пать-падьом!

— Сюр-сюр!

— Пать-падьом!

І на кожне дідове «сюр-сюр» — все ближче, все ближче нервове «пать-падьом».

Уже чути й пожадливо-пристрасне:

— Ха-вав! Ха-вав!

А за ним одразу й бойове:

— Пать-падьом!

Ось-ось уже близенько він! Уже чути, як шелестить пшениця, уже його «ха-вав» і «пать-падьом» ніби біля самісінького вашого вуха!

— Ха-вав!

Він уже під сіткою! Уже я його бачу! Я бачу, як крутить він голівкою сюди й туди, як на ніжки спинається, шукаючи чарівну спокусницю!

— Ха-вав!

Дід Махтей мовчать, вони теж уже його бачать, вони милуються з цього закоханого перелюбця.

— Ха-вав!

Дід Махтей раптом б'ють у долоні і встають.

Переляканий коханець зривається, б'є головою в сітку й заплутується.

— Ага, парубче,— посміхаються дід Махтей, виплутуючи сіренького переляканого птаха з сітки.— А будеш до чужих молодиць, захекавшись, бігати? Будеш у гречку стрибати?!

Єсть один!

Він підстрибує в клітці, б'ється голівкою об м'яку сітку і падає на дно.

Я не знаю, в кого дужче тріпоче серце — чи в переляканого перепела, чи в мене?

— Та не стрибай, дурнику, не стрибай! — умовляє перепела дід Махтей і клітку прикриває свиткою.

І знову:

— Сюр-сюр! Сюр-сюр!

І знову десь аж у гречці:

— Пать-падьом!

І другий уже в клітці... І третій!

Я дивлюсь на небо, а воно глибоке-глибоке та сине-сине, а зірок тих, зірок! Скільки ж кіп тих зірок на небі?

В очах у мене щось ніби полегесеньку свербить, я кулаками протираю очі і солодко-солодко позіхаю.

І ледь-ледь чую, як дід Махтей говорить:

— Е, парубче, заснув!

А потім обгортає мене щось тепле. То дідів піджак.

І я вже не чую ні «ха-вав», ні «пать-падьом».

І тільки вже під ранок, коли дуже-дуже не хочеться з-під дідового піджака вилазити, чується:

— Вставай, синку, вставай! Додому підемо! Там доспатимеш!

Вискакую з-під піджака, до клітки, а там аж сім!

— Ого!

— Ну, пішли, синку, пішли...

З рушницею полюють перепілок восени, коли вже просо вклоняється хазяїнові повними китицями пшоняної каші, а навкруги проса, куди оком кинеш,— самі стерні, та копи, та скирти...

От тоді на просищі з собакою інтересно настріляти повнісінький ягдташ перепілок...

Ситі вони тоді дуже...

Вони запливають тоді жиром, і, коли ви їх поскубете, перед вами не птиця, а грудка масла.

Коли полюєте перепілок з вашим власним собакою, то це найвища насолода.

— Піль!

— Бах! Єсть!

— Піль!

— Бах! Єсть!

Так що ви маєте повне право потім усім говорити:

— За якусь годину-півтори мій Ральф подав мені шістдесят сім перепілок! Насилу встигав.

— Піль.

— Бах! Єсть!

— Піль!

— Бах! Єсть!

От собака! Ах, і собака ж!

Коли ви прийдете з полювання додому й принесете шістдесят сім перепілок, не забувайте двох правил після перепелячої охоти.

Перше: обов'язково почистіть рушницю!

Друге: не об'їдайтесь!

ДИКА ГУСКА

Дика гуска — це таки справжня гуска, тільки — дика. Її можна їсти,— так, як і свійську гуску,— з пряженою капустою або з яблуками, з гречаною кашею і так.

Різниця між дикою гускою й свійською гускою та дикою качкою така, що дика гуска ніколи не плодиться в нас на базарах, і для того, щоб її смажити навіть так, без пряженої капусти й без яблук,— її обов'язково треба заполювати.

А заполювати дику гуску не легко, бо вона в нас на Україні дуже-дуже рідко плодиться, а тільки перелітає навесні на північ, а восени — на південь,— отже, тільки раннею весною й пізньою осінню можна похвастатися, що:

— Та,— мовляв,— гусей там набив! Приходьте!

Говоримо ми це без ніякої пихи, говоримо ми це із скромністю, властивістю, як ви знаєте, притаманною кожному справжньому мисливцеві.

Полювали ми з приятелем пізно восени дикі качки на річці Оскіл, на Куп'янщині.

Річка Оскіл — чудесна річка, з прозорою, лагідною водою, з очеретами та пахучою осокою по берегах, з затоками й рукавами, з широкими на лівому березі луками, що дивляться на світ божий незчисленними очима-озерами, поростими зеленими-зеленими шовковими віями.

Та й не тільки цим славна річка Оскіл, а славна вона найбільше тим, що водиться в ній дуже рідкісна риба — верезуб.

А може, й не верезуб, а щось інше, а тільки я прекрасно пам'ятаю, що один рибалка дуже давно нам розповідав, що в їхньому Осколі таке плаває, що більше такого ніде не плаває.

Ну, бог з ним, хай плаває.

Полювали ми, значить, полювали там дикі качки, довгенько щось полювали та й заполювали дику гуску — казарку.

Правду, як і завжди, казавши, дика гуска ота повз нас і не летіла, і не пливла, проте ми її заполювали.

Як це робиться, говорити не буду, бо у всякого мисливця у полюванні єсть свій стиль, отже, трудно мені все це так типізувати, щоб зрозуміло було всім.

Заполював гуску мій приятель, бо в нього було більше набоїв, а я свої гроші забув удома.

Але він мене заспокоїв.

— Ти,— каже,— не хвилюйся і з заздрощів не мінись: їстимемо разом!

Казарка була бита на крило, а так більше нічого в неї прострелено не було, і вона собі ходила, і навіть, доки ми збиралися їхати на станцію, ходила по хаті, й почала вже їсти крихти з паляниці, й пити воду.

Ми довгенько збиралися виїздити на станцію, довгенько й дуже любо та мило прощалися з хазяями, де зупинилися, бо дуже вони були симпатичні люди, потім співали отієї, як пак вона? — та отієї, що ото:

Де ти, хмелю, хмелю, зимував,
Що й не розвивався...

Як їхали на станцію, співали вже не про хміль, а про огірочки:

Сама буду поливати
Дрібною сльозою...

А хазяїн, сидячи на возі, дуже голосно й високо-високо виводив:

...сльо-о-з-о-о-о-о-о-ю!

Так голосно й так високо, що вискакували з дворів люди й дивилися нам услід.

— Що воно таке? — питалися.

— Охотники поїхали!

Співали ми аж до самої станції.

На станції сердечно попрощалися з хазяїном і сіли у вагон.

Нам з приятелем хотілося співати ще й у вагоні, але на бойові й героїчні пісні в нас не вистачало вже в голосах металу, і спромоглися ми тільки на журно-мінорне:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами.[1]

Дійшли до запитання:

Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину? —

та й замовкли.

Позіхнули й сказали один одному:

— Будемо, мабуть, спати!

А гуска-казарка з нами.

Лаштуємося ми спати.

Кошика, куди б можна було посадити казарку, в нас не було, до авоськи у той час людство ще взагалі не додумалось,— постала, отже, проблема, де гуску приткнути.

Їхали ми у м'якому вагоні.

Приятель таки додумався.

— Я,— каже,— візьму її до себе, на верхню полицю! Зо мною вона й сидітиме! Сплю я не дуже міцно, скорше — сторожко я сплю, от я її й утихомирюватиму, як вона занепокоїться!

— Ну,— кажу,— добре!

Полягали.

Прокинувся я вранці, дивлюсь — сидить мій приятель, спустивши із верхньої полиці ноги, й мугиче:

Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

— Чого,— питаю,— такої сумної та ще й зранку?

Приятель, нічого не кажучи, простягає назад себе руку, щось таке бере й показує.

Дивлюсь: казарка.

Але вже не жива, а мертва.

— Упокоїлась? — питаю.— Як же це так?

— Виходить,— каже,— приспав! А я ж сплю не дуже міцно,— скоріше сторожко я сплю! І от бачиш!

— Та бачу,— кажу.— То ти й співав би вже:

Чом вас лихо не приспало,
Як я дику гуску?

Дискусії про те, як вважати тепер гуску: чи її забито на полюванні, тобто вона законна дичина, чи вона упокоїлася власною смертю, тобто вона дохла,— тривали недовго.

Ухвалено було вважати її за законну дичину, бо ж її таки було, хоч і на крило, а проте підстрелено, і що вона, як дуже часто трапляється з підранками, потім потихесеньку дійшла.

А про те, що казарка спала з приятелем на верхній полиці, у м'якому вагоні, в поїзді Куп'янка—Харків, забути і нікому не говорити.

Так і зробили.

Гуску з'їли по приїзді на другий день.

Усі кріпко хвалили смачну дуже гуску, а хазяйка одрізала в неї крила, стулила їх, ніби як віялом, і заходилася прибивати їх якраз проти писемного стола в кабінеті мого

приятеля, щоб і кабінета прикрасити, і щоб крила ті повсякчасно нагадували йому щасливе його полювання на диких гусей.

Приятель дивився на таку до себе увагу та лагідно й каже дружині:

— Дякую тобі, моє серденько, за таку твою увагу до мене, але я дуже тебе прошу: прибий ці крильця у себе над туалетним столиком, бо вони дуже красиві, вони так оздоблять твою кімнатку! Та ще, до того, це буде мій тобі, моє серденько, скромний подарунок.

Та й поцілував мій приятель свою симпатичну дружину.

А вона його поцілувала.

Як вороги взагалі весняної охоти ми здебільша полювали дикі гуси восени, коли вони летять у вирій, зупиняючись у нас на Радянській Україні, щоб відпочити й попастися на смарагдових врунах буйної озимини.

Вночі вони пасуться, а вдень прилітають на озера і плавають собі, весело гелгочучи.

Одно кепсько, що ніколи вони не плавають біля берега, а плавають серед озера, озера вибирають великі, так що заполювати їх дуже й дуже нелегко.

Дика гуска — птиця вельми обережна й вельми сторожка, підкрастися до неї важко.

Випадково, ясна річ, може на вас налетіти табун гусей, випадково іноді можете і натрапити на гусячу зграю, виткнувшись зненацька з-за очерету,— але що то за полювання, коли воно випадкове.

Справжній мисливець на випадковість не розраховує, йому інтересно полювати за певним планом, за певною системою!

Випадково можна і тигра бахнуть, але з цього випадку ніхто не дасть вам назви:

«Тигряча смерть!»

Одної благодатної осені ми з приятелем вирішили пополювати дикі гуси як слід, по-справжньому.

Ми знали велике озеро, де щороку гуси восени спинялися й жили тижнів зо два, а то й більше.

Говорили ми про охоту на гусей, сидячи на лузі під ожередом сіна, увечері, після того як постояли на качачому перельоті.

Був іще з нами чудесний охотник, Йосип Євдокимович, у якого ми зупинялися, приїздивши з города на охоту.

Слухав він, слухав наші суперечки, а тоді й каже:

— Ні, хлопці! Дика гуска не така вещ, щоб так легко було її встрелити. Дика гуска — звір дуже мудрящий, і підлізти до неї нікоторого способу ніт! Сорок два роки я охо-

чусь, бачив тих гусей отут, на озері, силу-силенну, а щоб хоч одну встрелити, та так-таки й не встрелив. А один спосіб, щоб гусей настріляти, знаю. Пан один колись сюди до нас приїздив з города. Да! Це ще було, от не пригадую, чи після турецької війни, чи після гапонської. Ні, мать-таки, після гапонської. Так-так, після гапонської, бо після турецької я ще парубком був, а після гапонської Василя мого ми хрестили. Після гапонської, значить. Да! Так панові тому дуже кортіло гусей настріляти! От він і придумав. Узяв велику бочку, обтикав її всю бур'яном та серед озера й затопив. Накидав на дно важкого каміння та й затопив серед озера. Так, щоб можна було в неї влізти, сидіти й стріляти. І зробив він це задовго перед тим, як гуси прилітають, щоб птиця звикла, що щось таке стирчить в озері. Тоді вона не боятиметься ні сісти біля бочки, ні підпливати до неї, а озеро, ви ж знаєте, хоч і велике, так неглибоке,— поставити серед нього бочку можна. Поставив він...

— Ну, й настріляв? — з цікавістю запитали ми.

— Настріляти він, що й казати, не настріляв, бо в суботу перед неділею, коли він мав приїхати й у бочку сідати, капосні хлопці з бочки каміння повикидали й цілу ніч з тією бочкою в озері товклися! А спосіб, самі бачите, дуже хороший!

Ми вхопилися за цей спосіб.

Дістали підходящу бочку, поставили її, накидавши на дно великого каміння й обтикавши бур'яном, серед озера, за тиждень приблизно до того, як мали прилетіти гуси.

Приятель на той час узяв собі відпустку й наглядав за бочкою, щоб, бува, й з нас хлопці не покепкували, як з того пана...

Поставили ми її в неділю.

А на другу неділю мав приїхати й я,— передбачалося, що за тиждень уже будуть гуси.

Я приїхав у суботу надвечір.

— Гуси вже,— каже мені приятель,— появилися. І не дуже бочки бояться! Підпливають до неї, та й, летючи на озеро, не бояться біля неї сідати. Сьогодні можна вже в бочку сідати. Так як ми будемо,— питає приятель,— жеребок тягтимемо, кому першому сідати, чи як?

— Сідай,— кажу,— ти перший, а я завтра вночі сяду, бо одпросився я до вівторка.

— Добре!

Так ото ми й вирішили.

Тоді, правду казавши, не дуже ми додержувалися святого охотницького правила, а саме: ідеш на озеро, так заряджай добре рушницю і не надто заряджайся сам.

Вискочило це правило у нас тоді з голови.

Перед виходом на озеро сіли ми вечеряти.

Довгенько вечеряли, бо йти сідати в бочку треба було перед світом — не лягати ж спати, а то ще проспиш! От ми собі й вечеряли!

Перед світом вийшли.

Рушниці, хоч і важко було йти, ми, проте, взяли, взяв приятель з собою в бочку ще пляшку отого, що гріє (на випадок — змерзне!).

Прийшли ми до озера, чимало там пововтузилися, доки приятель у човна сісти поцілив, а таки, кінець кінцем, поцілив...

Одвіз я його до бочки.

Біля бочки теж чимало клопоту було, доки я його в ту бочку посадив.

Посадив і поплив до берега.

Не встиг од'їхати метрів з півсотні, чую — гукає:

— За твоє здоров'я! Холодно!

Доїхав я до берега, підтягнув човна і сів під копицею.

Надійшов і Йосип Євдокимович.

Сидимо, куримо.

Коли це:

— Р-р-рятуйте! — крик з озера: — Пер-рекинулась! Равненія потеряв!

— Бреди,— кричу,— до берега!

— Не вибреду! — кричить.— Мулько!

Ми з Йосипом Євдокимовичем на човна — і до бочки...

Під'їздимо,— бочка плаває, а приятель усе чогось порнути хоче.

— Чого ти ніби пірнути хочеш? — питаємо.

— Р-р-рушниця пірнула!

— Ну, вилазь уже на човна!

— А р-рушниця?

— Потім рушниця!

Витягли ми його на човна, транспортували до берега. Сів він під копицею, зубами цокотить.

А тут уже й сонечко виткнулося...

Роздягся Йосип Євдокимович, сів на човна, поплив на те місце, де стояла бочка, зліз з човна, побродив трохи й витягнув рушницю.

— Чого тебе,— питаю я в приятеля,— чорти перекинули?

— Ба-ба-ба-ла-лансу не вийшло!

— Ну, випий, то зігріешся, в тебе ж там є? — кажу йому.

— Нема!

— Пірнула?

— Ні, до того, як перекинувся, пірнула!

— Ага! Розумію! — кажу.
А гуси летять, а гуси летять!
І все на тім місці, де була бочка, сідають.
— Ну, що ж далі? — питає приятель.
— Кричи,— кажу:

Гуси, гуси, гусенята,
Візьміть мене на крилята —
Та понесіть до матінки.

— До матінки,— каже він,— далеко! А от якби на піч!

БЕНГАЛЬСЬКИЙ ТИГР

Полювати бенгальського тигра треба їхати в Бенгалію, бо це не простий тигр, як бачите, а бенгальський.

Чому нас інтересує саме бенгальський тигр?

Тому він нас інтересує, що бенгальський тигр найбільший з усіх тигрів на світі, тому що завдовжки він два з половиною — три метри і що самий хвіст у нього вісімдесят — дев'яносто п'ять сантиметрів, так що, коли вам не пощастить заполювати цілого тигра, а одбити в нього тільки хвоста, то й тоді ви все-таки «имеете вещь».

— Де Бенгалія? — питаєте.

На Бенгалію з Києва треба їхати так.

Як минете Мотовилівку, Васильків і Фастів — беріть не на Бердичів, а на Жмеринку. Потім на Вапнярку, Роздільну й доїздіть до Одеси. З Одеси на Дарданелли, потім на Суецький канал, звідтам уже не так далеко до Індії.

Приїхавши в Індію, питайте, як вам пройти на Брамапутру.

Слово «Брамапутра», щоправда, щодо вимови трудне, але, їхавши на пароплаві, ви частіше його самі собі проказуйте, щоб навчитися його вимовляти, а то буде й вам, як Данилові Кіндратовичу, що приїхав уже до Індії, а там і запитав:

— Де тута,— питає,— Путрамабра?

Ніхто, певна річ, з індусів йому не міг на це нічого відповісти,— так він, бідолаха, й вернувся додому без тигра.

Брамапутра,— та це ви й самі, положим, знаєте! — це річка в Бенгалії.

Коли ви до неї дійдете, там недалечко тече ще одна річка — Ганг,— так от між Брамапутрою й Гангом, у джунглях, найбільше плодиться бенгальських, або, як їх ще взивають, королівських тигрів.

Отам їх і полюйте.

Перед полюванням, майте на увазі, треба вам буде вибити довкола всі кобри й всі гримучі змії, щоб, бува, котра не вкусила, перехворіти на тропічну малярію,— чи на жовту, чи на червону,— це вже яка кому до вподоби,— а потім уже й полювати.

Хліба з собою беріть тільки на дорогу, доки до Бенгалії доїдете, а в Бенгалії там на кожному кроці, як у нас бузина, росте хлібне дерево,— круглий рік на ньому ростуть плоди,— ну, як наші книші.

Тепер вони, щоправда, там по карточках, та проте не без того, щоб не можна було у Бомбеї на базарі в якого-небудь раджі карточку купити... Гадаю, що можна.

Індійський раджа — це володар цілої величезної в Індії округи, він сам призначає, як от наш райторгвідділ, завкартковим бюро, і не може бути, щоб той зав давав йому тільки одну хлібну картку...

Тигра полюють, як ви знаєте, для того, щоб винищувати цього страшного звіра, що наводить жах на цілу округу, нападаючи на худобу і навіть на людину.

Полюють його і для того, щоб мати величезну чудесну шкуру, смугасту й пухку, що так прикрашає собою кабінет хороброго мисливця.

А ще полюють, добуваючи тигрові великі й страшні пазури, висушують їх, труть на порошок і п'ють той порошок для хоробрості.

Індуси, китайці й інші східні народи глибоко вірять в чудодійну силу порошків з тигрячих пазурів і платять за них грубі гроші.

Як випити, вони кажуть, один тільки такий порошок, можна набити тигрів силу.

Одно кепсько: щоб мати цей порошок, треба, виходить, убити тигра, а щоб убити тигра, треба, виходить, мати порошок.

Ну, нічого: бувши від природи хоч і не дуже, сказать, хоробрими, але ж не зовсім, сказать, і лякливими,— обходитимемось на першій тигрячій охоті без порошків, бо, як довели останні досліди над порошками з тигрячих пазурів,— вплив їх на людський організм сильно закріпительний.

А від цього й хоробрість!

Ну що ж, коли нема, так нема!

Будемо, значить, кріпитись не порошками, а духом!

А в деяких випадках при полюванні тигра такі порошки, як ви самі побачите, можуть навіть пошкодити.

* * *

Способів охоти на тигра є кілька.

Є спосіб з диктом і з молотком, про який мені розповідав один із досвідчених охотників на тигрів.

Полягає він ось у чім.

Берете ви аркуш дикту, так, приблизно, з метр у квадраті, і невеличкий молоток.

Ідете в джунглі між Брамапутрою й Гангом і, щоб привернути на себе увагу бенгальського тигра, на весь голос співаєте:

Та не жалько мені
Та й ні на кого,
Тільки жалько мені
На отця свого.

Тигр почує, і вже не ви його, а він вас почне полювати.

Тут уже ви будьте уважним і пильним, щоб не прогавити того моменту, коли тигр припаде до землі й, люто б'ючи себе хвостом по боках, приготується стрибнути і зробити з вас попередню перед антилопою закуску.

Як тільки він стрибоне, ви раптово повертайтесь до нього й наставляйте дикта.

Тигр ударить всіма чотирма лапами в дикт і страшними своїми пазурами проб'є його.

Отут ви теж гав не ловіть: зразу ж швидко-швидко-швидко бийте молотком по пазурах і загинайте їх, пристукуючи до дикту.

І все!

Пригвоздений до дикту тигр уже не страшний звір, а немічне кошеня.

Ви вже тоді можете з нього шкуру чи з живого здирати, чи, вдаривши кинджалом у серце, покінчити з ним, а потім уже білувати.

Майте тільки на увазі, що бити тигра по пазурах, загинаючи їх до дикту, треба все-таки обережно, щоб не пошкодити пазурів, бо ви ж знаєте, яка то цінна річ, що з неї виробляються хоробрі порошки.

Декотрі мисливці, нервуючись, забувають про це й гатять по пазурах з усієї сили, псуючи їх і позбавляючись через це такого цінного матеріалу.

* * *

Дуже поширений і, треба сказати, дуже непоганий спосіб полювати на тигра із слоном.

Таким способом полюють тигрів індуські раджі й англійські лорди, що приїздять у гості до індуських раджів, а ті вже частують їх, своїх дорогих гостей, охотою на тигрів.

Перед цим індуські раджі заздалегідь принаджують до певного місця тигрів, ставлячи протягом кількох тижнів принаду з не зовсім іще померлих, але вже до роботи не придатних тубільців.

Коли англійські лорди поприїздять до індуських раджів у гості, і, побачивши, як ведуть тубільця на принаду, вони роблять тому тубільцеві ручкою і милостиво кажуть:

— Гуд бай!

Тигри, між іншим, ідуть на принаду не тільки з тубільців, а й з худоби: з корів, свиней, овець і т. ін., але такої принади їм не ставлять, бо тоді не буде чим деяким англійським лордам принаджувати польсько-шляхетських жовнірів генералів Андерса, Бур-Комаровського та інших арцишевських, рачкевичів[1].

Тигрів, отже, принаджено.

Тоді приводять приручених слонів, сідлають їх такими ніби куренями, тільки не з ліщини сплетеними і соломою вшитими (англійські лорди й індуські раджі таких куренів не люблять!), а зроблені ті курені із слонової кості й ушиті єдвабом.

Вантажать у ті курені спочатку віскі, бефи, пудинги й шампанею, а потім уже англійських лордів, індуських раджів та камердинерів.

Вишикується підрозділ тубільців, щоб оточити те місце, де тигрів принаджено, та наганяти їх на високопоставлених у куренях мисливців.

Ну, лорди й раджі їдуть, п'ють віскі й шампанею, їдять бефи й пудинги, а тубільці наганяють на них тигрів.

Як тільки шасне між ліанами тигр, англійський лорд каже індійському раджі:

— Подерж-но мого пудинга,— я його потім доїм!

А потім до камердинера:

— Подай рушницю!

Камердинер подає рушницю, англійський лорд стріляє в те місце, де прошаснув тигр.

Лунає постріл, за ним лунає одчайдушний крик, і падає мертвий тубілець із підрозділу, що наганяє звіра на високопоставлених у куренях охотників.

Англійський лорд задоволено усміхається і говорить:

— Ієс!

А потім уже доїдає пудинг.

Далі полювання йде таким чином: тубільці вбивають тигрів, здіймають із них шкури, англійські лорди везуть ті шкури додому, там їх відповідно обробляють, пригвинчують до голови золоту дощечку з вигравіруваним написом:

КОРОЛІВСЬКИЙ ТИГР

Забив у Бенгалії (дата) власноручно
лорд Сесіль-Кисіль

А потім уже в палаті лордів...

Ні! Стоп-стоп-стоп! Ніякої політики ми торкатись не будемо, а то ще допишемося до того, що лорд Сесіль-Кисіль подасть в палату лордів ніби білль про те, що треба більше з Бенгалії вивезти худоби та пшениці, бо й грецьким монархістам треба, і польсько-шляхетським жовнірам треба, і гітлерюгендові треба, і бандерам треба...

Стоп! Ані слова про політику!

Отакий, значить, спосіб полювати тигрів із слонами.

Ми з вами, слава тобі господи, і не лорди англійські, і не раджі індуські, отже, нам з вами таку пишну охоту на тигрів організувати тяжко.

Можна, звичайно, взяти напрокат слона або в зоологічному садку, або в цирку,— але багато з ним клопоту, доки його до Бенгалії довезеш та поки навчишся молоточком із гвіздочком ним керувати.

Там, у Бенгалії, позичити слона в якого-небудь раджі теж навряд чи пощастить, бо ви ж, слава богу, не англійський лорд.

Клопітний, одне слово, для нас із вами такий спосіб охотиться на тигрів.

Проте його нам, як мисливцям, знати треба!

Для цього й пишемо!

* * *

Непоганий і такий іще спосіб.

Викопується величезна й глибочезна яма на стежці, якою тигри до Брамапутри ходять воду пити.

Яма та зверху добре маскується всякими вітами, ліанами, тропічною папороттю і т. ін.

Тигри йдуть воду пити увечері, як уже смеркне.

На цей час ви й залазьте в ту яму.

Залізли й сидіть тихо-тихо.

Ні курити, ні чхати, ні кашляти не можна, бо наполохаєте тигра.

Ось іде тигр.

Він не зовсім іще очухався після сну, потягається, позіхає, чухає за вухом...

Ну, й не помітить, коли: шелесь у яму!

Ви зразу накидайтеся на нього й лоскочіть.

Тигри страшенно лоскоту бояться. (Через те, між іншим, вони дуже ревниві!)

Як тільки ви його вхопили обома руками попід пахвами, він зразу починає страшенно реготатись.

Але ви не пускайте його, боже вас борони, бо з'їсть!

Лоскочіть, і лоскочіть, і лоскочіть!

Він качатиметься, регочучись, по ямі, і ви качайтесь із ним.

Аж поки він не крикне:

— Ой не можу! Пусти!

І ляже, мов непритомний.

Але ви ще з півгодини полоскочіть, тоді пускайте.

Готовий!

Залоскотаний тигр мертвіший од мертвого.

* * *

Ще про один спосіб охоти на тигрів хочеться мені розповісти.

Клопіткий він трохи, але для нас із вами приступний.

Клопіткий він саме через те, що перед тим, як його вживати, тривалої треба тренірови в перегонах на чималі дистанції.

Чимало часу треба загаяти, щоб прудко й довго могли ви бігти, весь час позад себе озираючись.

Але ніхто ж нам з вами не заборонить місяців зо три тренірuватись годин по три-чотири щодня, бігаючи спочатку на одному хоча б з київських стадіонів, а потім по перетятій місцевості.

Навпаки, всі думатимуть, що ви до фізкультурної олімпіади готуєтесь, і всі вас вітатимуть.

Добре на таку тренірovку брати вашого пса, краще — хорта, а як хорта нема, тоді гончака, а можна й кунделя, тільки щоб прудкий був...

Коли вже ви у своїх вправах дійдете такого стану, що випереджатимете кунделя, тоді вже можна їхати до Бенгалії на тигра.

Порошків із тигрячих пазурів уживати при цьому способі охоти категорично не слід, бо, як ми знаємо, порошки ті, закріпляючи, надають охотникові хоробрості, а тут треба не хоробрості, а якраз навпаки.

Тут треба легенької полохливості, при якій набагато збільшується швидкість вашого алюру.

Приїздите ви в Бенгалію, знаходите тигра, показуєтесь йому,— він одразу ж почне охотитись за вами.

Ви це знаєте, з цього не розгублюєтесь і свідомо ведете його за собою на заранні намічену вами галявину.

Між Брамапутрою й Гангом трапляються величезні шматки степу, де пасуться жирафи, антилопи, носороги й інші травоїдні тварини.

Отуди ви тигра й ведіть.

Із зброї ви маєте при собі тільки кинджал і більше нічого.

Поки ви виведете тигра на галявину, він уже буде нервуватись, лютувати, зубами клацати: ось-ось стрибне! Ось-ось стрибне!

Вийшовши на галявину, зразу біжіть!

Тигр, розуміється,— за вами.

Отут і пригодиться ваша тренірovка.

Ви біжіть і частенько озирайтесь, поглядаючи на тигра.

Це не тільки для того, щоб знати, чи не наздоганяє він вас,— головне тут не прогавити, коли він підсковзнеться.

А підсковзнеться він обов'язково.

Хоч який би був сухий степ,— все дно настане момент, коли він розчахнеться й упаде.

Тоді ви зразу на нього — і кинджал йому в серце.

Тигр — ваш!

* * *

Охота на тигра, як бачите, небезпечна й клопітна.

А найтрудніше в їй це те, що заполювати бенгальського тигра можна тільки в Бенгалії, а туди дуже далеко їхати.

Будемо сподіватися, що з часом чи Бенгалія до нас наблизиться, чи ми наблизимось до Бенгалії, бо клімат, як спостерігають тепер досвідчені географи, міняється.

От тоді ми пополюємо!

Бо заздалегідь уже будемо знати всі способи охоти на тигра, з якими оце ми вас познайомили.

ДИКИЙ КАБАН, АБО ВЕПР

Чого воно так: коли говорять «дикий кабан» — так не страшно, а як — «вепр», так уже й мороз ніби поза спиною, і волосся на голові ворушитись починає?

Воно, мабуть, саме слово «вепр» — страшнувате,— якесь таке, ніби з великими іклами й погрозливо хрюкає...

— В е п р!

На Полтавщині, недалеко славного міста Гадяча, є село Веприк,— хоч воно і не дорослий «Вепр», а тільки маленький, тільки ще «Веприк», але я гадаю, що колгоспникам

там, мабуть, увесь час страшно,— ану ж візьме малий «Веприк» та на великого «Вепра» й виросте? Що тоді?!

Найстрашніший дикий кабан — «одинець»,— це запеклий кнур-індивідуаліст, старий досвідчений кнуряка, що прибивається до табуна тільки тоді, коли свині весілля справляють.

Він тоді своїми страшними іклами розганяє кнурців-парубків, усі його рушниками перев'язують, він сидить, хрокає й чавкає, як колись пан поміщик на весіллі у своїх кріпаків, і йому, як і колишньому кнурові-поміщикові, належить право «першої ночі».

Дикі кнури-одинці, що звуться ще за свої величезні страшні ікла — сікачами, вигодовуються на справжнє страховидло, сильне та люте.

Собак вони своїми іклами одним ударом січуть на бефстроганов, а охотник, як побачить сікача, зараз бере на мушку або дуба, або грушу і сидить там тихий, як горличка.

А потім уже всім і розповідає після четвертої стопки:

— Сікача вчора стріляв! Іду, знаєте, очеретом, коли чую, щось сопе! Дивлюсь, а воно як гора! Я зразу думав, що паровик обтікаємої форми зійшов з рейок і болотом котить. Придивився — а воно сікач! Я, звичайно, не розтерявся,— у лівому стволі в мене жакан,— я його в лоб як жахну,— а він тільки головою покрутив, куля одскочила та недалечко від мене й упала. Тільки трохи сплющилась! Я не розгубився... А коли я взагалі розгублююсь, скажіть? Да... Я не розгубився, та зразу за фінку, та до нього! Розмахуюсь, а він мені й каже: «Злізайте, каже, дядьку, з дуба, чого ви туди залізли?» Да... Я, звісно...

— Стій-стій! Що ти буровиш? Хто каже? З якого дуба?

— Та не перебаранчай! Я до нього з фінкою, вдарив його під ліву пахву, якраз проти серця! «Ага,— кричу,— попався,— кричу,— веп-п-пир-р-р. Не з таких,— кричу,— я, щоб сікачів боятись!» Та на нього верхи! Сів верхи й держусь за гілку! А він мені знову: «Та злазьте,— каже,— дядьку, кабан у Пилипову балку побіг!» А я йому: «Злізай, кажеш?! Не злізу, поки,— кричу,— не рішу тебе тут!» А він мені: «Я,— каже,— веп-п-пир-р-р-сі-сі-сі-ка-ка-ка-ч...»

Тут уже підходить хазяйка:

— Може б,— каже,— ви, Стратоне Стратилатовичу, прилягли трохи?

— Не злізу! — кричить Стратон Стратилатович.

Потім уже беруть Стратона Стратилатовича під руки й кладуть на канапу.

А він і на канапі ще добиває сікача:

— Не злізу,— кричить,— доки не рішу!

І так-таки ніхто й не довідався, чи зліз Стратон Стратилатович із страшного вепра-сікача, чи й досі держиться за гілку.

Сікач — страшний звір, так що й після четвертої стопки не дуже злізеш...

Чому ми весь час говоримо про вепра-одинця, сікача?

Бо ми — охотники, ми люди хоробрі, і коли вже йти на дикого кабана, то йти на такого, щоб можна було чим і похвалитися та й показати було що...

Уявіть собі на стіні у вашому кабінеті отакенну сікачеву голову із страшними зубищами-іклами!

Слава не тільки вам, а й усьому вашому роду-племені.

Ясна річ, що, полюючи сікача, можна мимохідь з десяток менших кабанів чи свиней настріляти, але головна ваша мета — сікач.

Поросят не бийте.

Убити порося — це все одно що встрелити на озері каченя, що ще й у колодочки не вбилось.

Це — шокінг для справжнього мисливця.

Сікач, незважаючи на свою чималу вагу й короткі ноги, дуже прудко бігає.

Розповідав мені якось приятель-охотник, дуже досвідчений мисливець, і на птицю, і на звіра, як сікач бігає.

Кузьма Дем'янович — мого приятеля звуть.

— Полювали ми кумпанією у Баб'ячій балці,— почав Кузьма Дем'янович.— А Баб'яча балка підходить з того краю до глибоченького провалля... Понад балкою — ліс. За проваллям починається болото, поросле очеретами, а далі — річка. Полювали ми зайці, лисички,— що трапиться, одне слово. Був з нами й місцевий дідок-охотник. Пройшли ми балку, підійшли до провалля, сіли на горбочку, закурили, відпочиваємо. Краса ж яка, куди оком кинеш! Очерети, між ними де-не-де озеречка, а за очеретами срібно-голуба стрічка річки... По той бік річки — лісочок... Біля лісочка — хутірець на три хати... На узгір'ї біля хутора овечки пасуться... Чутно, як у хуторі дівчата «Чорноморця» виводять:

Вивів менс, босую,
Та й питає:
Чи є мороз, дівчино,
Чи не-ма-а-а-е-е-е?

Дивився б і не передивився... Слухав би і не переслухав... Сиділи, слухали, з краєвиду милувалися.

Аж ось місцевий дідок і каже:

— А в цьому,— каже,— болоті табун диких свиней є! І сікач тут здоровенний бродить.

Ми всі,— каже Кузьма Дем'янович,— аж попідскакували!

— Де?

— Та отут у болоті!

— Та невже? — ми до нього.— А чи бачив їх тут хто-небудь?

— А чому ж не бачить? Бачили! А скільки вони в нас городини та буряків перенищили... Я сам сікача бачив,— пудів на п'ятнадцять, якщо не більше! Страшний звір.

Ну, ви ж розумієте,— вів далі Кузьма Дем'янович,— що ми зразу ж рішили пройти болото, може ж, таки пощастить наткнутися на табун свиней. Було нас шість чоловік. Рішили так: я, як найстарший,— мені вже тоді п'ятдесят шостий пішов,— так я пройду од провалля углиб в очерет та тут буду собі чекати, а решта — з того боку зайде і йтиме до мене один од одного метрів на тридцять-сорок.

Загонщиків у нас, як бачите, не було,— ми самі, мовляв, і за загонщиків, і за стрільців. Дідок не схотів з нами йти: — Боюсь! — каже. Пішли ми в очерет, а дідок спустився в балку: «Мо,— каже,— де зайчика наполохаю». Увійшов я в очерет, пройшов трохи, став,— обдивляюсь. Справді, ніби стежки якісь в очереті — сюди й туди йдуть. «Не брехав, видать, дідок»,— сам я собі подумав... Пройшов ще трохи далі в очерет, вибрав таку собі невеличку вроді галявинку, став, прислухаюсь... Не чуть нічого... Шелестить тільки очерет, та іноді десь ізбоку зашарудить болотний щур. І знову тихо. Довгенько я стояв, уже час би й товаришам підійти, а їх нема та й нема. Я, сказати правду, задрімав трохи. Стою, дрімаю! Коли воно щось ніби як шелесне очеретом та як хрокне,— так я як підстрибну! Підстрибнув — і крутюсь на місці,— не знаю, куди тікать! А воно вдруге — як хрокне! Так я як прянув з очерету й вискочив якраз навпроти провалля... Почув тільки, що й од мене щось шелеснуло й подалося в напрямку до річки! Та де там було думати, що́ воно... Я вискочив з очерету й помчав прямо на провалля. З провалля вилетів, як хорт, добіг до лісу — й на грушу. Сів, звів курка, чекаю. Довго сидів, нема нічого. Аж ось, чую, гукають:

— Кузьма Дем'янович! Кузьма Дем'янович! Агов! Де ви? Агов-гов-гов!

— Я тут! — кричу.— На сікача засів! На груші!

— Зла-га-га-газьте!

— Не злізу! — кричу.

А воно й справді, я й сунувся був із груші злазити,— не

злізу. Груша висока, стара груша, і аж до половини ні сучків, ні віття — самий стовбур! Як я на неї видерся, вбийте мене, й досі не допойму...

Підійшли товариші. Зняли мене з груші.

— Бачили що-небудь? — питаю я їх.

— Анічогісінько не бачили!

— Та як же ж,— кажу,— не бачили, коли ж щось хрокнуло, та не раз, а аж двічі! І шелеснуло щось од мене! Я від нього, а воно від мене! А що хрокнуло, хай мене бог поб'є,— кажу,— своїми вухами чув!

— Так то ви, значить,— питає мене Іван Петрович,— на провалля прянули?

— Я ж,— кажу,— я! Воно як хрокне,— я думав, що сікач,— і з очерету!

— Та то я висякався! — каже Іван Петрович.— Тільки я сякнувся, воно щось як шелесне біля мене, а я думав, що сікач, та й собі од нього до річки!

Аж ось дідок підходить.

Ми на нього:

— Де ж ваші свині? Де ваш сікач?

— Нема хіба? — здивувався дідок.

— І сліду нема,— кажемо.

— Виходить, пірнули!

— Куди пірнули?

— Під воду! Куди ж!

— Та хіба ж дикі свині пірнають?

— Не знаю, як де, а в нас пірнають! — каже дідок.

— А що ви гадаєте,— міркує Кузьма Дем'янович,— могло бути! Єсть же ж морські свині, могло буть, що й річні єсть!

Так отаке-то трапилося з нами на полюванні кабанів. Я й досі ніяк не допойму, як я з провалля вискочив, як я на грушу видерся? П'ятдесят же шостий мені... Пал ото такий, виходить, охотницький! Так отак сікачі бігають! Прудкий звір,— додав Кузьма Дем'янович.

Полюють дикого кабана з собаками-гончаками чи спеціально на таку охоту натасканими псами, але здебільша і найчастіше полюють його з загонщиками.

Коли на вас вискочить дикий вепр, ви не встигли втекти, ви вже тоді його, ясна річ, стріляєте.

Стріляти треба обов'язково кулею, цілитись у голову або в серце, бити треба наповал, бо поранений кабан — звір страшно лютий, він кидається на охотника, з розгону всаджує йому своє страшне ікло прямо в пуп і з криком: «Ага,

попавсь!» — поре мисливця по черевній білій лінії од пупа вгору до грудей.

Коли він сам смертельно поранений,— він лягає тут же, поруч охотника. І обидва вони потихеньку віддають душу богові.

Потім уже сходяться охотники, лаштують носилки і несуть і свого загиблого товариша, і дикого кабана до машини чи до залізничної станції.

Ті, що несуть загиблого товариша,— дуже сумні, бо їм дуже жалко хороброго мисливця, що впав жертвою благородної спортивної своєї страсті.

А ті, що несуть забитого кабана,— дуже веселі, бо такий мисливський трофей трапляється не дуже часто.

Коли ви йдете болотом, де обов'язково є цілий табун диких свиней і де бродить величезний сікач, не менш як пудів на п'ятнадцять вагою, дуже корисно проказувати таку ніби молитву, що за сивої давнини дуже допомагала на охоті нашим предкам-мисливцям (між іншим, молитва ця корисна не тільки при полюванні кабанів, а корисна вона й при охоті на всякого звіра).

Така молитва:

Ви зорі-зірниці,
Ніч темна-темниця,
Замикаєш ти церкви і хати
Ще й царські палати.
Замкни звіру вуха й очі,
Щоб я підійшов і не промахнувся...

Коли ви таку молитву прочитаєте з вірою, то, безперечно, зможете підійти до кабана, незважаючи на те що він звір дуже обережний і слух у нього як у найталановитішого диригента симфонічного оркестру.

З вищенаведеною молитвою можна й треба полювати дикого кабана навіть самому, продираючись заплутаними стежками й перескакуючи з купини на купину в очеретяному болоті.

А взагалі, ще раз кажемо, полюють кабана із загонщиками.

Трапляється, і дуже часто трапляється, що кабан, почувши чи довідавшись, що спереду стоять на номерах мисливці з жаканівськими в рушницях кулями, і бувши не зовсім певний, що всі вони прянуть на груші,— повертається і йде на загонщиків.

Бо він звір хитрий, він знає, що у загонщиків, крім кілків та одчайдушного галасу, в руках нічого немає.

Випадки такі кінчаються більш-менш щасливо, кінчаються вони переляком, бо кабан поре людину тільки тоді,

коли його поранено, а так він підбіжить, хрокне, налякає й, сміючись, побіжить далі.

Було таке й з нами на полюванні кабанів, було, було! Брехати не буду — було!

Підняли загонщики в очереті на болоті кілька диких свиней і кабанів.

Пішли вони на охотників.

Почулося там бах, там бах!

Виткнувся на них і один чималенький, так пудів на десять, вепр.

Чи там у нього стріляли, чи не стріляли, я вже не скажу, бо дехто з охотників, щоб видніше було, сидів на груші, а тільки ж він крутонувся й помчав на загонщиків.

На всьому скаку підбіг до одного парубчака-загонщика, той і «рятуйте, хто в бога віруе!» не встиг пролящати, як він його тиць рилом у пуп! Перекинув, перестрибнув через нього, хрокнув, загигикав і помчав далі.

Підбігли ми всі до того парубчака: стоїть блідий-блідий, губи білі й трусяться, і нічого вимовити не може, тільки:

— Хрокнуло й побігло! Хрокнуло й побігло!

Нарешті трохи опам'ятався.

Ми до нього:

— Ну, що,— дуже злякався?

— Злякався, тільки не зовсім до кінця злякався! Можна дужче злякатися! — промовив він і подавсь у кущі.

Так що й загонщикам, як бачите, треба бути пильними.

Убили ви дикого кабана.

І отоді настає найтяжчий момент полювання диких свиней.

Це — коли вже зберуться на дикого кабана до вас приятелі і вам треба переконати їх, що це іменно кабан не простий, а дикий.

Ви їм розказуєте про ваше полювання, не пропускаючи найдрібніших деталей: і як збиралися ви на охоту, і як їхали, і як доїхали, як до болота чи до лісу дійшли, де стали, скільки було загонщиків, як кабан вискочив, як ви не розгубилися, як бахнули, як він ткнувся рилом у землю, а потім знову встав і побіг, а ви його вдруге...

В процесі розповіді ви й свідків називаєте, і розплющену кулю калібру вашої рушниці показуєте...

Ну, всі докази за те, що ви власноручно вбили дикого кабана.

І бачите, що ніщо не допомагає: їдять і хвалять кабана, а не вас!

І ви прекрасно знаєте, що, йдучи додому, вони, похитуючись, будуть реготатися:

— Дикий кабан! Найшов дурних! А, до речі, почім свинина тепер?

Отакі люди!

Невдячні люди!

З'їли цілого кабана, випили геть-чисто все, до того випили, що на ранок хазяйка істерично верещить:

— Ну, яка це дендя (хазяйка трохи знала по-англійськи) півлітри карасини випила? Ну, гості! Щоб ти мені більше диких кабанів не стріляв!

А вони, приятелі, ідуть ситі й п'яні додому та ще й насміхаються!

Нехорошо!

ГАГАРА

Одного разу відпочивали ми кумпанією після ранкової зорьки й підраховували, скільки хто з нас не знайшов битої смертельно качки.

П'ятеро нас було дуже досвідчених охотників-влучаків, дуже цілких стрільців, що ото:

— Ану, підкинь картуза! Ану, підкинь! Побачиш, як я стріляю, та, до того ж, побачиш, як у мене ружжо б'е! Підкинь!

Картуза ніхто не наважувався підкидати, бо картуза шкода, а пляшки ставляли.

Правди нема куди діти,— ставляли!

Що ставляли, то ставляли...

Найцілкіший із нас отой, що:

— Та що мені картуз?! П'ятака підкинь! Пір'я з твого п'ятака посиплеться!

Так оцей, найцілкіший, у чвертку на п'ятдесят кроків промазав.

Та це так, між іншим, бо всі ж мисливці знають, що ніколи на охоті ніхто в порожні (порожні, порожні пляшки! Не в повні! Ні!) пляшки не стріляє, такого звичаю в охотників не було, нема й не буде! Боже борони! Та й де ті пляшки на охоті візьмуться?!

Так що те, що ми ото чвертку за мішень поставили, то просто випадок, може, єдиний за всю історію охоти.

Так... Підрахували ми, значить, хто скільки з нас не знайшов битої смертельно качки...

Якось так трапилося, що підійшли ми після ранкової зорьки до ожереду, і ні в кого з нас не було ні пера, ні пуху.

В таких випадках ми ж знаємо, що всі охотники це роблять: підраховують незнайдені качки.

Така вже в них традиція.

Кожний із нас не знайшов щонайменше п'ять-шість крижнів, штук по трое чирят та по одній широконосці...

Всі ж на одному озері полювали, тому й випадки були один до одного:

— Вдарив, знаєте,— ну, вона грудкою на землю і недалечко й упала! Шукав-шукав, шукав-шукав — нема! Трава густа, висока! Нічого не зробиш! Собаки нема! Якби був собачка — був би оце я і з пером, і з пухом! Та ще з яким! Ні одного промаху! Ех!

І так кожний.

Ну, посумували, позітхали, та що поробиш. Єсть іще ж вечірня зорька, може ж, вона щасливіша буде.

Лежимо під ожередом, розмовляємо.

Хтось із нас,— не знаю вже, з якого приводу,— згадав, як він колись гагару стріляв.

Дідок один,— хто й зна, звідкіля він до нашої кумпанії прибився,— і собі встряв у розмову:

— Стріляв,— каже,— і я колись гагару! Жив я ще тоді у Вовчанському в'єзді! Ой звір, ой звір — гагара! Собака в мене був, ох, і собака, гончий собака! Так він й ув'язався за гагарою! Гонить і гонить, гонить і гонить! А я на горбочку стою і все бачу! Вона не дуже й тікала. Стане, собака до неї підбіжить, а вона тільки зубами — клац! Собака й одскочить! А собака був! Ох, і собака! На вовка верхи сідав! А гагари не бере! Нагнав-таки на мене, я вистрілив, з неї вроді дим пішов, а не впала, подалась далі й зникла... А собака все по слідах гонить! Насилу я його впіймав! Гагара, так воно таке — ніби й лисиця, ніби й вовк. Я панові розказував,— а пан учений у нас був — у предводителях ходив — так він казав, що то вона забігла до нас із тої землі,— як пак вона? — та ота, що там Ярусалим-город стоїть! Та, боже мій, іще ж жінка Каленика Тимофійовича Триндипляшки, що парова машина в нього була,— так вона туди їздила та й розказувала, як та місцевість зветься. А я й забув... Стріляв, стріляв і я гагару! Чудний звір, на наших не схожий. Що ні, то ні!

Посміялися ми з дідової гагари.

Але ніхто з нас із ним не сперечався!

Навіщо, скажіть, сперечатися, навіщо розчаровувати симпатичного дідуся, який, може, вже років із сорок розповідає в кумпанії, як він гагару стріляв.

Ну, доводитимете ви йому, що гагара не звір, а птиця, та навряд чи він вам повірить.

Та, може, й краще, що не повірить: ще десь розповідатиме, ще десь, значить, кумпанія буде весело реготатися...

Хай розказує!

Чимало таких «гагар» трапляється в цікавім романтично-пригодницькім мисливськім житті-бутті.

Гагара, розуміється, птиця.

Та цього ще мало,— птиця то вона птиця, та цікаво не те, що вона птиця, а цікаво те, що вона цікава птиця.

І цікава іменно для запального охотника, а особливо для запального та ще й молодого охотника. Охотника-початківця.

А який молодий охотник, охотник-початківець, не запальний?

Нема таких!

А напевно ж є такі мисливці, що не знають, що таке гагара, а знати їм це конче потрібно, бо в противному разі втеряють вони чимало дуже інтересних моментів з мисливського життя.

— Гагара — птиця, що плодиться не в нас, а на півночі.

На наших озерах ми її бачимо на початку вересня й пізніше, коли вона мандрує з півночі на південь.

По-латині вона зветься Colymbus (Колімбус).

Завдовжки вона шістдесят п'ять — сімдесят п'ять сантиметрів, крило в неї — тридцять вісім сантиметрів, хвіст — шість сантиметрів.

Шия в неї довга, дзьоб — прямий, гострий. Восени вона вся зверху темно-бура, а голова й шия теж зверху — сірі. Знизу вона вся біла.

Як побачите, що така птиця на озері плаває, підійдіть і прикиньте хоча б приблизно: як має вона завдовжки шістдесят п'ять — сімдесят п'ять сантиметрів, значить — вона, гагара!

Але треба все-таки пильненько придивлятись, може бути і довжина її шістдесят п'ять — сімдесят п'ять сантиметрів, і крило — тридцять вісім сантиметрів, а хвіст, приміром, не шість сантиметрів, а пять або сім.

Так і знайте, що то вже не гагара.

Буває й навпаки: хвіст рівно шість сантиметрів, а крило тридцять сім або тридцять дев'ять.

Знову не гагара, а щось інше.

А вам треба обов'язково гагару, інакше не будете мати ніякої насолоди з полювання на негагару.

Бахнете — птиця й полетить.

А гагара — нирець, ниркова птиця, через те охота на неї має свої особливості й свою принадність.

А от коли всі виміри (65—75×38×6) ви зробили правильно і пересвідчилися, що по-латині вона зветься Colymbus (Колімбус),— отоді вже можна її й полювати.

В чому ж полягає принадність охоти на гагару?

Ось у чому:

1. Коли ви полюєте на озері гагару, ви цілісінький день перебуваєте під враженням, що кожної хвилини ви маєте перед собою дичину. Ви не гуляєте, шукаючи качки,— вона цілий день перед вами.

2. Гагара розвиває у вас три види спорту: мисливський, стрілецький і легкоатлетичний.

3. Гагара полегшує вам подорож з полювання додому.

От приїздите ви на село.

Із дому ви берете з собою півтори-дві сотні набоїв, менше брати не можна, бо, виїздячи на охоту, завжди треба мати на увазі, що ви можете потрапити на такий перельот чи на таке на болоті скупчення качви, що тільки те й робитимете, що бахкатимете.

І от уявіть собі, що у вас не вистачило набоїв!

Та ви руки собі кусатимете, коли качки вам просто на мушку сідають, а ви нічого зробити не можете!

Завжди мисливець повинен мати добрий запас набоїв.

Приїхали ви, значить, на село з добрим запасом набоїв.

Тягти з собою зразу всі набої на болото чи на озеро нема ніякої рації,— ви їх залишаєте в хаті у того селянина, де зупиняєтесь.

А зупиняєтесь ви, ясно, в селянина, що живе недалечко від озера чи від болота.

Виходячи на озеро, берете ви тридцять-сорок набоїв.

Ранкова зорька була невдала: стріляли ви мало, набої у вас цілі...

Відпочивши трохи після ранкової зорьки та як слід поснідавши, ви йдете до озера,— може ж, де назирите якусь на озері дичину.

На озері плаває якась птиця.

Прикинули — гагара...

Ви сміливо йдіть до озера, бо хоч гагара й сторожка птиця, проте і вона не від того, щоб погратися з вами у полювання.

Ви підходите — націляєтесь!

— Бах! — нема гагари!

У той самий момент, коли ви сіпаєте «собачку», гагара пірнає!

Шріт робить на тім місці на воді цілу бурю,— й гагари нема!

Хвилинка, і кроків за три від того місця, де шаленів на воді ваш шріт, витикається гагаряча голівка.

Ви за ліву «собачку» — сіп.

— Бабах! — і нема гагари...

Поки ви швиденько перезарядите рушницю, перед вами знову гагара. Прекрасна вона на воді, стрункa, довгошия й сліпучо-біла, коли повертається до вас грудьми своїми...

— Бабах! — і нема гагари...

Хвилина — і є гагара.

— Бабах з лівої! — і нема гагари.

Ваші тридцять патронів вилітають за тридцять-сорок хвилин!

Але хіба ж ви відступитесь од бажання добути гагару?!

Та ніколи в світі!

Щоб ото відмовитися мати в себе в кабінеті таке прекрасне чучело?

А хіба не приємно буде вам подарувати дружині шкурку з гагари?

Убити двісті-триста гагар, зняти з них шкурки (у гагар дуже міцна шкура і густий-прегустий пух!) — таке вийде оригінальне тепле пальто, що ні в кого в світі такого не буде!

І я можу навіть побожитися, що ні в кого в світі такого пальта не було й не буде!

Вистрілявши всі свої тридцять набоїв, ви бігом до хати, до свого запасу.

Прибігли — набили патронташа, взяли два десятки в кишені — знову бігом на озеро.

Хазяйка до вас:

— Мо б, пообідали? Я борщу з карасями наварила!

— Потім... Потім! — кидаєте ви.— Гагара!

Підбігаєте до озера, а гагара, голубочка, плаває собі та хлюпочеться, пір'ячко своє дзьобом перебираючи.

Подивиться на вас і ніби ось-ось скаже:

— Приготувались! Почали!

Вона вже відпочила й готова знову гратися з вами в полювання.

Починається знову:

— Бабах з правої! — нема гагари.

— Бабах з лівої! — нема гагари.

Вистрілявши другу порцію набоїв, знову біжите до хати, знову берете набої...

Взяти зразу всі набої до озера — ніколи ви їх не візьмете, бо ви твердо переконані, що ось оцим уже пострілом ви обов'язково гагару встрелите!

Можна навіть антракт зробити — і ви відпочинете, і гагара відпочине.

Так ото, сюди-туди бігаючи та в гагару стріляючи, ви й проводите цілий день у мисливському запалі й напруженні.

А крім того, їхатимете додому без тягаря, легеньким і веселеньким...

Сумувати з того, що ви не встрелили гагари,— не сумуйте, і на той рік вона ще прилетить і ще дасть вам один, а коли захочете, то й кілька днів напруженого й запального полювання!

Та ще майте на увазі, що ви водночас перевіряєте при цьому, як ви стріляєте.

Ви чудовий стрілець, бо весь шріт лягає якраз саме на тім місці, де тільки-но була гагара.

Ви не промазали!

А це теж чого-небудь та варт!

А чи можна взагалі встрелити гагару?

Можна!

Ну, добре, я вже вам одкрию цей секрет.

Бачите, в чім річ: гагара дуже спостережлива птиця.

І дуже гостроока,— бачить вона кроків на сто так, як не можна бачить у найудосконаленіший бінокль.

От вона плаває і ніби зовсім на вас не звертає жодної уваги...

А насправді одним оком аж просвердлює вас, всі ваші найменші рухи.

І особливо пильно стежить за вашим пальцем, що на «собачці» лежить.

І тільки він натискує,— навіть ще тільки ворухнеться, щоб натиснути «собачку», вона — хоп! — і вже під водою.

А поринає вона, як блискавка!

Основне ваше завдання, щоб устрелить гагару, не дати їй помітити, коли саме ви натискуєте «собачку».

Як це зробити?

Накрити курки картузом — не бачитимете мушки.

Робиться це так: ви становитесь до гагари спиною, ніби зовсім не звертаючи на неї уваги, рушниця лежить у вас через плече, в лівий руці у вас невеличке дзеркальце, і ви через це дзеркальце націляєтесь.

Гагара думає, що ви пудритесь чи взагалі туалетитесь.

А ви, через дзеркальце прицілившись,— бабах!

І єсть гагара!

Яка ж радість, що у вас в руках справжній Colymbus (Колімбус), сімдесят п'ять сантиметрів завдовжки, крило в нього тридцять вісім сантиметрів, а хвіст — шість сантиметрів.

Ви зразу знімайте з нього шкурку.

Їсти його не можна, бо він рибою сильно одгонить!

Але ж ніде так, як у гагарячій шкурці, не заводиться міль!!

ЯКБИ МОЯ БАБУСЯ ВСТАЛИ

Давненько це було. Років сорок тому.

Вчився я тоді в славному місті Києві! Та й поїхав на канікули додому на благословенну Полтавщину.

Бабуся ще моя тоді були живі.

Якось сидимо ми з бабусею вдвох у садку: бабуся як спеціаліст по промисловості пір'я дере. Біля неї, значить, виробничі засоби: два підситки — в однім недране, а в другім — уже дране пір'я.

А я більше по культурній, значить, частині: сиджу під вишнею на рядні й «Очеретом качки гнала» співаю.

От бабуся мені й кажуть:

— Їдеш уже, синочку, скоро?

— Їду,— кажу,— бабусю.

— Знову до Києва?

— До Києва,— кажу,— бабусю.

Замислились моя бабуся та й тяжко зітхнули. А потім і кажуть:

— А я ж у Києві так і не була. І святої Лаври не бачила. Все своє життя збиралася, збиралася, та так і не зібралася. Спочатку — діти, а потім — онуки.

— Так чого ж, бабусю: давайте поїдемо вдвох. Поїздом швиденько. За півтора дні й там. А я там уже собі й знайомих познав: буде де й переднювати й переночувати. Поїдемо, бабусю! Я тата й маму впрошу — вони пустять. От добре! І мені буде веселіше. Та й Київ побачите, і Дніпро, і Лавру. Все, все я вам, бабусю, покажу і все вам розкажу.

— А назад же як я без тебе?

— Та й назад так. Посаджу вас на поїзд, попрохаю кондуктора, щоб попередив, на якій станції вам висідати. А перед тим вдаримо додому телеграму, тато виїдуть на станцію і заберуть вас. І вже. Поїдемо!

— Та боязко якось.

Умовив я таки бабусю їхати до Києва.

Тато з мамою, хоч і довгенько вагалися, та проте згоду дали.

Поїхали ми в город, на станцію. А до станції було верст із тридцять.

Бабуся ніколи в місті не були і поїзда не бачили.

Як побачили вони паровика, та ще він, повз станцію пробігаючи, як закричить,— бабуся, затуливши очі руками, так і присіли.

— Не поїду,— плачуть.

— Та чого ж не поїдете? Та нічого страшного нема, то він свистить, щоб на путі не стояли, щоб ні на кого не наїхати.

— Та щоб ото я лізла на оте чорне та їхала! Та ніколи в світі! За що ж я там держатимусь? Біжи, хай батько вертається та забере мене додому.

А тато привезли нас до станції — та відразу й додому.

— Та де ж я наздожену тата,— кажу,— вже вони допіру верст десять од'їхали.

— Не полізу я на те чорне, що ото шипить і свистить!

— Та ні, бабусю,— вмовляю я,— не треба вам туди лізти, не там люди їздять, а у вагонах. От зараз подадуть вагони, сядемо й поїдемо.

— Не сяду, бо впаду.

— Не впадете. От побачите, сидітимете, як у хаті на лаві.

Подали состав, я й кажу бабусі:

— Ну, ходімте, сідати вже пора.

Підійшли ми з бабусею до вагона.

— Не полізу,— плачуть бабуся.— Пусти мене, хай уже я вмру вдома.

Я вже розгнівався й нагримав, хоч і як я їх любив, на бабусю.

— Та не страміться,— кажу,— бабусю. Он на нас усі дивляться.

Глянули бабуся такими очима, що я аж одвернувся, а потім і кажуть:

— Зав'яжи ж мені хоч очі, щоб не бачила я, куди лізу.

Зав'язувать очі бабусі я не зав'язував, соромно було, а руками довелося-таки затулити, доки посадив я їх у вагон.

Сіли, тремтять.

Як сіпнув паровик, було й «Ой лишенько!» й «Спаси, царице небесна!» Всього було...

Потім бабуся заспокоїлись, тільки підстрибували, як паровик свисне.

Доїхали ми благополучно.

У Києві побували скрізь-скрізь.

Дуже вдоволені ходили моя бабуся по Києву, та й самі іноді всміхалися:

— І чого я так боялася!

І все було б добре та гаразд, коли б я не завів бабусю до театру.

Довго вони не хотіли, а я таки умовив:

— Хоч раз у житті подивіться. Знатимете, що таке театр.

Погодились.

Квитки я взяв у другому ярусі, та ще й у першому ряду.

Ішли туди — нічого. Сіли. Як поглянули бабуся вниз, у партер, як скрикнуть «Ой!» — учепились за мене:

— Держи мене, синочку! Ой, держи! Не долечу я туди живою!

— Що з вами, бабусю?

— Виведи мене. Ой, виведи! Високо дуже!

Та тремтять уся, тремтять.

Довелося залишити театр. Так і не побачили моя бабуся жодної вистави за все своє життя.

На другий день посадив я бабусю в поїзд, попрохав кондуктора, щоб допоміг їм висісти на станції.

Доїхали бабуся додому в добрім здоров'ї.

А потім, як приїхав я ще додому, дякували мені бабуся за Київ.

— Усе,— каже,— нічого, якби тільки не той театр. Дуже-таки високо, голова паморочиться, ось-ось я вниз полечу. Дуже страшно.

Тепер, коли я бачу, як жінка-машиніст упевнено й рішуче веде величезні залізничні состави, мені хочеться підійти до неї і спитати:

— Тьотю! Чи вам не страшно, як ото паровик так здорово закричить? А чи не зав'язуєте ви собі хусткою очі, як на свого паровика вилазите? А моя бабуся зав'язували.

А десь у піднебессі, далеко-далеко, аж десь-десь, аж он там, поза хмарами, реве на яструбкові мотор. А в яструбкові сидить — може, білява, може, русява, може, чорнява — дівчинка й мертвопетлює, усміхаючись, і була вона грозою для розбишак, німецьких загарбників, ота білявенька чи, може, чорнява, а то й русява дівчинка.

І хочеться в неї спитати:

— Дівчинко! Чи не паморочиться в тебе голова, коли з отакенної вишини на землю поглянеш? У моєї бабусі паморочилася, як вони колись на другий ярус театру потрапили.

Та й думається мені:

«А може б, і моя покійна бабуся тепер мертві петлі робили, якби вони за нашого чудесного часу жили. Онуки чи правнуки, бачите ж, як роблять».

Хай царствують моя бабуся!

Хай живе, хай уславляється радянська жінка, жінка вільна, жінка-творець, жінка-мати.

ДРАСТУЙТЕ!

I

Коли б редакція нашої газети звернулася з таким собі дуже простим словом-привітом до всіх наших читачів:

— Драстуйте, дорогі товариші!

Що б ми на відповідь почули?

У нас нема найменшого сумніву, що ми б почули:

— Доброго здоров'я!

А як же ж інакше?!

Ми добре з вами знаємо чудесний звичай нашого народу, коли, проходячи вулицею в найглухішому селі, один одного обов'язково вітає:

— Здорові були!

А на відповідь:

— Драстуйте!

І то не обов'язково треба бути знайомими один одному, ні! Це такий собі всенародний, сказать би, звичай, що знаменує собою повагу громадян один до одного.

Це — пошана, це любов не тільки до свого земляка, гордість, що він твій земляк, а це самогордість і самолюбов, що ти маєш за щастя мати такого земляка і що є щаслива нагода його привітати.

Ясна річ, що в місті вітати всіх, хто йде тобі назустріч, неможливо, бо всього «драстуйте» не встигнеш вимовити, а буде тільки саме:

— Др! Др! Др!

Щодо міста хочеться поговорити про інше.

А в місті...

II

А в місті багацько є різних державних, громадських і інших установ.

От ви заходите в установу.

Сидить собі така собі людина. Солідна, ясна річ, людина, бо вона або в окулярах, або в перманенті, або така,

що не має ні окулярів, ні перманенту, а проте людина серйозна.

Тут я хочу підкреслити, що я особисто і не проти окулярів, і не проти перманенту.

Окуляри в мене в самого є, а якби було на чому накрутити перманент, я б накрутив, щоб довести, що я не проти перманенту, але, їй-богу, нема вже на чому накручувати, так що повірте вже, прошу я вас, на слово.

Так от сидить собі така собі людина.

Ви заходите й говорите, як здавна-давен звикли:

— Драстуйте!

На відповідь анічичирк.

Тільки муха на вікні вам відповідає:

— Дз-з-з-з-з!

Ви ще раз, але трохи тихше й боязкіше:

— Драстуйте!

А на відповідь іще анічичиркіше.

Навіть муха, і та вже не дзижчить.

— Раз же ж, мовляв, уже продзижчала! Що ж мені, найбільше треба, чи що?!

Тоді вже ви сідаєте, коли є на що сісти, й, чекаючи на свою чергу, мрієте...

III

Про що ви мрієте?

Мрієте ви, приміром, ну хоч про загс.

Про те, як у загсі записуються ті, котрі одне одного люблять.

Мені, сказати правду, особисто про це тільки мріяти й можна, бо навряд чи доведеться вже записуватись...

Так дозвольте хоч за інших помріяти, на кшталт тієї баби, що побачила в садочку, як молодята цілувалися. Подивилася, сама собі цмокнула, обтерлася й зітхнула:

— Отак і мені б хотілося!

Так от заходять до загсу такі собі, що ото одне з одним люблять, молодята.

Найщасливіший день у їхньому житті.

Заходять. Черга.

Як у кожній черзі, зразу ж тобі підвищується весільний настрій.

— Куди претесь?

Що на таке запитання ви скажете, коли ви жених, та, до того, ще й закоханий?

— «Прусь у любов», чи що?

Незручно якось.

Хіба ж ви «претесь»?

Ви ж ніжно привели сюди своє найдорожче, своє найніжніше, а вам:

— Куди претесь?

А потім, коли ви вже кінець кінцем себе й свою голубоньку «доперли» до того столу, де узаконять вашу любов, вам як з кулемета:

— Документи?! Район?! На яке прізвище?! Так! Вітаю вас! П'ятнадцять карбованців!

Вискочили молодята.

А ви дивитесь їм услід і мрієте...

IV

Про що ви мрієте?

Ви мрієте про те, щоб не було черг.

Як це зробити?

Дуже просто: треба вміти організувати як слід роботу по тих місцях, де можуть виникнути черги.

От — крамниця, приміром.

В однім її відділі — черга, а в других відділах стоять продавці й позіхають.

Чому не можна вільним продавцям підійти до того відділу, де залюднилося, та й допомогти своєму товаришеві швиденько зліквідувати залюдненість?

Можна?

По-нашому, можна.

А коли можна, значить, треба це зробити.

А вже як виникла черга, мріється про таку картинку.

От підходить людина до черги, а попередній громадянин їй:

— Будь ласка, вперед! Дуже прошу!

— Ні, нізащо! Ви будете спереду, а я ззаду.

— Та я вас благаю, станьте поперед мене!

— І не просіть, і не благайте! Я такий щасливий, що позаду вас! Не позбавляйте мене цієї радості! Познайомимось!

— Який ви симпатичний!

— А ви просто ангел!

Такі картини в кіно б показували.

Ні, краще не показувати, бо буде черга в кіно.

V

Про що ви далі мрієте?

Ви мрієте про те, щоб громадяни, коли сідають у трамвай чи в тролейбус, не тягли одне одного за ноги, намагаючись одкинути одне одного на тротуар.

Особливо пристрасно хочеться, щоб не хватали за штани.

Ногу не так ще легко одірвати, а штани,— ви ж знаєте,— річ дуже тендітна, і йти додому без лівої холоші трохи непристойно.

Самі подумайте: права нога в штанях, а ліва в трусиках. Не інтересно!

Хіба не можна так: стоять громадяни й чекають на трамвай. Підходить трамвай. Одне до одного з поклоном.

— Будь ласка, прошу!

— Ні, я вас прошу,— сідайте ви перший!

— Я вас дуже прошу, сідайте ви!

Певна річ, що довго тут з чемністю затримуватись не треба, бо трамвай може піти порожній!

Подумайте: скільки буде збережено мануфактури!

VI

От ви сіли в трамвай, настрій у вас прекрасний, на лицях у всіх пасажирів лагідна посмішка, бабусі й жінки сидять, чоловіки стоять, кондукторша, продаючи квитки, наспівує веселенької пісеньки.

Ви їдете й мрієте.

Ви ще раз мрієте про наші державні, громадські, кооперативні й інші установи і про урядовців, що працюють по тих установах.

Урядовці привітні, чемні, сумлінні...

Справи не затримуються, на всякі листи, запитання і т. ін. негайно даються відповіді.

Чистота, порядок, лагідність.

А як же ж інакше може бути?

Це ж не чиновники лихої пам'яті царського уряду!

Це ж урядовці нашого всенародного уряду, значить, народні урядовці! Народні слуги!

А бути слугою свого народу — це не тільки обов'язок, а це — велика честь!

Їм, через свій уряд, народ доручив працювати в своїх народних установах.

А народ ніколи не буває ні нечемним, ні черствим, ні помертвілим.

Народ життя свого не жалів, щоб захистити свою честь, свою свободу, свій уряд, свою державу.

Яке ж ми маємо право жаліти для народу свою працю, енергію, хист, знання?

І тоді радістю й привітом бринітиме до нас повсякчасне народне:

— Драстуйте, дорогі товариші наші урядовці!
А на відповідь, щоб ще радісніше залунало:
— Доброго здоров'я!

ДІЛА НЕ НАШІ — ДІЛА МОНАРШІ

Крім бубнового, червового, жирового й винового королів, на світі є ще колишній югославський король Петро [1], колишні королі Румунії Кароль і Міхай [2], теперішній король і майбутній некороль Греції Павло [3].

Існують іще деякі майбутні колишні королі.

Як передавало телеграфне агентство Домей-Цусін чи Цуцумей-Досін, королі: бубновий, червовий, жировий і виновий королюють у картярських колодах, а колишній югославський король Петро прибув на постійне прожиття до Бразілії.

Прибув не сам, а разом з своєю дружиною, колишньою грецькою принцесою Олександрою.

Прибув, кажуть, благополучно, чого ми бажаємо всім колишнім королям.

У Бразілії, в її столиці Ріо-де-Жанейро, вже чимало часу проживає і колишній король Румунії Кароль.

От, значить, уже в Ріо-де-Жанейро не один колишній король, а цілих два колишні королі...

Вже їм не так і сумно.

Ясна річ, що без держави, без державних справ, без вірнопідданого населення, сказать, трохи ніби не так уже й весело, проте при деяких державно-організаторських здібностях потроху можна вже й закоролювати.

На сяку-таку віллу, гадаємо, грошенята знайдуться.

Треба придбати вілли поруч: отак — югославська, а отак — румунська.

На югославській віллі написати: «Югославія», а на румунській — «Румунія».

І вже ввечері можна буде налагоджувати державні через перелаз зносини.

У добрій пригоді стануть в королівському житті ознаки монаршої влади — скіпетри.

Як уткнути скіпетр на вгороді біля курника,— до чого буде великодержавно зручно на скіпетрі королевам глечики сушити.

І корона — здасться.

Навесні в короні хороше квочку підсипати.

Одна квочка навіть інтерв'ю в херстівські газети давала.

— Ніде,— каже,— так курчата не лупляться, як у королівській короні. З вісімнадцяти яець тільки два й розбовтьки.

А восени коронами добре горобців ловити.

Короною горобців ловлять так, як у нас підситком...

Під один край корони підставляється паличка, до палички прив'язується довгесенький мотузок, під корону насипається зерно. Король сидить на троні, держить в руці мотузок і стежить: як тільки горобці під корону наб'ються зерно клювати — король за мотузок — сіп! — корона горобців і накрила.

Тоді біжить королева до корони й виловлює під короною горобців.

А як королю треба кудись вийти в державних справах, тоді королева сідає на трон і за мотузок сіпає.

Так можна, не сумуючи, навіть у чужій державі королювати.

А там згодом під'їдуть іще монархи.

А як назбирається в Бразілії чималенько монархів, тоді вже справжня монарша робота піде.

З ранку до вечора можна буде в «триньки» грати!

УССУРІЙСЬКІ КОРОПИ

Радянський уряд ухвалив розгорнути кооперативну торгівлю.

Наші кооператори, само собою розуміється, знають, що це значить, бо на те вони й кооператори.

От вони й нам розповіли, що для того, щоб торгівлю розгорнути, треба мати те, чим торгувати.

А для того, щоб мати крам, треба його, як по-вченому говорити, заготовити.

А що треба для того, щоб крам заготовити?

Перше — це нарада.

Друге — це резолюція тієї наради.

Третє — це командирувати заготовачів на периферію.

От одна дуже поважна кооперативна організація,— будемо ми її називали «Спілка»,— вирішила заготовити коропа. Звичайного собі коропа, дуже симпатичну рибу, що прекрасно плодиться в наших колгоспних і радгоспних ставках, чудесно себе в них почуває і росте казково.

Довго радилася «Спілка», де саме їй треба заготовити коропа.

Одна сумирна людина, що приїхала до «Спілки» з району, проказала:

— А мені можна висловитися?

— Прошу! — одказав голова «Спілки».

— Де ж коропа заготовляють? Та хоча б і в нас, на Таращанщині. Є в нас ставки, а в тих ставках короп собі плаває. Дзеркальний! Та хіба тільки в нас! Та скрізь по Україні є ставки і є короп! Там його й заготовляють!

Після цієї сумирної людини виступив начальник постачання й категорично запротестував:

— У себе заготовлять?! Що ж це за заготівля?! Це вроді того, що пішов до себе в город та й наловив коропів у копанці?! Хіба це заготівля? Кустарщина, а не заготівля! Ні тобі телеграм, ні тобі вагонів, ні тобі командировок, ні тобі добових. Розгортать так розгортать! Я маю відомості, що найбільше коропів в Уссурійському краї! А уссурійські коропи найкращі в світі! А потім подейкують, що непогані коропи в Кіровську, це на Кольському півострові, де апатити добувають! Там коропи, кажуть, морожені плавають! Ви, товариші, тільки подумайте, яка буде економія — не треба лідників, не треба криги, щоб улітку коропа заморожувати!

Ухвалили послати одну бригаду заготовачів в Уссурійський край, а другу на Кольський півострів.

Поїхали заготовачі.

За місяць «Спілка» одержала телеграму з Кіровська:

«Коропів не видно тчк Шукали не знайшли тчк Пропонують апатити й лід морозити рибу тчк Чекаємо вказівок».

А ще через тиждень прилетіла «молнія» з Благовєщенська:

«Коропів нема тчк Єсть уссурійські тигри тчк Шліть вагони дротовими клітками тчк Кусаються тчк».

* * *

Коропи собі в колгоспних та радгоспних ставках ростуть, а заготовачі шукають їх і на Амурі, і на березі Полярного моря, і на острові Рудольфа.

БРЕХНЕЮ СВІТ ПРОЙДЕШ, ТА НАЗАД НЕ ВЕРНЕШСЯ

I

Давненько вже я народився на світ.

І з того часу все живу, живу та ще раз живу.

Ходжу, дихаю, дивлюсь, слухаю, їм, чхаю,— і взагалі все те роблю, що роблять усі живі люди.

Зустрічаюсь із знайомими, з товаришами, з друзями, і всі вони при зустрічі мене запитують:

— Живенькі-здоровенькі?

— Та нічого,— кажу,— хвалити долю! Все гаразд! Дихаю, працюю, кахикаю! Як вас бог боронить?

— Спасибі! Підскакуємо!

— Ну, підскакуйте,— кажу,— на здоров'я!

І так увесь час мого такого собі нормального життя.

І ніколи мені не спадало на думку при зустрічі з друзями на запитання про моє здоров'я: «Як живете, мовляв, поживаєте?» — відповідати: «Спасибі! Хвалити бога, я вже вмер!»

— Як умер?

— А так: узяв та й умер! На манір тої пісні:

Ой мій милий умер, умер,
А в коморі дуду запер...

— Та як же ж так — умер?! Ви ж живий!

— По-вашому, живий, а насправді мертвий!

— Та як же ж так — мертвий?! Ви ж стоїте, балакаєте, дихаєте, і цигарка в руках!

— Е! Це по-вашому так: і стою, і балакаю, і дихаю, і цигарка в руках, а насправді я дуже вже мертвий, остаточно покійник, у труну покладений, землею припечатаний! Лежу собі, й те зі мною робиться, що взагалі робиться з покійником!

— Ви жартуєте!

— Добрі мені,— кажу,— жарти, коли сам про себе оце некролога читав!

— Де?! Якого некролога?!

— Де? Ось де! Ось вам газета «Українське слово»[1]. Читайте!

Та й показав я друзям газету, де було видрукувано мого некролога.

Читав я його, читали мої друзі...

Та так же ж жалібно написано, та такий же ж я там хороший, та такий то ж я в тому некролозі нещасний, та

так же ж мене більшовики мучили, вже мучили, поневірялись із мене, поневірялись, що, ясна річ, не міг я тих тортурів витримати, тяжко зітхнув, підкотив під лоба очі, засовав правою ногою — і помер...

І ніколи, мабуть, веселіше мені в житті не було, як тоді, коли я читав про свою смерть.

Сміялися ми з друзями, аж на кольки нас брало. І все друзі в мене допитувалися:

— Ну, як воно там, на тому світі?

— Та нічого! — кажу.— Дуже добре. Волошки, вишні та любисток ростуть. Хрущі над вишнями гудуть. Завідує тим світом гетьман Скоропадський [2], а Петлюра [3] за коменданта править. А сала та ковбас повнісінькі скрізь липівки [4]! Отакий там той світ...

Так ото ми з друзями весело зустріли «певну» звістку про мою смерть!

Та хіба тільки в одному «Українському слові» писалося про мою смерть, заподіяну мені більшовиками?!

Хіба я не читав про це і в «Краківських вістях»,— була така жалюгідна газетка, що виходила на гестапівські гроші в Кракові, коли там ще хазяйнували фашисти?!

Та й по інших шматтях паперу, що іменували себе українськими газетами...

А ви гадаєте, що я тільки сам такий покійник?!

Хіба мало ходить людей тепер оце по радянській українській землі,— ходить, працює, сміється,— що їх українсько-німецькі посіпаки занесли до мартирологу й правлять по них панахиди...

Он які, мовляв, звірі більшовики! Бачите?! Чуєте?! Це, сказать, приклад із мого власного життя про те, як нахабно брешуть, як затуманюють очі, задурюють голови легковірним землякам, залякують їх українські хтобільшедастьнаціоналісти, щоб і далі творити своє каїнове діло, спираючись, мовляв, на «маси», вижебраковувати «шмат гнилої ковбаси» у своїх теперішніх хазяїв.

Така їхня «правда».

II

Давайте ми з вами озирнемося трішки назад...

Давайте пригадаємо, чим найголовніше оперували всі націоналістичні проводирі за час, починаючи з 1917 року.

Центральна рада...

Виголошувала «універсали» про «самостійну Україну», а насправді продала Україну німцям!

Запроданство й брехня!

Гетьман Скоропадський...

Проголосив Українську державу, а сам сидів під охороною німецького фельдмаршала Ейхгорна [5].

Запроданство й брехня!

Петлюра...

До того вже був самостійник, до того вже будував «самостійну» й ні від кого «не залежну» державу, що самостійнішої й незалежнішої вигадати не можна!

А насправді продав Україну Пілсудському [6] та польським магнатам і привів на Україну князів Радзівіллів, графів Браніцьких [7] та Потоцьких під охороною польсько-шляхетської армії маршала Пілсудського.

Запроданство й брехня!

А хіба ми не знаємо, як продавалися різні отамани й отаманенята царським генералам Краснову [8], Денікіну, Врангелю [9], Колчаку [10]?!

Кому тільки вони не продавалися за п'ятака самі й не продавали многострадницьку Україну?!

І всі вони кричали:

— Будуємо самостійну, ні від кого не залежну Україну!

Тільки запроданство, і тільки брехня!

III

Втришия викинув український народ, за допомогою великого російського народу, всіх самостійницько-незалежницьких гетьманів та гетьманенят, отаманів та отаманенят і почав будувати Радянську Україну.

Ой леле-леле, чого тільки не чували ми тут, нове, справді народне життя будуючи, від різних панських посіпак, що залишилися, причаївшись на Україні, та проливали сльози за гетьманенятами та отаманенятами, від глитаїв-куркулів та підкуркульників...

Як ухвалив український народ по-новому життя перебудувати, по-соціалістичному, організовуючи спільні артільні господарства — колгоспи,— чого тільки не вигадували вороги українського народу?

— У колгосп записалися?

— Атож! Записався!

— Та крий вас мати божа!

— А чого?

— Таж збави вас, господи, і помилуй! Та щоб ото я на спільному ліжкові спав? Та щоб ото я спільною ковдрою вкривався?! Та щоб ото моїх діточок, бідненьких, маленьких немовляточок, од рідної матері відділяли та в дитячий пастівник залучали?! Та боже ж мій, боже ж мій! Та не

приведи, цариця небесная! І що ви собі думаєте, і що ви собі гадаєте?! Та схаменіться, куме, схаменіться!

І котяться по щоках у його крокодилячі сльози за бідними дітками-немовлятками, а насправді бачить він за тими дітками триста десятин чорноземлі, що на них він «кахикав» до революції, бачить повні засіки золотої пшениці, бачить «і ставок, і млинок, і вишневенький садок», коні, як змії, воли круторогі та згорблені спини вічно спітнілих та виснажених наймитів!

Брехня! Тільки брехня та наклепи!

Не повірив український народ крокодилячим сльозам!

І зарясніли на вільній українській радянській землі колгоспи...

Забуяли великі соціалістичні хліборобські господарства...

Без поміщика, без пана, без глитая-куркуля.

IV

Та не самими вишневими садками та ставками й безкраїми ланами пшениці золотої забуяла Радянська Соціалістична Україна...

Задиміли на ній заводські димарі, покотився дротами електричний струм від потужних електростанцій, вкрили Донбас — всесоюзну кочегарку — глибокі, побудовані за останнім словом техніки, шахти, перетяв Дніпро-Славуту біля Запоріжжя знаменитий Дніпрельстан, поширились кар'єри й рудні Криворізького залізорудного басейну, поглибились нікопольські марганцеві видобутки...

Вугілля, залізо, сталь, алюміній, чавун, марганець...

Із відсталої сільськогосподарської країни Україна перероджується на велику індустріальну країну...

Академія наук, університети, індустріальні й сільськогосподарські інститути, технікуми, школи...

Лікарні, клініки, поліклініки, курорти, санаторії, будинки відпочинку...

І все це за три п'ятилітки...

А там, за кордоном, за гестапівську та за польсько-шляхетську спину сховавшись, оунівські посіпаки пінять:

— Нема України! Нема! Там пустеля, і народ вигибає!

Брехня! Тільки — брехня! А що, крім брехні, вони мають?!

V

Велика Вітчизняна війна...

Руйнують фашистські загарбники Радянську Україну.

Крові й життя не шкодує український народ і за допо-

могою всіх народів Радянського Союзу захищає свою Батьківщину...

А що роблять націоналістичні посіпаки — бандери, мельники, мудрі, левицькі, базяки, донцови, шмуляки, чуйки та інші, до них подібні?

Ну, що вони можуть робити, крім запроданства й зради?

Вони працюють в гестапо, вони організовують дивізію СС «Галичина» [11], вони шпигуни, кати свого народу.

Вони з німецьких автоматів і кулеметів стріляють в українських солдатів, вони розстрілюють старих дідів і бабусь, матерів і малих дітей!

І в той же час кричать:

— Ми самостійну Україну будуємо!

Кати й брехуни!

Розгромила Радянська Армія німецьких фашистів, звільнила Радянську Україну, визволила поневолені народи з-під фашистського чобота.

Возз'єдналися всі українські землі в єдину велику соборну Радянську Соціалістичну Україну...

Здійснилася віковічна мрія українського народу...

VI

І от, маєте, засамостійничались і занезалежничались.

Обдурених, заляканих людей запроторили в концентраційні табори по різних окупаційних зонах, де й будують «самостійну українську державу».

І коли Радянська влада пропонує оббріханому, затуманеному людові повертатися на Батьківщину відбудовувати зруйноване фашистськими загарбниками господарство, вони з піною в пельках істерично галасують:

— Не їдьте! Не повертайтеся! Більшовики відразу вас усіх до стінки! А як не до стінки, то в Сибір, на Сахалін, за полярне коло!

На панські п'ятаки, за панську ласку лакеї залякують, б'ють, знущаються з тих, хто зрозумів, куди його завели і що з ним зробили панські посіпаки.

— Дітей ваших різатимуть! Не їдьте!

А що вони можуть іще сказати?!

Вони ще й не те казатимуть, щоб за всяку ціну зберегти видимість, що за ними йде розташована за колючим дротом «маса».

— Дітей ваших з цибулею більшовики смажитимуть!

І це казатимуть.

Чули ми все це!

А Радянська возз'єднана Україна відбудовується, загоює страшні рани, фашистами заподіяні, і ось-ось уже, велична й могутня, в дружній сім'ї братніх радянських республік розквітне, як рожа пишна.

Вже лунають на Радянській Україні веселі пісні щасливого, вільного народу.

І кожного, хто повернеться на Батьківщину з наміром чесно працювати, простить вона, як мати прощає блудного сина, що визнав свою помилку, свою провину перед нею.

А панським посіпакам, запроданцям і зрадникам, ніколи не бачити батьківщини!

Їхня-бо батьківщина — то лакейські передпокої в панських палацах!

Там вони житимуть аж до осикового кілка на їхніх ганебних могилах!

ДІДІВ ПРОГНОЗ

Було це надвечір у суботу, під неділю, а може, в п'ятницю надвечір, під суботу,— це не так-то уже дуже й важливо. Головне — було це ще взимку.

Снігу вже нападало чимало, а сніг усе іде собі та й іде.

Голова правління одного колгоспу, Махтей Федотович, наказав сторожеві:

— А поклич-но мені діда Тимоша!

— Якого,— питає сторож,— вам покликати діда Тимоша? У нас є два діди, і обидва Тимоші.

— Глухого.

— Так вони ж у нас обидва глухі!

— Хіба і другий вже оглух?

— Оглух! Ще влітку, як ото буря була. Як ото страшенно гримнуло,— вони й оглухли.

— А я й не знав! — каже голова.— Ти мені того поклич, що вже давно не чує.

— Так, мабуть, з печі не стягну. Вони ж із печі не злазять!

— А ти не тягни, а ладиком його, ладиком! Голова, мовляв, правління просять, щоб до правління прийшли. Діло, мовляв, важливе є.

Пішов сторож кликати діда Тимоша до голови правління.

У дідовій Тимошевій хаті сторож застав самого тільки діда, на печі, звичайно.

— Здорові були, діду!

— Га? — питає дід Тиміш.

— Здоровенькі, кажу, були, діду! — з усієї сили гукнув сторож.

— Ага! — відповів дід Тиміш.

— Голова правління, Махтей Федотович, просить, щоб до правління прийшли! — гукнув сторож.

— Що каете? — питає дід Тиміш.

— Голова правління просить! Голова! — аж посинів сторож од крику.

— Голова, каете? — перепитує дід Тиміш.

— Еге! Голова!

— Голова, каете?! Ні! Голова не болить. Ноги гудуть. Та поперека на кольки бере. А голова — ні! Голова в мене — ого-го!

Довгенько довелося сторожеві розмовляти з дідом Тимошем, доки дід Тиміш зрозумів, чого від нього хотять.

Зліз кінець кінцем дід Тиміш із печі, одягнув на себе все те, що взимку дідові одягати треба, узяв патерицю і вийшов із хати.

— Що воно ото таке біле скрізь? — питає дід у сторожа.

— Сніг, діду!

— Га? А по-моєму — сніг. Коли ж це його стільки насипало? Я як на покрову на призьбі сидів, так іще його не було!

— Правда ваша, діду, на покрову ще не було! — стверднв сторож.

— Е, ти мені не говори! А я кажу, що не було! Не було, не було! Я все пам'ятаю! Щоб я та не пам'ятав! Ого-го!

Голова правління Махтей Федотович дуже привітно зустрів діда Тимоша.

— Драстуйте, діду! Сідайте! Давненько щось до нас не заходили.

— Що каете? — перепитав дід Тиміш.

— Не заходили, кажу, давненько!

— Онуки, каете, дрібненькі?! Повиростали вже, всі вже повиростали!

Помовчали...

— Діду! — звернувся до діда Тимоша Махтей Федотович.— Чималенько ви вже на світі прожили. Як по-вашому, коли отак багато снігу нападало, на врожай це чи не на врожай?

— Га? — на це йому дід Тиміш.

— На врожай чи не на врожай, коли снігу багато? Снігу! Снігу! — кричить дідові в вухо Махтей Федотович.— Снігу!

— Снігу, каете?

— Еге ж! Снігу!

— Снігу, каете? На покрову не було. Що не було, то не було!

— Ні, дідусю, я не про те. Як снігу багато, так чи буде врожай, чи неврожай?

— Га? — дід Тиміш ізнову.

Нарешті Махтей Федотович за допомогою всіх присутніх у правлінні розтлумачив дідові, що од нього треба.

— Ага! То ви б так і казали! — кивнув головою дід Тиміш.

— Ну, то як по-вашому, дідусю?

— Це на врожай! На врожай, на врожай! Бо я пам'ятаю, ще як покійний батько повернулися додому з-під генерала Скобелева [1], так такого снігу було! Ой снігу ж було! Ой снігу було! Вийдеш було, звиняйте, з хати, так двері не відчиняються, хоч плач. Так ото снігом привалило! Собака був у нас, Сірко, дуже злий був собака,— таких тепер собак нема,— на цепу сидів... Так покійний батько його біля бовдура прип'яли, щоб у снігу не потонув! Так, пам'ятаю, того літа такі кавуни вродили, ох, і кавуни! Таких тепер кавунів нема. Найменший — як підситок! Ще й ножиком до нього не доторкнешся, а він тільки — реп! І як жар! Відтоді і батько покійний запримітили та й мені наказали не забувати, що як багато снігу, то то вже обов'язково на врожай!

— Ну, спасибі вам, дідусю, за пораду! Велике спасибі! Стомилися, мабуть? Ну, ідіть з богом!

— Як каете?

— Спасибі, кажу! Ідіть, кажу, з богом.

— Ага-га! Піду! Де боком, а де й просто пройду! Бувайте!

За кілька днів Махтей Федотович скликав засідання правління разом з колгоспним активом.

Обговорювали план підготовки до весни, до весняної сівби.

Довго говорили, а наприкінці засідання Махтей Федотович і заявив:

— Та чого нам дуже хвилюватися! Дід Тиміш ясно сказав, що коли снігу багато, то це не інакше, як на врожай. Раз сніг є, значить — вискочимо.

Ми Махтееві Федотовичу от що скажемо:

— Махтею Федотовичу! Передайте дідові Тимошеві наш низенький уклін за його довге трудове життя! Дбайте, щоб дідові Тимошеві на печі тепло було. І не примушуйте його без потреби злазити з печі. На прикмети іноді зважати

треба. Але найкраща наша радянська прикмета — справжня боротьба за врожай. Для цього треба сівбу вчасно і добре провести. Для цього треба... Але про все це якнайкраще дізнаєтесь з постанови партії про піднесення сільського господарства. Ось на цю постанову і зважайте. Зважайте і виконуйте її.

Тоді напевно «вискочите»!

ЗАПОРОЖЦІ

I

Виявляється, що Запорозької Січі [1] на Запоріжжі вже нема. Перейменовано її на «Запорізьку сталь», що скорочено зветься «Запоріжсталь» [2].

«Запоріжсталь» — завод-велетень, гордість радянських п'ятирічок, або, як його ще називають,— перлина радянської металургії.

Що ж воно таке, як на нього оком глянути?

По-перше, це велике місто Нове Запоріжжя, де живуть запоріжбудівці та запоріжсталівці разом із своїми знаменитими сусідами — дніпробудівцями.

Широкі, прямі вулиці вилискують асфальтом, кучерявляться чудовими бульварами й алеями пірамідальних сріблястих тополь, акацій, кленів та інших представників зеленокучерявої рослинної родини.

Бігають вулицями автобуси, бігають легкові й вантажні авто, трамваї.

Торгують магазини, кіоски, чайні... Сліпить вечорами електрикою кінотеатр. Вулиці гомінкі, повні народу, дітей і підлітків.

Складається Нове Запоріжжя з кільканадцяти висілків, що горнуться до своїх улюбленців — «Запоріжсталі» та Дніпробуду.

Селища — окремі ніби міста — з'єднані між собою чудовими асфальтовими чи брукованими шляхами.

Через Дніпро тут перекинулась казкова гребля Дніпробуду, а на величезній території розляглася «Запоріжсталь».

Колись потужна й владна, вона давала Батьківщині чималу кількість чавуну.

Тепер, трагічно похиливши свої голови, завалені іржавим брухтом, припорошені їдким порохом, лежать пошматовані конструкції славнозвісного мартенівського цеху...

Красунь цех тепер являє з себе цілі гори розбитих, розтрощених металевих конструкцій, ковшів, труб, заліза, каменю, скла...

І все це буде відновлено!

Силами ентузіастів-запоріжбудівців постала з руїн теплоелектроцентраль, гордо підвела голову відбудована домна № 3 і ось-ось загуде своїми рольгангами та сталевими валками стан-слябінг.

Ставляться рекорди продуктивності праці, пронизує будівництво гостра думка людської винахідливості, на очах виростають хитромудрі плетива із сталевих конструкцій, тисне тридцятьма й двома атмосферами котел на теплоелектроцентралі, легенько, ніби граючись, бігають якимись чудернацькими жуками вгору й униз «скіпи», примірюючись, як вони даватимуть руду й кокс у ненажерливу пащу домни № 3, стукають молотки, скиглять терпуги, спалахують сліпучі вогні електрозварювання...

Шумить, гримить, гуде «Запоріжбуд».

Вулицями Нового Запоріжжя снує туди й сюди заклопотаний робочий народ.

І тільки запорізький трамвай сунеться поволеньки, і вигляд у нього, як у того філософськи настроєного дядька: мовляв, земля собі крутиться, сонце світить, воли собі йдуть.

— А куди ж ви ото, дядьку, волами та ще й гарбою?

— Та листа на пошту одвезти треба! Гей!

З приводу всього того, що робиться тепер на землі запорізькій, закортіло нам взнати погляд славнозвісного кошового отамана Івана Сірка [3].

— Ходімо,— кажу,— пане отаман, подивимось, яка тепера Січ Запорозька та запорожці які тепер суть!

— Ходімо, ходімо,— охоче обізвався славнозвісний кошовий, закидаючи на вухо крутого вуса та підтикаючи під капелюха довгого оселедця.— Ходімо!

Пішли.

— Ну, показуй мені першу паланку [4],— промовив кошовий отаман.— Де вона і яка вона?

— Перша,— кажу,— паланка, пане отаман, тепер прозивається теплоелектроцентраль.

— Як? Як? — гостро поглянув на мене кошовий.

— Теплоелектроцентраль! ТЕЦ! — кажу.

— Тепло... центро... ні, не вимовлю! — махнув рукою отаман.— А що вона робить?

— Тисне,— кажу,— на тридцять дві атмосфери.

— Кого тисне?

— Тисне, пару дає! Парою тисне!

— І більше нічого, тільки тисне? Що ж, їй більше робити нема чого, чи як? А хто керує?

— Воєводін,— кажу,— та Рогачов!

— Курінні?

— Ні, інженери!

— Перемінить негайно! Коли вже вона, ота центораль, чи як там її, тисне, то хай знає, на кого тиснути треба. Хай на бусурмана тисне, за віру православну, за братчиків хай тисне! А то — тисне, а на кого тисне, чому тисне — не знати! Чорт батька зна що! Перемінить! — Похнюпився так кошовий отаман і сердито продмухав вуса.

— Ну, а ще де яка паланка?

— Друга паланка зветься тепер «домна № 3».

— Домаха?

— Не Домаха, а домна, пане отаман!

— Жінки на Січі? До чого Січ славну довели?! Ганьба! Та ще й № 3. Виходить, значить, що не одна тут жінка, а цілих три?!

— Чотири!

— Аж чотири? І всі Домахи? Хто допустив? Хто тут за кошового тепер?

— Димшиць. Керівник тресту тепер зветься.

— А намет його де?

— А там, на території «Металургбуду».

— Побачити б нового кошового треба.

— Ні, пане отаман, він дуже зараз заклопотаний. ТЕЦ та домну № 3 треба в роботу пускати. Сю ніч тільки сорок хвилин спав! Не варт турбувати!

— Не спав, кажеш? Комарі тнуть, мабуть? От оті гемонські комарі! Я як отаманував, так на чайці з кізяка вогнище розпалював — їх димом і одгонило. А то й задрімать не дадуть. Ти й новому кошовому присовітуй! Дуже мошва диму боїться!

— Та ні, не варт! От уже димить ТЕЦ, кучерявиться димом і домна № 3, на сушку вже її поставили!

— Домаху сушать? Змокріла, чи як? Прала, мабуть, гемонська баба сорочки та й забрьохалась. Кажу, не пускайте бабів до Січі! Клопіт із ними! То горшки кочергами потовче, то забрьохається, а потім суши її...

— Та ні, домна сорочок, пане отаман, не пере, сушать її не з того приводу, і ось-ось із неї вогняний струмінь чавуну попливе.

— Чавуну, кажеш? Чавун — річ потрібна: чи борщу зварити, чи галушок. Знаменита річ у поході: не б'ється, не лускає. Чавун для запорожця дуже потрібний. Хай роблять! А хто цією паланкою керує?

— Щербаков! Та й помічники у нього добрі козаки: Світлицький, Бутовецький, Сироватка, Лисько, Шевченко, Коленко...

— Осавули?

— Ні, начальники змін, майстри, бригадири.

— Дивись, скільки за тією Домахою ходять.

— Так, пане отаман, домна — річ серйозна. Треба багато знання, майстерності, уваги й уміння, щоб вона працювала як слід та добрий чавун давала.

— А вони вміють?

— Уміють, пане отаман, та ще й як уміють! А головне — люблять свою домну. Вони кажуть так: «Люблю свою домну більше, як свою жону»

— Іч, які,— кошовий отаман підкрутив вуса, кахикнув та й зітхнув.

Ходили ми з кошовим отаманом по відбудованій домні № 3, бачили рудний двір, підйомник, складне цехове господарство, електрообладнання, розливну машину... Все готове вже до пуску...

Біля одної машини кошовий зупинився.

— Що воно,— питає,— таке?

— Це,— кажу,— пушка Брозіуса!

— Стріляє?

— Стріляє,— кажу,— тільки не так стріляє, як стріляли колись запорозькі гармати.

— А як?

— А це,— кажу,— пушка ось яка. В її «дуло» насипають масу з вогнетривкої глини, потім «націлюють» на оту в доменній печі дірку, що зветься «льоткою», пускають електрику, пушка «стріляє» вогнетривкою масою й замуровує «льотку», щоб звідти не витікав чавун. Отака це пушка!

Кошовий довго дивився на пушку Брозіуса, мацав її, гладив, а потім і каже:

— Дуже добра штука! Мені б отаку!

— А навіщо вона вам?

— Ковбаси начиняти! Ох і здорово б начиняла! Та швидко!

Пішли ми далі.

— А де ж курені? — питає отаман.

— А ось,— кажу,— й курені. Оцей зветься мартеном.

— Мартин? Може, ще й з балабайкою? — усміхнувся отаман.

— Не Мартин, а мартен. Сталь, крицю тут виливатимуть. Зруйнували його німці. Багацько ще біля нього буде роботи і товаришу Чуданові — керівникові «Стальконструк-

ції», і товаришу Недужкові — начальникові зварювальних і монтажних робіт.

— Курінні?

— Та ні, беріть вище! Спеціалісти-новатори! Гордість «Запоріжбуду».

— Не второпаю щось я всього цього! — кинув отаман.— Не ті люди! Де сині широкі штани? — я тебе питаю.

— Та незручно ж у широких тепер штанях! За конструкції чіплятимуться. Це ж вам не в степу на могилі.

— А оселедці?

— Оселедці в гастрономі продають.

— Та не про ті я оселедці! — скипів отаман.— Я про чуби!

— Поголили! Ну, як же ви з оселедцем будете електрозварювання робити? Згорить оселедець!

— Ох-хо-хо! А ще запорожці звуться. І без оселедців. Казна-що! — сердито махнув рукою кошовий.— А ще курені є?

— Є! Он далі — зветься слябінг.

— Слабий?

— Та ні, не слабий. Стопудові сляби кататиме.

— Дивно якось! І не слабий, кажеш, а слябінгом зветься. Коли вже слябінг — до баби-шептухи треба, хай пошепче.

— Пошепчуть і без баби! Ось-ось рольгангами загуде!

— Та слова які: центро якесь тепло... слябінг... рольганги... Ні вимовити, ні зрозуміти! Піду, мабуть, я та ляжу...

— Ідіть,— кажу,— пане отаман, лягайте й лежіть спокійно. Без вас палатимуть тут домни й мартени, густимуть рольганги й прокатні стани гарячого й холодного прокату і тисячами тонн вискакуватиме тонкий високоякісний сталевий лист. А ви собі лежіть спокійно! Не ваша вже тепер це справа!

«Запоріжбуд» одбудовує «Запоріжсталь».

«Запоріжсталь» даватиме для Батьківщини тонкий сталевий лист.

Із того листа будуть робити автомобілі, трактори і т. ін.

Коротенько про технічний процес одержання тонкого сталевого листа. Це для того, хто не знає. І хто знає.

Так, значить:

Кривбас дає залізну руду. Донбас дає вугілля. Коксові печі дають кокс. Руда і кокс ідуть у доменну піч. Домна дає чавун. Чавун іде в мартенівські печі. Мартени дають сталь. Сталь іде на слябінги. Слябінг дає сляби. Сляби йдуть на

листопрокатні стани. Прокатні стани дають тонкий сталевий лист.

Тонкий сталевий лист іде на автомобільні і тракторні заводи.

І коли ви будете захоплюватись автомобілем «Побєда» або новенькими тракторами, згадайте, скільки серця, скільки запалу, ентузіазму, праці, уміння, знання, сумління дали для «Побєди» славні запорожці. Обов'язково згадайте і потисніть хоч у думці їхні трудові руки.

Вечоріє...

На «Запоріжбуді» ніби трохи вщухає гамір... Тихшає...

Повітря свіже, пахуче: учора над Запоріжжям пройшов ливний дощ.

Весело зазеленіли дерева, лани, городи...

За столиком, біля кіоска, сидять чоловіка з десяток молодих робітників.

Раптом у одного з них вирвалася пісня:

Ой там Василь сіно косить,
Ой там Ва-а-аси-и-иль...

Дивись: там і отам часом спалахує сліпуча електроіскра, поруч ТЕЦ тисне на тридцять дві атмосфери, і раптом «Ой там Василь сіно косить...»

Уміє наш чудесний радянський народ у труді й на відпочинку сполучати творчий і трудовий запал з піснею, з книжкою, з потягом до культури.

Такий він, народ наш, прекрасний...

Там десь Василь сіно косить, а тут відбудовують велетенський завод...

На заводі співають про Василя, а на сіножаті — про кращих бригадирів, які значно перевиконують свої норми робіт...

Хай лунають пісні на просторах нашої Батьківщини про таких людей!

Такі люди — достойні пісень!

II

Жив та був колись на світі знаменитий професор-анатом Володимир Петрович Воробйов [5].

Вічна йому пам'ять і вічна йому слава.

Якось у розмові я його запитав:

— От,— кажу,— дорогий мій професоре, Володимире

Петровичу. Прожили ви життя своє знаменито. Ви — всесвітній вчений. Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили вашу роботу: на грудях у вас красується орден Леніна. У вас — ціла своя школа. Ваші учні посідають кафедри в радянських вузах. У вас щасливе родинне життя. Чого б ви хотіли ще? Ну, скажіть!

Професор замислився.

Він довгенько думав, а потім і каже мені:

— Знаєте що?

— Ну, що?

— Я б хотів заспівати тенором. От вийти на сцену нашого оперного театру і заспівати «Уймитесь, волнения страсти». Тільки б я не так заспівав, як співають наші співаки. Я б душу вийняв із слухачів своїм співом, поклав би ту душу перед ними. Дивіться, яка така душа ваша. Розіклав би перед ними їхню душу, як розіклав я перед усім світом вегетативну нервову систему. От чого мені хочеться!

Професор говорив цілком серйозно й пристрасно.

І якимось таким пронизливим блиском блищали в нього очі.

Я зараз уже не пригадую (стара стала — слаба стала), хто мені на «Запоріжбуді» говорив: чи Недужко, чи Щербаков, чи Чадан — знамениті наші радянські будівельники і металурги.

А може, всі вони говорили:

— Читати хочу! Книжку! Співати хочу! Пісню! А як не співати хочу, то слухати хочу.

І таким пронизливим блиском блищали в них очі.

А я їм і кажу:

— А чого ж,— кажу,— ну, й слухайте.

— А хто співатиме?

І я вщух.

Справді: хто співатиме? Я б сам не від того, щоб їм чогось заспівати, так у мене такі «голоса, що підіймають волоса».

На «Запоріжбуді» був зліт молоді, передових молодих робітників. У парку зібралося тисячі півтори молодих запорожців. Прийшли вони святково одягнені, веселі, гомінкі, радісні...

Після урочистої частини, де кращих з них нагороджували почесними грамотами, був концерт.

Співали молодята, учні восьмої ремісничої школи.

Співали хором, співали соло. Танцювали.

От якби ви побачили, як блищали очі у молодих робітників-слухачів!

Ой, оті очі. Які ж вони жадібні та бистрі.

Вони не вбирають, а хапають, хватають художнє слово, пісню, музику, танок.

Стоїш перед ними, дивишся на них, і тобі аж ніби страшно.

Хочуть художнього слова, хочуть пісні,— всі хочуть: і знамениті інженери, і бистроока, гомінлива молодь. Всі хочуть.

Ну, а що я міг їм сказати?

Я їм сказав таке:

— Дорогі наші товариші. Давайте ми напишемо такі собі полюбовні листи.

Отакі:

«Люба наша Маріє Іванівно Литвиненко-Вольгемут[6]! На лівому березі Дніпра відбудовується «Запоріжсталь». Будує його «Запоріжбуд». Якби ви знали, які там хороші люди! І як вони люблять пісню! У вас, Маріє Іванівно, говорить народ, чудесне сопрано. А запоріжбудівці якраз і люблять, щоб їм сопраном заспівали. Чи не поїхали б ви до них та й заспівали «Лугом іду, коня веду...» А вони вам підтягнуть. Їй-богу, підтягнуть».

А і отакого листа написали:

«Дорога наша Віро Микитівно Гужова[7]! Ви вже були на Запоріжжі й співали чудесним вашим голосом прекрасних пісень. І ви гадаєте, що про вас там не згадують? Згадують і дуже хороше згадують. Так вони хотять вас не забувати, хотять, щоб ви ще раз приїхали...»

Написали ми отаких два листи, помовчали трохи, аж ось хтось із кутка:

— А я хочу, щоб басом.

— Басом хочете?

— Басом, тільки басом!

— Так тоді давайте попросимо Бориса Романовича Гмирю[8],— він дуже вміє басом.

— Просимо,— кричать усі,— просимо!

А потім як заходилися усі, як заходилися:

— Юрія Васильовича Шумського хочемо! Театр імені Франка хочемо! Театр імені Шевченка хочемо! Оперу хочемо!

— Та не кричіть,— кажу,— так, а то я сі перепудюсь, як кажуть наші брати-галичани. Всім напишемо, всіх попрохаємо. Тільки не кричіть.

Понаписували всім.

А потім підвівся один дуже серйозний чолов'яга та й каже:

— А що ж робить Комітет у справах культосвітніх установ? Чому він до нас із таким холодочком?

А другий додав:

— А Комітет у справах мистецтв? Невже він не знає, що в нас тут десятки тисяч робітників жадають пісні та художнього слова?

Ну, що я міг зробити?

— Давайте,— кажу,— самі заспіваємо. Поки там вони, комітети, постанови пишуть, давайте, товариші.

І зразу залунало:

Карії очі, очі дівочі,
Де ви навчились зводить людей...

А з другого кутка тихесенько попливло:

Через тії очі
Бандуристом став.

Пісня шириться, пісня лунає, розлягається.

А очі! Як же вони блищать жадібно, гостро та блискавками. Очі нашого жадібного до пісні, до мистецтва народу.

P. S. Ви пробачте мені, що я пишу про ваші очі. Я знаю, що треба писати і про сталеві конструкції, і про тисячі тонн чавуну, і про все таке технічне чудо.

А мені,— я вам по секрету признаюсь,— хочеться, щоб у пісні, у художньому слові відпочили голови всіх запорожців.

III

Власне кажучи, коли вже писати про нинішніх запорожців, треба робити так: узяти список з усіма запорожцями — і всіх згадати за алфавітом, бо всі вони своєю працею заслуговують на пошану нашого радянського читача.

На жаль, цього зробити не можна: не вистачить чорнила, тоннами треба підвозити папір.

Ми поговоримо про окремих запорожців, а ви уявляйте, що за кожним, нами отут згадуваним, стоїть іще один такий самий, а за ним — ще один, а за тим — іще один і т. д.

І вийде величезний колектив прекрасних радянських людей, про яких треба писати,— та не тільки писати, а треба всьому Радянському Союзу про них, про їхню самовіддану роботу знати й при нагоді, підносячи келиха, хоча б в умі говорити:

— За ваше здоров'я! Будьмо!

Давайте ми з вами потиснемо руку Маркові Івановичу Недужку.

Він інженер, начальник монтажних металоконструкцій.

Це — його фах, спеціальність.

А він собі чорнявий, з бистро-лагідними очима, в синьому спецкостюмі й усміхається.

Може, він коли-небудь буває й сердитий,— ми його таким, між іншим, не бачили, але це може бути, бо робота в нього дуже сердита.

Може ж людина розгніватися, коли бачить перед собою гори пошматованих, понівечених металевих конструкцій, що не знати, як за них братися, з якого кінця,— так усе переплетено, перегнуто, погнуто, а йому ж треба за це братися, треба з цього «конгломерату» змонтувати струнко-ажурне плетиво чудесних цехів.

Може, він і сердиться, а проте береться. Береться сміливо й ретельно.

Батьківщина за його роботу по швидкому монтажу металоконструкцій відзначила його.

Це — коли він працював на Уралі.

Так ви гадаєте, що він заспокоївся, повернувшись на Запоріжжя?

Нічого подібного.

Він побачив перед собою тисячі тонн покрученого, погнутого, переплетеного в якомусь диявольському хаосі заліза й сталі і подумав: «Невже ж йому пропадати? Невже ж усю цю масу людської снаги наново переливати, переробляти? Ні, ні, ні! Треба використати».

І під високим лобом, прикрашеним чорнявим волоссям, зразу ж назріває гостра винахідницька думка.

А за думкою вже вимальовується, а потім вибудовується оригінальний верстат для виправлення покручених конструкцій.

І мертве оживає...

Потвора перетворюється на ажурне мереживо...

А колишній дніпропетровський хлопчисько — тепер знаменита людина не тільки на «Запоріжбуді» і не тільки на Запоріжжі та на Україні, а в цілому Радянському Союзі.

А може, та не може, а таки справді, ім'я Марка Івановича Недужка перескочить океани та моря, щоб уславити творчу людську мисль — думку радянського інженера.

Марко Іванович Недужко...

Вчепила йому доля отаке прізвище: Недужко.

Міняємо це прізвище без згоди хазяїна.

Марко Іванович Недужко — не Недужко, а Дужедужко.

І не один раз Дужедужко, а Дужедужедужедужко.

Відбудовані аж тричі ажурні цехи «Запоріжсталі» повік будуть згадувати їхнього автора — Марка Івановича.

Який він собою?

Я ж кажу — чорнявий. І всміхається. Середній на зріст. Голова — кругла.

Як для жінок — симпатичний. Так не з цього боку ми до нього підходимо.

У нього під чорним волоссям, під крутим лобом — думка гостра і розум допитливий.

А це, між іншим, речі не такі вже прості і не такі вже погані. Та й взагалі на Запоріжжі прізвища міняються.

Бригадир, комсомолець, прозивається Недошивко. А як подивишся на графік виконання його робіт, виходить не Недошивко, а Перешивко.

І секретар ЦК ЛКСМУ вручив йому почесну Грамоту ЦК комсомолу не за те, що він «недо», а за те, що він «пере».

Родина Макарових.

Батько — Григорій Єгорович, і дві доньки — Ганна й Олександра.

Забайкальці.

На Забайкаллі в бригаді працювала й мама, Тетяна Григорівна, а як виїхали вони на «Запоріжбуд», мама залишилася дома,— треба ж комусь родинне огнище берегти.

Маму замінила донька — Аня, як її всі на «Запоріжбуді» кличуть.

Каменярі вони. Ні, мабуть, не каменярі, а каменщики, муляри.

Які вони?

Уявляйте їх собі як хочете: хочете — блондинками, хочете — брюнетками, а батька таким собі запорожцем з вусами аж до самісінького пояса — не в тім річ.

Річ у їхній ударній роботі.

Проценти виконання норм вони дають тризначні,— може, двісті, може, триста,— а тільки не забувайте про одне: вісім чоловік підсобних робітників не встигають подавати їм цеглу.

А подивіться ви хоча б на Аню Макарову: дівчинка хороша, симпатична, дівчинка на вигляд не дуже богатир, а серце в неї, сумління, робоча хватка — всього цього на десять богатирів вистачить.

Ім'я її красується в Республіканській Книзі пошани.

З Анею Макаровою в час відпочинку можна, мабуть, потанцювати веселої полечки, але на роботі, на виконанні нею свого робітничо-громадського обов'язку, не беріться її «перетанцювати», бо не «перетанцюєте».

Така вже в неї і в її чудесній сім'ї — у батька Григорія Єгоровича і в сестри Олександри — вдача.

Робітнича вдача! Радянсько-робітнича!

Іван Олександрович Румянцев.

Уславлений бригадир монтажно-трубопровідної бригади.

Чому уславлений?

Що він — бога за бороду впіймав, що всі на будові говорять, що треба працювати по-румянцевському?

Та нічого подібного!

Точний розрахунок, завантаження кожної для себе й членів бригади хвилини, підготовка заранні робочого місця для кожного свого робітника, смілива винахідницька думка — от вам і Румянцев, от вам і румянцевський метод роботи.

Він знає, що можуть і як можуть працювати його друзі-співбригадники: Іван Гаврилович Іванов, Єгор Іванович Мірошников, Михайло Федорович Гармаш, Анатолій Іванович Попенко, Ніна Петрівна Березіна...

А румянцевський метод роботи поширюється на заводі, удосконалюється. І багацько вже є румянцевських «учнів», що перекривають учителя.

За травень, приміром, першість здобула комсомольсько-молодіжна бригада Щербинкіна, яка виконала план робіт на триста процентів і завоювала перехідний Червоний прапор. Бригада Румянцева опинилася на другому місці.

Це — закономірно.

Завжди учениками випереджають свого учителя, бо не стоїть життя на місці, не заболочується допитлива людська думка...

А простору для роботи, для думки, для винахідництва — ой як багато!

На самому тільки «Запоріжбуді» п'ятнадцять квадратних кілометрів.

Люди!

Ми зазнайомили наших читачів з кількома тільки Людьми (з великої літери), що ними пишається наша Батьківщина.

А на «Запоріжбуді» (та хіба тільки на «Запоріжбуді»?!) їх тисячі, їх мільйони.

Підносьте ж келиха за їхню роботу, за їхнє здоров'я!

Будьмо!

ЗРОБІТЬ ПЕРЕРВУ!

Голова райвиконкому Пилип Петрович Засідайло сильно дуже розуміє значення й вагу врожаю у своєму районі.

Ще на зустрічі Нового року, коли підносили келих і гукали: «З Новим роком! З новим щастям!» — Пилип Петрович, вигукнувши «вра», випив келиха, сів, закусив, а закусивши, сам собі подумав.

«Ну да,— подумав Пилип Петрович.— Воно, звісно, з Новим роком! Це дуже добре! А як розібратися по суті, що це значить? Це значить: ремонт тракторного парку, снігозатримання, вивіз на поля гною... І щоб до весняної сівби бути готовим... Щоб і плуги з передплужниками... Щоб насіння було вчасно засипане й протруєне... Щоб коні весело хвостами махали, а волики вдоволено ремигали. І взагалі, щоб в ущільнені строки й на високому науково-агрономічному рівні...».

Пилип Петрович дивився на веселих людей, що сиділи за столом, Новий рік зустрічаючи, сидів і думав: «Добре вам веселитися! Вам що? Директива — ви й виконуєте! А мені ж треба про ту директиву подумати, ту директиву написати, щоб потім вам її для виконання спустити. Щасливий,— думав Пилип Петрович,— народ. Хай веселиться!»

Зустріч Нового року проходила бадьоро, шумно й весело.

Коли в одному кутку заспівали «Ой хмелю», посеред столу «Гуляв чумак на риночку», а в другому кутку «Прощай, любимый город»,— зорганізувався неабиякий спільний хор, яким з великою експресією керував голова райспоживспілки Хома Сидорович Дефіцитченко.

І в Пилипа Петровича майнула була думка заспівати й собі, та миттю забили ту думку мислі про наступний сільськогосподарський рік, про проривку буряків, про шаровку, про першу заповідь після жнив і т. д.

Пилип Петрович підвівся.

— Дорогі товариші,— сказав Пилип Петрович,— мені дуже приємно бути тут із вами, але, на превеликий жаль, я мушу залишити вас...

З усіх боків залунали вигуки:

— Як? Що ви, Пилипе Петровичу?! В такий день?! Та ні в якому разі! Хіба ж можна?!

Пилип Петрович підніс руку. Тиша.

— Дорогі товариші! Розумію ваше хвилювання, розумію. Але обов'язок — перш за все. Не гнівайтеся, товариші, але насамперед — діло. Ви собі веселіться, а я собі піду.

І пішов Пилип Петрович.

* * *

Другого січня у голови райвиконкому відбулося перше в 1948 році засідання.

На порядку денному було 87 питань, а потім іще «поточні справи».

Почали засідання о десятій годині ранку. Закінчили о шостій годині ранку другого дня.

Була перерва.

Перерву влаштували на прохання одної дуже симпатичної ланкової, літньої жінки, що дала 600 центнерів буряків з гектара, яка заявила:

— Прошу,— сказала вона,— слова. Зробіть, прошу я вас, перерву! Нам же на поле гній возити треба. Перервіть, будь ласка!

Дали перерву.

Це було, кажемо ще раз, перше засідання.

Потім Пилип Петрович скликав засідання друге, третє, надцяте...

Секретар райпарткому якось запитав Пилипа Петровича:

— Де ти вже побував, у яких колгоспах?

— Ти знаєш, поки що нікуди не їздив. Засідання все. Як тільки закінчу, зараз же по району.

— Кінчай швидше, бо за два дні починаємо сіяти.

— Хіба?

— А так!

— Ото! Ну, на завтра я скличу засідання, проінструктую народ, як істики робити. Все треба передбачити.

— На місцях, на місцях треба бути,— сказав секретар.— Я вже по всіх колгоспах побував.

* * *

Днів за два, коли Пилип Петрович забіг додому пообідати, дружина його запитала:

— Де ти сьогодні був, що тебе в райвиконкомі не знайшли?

— Проводив засідання в райспоживспілці.

— Дзвонили додому, що колгосп «Перше травня» сьогодні сівбу ранніх колоскових закінчив. Прохали, щоб приїхав, збори сьогодні в них з цього приводу.

— Хіба? Невже вже почали сіяти? — здивувався Пилип Петрович.— Треба їхати. Подзвони, щоб запрягли коні, бо машиною навряд чи проскочу.

— Що це в тебе? — дружина до нього.— Ану, поверни-сь! Дірки!.. Новий-новісінький костюм — і вже дірки в штанях попротирав! Коли це ти встиг?

— Ну, знаєш, робота!..

ЯК ЗАСМАЖИТИ КОРОПА

Голова колгоспу Петро Петрович Недовершигора приїхав з поля та до дружини:

— Ану, Василівно, засмаж-но мені коропа!

— А я думала — яєчню.

— Е, ні! Коропа! На коропа потягло! Є коропи в нас?

— Аякже! Є! Там як поросята!

Василівна вийшла в присінок, спустилась у льох і внесла до хати ночви, де вилискувалося з півдесятка дзеркальних коропів, один в один... Справді, мов поросята.

— Якого тобі, Петровичу? Вибирай!

Петрович дивився на коропів, на лиці йому перебігала задоволена усмішка, а вуса мов аж підстрибували.

— Оцього! Ех і короп!

— Тобі на олії чи на вершковому маслі?

— На вершковому!

— Я миттю!

— Стій-стій-стій, Василівно! Мабуть, не оцього ти мені засмаж, а отого! Той більший! А оцей іще, мо, трохи підросте! Ти в ночвах тільки воду перемінюй! Треба б нам подумати, Василівно, отам, у чулані, отой, як там його, та те, що в ньому риба плаває, пристроїти... Я в Києві в магазині бачив... Як же ж його? Ага... Акваріум... Із скла такий собі ніби ящик, і там риба плаває... І довго там може жити... Щоб як хто трапиться, зразу в чулан, підсакою його — хоп! — і на сковорідку. А то бігай, шукай риб'ячого бригадира, щоб упіймав. Обов'язково зробимо! Бо тепер, як у нас коропи завелися, частіше до нас приїздити почали і з району, і з області, і з центру! Та воно й зрозуміло: кожний цікавиться розвитком колгоспного рибництва! Пам'ятаєш того іхтіолога, що все дізнавався, чи однаковий кістяк у коропа у сніданя, в обід і у вечерю? Тижнів два ото він сидів, усе кістяки виміряв! «Кандидатську,— каже,— дисертацію пишу».

Ускочили в хату дітки Петра Петровича — Васько й Оленка:

— Ой, і що воно так хороше пахтить? Аж лоскоче!

— Короп, дітки, пахтить! Смажений короп! — озвався

Петро Петрович.— Ото як підростете, щоб за колгоспний ставок дбали! Та щоб іще кілька ставків викопали! Тоді і пахтітиме, і гроші в колгоспній касі будуть!

— Ну, пожалуйте! — поставила Василівна сковорідку на стіл.— Призволяйтесь, Петровичу!

А на сковорідці короп рум'яний, запашний і на вершковім маслі.

— Сідайте й ви, дітки! І ти, Василівно! — запросив Петрович.— На всіх хопить! Василівно! Той... чи не залишилось там коньячку?

* * *

Завітав якось до Петра Петровича голова сусіднього колгоспу Степан Іванович Кульбаба.

Пригостили й його смаженим коропом.

Степан Іванович пригощався та все:

— Ох і короп! Таке, хоч і сковорідку ковтай! І як ви його смажите, Василівно?

— Та як? Звичайно! Луску обчистю, потрохи викину, присолю, борошенцем присиплю, вершкове масло на сковорідку, щоб воно зашкварчало, а потім на неї коропа... Можна цілого, можна покраяти...

— Та, видите, в мене й сковорідка єсть, і борошно єсть, і вершкове масло єсть... А не виходить!

— А ставок у вас єсть!

— Нема!

— Е, тоді не вийде! Ставок треба викопати, напустити туди короп'ячого малька, він виросте, і тоді вийде! Ох і шкварчатиме! А без цього не вийде!

ДИЛДА

Дилда, Тиміш Іванович, такий собі є на світі.

Прізвище таке в нього: Дилда.

Коли заснувався в його селі колгосп, Дилда, Тиміш Іванович, сільно покрутив носом,— отак: круть-круть-круть! — і сказав своїй жінці Салимонії Пилипівні Дилді:

— Гуртове — чортове!

Залишився тоді Тиміш Іванович Дилда одноосібником.

Ну що ж: одноосібник, коли він чесний, коли він виконує все те, що від чесного радянського громадянина вимагається,— одноосібник у нас всі громадянські права має.

Не дійшло, значить, іще до свідомості людини, що колективна, артільна праця корисніша, вигідніша,— ну, й хай

собі хазяйнує окремо,— колись зрозуміє, де ліпше: чи в артілі, чи в одноосібному господарстві.

Про Тимоша Дилду ми б не сказали, що щось десь до його свідомості не дійшло,— вовча думка сиділа під капелюхом в Тимоша Дилди: «А мо, воно ненадовго?»

Колгоспи собі росли, розвивалися, багатіли, а колгоспні люди жили собі та поживали.

Дивилися колгоспники на одноосібника Тимоша Івановича Дилду та посміхалися:

— Ну, живи собі! Нам що, дилдуй далі!

Виходить, значить, що вийшло воно не на «недовго», як думав Дилда, а зовсім навпаки — назавжди.

От одного вечора, коли Тиміш Іванович Дилда та Салимонія Пилипівна Дилда (дітей у них не було) сіли вечеряти, Тиміш Іванович Дилда говорить Салимонії Пилипівні Дилді:

— Салимонько!

— Га?

— Що пак я тобі хотів сказати? От забувся!

— Мо, сирівцю внести?

— Та який там сирівець?! Не в сирівці справа!

— Мо, десь засвербіло?

— Ой, засвербіло! Ой, засвербіло! — аж скрикнув Тиміш Іванович Дилда.— Ох і засвербіло ж, та тільки не з того боку!

Замовк Тиміш Іванович Дилда. Сопла Салимонія Пилипівна Дилда. У хаті було тихо.

— Салимонько! — раптом промовив Тиміш Іванович Дилда.

— Га?

— Ой, мабуть, у колгосп записуватись треба?!

— Ой! — ойкнула Салимонія Пилипівна. Підскочила з місця, підбігла до печі, одскочила від печі, мотонулася до мисника, од мисника до запічка, ухопила чомусь рогача й почала підважувати рогачем лежанку. Потім ухопила ночви, поставила на діжу, діжу з ночвами поставила на помийницю, сіла сама в ночви та тоді ще раз:

— Ой!

Тиміш Іванович Дилда схопився з місця й несамовито крикнув:

— Салимонько, сядь!

— Я вже сидю!

Одне слово, в колгосп Тиміш Іванович Дилда и Салимонія Пилипівна Дилда записалися.

Вечорами вони сиділи одне проти одного, дивилися одне одному в очі й кивали головами.

Салимонія Пилипівна витирала хусточкою очі, а Тиміш Іванович скреготів зубами.

Посидівши отак одне проти одного, Тиміш Іванович казав:

— Стелись!

Салимонія Пилипівна слалася.

Потім вони лягали спати...

Не спалося.

Салимонія Пилипівна Дилда питала в Тимоша Івановича Дилди:

— І чого ти не спиш, Тимочко?

— Думаю!

— Про що ж ти, Тимочко, думаєш?

— Думаю, де б отих гемонських трудоднів позичити.

І довго-довго не засипали Тиміш Іванович Дилда і Салимонія Пилипівна Дилда.

Час ішов.

Колгоспи росли, розросталися.

Ох і трудоднів же було у роботящих, у чесних колгоспників. Ой трудоднів...

Та восени було до таких колгоспників,— у кого — ой трудоднів! — підгуркочував грузовик, а на грузовику чували, а в чувалах зерно.

— Забирай, товаришу Чесний, забирай трудодні свої! — гукав до хазяїна шофер.— Печи пироги та розпишись у квитанції!

— Ой, хай тобі щастя! — говорив хазяїн. — Та поможи хоч вивантажити!

— Допомогти можна!

— А на пироги забігай, будь ласка!

— І забігти можна!

Тиміш Іванович Дилда і Салимонія Пилипівна Дилда, як записалися до колгоспу, сильно дуже почали боліти.

До непритомії просто!

Як ото треба на роботу йти, так Тимоша Дилду щось таке як ухопить за поперека. Ну ні поворухнутись, ні нахилитись!

— Отут! Ось дайте руку, я вам покажу! Отут-отут! Ото-то-то! Ой! Як тільки щось важкеньке візьму, чи вила, чи лопату,— воно як штриконе,— криком кричу! Баба Волосиха казала, що важкого, боже борони! Та нащо вам — паляниця і та шкодить! Як з цілої починаю та ще з четвертиною сала,— штрика! Так штрика, що в очах жовто! Я вже не знаю, що й робити. Баба Волосиха,— а вона баба

тямуща! — казала, що то якась сурйозна дуже мужеська болість!

Коли Тимоша Івановича Дилду хапало за поперека, то Салимонію Пилипівну Дилду, навпаки, брало отут — під грудьми.

— Підкочується, підкочується під груди, а потім як придавить — гвалт! В очах у мене ніби курка зозуляста — ряботить-ряботить-ряботить, а потім узяло ніби й розпливлося... А я й не знаю, чи я жива, чи я мертва! А потім пішло-пішло-пішло, звиняйте, все наниз! Баба Волосиха,— а вона баба тямуща! — казала, що то якась сурйозна дуже женська болість!

Сильно дуже хворіли Дилди — і Тиміш Іванович, і Салимонія Пилипівна.

Одпускало їх тільки тоді, коли треба було до міста їхати,— чи там яєчка везти, чи масло, чи там картоплю...

Довго тривала така у Дилдів хвороба.

Щороку трудоднів у них було чимало: у Тимоша Івановича Дилди днів із тринадцять, а в Салимонії Пилипівни днів не менше, як одинадцять...

Ну й що?

А нічого! Вигнали Дилдів із колгоспу.

І добре зробили.

ПРО БУР'ЯНИ

Живе собі та працює на Радянській Україні такий собі колгосп.

Як він називається?

Це особливого значення не має.

Ну, може, він називається «Перше травня», може, «Новий шлях», може, «Промінь», може, «Нове життя»...

У якій області живе той колгосп, чи в якому районі, чи в якій сільраді?

І це особливої ваги не має.

Скажемо так: у хорошій області він живе, у хорошому районі і в хорошій сільраді. На Україні дуже багато хороших колгоспів, дуже багато чудових колгоспників — і героїв, і орденоносців.

А як пильненько придивитися саме до цього колгоспу,— колгосп загальним своїм і врожаєм, і розвитком тваринництва, і виконанням своїх зобов'язань перед державою, і

видачею колгоспникам на трудодень — не тільки не хороший, а навіть і не середній, а гірший від середнього, скажемо просто — плохенький, відсталий колгосп.

В чім річ?

Людей чимало в колгоспі, земля хороша, така ж сама земля, як і в сусідньому колгоспі, так сусідній колгосп уже в мільйонерах, а нашому колгоспові до мільйонера так приблизно, як від Києва до Владивостока...

Що ж воно значить?

Давайте поспитаємось про це у голови такого колгоспу.

— Товаришу голово, ну, як воно справи? Драстуйте!

— Драстуйте. Справи як, питаєте? Справи в нас... той.., їдуть!

— І добре йдуть? Врожаї які збираєте? Скільки державі хліба здаєте, на трудодень скільки одержуєте?

— На трудодень, воно, видите, у сусідньому колгоспі по три кілограми...

— Ні, я не про сусідній колгосп питаю, я про ваш!

— Ну, в нас, видите, по три кілограми не вийшло. У нас менше вийшло... та й трудоднів у нас небагато...

— А чого у вас у колгоспі більше — чи трудоднів, чи трудоночей?

— А цього вже я вам і не скажу. Трудоночей ми не враховуємо.

— А чи враховуєте ви, товаришу голово, трудопразники, трудобазари, трудоярмарки і взагалі — трудопрогули?

— Ні, такого не враховуємо. Видите, таблиць таких нам не прислали.

— А ви б самі такі таблиці завели. Воно непогано, коли все враховано! Тоді, може б, і з'ясували, чого у вас трудоднів «не дуже»!

— Могло буть.

— А ви спробуйте. А як у вас із свинофермою?

— Свиноферму маємо.

— Скільки свиноматок?

— Одна. Так зате дуже біла!

— А ділових поросят на свиноматку?

— Одно порося. Так зате дуже ділове порося! Було з ним ділов, поки не закололи.

— А скажіть, товаришу голово, які культури ви вирощуєте в себе на ланах?

— Всі! І зернові — озимі й ярі,— і пропашні, і бобові. Траву сіємо... Одно слово, все те, що й по інших колгоспах...

— А чого ж по інших колгоспах і врожаї кращі, і трудодень ваговитіший?

— У них бур'янів менше.

— Ви, значить, по бур'янах на першому місці в районі?

— Та, видите, дуже вже в нас земля засмічена...

— А скажіть, товаришу голово, ви такої культури, як дисципліна, не вирощуєте?

— Як-як? Якої, кажете, культури?

— Трудова дисципліна називається.

— Ні, такої культури в нас у плані нема.

— А слід було б її обов'язково завести... Бо у вас, мабуть, не так земля засмічена, як самий колгосп. Воно, може, серед ваших людей і не багато того сміття-бур'яну, та тільки заважає він вашим колгоспникам у всьому: і в урожаї, і в ділових поросятах, і в трудоднях, і в кілограмах на трудодень. У всьому він вам заважає... А знищити той бур'ян можна тільки трудовою дисципліною...

— А як її вирощувати, ту дисципліну? Яка вона культура — чи озима, чи яра?

— Вона і озима, і яра; вона і зернова, і пропашна; вона і колоскова, і бобова; вона і трав'яна, і коренебульбова; вона викохується і на сівбі, і на жнивах; вона виростає і на молотьбі, і на зябі. Вона скрізь повинна вирощуватись. І навесні, і влітку, і восени, і взимку. Дуже інтересна культура. Допоміжна культура в усіх роботах!

— А як її плекати?

— Не так уже й трудно. От ви знаєте, у кого з ваших колгоспників більше трудоночей, трудопразників, трудобазарів і взагалі трудопрогулів, ніж трудоднів. Ви покличте його й провадьте такі потрібні для дисципліни сільськогосподарські роботи: перше — роз'ясніть йому, що його трудопрогули завдають великої шкоди колгоспові, державі. Не бере ця робота? Тоді беріться за другу: пристидіть його. Хай кращі колгоспні люди намнуть йому добре чуба, щоб шанувався та не страмив колгоспу. І це не бере? Третьої вживіть операції. Попередьте його, що нічого путнього для нього з його такого ставлення до роботи не буде. Коли й це не візьме,— тоді скликайте загальні збори та й поставте питання про те, щоб таке сміття-бур'ян виполоти з колгоспної громади. Ви ж полете бур'ян, коли він забиває пшеницю, буряки, соняшник, кукурудзу і т. ін. Тим паче треба викидати той бур'ян, що забиває людську чесну колгоспну працю. От зробіть це,— побачите, як виросте у вас дисципліна, а з нею виросте все: і врожаї, і худоба, і трудодень, і на трудодень.

— Добре, спробую!

— Спробуйте!

ДИРЕКТИВНА НАРАДА

Подзвонили з району, щоб голова колгоспу обов'язково прибув на восьму годину вечора на нараду.

— Не поїде,— відповіла Маруся, колгоспний рахівник, що сама тільки й лишалася в правлінні під час весняної сівби. І не тому лишалася, що вона рахівник, а тому, що мала ось-ось бути мамою.

Голова її прохав:

— Ти, Марусино, хоч і скоро мама, так ти все-таки допоможи, прошу тебе! Сиди собі не вдома, а в садочку біля правління, а подзвонить телефон — ти потихеньку й підійди... Бо сама розумієш... Добре?

— Добре, Семене Івановичу!

Так от Марусина на телефонний дзвінок і відповіла:

— Не поїде!

— Чому не поїде? — сердито запитали з району.

— Кукурудзу досіває! Нема коли їздити!

— Ну, ми тоді телефонограму! Хто прийняв?

— Маруся Утішна прийняла!

— Ось хай тільки не приїде!

Довелося Марусі посилати Петька на поле з телефонограмою з району.

— Розшукай, Петю, Семена Івановича,— хай прочитає!

— Мені якби верхи! — ляснув батогом Петько.

— А ти на паличку й паняй! Бо коні всі на полі.

Помчав Петько на поле верхом на паличці.

А в цей час з району ще одна телефонограма:

«Після першої наради відбудеться ще нарада, кооперативна».

«Ага,— подумала Маруся,— це вони щоб за одним ри-пом... Щоб удруге не їздити».

Семен Іванович, прочитавши телефонограму, подивився на годинника, потім на сонце:

— Та дайте ж мені кукурудзу закінчити!

Сказав голосно так, ніби аж заспівав, бо аж жайворонок з ріллі зірвався та почав посипати і ріллю, і Семена Івановича, і Петька срібно-малиновим дзвоном.

* * *

На восьму годину приїхав Семен Іванович до району.

По дорозі дрімалося. Думалося, чи закінчать сьогодні кукурудзу, бо взавтра треба буряки проривати і курей на буряки вивозити, і ось-ось сіно, і... та ще, і... та ще, та ще і... А дрімалося, бо Семен Іванович третю добу не дуже й лягав.

Нарада почалася рівно о восьмій.

Не встиг доповідач промовити: «Товариші! На сьогоднішній день, значить...» — Семен Іванович клюнув і задрімав...

Прокинувся він був на «не зупинятися, значить, на досягнутім», кліпнув очима, підпер долонею голову й заснув кріпко.

Заснув і почав підхропувати.

Доповідач доповідав:

— Сівбу, значить, товариші, ми, значить, кінчаємо! Провели ми її, значить, на високім агротехнічнім рівні, значить, але це ще не значить, що ми все, товариші, зробили, значить... Хто там хропе?

Сусіда Семена Івановича, голова сусіднього колгоспу, добрий його приятель, вирішив Семена Івановича визволити:

— Та це я стільцем рипнув!

— Так ви не рипіть,— кинув промовець,— бо з думки збиваєте!

— Пробачте! — одказав сусіда і — штовх Семена Івановича під бік:— Прокинься, ти! Дивись, захріп!

Семен Іванович стрепенувсь та:

— Давай, давай, хлопці! Сьогодні, кров з носа, кукурудзу треба закінчити! Давай! Налягай, налягай, хлоп'ята! Не зупиняйся, засипай зерно на ходу!

Доповідач крикнув:

— Запитання потім! Не заважайте!

Семен Іванович не чув зауваження, бо знову заснув, і заснув міцно.

Коли він починав підхропувати, сусіда його потихеньку лоскотав.

Семен Іванович мукав:

— М-му! — і затихав, не хріп.

Наприкінці промови доповідач бадьоро й весело вигукнув:

— Вперед, товариші!

Семен Іванович стрепенувся, підніс руку й голосно промовив:

— Я — за!

І знову заснув.

* * *

На кооперативну нараду Семена Івановича довів приятель його, голова сусіднього колгоспу.

— Де це ми? — запитав Семен Іванович.

— Кооперативна нарада! Не спи!

— Кооперативна, кажеш? Мені до зарізу ушивальників треба! І вухналю! Та, мабуть, нема! Я покладу голову тобі на плече, ти не сердься!

І незчувся Семен Іванович, як закінчилася кооперативна нарада.

Додому Семен Іванович їхав та все думав:

«Чи закінчили кукурудзу, чи не закінчили?»

Приїхавши додому, зразу ж запитав:

— Закінчили?

— Кукурудзу, Семене Івановичу? Закінчили!

— Взавтра на проривку буряків!

— А що там у районі, Семене Івановичу? Що за нарада?

— Директивна була нарада,— серйозно відповів Семен Іванович.— Дуже серйозна нарада! А курники, хлопці, готові? Пересувні? Треба обов'язково взавтра на буряки курей вивезти, бо від Кленової балки довгоносик появився!

Вдома дружина до Семена Івановича:

— Може, відпочив би трохи? Четверту добу ж уже не спиш!

— А ти знаєш, Михайлівно, не дуже й хочеться! Побував оце на нараді в районі і якось так побадьорішав! Наради — вони, знаєш, жару піддають! Енергії! Поїду на поле!

ЛОБОГРІЙКА

— Слухайте, Іване Петровичу, що я вам скажу! — так звернулася ланкова Оленка Крицева до голови колгоспу.

— Слухаю! Що ж такого ти мені скажеш? — промовив голова колгоспу Іван Петрович.

— Ви знаєте, що ми на своїй ділянці чекаємо не менш як тридцять п'ять центнерів з гектара озимої пшениці?!

— Знаю! І сам прикидав, що, мабуть, буде не менше!

— А в лобогрійці дишло поламане! Коса поіржавіла, в шестернях зубки повибивані! Чим я пшеницю коситиму? — вела далі Оленка.

— І-і-і, чого такого надумала? — махнув рукою Іван Петрович.— Коли ще ті жнива, а ти вже за лобогрійку! Встигнемо!

Оленка не відставала.

— Ну да! — сердилася Оленка.— Досидимося до того часу, що взавтра вже жнивувати, а тоді: «Давай! Давай! Чому лобогрійка несправна?! Я ж казав!» Так чи не так, Іване Петровичу?

— Та чого прискіпалася, як шевська смола?! Ти грамотна?

— Грамотна!

— Читала постанову правління, де чорним по білому написано: «Увесь збиральний реманент одремонтувати, щоб він був готовий до збиральної кампанії!» Читала, питаю?

— Читала! Так якби ж можна було запрягти пару коней чи волів у ту постанову й косити нею пшеничку. А то постанова єсть, а лобогрійка он бур'яном заросла, і не видно, щоб хтось із ковалів до неї підходив! Оце тільки я й підійшла та трохи бур'ян потолочила, а то стояв би й досі, як той очерет!

— Устигнемо з козами на торг! — одмахнувся від Оленки Іван Петрович.

Оленка постояла трохи, махнула рукою і побігла в поле.

— Ну, як із лобогрійкою? — запитали Оленку подружки.— Ремонтуватимуть?

— Ет! — махнула рукою Оленка.— Встигнемо, каже голова, і все!

Дівчатка замислились.

Коси вони вже собі придбали, придбали й бабку коси клепати.

Бруски й мантачки вже лежали на полиці в Оленки, в коморі.

Дід Андрій уже робив дівчатам грабки, а як грабки поробить, то він їм і коси виклепає й нагострить.

Щовечора підбігала до діда Андрія Оленка:

— Мабуть, уже, дідусю, покурили? Нате! Це дуже міцний, дідусю, тютюн і запашний! А оце двоє яєчок. Я їх зварила ріденько: повечеряйте!

— Та спасибі, я не голодний! — мотав головою дід Андрій.— Є в мене що вечеряти!

— Е, ні, дідусю, візьміть, візьміть!

— Ну добре,— казав дід Андрій,— коси я вам направлю, грабки пороблю.

— А на жатках, на лобогрійках ви розумієтесь, дідусю?

— Їздити на лобогрійках я їздив! Знаю, де мастити, як косу нагострити, як і коли скидати! Все це я знаю! — говорив дід Андрій.

— А як несправні шестерні та валик не крутиться, полагодити вміете чи ні? — допитувалася Оленка.

— Ну, на механіці я не дуже! То вже що ні, то ні! Для того є механіки!

Увечері Оленка говорила своїм дівчаткам:

— Коси в нас будуть, і добрі коси! Дід Андрій постарається! От якби нам ще лобогрійку! Ми б тоді за два-три дні

схопили і жито, й пшеницю! І так, щоб жодної зернини не втеряти!

Дівчатка думали.

Тоді знову Оленка:

— Слухай-но, Галинко! — звернулася вона до Галинки, чорнявої дівчини з отаканними косами, чорними-чорними, як воронове крило, і з отаканними очима, карими-карими.— Слухай-но, Галинко! Твій Сашко...

— Який він мій?! Ще що вигадаєте?! — спалахнула Галинка.

— Ні, він, Галинко, не твій, то в мене так зірвалося! Так отой самий Сашко, що... той... ну, одне слово, він бригадир тракторної бригади...

— Ну і що з того? — спалахнула Галинка.

— Так от що: як побачиш ти його сьогодні ввечері...

— І хто його там увечері, того Сашка, бачитиме? Подивіться ви на них! І отаке й вигадають! — спалахнула Галинка.

— Ні, Галиночко, я не кажу, що обов'язково ввечері. Я кажу, що як взагалі ти його зустрінеш...

— А чого обов'язково я його зустріну? — спалахнула Галинка.— Таке й вигадаєте!

— Та ні, Галиночко, я ж такого нічого не кажу, що тільки ти його зустрінеш, я тільки й кажу, що він найчастіше тобі зустрічається... Так ти його попроси, може, він лобогрійку полагодить... Він же ж у тебе на всі руки...

— А чого саме він «у мене» на всі руки?! Таке й вигадають! — спалахнула Галинка.

— Та ні,— Оленка до неї,— я кажу, що взагалі він на всі руки... Попроси, Галинко!

— Полагодить! — сказала Галинка.— Я йому ще позавчора казала, увечері, як під яблунею стояли... Ой! — зашарілася Галинка.— Ні, не під яблунею, а як зустрілася з ним у полі! Він сказав, що полагодить, як тільки з парами впораються...

— Так чого ж ти мовчала?

— Та...— такнула Галинка.

* * *

Завтра жнива...

Іван Петрович, голова колгоспу, побачивши Оленку, вигукнув:

— Де там та лобогрійка?! Постанова була? Була! Взавтра жнива? Жнива! Тоді тільки собак годуємо, як на лови йдемо?! Я ж казав! Чим узавтра коситимеш?

— Лобогрійкою! — одказала Оленка.— І косами!

— Справна лобогрійка? — сердито запитав Іван Петрович.

— Справна!

— Тож-бо то й є! От що значить вчасна постанова.

ЕКІПІРОВКА МИСЛИВЦЯ

«Без пристрою, — як каже народне прислів'я, — й блохи не вб'єш».

Мисливець, як ми знаємо, бліх не полює, мисливець,— коли він є справжній мисливець,— він полює левів, перепілок, тигрів, зайців, білок, носорогів, бекасів, жирафів, дупелів, бізонів, качок, ведмедів, гусей, тетеруків і інших звірів та птиць, ризикуючи в окремих випадках заполювати крокодила або слона.

Спробуйте забити слона або гіпопотама (він же бегемот) голими руками!

В нашій коротенькій розповіді ми не будемо говорити про те, як повинен екіпіруватися мисливець на слона або на крокодила,— це дуже складна штука, та й практично не дуже для нас потрібна, бо слони й крокодили плодяться на «дуже суверенних» територіях, звідки ось уже кілька століть виводяться іноземні війська.

Поради наші стосуватимуться мисливців, що полюють на території «від Кавказу до Алтаю, від Амуру до Дніпра»...

Два принципи повинні керувати нами, коли ми екіпіруємось на полювання:

Перший: їдеш на день, бери хліба на тиждень.

Другий: на величезній нашій території сила різного звіра може трапитись — від ніжної перепілочки до страшного бурого ведмедя чи уссурійського тигра.

До всього треба бути готовим, бо незручно буде, зустрівши уссурійського тигра, говорити йому:

— Не їж мене, голубчику, бо забув я з собою взяти жаканівську кулю, я вийшов тільки на качок, і найбільший у мене шріт номер четвертий! Тепер уже як їхатиму, візьму й кулі на тебе, а сьогодні не бий люто хвостом, а йди собі з богом, пошукай краще марала! Маралом, голубчику, і поснідаєш!

Тигр може не послухати вас і вами поснідати.

Ще раз підкреслюємо: на полюванні треба бути готовим до всього, щоб потім не жалкувати.

Приготувавши рушницю з твердим футляром, бо в м'якому її можна в дорозі пошкодити, ви, розуміється,

одкладаєте набої, набиті різнокаліберним шротом, щоб було чим бити і бекаса, і тигра.

Двадцять чотири набої ви кладете в патронташ (не забудьте, отже, патронташа), а решту, штук так 500—600, ви складаєте в спеціальний для набоїв ящик, оббитий непромокальним брезентом або шкірою.

Без шомпола з різними щіточками й ганчірочками (чистити рушницю), флаконом рушничного масла (мастити рушницю) виїздити не можна, бо рушницю після пострілу обов'язково треба чистити.

Покладіть обов'язково екстрактора, бо набій у стволі може застряти і без екстрактора ви його не витягнете.

Ну, з рушницею, здається, все...

Да, бінокль не забудьте, щоб можна було здалека наглядіти дичину, і компас, щоб не заблудитися.

Що треба мисливцеві брати для транспортування додому забитої дичини?

Коли ви їдете полювати птицю, беріть для неї сітку (це — для бекасів).

Сітка — це та ж сама широко розповсюджена серед населення авоська, тільки відповідним способом реконструйована.

Для качок потрібні тороки, чи, як їх іще називають, «удавки»,— коротенькі ремінчики з кільцем на кінці — робити петлю. В ту петлю просувається качача голова, петля зашморгується, й качка гордо висить у вас за спиною.

На вовка ви берете з собою тачку, краще з колесами на шарикопідшипниках — легше везти. Для ведмедя чи лося — тритонку.

Ці всі речі для дичини ви берете, коли їдете полювати на день-два...

Коли ж передбачається полювання тривале — два тижні чи місяць,— обов'язково беріть з собою невеличкий льодник, де зберігатимете дичину до того часу, коли будете її вже чи солити, чи коптити. Отже, значить, не забудьте взяти з собою бочку для солоної дичини і кілька ящиків для копченої.

Як солити й коптити дичину,— прочитайте про це перед полюванням у відповідних підручниках, бо це в план нашої розвідки не входить.

О д е ж а. Штани й куртка, кепка чи капелюх — це зрозуміло. Чоботи — дві пари: одні чоботи шкіряні — ходити

по сухому, другі чоботи гумові — ходити по мокрому. Взимку до двох пар чобіт беруться ще й повстяники. Плащ-палатка. Для полювання взимку — білий халат, для полювання влітку — зелений халат, для полювання восени — кілька халатів різного кольору, залежно від того, де полюватимете, чи на полі, чи в лісі, чи на лузі.

Все це, як ви вже й самі догадуєтесь, потрібно для маскування.

Спальний мішок — спати.

Рукавиці, щоб руки не мерзли.

Накомарник, щоб комарі не кусали.

Коли ж ви не побажаєте тягти з собою спальний мішок та накомарник, візьміть із собою невеличкий розбірний мисливський будиночок з розкладним ліжком — дуже зручна штука: і виспатись єсть де, і негоду перебути єсть де.

Щоправда, можна збудувати замість розбірного будиночка звичайнісінький курінь, але тоді візьміть із собою метрів з десяток непромокальної матерії покрити зверху курінь, щоб під час дощу курінь не протікав.

Мисливець, як відомо, весь час ходить,— бережіть ноги, щоб не намуляти їх.

Найкраще від намуляння ніг — частіше мити ноги.

Для цього ви берете з собою емальовану велику миску, мило й рушника.

Помили ноги — намастіть їх вазеліном, або ланоліном, або кремом «Сніжинка». Потім припудріть тальком: всі ці «антинамульники» повинні бути у вас під рукою.

Взимку, щоб ноги не мерзли, поверх шкарпеток та онуч обгортайте ноги газетами чи журналами.

Їжа мисливська. Полювання — процес не легкий, — весь час напруження, багато ходити, чимало на собі носити,— все це до певної міри людину виснажує, отже, треба добре під час полювання їсти й пити.

Не будемо рекомендувати, що саме з їжі має брати кожний мисливець: у всякого, як то кажуть, своя доля і свій шлях широкий — свої тобто уподобання.

Любите сало — беріть сало, любите ковбасу — беріть ковбасу, любите охотницькі сосиски — беріть сосиски, яйця, консерви, шинку, овочі, фрукти,— беріть, словом, все, що вам більше до вподоби, але обов'язково беріть багато.

Ні не багато беріть, а беріть ще більше, бо обов'язково буде мало.

Це перевірено віковим досвідом,— хоч скільки б ви взяли на полювання харчів, все 'дно — мало!

Вони, харчі, очевидно, під час ходьби втрушуються.

Для харчів — рюкзак, торба, сітка,

Для чаю чи кави — термос. Погано в нас те, що термоси виробляють малі, найбільший — на літр.

Є чутки, що незабаром вироблятимуть спеціальний мисливський термос на цеберку чаю чи кави. Тоді буде самий раз!

Дві фляги. Одна — для води, друга — для того, хто що любить.

— А що у вас у другій флязі? — запитуєте ви свого товариша.

— «Боржом»!

— Збільшена кислотність?

— Збільшена! А у вас?

— «Єсентуки № 17»!

— Зменшена кислотність?

— Зменшена!

— Кільки взяли?

— Взяв! А ви?

— Я — шпроти!

— Ну, як питимемо «Боржом», ви мені шпрота дасте, а я до ваших «Єсентуків № 17» — кільку. Гаразд?

— Гаразд!

З флягами в нас теж не дуже добре. Для води фляга нічого, підходяща; для «Боржому» чи «Єсентуків»— замала: треба збільшити.

Розуміється, що ви на полювання берете з собою казанок, кухоль, ложку, ніж, виделку, сіль, перець, лавровий лист, сиру картоплю, пшоно, моркву, петрушку, топірець (дрова рубати) і брусок (топірця гострити).

Ви вже, ясна річ, догадались, що все це береться для того, щоб ізварити чудесну польову кашу,— і то кашу не з куркою, чи з індиком, чи з бараниною, а кашу з чирям, або з крижнем, або з широконоскою.

Ох і каша! Ох і каша!

Тільки одне в тій каші недобре: казанки замалі!

Для швидшого розпалювання вогню (багаття) беріть із собою сухий спирт. Підкреслюємо — сухий спирт, а не мокрий. Від мокрого — сліпнуть.

На всяк випадок. Поводитися на полюванні треба обережно. Стріляти тільки туди, де ви напевно знаєте, що не стоїть ваш товариш, інакше можете замість крижня вліпити заряд шроту в спину, або й нижче, в симпатичного Івана Івановича.

От для таких випадків кожний мисливець повинен мати бинт, вату, йод, стрептоцид, пеніцилін, шприц, голку для

шприца, спирт (медицинський, а не якийсь інший) і камфору в ампулах...

Найкраще напарником по полюванню мати досвідченого лікаря, не гінеколога, а хірурга.

Запасливий мисливець бере з собою із ліків: аспірин, пірамідон з кофеїном, сульфатіазол, складану кружку або краще гумову грілку з довгою гумовою трубкою з наконечником, яка (грілка) заміняє собою кружку.

Непогано (хоч це й дуже складно!) мати з собою невеличку карету швидкої допомоги, а ще краще — санітарний самольот.

Полюєте, розуміється, ви з собакою — лягавим уліткуі з собаками-гончаками восени і взимку.

Для собак беріть харчі, миску, свисток, сурму (для гончаків), поводок і нагая...

Здається, все!

Екіпіруйтеся, дорогі товариші мисливці!

Не забувайте нічого, бо в лісі, чи на озері, чи на лузі — ніде нічого не дістанете: все треба мати з собою!

Ні пера вам, ні пуху!

«СОЛІСТ»

Сидите ви, приміром, хоча б у Пролетарському саду в Києві, коли вже надходить вечір, сидите, милуєтесь з задніпровської сиво-синьої далини, з індустріального Подолу, сидите, відпочиваєте.

На душі у вас спокійно й радісно.

Спокійно й радісно, бо ви відчуваєте, як на неосяжних просторах великої нашої Батьківщини могутньо дихає великий творчий труд: крутяться маховики, стукочуть сокири й молотки, розвертаються блюмінги, височать риштування, розлягаються гудровані шляхи, іржуть племінні лошата, ремигають воли та корови, стернями й ріллями котять трактори, золотим зерном наливаються елеватори, ростуть дерева, молодим дзвоном дзвонять голоси мільйонів школярів...

Сидите ви...

Аж ось підходить до вас незнайома людина, грузно так підходить, важко й глибоко зітхнувши, сідає коло вас.

Сидите ви, сидить біля вас незнайомий...

Сидите й мовчите.

Раптом незнайомий звертається до вас:

— Закурити нема?

— Будь ласка! — відповідаєте ви.

Курите ви, курить незнайомий, мовчання, але ви відчуваєте, що незнайомий хоче з вами заговорити.

Коли так:

— Пробачте,— звертається він до вас,— хочу вас про щось запитати!

— Прошу! — відповідаєте ви.

— Пробачте мені за таке дивне запитання. Скажіть, ви в своєму житті коли-небудь що-небудь крали? — запитує вас незнайомий.

Ви знизуєте плечима й усміхаєтесь:

— Справді, дивне запитання. Чи крав я коли-небудь що-небудь? Як вам сказать? Доводилось... Яблука в панському садку в дитинстві крав! Кавуни на бакші... Попадало за це і від діда-бакшівника, і від матері — вдома, як без картуза додому прибіжиш захекавшись.

— Ну, що то за крадіжка? — скривився незнайомий.

— Бувши парубком, хотів був наречену, дружину тепер мою, у батьків викрасти, та не вдалося. Уночі мав її був ухопити, а ввечері приводить її теща з криком: «Як у неділю,— кричить,— не повінчаєтесь, так я, трясця вашій матері, товченików із вас нароблю!»

Так у мене «умикання» нареченої й не вийшло: сама теща привела.

— Ні, я не про те! На роботі бувши, не тягли? Або не мали, як тепер кажуть, неділових зв'язків з ким-небудь?

— А чого це так вас цікавить?

— Та настрій у мене останній час якийсь тривожний!

— А ви де працюєте? — запитуєте ви.

— Та працюю в одному місці!

— Так чого тривожний настрій? Хапонули хіба?

— Було!

— Думали, мабуть, що пронесе?

— Гадав, що пронесе, а тепер бачу, що не пронесе! Строгий тепер народ пішов! Береже соціалістичне добро! Не пронесе! На всіх картах у всіх ворожок виходить казьонний дім і жировий король!

— Так через те ви такий і сумний?

— Тут засумуєш...

Вам робиться противно, ви одвертаєтесь од хапуги.

— А скажіть,— не відстає від вас незнайомий,— як краще: чи чекати, доки поведуть до суду, чи, може, самому прийти в нарсуд та по-чесному: «Судіть! Тягав!». По секрету вам скажу, що я вже потроху привчаю себе до висідки. Комірчина у мене в квартирі є, так я у дверях вічко прорізав, приходжу додому, сідаю в комірчину й привчаюсь потроху. Змінив і їжу. Вареників із сметаною, кажуть, там

не даватимуть, так я оце, щоб там не кортіло, в неділю двічі макітри вареників одразу із'їв. Ледве одкачали. Тепер про вареники згадати не можу. Поволеньки так од усіх улюблених страв одвикну: переїдом. Так що я прийду туди зовсім підготований.

І важко, тяжко зітхає хапуга.

— Напустили тут мені нудоти! — кажете ви незнайомому.— Не тягніть! А хапонули — відповідайте! Вечір он який! В такий вечір співати хочеться, а не скиглити!

— А я вмію співати! У мене тенор непоганий! Я в нашому самодіяльному хорі солістом був!

«Соліст» одкашлявся й потихеньку почав:

Сижу за решеткой
В темнице сырой...

Ви підскакуєте:

— Та дайте мені спокій! Тут про зорі, про місяць, про сонце співати хочеться, а він...

— Пробачте! Про сонце, кажете! Я можу й про сонце!

Незнайомий трохи подумав, ще раз одкашлявся й почав:

Солнце всходит и заходит,
А в тюрьме моей темно...

Ви схоплюєтесь, кидаєте люто хапузі:

— Будь ти проклятий!

І йдете від нього геть.

З КРЯКУХОЮ НА ОЗЕРІ

I

Ох і очеретяна ж річка Оскіл! Ох і рибна ж вона, ох же ж і вутяна.

І вутяна, і дупеляча, і бекасина!

А яка вода в Осколі!

Лагідна, ласкава, м'яко-шовкова!

Як попливти з міста, з Куп'янки, Осколом за течією, кілометрів за двадцять, на узгір'ї розляглося село Сеньків...

Під Сеньковом Оскіл-річка ділиться на три рукави-річища; а поміж ними, поміж рукавами-річищами,— острови, буйним очеретом закучерявлені, очеретом, кугою, осокою, дикою м'ятою...

«Ой шумить очерет та й лепехуватий», щось своє шарудить-говорить ясно-зелена куга, і пахне,— аж пашить — так пахне,— дика м'ята-рута!

Серед очеретів тих густо-буйних озера-свічада, а на озе-

рах латаття, а на озерах білі лілеї і килими-килими-килими з темно-зеленої ряски...

А серед озера — плеса, де скидаються щуки, як ночви, де пускають бульбашки золотаві карасі — «Ну, їй-богу, як лопата»,— і лини — «Ох і лини, ви зроду не повірите!»

І падають на ті озера чирята, падають крижні й широконоски...

І скрізь, скрізь, поміж очеретами річок наших,— невеличких і величких,— є обов'язково «біле» озеро і обов'язково «комишувате». А потім уже назви озер-свічад пішли чи від прізвища колишнього хазяїна, чи від якоїсь події, що її свідком були ті свічада-озера...

Може, січа там була з турками чи з татарами, може, якась буйна чи сумирна голівонька смерть у тому озері прийняла, то й буде тоді «Татарське» альбо «Турецьке» озеро, Марусине, Іванове озеро...

А чи, може, князь якийсь древній над озером шатро своє розкидав, як на печенігів походом ішов,— тоді його аж із прадавніх-давен прозивають Князь-озеро...

А правнуки наші прозиватимуть озера на річках на наших, де страшні січі з гітлерівцями відбувалися,— Ковпак-озеро, Молодчий-озеро і взагалі Герой-озеро...

...А біля села Сенькова, під горою, де закучерявився Рі-жок-ліс, є озеро Сердюкове і є озеро Кирмасове...

І на Сердюковому озері, і на Кирмасовому — ряска, і латаття, і лілеї, і м'ятний пах, і очеретяний шум, і карасі, і щуки, і соми...

— Ви на Кирмасовому були?

— Ні!

— Ой! Та там же ж качви тої як гною!

II

Ви коли-небудь полювали з крякухою?

І взагалі ви знаєте, що таке есть крякуха?

Не знаєте?

Ай-ай-ай-ай! Як же це так, що ви не знаєте, що таке крякуха?!

Крякуха, або як її ще звуть — «підсадна» качка, така ніби собі звичайнісінька зовні вуточка, менша від свійської, менша від крижня, але більша за чиря.

Дехто запевняє, що крякуха — це є помісь дикої й свійської качки, що для того, мовляв, щоб добути качок-крякух, треба навесні пустити свійську качку на озеро, щоб її там «потоптав» дикий селезень, і тоді, з таким от способом запліднених яєць свійської качки, вилупляться крякушенята...

А виходить, що зовсім воно не так.

Крякухи — особлива порода качки, виведена, як нам розповідали, давненько вже в Тульській ніби губернії, звідки вона й розповсюдилася по всій країні.

Крякуха сіренька, забарвленням пір'я скидається на крижня, але менша, як говорено вже, від крижня.

Характерна її особливість та, що, коли вона бачить чи чує навіть у повітрі льот чи то поодинокої качки, чи качиної зграї, вона «кричить», «крякає», закликаючи літаючих своїх родичів присісти до неї познайомитися.

— Ках! Ках! Ках! Пожалуйте до мене! Ках! Ках! Ках! Дуже вас прошу! Ках! Ках!

Ото, значить, і править крякуха за принаду для диких качок.

Хочете знати «техніку», тобто як крякуху пускати на озеро чи на річку, щоб вона вам качок підманювала?

Дуже просто.

На одну лапку в крякухи нашивається панчішка така шкіряна, а до тої панчішки кільце невеличке прикріплене.

На довгому шнуркові, що прив'язується до кільця на крякушиній лапці, прикріплюється «грузило» — чи то гирка, чи просто собі важкенький камінь, який поринає на дно в озері, а на шнурку плаває прив'язана крякуха, мов на котві, на якорі.

Даєте їй невеличку площу, ну так чотири-п'ять квадратних метрів плеса, де вона, купаючись та тихенько кахкаючи, плаває.

А ви на човні забираєтесь у густу кугу чи в очерет, замасковуєтесь, сидите й чекаєте...

Та, сидячи, від скуки перемовляєтесь з крякухою:

— Тась! Тась! Тась!

А вона вам на відповідь тихенько й лагідно:

— Ках! Ках! Ках!

Аж ось крякуха різко й тривожно, аж ніби захлинаючись:

— Ках-ках-ках! Ках-ках-ках!

В голосі тривога, неспокій, істерика, і сама вона аж ніби пірнути в воду збирається.

Стежте! То шуліка-яструб наглядів вашу крякуху й кружляє над нею!

Не ловіть гав! Бо стрілою впаде яструб, і не матимете ви крякухи.

Пильненько вдивляйтеся, чи не промайне у воді чи на очереті тінь від крякушиного погубителя.

І не вагайтесь, як помітите його:

— Бах!

Встрелили ви яструба чи не встрелили, а проте одігнали:

вдруге навряд чи заманеться йому поласувати вашою крякухою.

Заспокоїлась крякуха, заспокоїлись ви.

Чуєте знову:

— Ках! Ках! Ках!

Але це «ках» якесь непевне, байдуже.

То птичка пурхнула через озеро; може, очеретянка, може, бугайчик, а може, по рясці пробігла чорнявенька дика курочка.

І знову тихо...

І от вам призивне:

— Ках! Ках! Ках! Ках! Ках! Ках!

Скільки ніжності й кокетства лукавого в голосі.

— Я тут! Я тут! До мене, друзі!

Ви дивитесь угору — пропливає зграйка чирят.

Не всі обов'язково сідають на крякушин заклик, але часто-густо все-таки сідають.

III

Ну, ходімте з вами на озеро Кирмасове.

Воно недалечко від села — ну, може, за кілометр.

Там, у Кирмасовому озері, дід Кирило карасі ловить, там в очереті стоїть його човен, а понад очеретом сохнуть розіп'яті ятери.

— А чи ж потрапите ви в озеро? — питає дід Кирило.— Я взавтра ятери не ставлятиму, підіть посидьте з крякухою. Вчора я як уїздив в озеро, таких крижнів існялося,— штук, мать, із дев'ятнадцять! І чирята були... Тільки ж чи потрапите ви в озеро, бо стежка туди осокою, ледь-ледь помітна? А само воно, озеро, густим очеретом обросло. З дороги ніколи не скажете, що там є озеро. Може, підійти до вас та провести? — пропонує свої послуги дід Кирило.

— Ні, діду, ви розкажіть, які прикмети є до того озера, де повертати на стежку через осоку! Я сам утраплю, а ви поспіть, бо піду я раненько, вдосвіта!

— Так ви отак,— повчає дід Кирило,— підете оцією дорогою понад Осколом, до лісу Ріжка... Ітимете, ліворуч під горою побачите стіжки сіна. Один стіжок, другий, третій. Як уже нарахуєте три стіжки, трохи пройдіть далі й дивіться праворуч. Будуть над дорогою берестки. Так дійдіть ви до самого останнього берестка, він найтовщий, отам уже й дивіться на осоку. Берег там геть увесь ув осоці. Там ви запримітите таку через осоку ніби стежку. Вона, власне, не стежка, а так ніби осока трохи прим'ята, бо ніхто туди в озеро не входить, крім мене. Ви й прямуйте тією стежкою

до очерету. Там побачите в очереті ніби такі «ворота», як підійдете близько до очерету, бо здаля тих «воріт» не видко. Коли доходитимете до очерету, буде вода, але її, води тої, не глибоко, в чоботи не наберете: йдіть сміливо. Як увійдете в очеретяні «ворота», побачите мого човна. Човен, сказати правду, плохенький, тече, та там коряк лежить,— будете вихлюпувати. Потік гемонський човен! Це вже третій рік, як він тече: ніяк не зберуся законопатити й засмолити. Та то нічого, він видержить, частіше тільки воду вихлюпуйте. Весельце з собою візьміть, бо я без весла ятери становлю, я з дрючком. Пливіть протокою між двома стінами з очерету,— протока хоч і вузенька, та проте човен пролізе,— вона вас і виведе в озеро. Тільки ж глядіть, не зачепіть та не поваляйте моїх ятерів. Як виїдете в озеро, прямуйте на той його край, там більше качки сідають. Там і плесо підходяще, де крякуху пустить, і кущі куги, де дуже добре можна заховатися,— качка й не помітить.

...Раненько вдосвіта ви берете рушницю, весло, кошика, де покахкує крякуха, і йдете на Кирмасове озеро.

Темно. Кукурікають півні...

Ви минули останню на селі хату. Спереду вдалині темніє ліс Ріжок. Праворуч блищить Оскіл, потихеньку шумлять очерети.

Отут запроектовано колгоспну гідроелектростанцію.

Ви пильно вдивляєтесь ліворуч, де мають бути стіжки сіна.

Починаються кущі. Ось і перший стіжок, ось і другий, і третій...

А де ж останній берестоκ? Найтовщий?

Ага! Ось і останній, найтовщий берестоκ!

А де ж стежка через осоку?

Ви довгенько ходите понад осокою, вдивляєтесь, шукаєте, де прим'ята осока...

Ось вона!

Ви впевнено йдете «прим'ятою» осокою, доходите до очеpету. «Воріт» в очереті нема. Перед вами стіна густого-прегустого комишу, який ніби посміхається з вас:

— Ну, що — знайшов? Ш-ш-ш! — кепкуючи, шарудить очерет.

Ви повертаєтесь на берег і знову шукаєте «прим'яту» осоку. Шукаєте, шукаєте і зовсім несвідомо мимрите:

В нашем саде
В самом заде —
Травушка помятая,—
Не работа меня сушит,
А любовь проклятая.

Ви ловите себе на цих несвідомих співах і лаєтесь:

— А справді-таки — не робота тебе сушить, а любов... тільки не «проклятая», а таки справжня любов до природи — до свічада-озера, до тихих плесів, до посвисту качиних крил... Ні, таки оце та стежка, оце «прим'ята» осока!

Ви бредете знову до очерету. Ось і вода... Чавкають чоботи, які ви з трудом витягаєте з баговиння, видираєтесь на купину і потім, з купини на купину перестрибуючи, наближаєтеся до очерету...

— Ні, таки ось щось таке, ніби «ворота»!

Човпаєте багнищем у «ворота»! Ось і човен!

Над очеретом стрілою метнулося чиря.

Крякуха ваша в кошику, почувши шум чирячих крил, зразу:

— Ках! Ках! Ках!

А ви їй:

— Тась! Тась! Тась! Не кричи, голубочко, зараз виїдемо на озеро, плаватимеш на плесі, тоді вже й кричатимеш!

Виштовхавши човна на глибоченьке місце, ви сідаєте і правуєте на озеро.

Човен — непокірний. Він обов'язково хоче носом уїхати в дідів Кирилів ятір.

Ви його вирулюєте на середину протоки, ніс ятера не зачепив, а зачепили ви його, того ятера, веслом, ятір падає на вас якраз своїм гузирем, голова ваша проскакує в гузир, і ви вже ніби карась.

Та проте кінець кінцем ви вирулюєте на озеро, правуєте до плеса, прив'язуєте крякуху до грузила — простісінького собі каменя.

— Бульк! — камінь у воду, і крякуха ваша, купаючись, плаває по плесі.

Швидесенько запливаєте в кугу,— густий-густий кущ куги посеред озера! — пригинаєте кугу над човном і сидите, немов ви в зеленому курені.

Заряджена централка лежить у вас на колінах, ви увесь увага, весь напруження...

Сіріє... Над озером туманиться...

Ось пискнула очеретянка. Сіренька маленька пташечка вже прокинулася, вона із спритністю неймовірного акробата перестрибує з очеретинки на кугу, обхоплює своїми лапками такісіньку стеблину і гойдається.

Вона вас зовсім не боїться. Гойдається просто над вашою головою: ось-ось за кашкета зачепить.

Пробігла зеленим килимом із ряски курочка. Зупинилася проти човна й дивиться здивовано: вона тут ціле літо живе, а такого ще не бачила.

Ви поворухнулись,— курочка метнулася і зникла.

Крякуха покахкує спокійно:

— Ках! Ках! Ках!

Нема, значить, нічого ще.

Аж ось зненацька щось велике шугонуло біля вашого човна й почепилося на кузі, обхопивши лапами кілька стеблин одразу. Стеблини нахилилися аж до самісінького човна.

Дивиться на вас великий рудо-сірий птах, незграбний і остовпілий.

Він теж ніколи в житті не бачив у цій кузі ні човна, ні письменника.

Він просто отетерів, дивиться широко розплющеними очима, закам'янілий...

А-а! Та це ж бугай, водяний бугай, що лякає дітей своїм гучним над очеретами:

— Бу-у-у! Бу-у-у!

Невеличкий ваш рух — і бугай, шумно прорізуючи кугу, зникає.

Крякуха наполохалась:

— Ках! Ках! Ках!

— Тась! Тась! Тась! Спокійно! Бугай ніякий твій не ворог!

...Сонце! Сонце! Його перші промені вдарили по очерету, по плесі...

Золотою зробилася ряска, плесо — вогняне дзеркало, і в тому дзеркалі купається золота крякуха.

Розтанув туман...

Раптом призивне:

— Ках! Ках! Ках! Ках! Ках! Ках! — заливається крякуха.

Високо-високо проплив над озером табун крижнів.

Не приземлив його крякушин крик-заклик; помчав далі...

Ой, що це таке?

Крякуха щось дуже далеко від каменя попливла.

— Тась! Тась! Тась! Куди це ти?

А вона тріпонула крильцями і попливла... в очерет: одв'язалась!

— Тась! Тась! Тась!

Та де там?! Десь уже далеченько в очереті обзивається:

— Ках! Ках! Ках!

Може, то вона обзивається на ваше «тась! тась! тась!», а може, зустрілася з крижнем, знайомиться!

Прощай, крякухо! Перший раз не поталанило!

А Іван Кирилович (чия крякуха) дуже пильно просив та наказував:

— Дивіться ж, щоб не одв'язалась! Вони, крякухи, такі: носиком розпетльовують вузол на кінці, і бувай тобі здорова!

Ой, що ж робити?! Що ж тому Іванові Кириловичу казати?!

Та не завжди крякуха розв'язується... То в новака-крякушника так іноді буває.

А як нормально — крякуха плаває, хлюпощеться, покахкує...

І от вам призивне:

— Ках! Ках! Ках! Ках! Ках! Ках!

То обережна лиска випливла з очерету. Вона озирається на всі боки, схиляє голову на лівий бік і правим оком дивиться на небо, на сонце. Вона ж чула, а може, й бачила, що в озеро в'їхав човен, а тепер нікого нема, тільки на плесі качечка свобідна плаває і, нікого не боячись, купається. Обережненько, тихесенько, колупаючись у рясці, лиска пливе до крякухи.

Ах! Яка ж ти, лисочко, довірлива.

На крякушин крик-заклик по-різному реагують пролітні зграйки качині й поодинокі дикі вутята.

Ось летить зграя чирят. Їх дванадцятеро.

Почувши крякуху, вони раптом повертають до озера, облітають озеро один раз, потім зникають за очеретами, знову з'являються над озером, уже трохи нижче. Ой, які обережні! Пильно роздивляються, чи нема чогось на озері небезпечного...

Ви сидите в човні, вкритім кугою, і анішелесть!

Тоді вони падають на озеро, ніби їх хтось із підситка висипав.

Але падають далеченько від крякухи, врозбрід, не купою.

Впали і хвилинку сидять, мов опудала, нерухомі.

А потім уже поволеньки починають одне до одного підпливати, наближаючись до крякухи.

Ви не ворушитесь, чекаєте, коли вони спливуться докупи, щоб одним пострілом звалити, ну, як не всі дванадцять, то принаймні хоч трохи менше... Але трохи...

А то — сидите ви, замислившись, або нагляділи в кутку курочку й спостерігаєте її, як вона по рясці перебігає...

Крякуха спокійно покахкує...

Ви перевели погляд на крякуху, а там уже не одна качка, а трійко плаває.

Коли вони прилетіли, як вони опинилися біля крякухи — ви тільки плечима знизуєте. Ви вдивляєтесь: де ж крякуха ваша, а де гості?

Нарешті розібрались.

— Та відпливіть же ви від крякухи, бо не можу я стрельнути — можу крякуху зачепити.

І коли вони, перебираючи носом ряску, одпливають,— тоді — б-б-бах! Баб-б-бах!

— Ках! Ках! Ках! — крякуха.

І каменем на неї падають пара крижнів. Аж крякуха перелякалась і сіпонулась од них.

Вони спливаються докупи. Здається, крякухи не зачеплю, бо ваша «Новотного» б'є купою.

Ви цілитесь у першого, що ближче до вас, з надією, що зачепите й другого за ним...

А знаєте, як цілитись у сидячу качку?

Не в неї безпосередньо треба націлятись, а під неї.

Бах! — перший крижень закрутився на місці і раптом поринає, другий з криком зривається і летить на вас. Цього ви б'єте вльот. І уявіть собі — падає і цей. Тим часом виринає перший.

Гордістю так і пашить від вас!

От якби побачили ті, що завжди запитують вас, бачачи качки на ваших тороках:

— Чи дорогі тепер качки?

...А як сяде хмарою на плесі табун крижнів — може, тисяча, може, дві тисячі, може, п'ять тисяч?!

Та що там говорити: полювання з крякухою дуже добутливе, спокійне полювання, особливо для мисливців, котрі вже в літах, котрим уже бродити по болотах та лазити по очеретах, сказать би, важкувато...

Тільки не захоплюйтесь дуже.

Убили десятків чотири або п'ять і йдіть собі додому. Не треба обов'язково п'ятсот чи тисячу! То дуже багато.

А так — одну на борщ, а одну на смаженину — з яблуками чи з брусничним варенням,— і буде з вас!

IV

Дід Лука кріпкий був узагалі мисливець, а ще кріпший крякушечник. І крякухи в нього були такі, як ні в кого в світі.

— Я,— розповідав дід Лука,— пустю, було, крякуху й сидю! Коли ось — хмара! Сіла біля крякухи сила-силенна

крижня! Може, тисяча, може, дві, може, п'ять тисяч! Я задивився та як попхну з обох стволів разом! Як же ж вони знялися, ну, я вам кажу, як буря! І ні одної не лежить! А я й не туди, що попхнув я з обох стволів не в качок, а в очерет! Заворожили вони мене! Да!

Дід Лука ніколи не говорив: «вистрілив» чи «стрельнув», а завжди він говорив «попхнув».

— Да, так одного разу сидю я з крякухою! Коли воно як налетіло, ну, як тої хмари! Може, тисяча, може, дві, може, п'ять тисяч! Хіба їх полічиш, коли вони одно одне давить. Я виціливши та як попхну з обох стволів разом! Під'їздю човном, підбираю. Одна, дві, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять... П'ятнадцята... на вірьовочці. Крякуху вбив! Ох же ж і крякуха була! Одна в світі!

. . . . . .

Розчудесна штука — полювання з крякухою на чудесному Ковпак-озері!

Так воно, те озеро, скоро прозиватиметься.

ПРО КУРИ, ПРО ІНДИКИ, ПРО ДИРЕКТОРІВ і т. ін.

Як свідчать стародавні перекази, одна популярна людина, що жила не до різдва Христового і не після різдва, а з'явилася вона якраз в час самого різдва, творила чудеса.

Чудеса ті були з галузі медицини (воскресіння мертвих), річного транспорту (ходіння по воді, як по суходолу) і т. ін.

Сотворила та людина ніби одно чудо з галузі харчопрому: вона нагодувала п'ятьма хлібинами й п'ятьма таранями п'ять тисяч чоловіка.

Підвечерюючи якось в одній їдальні, розговорилися ми з директором тої їдальні.

Директор увесь час доводив нам, що за останній час на його підприємстві не порції зменшилися, як скаржаться клієнти, а збільшилися у клієнтів апетити.

— Не можу я,— гаряче говорив директор,— слідкувати за апетитами своєї клієнтури! За порціями дивитись це справа моя, і я запевняю вас, що порції у мене в нормі, такі як і належить їм бути, а за апетитами хай слідкують ті, кому це належить.

Ми доводили директорові, що збільшення апетитів у

клієнтів і його їдальні, і взагалі у всіх «клієнтів» явище цілком закономірне. Життя по війні налагодилося, народ покріпшав, побадьорішав, повеселішав, отже, зрозуміло, що йому хочеться попоїсти і більше, і смачніше.

— Ну, знаєте,— гарячішав директор,— так можна дійти до того, що ніякими порціями я своїх клієнтів не задовольню!

— Задовольните! — наполягали ми. — Мусите задовольнити! Треба тільки стежити, щоб яловичина потрапляла в каструлю, а не поза нею, а свинячі одбивні одбивалися на столі, а не в клієнтури.

У цій розмові жартома ми розповіли директорові байку про оте чудо з п'ятьма хлібинами й п'ятьма таранями.

Директор аж підскочив:

— Адресу!

— Яку адресу?

— Тої людини!

— Померла,— посміхнулися ми,— та людина, так що доведеться вам годувати людей самому, й годувати не чудесами, а добрими стравами!

— Ай, яка шкода! — засмутився директор.— Така неоціненна для нашої справи людина! Три ставки б дав! П'ять ставок би дав! Їй-бо б, дав!

І кріпко директор замислився.

Думав-думав директор та й каже дівчинці-офіціантці:

— А покличте-но мені старшого повара!

Надійшов старший повар, літня вже людина, солідна, хороший, видимо, спеціаліст у кулінарії.

— Знайомтесь,— познайомив нас директор.— Старший наш повар, Гарасим Петрович Бефстроганенко! Сорок років виробничого стажу! Прекрасний фахівець!

Гарасим Петрович скромно присів біля столу.

— Що прикажете, товаришу директоре?— запитав старший повар.

— Чули ви, Гарасиме Петровичу, байку про те, як одна людина п'ятьма хлібинами нагодувала п'ять тисяч чоловіка?

— Та чув колись, ще в дитинстві, що ніби було колись таке чудо! От не пам'ятаю тільки, чи понаїдались ті люди, чи не понаїдались?

— Кажуть, ніби понаїдались, бо ще й залишилось кілька коробок хліба й риби!

— Байка, розуміється,— закурюючи, сказав старший повар,— однак таке чудо буває і на моїй роботі.

І старший повар сумно якось зітхнув.

— Чого ви так сумно зітхаєте, Гарасиме Петровичу?— поцікавилися ми.

— Та так...— нехотя одказав Гарасим Петрович.

— Скажіть, будьте такі добрі,— звернулися ми до старшого повара,— коли це, звичайно, не секрет вашого виробництва, як ви ото так ділите, приміром, хоча б смажену курку, щоб усі порції були більш-менш однакові і смаком, і калорійністю і т. д.? Щоб клієнт був задоволений!

— Складна математика!— посміхнувся Гарасим Петрович.

— А все ж таки? Дома, наприклад, коли трапляється ділити курку, і то не буває без непорозумінь. У курки, на жаль, тільки дві лапки, а за столом сидить чотири чоловіка, і кожному хочеться лапку. Ну, й буває так, що мати, краячи курку, одному дає лапку, другому дає лапку, третьому, дуже вже вимогливо-верескливому, дає ложкою по лобові. Так то ж мати! А вам же луснуть неспокійного клієнта ополоником по кепці не дуже рекомендується. Як ви виходите із становища? Розкажіть, будь ласка!

Гарасим Петрович глянув на директора і почав.

— Ну от... Привозять нам з бази, приміром, двадцять штук курей. З кожної курки я маю зробити певне число порцій, бо меню на сьогодні, скажімо, смажена курка з гарніром. Так... Видають мені, значить, з кладової п'ятнадцятеро курей, я їх смажу.

— Дозвольте, Гарасиме Петровичу! Ви сказали, що з бази вам привезли двадцятеро курей, а смажите ви чомусь п'ятнадцятеро.

Директор їдальні засовався на стільці.

— Обмовились, Гарасиме Петровичу!— підказав директор.— Двадцятеро привезли з бази, двадцятеро ви й смажите.

— Буває й так!— погодився Гарасим Петрович.— Смажу, значить, я двадцять штук курей, потім беру, значить, п'ятнадцять штук курей і ділю їх на рівні порції.

— Дозвольте, Гарасиме Петровичу! Знов у вас помилка: засмажили, кажете, двадцять штук курей, а ділите на порції п'ятнадцять... Обмовились...

— Ділю я, значить,— вів своєї старший повар,— п'ятнадцять штук, бо в даному разі забажалося не сирих, а смажених.

Директор їдальні ще прудкіше засовався на стільці...

Гарасим Петрович не звернув уваги на совання директора й розказував далі.

— Або візьміть ви свинячі одбивні котлети... Привозять мені з бази двісті, приміром, котлет. Я беру сто вісімдесят і смажу.

— Знову обмовились...

Але старший повар не звертав уваги на репліки і говорив, говорив, говорив...

— Привозять з бази картоплі, приміром, сто кілограмів. Я беру сімдесят п'ять кілограмів, чищу й варю чи смажу...

Тоді вже ми не витримали.

— Що за така математика?!— крикнули ми.

— А така, як і в тому чуді-юді,— підніс і собі голос Гарасим Петрович.— П'ятнадцятьма курми годуємо стільки клієнтів, що їх треба годувати двадцятьма... Та й котлетами... Та й картоплею... А бувало й так, що в меню індичка, а на тарілці — курка... Ну, це, правду казавши, ще за аж ген того директора.

— Ну й що ж?— запитали ми.

— Нічого. Був директором Сава Кузьмич, а став Кузьма Савич!

— А де ж Кузьма Савич?

— Там, де й Сава Кузьмич!

— Текучість у директорах?

— Текучість в індиках завжди викликає текучість у директорах! Закон! І от що характерно: індики течуть по вертикалі вгору, а директори по горизонталі в народний суд. Чи то вже так нашій їдальні не везе, чи на такому вона місці стоїть, я й сам не знаю,— знизав плечима Гарасим Петрович.— По других їдальнях і серед курей та індиків, і серед директорів ніякого руху — мертвий штиль, а в нас цього мутного потоку «буряно і много».

— То, може, у вас, Гарасиме Петровичу, індики такі «резві» та рухливі?

— Може, може... Тільки ж остогидло вже мені «чудеса» пробляти на манір п'ятьох хлібин з п'ятьма таранями. Пора припинити!— рішуче промовив Гарасим Петрович.

— Припинять!— сказали й ми не менш рішуче.

ПРО СТЕПАНА ОЛІЙНИКА[1]

Вийшла з друку книжка — збірка гуморесок Степана Олійника «Наші знайомі».

— Напишіть,— кажуть мені,— про книжку «Наші знайомі» рецензію!

А я й кажу:

— Не напишу я про книжку «Наші знайомі» ніякої рецензії, бо взагалі писати рецензії не вмію, та до того ще й

не дуже я люблю рецензії, навіть позитивні, а що вже до негативних, то вони мені просто-таки якісь неприємнуваті!

Хай рецензії про книжки пишуть літературні критики, бо вони для того обучаються, а от поговорити з приводу книжки «Наші знайомі» давайте, коли хочете, поговоримо, бо говорити є про що.

Книжка «Наші знайомі» Степана Олійника — хороша книжка.

Хороша вона і тематикою своєю, і мовою своєю, і тоном, і справжнім, глибоким своїм гумором, гумором оригінальним.

Степан Олійник уміє люто покепкувати з ворогів, уміє лагідно зогріти теплою своєю усмішкою радянську людину.

Хто хоче в цьому пересвідчитися, хай візьме й прочитає книжку.

Є в книжці речі сильніші, є слабші... але це вже рецензія! Не вмію!

О. Є. Корнійчук[2], голова Спілки радянських письменників України, на Другому Всеукраїнському з'їзді письменників дуже правильно сказав про Степана Олійника як про вельми обдарованого гумориста.

На нашому радянському сатирично-гумористичному фронті ми спостерігаємо дуже інтересне явище, якого не знала дореволюційна сатира, якого не знає й сатира буржуазно-капіталістичних країн.

В нашій радянській гумористичній літературі народився позитивний герой.

Такий гумор є у всіх майже радянських гумористів (Воскрекасенко[3], Білоус), але чи не найтоншим майстром такого гумору є якраз Степан Олійник.

Прочитайте у «Наших знайомих» його «Імператора», «Василя Хомича» та інші речі, і ви побачите, що... але це вже рецензія! Не вмію!

Позитивний гумор у гумористичній літературі — дуже цікаве явище, нове, своєрідне, воно розширює горизонти жанру сатири й гумору, дає йому нові шляхи, нові властивості.

Багато ще потрібно нам боротися сатирою з ворогами зовнішніми. Чимало також доведеться нам вкласти енергії в боротьбу з рештками дрібновласницьких пережитків у побуті і в свідомості людей, та прийде ж час, що весь бур'ян викорчується на землі.

Тоді як: гумору не буде, сміху?

Ого, ще й який буде!

Але це буде сміх стверджуючий, радісний, ясний, теплий...

Радянські гумористи його й починають.

І серед них — Степан Олійник.

Степан Олійник давненько вже працює в радянській літературі, але якось воно сталося так, що книжки його з'явилися оце тільки останніми роками.

В чім річ?

Не знаю, в чім річ, а проте хочеться звернутися до тих товаришів, кому потрапляють твори наших молодих авторів, початківців:

— Не затримуйте талантів! Хай ростуть!

Один мікробіолог мені говорив, що, коли найбуйнішу лірику покласти в шухляду років на п'ять, вона всихає й перетворюється на сіно, якого навіть кози не їдять.

А коли зашухлядити на такий час збірку найгумористичніших гуморесок, на гумореснах починають бриніти сльози, автор тих гуморесок лисіє, починає ставити своїх онуків навколішки і може навіть до того рознервуватись, що вставить собі вранці жінчині зубні протези, а потім кричить на всіх:

— Чого я рота затулити не можу?

Який же з нього гуморист?

Затримали, виходить, у зрості!

Із Степаном Олійником цього, хвалити долю, не трапилось, та забувати про це не слід.

Це не значить, що коли до редактора з'явиться молода кучерява людина, подасть зошита з віршами і рішуче заявить: «Я — геній! Ось вірші!» — то обов'язково треба відразу дзвонити до директора видавництва «Радянський письменник», щоб споряджував літака везти вірші до друку.

Навіть коли та молода людина подасть довідку від кербуда, що, мовляв, мешканець будинку № 40 по вулиці Зеленій Іван Красунь справді геній, що підписом і печаткою свідчиться, і тоді навіть не треба хапатись.

Треба сказати такому «геніеві»:

— Сідайте, будь ласка! Покажіть язика! Скажіть: «А!»— І так ладиком до нього, ладиком:— Генія, мовляв, ще не видать, а так вроді «щось кудись лізе».

Література, в тому числі і гумористична, делікатна штука: недобереш — погано, переберешш — ще гірше...

Треба, щоб було «саме враз»! І треба, щоб усе було вчасно!

В резолюції Другого з'їзду радянських письменників України відмічено, що «із значними досягненнями прийшли до з'їзду письменники, які працюють в галузі гумору й сатири...»

Я гадаю, що така висока оцінка з'їздом роботи україн-

ських радянських сатириків і гумористів не позбиває їм їхніх шапок набакир, і надалі вони носитимуть свої шапки скромненько, дужче наполягаючи на тому, щоб більше було таких книжок, як «Наші знайомі».

Я також гадаю, що всі талановиті українські сатирики й гумористи знають визначення Шолом-Алейхема[4], що таке талант.

«Талант,— казав Шолом-Алейхем,— це така штука, що коли вона є, так вона таки є, а коли її нема, так її нема...»

Знають вони також і інше визначення таланту — Максима Горького:

«Талант — це робота!»

Наслідком сполучення двох вищепойменованих визначень — «коли він є» плюс «робота»— і бувають такі книжки, як «Наші знайомі».

Дехто з письменників-гумористів замислюється:

— Чому,— мовляв,— сатиру й гумор ставлять на останнє місце? От і в доповіді т. Корнійчука спочатку — поезія, потім — проза, потім — драматургія, далі — дитяча література і аж останніми — гумор і сатира? Та й завжди так: і в статтях, і в оглядах... Чому?

Гумор і сатира не на останньому місці, а на лівому фланзі літературного фронту! І це зрозуміло: справжній полководець завжди на флангах становить найхоробріших, найбойовіших солдатів!

От чому сатирики й гумористи на фланзі!

Лівофлангові літературні солдати!

І серед них один з найбойовіших — Степан Олійник!

А НАРОД ВОЮВАТИ НЕ ХОЧЕ

I

Свербить панам воювати!

І не спиться тим панам, і не лежиться, крутяться пани, на своїх ліжках лежавши, і весь час їм увижається, що кожний із них не менший, як генерал, а перед ним армії, корпуси, дивізії, артилерія, кавалерія, авіадивізії, мотодивізії, і що в кожного з них у кишені атомна бомба...

А він стоїть і командує:

— Вперед!

Гармати стріляють, літаки гудуть, бомби рвуться, кавалерія рубає, противник — урозтіч, панове військо за ним.

Така баталія! Така баталія!

Аж сам пан не витримує й кидається в атаку:

— Гур-р-ра!

І в цю мить прокидається.

Лап!— ні тобі артилерії, ні тобі кавалерії, ні мото, ні самольотів,— у руках у пана шмат одірваної в «бою» шовкової піжами, та й усе!

Привид... Марення...

А як же ж хочеться панам воювати!

До болю, до різачки!

Уолл-стріт хоче, щоб усенький білий світ, щоб усю земну кулю у сейф!

Клац!— ключем:

— Моя земна куля! Моя!

Сиди тоді собі спокійно й визискуй!

Натиснув на одне місце — пливе золото вагонами, пароплавами, транспортними літаками...

На друге місце натиснув — каучук везуть.

Ще натиснув — уранова руда, пшениця, вовна, скот...

Все везуть панові — що на землі, що й під землею, що на воді, що й під водою, що в атмосфері, що й у стратосфері!

Усе його! Все панове!

Він, тільки він — хазяїн! Єдиний!

II

Опритомнює містер-пан, озирається навкруги, вдивляється вперед, прислухається...

— Ми не хочемо воювати!— чує містер-пан з Півдня.

— Ми не будемо воювати!— лунає і з Півдня, і з Півночі, з Сходу і з Заходу.

— Ми не дамо своїх дітей на гарматне м'ясо! — лунає з уст матерів усього світу.

— Ми ніколи не добуватимемо вугілля, коли воно піде на підготування війни проти Радянського Союзу!— заявляють англійські шахтарі.

— Повертайтесь додому, пане Черчілль, ми хочемо миру, а не війни! — заявила жіноча демонстрація Черчіллеві, коли він прибув до Сполучених Штатів Америки.

— Геть Північноатлантичний блок! Геть паліїв війни!— в усіх країнах лунає гнівний голос прогресивного людства.

Прогресивні представники науки й культури, трудящі всього світу збираються на конгреси:

— Геть війну! Хай живе мир!

Містер-пан бачить це все і ще дужче скаженіє...

Та хоч трісни, як кажуть, а народ війни не хоче...

III

Громада, як кажуть, великий чоловік...

А народ тим паче: воювати не хоче.

А тут же панам з Уолл-стріту до того ж припекло воювати, що аж-аж-аж...

А ви знаєте, недорогі панове з Уолл-стріту, із такого становища можна вийти: можна розв'язати війну!

Як?

Хочете — повчимо.

Виберіть яку-небудь територію, краще який-небудь острів, бо на суходолі не можна буде морської битви показати,— збирайтесь і їдьте на той острів...

Беріть із собою всі генеральні штаби, всі пакти, беріть танки, самольоти, гармати, автомати, кулемети, лінкори, підводні човни, лоції, рації...

Приїхавши, розділіться на два фронти чи на дві армії, на два, словом, боки, і починайте.

Одним боком хай командує якийсь американський воєка, а другим боком — англійський...

Починайте з розвідки.

З одного боку посилайте в розвідку Черчілля, а з другого — Трумена.

Дайте Черчіллеві й Трумену по атомній бомбі...

Та посовітуйте, що коли вони один з одним зустрінуться, щоб Черчілль не кидав атомної бомби Труменові на пенсне, бо Трумен тоді додому дороги не знайде...

Обов'язково не забудьте взяти з собою оту козу, що була при іспитах атомних бомб біля атолу. Кращого консультанта по атомній зброї ви не знайдете.

Хай там собі і проривають фронти, хай і обходять ворога, хай беруть один одного в кліщі, одне слово, хай роблять усе те, що робиться на війні.

От щодо використання на війні атомних бомб, оскільки цю справу не зовсім іще вивчено, обов'язково питайтесь у кози, бо це єдиний безпосередній свідок дії атомної енергії.

Пам'ятаєте, вона тоді заявила кореспондентові Ассошіейтед Пресс:

— Стояла я на пароплаві й смикала сіно... Раптом як ба-б-б-ба-бахне!

— А ви?— запитав кореспондент.

— Я й мекнула!

— І сильно мекнули?— запитав кореспондент.

— Дуже мекнула! На славу американської зброї мекнула! Я — біла коза! Не думайте...

— Ол райт!

Щоб така коза та поганим консультантом була?!

Отак собі, панове містери, воюйте!

Тільки подовше воюйте! Ми не проти.

А наша, радянська атомна енергія не війну провокуватиме, а мир захищатиме...

Сон одне, а дійсність друге. Народи світу не допустять до того, щоб ви розв'язали нову війну.

ВЕСНА І ВЕСНА

І

У Семена Непийводи за цісаря Франца-Йосифа, а потім за маршалка Йосифа Пілсудського було аж два з половиною морги землі.

Гуляй, не хочу!

А «фільварок» у Семена Непийводи був такий, що так у себе очі й вбирав: і приїжджих, і подорожніх.

Дім у Семена Непийводи був такий веселий, що стріха на ньому, як у задерикуватого парубка шапка, була набакир, і як вітер, було, подме, так не тільки стріха цапки ставала, а всенький «дім» метелиці витанцьовував...

Танцював, аж стогнав:

— Чи впаду, чи не впаду?

І був іще на «фільварку» у Семена Непийводи курник, де був табун курей — аж дві курки з півнем.

І був іще свининець на випадок, що, може ж, колись пан біг допоможе спромогтися на вепрятко, то тоді:

— Йой же ж і солонина в нас! Така ж уже смачна, так у роті й тане! Як у папа Трясцяйомувпупецького! Йой же ж і солонина!

Так би казала маленька Стефця, коб пан біг допоміг спромогтися на вепрятко.

Та не дуже пан біг допомагав Семенові Непийводі вепрятками. Усі вепрятка пан біг посилав панові Трясцяйомувпупецькому, солонина танула в роті не в маленької Стефці, а в панича Єжі Трясцяйомувпупецького.

І як наставала весна, то «газда» Семен Непийвода мусив був на своїх «ланах широкополих» (аж два з половиною морги!) сіяти...

А чим виорати-заволочити? — бо не було в Семена Непийводи не те що коня, ба, навіть хвоста кінського.

А де ж його насіння взяти? — бо ще ж у великий піст останнє зернятко змолов «газда» Семен Непийвода.

І йшов тоді «газда» Семен Непийвода або до статечного хазяїна Пуда Помпи, або до ясновельможного пана Трясцяйомувпупецького, скидав Семен Непийвода шапку ще далеко перед воротьми хазяйськими чи панськими, чвалав, нахиливши голову, аж до панського чи хазяйського ганку — і заклякав, похилений, перед ганком.

— Слава Йсу!

— Чого прийшов, Семене?

— Насіння! Конячки та плуга, щоб нивку виорати! Одроблю!

Може, давав статечний хазяїн чи ясновельможний пан Непийводі коня, плуга та насіння, може, не давав...

Як давав, тоді Семен Непийвода,— чи вродить у нього, чи не вродить,— одробляв панам-дукам, доки йому грудей вистачало дихати.

А як ці не давали, то йшов Семен Непийвода далі, шукав, хто дасть, і знаходив-таки, бо:

«Аби була шия, а ярмо знайдеться!»

А весна була як весна: зеленіли дерева, квітли та пахтіли квіти, заливалося веселими піснями птаство, сяяло сонце, радувалася природа навесні.

Та не радувався, ніколи не радувався Семен Непийвода, ходив завжди він похилий та смутний, бо ніколи не кидала його думка, що треба йому одробляти панові, що винен він Пудові Помпі, що дружина його почорніла, що його маленькій Стефці завжди їсти хочеться...

А надворі весна...

II

Нові часи...

Нема цісаря Франца-Йосифа, нема пана маршалка Пілсудського.

Як язиком ізлизало «статечного хазяїна» Пуда Помпу, і під три чорти занесло пана Трясцяйомувпупецького.

Семен Непийвода уже в артілі «Нові часи».

Уже не треба Семенові Непийводі шукати навесні насіння, плуга й конячини, щоб упорати свої два з половиною морги землі.

У Семена Непийводи, разом із сусідами-колгоспниками, не два з половиною морги, а три тисячі моргів артільної землі.

І на розлогих артільних ланах гудуть трактори, ведучи за собою по три, по чотири сівалки — цілі посівні агрегати засівають артільну землю!

Не треба вже тепер Семенові Непийводі ходити позичати насіння, бо цілі засіки артільного золотого зерна чекають, щоб лягти в пухку землю й порадувати колгоспників буйним урожаєм.

І тепер надворі весна...

І тепер зеленіють дерева, застилають землю пахучим килимом квіти, сяє сонце, заливається веселими піснями птаство, радується й Семен Непийвода, і його дружина, і його донечка.

Семен Непийвода тепер не похилий, і не чорна у нього дружина. А Стефця, ланкова артілі, слухаючи соловейка, і собі починає:

Ой у полі на вишеньці
Соловейко щебстав...

І хто кого переспіває: чи Стефця соловейка, чи соловейко Стефцю...

Бо надворі весна... Колгоспна весна...

ПРО СЕРГІЯ ВОСКРЕКАСЕНКА

Є на світі такі якісь таємничі слова,— ні, не слова, а, певніше, вислови: «інші» та «тощо».

Коли ми говоримо або пишемо про когось чи про щось, то, закругляючи свою думку, ми її дуже часто закінчуємо отими таємничими висловами: «інші» або «тощо».

Приміром:

«В нашій поезії дуже плідно працюють Машенька, Пашенька, Дашенька, Парашенька та інші».

Або:

«Сьогодні на літературному вечорі виступали письменники Гренко, Тренко, Мренко, Кренко та інші».

Хто вони, оті таємничі «інші»?

Чому про Сашеньку, Дашеньку і т. д. пишуть, що він Сашенька, а вона Дашенька, або про Гренка й Кренка, що вони — таки найсправжнісінькі Гренко й Кренко, а решту письменників чомусь гамузом запихають в оте гемонське «інші»?

В чому річ?

Або, розглядаючи творчість якогось письменника, наша критика, говорячи про позитивне і негативне у письменни-

ка, про його плюси й мінуси, дуже й дуже полюбляє другий таємничий вислів: «тощо».

«У поета Пашеньки, мовляв, є ритм, є рима, але слабенькі в нього образи тощо».

Особливо коли йдеться про творчість молодого письменника.

А воно, на наш погляд, коли критика береться аналізувати творчість саме молодого письменника, і слід відкинути к бісу оте «тощо», а розібрати до корінчиків, до дрібничок, бо це буде на користь і письменникові, і читачеві того письменника, та й самому критикові,— не одмахуватиметься він загальниками, а привчатиметься до глибокого, детального аналізу.

Як анатом із скальпелем.

* * *

Сергій Ларіонович Воскрекасенко — наш поет, сатирик і гуморист — не молодий поет і не початківець.

Не думайте, що він уже й дідуган з отакенною білою бородою,— ні, він, що називається, тепер оце «саме враз», так би мовити, «у формі».

Пише він уже давненько, але чогось поетична фортуна ніяк не хотіла ставати до нього лицем.

Не можна сказати, щоб вона була до нього й спиною, ні...

Все якось так — бочком, бочком...

З музою Сергій Воскрекасенко весь час був у добрих стосунках, з самого початку своєї літературної роботи, а от фортуна його не голубила.

І довго (надто вже довго) затискували Сергія Ларіоновича в оті «інші».

Кінець кінцем Сергій Воскрекасенко розколов шкаралупу «інших», рішуче й сміливо «вилупився» з неї на білий світ і радісно заспівав:

Будь здорова, Україно,
І чолом тобі, й привіт!
Будь щаслива, Україно,
Славна й дужа на весь світ!

Правда, здорово?

Дзвінким, повним, синівськи-вірним голосом вітає поет свою Батьківщину.

Син, коли він справжній син свого народу, має право одверто, на повний голос привітати свою матір-Батьківщину, ніжно її приголубивши в своїх поетичних обіймах...

Дуже й дуже обережною ходою підходив Сергій Воскрекасенко до літератури, трохи немовби озираючись, оглядаючись...

Ви гадаєте, що він за себе боявся?

Ні, він за літературу болів, щоб її, бува, якось не образити, не принизити, не завдати їй якоїсь прикрості.

Звеличити, тільки звеличити, збагатити літературу — не себе на літературі, а збагатити саме літературу,— мета Сергія Воскрекасенка.

Я, ви ж знаєте, не рецензію на твори Сергія Воскрекасенка пишу, я говорю про нього як про талановитого сатирика й гумориста, як товариша по роботі в літературі, і мені хочеться, щоб знали його читачі, щоб знала про нього наша чудесна молодь.

Я не знаю, чи були вже рецензії або критичні розвідки про творчість Сергія Воскрекасенка,— коли не було, то, певне, будуть, і, напевне, в його творчості знайдуть критики його власне «тощо».

Служіння народові — мета поетова.

Служить він народові вірно й нелицемірно.

Про друзів, про хороших наших роботящих людей у Сергія Воскрекасенка і слова хороші, теплі, лагідні... Про наших, про радянських людей він говорить:

Бо дівчата гарні, вмілі
В нашій знов-таки артілі.

Але треба вам знати, що Сергій Воскрекасенко в своїй сатиричній поезії (він більше сатирик, ніж гуморист) дуже колючий і дуже зубатий, я б сказав — навіть лютуватий.

З ворогом у нього ніяких «цирліхів-манірліхів» нема,— він бере ворога за грудки і б'є просто в лоб. Словами, розуміється...

І знаходить для ворога слова пекучі, жалючі й гострі...

Лексика у нього народна, і він уміє вибрати для ворога з тої лексики слова безжалісні, такі, якими обзивав наш народ панів, попів, ледарів і всяке казна-що.

Про панів ми у нього читаємо:

І стрибуче, мов блоха,
Вийшло куце, з пів-аршина,
Закричало щось, завило,
А вона — як мотовило,
Довга, довга та суха
І така ж, як він,— лиха.

Звернув на рецензію... Стоп!

Воскрекасенко дуже дотепний і пекучий у своїх епіграмах і пародіях.

Радісно, товариші, жити в радянському світі, коли з «інших» приходять у літературу талановиті письменники, що вони саме приносять радість і народові, і літературі.

От і Сергій Ларіонович Воскрекасенко прийшов з «інших» — майстер вдумливий, серйозний, дотепний, талановитий тощо!

ТОЧНА АДРЕСА

Турецька преса повідомляє, що до Анкари прибула американська «експедиція» для одержання дозволу на розшуки Ноєва ковчега.

Побувавши в Анкарі, «експедиція» на чолі із своїм керівником паном Смітом повернулася до Стамбула.

Турецька газета «Тасвір», посилаючись на заяву Сміта, пише, що питання про дозвіл для розшуків «ковчега» обговорюється в генеральному штабі турецької армії і що днів через три-чотири цей дозвіл буде видано.

Це для всіх ясно, що дозвіл шукати Ноїв ковчег буде видано, бо «ковчег», як відомо, зачепився за гору Арарат, а гора Арарат знаходиться якраз на кордоні з СРСР.

Ясно й те, що всю гору Арарат буде обшукано геть до найменшого кущика, до найдрібнішого горбочка й проваллячка...

І все це буде зафотографовано, зафільмовано й зарисовано...

Потім усі ці матеріали ретельно будуть вивчатися в генеральному штабі американського військового міністерства, бо ніхто так тепер не цікавиться Ветхим завітом, ніхто так не уболіває за старим Ноєм і його трьома синами Симом, Хамом і Яфетом, як військове міністерство США.

Розшуки, треба сказати, будуть нелегенькі.

Трудні, скажемо прямо, будуть розшуки, бо чимало часу минуло з часів всесвітньої потопи і навряд чи залишилося щось, крім порохні, від корпусу ковчегового, бо металічних частин тоді було мало, машин не було, ковчег гасав по воді, вітром гнаний.

Не було, здається, навіть і вітрил на ньому.

Тварини,— сім пар чистих і сім пар нечистих,— що їх був узяв із собою Ной, теж навряд чи до цього часу залишилися.

Труднувато,— ще раз кажемо,— буде знайти ковчег.

В цій справі ми дещо можемо допомогти, бо нам пощастило оце недавнечко бачити нащадка того голуба, що його Ной був випустив шукати сухого місця.

В родині нашого голуба збереглися перекази, де саме на горі Арарат зачепився ковчег і де його тепер слід шукати.

Керівникові «експедиції» Смітові слід вилізти на вершечок гори Арарат, стати лицем в напрямку Кавказького кряжу й одрахувати 723 метри у лівий бік.

Пройшовши ті 723 метри, він побачить величенький кущ бузини...

Як узяти від тої бузини трохи цабе, там буде невеличке провалля, а в тому проваллі на дні лежить костяний гудзик од Ноєвих штанів.

Оце й є те саме місце, де зупинився Ноїв ковчег.

Тільки під час розшуків ні в якому разі не можна дивитися в дзеркало, бо, як тільки хтось із «експедиції» подивиться, зразу ж побачить лице Хама.

А це дуже заважатиме побачити бузину й гудзик.

АРХЕОЛОГІЯ З ГЕОГРАФІЄЮ

На Близькому Сході єсть серед інших країн і такі дві країни: Їємен та Аден.

Поміж цими країнами існує, як і належить, кордон.

Так от якраз на цьому кордоні останнім часом із землі виткнулося щось таке рудувате на колір і дуже археологічне, без якого не може існувати археологічна наука Сполучених Штатів Америки.

Дехто з американських учених гадає, що то, очевидно, шматочок шкаралущі з Колумбового яйця, яке під час відкриття Америки вхопив у Гудзоновій затоці страшний смерч і затаскав був аж на кордон Їємена з Аденом.

Противна сторона заперечує:

— З яйця, кажете? Шкаралуща? А чого ж воно, теє, що виткнулося, не біле, а руде?

Перші пояснюють:

— По-перше,— вони кажуть,— нігде не сказано, що яйця, які їв Колумб, були білі! Це вам — раз! А по-друге, в такому смерчі воно могло порудіти! З мімікрії! Це вам — два!

Противники не здаються і категорично обстоюють, що то зовсім не яйце, а, можливо, шматок картуза «драстуй-прощай», якого (картуза) загубила Труменова прабабушка, бо вона замолоду була хоробрим мисливцем, полювала в тій місцевості на тигрів, і як погнався тоді за нею леопард, вона, тікаючи, загубила свого картуза.

— Тоді ще таких картузів «драстуй-прощай» не носили! — сміються перші.

— Ну, не картуза, так щось інше! — обстоюють противники.

Зчинилася суперечка поміж ученими археологами.

Так щоб розв'язати цю суперечку й поповнити археологічну науку новими даними, як повідомляє газета «Ан-Нахар», з Нью-Йорка виїхала так звана «археологічна місія» в складі 15 чоловік для проведення розкопок між Йеменом та Аденом. Серед матеріалів та інструментів, які взяла з собою ця «місія», є 500 гвинтівок і 50 тисяч патронів...

Для чого 500 гвинтівок і 50 тисяч патронів?

А може ж, воно надто сердите, оте дуже археологічне, що виткнулося?

А потім, майте на увазі,— археологія дуже таємнича наука і наперед не знаєш, кого будеш викопувати, кого закопувати.

До всього слід бути готовим.

Остап ВИШНЯ

Газета «Ан-Нахар» повідомляє: з Нью-Йорка виїхала ще й друга американська місія в складі 25 чоловік, яка прямує на Єгипет, в район Сінайських гір.

Ви гадаєте, що шукати залишки Мойсеєвих скрижалів [1]?

Ні! Для складання військових карт цього району!

Ну, це зрозуміло: треба ж американським діткам географії навчатись.

О. В.

У НІЧ ПІД НОВИЙ РІК

I

В одному колгоспі, одного району, одної області, трапилася страшна пригода...

У ніч під Новий рік щось украло в тому колгоспі сторожа!

Був сторож і — як язиком його злизало.

У тому колгоспі по штату всього тільки вісімнадцять сторожів...

Не вісімдесят, а всього тільки вісімнадцять.

Сторожі між собою живуть тихо, мирно, у згоді та злагоді.

Вони собі сторожують, сонце собі крутиться, трудодні собі йдуть...

Щоб коли-небудь виникла серед них, серед сторожів, якась там сварка,— то боже борони!

Хіба як у підкидного грають та хтось не ту масть підкине. Але це буває дуже рідко, бо грають вони у підкидного так, що й у карти вже не дивляться — такі спеціалісти: дійшли вже до того, що без карт грають, а так — на мигах.

Отже, й сваритися нема причин.

Буває іноді, що стерегти нема чого,— так і з цього становища виходять: стережуть тоді один одного, щоб прогулів не було.

Одне слово, хороші сторожі, кваліфіковані і з чималим стажем.

Троє з них уже в похилім віці, старенькі, а решта — нічого, у доброму ще здоров'ї, і як не грають під коморою у підкидного, тоді борються — «навхрест» або «під силки», а як боротись не хочеться, тоді йдуть на товарно-молочну ферму:

— Ану, хто бугая підніме?

Бугай у тому колгоспі — симентал, красунь бугай, Цезар називається, дев'ятсот вісімнадцять кілограмів на вагу, але характером плохий, сумирний, дається піднімати, тільки стогне.

Одному не вдалося ще підняти, а вдвох уже піднімають.

Тільки крекчуть, як піднімають.

Оленка Кленова, найкраща в колгоспі ланкова і найгостріша на язик комсомолка, кинула якось на засіданні правління:

— Та ви б нашим сторожам футбольного м'яча купили! Вони потренуються та Кубка СРСР нам виграють! Досить уже їм бугая піднімати!

Сторожі образились та на Оленку:

— Ти не дуже базікай! Що ми сторожі, то нічого, та не забувай, що я тесть, а я свекор, а я дядько, а я кум! Прикуси язика!

І так за дівчину взялися, що якби не парторг із комсоргом, то, дивись би, й той... і ланку б одібрали!

А так, взагалі, ще раз скажемо, сторожі дуже добрі й дуже кваліфіковані, просто-таки незамінимі.

І от одного з них під Новий рік щось узяло й ухопило.

Діло було, розповідають, так.

Під Новий рік сторожі вийшли на роботу вже після зустрічі Нового року, бо ніхто до дванадцятої години в колгоспі не спав, отже, боятися не було чого, та й злодії у цю ніч теж Новий рік зустрічають, так що можна не хвилюватися.

Зустріли Новий рік і вийшли сторожувати.

Цю ніч не грали в підкидного, не боролися та й бугая не піднімали, бо було важкувато. Походили, покалатали в калаталки, поприходили додому та й полягали спати.

І от другого дня дружина одного з сторожів зчинила гвалт:

— Нема чоловіка!

Сюди-туди — нема! Уже й вечір — нема!

Подзвонили до району, викликали з міліції собаку-шукача Трефа, а воно тої ночі йшов сніг, сліди поприкидало, Треф побігав по дворах, підбіг до колгоспної комори, нюхнув і прянув до стогу колгоспного сіна, підбіг до стогу і почав одгрібати сіно. Гріб, гріб і вигріб свинячий окіст. Всі тільки:

— Тю!

А комірник потихеньку:

— Здох би ти йому! Де ти на мою голову взявся?

Оленка, що тут була, приснула:

— Дивись! І колоте, а в сіно заривається! Сказано, свиня!

— То воно з морозу! — посміхнувся міліціонер.

II

Крадіжка в колгоспі сторожа справила на всіх гнітюче враження.

Дружина весь час плаче, родичі й сусіди сумують.

Сторожі ходять хмарою:

— Не вберегли!

Скликали екстрене засідання правління, де ухвалили подвоїти штат колгоспних сторожів, щоб один штат сторожував колгоспне добро, а другий штат щоб сторожував перший штат.

* * *

— Чи могло таке трапитись? — запитали ми в свого знайомого мудрого колгоспника.

— Скільки в колгоспі сторожів? — він запитав.

— Вісімнадцять!

— Могло бути! — подумавши трохи, сказав мудрий колгоспник.— Могло вкрасти. Є кого красти!

— А що робити, щоб у колгоспі сторожів не крали?

— Єдиний спосіб — вибрати на колгосп одного доброго сторожа! — посовітував мудрий колгоспник.— Голову колгоспу!

— Що ж йому сторожувати? — ми до нього.

— Колгоспні трудодні! — твердо заявив мудрий колгоспник.— Ніхто тоді в нього сторожа не вкраде!

ФЕДЬКО ЗОШИТ

(Сумний жарт)

Федько Луговий учився не дуже.

Дуже йому нелегко було дійти до сьомого класу, а проте дійшов...

Так він із класу в клас переходив, ніби на Ельбрус видирався: «візьме» наступний клас, аж упріє, бідолаха, аж голова йому ніби обертом іде. Так ото йому було трудно брати цей крутий підйом.

Як переходив у перший раз Федько Луговий з четвертого класу в п'ятий, він так, сердега, заморився, що довелося сісти та аж цілий рік у четвертому класі перепочивати, ніби на туристській базі.

В сьомому класі вже ясно виявилося, що Федько Луговий — шатен і що вуса й баки в нього чорняві.

Вуса, хоч вони й чорняві, Федько рішуче голив, баки таки хоч отакусінькі, а попускав — і коли в нього парикмахер ввічливо запитував: «Вам як — просто, чи як?» — Федько, не дивлячись на парикмахера, тихо відповідав:

— Косо, тільки трішечки.

Чуба Федько зачісував на лівий бік, а на лоба напускав — чуб у нього був густий і кучерявий, це спереду, а на потилиці голо — «бокс»!

У сьомому класі Федько не так зрадів новим підручникам, як новим хромовим чобіткам з м'якими халявками на білій підклейці...

Як же він прохав у мами, як він благав:

— Мамо, чоботи! Тільки чоботи!

— А чому ти не хочеш черевиків? Вони дешевші, та й добрі тепер роблять у нас черевики. Куплю я тобі черевики! — говорила мама.

— Ма-а-амо, чоботи! — аж плакав Федько.

— Чого тобі ті чоботи? Он і Оленці ж треба, вона теж почала в школу ходити! Чоботи дорогі, за ті гроші я й тобі, й Оленці черевики куплю.

— Ма-амо, чоботи! — ридав Федько.

Оленка, сестричка Федькова, дуже любила свого брата, вона обняла маму:

— Мамуню! Купи Федькові чоботи, а я в стареньких черевичках походжу, вони ще в мене добрі!

Купила мама Федькові чоботи.

Цілий вечір Федько сидів й одвертав халявки, щоб було видно білу підклейку, та штани випрасовував, щоб з напуском.

— І навіщо б ото я чоботи псував? — дивувалась мама. — Та некрасиво ж!

А Оленка:

— Мамуню! Всі так тепер хлопці ходять... От і Федя так хоче.

— А чи всі оті, що з вивернутими халявами, трійки, а іноді й двійки додому приносять, чи не всі? — хитала головою мама.

— Він виправиться, мамуню,— захищала Оленка Федька.

— Ти все, Оленко, його захищаєш! — говорила мама.

— Бо він мій братик!

Сама Оленка була відмінниця і частенько глузувала з Феді:

— Сьогодні на парі чи на трійці приїхав?

Федько не дуже й сердився на Оленку. Один тільки раз він дуже розгнівався, коли Оленка сказала мамі:

— А в нашого Федька палітурки в книжках так позадиралися, як халяви в чоботях! А із зоології вчитель таку якусь йому двійку вивів, ніби з напуском, як штани в халявах.

Федько крикнув: «Замовч!» — підбіг і замахнувся на Оленку кулаком.

Оленка завмерла й зблідла...

Губи в неї засмикались, а не заплакала — стрималась. Тільки промовила:

— Отакий ти! Із зоології двійка, а замахуєшся!

А мама йому:

— Стидайся! Парубок уже: на голові «бокс», халяви одгорнуті, штани з напуском, а маленьку сестричку хотів ударити. А вона тебе так любить...

— А чого вона двійкою очі коле? Хай спробує сама зоологію...

— А що ж там такого, в зоології? Що тебе спитали з зоології?

— Про корову!

— Що ж ти, корови не бачив? — підскочила Оленка.

— Про коров'ячий шлунок спитали! А він — трудний! — прогув Федько.

— Чим трудний?

— Складний дуже! Аж чотири частини в ньому... Я три пригадав, а четверту забув... Переплутав...

— Як? — зацікавилась мама.

— Та як? Сказав про рубець, про сітку, про сичуг, а про книжку забув... А Петька Чорний хотів підказати та й

показав мені книжку, а я думав, що зошит, і бовкнув: «Зошит!» Ну, й двійка!

Мама сумно похитала головою:

— Частіше б у книжку зазирав, як на чоботи.

— Ат! — махнув рукою Федько.

А Оленка пирснула й у подушку встромилася:

— Федько Зошит!

Федько дуже гнівався, коли його Оленка Зошитом називала.

«РОСТІТЬ, РОСТІТЬ...»

В одному колгоспі посіяли цукрові буряки.

Посіяли добре, на високому агротехнічному рівні — по глибокій зяблевій оранці, добрим насінням і вчасно.

І зійшли буряки дуже добре, такими рясними, зеленькими, як ті струни, рівненькими рядками.

На однім боці чудесної бурякової плантації стояли голова того колгоспу разом із бригадиром та з агрономом. Голова колгоспу, милуючись із бурякових сходів, говорив:

— Ех і пішли! Ех і пішли наші бурячки! Щіткою. Буде цукорок, буде.

Бригадир йому підказував:

— А вже і пішли! Варення буде.

Агроном і собі аж підспівував:

— Ростіть, ростіть!.. А чому про огірки співають: «Ростіть, ростіть, огірочки», а про буряки нема такої пісні, щоб вони росли? Неправильно!

Голова посміхнувся:

— А хто тобі не дає співати не «огірочки», а «бурячочки»! Давай.

І двинули голова з агрономом та з бригадиром:

Ростіть, ростіть, бурячочки,
Густесенькі рядочки...[1]

Пісня лунала над колгоспними ланами, перекочуючись ген аж на той бік бурякової плантації.

А на тому боці бурякової плантації, проти сонечка, під кульбабою, сиділи молодий довгоносик з довгоносиківною, сиділи, женихалися.

— Співають? — пригорнулася до довгоносика довгоносиківна.

— Хай співають! Ось як підлізуть наші, ми їм такої заспіваємо, що не дуже солодкий чай вони питимуть. Не сумуй, моя ясочко.

Не встигли вони завмерти в палких обіймах, як над ними щось рявкнуло:

— Обнімаєтесь?

— А що таке?! — підскочили закохані.

Дивляться, перед ними стоїть старий довгоносище, захеканий, стомлений, піт з нього не капає, а ллється.

— Чого ви так захекались? — питають молодята в старого.— Звідки тікаєте і чого ви так швидко тікаєте?

— З Краснокутського району на Харківщині. От узялися там за нашого брата! Два літаки цивільної авіації, сімдесят шість кінних обприскувачів, шістнадцять тисяч шістсот курей! Щодня п'ять-сім тисяч колгоспників уручну нас збирають! Насилу втік! Де це я? — запитав довгоносище.

— В Боровському районі на Харківщині!

— А у вас як?

— Та нічого, жити можна! Не дуже турбують! Буряків у нас тисяча шістсот га, а сяк-так обприскали тільки тисячу сто га! Руками зібрали тут нас усього тільки вісімсот вісімдесят кілограмів! Мають сорок три обприскувачі,— на добрих хазяїв, то такими силами можна вже тричі всю площу обприскати, та вони, спасибі їм, не дуже нас ненавидять! Залишайтеся в нас, підгодуєтесь та й на весіллі в нас погуляєте!

— Спасибі! Відпочину! — зітхнув старий.

— Отут, біля нас, під чебрецем і розташовуйтесь!

— Та там, здається, хтось уже спить!

— Хіба? Гей, хто там?

З-під чебрецю виткнулася заспана морда покуйовдженого, середніх літ довгоносика з одкушеним носом.

— Звідки, дядьку, ви взялись?

— Я вночі прибіг! Утік із Тиврівського району на Вінниччині.

— А чого без носа? Курка?

— Та яка там у лихої години курка?! Кури там плантацій і не нюхали! Шпак триклятущий звідкілясь прилетів і вхопив за носа!

— А як там взагалі нашому брату живеться?

— Ех і життя! Бурякових плантацій три тисячі чотириста гектарів! Обприскування ніякого, боротьби з нами ніякої!

— Як так?

— Районне керівництво всім написало, що нас там зовсім нема, хоч і зібрали нас руками десять кілограмів, та то вже дрібниці! Живи та радуйся! А тепер не знаю, що буде...

— А що трапилося?

— Та один наш зайдиголова до району поліз. Чи пива йому схотілося, чи в кіно,— та заблудив, анахтема, та й уліз отому заврайвідділом сільського господарства в ухо. Та хоч би сидів, гаспид, там мовчки, а то почав бешкетувати — заліз в ушний лабіринт, добрався до ковадла з молоточком, ухопив за молоток та по ковадлу як уріже! І давай там ковалювати! Зав у крик! Дружина до лікаря. Прибіг лікар, дудочку в ухо, рефлектора на лоба та:

— Е-ге-ге-ге, — каже, — голубе мій! У вас в усі довгоносик сидить та молотком по ковадлу лупить!

Заврайвідділом на лікаря з криком:

— Який там,— кричить,— у чорта довгоносик? Нема в моєму районі довгоносика! Що ви мелете?

Лікар почервонів, та за пінцета, та в ухо, та пінцетом довгоносика за лапку:

— Ось який довгоносик! А ви кажете — нема?! Ех ви! — і махнув рукою.

Тоді зав як закричить:

— Всі на боротьбу з довгоносиком!

— А тут іще,— говорив далі безносий довгоносик,— комсомольці заметушилися: «На вашій совісті довгоносик буде, як ви його не знищите». А на ранок мене ще й шпак дзюбнув! Я вже не знаю, що там далі буде, бо я до вас утік! А хто то так «Ростіть, ростіть...» голосно співає?

— Та то голова нашого колгоспу з бригадиром та агрономом! Нічого, хай співають! Ми їм покажемо, як співати, а не братися за обприскувачі!

* * *

— Все це, на жаль, буває! — сказав мудрий, обізнаний колгоспник, вислухавши оповідання про довгоносика.— З одним тільки я не згодний!

— З чим саме?

— А з тим, що довгоносик може бути в когось на совісті!

— Чому?

— Тому, що у тих людей, де довгоносик їсть буряки, совісті нема.

«КАЛИНОВИЙ ГАЙ»

I

Стоїть собі повоєнне українське село. Колгоспне село. А в тому селі вже нові хати побудовано, хати під черепицею, з великими вікнами, з просторими ганками-верандами.

Під великими вікнами на клумбах та на грядках цвітуть троянди і цвітуть рожі, горять бузковим полум'ям зелені кущі, пахтить резеда, під легеньким вітерцем тихо погойдуються жоржини, а пишні кущі калинові ніби гарячою кров'ю покроплено.

Цвітуть сади...

Біло-рожева грушо-яблуне-вишнева метелиця водить буйний танок у селі й понад селом.

Село — садок!

«Попід селом тече річка, як скло, вода блищить» [1], а над річкою густі очерети, і запашна осока по заводях, і рябка, і латаття, і білі водяні лілеї...

А у воді риба: і сомки, і щучки, і линки, і краснопер...

На острові серед річки — курінь, під столітньою дуплястою вербою, на вербі сіті рибальські порозвішувано, і жаки, і ятери, а перед куренем огнище, а над ним казанок, а в казанку юшка вариться...

А гусей скільки! І лебеді восени сідають. За ериками, на озерах, гуси збираються, тисячі їх, і лебеді, а качок — як мошви!

Поза селом гаї, дубові, кленові гаї, а поза гаями і перед гаями безкрайні лани золотої пшениці, поля і кукурудзи, і соняшнику, і проса, і бавовнику...

Українське колгоспне село.

II

В селі в тому, в колгоспному, живуть чудесні люди.

Люди ті, разом із своїми друзями, врятували своє село від фашистських головорізів, відбудували його і працюють там, будуючи нове життя.

Вони люблять своє село, свій колгосп, бо вони там народилися, виросли, вивчилися жити й працювати,— отже, живуть і працюють!

Приїжджі до них гості кажуть про них:

— Які люди у вас гарні! А дівчата, — одна в одну, — стрункі, смаглолиці, таких дівчат я ще не бачив!

І таки справді — хороші дівчатка, і самі вони — есть, що називається, на що подивитися, а до того ще й у багатьох із них на дівчачих грудях виблискують урядові нагороди.

А як вони співають!

Молоді їхні голоси, вириваючись з орденоносних грудей, лунають понад садами, гаями, очеретами — то сумовито, бо «нельзя рябине к дубу перебраться», то гордовито-

весело, бо «честь заслужила з подругами я, ланка — то сила і слава моя».

Перекочуються дівчачі пісні через молоді яблуневі колгоспні сади, стелються зеленими пшеницями, гойдаються на ніжно-молодих віточках юних кленів, дубів, акацій, смерек, берізок.

Радянську владу в тому селі представляє чудесна жінка Наталка Микитівна Ковшик, сувора охоронниця радянських законів, дисциплінований і полум'яний член Комуністичної партії, розсудливий, розумний і енергійний представник народної влади і водночас весела, дотепна, жартівлива жінка й ласкава та ніжна мати...

Ще нема в селі доброго клубу, нема оркестру, а в колгоспі приміщення для худоби не всі добрі, але те все буде, бо про це дбає енергійна Наталка Ковшик, голова сільради. Обов'язково буде й оркестр, бо Іван Петрович Романюк сказав:

— Куплю. Даю слово!

Іван Петрович Романюк — голова колгоспу в тому селі.

Розумний голова, чорновусий, огрядний, колишній сапер Радянської Армії, з орденами за бойові заслуги на війні і з орденом «Знак пошани» за колгоспну роботу.

Двадцять літ головує вже в колгоспі Іван Петрович Романюк.

Як головує?

— Після війни людей із землянок в нові хати вивів, усе господарство на ноги поставив і аж до середнього рівня довів!

І в той же час:

— Що ви мені все Дубковецького [2] та Посмітного [3] під ніс тичете? У мене від них уже нежить хронічний! Хіба я не хочу таким бути, як Дубковецький, і по всіх центральних президіях сидіти, і з членами уряду на портретах зніматись? Не можу я кожному колгоспнику вкласти в голову свій мозок! Не доросли наші! У мене нема часу на екскурсії їздити... Я роблю, день і ніч роблю! А їм усе мало й мало...

А голові на відповідь:

— Нам завжди буде мало, бо ми комуністи...

Колгоспне життя...

Радянський письменник, лауреат, що приїхав до того села пожити й попрацювати, попервах сказав був:

— Невимовна тиша у вас... Спокій, величний спокій...

А воно, виходить, зовсім ніякий там не спокій, а, навпаки, велика боротьба, боротьба нового із старим, боротьба за ще краще життя, за поступ, за культуру, за комунізм.

І які чудесні паростки нового вже повиростали в нашому житті на колгоспних наших селах.

І не тільки в роботі, не тільки в агрокультурі, в обробітку землі, а як перемінилися самі люди, які прекрасні нові риси й ознаки з'явилися в їхніх характерах, у ставленні одного до одного...

Поняття обов'язку, дружби, кохання, поняття громадського й власного — як вони за цей час змінилися, зробилися вишуканими, тонкими, благородними.

Як наші радянські люди розуміють мистецтво: і книгу, і театр, і картину...

І робота, і культура, і почуття — все:

— Уперьод! Тольки уперьод!

III

О. Є. Корнійчук виїхав з Києва, приїхав до села, подивився, село йому сподобалось.

— Як зветься село? — запитав Олександр Євдокимович.

— Калиновий Гай!

— Назва підходяща! Збирайтесь, громадяни! З усім, що у вас єсть, і з хорошим, і з тим, що має покращати! Збирайтесь! Швидко!

— Куди? — перелякано запитав Іван Петрович Романюк, голова колгоспу.

— У комедію! Театри чекають!

— Я так і знав! Р-р-рят!..— крикнув І. П. Романюк.— Я ж двадцять літ чесно... і голова болить! Дайте хоч пираміндону прийняти!

— Та ви не бійтесь! Я по-хорошому! Беріть пираміндон, беріть глечик з квасом, усе беріть!

— А голову сільради, Наталку Микитівну, брати?

— Я з радістю й сама поїду! — підбігла Н. М. Ковшик.

— Та до нас і гості якраз приїхали: письменник Батура, художник Верба! Як же нам бути?

— А люди підходящі?

— Хороші люди! Лауріяти!

— Беріть і їх! Все забирайте, і їдьмо...

— А рибалок, а бригадира Вітрового?

— Я ж кажу — всіх! До цурки!

— Та вони ж без річки, без куреня, без човнів не можуть!

— За вашими хатами, за річкою, за садками, за всією вашою красою природною талановитий народний художник

А. Г. Петрицький уже поїхав! Усе забере! Та ще й підкрасить,— ще кращі будуть!

Тонкий і спостережливий художник О. Є. Корнійчук приніс до театру цілі брили нашого прекрасного колгоспного життя та каже:

— Ось воно яке! Розташовуйте його по мізансценах та показуйте!

Сидиш у театрі і п'єш, буквально упиваєшся всім тим, що бачиш, що чуєш, що переживаєш разом із героями «Калинового Гаю».

Простими, запашними словами про складні й серйозні речі говорить автор, а тому, що просто, по-людському сказано, тому воно таке глибоке й переконливе.

А як оригінально, просто й мудро показано й розв'язано почуття дружби між матросом Вітровим і письменником Батурою в дуже складній ситуації кохання до дівчини...

А ставлення матері, Н. М. Ковшик, до кохання доньки Василини з художником Вербою?!

Все це нове, свіже, правдиве.

Одне слово:

— Отак би й мені хотілося!

А як...

Та що — я вам найнявся про «Калиновий Гай» розказувати?!

Підіть самі та й подивіться!

IV

Акторська гра?

Правильна гра! Та й уже!

Оцінка глядачів така (я, пробачте, підслухував):

— Ю. В. Шумський? Орел-артист!

— Орел, кажеш? Не орел, а звір-артист! Ти подивись, як Ю. В. Шумський своїм Романюком Кіндрата Галушку з'їв!

Я сам собі й подумав: «Велика була небезпека в Ю. В. Шумського із Романюка Галушку зробити! Блискуче вийшов переможцем! Дав Романюка вірно, кріпко, правдиво, з тонкими штрихами й нюансами».

Н. М. Ужвій [4]?

Один глядач каже другому:

— От урізала Наталія Михайлівна, спасибі їй!

Я не знаю з теорії сценічного мистецтва, що значить термін «урізала», але, судячи з виразу облич у розмовців, з блиску їхніх очей, з усього їхнього захоплення, гадаю, що термін «урізала» — позитивний.

А П. М. Нятко[5]?! Це ж треба «зобразить» таку Агу, що вже її трудно переагакнути!

А В. Добровольський[6]? А Є. Пономаренко[7]? А Яковченко[8]? А Кусенко[9]? А Братерський[10]?! А... А... А...

Я тут залишу місце, а ви вже всіх акторів (за абеткою) пропишіть самі.

Талановита робота Гната Петровича Юри есть великим кроком уперед театру імені І. Франка.

Оформлення? Дивився б отак, та й дивився на Л. Г. Петрицького, та й дивився! Чудодій! Хоч би хоч раз Петрицький щось погано оформив. Для штуки! Не вміє!

Для глядачів «Калиновий Гай» — велика радість.

Єдина в п'єсі небезпека: дехто, як його посилатимуть на село, може замість села піти на «Калиновий Гай», а потім доклад напише. І всі повірять, що він на селі був, ще й командировочні дадуть.

Чого від п'єси хочеться?

Хочеться, щоб таких п'єс було багато!

Чого в п'єсі нема?

Того, чого їй і не потрібно!

Спасибі авторові і театрові за хвилини справжньої насолоди.

МНОГАЯ ЛІТА ПОЕТОВІ!

І

Шістдесят літ Павлові Григоровичу Тичині.

І зразу всі:

— Кому?! Павлові Григоровичу?! Тичині?! Не може буги!

— Метрика!

— А, що ви там про метрику?! Яка може бути метрика для «молодого, молодого, молодистого»?!

Велика й славна путь поетова.

Багато часу минуло відтоді, «як упав же він з коня» «на майдані коло церкви», та й досі співає поет на радість нашу повним голосом.

Арфами, арфами — золотими, голосними — обзиваються поетові гаї, самодзвонними, і весна йому була й есть запашна, квітами-перлами закосичена, і був бій вогневий, і як твердо стояв, мов криця, в тому бою вогневому поет, от через що і ровесники, і молоде покоління, віншуючи юне

його шістдесятиліття, многоголосим хором, як один, щасливо проказують:

Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм
День!
День.

Славим день шістдесятиріччя нашого поета.

Приходять поетові друзі, приходить народ, а найрадісніше, що

Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою...

Ідуть, щоб привітати поета.

2

На світанку життя свого поетичного запитував поет:

Що місяцю зіроньки кажуть ясненькі?
Що шепчуть квітки уночі над рікою?
Про що зітха вітер? Що чують тумани?

Поет хотів знати про все: і про що гомонить струмочок, і про що шепоче листячко, про що очерет дзвонить сумну пісню...

Ой, як багато хотів поет знати...

Про що реве вітер, ридають дерева, плаче травиця, і чиї сльози-роси?..

І все пізнав поет...

А яку ж велику, яку довгу й славну путь пройшов поет, щоб на весь зріст стати, щоб отако розплющеними гостроніжними очима глянути довкола й сказати:

Адже це уже не дивно,
що ми твердо, супротивно,
владно устаєм...

Бо нас партія веде, і ми сміливо, упевнено, непохитно

Оживляєм гори, води,
відбудовуєм заводи,
ростемо ж ми, гей!

Ростемо...

В тім-то й сила поетова, в тім-то й слава поетова, що, збагнувши, чого скриплять і ридають дерева під вітром, кому усміхаються рожі червоні, та не тільки сам збагнувши, а й читачам про все це пісенним словом розповівши, він, поет, пішов далі, далі, далі — у громадську путь, у буряну путь, — щоб грізно, громово сказати:

За всіх скажу, за всіх переболію...

3

Щасливий поет, що в дні його юності передалася йому радість за нього в очах Михайла Михайловича Коцюбинського...

З яким захопленням згадує поет про своє знайомство з великим письменником-демократом, другом Максима Горького:

...Розіллята
в очах його за мене радість — враз
передалася і мені. Багата
душа його озвалась...

Через оту за поета радість в очах М. М. Коцюбинського так трепетно і ніжно заграли «Сонячні кларнети».

Багата душа Коцюбинського перелилася в юну поетову душу, що розцвіла «Плугом», зашуміла «Вітром з України», налилася по вінця любов'ю до народу, до землі...

Ах,
нікого так я не люблю,
як вітра-вітровіння,
його шляхи, його боління
і землю,
землю свою.

Цілком природно й закономірно, що любов до народу, любов до своєї, до радянської землі привела поета до лав славної більшовицької партії, народної партії:

Збільшовиченої ери
піонери, піонери —
партія веде,
партія веде.

І вже разом із Комуністичною партією, під її проводом народилися «Чуття єдиної родини» і «Сталь і ніжність» для того, щоб «Перемагать і жить».

4

Шістдесят літ поетові.

Ой, не кажіть про це нікому, бо ніхто не повірить!

Так було:

— Трояндний!
— Молодий!

А хіба це не молодо:

Я одержав нагороду.
Що скажу своїму народу?
Тільки те, що я із ним
буду жить життям одним.

Буду піснею дзвеніти,
і мужатись, і мужніти —
через довгії мости
переходить і рости.

І живе поет одним життям із народом, дзвенить молодо піснею і росте...

З любовію до народу, до партії, з піснями про народ, про партію живе й росте наш поет.

Для того він живе й росте, щоб на повний, на могутній голос заявити:

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.

Щоб жить — ні в кого права не питаюсь.
Щоб жить — я всі кайдани розірву.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Живіть, поете! На радість народові, на славу радянської літератури!

Довгого вам віку та журавлиного вам крику!

P. S. А тепер, дорогий Павле Григоровичу, дозвольте мені вас обняти й кріпко потиснути вашу руку.

Ви не дуже гордіться, що вам уже шістдесят, бо декому вже й шістдесят другий...

І не старайтеся того декого наздоганяти!

Хай вам буде краще рівно двадцять літ. Тоді й декому піде двадцять другий! А це значно, між іншим, веселіше, як шістдесят другий.

Сердечно вас вітаю!

АМЕРИКАНСЬКИЙ РАЙ

А ТПРУС-С-С!

В Англії, як знають читачі, недвозначно увіковічили національного героя, бойового кота Шімона, що воювався в Китаї во славу великобританських королівських збройних сил. Там його шморгонуло осколком, од чого він і врізав дуба. Героя пишно поховано, й на могилі його поставлено пам'ятника.

Американські завидющі коти люто занявкали:

— Англійський кіт?! Герой!! Н-н-няв! Задрипаний англійський кіт та перегероїв нас, американських котів! Н-н-няв! А на чиї гроші того героя годовано? На наші. А на

які гроші йому збудовано пам'ятника? На долари! Н-н-няв!

І таке зчинили американські коти-мільярдери й мільйонери, що хазяї їхні мусили аж цілий котячий банкет їм улаштувати.

Банкет було влаштовано в одному з нью-йоркських клубів. За героїню банкету була сіамська кішка Ксантіпа, що належить княжні Олені Цулукідзе, представниці найаристократичніших кіл Нью-Йорка.

Сто котів і собак, які довели своє аристократичне походження, були запрошені на банкет. Запрошення було надруковано золотом на найкращому шовковому папері. Серед котів звертав на себе увагу кіт «князь Бокко Габсбурзький», коронований котяра з короною Габсбургів на голові і з апостольським скіпетром на хвості. Хазяїн у цього котюги не хто інший, як архікнязь австрійський Франц-Йозеф [1].

Їли коти спеціальний паштет, установлений на прикрашеному постаменті. Паштет був прибраний мишами, золотими рибками й спеціально зробленими бісквітами.

Коти були одягнені в горностаєві та в норкові вбрання.

Подейкують, що коти хотять на майбутніх виборах виставити свого кандидата на президента США замість Трумена.

Користь однакова, а дешевше коштуватиме: Ачесон[2] йому ловитиме миші, та й вже.

Прості американські люди, читаючи про такі котячі справи в американських газетах, думають:

«Та винайдемо ж, кінець кінцем, ми хлудину[3] і на котів, і на труменів».

— Тпрус-с! — Та хлудиною, хлудиною...

МОДНИКИ

Нью-йоркські кравці та власники крамниць готового одягу ухвалили, що найкраще одягненими мужчинами у США в 1950 році були генерал Айк Ейзенхауер[4], міністр оборони Джордж Маршалл[5] та бізнесмен з Нью-Йорка Філ Різзуто!

Айка Ейзенхауера висвячено в найкраще одягненого за «пречудовий вибір галстуків та шляп».

Джорджа Маршалла — за те, що він дуже полюбляє «костюми яскравих кольорів».

Філа Різзуто за те, що він дає «взірець стилю для невисоких людей».

Це, сказать би, три найвидатніші своїм одягом красавці.

Генерал Айк Ейзенхауер ще був, як відомо, тоді президентом Колумбійського університету, а не головнокомандуючим військами країн Північноатлантичного пакту.

Тепер, коли Ейзенхауер попоїздив по Європі, вербуючи гарматне м'ясо для розпалюваної Уолл-стрітом війни, одяг у нього не такий уже вищуканий, пом'явся після того, як генерала по всіх європейських країнах проводжало грізне простого люду:

— Геть з Європи!

ДІТИ-КВІТИ

Не забувають теперішні американські правителі свого вчителя Адольфа Гітлера...

Вірніших послідовників гітлеризму, мабуть, ніде в світі нема: переплюнули вони в цьому і черчіллів, і франків, і навіть аденауерів із шумахерами.

Американські правителі, — як колись Гітлер, — заставляють школярів, дітей шпигувати за своїми батьками.

Нещодавно до всіх шкіл міста Буффало (штат Нью-Йорк) було надіслано циркуляра, який закликає всіх дітей повідомляти Федеральне бюро розслідувань «про підривні елементи». Циркуляр дає дітям докладні інструкції й поради, як виявляти підривні елементи, як стежити за ними, і т. д.

Чудесне виховання майбутніх американських громадян достойне своїх уолл-стрітівських президентів, міністрів та конгресменів!

Стоїть у кабінеті директора семилітній страж громадського порядку в США, сьорбає носом.

— Ну, що виявив, Джоне?

— Наса бабуня дала сьогодні дулю насому дідуні і сказала: «Нас дідуня противнісий од Трумена!» А нас кіт сьогодні котлету з'їв, так наса мама на кота сказала, со у нього вуса, як в Ачесона!

. . . . . .

Бідні дітки!

НАРОДНА ГОРДІСТЬ

ХЛІБОРОБСЬКЕ СВЯТО

Бувають щороку дні, коли в столиці Радянської України почувається якесь особливо радісне піднесення.

Вас на вулиці запитують:

— Були?

І ви відповідаєте:

— Був!

Ви знаєте, що вас питають, чи були ви на республіканській нараді передовиків сільського господарства, що відбувається в приміщенні Державного ордена Леніна оперного театру імені Т. Г. Шевченка.

— Був! Та й оце біжу туди!

— Я теж маю запрошення! І я був! — з гордістю і якось щасливо говорить вам співбесідник.

Побачити найкращих людей соціалістичних наших ланів, майстрів наших знаменитих урожаїв, новаторів, героїв, красу й гордість республіки нашої радянської — хіба це не щастя, не радість?

Побачити, почути, поговорити, дізнатися, повчитися...

Повнісінька зала великого театру. Щасливі, іскристі очі, збуджений гомін півторатисячної маси люду...

Сивомудрі голови старших поруч барвистих хусток на юних кучерях гострооких дівчаток...

Сліпучо-золоті зірки героїв на грудях, ордени, медалі...

Партер... Бельетаж... Балкони... Галерея...

А яку вони, ці місця, тут вагу мають!

Ви уважненько придивіться, з якою гордістю «партер» поглядає на тих, що вище сидять.

Принцип тут повчально-оригінальний: «Що вище ти в театрі, то нижче ти на полі!»

Через те частенько й з трибуни голоси прориваються:

— Нічого, нічого! Побачимо, хто наступного року сидітиме в партері, а хто, — показуючи нагору, — отам!

А один із промовців просто заявив:

— Слід би вже подумати про такий театр, щоб із самого тільки партеру!

Мовляв, щоб усі були кращі... Усі будемо кращі...

Ой, скільки в нас передовиків у сільському господарстві!

І в цей час з трибуни лунає:

— Кріпне і ширіться соціалістичне сільське господарство на Радянській Україні. Міцніють і збільшуються лави славних його передовиків. Ніяка зала найбільшого театру не могла б умістити всіх тих людей, що своєю роботою завоювали право брати участь в республіканській нараді передовиків сільського господарства.

Гучні оплески всієї зали вкривають слова промовця:

— Більш як п'ятдесят тисяч чоловік мають право бути на нашій нараді! А де ж узяти таке приміщення, щоб у ньому вмістилося стільки люду? Ми маємо змогу запросити

на нараду тисячу п'ятсот — тисячу шістсот чоловік! Кращих із кращих!

Нарада передовиків — щорічне свято українських хліборобів.

Дивіться, милуйтеся тут цвітом колгоспної України — чудовими людьми, гордістю нашою! Дивіться, який неоглядно великий шлях вони пройшли, який стрибок зробили од віку чорного, минулого до віку ясного, нинішнього!

«ХАЙ ХОЧ КАМІННЯ З НЕБА ПАДАЄ»

Макар Онисимович Посмітний, голова колгоспу імені Будьонного,[1] Березівського району, Одеської області,— передовик і новатор сільського господарства.

Макар Онисимович, розуміється, був на першій такій нараді, був він взагалі на всіх нарадах передовиків, бо був передовиком і тоді, коли ще не було й нарад передовиків сільського господарства.

Передовиком він був іще й тоді, коли колгоспів не було: попереду всіх був Макар Онисимович, як панів били, а потім поперед усіх мчав на баскому коні в Кінній армії С. М. Будьонного, як били всіх тих, кого належало бити.

Перед вів М. О. Посмітний, як заснували колгосп на землях того пана, де колись батракував Макар Онисимович.

Він є зачинатель колгоспного руху на Україні, беззмінний голова колгоспу, що його члени артілі, колишні бійці Кінної армії назвали ім'ям свого бойового командира, тепер маршала С. М. Будьонного.

Отож виходить, що вже під тридцять літ підбивається, як ходить Макар Онисимович у головах, і весь цей час ходить він у передовиках.

Він, мабуть, і народився передовиком.

За всю славну історію колгоспу імені Будьонного, за весь час головування в ньому Макара Онисимовича Посмітного всього було.

— Було з маком, було й з таком!

Та ніколи не було без віри в перемогу, без любові до колгоспного ладу!

Дуже вже люто ненавидів Посмітний панів і тому так кріпко полюбив колгоспи.

Із щабля на щабель, поволі, сходами, все вгору та вгору — аж до найпередовішого колгоспу в Союзі, до депутата Верховної Ради республіки, до Героя Соціалістичної Праці.

Од ціпка в одній руці і гвинтівки (од куркулів!) за плечима — до бідарки, від бідарки — до тачанки, від тачанки — до «Москвича», від «Москвича» — до «Побєди». Від іржавого плужка та конячки в конопляних наритниках — до могутніх тракторів, до комбайнів.

Так у всьому: «від» і «до»...

І аж до того, щоб на останній нараді передовиків сказати:

— Запитують, хто мене вивчив у колгоспі головувати? Партія! І колгосп — рентабельний!

Про колгосп — усе! А решта все — про людей!

Ми ж із вами пам'ятаємо виступи Макара Онисимовича, мабуть, чи не на всіх республіканських нарадах передовиків сільського господарства.

Він завжди докладно й мудро розповідав, із зошитом у руках, як колгосп хазяйнував минулого року. Розказував, і які в колгоспі врожаї кожної культури, і скільки було заплановано, і скільки зібрано. І як у колгоспі з худобою, і скільки надоєно молока, і скільки яєць панесено, і поросят наплоджено... І про план на майбутнє... Повна картина колгоспного життя й роботи.

А тепер усього тільки:

— Колгосп у нас рентабельний!

І всі вірять, що рентабельний! Не може бути нерентабельний!

Макара Онисимовича якось навесні запитали:

— Які ваші прогнози, товаришу Посмітний?

Весна була несприятлива, капризна, посушлива і викликала тривогу.

Що відповість колишній панський батрак?

Тоді Макар Онисимович спокійно сказав:

— Хай каміння з неба падає, а в колгоспі врожай буде! Колгосп свої зобов'язання перед державою виконає, людей і фонди забезпечить!

Що це — хвастощі?

Ні — це віра в агротехніку, віра в людей, певність у тому, що бездоганність пророблепого, як того вимагає наука, переборе і каміння з неба!

Переборов же колгоспний лад усе те, що падало на республіку з неба у Вітчизняну війну, хоч воно, те, що падало, було «почище» небесного каміння.

Пам'ятаєте, на минулих республіканських нарадах передовиків Макара Онисимовича непокоїла культура землеробства.

Не те, приміром, щоб тільки виорати, посіяти, зібрати, змолотити, а як виорати, посіяти, зібрати...

Ну, ясно, соціалістичне змагання — і премія переможцеві. Премія — кабан!

— Невже ви, товаришу Посмітний, у премію кабана даєте?

— Не я даю, а правління! Даємо! Щоб із одного кабана сто кабанів було! Даємо! Не я, а правління — майте на увазі! У всьому так. Колектив!

Тепер Макар Онисимович уже про культуру землеробства не згадує. Перейдений етап. Культура є!

І єсть де про ту культуру говорити, прищеплювати її, показувати: єсть театр-клуб, єсть радіовузол, гуртки самодіяльності, спортклуб і т. ін.

Є де й культурно жити.

Все, виходить, є?

Ні, не все!

А що ж іще непокоїть колишнього панського батрака, голову колгоспу, селянина-колгоспника Макара Онисимовича Посмітного?

Живуть багато, у пошані, в славі! Що ще?

Непокоять люди. Людська поведінка. Колгоспна мораль.

— Ви думаєте, — говорить на нараді Макар Онисимович Посмітний, — неповага до старших! Як це можна допустити? — І на трибуні сердиться: — Свекруха й невістка разом в одній хаті. Чоловік завжди на роботі. Не любить невістка свекруху. Гиркає на неї. Чортом дивиться на стару. Гиркала, гиркала, а потім почала знущатися. Їсти давала не дуже, та, проте, давала. Але як? До столу не припускає. Сипне сього-того в черепочок: «У запічок! Отам ваше місце, а не за столом!» Допекла стару, що та не витримала, прийшла, вся в сльозах: «Так і так, Макаре Онисимовичу! Хіба ж я не людина, що вже й до столу не пускають!» Сказати правду, не вірилося, що так можна до старої людини ставитися. Піду, гадаю собі, перевірю. Заходжу. Снідають якраз. За столом невістка й діти. Чоловік на роботі! «А де мати?» — питаю.— «Та вони там он біля печі!» Справді, в закутку сидить старенька з черепком у руках. «Як же ж це, — питаю, — хіба для матері вже й місця за столом нема?» — «Та тут, за столом, діти, вони їм заважають! Там їм краще, зручніше». — «Не думаю, — кажу, — щоб діти їм заважали! Не гаразд робите, молодице!» — «Буде їм добре й там!..» Побалакав із чоловіком. «А що я, — каже, — з нею зроблю? Не слухає! До матері дуже люта!» — «Ну, тоді, — кажу, — ми зробимо!» На засіданні правління ставлю справу про неповагу до старої людини, про знущання з неї!.. Правління ухвалює: виключити з колгоспу! І виключили! А як же інакше?! Махни

рукою на такі випадки, не зверни уваги, — що ж тоді буде? Чекати, що й мої діти, як я постаріюсь, і мене у запічок заженуть! І це ж робиться при малих дітях! Для них такий приклад! Як же вони ставитимуться до старих?! Ну, після того прибігає невістка та в сльози: «Простіть! Більше не буду!» — «Це від тебе, — кажу, — залежить, виправишся — поставимо на правлінні: може, й поновимо в членстві». Зустрів стареньку, питаю: «Ну, як невістка?» А вона мені: «Ніби ангел через хату пролетів! Спасибі вам!»

Ми з вами розуміємо, що питання поведінки людини, питання колгоспної, комуністичної моралі в данім разі в колгоспі імені Будьонного непокоїть не самого тільки Макара Онисимовича Посмітного.

В колгоспі єсть партійна організація, єсть комсомольська організація. Не без їхньої допомоги, їхнього впливу, їхньої ініціативи все це робиться, — та й не тільки в справах людської поведінки!

Але що для Посмітного характерно: не тупцювати на місці, не заспокоюватися (вже, мовляв, богова борода в руці), не обмежувати себе лише господарськими справами, будувати не тільки добробут колгоспний, викохувати не тільки нову пшеницю, — а організовувати по-новому ціле життя, у всім його комплексі, у всенькій його різноманітності...

Єсть нова культура хліборобства, єсть нова пшениця, повинна бути і нова людина! І вона буде! Мусить бути!

І простує, мабуть, іноді вузькою межею поміж колишніми панськими, а тепер широкими колгоспними ланами колишній панський батрак Макар Онисимович Посмітний, простує та й посміхається:

— Ну що, пане? Що, якби ти оце встав? (Бодай ти ніколи не встав!) Хто кого? В кого краща пшениця? І коні, і воли, і корови, і свині, і кури?! Хто багатіший?! Хто розумніший? Хто культурніший? Лежи каменем! Все дно колгоспних свиней, пане, я тобі не довірив би. А люди?! Тобі вклонялись, а мене поважають! Та які люди!

Боротьба з залишками капіталістичної свідомості, боротьба за нову людину — багато ще в цій галузі роботи!

М. О. Посмітний це прекрасно розуміє.

В цій справі вплив колективу відіграє велику роль.

Макар Онисимович каже:

— Як хороше, коли колгоспне село потопає в садах. Коли біля кожного будинку росте двадцять-тридцять фруктових дерев. Та, на жаль, не всім хочеться викопати двадцять-тридцять ямок і посадити біля хати садочок. Тоді правління купує саджанці і своєю постановою зобов'язує

посадити дерева. І село — в садках. І кожний, — навіть той, хто лінувався ямки копати, — коли дерева почали цвісти й плодоносити, щасливо посміхаючись, каже:

— Ах, як хороше! Як красиво!

А воно, справді, і хороше, і красиво, та ще й з яблуками, і з грушами, а взимку ще й з компотом!

— Передплачуйте газети! Читайте газети! Треба бути культурним!

І люди читають газети... Ширшає в людей виднокруг, культурнішають люди...

Поки що не можна, на жаль, перебутися без репресій. Репресій громадського характеру.

— Подивіться, в нарсуді нашому, — каже Макар Онисимович, — дуже рідко судяться наші колгоспники. Всі непорозуміння намагаємося ліквідувати на місці. Забешкетувала якось молодь, що недавно прибула до колгоспу. І такі, куди вам?! Пусти-вирвусь! Скликали засідання правління відкрите, поприходили і старі, й молоді колгоспники. «Бешкетувати, хлопці, ми не рекомендуємо! В нас хуліганство не в пошані». Ухвалили: заборонити протягом року відвідувати клуб. «Виправитеся, заспокоїтесь, покультурнішаєте — тоді дозволимо вам бувати в клубі! Клуб — культурна установа, некультурним там робити нема чого!»

Це не жарти: в клубі кіно, в клубі вистава, лекція чи танці, всі в клубі, всі веселяться, танцюють, а ти ходи вовком попід вікнами та зубами клацай! Мимоволі задумаєшся, чи й далі бешкетувати, чи заспокоїтися... І тихшають.

Весілля в колгоспі. Молодята женяться. І коли це молодята хороші, працьовиті, корисні члени колективу — це свято не тільки їхнє та їхніх родичів, це — свято всього колгоспу.

Відбувається засідання правління, виділяються для молодих подарунки, «посаг», все правління на чолі з головою бере участь у святі!

Не те що запросили там на весілля голову та членів правління, щоб випити, — ні, правління офіціально бере в цьому участь, надає приватній, здавалося б, справі колективного, громадського значення!

Хіба це не нове, не прекрасне в побуті?!

Хіба не згадуватиме все своє життя подружжя, забуде хіба воно коли-небудь про таку подію в своєму житті?

Ніколи не забуде!

Розповідають про випадок у колгоспі імені Будьонного, коли женилися не дуже достойні і правління не взяло участі в святі.

Ми можемо тільки уявити собі, що це значить!

Це не весілля, — це похорон!

Розуміється, що були сльози, багато було сліз, і причитувань, і прохань не ганьбити весілля.

— А хто ганьбить? Самі себе ганьбите своєю роботою, своєю поведінкою!

Дали слово виправитися. Скликали правління, ухвалили, зважаючи на обіцянку виправитися, взяти участь у святі.

Нема нічого страшнішого в колективі, коли від тебе одвертається громада! Це — воістину страшно!

Виховувати людину — члена колективу, плекати колективну мораль, визначати й оберігати норми людської в колективі поведінки,— яка це величезна, грандіозна справа...

Хіба Макар Онисимович Посмітний, як справжній колгоспний проводир, може від неї відмахнутися?

Колгосп, мовляв, передовий, рентабельний! Все!

Ні, Посмітний не з тих!

І з яким обуренням розповідає Макар Онисимович про одного голову колгоспу.

— Поїду подивлюсь, як хазяйнують. Може, повчу, може, сам повчуся. Якраз збирали кукурудзу, соняшники. Бачу, погано люди роблять. Залишаються на полі соняшники, залишається кукурудза. Там солому розтягають. Приїжджаю, кажу хазяїнові: «Як ви це можете допускати? Ви ж знаєте, що це збитки і для колгоспу, і для держави. І для людей розпуста!» Хазяїнова жінка встряває в розмову — і до чоловіка: «А хіба тобі найбільше від усіх треба? Навіщо ти собі ворогів наживатимеш?!» Хіба в такого голови може бути путній порядок?! Хіба такий голова може настановити в колгоспі дисципліну?! — обурюється Макар Онисимович. — А ось іще випадок, — каже він далі. — Новообраний голова колгоспу, що до того працював в області, питає мене: «Товаришу Посмітний! Ваша дружина працює в колгоспі?» — «Працює! Авжеж!» — «А як же моя працюватиме? Я весь час на роботі, в роз'їздах — хто ж мені обідати варитиме, хто мене годуватиме?» — «А як же, — кажу йому, — колгоспники? І жінка працює, і чоловік працює, і обідають, і вечеряють...» З такого, пробачте, голови толку не буде, — рішуче каже Макар Онисимович.

А й справді, який може бути голова колгоспу, та ще й укрупненого, коли він, іще до колгоспу не доїхавши, бідкається, чи працюватиме його дружина, чи не працюватиме?

Бачите, не поцікавився він, як у Посмітного сіють, що в його ніколи не буває низьких врожаїв, його більше інтересує добре пообідати.

Дивишся на Макара Онисимовича Посмітного, як він сидить у президії, як він виступає з трибуни, виблискуючи Золотою на грудях Зіркою, — колгоспний проводир, цей, по суті, вже дід, — і тобі спокійно за колгоспний лад, за майбутнє, бо не один уже в нас, слава тобі господи, єсть Посмітний, що своєю працею в колгоспах, вірою в народ, любов'ю і відданістю справі партії Леніна на ділі довели, що вони можуть з гордістю заявити:

— Хай каміння з неба падає, а врожай буде!

КОНДЕНСАЦІЯ МУДРОСТІ

Ми, старші, добре з вами пам'ятаємо таку картину колишнього села: білоголове чотири-п'ятилітнє дівчатко, волосся їжаком, у полотняній до п'ят сорочині, гирить попереду себе, попід руки обнявши, замацапурене, чомусь обов'язково хустиною зап'яте, у кохтині до пупа дитя — Іванька або Ганнусю... Дитя те, голим тілом вилискуючи, дригає ніжками, іноді голосить, іноді тільки пихкає (пих!)...

Білоголове п'ятилітнє, волосся їжаком, дівчатко гирить Івасика чи Ганнусю з двору на шлях, у пісочок (у куряву), пригиривши — геп! — посадило, «куклу» з жованим хлібом йому в рота — цить!

— У бакшу[2], дівчатка, гратимемось! Івасику (чи Ганнусю), цить!

Грають у бакшу. І куреня ліплять, і кавуни, і дині, і огірки, і соняшники.

— А тепер давайте, дівчатка, палянички робити!

Роблять палянички... З кізяка хатку виліплюють...

За заводія на дитячій бакші, і в палянички, і в хатку, і через перелаз стрибати, — за заводія в усіх цих дитячих забавках оте білоголове, волосся їжаком, дівчатко — все воно! І скрізь воно попереду, і скрізь воно перше...

А коли тому білоголовому «стукне» вже сім років і коли мама удосвіта порається в хаті, щоб чи картоплі дітям наварити, чи кулешику, бо треба бігти до пана чи до куркуля на поденщину, воно, білоголове, визирає або з печі, або з-під рядна на полу та:

— Мамо! Поспали б іще трішечки! Я сама картоплі наварю, і кулешику... Я й борщу вмію! І всіх нагодую: і Івасика, і Ганнусю, і Петруся... Поспіть іще трішечки, мамо!

Тоді мама йде до білоголової дівчинки, пригортає її до себе, пестить її, голубить, а в самої з очей сльози — капкап.

— Ти ж іще маленька, дитино моя!

— Яка ж я, мамо, маленька, — мені вже сьомий!

Цілує мама, обіймає свою донечку:

— Я ж побіжу, а ти ж дивись, донечко, — до копанки і сама не підходь, і, боже борони, маленьких не пускай, і на вулицю не вибігайте, щоб, бува, не наїхало, і до колодязя, — дивись же ж пильненько, щоб Івасик до колодязя не побіг... Боже мій, боже мій! Та як повстають, повмивай усіх, щоб чистенькі були... Курочкам крихоток даси...

— Та не печалуйтесь, мамочко, я все зроблю... Я б іще і поросятко нагодувала, якби воно в нас було... А чи буде в нас, мамо, поросятко?

— Буде, доню, як бог дасть, буде!

— Ой мамо, який той бог твердий на поросята! Хіба йому жалко для нас маленького поросятка? Ви ж казали, що в пана багато поросят. І торік не дав...

Побігла мама...

А білоголове — вже семилітнє — дівча і картоплі на снідання наварить, і сестричку з братиками повмиває, і нагодує, і хату замете...

Уже найменшенького на «бакшу» носить меншенька, п'ятилітня, а білоголове вже з двору надзирає, щоб і до копанки не наближалися, і щоб на вулиці на когось не наїхало, і щоб корова (чужа, чужа корова!) не вдарила, а на Івасика кричить, віника в руках держачи:

— Ти куди ото до колодязя? Га? Ось я тебе!

Господиня! Як мама! У сім літ! Бо мама в наймах.

Вісім років білоголовій дівчинці... Настає — обов'язково настає — рок! — момент, коли стомлена, виснажена мати, причвалавши з панської чи куркульської роботи, дуже ніжно пригортає до себе свою білоголовеньку донечку, свою старшеньку, голубить її так ніжно-ніжно, та пестить, та плаче, плаче.

— Чого ви, матусю, плачете? — донечка білоголова питає.

— Важко мені, доню, татко на заробітках, вас у мене четверо... Чим вас, мої любі, дорогі мої, годувати? Ой донечко, донечко! Мабуть, і тобі треба піти до Бугаїв дітей глядіти!

— Ну, то й піду, матусю! Тільки не плачте!

Плаче мати до світанку, котяться сльози в білоголової дівчинки під рядном, щоб матуся не бачили! І тільки перед світом і само дівча незчулося, як запитало:

— А вони, мамо, не битимуть?

— Ні, дитинко, не битимуть! Я й прохатиму, я й молитиму, щоб не били!

А вдосвіта веде мати свою білоголову восьмилітню дівчинку до Бугаїв дітей глядіти.

— Ти ж слухайся, дитинко!

...Куркульська наймичка. З восьми років.

Дитиною, дівчиною, жінкою — найми... Від куркуля до пана, від пана до куркуля...

Іще добре, як бабою чи у своїх, чи в чужих за кусень хліба від досвіта до глупої ночі біля дітей та біля куделі, а то в покручених гіркою працею пальцях — ціпок, за худими, горем згорбленими плечима торба та нужденне попідвіконню:

— Дайте, Христа ради, що милость ваша!

І як епілог — отакусенька могилка край цвинтаря, на вітрі, біля канави, та з двох хмизинок на тій могилі отакісінький хрест!

Все!

Оце, коли хочете, біографія всіх таких, як Олена Семенівна Хобта [3] до Великої Жовтневої соціалістичної революції.

* * *

Жовтень... Революція... Заклики Леніна... Більшовицька партія... Радянська влада... Соціалістичне колгоспне господарство...

З-за столу президії наради передовиків підводиться старенька сімдесятилітня сивоголова, у біленькій хустині бабуся і простує до трибуни.

На грудях у бабусі ордени й медалі, на грудях у бабусі зірка Героя Соціалістичної Праці і значок депутата Верховної Ради.

Величезна ясно-сліпуча зала обгортає бабусю любов'ю сотень сердець і вітає її громорокотом оплесків.

— Слово має Олена Семенівна Хобта.

І починає маленька сивоголова бабуся говорити.

Слухають бабусю керівники партії і уряду, академіки, професори, старі досвідчені агрономи, директори величезних радгоспів, механізатори сільського господарства, уславлені колгоспні хлібороби. Герої й орденоносці, старі й молоді...

Всі прислухаються, що скаже бабуся.

— Товариші передовики, — сміливо починає старенька, — прибули ми сюди поділитися своїми думками, як же на цей рік високий урожай дати...

І вилітають з бабусиних вуст мудрі слова багаторічного досвіду, що їх мікрофони доносять у всі кутки великої зали.

Олена Семенівна повчає і про кукурудзу, і про цибулю, і про картоплю, як їх на піскуватих землях садити та що з ними робити, щоб давати нечувані врожаї.

— От що ми своєю ланкою робимо!..

Ми... ланкою... Не я, а ми...

— Узяла я, жінки, перед партією таке зобов'язання... Ну, як, жінки, гадаєте, — виконаємо?..

І знову — жінки... Гуртом... Колективом...

І всі чують, що в старенької бабусі, у ланкової, Героя Соціалістичної Праці Олени Семенівни Хобти, в її ланці запроваджено найпередовіші агронаукові поради, досліди.

І все це так просто, так спокійно, що, як заплющити очі, здається, ніби в садку, під розлогою грушею, старенька бабуся своїм улюбленим онукам чудесної казки розказує...

І так усе мудро...

Олена Семенівна говорить про глибину оранки, потім про подальші потрібні агрооперації і знову повертається до глибини оранки, — ось поки треба орати: Паша Ангеліна [4] мені казала! А через кілька часу вона знову повертається до того, як глибоко треба орати...

Недосвідчений промовець? Так, по-вашому?

А якраз і ні! Вона домагається, наполегливо, настирливо «розтлумачує» всім, що орати треба глибоко!

Вона вчить, бо сама в цьому пересвідчилася й переконалася... Вона свій досвід передає...

Бо Олена Семенівна Хобта хоче:

— Щоб усі ланки, щоб усі бригади, щоб усі колгоспи були високоврожайними!.. Урожай треба збирати зразу, гуртом, за день, за два, щоб зерно не осипалося, щоб не завдавати збитків державі, народові. І що для цього треба? Так звечора я й кажу своїй маленькій онучці: «Збирайся, дитинко, взавтра на жнива підемо! Всі підемо, а хати замкнемо!» — «А що ж я, бабусю, там робитиму? Я ж іще маленька!» — «Нічого, нічого! Колосочка підбереш, снопика піднесеш! Жнива, дитино моя, велика справа! Всім народом треба, щоб ураз, швиденько, щоб зерно не осипалося! А ми ж колектив, всі повинні працювати...»

Що це? Олена Семенівна Хобта за використання на сільськогосподарських роботах дитячої праці?

Не вгадали! Свою онуку вона на поле візьме, а якби вона побачила, що всі вивели на поле своїх малих онуків, ой, нагримала б:

— Куди ото ви їх на сонце та на спеку? Хай би собі в дитячому садку гралися!

Своя онука, може, колосочка підбере, може, снопика піднесе, може, метелика або перепеленятко вспіймає.

— Але в якого гевала хопить совісті всидіти у жнива вдома, коли: «Дивіться, стара Хобта і онуку на жнива вивела», — посміхається Олена Семенівна.

І знову до діла:

— А як ми влітку на жнивах повоювали! Ми! Наша ланка!

І дзюрчить словесний струмок про соціалістичне змагання ланки з ланкою, бригади з бригадою, колгоспу з колгоспом...

— І ми перемогли!

...І раптом:

— Велике, товариші, мені щастя випало. Я в Кремлі була!

І кожний, мавши щастя в Кремлі бути, з таким би, як і Олена Семенівна Хобта, захопленням про це розповів. Але Олена Семенівна не забуде (ніколи не забуде) про:

— Приїхали ми до Москви! Став поїзд, я подивилась у вікно та й питаю в Паші Ангеліної: «Пашо, питаю, чого стільки народу, якого то, питаю, міністра зустрічають?» А Паша й каже: «То вас, Олено Семенівно, так зустрічають!..»

Що це? Величання?

Не вгадали!

Знову:

— Люди добрі! Бідні та прості люди з усього світу! Дивіться! Де таке є?! Де?! В якій державі, на якій планеті прості люди у такій пошані?!

А потім захоплена розповідь про те, як вона в Кремлі була...

Та й тут, у розповіді про Кремль:

— Питають мене: «Олено Семенівно, чого ж ви не закусюєте?» А я й кажу: «Я й узавтра, й щодня пообідаю, а в Кремлі я не щодня буваю!..»

...Проста селянка... Українська колгоспниця... Стара сивоголова бабуся...

Їде українська сива бабуся за кордон, до країн народної демократії, їде, досвід свій передає, нового життя людей учить...

Скільки ж мудрості в її сивій, благородній голові!

. . . . . .

Олена Семенівна Хобта в Кремлі була! Щаслива!

Але найщасливіша старенька бабуся тим, що її керівники уряду бачили.

Колись, колись іще давно побачив її Володимир Ілліч Ленін...

І її, і мільйони таких, як вона...

Партія веде до щастя, до комунізму!
І вже на одній шостій земної кулі засяяло те щастя! Ось тому

Над широким Дніпром,
Над лужком-бережком
Зійшло, зійшло сонечко золоте [5].

Це пісня про Олену Семенівну Хобту, що лунає на широких просторах радянських...

Пісня про колишню панську та куркульську наймичку, що їй в старі, лихі часи доля судила б вічну тяжку в наймах працю, злидні, горьоване горе, жебри та безвісну могилку край убогого цвинтаря, біля канави, на вітрі, та дві хмизинки над могилою навхрест...

КОЛГОСПНИКИ З ВЕРХОВИНИ

Верховино, світку ти наш...

Хороша пісня, весела, як вітер на карпатських полонинах, грайлива, як Черемош, що сріблястим вужакою попід Карпатами звивається... А на Черемоші — дараби [6], а на дарабах — легіні, а біля легінів стрункіх чорнобриві Марічки-красуні, що тільки те й роблять, що водять попід смереками коло, танцюють «аркана», та все з коломийками, та все з коломийками...

Та з веселими коломийками, та з безтурботними коломийками...

У легінів у руках замашні топірці:

А я тее дівча люблю,
Що біле, як гуся,
Воно мене поцілує,
А я пригорнуся!

А в Марічок разкове намисто та чорні очі вогнисті, а в русих косах стрічки барвисті...

Ех, давай розвеселої:

Я сапала кукурудзу
Та й зняла фасольку.
Полюбила паночника,—
Купив парасольку!

Ох, як же ж весело! Сама тобі романтика! Самі танці, самі співи!

Ніколи було навіть тим дуже романтичним гуцулам їсти, бо все співали, танцювали та топірцями замашними розмахували...

Отак дехто уявляв колишню Гуцульщину, батьківщину «Тіней забутих предків»...[7]

А великий Каменяр Іван Франко прийшов та правдою-сокирою, загартованою в кузні його батька, великого майстра сокирячих справ — коваля, як розмахнеться та — г-е-ех!:

«Ото пан був! Фудульний пан, дай му боже царство! Нема нині таких. То, бувало, не приступай! Аби-с отак нічого не винен, аби-с по-добру до нього пішов, а станеш перед ним, то все тіло на тобі терпне! Душа в п'яти ховаєся, як миш у нору».

О! Бачите,— виходить, що красені-легені не тільки танцювали та топірцями замашними розмахували, а в них «у вільну від танців хвилину» перед «фудульним паном» і тіло все терпло, і душа в п'яти ховалася, як миша в нору.

А як тій душі не ховатися, коли всеньке життя і їх, і їхніх дітей у фудульного пана в руках було.

Ой, більше в бідного гуцула було панові боргів, як тих коломийок!

А за великим Каменярем хай про «романтичних» легінів скаже правдива пісня:

Та кувала зозуленька,
Та й он там на гілці,
Та що Василь за господар?
Де воли, де вівці?

А за піснею хай ще раз скаже великий борець і печальник за долю робочого люду Іван Франко в своєму «Гуцульському королеві», як жилося та «танцювалося» на зелених полонинах, під високими смереками, де лунали «трембітині тони»:

«...над нами висіло одно страшне і невідоме: устеріцький пан. То був направду наш король, наш найвищий судія, такий, що не питав ані суду, ані права, лише міг брати, в кайдани кувати, катувати та вбивати кожного, хто йому подобався. Сидів у тих Устеріках, як ведмідь у гаврі, і куди простягнув лапу, текла кров, а принаймні плили сльози»:

О! Виходить, що у веселих, дуже «романтичних» легінів текли від панської ласки кров і сльози...

А коли тече кров або принаймні сльози, тоді, мабуть, не до танців...

Нам так здається...

А тепер хай пісня розповість про те, як жилося-булося чорнобривим Марічкам теж у «вільну від співів веселих коломийок хвилину».

Отак жилося-булося:

Заплакала дівчинонька в перший понедівчик,
Єк здіймала з головочки хрещатий барвінчик.
Заплакала дівчинонька раненько в вівторок,
Єк стало їй у головці а годочок сорок.
Заплакала дівчинонька раненько в середу,
Єк вдарила лиха доля її в личко спереду,
Заплакала дівчинонька раненько у четвер,
Бо що ж буду та й робити бідненька я тепер?
Заплакала дівчинонька раненько в п'ятницю,
Не можу я викликати із коршми п'яницю,
Заплакала дівчинонька раненько в суботу,
Не можу я викликати біду на роботу.
Заплакала дівчинонька раненько в неділю,
Ой уже я, моя мамко, з бідов нич не вдію!

О! Виходить, що й Марічки не тільки коломийок співали, а й плакали...

Та як плакали!

У понеділок, у вівторок, у середу, у четвер, у п'ятницю, у суботу, у неділю....

Від понеділка — до понеділка! Сім день на тиждень! Усього тільки сім день на тиждень.

А коли дівчина плаче, тоді, мабуть, їй не до танців!

Нам так здається.

А тепер підсумуємо, як жилося-булося гуцулам-українцям за старих австро-угорських часів.

Але хай за нас це зробить свідок того життя великий український письменник Іван Франко:

«А гуцули, звичайно, забитий, загуканий нарід... Ані скарбових кльоців рубати, ані скарбових дараб гнати ми не перестали, але грошові данини зробилися чимраз тяжчі і життя тяжче і скрутніше — ой, ой, ой, яке скрутніше».

Писалося це в 1906—1907 роках.

Після цісарської Австро-Угорщини — панська Польща.

Про життя гуцулів за панської Польщі мальовничо розповідала учасниця республіканської наради передовиків сільського господарства, ланкова з Станіславщини [8] т. Сливинська.

— Слово має товаришка Сливинська! — голова наради каже.

Рвучко, чітко, аж ніби такт одбиваючи, до трибуни підходить в західноселянському жіночому строю літненька вже, невисока, чорнява жінка.

Коли, після звичайних привітань, Сливинська заявила, що вона з восьми років у наймах, Олена Семенівна Хобта, що сиділа за столом президії, не дуже здивувалася, а тільки головою кивнула:

— Знаємо! Чи колишня царська Росія, чи колишня цісарська Австро-Угорщина — для бідної жінки однаково: найми! Ані кордони, ані мова, ані назва держави — ніщо не врятує бідного! Найми! Праця на пана! Знаємо!

Говори, мовляв, сестро, далі!

І сестра говорить далі:

— З восьми до двайцяти і двох років у наймах. Працюю та й думаю собі: «А хто ж мене, сараку, заміж візьме?» Молодого не знайшлося, за старого віддалася. То сама гнула спину в куркулів та в панів, а як віддалася, вдвох почали спину гнути у куркулів та в панів.

Полегшало молодиці! Так оте «заміж» допомогло, як завжди дуже добре допомагає мертвому кадило.

Допрацювалося подружжя... Чоловік з тої праці помер, а жінка розібрала останнього хліва, щоб труну зробити та тіло похоронити.

Оце й увесь заробіток!

* * *

Радянська влада на Гуцульщині...

Ні в кого тепер не працює в наймах гуцулка радянська Сливинська, нема чого їй гнути ні перед ким спину.

Представниця молодого колгоспу, вона сміливо промовляє перед представниками партії, перед представниками влади, перед найзнатнішими, найдостойнішими людьми своєї Батьківщини Радянської!

Її ланка дає по сто вісім центнерів кукурудзи з гектара.

Забезпечена вона, забезпечені її краяни, бо вона газдиня, справжня газдиня, тобто господарка і своєї землі, і своєї долі.

І як вона широко-весело зо сміху розлягається,— а за нею і всенька зала,— розповідаючи:

— Перший трактор землю на наші лани приїхав орати! Вийшла я в поле, дивлюся, а біля трактора цілий натовп люду. Що таке? А люди за трактором ідуть, землю в жмені хапають та нюхають! Казано, що після трактора і земля, і хліб нафтою одгонитимуть! Виявилося, що ні земля, ні хліб нафтою після трактора не одгонять, а от куркулі та підкуркульники справді-таки трактором... проганяються... З народної, з колгоспної землі проганяються...

Радянська гуцулка — справжня газдиня своєї колись поневоленої землі, своєї країни.

Через те так дзвінко, так весело лунає її голос в залі столичного театру, через те вона так сміливо звертається до свого міністра сільського господарства:

— Машину, автомашину я прошу для нашого колгоспу! І щоб ту машину я в колгосп привезла!

Я... Бо я, член колективу, хочу щось таке для своїх людей ізробити, щоб пам'ятка про це була!

Люди забезпечені...

Та не тільки ж справа в кілограмах на трудодень, не тільки в паляницях та в салі!

Людина — я! Вільна! З усіма рівна!

Не «тінь забутих предків», а людина!

І предки мої не забуті!

Предки мої!

Федькович [9] — славен єсть!

Довбуш [10] —у піснях!

Не тінь я, а людина!

Віруй, Черемоше! Шуміть, смереки! Трембіто, грай!

Слухайте пани, агій на вашу голову!

КОРОП

І

Чудесний ліс. Мішаний. І дуби, великі-великі, в лісі ростуть, і ясенки, і берестки, і сосни. Найбільше дубів та сосон. У тиху погоду в лісі ані шелесне: тихо-тихо, тільки коли-не-коли флейтою іволга заграє, застукотить дятел, затівлікає щиглик...

І знову тихо.

Серед лісу ставок, очеретом з одного боку прикрашений...

І якось так воно вийшло, що з одного берега у ставок сосни заглядають, а з другого, протилежного,— дуби. Ліворуч над ставком — гребля, а праворуч — луки прослалися, з зеленими кущами, вербами, з густою-густою травою.

У тому ставку коропи живуть. Отакенні коропи!

— Ой та й здорові ж коропи отут у ставку живуть! Як ночви!

І як же хочеться впіймати оті «ночви»!

Та ще після того, як вам скажуть:

— Та що ви?! Та там як ухопить, як смикне, як поведе,— так і не думайте підсікати! Намагайтеся, щоб зірвався сам. Бо й гачка не буде, і ліски не буде, і вудлища не буде, і самі ви, як за дуба не вхопитеся, у ставку будете! Наші такі коропи! Не коропи, а жеребці! Вони в нас особливої породи — гібриди: мати дзеркальна, а батько — симентал.

Отож і хочеться впіймати отакого гібрида.

Голову колгоспу, що йому належить той чудесний ставок, ми знайшли на степу біля комбайна, що якраз домолочував великий лан озимої пшениці.

— Дозвольте, Іване Павловичу, коропця у вас упіймати,— сказав я безнадійно, бо знав, що нікого він і близько до ставка не допускав.

Іван Павлович посміхнувся та й каже:

— Ловіть, хлопці, ловіть! Бачу, що рибалки з вас бідові.

Рвонулись ми завзято до ставка. Дозволив-таки, бо настрій у нього чудесний: жнива закінчує завчасно, озима пшениця була як ліс, хлібоздачу уже виконано.

Навздогін голова нам кинув:

— Тільки дивіться, щоб коропець вас не вловив! Коропці в нас такі!..

— Та ми тільки так, щоб поборюкатися з коропом! — гукнули ми.

А беруть коропи на світанку. І особливо тоді, як перший ніжний промінь дубові крони прорізує і листя дубове золотить.

А як сонячний промінь дубове листя позолотить, тоді він із дубової гущавини вириває ться і на ставок падає,— тоді і ставок золотий, і очерет, і рогіз, і пісок на березі — все тоді золоте.

А промінь од води відскакує, летить на той берег ставка, а там сосни,— золотіють тоді сосни, і ясенки, і клени,— їх позолотивши, промінь летить далі, аж туди, туди, туди, що вже його й не видно. Тільки слід його залишається — веселий та грайливий...

А як у золотому ставку короп викинеться, так і короп тоді золотий...

А короп — як ночви. Золоті ночви.

Отакі діла над ставком сонце із своїми весело-грайливими променями виробляє.

Воно сходить ліворуч од вас, за дубами, і спеціально саме там сходить, щоб насамперед дуби позолотити...

Ох і хитрюще отам над ставком сонце!

Воно хоче, щоб усе, де воно промені свої кине,— щоб усе там грало, вилискувало, раділо, буяло...

Хоче — і робить!

Ох і хитрюще! Сонце хитрюще!

II

Ви коли-небудь переживали такий момент, коли вам на гачок клюнув короп? Переживали? Коли не переживали, обов'язково переживіть, а коли переживали, вам закортить

цей момент пережити ще. Уявіть собі таку картину: сидите ви над ставком рано-вранці ще й ранесенько. Благословляється на світ. Ліворуч од вас загорілося небо... То сонце підводиться... Про це вже писано, не будемо ще раз писати... В руках у вас вудочка. Ліска у вас кріпка, гачок у вас сталевий, загартований, міцний. На гачку — картопля, зварена якраз так, як любить короп: не м'яка й не тверда, а саме враз. Ви дивитесь на поплавок так, як навіть, коли були женихом, не дивилися в голубі великі-великі очі своєї коханої... З такою увагою, з таким бажанням, з таким чеканням. І раптом поплавок — сіп! А вас у серце — штрик! Ще раз — сіп! Ще раз — штрик! І ось ваш поплавок поїхав-поїхав-поїхав і зник під водою. Коли починає поплавок їхати-їхати-їхати, покотилося-покотилося-покотилося тоді у вас із-під серця щось холодне, покотилося-покотилося-покотилося кудись униз. І ви почуваєте, що оте холодне вдарило вам у п'яти. І вашим п'ятам холодно. Ви за вудку — р-р-раз! — підсікли. І почуваєте, що в руках у вас щось тріпоче! І бачите, що ліска ваша натяглася, як струна, а вудлище — дугою і тремтить! Єсть! Він, короп! Ведете його до берега... Вудлище з ліскою ходить по воді сюди, ходить туди... Ось короп уже біля берега. Ось виткнулася його голова, ось уже видно його спину. Він рветься, вигинається, б'є хвостом, скручується бубликом, вивертається... Але ви його не пускаєте, ведете... Ще крок — і він на березі... Серце у вас колотиться, дихаєте ви глибоко і прискорено. Ви вже бачите цього коропа або фаршированим, або маринованим, або просто смаженим, а з голови — юшку... Раптом — р-р-раз! Лясь! Ви — смик! — гачок порожній, а короп, на мить отетерілий, ще стоїть перед вами... Які хвилини!..

Взагалі коропа в даному разі у вас нема: зірвався.

Що робити?

Були такі випадки, що рибалка стрибав у воду, щоб ухопити коропа руками. Шубовсть! В одежі, в чоботях, з картоплею в торбинці, з цигарками і з путівкою в Гагри в кишені... Даремно! Короп на путівку навіть у Гагри не бере, не бере він і на картоплю в торбинці, а тільки коли та картопля на гачку.

Спокійніші рибалки в такий момент вигукують щось, залежно від темпераменту, і наживляють на гачок свіжу картоплю. Закидають знову і сердито сопуть.

Коли сусіда запитає (а сусіда ваш, передовик заводу «Ленінська кузня», пристрасний рибалка, що відпочиває в лісі, обов'язково запитає):

— Здоровий зірвався?

— Здоровий, аж чорний! — відповідають і знову сопуть.

Гірше, розуміється, коли попадається такий коропище, що з вашої ліски залишається тільки клаптик, а гачок ваш прикрашає коропову верхню губу...

В такому випадку на запитання сусіди, що трапилося, суворо відповідається:

— Порвало!

Не рекомендується, між іншим, вудивши коропа, залишати вудочку на березі неприв'язаною, а самому піти пройтись по лісу, бо частенько трапляються такі випадки, коли пастушки вам гукатимуть:

— Дядю, ваша вудка попливла! Потягло!

Тоді доводиться роздягатися і гасати по ставку, ловити вудку...

А короп у таких випадках майстер і з вас поглузувати: тільки-но ви до вудки, а він — смик! — і поплив... Потягло!

... Так скажіть, прошу вас, варт чи не варт вудити коропа, переживаючи отакі хвилюючі моменти?

Ми вже не говоримо про переживання, коли короп не зірвався, а його привезено додому, замариновано, чи зафаршировано, чи просто засмажено!

І ви закусюєте та й розповідаєте:

— От як потягло! Та я не з тих, щоб упустити...

. . . . . .

Ну, закусюйте собі на здоров'я!

ВСЕ ЖИТТЯ З ГОГОЛЕМ

I

Коли я вперше почув про Гоголя?

Ой, давно, давно, давно!

Ще й до школи я не ходив, як уперше дізнався, що в містечку Сорочинцях народився письменник Микола Васильович Гоголь, що писав книжки і написав «Сорочинський ярмарок».

Чому саме найбільше вразило мене, що Гоголь написав «Сорочинський ярмарок»? Не «Ревізора», не «Тараса Бульбу», а іменно «Сорочинський ярмарок»?

Ярмарок у нашому містечку був для нас, дітей, великим святом, бо батько давав нам на ярмарок по цілому п'ятаку, і — боже мій, боже мій! — скільки ж можна було на того п'ятака поласувати: і «Фіалки» під яткою випити, і «брусиків» купити, і канахветів барбарисових аж п'ять на копійку, і отого великого-великого канахвета, довгого,

круглого, що золотом обкручений, та ще й з обох кінців у його золоті китиці. А коники-пряники, рожеві з золотом, аж два на копійку! А цигани й коні! А каруселі! Ах, ярмарок — дитяча мрія!

І от у Сорочинцях народився письменник, що про ярмарок написав! Значить, і про «Фіалку», і про коні, і про циган, і про «брусики», і про канахвети, і про каруселі?

Який же це, мабуть, хороший письменник!

От би почитати! Хоч би скоріше до школи!

Батьки мої жили на невеличкому хуторі, біля великого містечка колишнього Зіньківського повіту на Полтавщині.

До Сорочинців од нас сорок п'ять кілометрів, до Полтави — сімдесят п'ять, до Диканьки — шістдесят.

Батько,— ми, діти, про це знали,— їздив і в Сорочинці, і в Полтаву.

У Сорочинцях жили якісь наші родичі, у Полтаву батька в різних справах посилала бариня, а про те, що на світі є Диканька, ми дізналися з етикетки на пивній пляшці, де по складах удвох із старшим братом з трудом прочитали: «Пиво Диканського заводу князя Кочубея, м. Диканька».

І тоді до матері:

— Мамо, що таке князь?

— Мало мені з вами клопоту, щоб я ще князями собі голову сушила! Побіжи подивись, чи гуси не в шкоді. Та носа втри, князю ти мій замурзаний!

Може, мені тоді було пять років, може, шість, а тільки пам'ятаю, одного літнього дня в хаті в нас почалася якась незвичайна тривога, батько щось потихеньку говорив матері, мати охкала, ахкала, хапалася за віника підмітати хату і запитувала батька:

— Та що ж вони хоч їдять? Чим ми їх пригощатимемо?

А батько спокійно відповідав:

— Те їстимуть, що й ми їмо!

Аж увечері вияснилася причина такої в нашій хаті тривоги.

За вечерею, коли вся сім'я була в зборі, батько сказав нам, дітям, а нас, батькових та материних дітей, сиділо за столом чималенько, вечеряли не з одної миски, а з цілих трьох:

— От що, дітки! Приїздять до нас у гості сорочинські дядько й дядина. Їдуть вони на богомілля ув Охтирський монастир, а по дорозі заїдуть до нас. Забажалося їм подивитися, як ми живемо. Хоч вони нам і не дуже близькі родичі, якісь там троюрідні, та, проте, родичі. І вам вони дядько й дядина. Вони багаті, у них у Сорочинцях цілі хороми, а дітей у них нема. Так-от, дітки, як

вони приїдуть, так ви в очі їм не лізьте, а як вітатимуться, поцілуйте ручки, відповідайте тільки тоді, як про щось вас питатимуть, а краще більше в садку та на вгороді гуляйте — тепер літо.

— А де вони спатимуть, тату?

— А спатимуть у хаті! А ви, дітки, в клуні, на сіні, тепер тепло!

Це вже добре — спати в клуні, на сіні, бо мати боялася нас, малих, самих залишати в клуні на ніч:

— Ще клуню підпалите!

Спали ми в клуні тільки тоді, коли мати або батько з нами залишалися, а це траплялося не часто.

«От якби довше дядько з дядиною гостювали в нас, щоб у клуні ночувати!» — мріялося нам, маленьким.

Мати причепурила хату, вимастила долівку, посипала її травою,— запашно в хаті та зелено.

...От приїхали й родичі. Приїхали не возом, а тарантасом, парою гладких, з великими черевами, вороних коней, а на козлах сивий дід з довгими вниз вусами, а в зубах у діда люлька-зіньківка.

Батько з матір'ю вийшли до тарантаса, уклонилися низенько родичам, і батько урочисто проказав:

— Милості просимо!

А ми, діти, з'юрмилися біля сіней, витріщивши на родичів здивовані оченята.

Підійшли родичі до нас:

— Драстуйте, дітки! Та скільки ж тут вас!

Ми їм хором, хоч і не дуже влад, одповіли:

— Драстуйте!

Уперше ми побачили своїх багатих (а ми були бідні) родичів.

Чудними вони нам здалися.

Дядько — маленький, худенький, з руденькою цапиною борідкою й колючими підстриженими вусиками. Оченята в його десь глибоко в очних ямках сидять і звідти швидко сюди-туди бігають. На голові в дядька картуз із лискучим козирком. Одягнений в якесь дивне вбрання: довгий-довгий піджак. Потім уже я дізнався, що то сюртук зветься. На ногах чоботи «бутилками», лискучі-лискучі — лаковані. А на жилетці — срібний ланцюжок, і на ньому великий срібний годинник.

А дядина! Із дядини можна було б викроїти не менш як штук три отаких її дядьків. Така вона висока, така вона огрядна, така вона пишна. А лице біле-біле, густі чорні великі брови ластівкою, і на щоках, як вона посміхнеться, великі ямки робляться. Як скинула вона з себе сірий від

пороху балахон, — на ній ми побачили шовкову блакитну сукню, довгу аж до п'ят, підперезану золотим, із якоюсь чудернацькою бляхою, поясом. А круг шиї мереживо спускається на плечі й на груди.

Увійшовши в хату, гості перехрестилися, посідали, і дядина дала матері якийсь пакунок:

— Це вам, сестрице!

А тоді підозвала нас, дітей, і кожному дала аж по три цукерки.

— Кажіть же спасибі,— наказала мати.

— Спасибі! Спасибі! — ми гуртом та за цукерки і в садок.

* * *

За кілька часу вийшов у садок дядько.

Він побачив мене, підійшов та й питає:

— У школу вже ходиш?

— Ні, я ще малий!

— А читати вже вмієш?

— Ні, ще не вмію! Літери вже розбираю, а ще сказати не вмію! От із Федьком, із старшим братом, потроху ми складаємо слова. Так Федько восени оце вже в школу піде, а я, може, аж на ген ту осінь!

— Ну, нічого, встигнеш іще навчитися читати! — каже дядько.

Дядько на перший погляд мені не сподобався, якийсь він здався мені колючий, неприємний, а виявилося потім, що до дітей він ставився прихильно і навіть ласкаво, хоч своїх дітей у них не було.

А може, саме через те він до чужих прихилявся, що не було своїх...

Отоді ж таки в садку дядько, гладивши мене по голові, й каже:

— А ти про Сорочинці чув?

— Чув! Та ви ж там живете!

— А про Гоголя чув?

— Про якого, дядю, Гоголя? Ні, не чув!

— От коли ти підеш у школу, навчишся читати, тоді узнаєш, що в Сорочинцях, де ми живемо, народився письменник Микола Васильович Гоголь, що написав «Сорочинський ярмарок». І народився він на нашій вулиці.

Я вже не пригадую, чи говорив він іще про щось, що написав М. В. Гоголь, але про «Сорочинський ярмарок» пам'ятаю добре.

Я вже говорив, чому саме.

І мені тоді здалося, що дядько гордий не з того, що був

на світі великий Гоголь, а з того, що він народився «у нас, у Сорочинцях», і не на якійсь іншій, а на «нашій вулиці»! От які ми!

А мені тоді, після дядькових слів, аж усередині запекло — так до школи захотілося, щоб навчитися читати, щоб скоріше про «Сорочинський ярмарок» прочитати.

Ой, давно, давно, давно це було!

А тепер, коли я дивлюсь на шість томів повної збірки творів Миколи Васильовича Гоголя, що стоять он у книжковій шафі у глинястій обгортці,— випливають дитячі роки, хутір на Полтавщині, сорочинські дядько з дядиною, ярмарок з ятками, циганами, кіньми, «Фіалкою», канахветами, батьківським п'ятаком, перша чутка про сорочинського письменника Гоголя, що «Сорочинський ярмарок» написав, і болюче бажання скоріше навчитися читати.

І дитяче:

— Написав про Сорочинський ярмарок! Ой, який же це, мабуть, хороший письменник!

Як бачите, іноді діти навіть в оцінці письменника не помиляються.

II

Батьки в мене були грамотні. Тобто вони вміли читати й писати. Бібліотеки вдома ніякої в нас не було. Із книжок, що були в нас у хаті, пригадую тільки дві: Євангелію у червоних палітурках і переплетений за якийсь прапраминулий рік журнал «Русский паломник» [1]. Де він узявся, той «Паломник», бог його відає. Не пригадую, щоб батько коли читав Євангелію, він тільки ретельно записував на останньому чистому аркушикові, коли хто з нас, дітей, народився:

«Павел род. 188... году, генваря...»

Коли він записав геть увесь той аркушик, довелося приклеїти ще один, не вміщалися новонароджені. Мати, пригадую, дуже часто вдавалася до «Русского паломника». Суботами, ввечері, обов'язково читався «Паломник».

Іншої якоїсь книжки, що її б читала мати, не пригадую.

Двадцять п'ять літ я пам'ятаю свою матір, і двадцять п'ять літ вона читала той самий «Русский паломник».

Очевидно, інтересна книжка.

Коли ми вже пішли в школу, навчилися читати, книжки ми брали в бібліотеці, що була в містечку при волосному правлінні.

Бібліотека, щоправда, була невеличка і на всю величезну волость одна; книжки були зачитані, підклеєні, поклеєні, переклеєні, та, проте, читати їх було можна.

Твори Гоголя в бібліотеці були.

І здійснилася моя мрія.

— Я прочитав «Сорочинський ярмарок».

Це була, мабуть, чи не найперша книжка, що я її самостійно прочитав.

Розуміється, я взяв збірку «Вечори на хуторі біля Диканьки», і як же я зрадів, коли одразу після передмови пасічника Рудого Панька[2] першим я побачив «Сорочинський ярмарок».

Трохи не так, як я собі уявляв, хоч там усе було те, що й на нашому ярмарку.

Тільки що в нас на ярмарку не було «червоної свитки».

А Солопіїв Черевиків, і Цибуль, і Хівр, і Парась, і Грицьків — повнісінький ярмарок.

І такі були, що й Солопіїв із Цибулею перепили б, і Хіврю б перелаяли...

Прочитано було й перечитано і «Вечір під Івана Купала», і «Майську ніч», і «Страшну помсту», і т. ін., і т. ін.

Із захопленням і з трепетом перечитано.

А вечорами ми, діти, бавилися в «червоної свитки», лякали всіх, бігали, хрюкали, аж поки було мати віником не намахає.

Коли ми, старші, попідростали, бабуся наша вже меншеньким казки розказувала, як свого часу й нам: про відьом, про лісовиків, про водяників, про домових.

Одного такого вечора я взяв книжку:

— Давайте, бабусю, я вам почитаю!

— Почитай!

Я почав читати «Зачароване місце».

Бабуся в страшних місцях хрестилася й проказувала:

— Свят, свят, свят!

— Бабусю, чого ви хреститесь? Такого не було! Це письменник вигадав!

— Якби не було, у книжках би не писали! — відповіла бабуся.

Бабуся ясно визначила Гоголя як великого реаліста.

— Якби не було, не писав би!

Всім життям своїм і всією своєю творчістю Гоголь довів.

— Якби не було, не писав би!

III

Так от з дитинства і до старості з Гоголем.

Чи мав вплив Гоголь на мою творчість?

Ну, а як ви гадаєте?

Хіба може письменник, кожний письменник, а тим паче такого жанру, як я, пройти повз творчість мого великого земляка, Миколи Васильовича Гоголя?

І читав, і вивчав, і кожного разу дивувався:

— Звідки бралося, з яких криниць, з яких джерел водограєм било чарівне гоголівське слово?

І Сорочинці на місці,— та ще які тепер Сорочинці! — і Диканька процвітає,— та ще яка тепер Диканька! — і в Миргороді вже давно калюжа висохла, і вже він не гоголівський Миргород, а чудесний радянський курорт,— а другого Гоголя нема!

Невже Микола Васильович увібрав у свій талантище увесь сміх, всі чари, всю красу, всі барви життя?

Ні! Ні! Ні!

Миколи Гоголі не щороку народжуються, зачекайте, настане день, коли з'являться чарівні радянські «Вечори».

Може, вони будуть не біля Диканьки, а біля Каховки, а як не біля Каховки, то біля Шевченківської МТС, а будуть!

Неодмінно будуть!

Слово великого Гоголя не тільки не вмре, а дасть чудесні паростки!

Дасть! Дасть! Дасть!

IV

До ювілейних торжеств з приводу століття з дня смерті Гоголя мені припала велика честь працювати над перекладами драматичних творів великого мого земляка на українську мову.

Я переклав «Ревизора», «Женитьбу», «Игроков», «Приложения к Ревизору» та «Театральный разъезд»...

І «Ревизор», і «Женитьба», і «Игроки» в перекладі на українську мову були, але літературознавці вважають, що переклади ті не зовсім задовільні, перекладачі ніби одійшли від автора, не зберегли в перекладах аромату гоголівського слова.

Першим переклав «Ревізора» і першим поставив його в українському театрі корифей українського театру Микола Карпович Садовський (Тобілевич) [3], один із славнозвісних трьох братів Тобілевичів (Карпенко-Карий, Садовський, Саксаганський[4]).

Сам Садовський грав городничого.

Грав він його знаменито.

Мені доводилося бачити «Ревізора» у театрі М. К. Садовського.

Хлестакова тоді грав (теж чудесно!) нині народний артист СРСР Іван Олександрович Мар'яненко [5].

Переказували, що знаменитий Давидов [6], тоді артист петербурзького імператорського Александрінського театру, один із найкращих городничих, приїздив до Києва дивитися, як грає городничого Садовський, і захоплювався його виконанням ролі А. А. Сквозник-Дмухановського.

Переклад Миколи Карповича Садовського справді-таки, як на теперішній час, подекуди застарів і потребує поновлення.

Інших перекладів мені не довелося читати.

Судити, розуміється, про свою роботу я не буду, скажу тільки, що ніколи я так не хвилювався, працюючи в літературі, як хвилювався я, перекладаючи твори Гоголя.

Зберегти красу, чарівність, аромат гоголівського слова — трудна це задача. Трудна і відповідальна...

Я сердечно вдячний поетові-академіку Максимові Тадейовичу Рильському за велику його допомогу мені в цій роботі...

Українській радянській літературі потрібні досконалі переклади творів М. В. Гоголя, і коли мені припала ця честь, то це не значить, що роботу виконано як слід і що до неї не слід ще і ще повернутися, щоб таки справді мати переклад, достойний незрівнянного оригіналу.

. . . . . .

Отак з дитинства і до похилих літ з великим земляком своїм, з Гоголем, у серці.

Хай буде йому довічно земля пухом!

ПРО ДМИТРА БІЛОУСА

I

Поет-сатирик Дмитро Білоус [1] належить до, мабуть, чи не наймолодшої плеяди наших українських радянських поетів-сатириків та гумористів.

Чи до плеяди, чи до когорти?

Та, мабуть, і до плеяди, і до когорти або до обох їх разом.

Чому саме до плеяди або до когорти?

А це тому, щоб не сказати по-нашому, по-простому: до загону!

Уперше заговорив Дмитро Білоус під час Великої Вітчизняної війни, 1943 року, заговорив на повний голос, і голос той дедалі кріпшає, мужніє, набирає сили й авторитету серед читачів.

І вже тепер, перелічуючи наших сатириків та гумористів чи оглядаючи нашу сатиричну й гумористичну літературу, не можна не згадати про Дмитра Білоуса, навпаки, якось аж дивно, як подумаєш, тобі робиться: як же це, мовляв, так, що наша література могла перебувати без «Осколочним», без «Будьмо здорові», без «Добрим людям на здоров'я, ворогам на безголов'я» або без «Веселих облич»?

Ото такі назви мають окремі книжки Дмитра Білоуса, що вийшли по наших видавництвах 1948 року.

Мало?

Дехто каже: мало!

Воно, розуміється, що більше, то краще, хоч з другого боку: «Краще менше, та краще!»

Не будемо ми поета батіжком підцьвохувати, не будемо ми його й за поетичні поли притримувати. Хай пише!

Років Білоусові Дмитрові значно менше, ніж декому, гемоглобіну в його крові 99,9 процента, папір тепер у нас виробляють кращий, як колись виробляли на фабриці князя Паскевича[2] у Гомелі, а ленінградські авторучки такі пішли, що куди тому Паркерові: сама пише,— встигай тільки по паперу її пересовувати та вільного від писання часу іноді думати.

Часу ще для Білоуса вистачить, ще багато — ми в це кріпко віримо! — він напише хороших віршів і видасть багато хороших книжок!

А Білоус сам прекрасно розуміє: самі вірші не пишуться, працювати все-таки треба!

І працювати наполегливо й сумлінно!

II

Розпочавши свою поетичну путь, Дмитро Білоус дуже хороших і дуже правильних «тичок» на тій путі понаставляв:

І коли поет шукає
Шлях між стріх і лопухів,
Він тоді не помічає
У житті нових шляхів.

(«Поміж стріх і лопухів...»)

А перед тим:

І коли поет воліє
Проїжджати на волах,
То читач наш червоніє
За кривий поетів шлях.

(Там же)

Отже, не між стріх, не між лопухів і не волами!

Нові творчі орієнтири! Нові, сучасні способи поетичного руху вперед...

А по стріхах, по лопухах, по волах (поетичних, розуміється!) — «Осколочним»!

Правильно!

Намітивши собі такий поетичний шлях, Дмитро Білоус пішов ним твердою й певною ходою, на манівці не збочуючи та пильно роздивляючись навкруги своїм гострим оком сатирика.

А око в Білоуса таки справді гостре, вміє підмічати все те, що вимагає уваги, і помічає він його навіть і тоді, коли воно хоче приховатися, залазить у щілинку, щоб звідтам шкодити нашому поступові вперед.

І слово в Білоуса знаходиться разюче, дошкульне, пекуче, так що «об'єктам» поетової уваги не можна сказати, щоб було спокійно та байдуже...

Гострого осикового кілка (так розділ у книзі «Осколочним» зветься: «Осиковий кіл») забив Дмитро Білоус у брудну могилу фашистів-гітлерівців та українсько-німецьких націоналістів.

Належне гітлерівцям:

Той наказ, що він накреслив,
Хлопці здійснили вночі:
Ворога в петлі піднесли
На належну височінь.

Належне псам — українсько-німецьким націоналістам:

Люди кажуть: — Ой, велике
Вам спасибі, ковпаки!
Гляньте: що не жовта пика,
То й блакитні синяки!

III

У творах на внутрішні теми Дмитро Білоус віддав належне так званому позитивному гумореві.

Колись, у «безконфліктну епоху», дехто галасував, що у нас, мовляв, все добре та гаразд, що негативного того

в нас як муха капнула, навіщо, мовляв, його показувати, воно нетипове,— катай, Матюшо [3], про хороше та миле.

Ми дотримувалися, та й тепер дотримуємося, тої думки, що поруч гострої сатири, яка випікає все лихе, все те, що заважає нам будувати прекрасне майбутнє, має право на життя і отой позитивний гумор, твори, де теплою, лагідною усмішкою, дотепним, але прихильним словом треба похвалити, підтримати, показати як приклад наших прекрасних радянських людей, передовиків, новаторів, ударників.

Основне завдання сатири, розуміється, викривати, картати і випікати. Це так.

Але одне одному не заважає.

З так званого позитивного гумору складається розділ «Добрим людям на здоров'я».

Чудесний вірш у цьому розділі — «Колісник» — про колісника діда Михайла, що його і таких, як він, «колгосп Калініна у люди вивів...»:

Шумить пшениця колосом
А жито аж гуде.
І раде сонце колесом
По небу вгору йде.
. . . . . .
Хоч там палій по світові
Пускає дим і чад,
Та колесо, брат, дідове
Не крутиться назад!

У розділі «В сім'ї не без виродка» поет пером сатирика викриває негативні явища в нашому житті.

Тут і «На словах — усе чудово», і «Актом ствердженo...», де, за тим актом, «в водоймі утопивсь гусак», і «Ілько-хвалько», отой самий, що:

Ну, Ілько наш і «цабе»!
В нього меж немає,—
Всі говорять — він себе
Тільки й величає.

Розділ цей — гострий і дотепний.

Дмитро Білоус — майстер на дружні шаржі, пародії та епіграми на своїх сучасників.

Чимало також він працює в галузі перекладів: з російської (байки І. А. Крилова [4], Дем'яна Бєдного [5], С. Михалкова [6]), з білоруської (Богушевич [7]), з латиської (Ян Райніс[8]), з азербайджанської (Сабір[9]), з осетинської (Коста Хетагуров[10]), з вірменської (Аветік Ісаакян [11])...

IV

Єсть у Дмитра Білоуса вірш з циклу позитивного гумору «Телятниця», присвячений Героєві Соціалістичної Праці Ользі Сердюк.

Так отой самий вірш, власне, не вірш, а корова, що про неї в тому вірші згадується, дуже підвела хоч і молодого, але дуже сердитого критика з газети «Молодь України» О. Лук'яненка [12].

Як підвела?

А так: узяла, гемонська, та й отелилася чотирма телятами.

А діло було так.

О. Лук'яненко написав, а «Молодь України» взяла та й надрукувала статтю про збірку віршів Д. Білоуса «Веселі обличчя», яка (стаття) зветься «На жаль, не весело».

Стаття та робить «могильний» висновок про творчість Дмитра Білоуса: «Та не всякі ще рядки та й на вірші схожі...»

Читаючи ту статтю, почуваєш, що кожний абзац ніби — тарарах голоблею, тарарах!

А взагалі, з тої статті виходить, що нема поета-сатирика Дмитра Білоуса! Нема — та й уже...

Так і вчувається, що, надрукувавши ту статтю, редакція хором заспівала:

Ой був та й нема,
Поїхав на річку,
Якби його чорти взяли,
Поставила б свічку!

А при чім тут, ви запитаєте, корова?

О. Лук'яненко картає Дмитра Білоуса: «Навряд чи вдало сказано «Корова отелилась телятами» (ясно, що не козенятами!)».

От бачите, як можна пересмикнути. У Білоуса чорним по білому написано: «Чотирма телятами».

Що це значить? Це значить, що трапилася надзвичайна подія, яка, натурально, викликала потік екскурсій до колгоспу! Та й не могла не викликати, бо народ у нас цікавий! Четверо телят!

— Поїдемо подивимось! Досвіду наберемось! Може ж, і в нас по четверо телят корови водитимуть?

А О. Лук'яненко, щоб підхихикнути — «Ясно, що не козенятами!», увів читача в оману. По-простому, набрехав.

Прочитавши це, можна Лук'яненкової рецензії далі й не читати, бо народна мудрість говорить: «Єдинажди збрехавши, хто тобі повірить?»

Дивує нас і спосіб виховання своїх поетів, що його (способу) добрала редакція «Молоді України»: голобля!

А Дмитро Білоус — комсомольський поет-сатирик, який почав працювати і працює здебільшого в комсомольській пресі, який і виріс, і росте далі із комсомольської преси.

Виходить: я тебе породив, я тебе і вб'ю!

Не треба вбивати: хай живе!

* * *

Такі-то діла!

Ну, нічого — буває! І це переживемо!

Дорогий Митя Білоусе! Хоч ви аж ніяким робом не Галушка, а я не Часник, та проте:

— Уперьод, Дмитре Білоусе! Тольки уперьод!

ПРО АНАТОЛІЯ КОСМАТЕНКА[1]

Цього літа, року, значить, нашого 1953-го, бригада радянських письменників подорожувала по західних областях України.

Письменники побували в Ровні, у Львові, Дрогобичі, Бориславі, Станіславі, у Чернівцях.

Заїздили письменники в райони, знайомилися з життям трудящого люду: робітників, колгоспників, інтелігенції.

Виступали, знайомили трудящих з розвитком радянської літератури, читали свої твори і т. д. і т. ін.

Наші доповідачі, знайомлячи аудиторію з письменниками, що були в складі бригади, говорили приблизно так (за точність доповідей я не ручусь, а зовсім навпаки!):

— Перед вами виступлять:

Дуже відомий і дуже популярний письменник...

Відомий і популярний...

Популярний і відомий...

Письменник, що понаписував і ще й понаписує...

І т. д.

І вже аж наприкінці говорилося:

— І молодий, дуже ще молодий (це голосно!), талановитий (це трішки тихше!) байкар Анатолій Космatенко! Ще він і не член Спілки радянських письменників, та вже на те закандзюбилося, ще вроді він і не письменник, а проте байкар. Взагалі, мовляв, послухайте, а там видно буде...

Анатолій Космatенко виходив на трибуну.

В залі тихішало.

Всі, видать, цікавилися:

— Що ж воно за такий за дуже молодий?

Ну, дівчатка, ті по своїй лінії: дивляться, таки справді молодий, і не лисий, а чубатий, і знову ж таки блондин, і на зріст поставний, одне слово,— прикидали самі собі дівчатка,— безперечно, талановитий.

Старіші й солідніші глядачі думали:

«Дивись, молодий, і не член, а байкар, і талановитий байкар! По-о-ослухаємо!»

І всі уважно слухали.

Анатолій Косматенко читав «Кіт і Киця». Коли він доходив до того місця, де

...молоденька Киця
Як глянула — і закохалася умить,—

дівчатка схилялися голівками одна до одної і якось таємниче посміхалися.

А як доходило до того:

Та згодом Кіт не став держатись хати,
Поїсть, попʼє, накрутить вус і йде гуляти,—

очі у декотрих дівчат сумнішали, у деяких сердитішали, і дехто з них стискав кулачки.

Не на Анатолія Косматенка, а на Кота.

Батьки й матері уважно слухали і думали, мабуть: а чи не накручує вуса часом їхній зятьок, що оце привела його до їхньої хати укохана донечка Людочка? Ох, треба придивитися! Щось він дуже вже тещу почав поважати!

Киця з Котом розлучилися. Кіт дітей покинув.

Анатолій Косматенко кінчав байку з притиском:

«Чого ж,— питаю,— не вжилися?»
І завели:
«Харак-те-рами, бачте, не зійшлися!»
Було коли!

Він ішов з трибуни, а в залі лунали рясні оплески.

Потім Анатолій Косматенко читав «В'юна», підлизу й підлабузника, що проліз на посаду наглядача за дном у ставку, замість дзеркального коропа. В'юн, розуміється, і забруднив, і замутив дно. Мораль:

Таких В'юнів, таку слизьку породу
Одразу слід виводити на чисту воду,—

дуже слухачам була до вподоби, і летіли на подяку байкареві знову гучні оплески.

Читав Анатолій Косматенко «Лисичку й Вовка», як побралися Лисичка з Вовком та поїхали автомашиною у ве-

сільну подорож, як зіпсувався в дорозі мотор і довелося Вовкові самому тягти машину. Вовк тягнув, тягнув, доки

Зітхнув,
Упав і витяг ноги.
А Лисичка тим часом, в машині сидівши,
М'ясця поїла, в дзеркальце гляділа
(Не постаріла?),
А там схилилася — й рожеві бачить сни.

Жінки й дівчатка, слухаючи байку, хмурнішали: «Що ж це, мовляв, байкар, такий молодий і такий симпатичний, і проти нас? Що ж ми всі — Лисички?»

Анатолій Косматенко — байкар справедливий. Він знає, що не всі жінки Лисички.

Хай не кивають тут вовки:
Мовляв, такі вони, лисиці!
Бо як уважно придивиться,
Буває, тягне Вовк, буває й навпаки.

Під ці слова жінки, бачимо, штовхають своїх чоловіків і кивають головами: «Ага!»

І такими вже оплесками нагороджують байкаря, що аж-аж-аж!

Читав іще Анатолій Косматенко... Та багато він щоразу читав, бо того вимагали слухачі.

Молодий, ще дуже, дуже молодий, не член, а байкар Анатолій Косматенко повоював аудиторію.

А ми, старики, раділи!

Не вірите?

Щоб я з оцього місця не встав — раділи!

* * *

Зібрав Анатолій Косматенко двадцять сім своїх байок, а видало їх видавництво «Молодь» з чудесними малюнками Віктора Григор'єва.

Я ніякий не спеціаліст розглядати роботи художників, зокрема малюнки Віктора Григор'єва, але коли я дивлюсь на його малюнки, чи то ілюстрації, чи то розв'язання окремих тем, приміром, у «Перці», я не можу відірвати очей,— вони дуже смішні, і мені весело... Ну, подивіться хоча б ілюстрацію до байки «В'юн», як на дні в ставку лежить догори ногами непритомна черепаха і її карасі водою одливають.

Ну, як тут не засміятися і не порадуватися за художника?!

Так от, видало, значить, байки Анатолія Косматенка видавництво «Молодь». І добре зробило, що видало.

Байки Косматенка грамотні, актуальні, написані доброю мовою.

Я мав приємну нагоду «перевірити» байки, їхній вплив і відгуки на них численних аудиторій, а це, між іншим, найкращий брус! Косматенкові байки сприймаються дуже прихильно і дуже тепло.

Я не маю наміру розбирати кожну байку окремо,— хай самі читачі і розбирають.

Я прочитав байки з приємністю і ще не раз читатиму.

Анатолій Косматенко, може, ще й не Крилов, але його прізвище теж на «ки» починається!

Так держать, Толю! А то й ще кріпше! На «кріпше» дані єсть!

P. S. Я ще ж формально не розібрав жодної байки. Ну, гаразд: розберемо. Візьмімо байку «Ліки». В цій байці рим — десять. Строф — дві. Знаків оклику — три. Знаків запитання — один. Літер «зи» — дві, літер — «ки»... Ану його! Рахуйте самі...

ОЛЕКСА ІВАНОВИЧ

Олексі Івановичу стукнуло було вже сімдесят шість років, як я з ним познайомився. Він — з давніх-давен мисливець. Полював і по перу, і на звіра.

По перу — це значить на птицю: на качку, бекаса, дупеля, горличку, перепела, куликів і т. д.

Колись він полював і диких гусей, і лебедів, розуміється, ранніми веснами та пізно восени, коли гуси та лебеді, перелітаючи з вирію на північ і з півночі у вирій, зупинялися на наших річках та на озерах.

Тепер Олекса Іванович уже диких гусей і лебедів не полює.

— Літа не ті! — говорить Олекса Іванович.— А колись...

На звіра — це значить: на зайця, на лисицю, на вовка.

Жив Олекса Іванович на селі, біля села було величезне озеро, навіть не одно, а два озера, поміж тими озерами був широченький вроді перешийок, і були поміж тими озерами добрі перельоти дикої качки. І якось так воно виходило, що вранці качки «тягли» з великого озера на менше, а ввечері — з малого на велике.

На перешийку копалися ямки, ямки ті замасковувалися

бур'яном, очеретом, кугою... Мисливці сідали в ті ямки і чекали, коли качки пролітатимуть над ямками.

Перешийок був чималенький, ямок таких можна було викопати на відстані одна від одної на сто приблизно метрів штук п'ять-сім.

Полювання на тих озерах було дуже до вподоби справжнім мисливцям-спортсменам. Вони стріляли качок тільки вльот — не так, як ті, що сиділи за очеретом біля плеса, чекаючи, коли спливуться докупи штук сто або тисяча, а тоді по сидячих: баб-бах! Таких «мисливців» по тих місцях не любили і прозивали «шкурниками» і «масовими убивцями».

— Ти вльот устрель! А сидячу й палкою можна встрелити!

Олекса Іванович, простий собі чолов'яга, мав благородне серце мисливця-спортсмена і ніколи по сидячих не стріляв.

Коли навіть іноді він підкрадеться, було, до озера до сидячих качок на постріл, він підводився, говорив: «А киша!» — і стріляв тільки летячих.

В Олекси Івановича була пара гончаків — Докучай і Бандит.

Гончаки були добре натаскані, ганяли добре, особливо Докучай, старий уже, дуже строгий пес, який, було, ніколи не покине звіра і ніколи не сколеться, тобто не загубить сліди. Голос у Докучая був низький, октавистий, по-мисливському — башур.

Бандит був молодший, паратіший (бистріший), але не такий досвідчений, як Докучай, голос у нього був із заливом, тонкий, заливчастий... Ліс, коли гнав звіра Бандит, був повний дзвону-передзвону...

І такий вони, Докучай та Бандит, дует у лісі давали, що слухав би й не переслухав.

І от одного вечора, коли ми повернулися з полювання по чорнотропу, Олекса Іванович заявив мені:

— Старий я вже! З гончаками мені вже важко! Забери в мене моїх Докучая та Бандита, ти молодий, вони тобі ще послужать.

— Як так забери? Таких собак — і забери?! — здивувався я.— Коли ви справді вирішили не полювати з гончаками,— купити собак я можу, а так... Що ви, Олексо Івановичу?!

Олекса Іванович махнув сердито рукою:

— Зроду собаками не торгував! Ніколи! Забери! Мені з ними важко, а в лихі руки віддавати не хочу!

Я забрав Докучая й Бандита.

Коли я виїздив з двору Олекси Івановича, він кудись пішов. Семенівна, дружина Олекси Івановича, прощаючись із собаками, кожного з них, і Докучая, і Бандита, обняла й поцілувала.

— Не обижайте їх,— звернулась вона до мене.— Хороші вони пси... Докучая на перших порах остерігайтеся: він із характером! Доки звикне!

— А де ж Олекса Іванович? — питаю я.

— У садок пішов, щоб не бачили, що він плаче...

Не за собаками пустив сльозу старенький Олекса Іванович,— він добре знав, що собаки будуть у добрих руках,— молодих літ старенькому було шкода.

Недарма останнім часом, лежачи під копицею або під стогом сіна, як було, полюючи, ночували на лузі, Олекса Іванович, дивлячись на небо голубе, на золоті зорі, старечим голосом заводив:

Запрягайте...
Та й поїдем доганяти
Літа молодії...

Залишився Олекса Іванович без гончаків.

— Полюватиму з Піркою... На дупеля, на перепела... А як підстрелю десь качку,— він і качку мені принесе.

Пірка (Пірат) — літній уже, не дуже чистої крові ірландський сетер. Шукати вмів і перепела, і дупеля, і бекаса, держав добре стойку і розумів Олексу Івановича не тільки з слова, а й з руху. Махне рукою Олекса Іванович — лягай, мовляв,— лягає. Махне — «Вперед!» — іде вперед. Слухняний був пес Пірка і лагідний.

Про те, щоб зовсім кинути полювання, Олексі Івановичу і на думку не спадало.

— Хоч на горличку, хоч на горобця... Аж поки вперед ногами з хати не виїду, рушниці не кину! — твердо заявив Олекса Іванович, коли Семенівна колись натякнула: «Та куди вже тобі з тою рушницею?.. Облишив би вже...»

Кріпко тоді розізлився Олекса Іванович на Семенівну.

* * *

Олекса Іванович — мисливець, можна сказати, з дитинства. Полював його дід, полював його батько. Діда свого Олекса Іванович уже не застав, а батькові було дуже багато мороки ховати від малого Олекси порох та пістони. Ховалася й рушниця, держав-бо її завжди батько зарядженою, бо в батька не централка була, а шомполка. Хоч рушниця часом була й незаряджена, батько знімав пістона, бо

добре знав, що найнебезпечніша вдома рушниця — незаряджена.

Було і з дідом, було й з батьком, що стріляла завжди рушниця або «незаряджена», або без пістона.

А ви думаєте, що з Олексою Івановичем такого не траплялося, коли йому минуло тринадцять літ?

Тоді вже батько не дуже ховався від Олекси з рушницею. Висіла вона на стіні, на гвіздку. Олекса взяв та й клацнув курком. Хоч пістона не було, а воно — бах-бах! Добре, що він держав рушницю цівкою вниз. Тільки й того, що в долівці отакенну яму вибило.

Батька й матері вдома не було.

А як повернулися батько з матір'ю, мати ахнула, а батько суворо запитав:

— Клацав?

— Клацав, тату.

— А я що говорив?

— Щоб я не займав рушниці.

— Спускай штани!

Нема де правди діти, «стріляв» батько череском Олексу, приказуючи: «Не клацай! Не клацай!» — аж поки мати не вихопила череска і не сказала: «Та годі вже тобі!»

Після того вже Олекса не клацав до того часу, поки сам батько якось у неділю сказав:

— Ну, ходім у садок, учись уже стріляти. Восени зі мною на качок підеш... Пора вже!..

Радості було,— і не говоріть!

А ви гадаєте, що Олекса Іванович не стріляв раніше, до того часу, коли вже сам батько вирішив учити його стріляти, готувати з нього мисливця?

Стріляв! Та ще й як стріляв.

Починалося, як і у всіх майбутніх мисливців, з бузинової пукалки.

Ні, не так: ще перед бузиновою пукалкою була сикавка з болиголова.

Вона, сикавка, хоч і не вогнепальна зброя, вона більше гідропульт, та, проте, й вона привчала до окоміру.

Набере було в сикавку маленький Олекса з калюжі біля колодязя чогось такого ріденького, що аж ніяк водою не можна назвати, і підкрадеться до кота, щоб його поцілити. Кіт дуже хитрющий, зразу — на яблуню, з яблуні — на стріху, із стріхи — на горище, і нема кота. Кота трудно було поцілити.

А от квочку легше. Квочка сиділа під припічком у хаті, дуже кріпко сиділа, не тікала. А клятуща квочка ж була! Тільки-но підійдеш чогось до припічка, зразу — рль-рль-

рль-рль... зарльорчить, пір'я настовбурчить та в литку тільки — цюк! Дзьобом — цюк! Боляче цюкалася клята квочка... От її з сикавки як цюкнеш! Ох, тоді лементу в хаті: квочка по хаті стрибає, квокче... Яйця під квочкою мокрі, з гнізда брудна рідина ллється... Весело!

А як ускочить на той лемент у хату мати, тоді вже сумно. Сикавка розлітається, вдаривши об Олексину нижню спину, до тієї спини приєднується такий мамин лящ, що одчиняються Олексиною головою хатні двері, в сінцях Олекса не затримується, а летить аж до повітки. Від повітки з криком: «Я більше не буду!» — через перелаз на вгород і в картоплиння. В картоплинні вже одсапка.

А з хати лунає:

— Я тобі, харцизяко, дам сикавки! Самого, ірода, на яйця під припічок посаджу! Щоб знав, як квочку з сикавки обливати!

Тремтить Олекса в картоплинні, у борозні лежачи. Тремтить і думає, схлипуючи: «Не всидю я під припічком на яйцях, їй-бо, не всидю! Утечу!»

Довго мати репетує, аж поки сіно під квочкою перемінить, яйця поперетирає.

А як угомониться,— це вже аж надвечір,— тоді гукає:

— Де ти там, сикавщику? Вилазь! Іди молока випий!

— А не будете, мамо?

— Ну, йди вже, йди! Та не займай ти мені квочки!

— Не буду, мамо, бігме, не буду!

Помирилися...

А вже після сикавки — бузинова пукалка.

Бузинова пукалка — зброя дуже популярна і дуже поширена серед майбутніх мисливців.

Жертвами цієї зброї здебільше бувають мухи, маленькі жабенята, маленькі курчатка і таке інше.

Муху можна встрелити з пукалки на смерть, жабеня й курчатко перелякати.

Пук! — а курчатко тільки стриб! — і озирається на всі боки: що таке з ним трапилося, що воно підстрибнуло? Квочка теж занепокоєна, нахиляє набік голову і пильно в небо одним оком вдивляється: чи не шуліка, бува?

Пукалка — зброя не дуже агресивна, але й вона іноді завдавала малому Олексі чимало неприємностей.

Якось до мами завітала дядина Оришка, мамина кума, з маленькою Мар'янкою на руках. Мар'янці було всього три місяці. Поклали Мар'янку на полу на подушці та й балакають собі мама з дядиною Оришкою.

Олекса підійшов до Мар'янки з пукалкою в руках, націлився добренько та в лоб Мар'янці тільки — пук!

Було лементу Мар'янчиного, було крику маминого й дядининого, був гарячий ляпас Олексі по нижній спині, а найболючіше було те, що полетіла пукалка в піч.

— Ох і пукалка ж була! Такої пукалки, як в Олекси, на цілому кутку не було! — згадував Олекса Іванович.— Як послиниш було клоччя та зробиш з того клоччя кульку,— тугу-тугу! — та як пукнеш було, так кулька та вище від берестка летить! Отака була пукалка! І от згоріла!

Та чого тільки не перетерпиш для того полювання!

Після пукалки діло пішло вже до справжньої вогнепальної зброї...

Батько збирався вже з шомполки переходити на централку і вже купив був п'ять штук мідних патронів дванадцятого калібру.

Про це Олекса розповів Одарчиному Ількові. Ілько відразу:

— А ти вкрадь одного патрона — пістолета зробимо!

— Довго ми вистругували ложу для пістолета, довго прикручували дротом патрона до ложі. Нарешті прикрутили.

Чималенько довелося крутитися біля батькової скриньки, де він ховав порох, патрони, пістони й інші мисливські приладдя. Нарешті порох є. І сірнички є! Набили патрон порохом і пішли аж у берег.

Олекса держав пістолета, а Ілько підпалив сірничком.

От бббахнуло! Ну й бахнуло! Аж виляски понад берегом пішли.

Батька не було вдома, а мати, коли Олекса прийшов додому, запитала:

— Хто воно ото в березі бахкав?

— То панич горобці стріляв! — відповів Олекса.

— Нічого ото їм, отим паничам, робити, так вони горобців полохають! А вже й не маленький! — кинула мати.

Стріляв Олекса з пістолета хоч не часто, проте стріляв: пороху трудно було дістати.

Одного разу з Ільком вони надумали, що не дуже їхній пістолет бабахкає, треба, щоб луна дужче пішла.

Пороху потроху назбирали.

Набили патрон добре, мало не півпатрона пороху насипали.

Пішли далеко від хати, аж під лісок, у лози.

Простяг Олекса руку з пістолетом, сам одвернувся:

— Підпалюй,— каже Ількові,— і сам падай!

Ілько чиркнув сірничка, ткнув ззаду патрона і сам зразу впав.

Ех і бббахнуло! Ех же ж і рвонуло! Розлетівся патрон

ці клаптики, і одним шматком так і зчесало ніготь на великім пальці в Олекси.

Не будемо розповідати, що було. Скажемо тільки, що було боляче, було сумно, було й соромно. Довелося до Олександра Петровича, до фельдшера, йти,— мати повела.

Страмив він уже, страмив Олексу, та ще й додав:

— А ще й мисливців син! Та й ще доброго мисливця! Ну, куди воно годиться!

Отакого було, доки на справжнього мисливця Олекса Іванович вийшов.

А полювалося добре! Було й птиці постреляно, було й звіра впольовано...

Та хіба ж жарти: шістдесят з гаком літ, як полює Олекса Іванович...

Були за цей час і гончаки, були й лягаві...

А тепер уже не те! Літа не ті! Та, проте, рушниці не кидає! То ні! Аж до останнього подиху!

* * *

Якось одного чудесного серпневого дня заманулося мені відвідати старенького Олексу Івановича,— давно вже я його не бачив.

Від невеличкої степової залізничної станції до Олекси Івановича п'ять кілометрів пройшов я пішки, межами. Копи навкруги, копи та ще копи. А де-не-де вже й скирти стоять, колгоспні скирти.

Прийшов я до Олекси Івановича. Зустрічає Семенівна.

— Здрастуйте! А де Олекса Іванович? — питаю.

— Поплентався з рушницею та з Піркою по перепілки! Нічого я з ним подіяти не можу. Хворів оце останній тиждень, кашляв, і гарячка була. Фельдшера кликала — банки ставив. А це трохи полегшало, сьогодні встав, поснідав і за рушницю: «Піду, каже, до просища, може, перепілку яку підстрелю! А хворобу з мене сонце випече та вітерець видме... А на печі — де та хвороба дінеться, так у мені й сидітиме. Піду!» — і пішов.

— А де просище у вас?

— Недалеко за селом, понад шляхом на Мандриківку. Проса ще не косили, а пшеницю понад просом комбайном викошено, і там, кажуть, сила перепелів.

— Ну, піду,— кажу,— пошукаю Івановича. Та, може, й сам перепілками побалуюсь.

Побачив я Олексу Івановича ще здалека.

«Дай,— думаю собі,— подивлюсь, як старий перепілки полює».

Підійшов, став за копицею, спостерігаю. Старий мене не бачить.

І смішна, і зворушлива картина постала перед моїми очима.

Сидить Олекса Іванович на снопі (понад просищем ще снопи не були складені в копи), а недалечко перед ним бігає, та, правду казавши, не бігає, а ходить Пірка. Ходить «човником», як і слід справжньому мисливському псові. Ішов, ішов Пірка, раптом став. Став, повернув голову до Олекси Івановича і дивиться. Олекса Іванович, бачу, підніс руку. Пірка ліг. Потихеньку встає Олекса Іванович і йде до Пірки. Підійшов, взяв рушницю напоготів, ступнув кроків три — зірвався перепел. Олекса Іванович вистрелив, перепел упав. Олекса Іванович сів на снопа. Пірка підвівся, пішов, не побіг, а пішов, знайшов забитого перепела, приніс і поклав перед Олексою Івановичем. Постояв трохи, поки Олекса Іванович махнув рукою: «Вперед!» Пірка пішов знову «човником»... Став... потім ліг... Підводиться знову Олекса Іванович... Так і полюють: доки знайде перепела Пірка, відпочиває Олекса Іванович, доки дійде до нього Олекса Іванович, відпочиває Пірка.

Довго я стояв, милувався з роботи двох стареньких друзів.

Коли Олекса Іванович «мазав», Пірка підводив голову і довго на нього дивився.

Олекса Іванович, закладаючи в централку патрони, говорив:

— Ну, не гнівайся, Пірка! Буває!

Підійшов я до Олекси Івановича, привітався.

— Як здоров'я?

— Вибрикуємо! Вдвох із Піркою вибрикуємо. Бачите, вже півдесятка з Піркою уходакали! — показуючи на торбинку, посміхнувся Олекса Іванович.

Все життя з рушницею! До останнього подиху! Благородна пристрасть благородної людини.

ДІЛОВ, ДІЛОВ...

Антон Іванович Рилло керував трестом «Синтетична коломазь» главку «Возосаниголоблячерезсідельниксупоня», а як для телеграм — «Возочерсуп».

За сумісництвом йому було доручено керувати ще й «Музпрокатом» — на тій, очевидно, підставі, що й піаніно, і роялі робляться з сухого дерева і добре горять.

Антон Іванович Рилло походив із Полтавщини. Предки його прозивалися просто собі Рило, і цілий куток на селі прозивався Рили — жили вони, як усі казали, на Рилах.

Антонові Івановичу, а особливо його дружині Пистині Федорівні, таке прізвище було просто огидне, отож Антон Іванович додав до нього ще одне «л» — і з Рила вийшло Рилло.

Прізвище стало милозвучнішим!

Родина Рилло дуже пильно оберігала своє модернізоване прізвище, і коли одного разу до Києва приїхав дід у других Антона Івановича і, подзвонивши в парадному, запитав: «Чи сюди я потрапив, чи не сюди? Антон Іванович Рило тут живуть? Вони мені вроді як онуком доводяться...» — Пистина Федорівна відхилила двері на ланцюжок, тигром подивилася на дідка й просичала:

— Ніякого Рила тут нема! Сам ти рило! — і грюкнула дверима.

— Переїхали, чи як? — запитав дід, але відповіді не почув, почухав потилицю і пішов на вокзал.

«Видать переїхали,— сам собі подумав.— Де я їх тепер шукатиму?» — та й поїхав додому.

...В Антона Івановича було двоє діток: старшенька Наталочка (Талочка) і молодший Юрко (Жора).

Старшеньку Наталочку вигляділа покійна бабуня, мати Антона Івановича. Дівчатко виросло слухняне, ввічливе і добре вчилося. А молодший Юрко ріс уже без бабуні, батькові й матері було не до сина, батько то спить, то на роботі, а матері, Пистині Федорівні, не вистачало часу на ательє — то замовляти, то приміряти,— Юрко гасав у дворі на самокаті, бив з рогатки пташок та котів, і коли Наталочка соромила його й закликала вчити уроки, він показував їй язика, кричав: «Мені мама нічого не каже, а ти мені не мама!»

Вчився Юрко погано. «Приїздив» додому або на трійках, або на двійках.

З цього приводу Пистина Федорівна говорила:

— Та він іще у нас маленький! Підросте — нажене!

Іноді Наталочка говорила про Юркові «успіхи» батькові. Антон Іванович, засипаючи після обіду, сонно бурмотів:

— Хай мама з цим розбирається! Чи ж мені є час? У мене і «Синтетична коломазь», і «Музпрокат»! Досить мені й так мороки!

Антонові Івановичу таки справді мороки було на роботі чимало. Особливо у вечірньо-нічні години.

Він ретельно сидів у своєму кабінеті до четвертої, до п'ятої, а іноді й до шостої години ранку, сидів, дивився на стелю і думав: «Чому й досі таким начальникам, як я, не дають «Побєд»?» Іноді він дзвонив і запитував секретарку:

— Пошти нема?

— Кілька листів є, Антоне Івановичу!

— Давайте!

Секретарка подавала пошту, Антон Іванович читав листи, думаючи про «Побєду». Листи були і по лінії «Коломазі», і по лінії «Музпрокату». І іноді якось воно так виходило, що на листі про видачу синтетичної коломазі з'являлася резолюція:

«Відпустити на 6 місяців фортепіано...»

А на прохання дати напрокат піаніно, він писав:

«Більше як дві тонни дати не можемо».

Та воно й не дивно: ділов, ділов!

Цілу ніч просидівши, і не таку резолюцію встругнути можна.

Сидів ночами Антон Іванович Рилло, бо сиділи ночами і в міністерстві (а раптом подзвонять?!), а раз сидів Антон Іванович ночами, то сиділи ночами і співробітники «Синтетичної коломазі», і співробітники «Музпрокату». (А раптом викличе?!)

На роботі Антону Івановичу хоч і сумно було, та не так, як співробітникам: окремий все-таки кабінет, можна й кросворда в «Огоньке» вгадувати, можна шахові задачі вирішувати...

А набридне це, можна нараду співробітників скликати.

* * *

І от урядове розпорядження: працювати всім установам від дев'ятої до вісімнадцятої години з обов'язковою перервою на обід.

Тепер є час і газету, і книгу почитати, є час у театрі побувати, є коли бути з дітьми, з родиною!

Ах, як чудесно!

Зрадів і Антон Іванович Рилло: є вільний час...

Перший день праці по-новому обідав він удома, після вісімнадцятої години.

Наталочка запитала його:

— Татку, ти спати? А що уночі робитимеш? Тепер же тобі не треба на ніч на роботу?

— Так. Не треба... А й справді, що ж я вночі робитиму?

Правильно, Талочко, ти говориш: тепер можна і вночі мені виспатись. Ну, давай, доню, поговоримо!

— Ой таточку, яка я рада!—підстрибнула Наталочка.— Давно, ой, як давно ми з тобою, таточку, не говорили!

— Все ніколи було, дочко. Все робота: і вдень робота, і вночі робота! Ну, як учишся, Тало? В який клас уже ти перейшла?

— Та схаменися, татку! Я вже на другім курсі університету! Хіба не пам'ятаєш: я ж тобі ще торік говорила, що десятирічку я закінчила з медаллю! Хіба забув?

— Так, так... Пригадую, пригадую... От тільки вже забулося, яка медаль... Так, так... Якось це все повз мене пройшло... Все діла, все діла... І вдень діла, і вночі діла... Так ти, значить, уже студентка? А скільки тобі років?

— Двадцять перший, тату!

— Дивись ти, як швидко час іде! І незчуєшся... Ну, а Жора як? Ще в дитячому садку?

— Ти жартуєш, тату! — засміялася Наталочка.— Жора залишився на другий рік у сьомому класі! І за поведінку у нього — четвірка... На Жору, тату, треба звернути увагу! Нехороший у нас Жора!

— Як на другий рік?! Як за поведінку—четвірка?! У сина Рилла четвірка за поведінку?! Син Рилла — і на другий рік?! Та я йому шкуру спущу! Поклич мені Жорку-мерзотника!

За кілька хвилин перед розлюченим батьком став Жора. Стрижений під «бокс», з цигаркою в роті, він нахабнувато дивився спідлоба.

— Ти Жора?! Ти — мій Жора?! — отетерів батько.

— А що, хіба не схожий? — прогугнявив Жора.

— Кинь цигарку, мерзотнику! Як ти з батьком розмовляєш? — затупотів ногами Антон Іванович.— Геть з моїх очей! Запорю!

— Три ха-ха! — зухвало посміхнувся Жора.— Ніж кричати та ногами тупотіти, папахен, краще на пиво б підкинув! А щодо «запорю»,— кинь, старик, свої домострої! Час уже на сучасного батька повертати! Адью!

Антон Іванович кинувся до Жори, але назустріч йому випурхнула Пистина Федорівна:

— Отак ти використовуєш вільний час?! Дивись — на дитину звіром накинувся! Краще б уже спав та працював, як раніше! Як без тебе вдома тихо було... Виросла донька, росте синочок!

— А куди росте синочок, ти бачиш?

— Це моя справа, куди він росте!

Антон Іванович махнув рукою і ліг спати.

Снилися йому якісь кошмари: у Жори ніби в роті аж три цигарки, Жора показує йому язика і цілиться на нього з рогатки! А потім ніби підходить до нього, підморгує й говорить: «Що, папахен, по сто грамів не колдирнем?»

Антон Іванович прокинувся мокрий од холодного поту:

— Тьху! Який кошмар! Це не те, що кросворди відгадувати! Треба щось робити! Тало! — покликав він дочку.— Ти не знаєш, у нас нема якоїсь книжки про виховання дітей?

— Пошукаю, тату,— відгукнулась Наталочка.

Антон Іванович замислився.

З другої кімнати почулося бренькання піаніно, і Жора фальшивим голосом затяг:

С этим что-то делать надо,
Надо что-то предпринять!

ДУМАЛО

Один голова колгоспу ходив собі та все думав, усе думав та ще думав.

— Про віщо ж так ото, Олександре, думаєш?— допитувалася дружина.

— Еге! Так я тобі й сказав! Не перебаранчай! Думаю,— значить, треба думати! У мене укрупнений колгосп — є про що думати!

І знову думав.

Дружина почала з другого боку заходити:

— Олександре! В тебе діти малі!

— Ну то що, що малі?! Не видумали ще такого, щоб діти одразу дорослими народжувалися! Тобі так хотілося б: сьогодні доньку народила, а взавтра вже й весільної:

Викотили, викотили бочку,
Виманили, виманили дочку.

Так тобі б хотілося? Вигодувати та виховати спочатку треба, а тоді вже й про заміжжя думати...

— Так я про це ж і кажу! Я ж про дітей і турбуюсь, а ти все думаєш!— гнівалася дружина.— Дірку в лобі продумаєш, а тоді що? Кубанкою затулятимеш?

— Ет, одчепись ти від мене, а то...— гримав голова колгоспу.

І знову думав.

Колгоспники хвилювалися:

— Як там Олександр Данилович?— дружину запитували.

— Думає!

— Та про віщо ж він так круто та довго думає?

— Не каже!

— Що ти будеш робити! Тут добрива треба на поле вивозити, а він усе думає, приступу до його нема! Таке буде, як і торік! Не вивезли добрива на буряки, ну й викопали тих буряків, як на десятичні дроби, нуль цілих трясцю десятих! Торік хоч не думав, а все обіцяв вивезти, все-таки якось легше було, а тепер думає... Хоч плач!

Нарешті одна ланкова, дуже бойова комсомолка, наважилася. Рішуче ввійшла до кабінету:

— Здорові були, Олександре Даниловичу!

— Здрастуй!

— Думаєте?

— Думаю!

— А добрива на буряки коли вивозити?

— Отож я й думаю!

— Що ж ви думаєте?

— Думаю, як би воно так видумати, щоб ті добрива на полі опинилися?

— Та що ж тут довго думати? Та занарядити підводи, машини, навантажити добрива, та на поле, та дружно, та з піснями! От і все!

— Е! Чого б дурна й плакала?! Так кожен може добрива на поле вивезти! Це — стара техніка! Треба тепер... за нове братися... От я й думаю, що б його таке ну хоч би з гранульованими добривами зробити, як би їх так чи яровизувати, чи гібридизувати, щоб у них лапки повиростали і вони в один день — диб! диб-диб!— і на буряковище. Кожна гранулка на ріллю прибігла б, в борозну лягла, ніженьки підібгала б, щоб не померзли, та й удобрювала б собі земельку. Оце — винахід! А ти мені — вантажити на підводи, на машини, вивозити... Фантазії у вас нема!

— Та в нас, Олександре Даниловичу, не тільки фантазії нема, у нас і цукру нема! Не удобрили торік буряків, от і п'ємо чай з прицмаком!

— Тож-бо то і є!— ствердив Данилович.— А виростуть лапки в гранульованого добрива, і чай буде солодший! О!

Ланкова довго дивилася на Олександра Даниловича, а потім і запитала:

— Ну, а далі що?

— А далі от що! То ми все мали справу з макроелементами в добривах, а тепер учені винайшли мікроелементи, такі, як мідь, марганець, цинк, бор, кобальт і т. д. Їх для удобрення землі треба значно менше. Отоді заживемо! Треба, приміром, міді додати як добрива, набрав у кишеню

мідних копійок, розкидав по копійці на ланку — і гуляй собі! А буряк росте! Чи бору треба піддати: узяв у торбинку борної кислоти і розкидай по чайній ложечці на чверть гектара! Отоді солодко житимемо!

Ланкова ще довше дивилася на Олександра Даниловича. Дивилася, дивилася та й каже:

— А може ж, воно не так буде з мікроелементами, як ви оце кажете?

Олександр Данилович розгнівався:

— Що ти мені торочиш? Що ти в цій справі розумієш? Я вже додумався! Ти гадаєш, що я ото ходжу та так собі думаю, без наслідків? Овва!

Почервоніла ланкова та й сказала з притиском:

— Коли вже вам, Олександре Даниловичу, так до вподоби думати, знаєте, про що я вам раджу думати?

— Ну?

— Думайте про те, як з мінеральними добривами, замість цукру, чай пити! І самі це випробуйте на практиці. У нас така думка, що на склянку чаю треба центнер суперфосфату. Бо ми бачимо, що з вашим думанням ми, як і торік, залишимося без цукру!

Вискочила ланкова з кабінету й дверима грюкнула.

Олександр Данилович довго дивився на двері і сказав:

— Іч яка!

Та й почав знову думати.

ТОВАРИШІ-ДРУЗІ

В одному районі по різних колгоспах та головували собі три товариші-друзі. Один товариш на прізвище був Обіцяйло, другий товариш на прізвище був Заливайло, а третій товариш на прізвище був Окозамилювайло.

Головують вони собі та й головують, та й доголовувалися вони аж до того часу, коли кінчився старий, 1953 рік і надходив новий, 1954 рік. Минулий, 1953 рік товариші-друзі і розпочали, і закінчили так, щоб на досягнутому не зупинятися. Ну, значить, на досягнутому вони не зупинялися та й надоїли від кожної фуражної корови літрів по 293 молока на рік, від свиноматки одержали по 0,43 (нуль цілих сорок три сотих) ділових поросят, на кожну курку-несучку позичили кожний по півдесятка яєць, щоб насмажити яєчні на зустріч Нового року.

Вівці в них на зиму кудись усі «покотилися», так що вони хотіли були настригти вовни з чабанів, то чабани сказали:

— Стрижіть із гирлиги.

Стригти вовну з гирлиги товариші-друзі не наважилися, бо гирлига, як її стрижуть, по-перше, сильно дуже пручається, по-друге — вона кріпко замашна. Плану здачі вовни державі вони не виконали, хотіли були замінити на куделю, кинулися до куделі, а воно всі кужелі на полиці, всі дівчата на вулиці.

Товариші-друзі не дуже засмутилися і на засіданнях правлінь колгоспів ухвалили:

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ

Слухали:	Ухвалили:
Про те, що всі кужелі на полиці, всі давчата на вулиці.	Нехай миші кужіль трублять, нехай хлопці дівчат люблять.

Із кобил у них ожеребився тільки жеребець, привів звіздочолу гніденьку кобилку. Звіздочола кобилка, народившись, запитала:

— Де це я?

— У колгоспі «Диво».

— А за голову хто?

— Товариш Окозамилювайло!

Звіздочола кобилка тихенько загігікала, засовала лівою задньою ніжкою й здохла. Зоотехнік сумно похитав головою та й каже:

— Шкода, що здохла! А була б еліта!

Окозамилювайло махнув рукою:

— А навіщо нам дві Улити? Такого первака, як гонить наша Улита, ніде все дно не знайдеш! Не сумуй!

Отак вони жили й працювали, товариші-друзі: Обіцяйло, Заливайло та Окозамилювайло.

* * *

Новий, 1954 рік вони вирішили зустріти разом.

Як уже було сказано, на яєчню було на кожну несучку позичено по півдесятка яєць, закололи 1,29 (0,43×3) ділових поросят, так що після цієї операції у них вийшло на сто га орної землі по чверть ратиці свинини, наварили холодцю з постанов про зариблення ставків. В Улити капав первак.

«А де ж хрону взяти?»— задумалися.

Думали-думали, а потім Обіцяйло та Окозамилювайло і кажуть Заливайлові:

— Запрягай-но, друже, жеребця та паняй до Федора Івановича Дубковецького! Як не запозичиш у нього досвіду, то позич хоч хрону!

Так і зробили! Новорічний стіл вийшов на славу!

— Не завадило б запросити на зустріч Нового року і районне керівництво!— вирішили.

Подзвонили до району. Грізний голос із району відповів:

— Побожеволіли?! Ніяких особистих знайомств! Тільки за ділові якості вас підтримуємо! Не розумієте, чи що?!

Сиділи за столом Обіцяйло, Заливайло та Окозамилювайло в оточенні найближчих своїх помічників. Сиділи, будькалися, плямкали...

«Чим у новому році артільне господарство порадуємо?»— думали.

Та й надумали. Обіцяйло пообіцяв винайти автопопруги для корів, щоб сама корова без сторонньої допомоги брала себе на попруги і взимку не падала.

Заливайло заливав про те, що він уже закінчив досліди з цукровими лопухами, що їх не треба ні сіяти, ні шарувати, ні проривати, вони самі собі ростуть, а ти тільки коси та на цукрозавод вози! Як казав Заливайло, він має вже проекта самохідних лопухів. Самі ростуть, самі й на цукрозавод своєю ходою транспортуються! Тоді тільки стій та батіжком поцьвохкуй!

Окозамилювайло придумав, що все робитиметься без мила, самим туманом. Дешевше і не так видно.

Всі кричали «ур-р-ра!», «слава!» та «будьмо!».

* * *

Зустріли Новий рік...

Надходили звітно-виборні збори. У районного керівництва запитували:

— Ну, як там ваші знамениті товариші-друзі Обіцяйло, Заливайло та Окозамилювайло?

— Нічого! Вони у нас думають!— відповідало районне керівництво.

— А ви що думаєте?

— Та й ми думаємо, що б його для них придумати, як на вороних їх на виборах промчать...

...Колгоспники нетерпляче чекали на звітно-виборні збори!

ОТАК І ПИШУ

І

Як ви пишете?

З такими запитаннями частенько звертаються слухачі до всіх письменників мало не на всіх літературних вечорах, де письменники читають прилюдно свої власні твори.

Звертаються з такими запитаннями вони й до мене.

Як я пишу?

Колись, замолоду, на такі запитання відповідалося жартома так:

— А так пишу: беру папір, беру олівця, сідаю собі та й пишу собі...

Така відповідь, видимо, не зовсім задовольняє або, певніше, зовсім не задовольняє запитувачів, бо запитання не припиняються, а навпаки, їх, отаких запитів, дедалі більшає; отже, зацікавлені хочуть, мабуть, щоб я про свою роботу розповів докладніше.

Давайте спробуємо.

Тільки зарані давайте умовимося, що в моїй оцій розповіді чи бесіді не буде ніякісіньких рецептів про те, як писати фейлетони, гуморески чи взагалі художні твори, бо я дотримуюсь тієї думки, що навряд чи можна когось навчити писати ті чи інші художні твори, а от навчитися такі твори писати можна.

Я розкажу вам, коли і як я почав писати гуморески та фейлетони, і, коли вдасться,— розкажу і як я їх пишу!

ІІ

Працювати в газетах я почав пізненько, тоді, як мені вже стукнуло тридцять з гаком літ.

Чому?

Я походжу із селян. Народився на Полтавщині. Батьки мої мали дуже багато дітей і дуже мало грошей. Було це ще за царського часу. Систематичної освіти батьки дати мені не мали змоги. Закінчив я сільську школу. А далі що? Про гімназію чи взагалі про якусь іншу середню освіту і мріяти годі. Що робити? Хазяйнувати вдома — ні на чім і ні над чим. А батьки, проте, силкувалися будь-що, а повиводити дітей «у люди». Десь батько дізнався, що він, як колишній солдат, мав право віддати сина на «казьонний кошт» у військово-фельдшерську школу, а таких шкіл на Україні тоді була тільки одна — в Києві.

Чому саме батьків привабила військово-фельдшерська

школа, а, приміром, не земська фельдшерська, яка була ближче, в Полтаві?

У Полтаві треба було найняти для учня квартиру і т. д., а в Києві все це було «казьонне», хоч за навчання потім треба було відслужити фельдшером у війську.

Закінчив я військово-фельдшерську школу. Працював фельдшером і далі вже вчився самотужки, щоб скласти екстерном іспит за гімназію «на атестат зрілості»...

Для цього мені довелося затратити мало не десять років. Виходить, що середню освіту я дістав уже тоді, коли мені підкочувалося під тридцять літ.

Виступаючи перед нашою радянською молоддю, я завжди говорю, що як їй, мовляв, тепер «дуже трудно»: у неї тепер і семилітки, і десятилітки, і технікуми, і університети, і інститути, і заочні вищі учбові заклади, і академії... Не знаєш, за що вхопитися...

Тепер тобі стукнуло двадцять три,— ти вже або інженер, або лікар, або педагог, або біолог, або геолог, або, або, або та ще раз або...

А нам було «значно легше»: закінчив дві, три, а найбільше чотири зими освіти, хапайся за батіжок і — «цабе, рябе, тр-р-р-р!». І то не на свої волі, а на куркульські або на поміщицькі!

Книжки читати я любив змалку, все думалося та гадалося, що то за люди такі є на світі, що вміють вірша скласти чи книжку написати, але про те, щоб самому щось таке скласти, про це не мріялося...

Фельдшерувати мені пощастило з одним дуже освіченим лікарем [1], який кохався в літературі, сам писав, чудесно знав українську мову, був знайомий з Лесею Українкою.

Ну, по службі ото іноді напишеш якогось там чи акта, чи щось інше, даєш йому на підпис, він читає...

Якось він мене запитав:

— А ви ніколи не пробували в газети писати?

— Ні, ніколи.

— А ви спробуйте!

Я спробував. Написав невеличкого дописа (не пам'ятаю вже про що!), поніс до редакції, де мого дописа і викинули в кошик.

Залишив я думку про працю в газеті.

Українською мовою я говорив з дитинства. Вчився в російській школі, бо, як ви знаєте, за царя українських шкіл на Україні не було зовсім.

Як ми, українські селянські діти, говорили й писали, закінчивши дві-три зими сільської школи або пройшовши солдатську царську муштру?

Хтось колись про нашу говірку сказав дуже дотепно: «Ни по-русски, ни по-малорусски, а так — мало по-русски!»

Лікар, з яким я працював, розкрив передо мною красу української мови і багато мені допоміг в її вивченні.

Книжки, розуміється, я читав і російські, і українські. І багато читав.

1919 року були спроби виступів моїх у газетах, але постійна праця в газетах почалася 1921 року в Харкові, в редакції газети «Вісті ВУЦВК».

III

Мову українську, вже й літературну, я, як на той час, знав пристойно.

Прийшов я в Харкові до редакції газети «Вісті ВУЦВК» та й кажу:

— Чи нема у вас якоїсь роботи?

— А що ви вмієте?

— Знаю українську мову!

— О! Нам такі люди потрібні!

Треба вам знати, що тоді знавців української мови було обмаль. Декотрі з тих, що знали, перепетлюрилися, молодь іще не попідростала...

За найкращого знавця української мови в редакції «Вістей», крім редактора, вважалася зав. інформвідділом (така була посада) Оксана Х.

До неї було мене й направлено.

«Іспита» я склав блискуче і того ж дня ввечері вже працював як перекладач.

Почалася моя газетярська робота.

Було це, я ж кажу, 1921 року! У квітні.

А тепер уже 1954 рік!

А газетярська моя робота як почалася, так і досі не припиняється.

І, як по секрету вам сказати, і досі я вважаю себе «в общем и целом» за газетяра.

Працюю, значить, я собі в редакції та й працюю. Перекладаю собі та й перекладаю.

Вдачі я змалку був не сказать, щоб дуже сумної, а зовсім навпаки: по молодості сміялося весело та розложисто.

Одного разу, перекладаючи закордонні телеграми, натрапив я на якийсь курйозний факт із закордонного життя. Забув уже я, який саме. Телеграмку я переклав, а потім сам собі подумав, а чому мені не поглузувати з цього факту. Взяв я та й написав щось таке на кшталт фейлетону, чи усмішки, чи гумореску.

До речі, мені і тоді, і тепер не дуже до вподоби французьке слово «фейлетон». Пишу я це слово через те, що так заведено по газетах та по журналах, а я сам для своїх речей вигадав назву — «усмішки», і це слово я люблю куди більше, ніж слово «фейлетон»...

Хоч «фейлетон» уже й завоював у нас повне право на життя, та, на мою думку, слово «усмішка» нашіше від «фейлетону».

...Так написав ото, значить, я усмішку про закордонний факт, приклав до перекладу телеграми і поклав на стіл Оксані Х. Сиджу й поглядаю на Оксану. А працювали всі ми, і начальство (заввідділом), і підлеглі, в одній кімнаті. Прочитала Оксана переклад, читає усмішку. Починає реготатися. Схопилася і, регочучи, кудись побігла. Прибігає і показує мені редакторову резолюцію: «Надрукувати в завтрашньому номері газети...»

«Бий тебе нечиста сила!» — думаю собі. А сам, розуміється ж, радий! Ще б пак!

— А як підпишемо фейлетона? — питає Оксана.

Я беру в неї свій «твір» і підписую: «Оксана».

Таким робом, перший мій фейлетон (коли можна його так назвати), надрукований у «Вістях», з'явився за підписом «Оксана».

Чому?

З цього видно, що серйозної ваги цьому фактові я не надавав і бути фейлетоністом чи взагалі письменником не гадав.

Праця в газеті мені полюбилася, кидати її я не збирався, а думав: хіба мало є працівників у газеті,— і не письменників, і не фейлетоністів, а прекрасних журналістів, без яких газета не може існувати?

«Працюватиму,— думав я собі,— а там видно буде, на що воно закандзюбиться...»

Працював я, треба вам сказати, залюбки, працював із захватом.

Зранку в редакцію приходив, вискакував на годинку на обід і перед світом другого дня приходив додому.

Життя минало в редакції.

Був я і за перекладача, і за редактора мови, і за зав. відділами, і за секретаря редакції, і за редактора журналу «Червоний перець», і за редактора літдодатків.

Не одноразово розуміється...

А то одночасово у «Вістях» я був за редактора мови й за фейлетоніста, а в «Селянській правді» за відповідального секретаря.

Попрацювалося,— нема де правди діти!

Разом із «Вістями» видавалася і газета «Селянська правда», яка перші часи шкутильгала, бо часто мінялися редактори.

Я в «Селянській правді» працював за секретаря.

Сидиш, було, в кімнаті, заходить товариш:

— Драстуйте! Я — ваш редактор!

— Дуже приємно!

Дивишся, за місяць-півтора вже це «дуже приємно» говориш іншому товаришеві.

Редакторами «Селянської правди» довший час були товариші, які, приїхавши до Харкова, чекали призначення на роботу.

— Попрацюйте в «Селянській правді», доки підберемо вам відповідну роботу!

Часто й густо редакторство в «Селянській правді»— то була робота за сумісництвом.

Газета виходила тричі на тиждень.

Отож і було, як правило:

— Ви робіть, а я забіжу перегляну!

— А передова?

— І передову напишіть!

— А про що?

— Пишіть про кооперацію!

— Та минулого разу писали про кооперацію!

— Нічого, нічого! Не пошкодить! Пишіть про кооперацію!

Обов'язково було редактор забіжить переглянути передову.

— Добре написано, дуже добре! Тільки кінця нема!

— Як нема?

— У кінці додайте: «А через те давайте хліб і коні для Червоної Армії!»

Писалася передова про міжнародне становище, про культосвітню на селі роботу, все 'дно кінець додавався обов'язково:

«А через те давайте хліб і коні для Червоної Армії».

— Та якось воно тут вроді...

— Нічого, нічого! Добра якась душа прочитає та, дивись, іще раз вивезе хліба на продпункт! Друковане слово, воно своє робить!

Був і такий редактор.

— Товаришу редактор! Коли буде передова?

— А газета хіба виходить? — запитує редактор.

— Не виходить, бо нема передової!

— А раз не виходить, так навіщо ж передова?

За дванадцять років безперервної технічної роботи в апараті редакційному було всього!

Проте з яким захопленням згадуються ці роки!

Стінних газет тоді в наших редакціях не було.

От я взяв та й написав усмішку «для внутрішнього вжитку» про справи редакційні. Про всілякі такі курйозні, більш-менш типові явища в редакційній нашій роботі, про чудернацькі вчинки різних редакційних співробітників-диваків (а де їх, скажіть, нема?!).

Сміху було, хоч лопатами вигортай!

Але це мене і згубило!

Уже редактори почали:

— Ви вмієте, та не хочете!

— От на таку тему треба фейлетона! Розумієте, треба!

— Та не вийде в мене!

— А ви спробуйте! Про редакційні справи ж вийшло! Напишіть!

Почав писати.

Іноді виходило, іноді не виходило...

Згодом почало частіше «виходити», ніж «не виходити».

Почалося частіше братися за Гоголя, за Щедріна і за Чехова...

Читав, думав: «Чому смішно? Звідки сміх?»

Діставав словники, збірники приказок... і т. д. і т. ін.

І прислухався. Прислухався і в трамваях, і на базарах, і по ярмарках, і по поїздах,— чому сміються, чого так весело?.. І записував.

Чому я про все це пишу?

Ми ж з вами бесідуємо про те, як я починав свою роботу в українській сатирико-гумористичній літературі. Я не можу вам сказати, чи всі так починають і чи взагалі так слід починати.

Я не маю сумніву в тому, що тепер, коли ми маємо інститути літератури, інститути та факультети журналістики, нашій молоді буде значно легше починати, ніж було нам.

Те, до чого доводилося доходити навпомацки, не маючи й отакусінького під собою теоретичного грунту, те для наших молодих товаришів буде висвітлене у вишах.

Буде основа, на якій уже вишиватимуться візерунки.

А ми — самі снували, самі й вишивали.

IV

— Розмови розмовами, а як же все-таки пишуться фейлетони? Як?

А давайте я вас запитаю:

— Чому один письменник пише романи, другий — вірші, третій — драми, комедії і т. д. і т. ін.?

Є, розуміється, письменники, що можуть і те, й те, й те, а втім, один із жанрів у нього виходить краще, ніж інший. Пише, приміром, чудесні ліричні пісні поет-сатирик наш Сергій Воскрекасенко, але в сатиричних своїх віршах він і сильніший, і плідніший.

Силу-силенну таких прикладів можна навести.

Я не кажу, що людина народжується з якимись там сатиричними чи гумористичними «гвинтиками» в голові, але кожна людина має до чогось певного більший потяг, більше покликання, ніж до іншого.

А коли в людини є потяг чи покликання, приміром, до сатири, до гумору, вона ними,— сатирою та гумором,— більше й цікавиться, більше вивчає класиків сатири та гумору, народну сатиру та гумор, стежить за новими явищами в сатиричній та гумористичній літературі, тим самим задовольняючи своє до них покликання, а разом з тим виховує, збагачує, розвиває власні зерна сатири та гумору. Кінець кінцем, сатира та гумор робляться справою її життя, її фахом, коли мова йде про літературу.

Розуміється, що все це розвивається не само по собі, а в загальному процесі розвитку нашої літератури і взагалі культурного нашого життя.

М. Є. Салтиков-Щедрін писав, як ви знаєте:

«Література знає такі людські дії, які мають у собі певну міру загадковості і щодо яких публіка ще не з'ясувала, порочні вони чи доброчесні. Філософи пишуть з метою пояснити ці дії, цілі трактати; романісти беруть їх за основу багатотомних творів; сатирики роблять ту саму справу, закликаючи на допомогу зброю сміху. Ця зброя дуже сильна, бо ніщо так не збентежує порок, як свідомість того, що його вже викрито і що з приводу нього вже залунав сміх»*.

— Ну, правильно,— ви своєї.— І потяг, і покликання до сатири та до гумору в нас єсть, і познайомилися ми з народною сатирою та з гумором, читали класиків, стежимо за новими явищами в сатиричній та гумористичній літературі і навіть, бажаючи працювати в літературі, закликали для цього на допомогу зброю сміху! Все зробили! А все ж таки — як писати фейлетони? Як писати гуморески?

Я можу вам розповісти, як, як мені відомо, пишуть чи писали інші письменники, з трудом можу розказати на окремих роботах-прикладах, як я їх сам писав, але як взагалі писати, не знаю і порадити нічого не можу!

---

* Н. Щедрин (М. Е. Салтыков). О литературе. М., Гослитиздат, 1952, стор. 591.

Ви гадаєте, що я не цікавився колись, не допитувався, як писати? Допитувався! Але, на жаль, ніхто нічого певного мені не сказав.

— Як ви пишете? — питав я.

— А так: пишу, та й уже!

Один із відомих письменників-сатириконців (був до революції в Петербурзі журнал «Сатирикон»[2]) писав, кажуть, так: сідає за стіл, перед ним чотири смуги паперу, на кожній лежить авторучка, він на одну тему пише чотири варіації гумореску і кожну варіацію окремою ручкою. Несе ці чотири варіації до редакції і читає редакторові. Редактор дуже часто запитував, кажуть, письменника:

— А п'ятої варіації у вас нема?

Я не думаю, щоб твір дуже вже залежав од авторучки та від паперу.

Колись до мене завітав був народний художник СРСР Анатолій Галактіонович Петрицький. Сиділи ми, гомоніли, курили. Анатолій Галактіонович одірвав од коробки з-під цигарок кришку, взяв напівспаленого сірничка, вмокнув сірничка в чорнило, сидить і дряпає, так собі — між іншим, сірничком по картону. А вийшов чудесний портрет.

Крім, отже, матеріалу, ще щось, очевидно, для художнього твору треба.

Якось улітку ми жили з одним нашим талановитим поетом в мальовничому селі на Полтавщині, над рікою над Сулою. Поет працював над перекладами з Пушкіна. А я милувався з нашого поета. Як поет працював? Він одразу, що називається, «з маху» з російської мови без єдиної помарочки «переписував» мовою українською цілі сторінки. Один варіант. Потім таким от способом — одразу другий варіант. Читається потім перший варіант, читається другий, з двох робиться один. Переклад готовий. Та який переклад! Можливо, що поет потім іще шліфував переклади, але того вже я не бачив, я розповідаю про те, чого був свідком сам.

Усі ж ви бачили рукописи великого Льва Толстого, читали про те, як він працював! Скільки він правив, скільки і ним самим, і для нього кожний твір було переписувано... А потім іще правка в коректурі, коректура коректури, коректура в гранках.

Від цього хіба твори Л. М. Толстого були менш художніми? Навпаки! І хіба така кропітка над творами робота принижує велич Толстого?

Якось я запитав сина нашого українського видатного новеліста:

— Коли не секрет, розкажіть, прошу вас, як працював наш батько?

— А чому,— відповідає син,— це секрет? Ніякий це не секрет! Щоранку з батькового кабінету вигортали купи подраного паперу.

Але ж дивувалися письменникові сучасники, дивуємося ми, цілий світ дивується, як можна одним словом передати психологічний стан людини, двома-трьома словами намалювати цілу картину, а на одній-двох сторінках дати соціальний стан цілого вимученого народу!

Кожний робить, в даному разі пише, як уміє!

V

Найважче і найнеприємніше писати про себе.

Я ще раз кажу, що не маю жодного наміру давати якісь певні рецепти, як писати, та їх, тих рецептів, і нема. Я спробую розповісти, приміром, чому і як я написав свою «Зенітку», бо із моїх творів її, мабуть, чи не найбільше знають.

«Зенітку» написано під час Великої Вітчизняної війни.

Мені хотілося в ті тяжкі, грізні часи написати щось дуже веселе, таке, щоб і моя робота спричинилася до того, щоб люди і на фронті, і в тилу таки по-справжньому засміялися, та не засміялися, а просто-таки зареготалися.

Одночасно щоб моя гумореска відігравала й певну, сказать би, мобілізаційну, підбадьорювальну роль.

Героями «Зенітки» я вибрав двох дідів: діда Свирида та його кума.

Чому я вибрав дідів?

Щоб показати, що з ворогом воював увесь наш народ, що мав силу держати в руках як не гвинтівку, то бодай вила. Я зробив старого діда партизаном (а хіба таких не було?), а в партизанах навіть кволі діди не сиділи без діла, а хоч обід хлопцям варили та коні пасли.

Чому я навів приклад війни діда Свирида з його бабою Лукеркою? Це — смішно, але в мене була ще й та думка, що, мовляв, не задавайтеся, фашисти, своєю технікою, своєю військовою наукою,— хоч які ви дуже такі муштровані, дуже такі сильні, дуже такі на військовій справі практиковані,— наші діди битимуть вас, маючи в руках не вдосконалені зенітки, а звичайнісінькі вила-трійчата.

Дідів, що попадали з кислиці, я прозвав льотчиками.

Такі контрасти: зенітка й вила, ціла військова муштра з одного боку і баба Лукерка з другого, таран і спідниця і т. д. Та ще коли старі діди по-своєму вживають у розмо-

вах військових термінів (а хіба не поприщеплювалися такі терміни до нашої мови за час війни?!),— от і вийшло, кажуть, дуже смішно.

«Зенітку» свою я вигадав. Живого діда Свирида, того, що діє в «Зенітці», на світі не було. Але я певний, що подібні діди були, бо, якби їх не було, я б погрішив проти художньої правди і читач обов'язково десь, колись, — не тепер, так у четвер,— запротестував би... Читача не обдуриш! За десять років життя «Зенітки» я протесту жодного не чув.

Я розповів про те, чому я написав «Зенітку».

Як я її написав?

Це вже справа складніша. Із «Зеніткою» я «мучився» довгенько. Було багато сумнівів, чимало побоювань! А чи не образяться наші солдати, наші офіцери, що я їхню титанічну, героїчну, смертельну на війні боротьбу порівнюю з «війною» діда Свирида та баби Лукерки? Хоч я мав на увазі фашистську армію, а раптом комусь спаде на думку, що я — аж подумати страшно! — недооцінюю труднощів боротьби.

Чи не образяться наші безстрашні соколи-льотчики, що найсмертельнішу в їхніх руках зброю — таран — я зводжу до тарана дідом бабиної спідниці?

Ще тільки готуючись писати, я радився з деякими товаришами та з першими моїми читачами: чи не може таке трапитися?..

А хто напевно міг сказати, трапиться чи не трапиться?

Вирішив писати!

Сам собі подумав: вся справа в тоні, в підході, в певних межах.

Узяв та й написав.

Технічно як я її написав, питаєте?

Я її не написав, а розказав. Було це в Рязанській області, де моя родина жила в евакуації. Я приїхав до неї. В хаті було холодненько, був лютий. Уночі не спалося, а більше хукалося. Хукав я, хукав, ніякого тепла не нахукав. Хукнеш, а воно пара клубками вихукується. Розбудив я дружину:

— Ти не змерзла?

— Змерзла!

— Слухай, я тобі щось розкажу.

— Перед світом? Може, це тобі з холоду?

— Слухай, може, тепліше буде.

І почав: «Сидить дід Свирид на колодках, сидить і стружить верболозину...» І так до кінця.

Дружина почала сміятися. Потеплішало.

А вранці встав, нагрів біля чайника пальці, попрохав у газяйчиної доньки-школярки чотири аркушики з учнівського зошита паперу «в кліточку», взяв олівця, бо чорнило замерзло, сів та й записав «Зенітку».

Так народилася «Зенітка»...

«Зенітка» — це гумореска, написана не на фактичному матеріалі, це, сказати б, чистісінький авторський витвір, домисел.

Давайте спробуємо поговорити про фейлетон, чи усмішку як про наслідок певного життєвого явища, факту. Єсть у мене усмішка (чи хай буде фейлетон), що зветься: «У ніч під Новий рік». Матеріалом для цієї усмішки прислужився той життєвий факт, що по багатьох наших колгоспах голови колгоспів, щоб повлаштовувати на легесеньку роботу своїх родичів, кумів, сватів і т. д.,— призначають їх сторожами.

В одному колгоспі було виявлено по штату цілих вісімнадцять сторожів. Явище, розуміється, ненормальне, яке межує із злочином. Треба було висміяти це явище, звернути на нього громадську увагу, винести його на людське посміховисько і, таким чином,— припинити.

Як я підійшов до цього матеріалу, до цього факту?

Я собі уявив, що коли в колгоспі вісімнадцять сторожів і всі вони родичі чи приятелі,— ясно, що не всі вони діди, що це здорові, працездатні люди, які ховаються від роботи і мають за це ще й неабиякі трудодні.

Це була, так би мовити, вихідна точка, та грубка, від якої я почав «танцювати»...

Що може робити здорова, неспрацьована, молода людина вночі, коли вона сторож, а тому сторожеві тільки й діла, що в калатало калатати?

От я й почав їм роботу знаходити, на папері, звісно: вони в мене і в підкидного грають, і борються, і на фермі симентальського бугая піднімають. Дійшло до того, що комсомолка Оленка на правлінні почала вимагати, щоб сторожам футбольного м'яча купили — хай, мовляв, не гуляють, а тренуються та Кубок СРСР для колгоспу виграють.

А остаточно я скомпрометував сторожів тим, що одного з них в ніч під Новий рік щось украло.

Люди читали, сміялися, а дехто, напевно, й чухався.

А якби я взяв та й написав: «У такім-то колгоспі вісімнадцять сторожів. Розженіть їх!»

Це була б не література. Справа літератури — своїми засобами звернути увагу на певне явище, висвітлити його, а для «вжиття заходів» у нас є інші відповідні установи.

Якось, бувши в одному районі, я звернув увагу, що клу-

би по селах здебільша позамикувано. Висять на клубних дверях величезні колодки-замки.

Я не допитувався, чому позамикали ті клуби,— для мене було ясно, що на культосвітню роботу в тому районі увага невелика.

Написав я фейлетона «Про замки та інші речі».

Району я не називав, не називав і певного клубу, але вийшло, що я «попав у точку»: чимало було листів-одгуків на цей фейлетон, де писалося: от, мовляв, добре, що написали про замки на клубах: у нас уже нема замка, клуб працює і т. д. і т. і ін.

Чому я із «смішного» саме боку підходжу до життєвих явищ?

Бо я намагаюся бути сатириком, а сатирики, як говорив М. Є. Салтиков, «закликають на допомогу зброю сміху»...

Коли б я був романістом і цей факт мене б зацікавив, я б поклав його, може, за основу багатотомного роману.

Поет написав би, може, баладу, може, поему, може, пісню...

А моя зброя — сміх! Я глузую, кепкую, а частенько просто собі усміхаюсь.

М. В. Гоголь сказав: «Сміху боїться навіть той, хто вже нічого не боїться».

VI

Де береться матеріал для сатирично-гумористичних творів?

Радянські письменники, сатирики та гумористи, здебільша гуртуються біля сатиричних та гумористичних журналів — «Перця», «Крокодила» та інших, що видаються по братніх радянських республіках. Працюють вони по редакціях газет та журналів. Редакційна пошта завжди дає такого матеріалу скільки завгодно.

Але, розуміється, найкраще бачити життя на власні очі, вивчати його, бути серед народу, отож найкориснішими завжди бувають поїздки в колгоспи, радгоспи, на фабрики, заводи, шахти і т. д. і т. ін. Сатирикам та гумористам це ще потрібніше, ніж комусь іншому.

Письменникова зброя — мова, слово. Веселу гумореску, фейлетона, гостру сатиру не можна написати спокійною, холодною хай навіть і найлітературнішою мовою.

У сатирика та гумориста мова має бути жива, гостра, дотепна, наближена до мови, якою розмовляє народ.

Отож і доводиться прислухатися, записувати, знайомитися з фольклорними матеріалами і т. д. і т. ін.

Це для нас і необхідне, і обов'язкове, без цього веселої усмішки не напишеш.

Мені довелося повоюватися зброєю сміху з ворогами радянського народу, панськими лакузами, продажними українсько-німецькими націоналістами.

Вся ця наволоч після війни кублилася по всіляких схронах у західних областях Радянської України. Все це вихованці всіляких гестапо та інших гадючих гнізд із своєю розбійницькою специфікою, жаргоном, побутом, вчинками і т. д.

Розуміється, що, сидівши в Києві, не вивчивши цього всього матеріалу на місці, мені трудно було б щось про них уїдливе написати. Треба, значить, було їздити в західні області, знайомитися з обстановкою каїнової роботи ворогів, говорити з місцевими людьми, що докладніше знали роботу цих запроданців, доводилося говорити і з самими «героями» темної ночі та густої хащі.

Наслідком тільки цього й могла вийти моя книжечка «Самостійна дірка».

Не було б моїх «Ленінград і ленінградці», якби я не побував у Ленінграді, наслідком поїздки в Запоріжжя з'явилися мої «Запорожці»; всі мої «мисливські усмішки»— результат багатолітніх мандрівок з рушницею...

Треба вам сказати, що і в «мисливських усмішках» нічого вигаданого нема: це все власні спостереження, все це було побачено, почуто, пережито.

Розуміється, все оброблено з мого погляду.

В кабінеті наш брат багато не висидить.

VII

Ми, на превеликий жаль, дуже бідні ще на теоретичні роботи в галузі сатирико-гумористичної літератури. Та появиться ж колись і теорія.

Що ж іще вам сказати?

Знайте найголовніше: «Не святі горшки ліплять!»

Захочете навчитися писати фейлетони, навчитеся, бо, ще раз підкреслюю, навчитися можна!

А нам, що вже чимало літ працюємо на ниві сатирично-гумористичної літератури, чекаючи молодої, гарячої, дотепної, веселої зміни, залишається тільки одне: учитися, учитися та ще раз учитися!

Чекаємо до наших лав: будемо вчитися разом!

НЕЩАСНЕ КОХАННЯ

Іван Федорович Мороз і Віра Іванівна Сніжко разом закінчили сільськогосподарський інститут, і тепер Іван Федорович Мороз — агроном, а Віра Іванівна — зоотехнік.

Отут якраз добре було б написати, які у Віри Іванівни коси, які очі, яка в неї чудесна душа, а в Івана Федоровича — густе та красиве волосся,— воно кучерявиться! — і який він, Іван Федорович, стрункий, широкоплечий, та сильний, та мужній, і як вони вдвох співають, і як, одне слово, Ваня любить Віру, а Віра — Ваню,— таку можна було б симфонію написати, та не можна їх затримувати, їм треба до МТС[1] їхати, бо колгоспи чекають на спеціалістів.

Хай про симфонію іншим разом, а тепер обмежимося тільки тим, що вони, одержавши дипломи, поїхали зразу до загсу, записалися, кріпко поцілувалися (вони, між іншим, і до цього цілувалися) і почали пакувати чемодани...

Спакувалися, ще раз поцілувалися й поїхали на вокзал.

На другий день опівдні вони вже були на станції, звідки до МТС — п'ятнадцять кілометрів.

На станції до них підійшов дідок у сіряку, з батіжком (не сіряк з батіжком, а дідок), та й запитав:

— Ви часом не до МТС? Драстуйте!

— Драстуйте, діду! — відповіли Іван Федорович і Віра Іванівна.— Так, ми до МТС!

— Так швидше сідайте, бо вона не стоїть!

— Хто не стоїть, діду?

— Кобила! Вона в нас норовиста.

Іван Федорович і Віра Іванівна швиденько підхопили чемодани і до воза.

Посідали на воза, дід цьвохнув батіжком:

— Но!

Поїхали.

— Так хто ж ви такі будете? — питає дід.

— Я — агроном,— одповів Іван Федорович.

— А я — зоотехнік,— додала Віра Іванівна.

— Так мені й казано! Поїдеш, казано, та забереш на станції спеціалістів: агронома й зоотехніка. Значить, угадав. Но, ти, мадама! — цьвохнув батіжком дід.— Да... Завертілось у нас тепер! Ох і закрутилось! У кожному колгоспі, казано, буде і агроном, і зоотехнік, і ветеринар... Культурно, казано, хазяйнуватимемо! По науці... Тільки я вам скажу: не знаю, як вам, агрономові, в нас буде, а от вам — зоотехнікові — труднувато в нас буде... Да...

— А чому труднувато, діду? — спалахнула Віра Іванівна.

— А тому труднувато, що ви вроді як женщина, а бугай у нас дуже строгий. Диявол, а не бугай!

Віра Іванівна голосно засміялася.

— А ви не смійтеся! Він, ірод, як зірвався ото в неділю з цепу, а я якраз ішов до Пилипа до Канупера,— кумом він мені доводиться, він у суботу кабана заколов,— так бугай, ірод, як вискочив із корівника, як зареве, а потім мене вздрів — і на мене. Біжить, хвіст бубликом, реве. Ну, думаю, ні печалі мені, ні воздиханія... Гульк, а біля Олениної хати драбина стоїть,— Олена в суботу бовдура мазала,— я по драбині на хату... Він прискочив та по драбині лобом — хрясь! А я вже за бовдура держусь... Перебив, ірод, драбину, стоїть біля хати, передніми ногами землю гребе й реве... Годин зо три чорногузом на хаті я сидів, а Ілько, що до бугаїв приставлений, кудись аж на той куток до дочки пішов... Отак і сидів я, за бовдура вчепившись, аж поки Ілько не прийшов та не загнав його, ірода, в корівник. Та ще доки без драбини з хати зліз, сміху було. А все через тих дітлахів. Позбігалися й командують: «Ви, діду, надміть штани та вроді як на парашуті...» Капосна дітвора, все вона тепер знає, де вам ті парашути, де вам ті ракети, де ті атоми... Нічого від них не заховаєш... Да... Прийшов до Пилипа до Канупера, до кума, а там кендюха вже поїли, літру випили, кума спить, а кум сидить та «Ах, не вейтеся, черные кудри» співає... От вам і бугай! А ви смієтесь! Народ у нас, у колгоспі, хороший народ, з людьми ви зразу потоваришуєте, а от з бугаєм справа суріозна...

— Нічого, діду, я й з бугаєм як-небудь договорюсь, — засміялася Віра Іванівна.

— Договоришся з ним, з дияволом, коли він реве, як... у нас колись диякон отак ревів. Як ревоне, було, апостола, так спідниці в молодиць лопотять, мов од вітру.. Так диякон хоч ногами не гріб, а цей реве й ногами гребе... Чорт, прости господи! Одне слово, як той казав, животноводство! Но, ти, замечталась! — гукнув дід на кобилку.— А знаєте, як нашу кобилку звуть?

— Як, діду?

— Новела! Був тут у нас один іще: сказати, не зоотехнік, а вроді практикант, усе стишки писав... Новелою лошичку прозвав. А що воно таке, я вже вам і не докажу...

— Це з літератури, діду! — пояснив Іван Федорович.

— Могло бути! Сильно норовиста й дороги не держиться... Могло бути... Ну, от і наша МТС... Сказать, і доїхали...

Удалині розляглося широке подвір'я МТС.

* * *

Директор МТС дуже привітно зустрів Івана Федоровича й Віру Іванівну:

— От і добре, що приїхали! Заповняйте анкети та й паняйте до колгоспу «Зоря». Там ви й працюватимете разом. Щоб не розлучати вас — молоде подружжя,— ми вас обох у «Зорю» й призначили.

Тут же він звернувся й до діда:

— А ви, діду, не тікайте! Повезете спеціалістів до себе в «Зорю». Вони у вас працюватимуть...

— Та мені вже про це казано! — відповів дід.

До «Зорі» від МТС — дванадцять кілометрів.

Голова колгоспу вже чекав на молодих спеціалістів, бо директор МТС подзвонив йому, що вони виїхали з МТС до колгоспу.

Колгосп теж дуже гостинно привітав Івана Федоровича й Віру Іванівну. Був уже приготовлений окремий для них будиночок з двох кімнат.

— Вітаю вас у вашій хаті,— сказав їм голова колгоспу.— Улаштовуйтесь... Будемо працювати. Час добрий... Тільки от що, дорогі товариші. Ви ще до нас не приїхали, а вже є телефонограми — одна з МТС від головного зоотехніка, а друга з райради. Взавтра о десятій годині агрономові треба бути на нараді в райвиконкомі, а зоотехнікові — в МТС. Зранку й виїздіть.

— Та ми ж іще з хазяйством не познайомилися...

— Наказ, товариші, є наказ... Очевидно, там, у районі та в МТС, вам дадуть директиви, як вам слід тут у нас хазяйнувати...

Другого дня Іван Федорович раненько виїхав до району, а Віра Іванівна до МТС.

У районі відбувалася нарада колгоспних агрономів. На порядку денному було питання: «Підготовка до весняної посівної кампанії».

Перше слово голова дав агрономові колгоспу «Зоря» Іванові Федоровичу Морозу.

— Тільки ви, товаришу Мороз, доповідайте докладніше, передавайте досвід іншим!

Іван Федорович підвівся й сказав:

— Тільки-но вчора ввечері я прибув до колгоспу «Зоря», ще не встиг і по колгоспу пройтися,— оце весь мій досвід.

— Так... Ну, тоді послухайте інших, набирайтеся досвіду.

Чотири дні засідав Іван Федорович у районі.

А Віра Іванівна в цей час працювала в МТС.

— От добре, що приїхали,— зустрів її головний зоотех-

пік МТС.— Ну, як там у вас у «Зорі» з коровами? Чи забезпечені ви плідниками-бугаями?

— Я тільки вчора приїхала до колгоспу, ще не встигла ознайомитись з господарством, але чула, що в колгоспі есть якийсь дуже строгий бугай. Дід їздовий розповідав... Оце й усе, що я знаю про плідників у «Зорі»,— відповіла Віра Іванівна.

— Ну, гаразд! Директив тут та циркулярів різних зібралася ціла гора. Сідайте та під копірку переписуйте, треба по колгоспах порозсилати...

П'ять день Віра Іванівна переписувала в МТС папери. Коли вона поверталася додому, по дорозі зустрілася з Іваном Федоровичем, якого викликав в МТС головний агроном.

Зустрілися в дорозі, привіталися.

— Ти додому? — запитав Іван Федорович.

— Додому! — відповіла Віра Іванівна.— А ти?

— А я з дому! До МТС — викликає чогось головний агроном!

— Надовго?

— Не знаю!

— Ну, не затримуйся! Повертайся швидше! А як там у нас — на новому місці? — поцікавилася Віра Іванівна.

— Ну, що я тобі можу сказати? Учора пізно ввечері я повернувся з району, а сьогодні вранці оце вже їду в МТС... Спалося нічого.

Коли Іван Федорович повернувся за кілька день із МТС, він не застав Віри Іванівни вдома, в колгоспі «Зоря»,— її викликали на нараду в район.

А як поверталася Віра Іванівна з району, вона по дорозі зустріла Івана Федоровича: він їхав у район на чергову нараду...

А як повернувся Іван Федорович у «Зорю», Віра Іванівна виїхала до МТС: знову всі колгоспні зоотехніки переписували чергову зливу директив та циркулярів...

Приїхала Віра Іванівна в «Зорю», а Іван Федорович виїхав до МТС,— по дорозі вони розминулися.

Увечері Віра Іванівна прийшла до правління й подзвонила по телефону, викликала Івана Федоровича.

— Я слухаю! — підійшов до телефону Іван Федорович.

— Це я говорю — Віра!

— Що трапилося, Вірочко?

— Ваню! Ти мене любиш? Скажи хоч по телефону, бо, очевидно, зустрітися нам не пощастить... Любиш, Ваню?

— Люблю, Вірусю, дуже люблю! Ще, мабуть, на тиждень директив переписувати! Їй-богу, люблю!

Віра Іванівна прийшла смутна додому, сіла на ганку та й заспівала:

Така її доля... О боже мій милий,
За що ти караєш її, молоду?
. . . . . .

— Чого такої сумної? — зупинився біля воріт дід їздовий.— Доброго вам вечора! Голова прохав переказати, що вас узавтра до району викликають! Я вас Новелою й одвезу... Сумуєте? А ви не журіться. Було й зі мною таке замолоду. Побралися ми, а я в гулі кинувся... То на хутір, то на той куток... Дивилася моя Оришка, дивилася, та за макогона: «Та й доки ж ото я на самоті зорюватиму?» Бить, сказать, не била, а разів тричі межи плечі добре штурхонула... Така потім любов пішла...

— Тоді, діду, циркулярів не було!

— Це правда — не було! Що не було, то не було! Циркулярами не замахувалась! Макогоном було, а циркулярами — ні! Що ні, то ні!

На ранок Віра Іванівна виїхала Новелою до району... А ввечері приїхав Іван Федорович. Сів на ганку та й заспівав:

Ой я нещасний,
Що ж маю діяти?
Полюбив дівчину...

Чи зійдуться колись разом наші молодятка — Іван Федорович та Віра Іванівна?

Поживемо, побачимо...

ДЗВОНАРІ

I

Др-р-р!.. (Пауза). Др-р-р-р! (Пауза)... Др-р-р-р!

Це дзвонить телефон.

— О господи! Знову! — це або говорить сама до себе, або думає заклопотана людина і бере телефонну трубку:— Ну?!

Потім заклопотана людина стріпує головою і поспішає сказати у ту саму трубку:

— Пробачте, не «ну?!», а я вас слухаю!

Хтось про щось говорить телефоном заклопотаній людині. Заклопотана людина слухає. Послухавши, сердито кидає:

— Ну?!

Заклопотана людина ще кілька часу слухає, потім нервово кладе трубку на телефон.

— Показилися! — бурмоче заклопотана людина.

...Др-р-р!

— Ну?! — взявши трубку, запитує знову та сама людина.— Пробачте, я вас слухаю!

...— Ні, не перебили! Я сам перебив!

...Др-р-р! Др-р-р! Др-р-р!

II

Відповідальна людина, що працює в одній керівній установі, приходить щодня на роботу, як їй і належиться, о дев'ятій годині вранці.

Людина ця виконує відповідальну роботу, розробляє й вирішує справи, над якими слід подумати, слід про ці справи прочитати чимало матеріалів, продивитися книжки, прикинути, порівняти, зважити, а потім уже вирішити.

Це людина розумової праці...

Ну, от, значить, рівно о дев'ятій годині ранку людина сіла за стіл...

Раптом:

— Др-р-р-р! — телефон.

Відповівши на перший дзвоник, людина розгортає справи, читає.

— Др-р-р-р!

— Я вас слухаю!

Після п'ятнадцятого «др-р-р!» людина, беручи телефонну трубку, вже говорить не «я вас слухаю», а «ну?!», потім, схаменувшись, поправляється: «Пробачте, не «ну?!», а я вас слухаю!»

Після сімдесят п'ятого «др-р-р!» людина довго-довго дивиться на телефон, потім, ніби щось пригадавши, говорить «ага!», бере телефонну трубку і каже:

— Ви мене слухаєте?

Після сто одинадцятого «др-р-р!» відповідальна людина хватає в руки не трубку, а телефонний апарат, прикладає його до вуха й дивується:

— Дивись, поважчала як трубка! І незручно її якось до вуха прикладати!

Потім думає, думає, думає і раптом несамовито кричить:

— Галло! Та галло ж твоїй матері!

І падає в крісло.

Потім підводиться з крісла, підходить до вікна, надворі весна, на зелено-кучерявій під вікном липі стрибають, весело цвіріньокаючи, горобці.

Людина дивиться на горобців і ніяк не може пригадати, що воно таке, які то такі веселі пташки стрибають...

Потім таки пригадує, що то горобці, нияковіє з того, як вона могла забути горобців, це її сердить, і вона сердито говорить:

— Телефона б вам на липу повісити! Ви б так не стрибали, не цвірінькали!

III

А які такі справи, які питання розв'язувала відповідальна людина, не випускаючи з рук телефонної трубки цілісінький білий робочий день?

Перші дзвоники, з дев'ятої приблизно до десятої години ранку, сильно дуже інтересувалися, як себе почуває відповідальна людина, як їй спалося, що їй снилося і т. ін.

Ранкові дзвонарі намагалися всілякими такими «наводящими» фразами довести людині, що вони вже на роботі, що, мовляв, аж ніяк вони на роботу не запізнюються, а приходять вчасно, а деякі кидали, так, між іншим, що для них прийти на роботу за п'ятнадцять-двадцять хвилин до початку робочого дня — це не тільки звичка, а доконечність, яка їм дає не радість, а просто-таки дисциплінарний восторг!

— Я й дітей так виховую! — запевнив відповідальну людину один із ранкових дзвонарів і при цьому схвильовано запитував: — А ваші дітки як? Подейкують, що скарлатина ходить! Берегти треба! Я своїх у дитячий садок ані-ні! Діти — вони діти! А ми батьки, так ми повинні бути таки батьками!

Кинувши ще кілька таких афоризмів, дзвонар вивершав розмову:

— На все! Подзвонюйте!

. . . . . .

...Частенько просять розв'язати такі складні й принципові питання:

— У нас поруч дикторської кімнати живе родина з дітьми. Діти шумлять, заважають дикторам. Чи можна ту родину переселити до іншої кімнати?

— А вільна кімната є?

— Є! Звільнилася оце!

— Так навіщо ж ви запитуєте?

— Та знаєте, воно, як-то кажуть... Хе-хе-хе! На рибалці не були?

— А я рибалкою не захоплююсь!

— І я не захоплююсь! А дехто вудить! Хе-хе-хе! На все!

. . . . . .

...— Турбує вас кандидат філологічних наук Іван Іванович Крапказкомою!

— Уже захистили? Вітаю!

— Захистив, захистив! Тяжкувато було! Підняв же тему! Бєлінський за таку не брався!

— А цікаво, яку саме тему ви підняли?

— «Вплив дубових полиць на палітурки «Кобзаря» Т. Г. Шевченка видання 1871 року».

— Інтересна тема! Так що вас турбує?

— Як ви гадаєте, чи не краще нам слово «вйо» писати не просто «вйо», а після літери «ви» ставити апостола?

— Якого апостола?

— Та оту кому, що хвостом угору!

— Ага! Це не в моїй компетенції... Апостоли — це тема богословська!

— Пробачте!

. . . . . .

— Привіт! Привіт!

— Хто це?

— Не впізнав? А на війні, пам'ятаєш, ти на Ельбі, а я на Дунаї!

— Пам'ятаю! Є така Ельба, і Дунай є! Так що вас цікавить?

— В інструкції сказано, що культивувати міжряддя кукурудзи слід вздовж і впоперек. А колгосп «Зоря» спочатку прокультивував упоперек, а потім того вздовж? Чи ставити на бюро, чи ні?

— Став! Став! Став на бюро! — закричала відповідальна людина.— А потім і сам на бюро ставай! Все!

IV

Телефон, кажуть, винайшов німецький учитель Пилип Рейс [1], а вдосконалив американець Белл [2].

Вони — не винуваті.

Якби вони знали, що появляться отакі «дзвонарі», вони б утримались.

«У КУРСІ ДЄЛА...»

(Пам'яті Юрія Васильовича Шумського)

I

Було це, мабуть, року 1923-го. А може — 1924-го. Зайшов до мене в Харкові в редакцію «Селянської правди» співробітник, як він себе назвав, Херсонського Українбанку.

— Драстуйте,— каже.

— Драстуйте,— кажу.

— Зайшов, — каже херсонець, — я до вас просто, щоб з вами познайомитися.

— Ну що ж,— кажу,— давайте познайомимося, — не така вже це важка справа.

Познайомилися. Сидимо, розмовляємо.

Новий знайомий розповідає мені про Херсон, а я слухаю та угукаю собі, щоб не мовчати, а розмову сяк-так підтримувати. Говорили, говорили, і раптом херсонець мене запитує:

— А чого ви до нас, до Херсона, ніколи не приїдете?

— Та нема,— кажу,— справ у Херсоні мені ніяких, і родичів у Херсоні я не маю, а в редакції я працюю не роз'їзним кореспондентом, отже, нема причини, щоб до вас у Херсон поїхати.

— А ви,— наполягає херсонець,— знайдіть причину та й приїдьте! Послухаєте, як співробітник нашого банку ваші твори читає! Не пожалієте!

— Який співробітник?

— Шумський! Юрій Васильович Шумський! Він так вас читає на наших вечорах самодіяльності, що ми помираємо зо сміху!

Отак я вперше почув про Юрія Васильовича Шумського.

До Херсона мені тоді поїхати не довелося.

II

1925 року в Одесі заснувався Державний драматичний театр імені Жовтневої революції.

Ю. В. Шумський почав працювати актором в Одеському театрі.

Відтоді частенько вже ім'я Шумського почало з'являтись і в пресі, і в розмовах про роботу Одеського театру.

Шумський... Ужвій... Нятко... Осмяловська [1]...

Кріпке ядро молодих українських акторів очолювало колектив молодого Одеського театру.

Уже тоді одесити, приїздивши до Харкова, тодішньої столиці Радянської України, пікірувалися з харків'янами:

— Хіба у вас «Полум'ярі» [2]?! Побачили б ви у нас, в Одесі, «Полум'ярів»!

— І це називається «Республіка на колесах» [3]?! Коли це «Республіка на колесах», то в Одесі не одна, а три «Республіки на колесах»!

Тоді і в Харкові, і в Одесі йшли п'єси «Полум'ярі» Луначарського і «Республіка на колесах» Мамонтова.

Ішли ці п'єси непогано і в Харкові, і харків'яни не здавалися, гаряче доводили, що в Харкові п'єси йдуть краще.

Тоді одесити йшли з козирного туза:

— А «Собор Паризької богоматері» ви бачили? Шумського — Клода ви бачили?! А Осмяловську — Есмеральду?! [4]

Не знаю, чи бачив тоді хтось із харків'ян «Собор Паризької богоматері» в постановці Одеського театру Революції, чи не бачив,— ця п'єса в Харкові не йшла,— і харків'яни змовкали.

Розповіді про виконання Юрієм Шумським ролі архідиякона Клода переростали в легенду.

Так із сина малописьменного чорнороба і неписьменної батрачки виріс першорядний блискучий артист, згодом народний артист Радянського Союзу Юрій Васильович Шумський.

III

Тільки 1927 року мені пощастило вперше побачити і почути Юрія Васильовича Шумського.

Я не пригадую, в якій саме ролі я вперше його побачив, вразило мене насамперед те, що на сцені ходила людина, яка не грала, а жила отак, як це в житті буває. І говорила, так, як у житті говорять, і руками так розмахувала, і ногами так ступала...

Дивно якось було те, що от чималенько іноді буває людей на сцені, а дивитися хотілося тільки на Шумського, слухати хотілося тільки Шумського.

Виходив Шумський із сцени, було шкода, що він пішов, з'являвся він на сцені знову — було радісно.

Причаровував Шумський глядача вже самою своєю появою на сцені.

Великого сценічного, по-російськи казавши, «обаяния» був актор.

Дивишся і дивуєшся: і не найбільший він од усіх, і не найтовщий, і голосом нормальним говорить, а дивишся — на нього, і слухаєш — його, Шумського.

Отакий був іще світлої пам'яті Панас Карпович Саксаганський.

Панас Карпович у «По ревізії» [5] грав п'яничку — свідка Гараська. Така собі нікчемна ніби ролька, верзе щось п'яним-п'янюща людинка на сцені нечленороздільне, а очей од неї відірвати не можеш. А бачив я Панаса Карповича у «По ревізії» в такому ансамблі, що кожний із учасників міг прикувати погляд і затамувати подих тисячі глядачів.

Отоді ж таки, 1927 року, я й познайомився з Юрієм Васильовичем в Одесі.

І тоді ж таки я запитав його:

— Так оце ви той самий Шумський, що з Херсона?

— Отой,— каже,— самий!

— Ну, тоді,— кажу,— все зрозуміло.

— А що саме, — питає Юрій Васильович, — зрозуміло?

— А те,— кажу,— зрозуміло, що попервах буває незрозумілим.

— А що саме?

— А те,— кажу,— саме, що не завжди слід не вірити людям, ніби співробітники Українбанку можуть чарувати людей майстерним читанням творів. Особливо коли ці співробітники такі, як Шумський.

Я розповів Юрію Васильовичу про те, коли і при яких обставинах я про нього почув, і додав:

— Отепер я шкодую, що не поїхав до Херсона і не почув, як читає мої твори співробітник Українбанку.

Юрій Васильович засміявся:

— Це діло можна поправити. Шумський і тепер читає ваші твори. І він таки їх вам прочитає. Одного тільки не буде: тепер їх читатиме не співробітник Українбанку, а артист Державного українського драматичного театру.

Читав мої твори Юрій Васильович, спасибі йому, так, що після його читання хотілося ще писати.

А от разом виступати з Шумським зовсім не хотілося, бо читати свої речі самому чи до Шумського, чи після Шумського просто було і боязко, і соромно...

Читаєш і думаєш: «Такого чорт батька зна чого понаписував! Язик за зуби зачіпається!»

А як читає Шумський, слухаєш і носа вгору: «Дивись! Ні... Нічого... Слухати можна!»

Великим майстром художнього слова був Юрій Васильович Шумський.

Особливого якогось, притаманного тільки Шумському, забарвлення набирали в його виконанні твори Шевченка, Коцюбинського, Тичини, Рильського, Сосюри [6], Малишка [7], Воронька [8] та інших наших письменників і поетів.

Як ніхто, умів він читати сатиричні та гумористичні речі.

Читав Шумський дуже просто, без притисків, без натисків, а от в отій саме «простоті» була і глибина, і широчінь, і опуклість, і найтонші барви виголошуваного ним слова.

Читав Юрій Васильович по-різному: і в образах дійових осіб оповідання, чи вірша, чи байки, і у виявленні свого ставлення до виголошуваної ним події або ситуації.

Коли він читав, приміром, «Зенітку», ви бачили перед

собою діда Свирида, хоч ніякого гриму на Шумському не було: і голос в артиста був старечий, дідівський, хитровато-лагідний голос мудрого діда, і постать у його була дідівська, а як декламував він Тичинине «Я стверджуюсь, я утверждаюсь», голос Шумського гримів силою, металом, артист на очах виростав, більшав, ширшав:

«Бо я — народ!»

Чудесно читав Шумський!

А чому чудесно? А тому, що художньо!

І любили ж Шумського і глядачі, і слухачі!

Я не знаю «аматорського» періоду акторської роботи Ю. В. Шумського в Херсоні, хоч і тоді він уже, як бачите, захоплював слухачів читанням творів, а Одесу Юрій Васильович завоював одразу.

Шумський знайомив мене 1927 року з Одесою. Де тільки ми з ним не ходили! І в порту, і на Молдаванці, і на Пересипу [9], і були в якихось катакомбах, купували свіжу скумбрію на базарі, скрізь-скрізь-скрізь, де появлявся Шумський, скрізь і всюди лунало:

— А, Юрій Васильович!

— Привіт товаришеві Шумському!

А то просто:

— Юра! Юрко! Юрочко!

На базарі, на вулицях чулося:

— Шумський пройшов! Наш Шумський іде!

Це був 1927 рік. Шумський працював в Одесі всього тільки другий рік, і таке визнання, така любов!

А Одеса за свій вік чимало кого бачила й чула у своїх театрах!

Потім Шумського полюбив Харків, потім — Київ, потім — Україна і, нарешті, весь Радянський Союз!

IV

Я не збираюся писати біографії Юрія Васильовича Шумського, не входить у моє завдання розбирати його творчий шлях та роботу над сценічним образом...

Мені хочеться теплим словом згадати чудесного артиста, душевну людину, вірного товариша і прекрасно-душевного, веселого, дотепного сотрудовника, людину-друга, з якою доводилося частенько зустрічатися, бо життєві шляхи наші, спасибі долі, так чи інакше переплiталися в роботі і в часи відпочинку — чи то на полюванні, чи на рибальстві...

Шумського як артиста й майстра художнього слова знали і любили багато людей: може, сотні тисяч, може, мільйони...

Бачили його на театральних виставах, дивилися на нього в кіно й по телевізору, слухали в численних радіопередачах.

Од нього пішли геть-чисто по всенькому Радянському Союзу Галущине «у курсі дєла» й Романюкове «категоричеським путьом».

Його бачили Городничим і Жадовим, Богданом Хмельницьким і Платоном Кречетом, маршалом Василевським і генералом Ватутіним, Борисом Годуновим і Єгором Буличовим, професором Буйком і професором Світловидовим («Дніпрові зорі» Я. Баша), Кармелюком і Швандею, Галушкою і Романюком...

Я не знаю, скільки ролей за своє життя грав Ю. В. Шумський, але лічаться вони, розуміється, сотнями.

В цих ролях, в цих образах бачила його сила-силенна людей...

Але був іще й інший Юрій Васильович Шумський.

Шумський без гриму і без вірша чи оповідання на устах, Шумський в колі друзів у шатрі на березі Дніпра, або схилившись з вудочкою над Дніпром чи над ставком, або з рушницею в лісі чи під величезним ожередом соломи серед степу...

Побачили б ви тоді його променисті великі сірі очі з весело-лукавими чоловічками, його чарівну посмішку, почули б його теплий, ласкавий, оксамитовий голос.

Там би, на природі,— а природу Шумський любив ніжною любов'ю! — ви дізналися, що отак само, як він у Галущі, так самісінько говорив «у курсі дєла» такий чи такий селянин, і з якого той селянин села, і з якого він району, і з якої області.

Ви б там почули, що «категоричеським путьом», отак точнісінько, як Романюк у «Калиновім Гаю», промовляв голова комнезаму (ім'ярек) Херсонської губернії. І про село б ви взнали, де він головував, і скільки в того голови було дітей, і коли саме він наказував: «Категоричеським путьом! І точка!»

Юрій Васильович читав на концертах уривок із «Fata morgana» Коцюбинського. І він би вам розказав, де, в якій саме пивній він пив пиво з Андрієм Воликом.

Ви б падали зо сміху, коли Юрій Васильович, повертаючись з вами з полювання, сказав, що в оцій пивній йому пива не дадуть, устав з машини і на ваших очах зробився раптом п'яніший від чопа.

І коли він зайшов у пивну і «потребував» пива, переляканий продавець (не знаючи, розуміється, хто перед ним) не тільки не дав йому пива, а почав виштовхувати з пивної.

Ми помирали зо сміху.

Так, що називається, моментом він умів перевтілюватися.

Останні роки Юрій Васильович хворів на серце.

Але й хворий він завжди просив нас:

— Як їхатимете на полювання, візьміть і мене: я хоч постою в лісі.

І він з нами іноді виїздив.

Одного разу приїхали ми на поле, повиходили з машини і пішли ріллею витоптувати зайців.

Юрій Васильович пройшов метрів двісті, став і промовив сумно:

— Ні, не бігати вже мені за зайцями!

Повернули ми з ним до ожереду соломи (зайці, між нами кажучи, і від мене вже значно бистріші) та й посідали під соломою.

Молодші товариші порозбредалися по ріллі.

До нас понаходили шофери, поприбивалося кілька місцевих мисливців. Юрій Васильович розповідав нам різні «історії» із свого многотрудного життя...

Мисливці й про полювання позабували...

Скільки він бачив у своєму житті! Скільки пережив!

І все бачене він вбирав, як губка.

І все те бачене в народі він, як художник, перетворюючи, віддавав народові в неповторних художніх сценічних образах.

А щодо художнього перетворення він таки справді був «у курсі дєла»...

Істинно народний художник, народний артист!

«Категориčеським путьом» — народний!

ГАННА ПЕТРІВНА ЗАТИРКЕВИЧ-КАРПИНСЬКА [1]

(Сто літ з дня народження)

Тисяча дев'ятсоті роки...

Перше десятиліття двадцятого століття...

Спогади... Он воно як!

А колись,— я вам говорю це цілком серйозно,— і ми були молоді!

І було це саме тоді, як минало перше десятиліття двадцятого століття.

Я придивляюсь пильніше тепер до нашої радянської молоді та й іноді думаю собі:

— Що наша молодь робить, як їй їсти хочеться?

— Як що? — говорять мені.— Візьме та й попоїсть! І все!

— А ми, як були молоді, що робили, як нам їсти хотілося? — сам себе запитую.

І відповідаю:

— Ішли до театру!

— Голодні?

— Голодні!

— Ну, це вже ви, пробачте...— говорять мені.

А я їм на це кажу:

— Повірте мені, що у нас, у мене і в моїх тодішніх товаришів, частенько траплялося так, що нам увечері не було чого їсти. І от коли нам потрапляло до рук двадцять копійок, одразу дилема: чи ковбаси купити, чи квиток у театр Садовського? Перевагу завжди мав театр. У театрі завжди голод ущухав, так зате після театру, ідучи Хрещатиком, дивився на лихачі під сіткою і думав: «Із'їв би?» — «Із'їв!» — «З сіткою?» — «Так би з сіткою й ковтнув!»

Що ж ми робили, прийшовши голодні додому?

Нас п'ятеро двадцятилітніх жило в одній великій кімнаті, і ми, прийшовши додому з театру, декламували вірші, грали сцени, а то й цілі п'єси ті, що того вечора бачили в театрі. Коли ми приходили з цирку, ми до ранку боролися (у цирку, значить, був чемпіон французької боротьби).

Так і жили. А головне, вижили!

Боролися ми не дуже класно, а репертуар театрів Садовського і Саксаганського ми знали, мабуть, чи не напам'ять увесь! І чоловічі й жіночі ролі. Ми бували і в російському театрі, але не так часто, бо там квитки були дорожчі. Ми навіть квіти артистам носили: Заньковецькій, Затиркевич-Карпинській, Борисоглібській [2], Діброві, Литвиненко-Вольгемут, Юреневій [3], Пасхаловій [4], Яновій, Полевицькій [5], Токаревій [6]...

Прибіжиш до куліс, ткнеш букета і тікать.

Де ми квіти брали?

Ви хочете точну адресу? Будь ласка: у квітникарстві Мейєра! Як? Своїм онукам я тепер не рекомендую так діставати квіти!

Але все це було від чистого юнацького серця!

Ми собі одбивали долоні, зривали голоси, стоячи біля рампи. І, заплющивши очі, надривалися:

— За-а-анько-о-овецька!

— Затирке-е-евич-Ка-а-р-пинська!

— Са-а-довський! Са-а-ксаганський! Мар'я-а-а-ненко-о-о!

Ми любили всіх артистів, але серед них були найбільші наші улюбленці. І коли хтось, не дай бог, не так щось скаже про твого кумира,— ми билися! По-справжньому!

Ми колись з вірним другом три дні билися, доводячи, хто краще грає Мартина Борулю — Садовський чи Саксаганський!

Отакенні синяки позакривали нам очі, у мене з носа цибеніла кров, дружок сидів на мені верхи й давив мене за горло, а я хрипів:

— Саксаганський! Саксаганський! Саксаганський!

— Садовський! — хряснув мене кулаком по тім'ю приятель, і я знепритомнів.

Але коли я отямився, першим моїм словом було:

— Саксаганський! Дайте води!

...Ми любили театр по-справжньому! Ми любили, ні, ми боготворили його акторів!

* * *

У ті часи я вперше побачив на сцені літнього театру купецького зібрання[7] в Києві Ганну Петрівну Затиркевич-Карпинську.

Грала тоді в тому театрі українська трупа Панаса Карповича Саксаганського.

Ішло «По ревізії» Кропивницького.

Описати, як грала Г. П. Затиркевич-Карпинська роль Риндички, не можна. Не можна, мабуть, знайти такі слова, щоб визначити ними ті найтонші фарби,— та де фарби? — невеличкі риски, рухи, натяки й напівнатяки, тони й напівтони, барви і барвенята, якими пронизувала, якими мережила й вишивала Затиркевичка (так ми її, люблячи, прозивали) роль баби Риндички.

Вона, кажуть, для Риндички не гримирувалася, вона тільки одягала сіру свитину, очіпка, пов'язувала хусткою підборіддя, зав'язувала ту хустку великим хвостатим вузлом на голові й примружувала ліве око. І все!

Боже мій! Як Затиркевичка — Риндичка наливала з пляшки горілку в чарку! Вона брала чарку й держала її у простягнутій лівій руці. Пляшку держала у правій руці, і, схиливши трохи набік голову (ліве око сліпе), вона вдивлялась,— ні, не вдивлялась, а прицілювалася! — в чарку і, потихеньку підносячи пляшку до чарки, наливала. Не наливала, а накапувала, тремтячи, щоб, не дай бог, не пролити ані краплиночки.

— Призволяйтеся!

Глядач буквально вибухав оплеском і криком, коли Затиркевичка — Риндичка вступала до співу в пісні «Во саду

лі, в огороді...». Починав писар, підхоплювала Пріська-московка, гудів старшина, завивав, виводячи, Гараско:

Во саду лі, в огороді
Пташечки поють...

І от коли повторювалася друга фраза «Пташечки поють», Затиркевичка повним голосом не вступала, а врізалася в хор на словах «Ой там наші родителі, ой там наші приятелі горілочку п'ють».

Різке, однотонне бабське «меццо» своїм металом і розрізало, і якось перекривало пісню... Пісня кінчалася, а Затиркевиччине меццо ще лунало в театрі, носилося за лаштунками, виривалося в садок і гуляло деякий час між деревами...

Яка шкода, що тоді не було змоги зафільмувати гру Ганни Петрівни чи хоч записати на плівку!

Та хіба тільки її самої?!

Неперевершена була Г. П. Затиркевич-Карпинська в ролях бабів та молодиць.

Секлета в «За двома зайцями», Лимериха, Ганна в «Безталанній», Одарка в «Сватанні на Гончарівці», Гапка в «Зайдиголові» та ін.— це були коронні ролі великої артистки.

Хто б міг подумати, що з тендітної поміщицької панночки, вихованки Київського інституту благородних дівиць, виросте така незрівнянна Риндичка?

Ганна Петрівна народилася в січні 1856 року в родині поміщика з Полтавщини Петра Ковтуненка. Батьки й на гадці не мали, що їхня «благородна» донька зганьбить себе званням артистки, та ще й українського театру.

Але любов до театру, любов до народу перемогла.

Не злякав молодої жінки ні розрив з батьками, ні сварки з чоловіком.

Перевіривши себе в аматорській виставі в Ромнах в ролі Одарки у «Сватанні на Гончарівці», яке відбулося 9 грудня 1882 року, де Ганна Петрівна мала величезний успіх, вона 20 травня 1883 року дебютувала в Полтаві в трупі М. Л. Кропивницького у водевілі М. Старицького «Як ковбаса та чарка...» під прибраним ім'ям Прилуцької.

Зимовий сезон 1883 року Ганна Петрівна грає в Одесі як професіоналка-артистка, відразу завоювавши симпатії глядача.

Трохи не повні сорок літ свого життя й праці віддала Ганна Петрівна українському театрові.

Померла вона 12 вересня 1921 року в Ромнах на 66-му році свого чудесного життя, незадовго перед тим, ніби жартуючи, сказавши:

— Тут, у Ромнах, я почала своє театральне життя, тут я й помру!

. . . . . .

Український народ, відзначаючи сто літ з дня народження великої артистки Ганни Петрівни Затиркевич-Карпинської, низько схиляє голову перед її могилою, перед її світлою пам'яттю!

ПАНСЬКА ЯЛИНКА

I

Ой, тої зими йшов такий лапатий-лапатий та густий сніг і так того снігу було багато, що довелося прокладати лопатами стежки і до комори, і до свинниця, і до клуні...

Як вискочимо ми було із сіней на стежку снігову,— а ми тоді ще й до школи не ходили, малі були,— та й бігаємо тими стежками, ніби між білими сніговими мурами,— аж мало не по вуха нам,— так багато нападало снігу.

Біжимо, біжимо, а тоді в сніг — беркиць! — і пірнаємо з головами.

Весело!

І мати з батьком не сумні, не похмурі, бо баба наша говорили:

— То добре, як снігу багато! То — на врожай!

Ми, діти, і на санчатах із гори спускалися, і прив'язували до правого чобота дерев'яну колодочку, і гасали по шляху, підстрибуючи, мов на справжньому ковзані, ліпили снігову бабу, билися сніжками.

А як парубчаки, було, нас, дітей, на крутилці покрутять! Ой, скільки того галасу та сміху!

А ви знаєте, що таке крутилка?

Крутилка — дуже цікава штука. Як замерзне річка чи ставок, що вже по льоду можна сміливо ходити, тоді в кригу забивають кілка, на кілок одягають колесо з воза, до колеса прив'язують довжелезного дрюка з прип'ятими на кінці санчатами. Межи спицями в колесі встромлюються палки, тими палками крутять колесо, прив'язані до дрюка санчата літають круг кола по льоду вихором. Так ото старші хлопці як понасадовлять нас, малих, на санчата, як почнуть крутити, та розкрутять, було, так, що годі на санках усидіти,— і ми грудками, було, вилітаємо з санок і по льоду летимо, та в сніг!

Снігова зима — велика була для дітей радість...

2

Жили ми у панській економії на хуторі, бо батько працював у поміщика.

От одного разу перед різдвяними святами батько прийшов додому та й каже:

— Пан наказав у суботу привезти дітей до нього на ялинку!

Мати занепокоїлася:

— Отакого ще панові заманулося! Навіщо їм та ялинка? Та й малі вони ще по панах їздити!

Батько, поміркувавши, відповів:

— Та воно так! Та що зробиш: пан розгнівається, як не зробимо!

Мати своєї:

— До пана десять верстов! Зима, холодно! Як вони туди поїдуть? Поморозимо дітей!

— Та якось довеземо! На санки халабуду, намостимо більше сіна, повкутуємо дітей у кожухи та й поїдемо!

Ми, діти, слухавши розмову батька й матері, і не дихали та все думали: «Що ж ото воно за ялинка?»

Ніякої ніколи ялинки у нас удома не було. Різдвяних свят ми теж чекали, але не для ялинки,— ми ходили до дядька й до дядини колядувати та щедрувати, носили бабусі вечерю. За це нам давано цукерок та по «золотій» копійці — для цього дядько та бабуся приберігали нові-нові-сінькі копійки, «золоті», як ми їх узивали.

А найбільша для нас радість була перед святами, коли в дядька кабана кололи.

Заколовши кабана, дядько його смалив, потім обгортав соломою, а ми всі разом із дядьком і з дядиною «душили» кабана — повилазимо на кабана і гуцикаємося на ньому. Щоб сало м'якеньке було!

За це нам дядько давав по шматочку смаленого кабанячого хвоста й вуха.

Така була радість, що й не говоріть!

І раптом вам — ялинка! Та ще в пана!

3

У суботу ще з ранку ми почали збиратися.

Мати всіх нас повмивала з милом. На хлопцях новенькі сорочки й штанчата, на Парасі — червоне у смужечку платтячко, та ще й разок доброго намиста із срібним посередині коповиком[1] на шию Парасі наділа.

А які сани батько приладнав, не сани, а гринджоли[2]!

На них він поклав кучу — оту штукенцію, що горшки з макітрами в ній гончарі по ярмарках возять або полову з поля транспортують, повну кучу наклав сіна, нап'яв зверху халабуду,— такий вийшов, як по-нинішньому — лімузин, що куди вам! В оглоблі запріг Жолудя,— здоровенний бурий кінь такий був у маєтку, а на пристяжку — білокопиту Кислицю. А за Кислицею біг стригун Вітер.

Повкутували нас у кожуха та в свитки, і поїхали ми.

Повіз нас батько, а мати з меншими залишилися вдома, бо малих іще не можна було «у світ» вивозити — братик іще тільки на ноги спинався, і сестричку тільки місяць тому як баба під калиною знайшла.

Приїхали ми до панського палацу без ніяких пригод — тільки в одному ярку сани-куча забігли, дуже на бік нахилилися, хотіли перекинутися, та батько встиг вискочити й плечем підважити сани,— ми тільки лобами стукнулися.

Приїхали зарані. Пан наказав прибути на 7-му годину вечора,— так ми ще у батькового кума, в дядька Мехтодія, панського кучера, до початку пересиділи, від сіна пообтрушувалися.

От і вечір. Пішли ми у панські горниці.

Ідемо, тремтимо, бо пан сердитий був і ми його боялися. Поприходили в горниці. Там посеред великої кімнати стоїть велика ялинка, на ній багато свічечок горить, круг неї паненята з паннами стрибають. Стара пані на роялі грає.

Старий пан сидить у кріслі і «стріляє» хлопавками.

Вистрелить та до нас:

— Страшно чи ні?— питає.

А ми купкою тулимося біля дверей, не спускаючи очей з ялинки.

Ось пан як закричить:

— Андрію! Люльку!

Біжить Андрійко, «козачок», несе панові люльку з довжелезним цибухом, дає її панові, а сам стає навколішки, щоб запалити люльку.

Андрійко чи підсковзнувся, чи що там таке трапилося, тільки він якось упав і вибив панові з рук люльку. Пан його як штурхоне.

А наша Парася як закричить — злякалася!

Старий пан заткнув уха, ми кинулися до Парасі, я зачепив гілку на ялинці, впала з ялинки свічка на якусь панянку. Та в крик! Всі забігали, заметушилися! Я кинувся гасити свічку та збив з ніг панянку. Але нічого такого страшного не скоїлося, тільки метушня. Панянка підвелася, скривила губи й кудись подалася.

Батько нас усіх «вигорнув» з кімнати в коридор, та й пішли ми до кучера, а на другий день вранці поїхали додому.

Батькові пан виговоряв тоді, що ми, діти, дуже в нього дикі!

Більше нас пан на ялинку ніколи не кликав.

. . . . . .

Тепер, коли панів нема, ніхто не взиває наших дітей дикими, а ялинка для радянських дітей щороку горить огнями по всій нашій Батьківщині, починаючи з древнього московського Кремля.

А ЧИ...

Голова колгоспу пізньої осені зустрів колгоспного агронома та й каже:

— Драстуйте, Андрію Даниловичу!

— Драстуйте, Іване Михайловичу!— одповідає агроном.

— А чи не поїхати б нам оце на поле та подивитися, де ми будемо наступної весни кукурудзу сіяти?— ніби спитав і ніби сказав голова колгоспу.

— А чому не поїхати? — відповів агроном.— Треба було б поїхати, та ще, мабуть, устигнемо!

— Ну, встигнемо, то й встигнемо!— погодився голова колгоспу.— Час у нас іще є! Бувайте здорові, Андрію Даниловичу!

— Ходіть здорові, Іване Михайловичу! Час у нас іще таки справді є!

Так і не поїхали голова колгоспу з агрономом на поле подивитися, де вони наступної весни мають сіяти кукурудзу.

. . . . . .

Потім іще якось зустрілися голова колгоспу з колгоспним агрономом.

— Драстуйте, Андрію Даниловичу!— поздоровкався голова.

— Драстуйте, Іване Михайловичу,— відповів агроном.

— Як по-вашому, Андрію Даниловичу,— запитав голова,— а чи не слід нам узятися за снігозатримання на ділянці, де ми маємо наступної весни сіяти кукурудзу?

Колгоспний агроном авторитетно заявив:

— Снігозатримання, Іване Михайловичу, як показали досліди на Святийбожесвятийкріпківській сільськогоспо-

дарській дослідній станції, збільшує врожай кукурудзи в зерні щонайменше центнерів на п'ять на кожному гектарі, отже, нам обов'язково слід узятися за снігозатримання.

— А як краще, Андрію Даниловичу, затримувати сніг на полях: щитами чи кулісами? А може, снігорозпашниками?

— Найкраще, Іване Михайловичу, розуміється, щитами! А можна й кулісами! Та непогано й снігорозпашниками!— авторитетно відповів колгоспний агроном.

— Так коли ж ми дамо команду розставляти щити на полі?— запитав голова колгоспу.

— А хіба вже сніг іде?— здивувався агроном.

— Ні, ще снігу немає,— відказав голова.

— Так навіщо ж щити, як нема снігу?— здивувався агроном.

— А як піде сніг?— запитав голова.

— Тоді й щити поставимо!— сказав агроном.— Чого нам спішити?

. . . . . .

— А чи не подбати нам, Андрію Даниловичу, про те, щоб угноїти та удобрити наше поле, де ми наступної весни будемо сіяти кукурудзу?— запитав голова колгоспу у колгоспного агронома.

— Угноєння поля,— авторитетно заявив колгоспний агроном,— та удобрення його мінеральними добривами, як показав досвід, різко збільшує, та не тільки збільшує, а, власне кажучи, вирішує справу врожаю кукурудзи! Це доведено і дослідами, і колгоспною практикою.

— Так, а чи не пора вже нам вивозити гній на поле?— запитав голова.

— А чого нам поспішати?— здивувався колгоспний агроном.— Час іще в нас єсть! Ще встигнемо!

— Ну, встигнемо, то й устигнемо!— погодився голова.

. . . . . .

Коли голова колгоспу, було, зійдеться в правлінні колгоспу з колгоспним агрономом та почнуть говорити про те, яку користь дає для колгоспу кукурудза, так слухав би та й не переслухав.

— Кукурудза,— починав агроном,— це дуже корисна рослина. Вона і для тварин, і для свиней, і для птиці! Вона і на зелені корма, і на силос, і на зерно! Вона і до молочно-воскової стиглості, і в молочно-восковій стиглості, і після молочно-воскової стиглості... А як її сіяти квадратно-гніздовим способом, та до того ще й гібридним насінням, та до того ще штучне запилення,— так і господи ти боже наш! Молока того, молока! А сала того, сала! А птиці! А в Аме-

риці! А в штаті Айова! А в Небрасці! А в Міннесоті! А в Техасі!

Голова очі заплющить та слухає, слухає, слухає...

Слухає і в голові прикидає: на гектарі п'ятдесят центнерів у зерні, шістсот центнерів у зеленій масі!

Це вам:

Молока на фуражну корову — по три тисячі літрів! Мінімум!

М'яса й сала в живій вазі на сто гектарів с.-г. угідь — сорок центнерів! Мінімум!

Свинини в живій вазі на сто гектарів ріллі — двадцять п'ять центнерів! Мінімум!

Яець на курку-несучку — триста шістдесят п'ять штук! Яка шкода, що рік має всього тільки триста шістдесят п'ять днів, а не чотириста! Було б по чотириста яець на курку-несучку.

Агроном співає, а голова слухає та мріє, аж поки ланкова Ганна Пшенична не прийде та не скаже:

— А чи не пора, товариші, вже щити на полі становити та гній вивозити? А то буде нам, як і минулого року, що сором було людям ув очі глянути! Знову ж кукурудзу по озимині будемо сіяти!

— Встигнемо! Самі знаємо, що й до чого!

* * *

Сидів оце писав, писав та й замислився.

Коли ось сорока в одчинену кватирку.

— Чого тобі, скрекотухо? — питаю.

А вона мені і наскрекотіла, як минулого року вродила кукурудза у двох сусідніх колгоспах Гребінківського району на Київщині.

У колгоспі с. Лосятин урожай був у зерні 38,8 центнерів з гектара, а в качанах 51,9 центнерів.

У колгоспі с. Вінницькі Стави зібрали кукурудзи в зерні 11,2 центнерів, а в качанах 16,6 центнерів з гектара.

Чому?

Лосятинці сіяли по бурячищі, землю як слід угноїли й удобрили, в зріджених місцях кукурудзу підсівали, як слід обробили.

Вінницькоставищани говорили, мріяли і все один одного запитували:

— А чи не час?

— А чи не пора?

— А чи...

HISTORIA MENNINGITICA

Отак собі живеш, живеш і не знаєш, де ти в житті знайдеш, а де потеряєш...

Живемо ми собі отут на Радянській Україні, народжуємося, ростемо, вчимося, працюємо, всеньким народом творимо історію своєї Батьківщини, вчені-історики досліджують ту історію, пишуть її, наші нащадки вивчають її і т. д. і т. ін.

І от ми собі думаємо, що ми знаємо свою історію, а виходить, що воно зовсім не так, що наша історія не справжня історія, що її, нашу історію, далеко краще знають десь аж у Колумбії...[1]

Де та Колумбія?

Кажуть, що не близько десь. Ото як кінчається Закарпатська Україна, так іще далі... За горами, за Карпатами, кажуть, пішли вже чужі землі, закордонні різні держави, так іще треба іти чи їхати через ті чужі землі, а потім дійти до протоки з дуже трудною назвою чи Гилрабтар, чи Гирбалтар, так треба попливти тією протокою, випливти у мореокиян, що зветься так само, як і пакт,— Атлантичний вроді окиян, і тим окияном, окияном, окияном аж до тої землі, де стоїть статуя сліпої свободи, а за тією сліпою свободою стоїть Білий дім... Далі вуличкою, поза Білим домом, повернути ліворуч — і вийдеш ніби в степ, і вже тоді все степом, усе степом, усе степом дійти до річки, що має вроді нашу назву Мусійсіпав. На цій річці гукайте парома: «Подай перевозу!» Перепливли річку Мусійсіпав, беріть цабе, тільки не круто цабе, а коли-не-коли цобкайте, дійдете до могили, з могили вже, кажуть, видать і Колумбію,— ще, може, гін із дев'ять за тою могилою вона, та Колумбія, і є.

А якщо там її нема, то, значить, треба її шукати в іншому місці, але у тих-таки краях. Та там можна розпитати.

Так у Колумбії є університет, а в університеті працює професор, на ім'я Кларенс, а на прізвище Меннінг, так оцей саме професор Кларенс Меннінг найкраще знає історію України.

Він і книжку про Україну написав. І зветься та книжка «Україна XX століття».

От ми з вами живемо на Україні, будували ми з вами свого часу Дніпрельстан, потім його гітлерівці зруйнували, після війни ми Дніпрельстан усеньким народом Радянського Союзу відбудували, а, бачите, й не знали, що вся електроенергія спеціальними проводами йде на Москву.

Ми, українці, навіть і не помітили, коли росіяни ті проводи протягли. Уночі, мабуть. Ну, ото ж ми, як завжди, по

трудах повечеряємо та й спать. А росіяни в цей час — за лопати, та за стовпи, та за дріт, ми вранці прокидаємося — і не туди, що вже кілометрів із сотню електропроводу з Дніпрельстану на Москву проведено. Та хитро як! Ми собі гадаємо, що то звичайнісінький собі телефон чи телеграф, а воно, бач, електроенергію забрано!

Дивуєтесь, звідки у колумбійського професора така обізнаність про події на Радянській Україні?

Від його прізвища!

Його предки і він сам геть-чисто хворіють на менінгіт,— з того ото вони Меннінгами й звуться.

А відомо, що може нагородити людина, коли вона перехворіє на менінгіт!

От вам і наслідки!

Нема чого дивуватися,— ми ще з вами і не таке почуємо.

Ми, проте, дуже вдячні професорові Меннінгу за таку увагу до нашої історії.

На його честь наші жінки прозвали наймодніші свої капелюшки — меннінгітками!

Ура! Ура! Ура!

ЩОДЕННИКОВІ ЗАПИСИ

«ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ...»

26 грудня, 48. Отак сидиш і думаєш... Гумор... Сатира... Наш замічательний народ. Од його ми народ дотепний. Веселий. Мудрий. Я бачу свій народ, як він, ухмиляючись в уса, дивиться на тебе лукавими своїми очима і «зничтожає» тебе.

...Як я люблю цей народ, коли він мене «зничтожає» своєю мудрістю, своїм дотепом, своїм неперевершеним «своїм»...

І я його розумію, і він мене розуміє, і він знає, що люблю ж я його, як сонце, як повітря, а він, народ, стоїть, підморгує, усміхається...

Та будь же ти тричі щасливий!

Яке щастя дивитись одкрито в очі свого народу!

Тільки він, тільки народ!..

Згадайте всю трагедію нашого (а може, хоч трішки — й мого!) народу,— тільки правда, тільки правда, тільки правда!— на чолі нашого народу.

І він, великомилостивий, завжди творив свою історію тільки по правді.

Хмельницький?

Ай, мамо моя! Та народ же привів Богдана до того, що він булавою вказав на Москву!

Тільки — народ!

Слава Богданові, що він зрозумів волю народу...

А скільки єсть дурників, що цього не розуміють.

Думаєш і думаєш...

Спідниці, безрукавки, киреї, сині штани (не сині, а взагалі широкі!)— хіба я їх не люблю?

Люблю і любитиму!

Хоча б за те, що вони, оті широ-о-о-окі штани, викликали в мене широ-о-о-окий сміх!

Ой широкі штани!

Діти мої! Та зрозумійте, що зняти ті штани ніжно, хороше, не ображаючи хазяїна тих штанів,— це мистецтво.

Заставте його самого посміхнутися з тих штанів,— не здирайте грубо їх, як це роблять декотрі із тих, которі «знають» український народ.

Народ уже вискочив із широких штанів, сам вискочив, сів на трактора, на комбайна, сів біля домен, мартенів і т. ін.

А NN страшно здивовані! Ах! Ах! І описують те, що народ уже усвоїв, що для нього це будні... Як жнива, як косовиця, як молотьба!

А ми — ах! ах!

Ах! Ах!— це для нас, а не для народу.

І стріха, і «ставок, і млинок, і вишневенький садок»— все це відійшло, все це — колись, та — трясця його матері!— не тикайте цим народові у вічі, він сам знає, куди йому цей садок, цю стріху притулити!

Коли різні NN будуть командувати народними стріхами, сама стріха повстане й скаже: «Одійди,— не було б стріхи, не було б тебе! Ти з мене, із стріхи, мене заперечуючи, гроші заробляєш...»

Народ знає партію... А партія знає, коли стріху замінити на щось інше... Але партія ніколи із стріхи не кепкувала...

27 грудня. А дехто ходить у славі, вскочив у ту славу, як сірко в дерть,— вона вже сама з його осипається, а він хапає її й тулить до себе, проріхи затуляє... Обсиплеться... Нічого не зробиш!

Нічого!

Був у Полтаві. Святкували 150-ліття «Енеїди». Як полтавчани люблять Котляревського, як пишаються з того, що він їхній, полтавський!

Дивна річ — безсмертя! Не знаю, чим пояснити молодість творчості Котляревського! Яка ясність! Така вже прозорість, що аж ахаєш! Було багато «Енеїд»— і в руській, і в німецькій, і у французькій літературі. І всі померли! А «Енеїда» Котляревського живе, квітне і 150 літ дає свіжий аромат! В чім річ?

І як приємно, коли полтавський «лорд-мер» квітне. Розпочинає мітинг, і я бачу, як він радіє, що йому припало це щастя — одкрити мітинг 150-ліття «Енеїди». Я не знаю, хто він, робітник чи селянин,— я бачу в його очах радість. А він же ж, він же ж народ! Цього ви від нього не одберете! Ні! Він хоче, щоб усі радувались, як радується він! Котляревський — наш, полтавчанин! А я — голова міста Полтави! Все було в Полтаві: і Петро І, і Котляревський, і Короленко,[1]— і от він, він наслідник, спадкоємець всієї слави полтавської, всієї історії (аж страшно!)— і він бере це все «как должное», бо він — народ! Він — молодий, ве-

селий, «искрящийся», бо він — народ! Слава народові, що так уміє оберігати славу, традиції, все!

Яке благородство!

Дивився я, стара вже людина, і думав: та хіба ж можна вмерти? Ніколи!

Я не знаю, чи в нас, у письменників, обраних, вибраних, інженерів людських душ, — невже серед нас можуть бути люди, байдужі до таких явищ?

Заприсягаюсь, що вони не письменники! Вони можуть писати книги, видавати романи, але... це не те!

Треба любити, треба підтримувати їх, треба знаходити їх.

І любити!

Любити, між іншим,— це дуже тяжка робота!

Дай боже, щоб ніколи не вгасала в мені любов до них, до народу!

Буде любов — буду я! Не буде любові — на смітник!

Одсвяткували «Енеїду». І залишилась вона, як і була, молода, весела, хороша...

І житиме вона ще віки і віки...

Судилось бути мені спадкоємцем Котляревського. Остап Вишня... Одного хочу: щоб, не дай бог, не принизити своєю роботою Котляревського. Не можу, ясна річ, аналізувати свою роботу! Це хтось ізробить. Скажу тільки — працював ч е с н о!

Полтаву зруйновано страшенно!

Одбудують, розуміється, та, на жаль, уже такої Полтави не буде.

Новий народ — нова Полтава.

А народ — новий!

І слава новому народові!

Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це — бідність?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же ж він могутній — народ наш! Умирав уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка! І ожив народ, і розцвів народ! Бо він — народ!

І став народ поруч свого великого брата, народу руського. Як рівний!

Коли входиш у літературу, чисть черевики!

Не забувай, що там був Пушкін, був Гоголь, був Шевченко!

Обітри черевики!

Одного хочеться — не принизити Шевченка, не принизити Пушкіна, не принизити Котляревського, і Горького, і Коцюбинського, і Грабовського, і всіх... всіх...

Полтава. «Наталка Полтавка» в Полтавському театрі. За своє життя я багато бачив «Наталок». Я бачив Заньковецьку, Садовського, Саксаганського, Затиркевичку, Борисоглібську, Ліницьку [2], Загорського [3], Мар'яненка, Чичорського [4], Юру, Романицького [5], Крушельницького,[6], Гірняка, Бучму... Я, мабуть, усіх бачив.

А от такого Возного, як у Полтаві Золотаренко, я не бачив. Скільки благородства, скільки любові до Возного.

Я ж бачив Саксаганського!

В чім річ?

Такий великий (а який же ж він великий!), як Саксаганський, він (ой, як це сказати?!), він «снисходил» до Возного! Може, він на це мав право? Його страшний талант, може, й дозволяв йому робити це! Але це була, по-моєму, його помилка!

А от такий собі,— може, великий, може, невеликий,— артист, як Золотаренко, він грав з п о ш а н о ю до великого твору Котляревського. І виграв! І переміг Саксаганського! Переміг, може, не талантом, а любов'ю! Не свідомо, думаєте! Ні, свідомо! Я дивився в очі Возному — Золотаренкові, і я бачив, що він р о з у м і є те, що робить. І я радів. Я радів тому, що я вбачав у Золотаренкові велику душу нашого народу! Скільки ж їх іще єсть, отаких Золотаренків, у нашого народу! Які ж ми багаті!

Була Наталка (Онипко), був Петро (Осадченко), Виборний (Моровщик), Терпилиха (Хмельницька), Микола (Онипко С. І.).

Спасибі їм! За віщо, спитаєте? За майстерство? Ні! Поки що нема, на жаль, Заньковецької, Садовського, Саксаганського! Спасибі їм, полтавчанам, за любов до «Наталки», за молодість спасибі їм! А раз є молодість, тоді єсть усе!

Російська література.

Пушкін, Гоголь, Лермонтов, Толстой, Достоевський, Чехов, Островський, Горький.

Преклоняюсь...

А преклоняючись, хочу щоб їх — усіх!!! — з н а в народ руський.

Може, я помиляюсь, але чогось думається, що маса народу руського не знає їх, своїх дивних письменників!

Не знають їх, на жаль, так, як знають нашого Шевченка!

А їх же треба знати!

Можна, звичайно, сидіти й пишатися, маючи Пушкіна, Гоголя і інших (у шафах!), великий труд берегти їх, їхні традиції,— та треба ж уже вперед! Інакше вони образяться!

Люблю я Твардовського, люблю ленінградського Сашу Прокоф'єва.

Що зробив, по-моєму, Твардовський?

Він узяв свого Васю Тьоркіна за руку і пішов із ним вихилясом по всій Росії! Нате! Ось який він! А це ж ви — народ! Отакий хороший народ! А ви цього й не знаєте! Читайте!

Може, якраз Вася Тьоркін примусить любити літературу!

У мене навіть завірально-страшні думки з цього приводу.

Ви припускаєте таку картину: Вася Тьоркін бере за руку Олександра Сергійовича Пушкіна, веде його до селянської хати, ніжно штовхає в хату і хитромудро говорить:

— Познайомтесь! Олександр Сергійович Пушкін! Прошу любить і жалувать!

От хто, по-моєму, Твардовський!

Іще одно: а Саша Прокоф'єв сидить у Ленінграді і карбує поетичні червінці.

— На! На! На!

Добре йому, маючи Пушкіна, Гоголя і всіх за спиною, робити це!

А хай би сам спробував! А я його, Сашу Прокоф'єва, ладозького мужика, люблю за талант, за чесність... Те, що він сидить і карбує, хай карбує! Народ позбирає його червінці.

Дорогий Олександре Андрійовичу Прокоф'єв! Не думайте, що я допускаю, ніби Ви не любите Пушкіна. Не було б Пушкіна, не було б Вас. І Ви це знаєте, і я це знаю. Але люблю я Вас за те, що, карбуючи Ваші червінці поетичні, Ви, благословляючи Пушкіна, ні-ні та й підморгнете своєю ладозькою, безкінечно благородною мужицькою морррдою (цілую її). Ти — барин, а я — мужик...

Не думайте, що я забуваю Чернишевського, Бєлінського, Добролюбова. Я їх не забуваю! Просто, може, мені боляче, що їх у нас нема?.. Ні... Треба дожити до тої думки, що коли вони єсть, значить — вони мої... Не руські, не українські, не німецькі, а мої, народні!..

Слава богу, що я дожив до такої думки!

3 січня, 49. Я, такий собі Павлушка, селянський син, бігав без штанів по Груні на Полтавщині (недалеко Черпеччина, недалеко Охтирщина, отам, де Монастирщина), бігав, швиряв картоплю, драв горобців (а правильно — горобці!), била мене мати віником і навіть горнятками череп'яними кидала в голову. Спасибі матері!

Потім — освіта. Розірвана освіта (перший учитель Іван Максимович Мовчан, старий дід — і він бив нас лінійкою по руках, а я б тепер, коли б мав змогу знайти ту лінійку, я б її поцілував!).

Потім з Павлушки вийшов Остап Вишня. Письменник. Так як же ж я не буду вдячним за віник і за горнятко матері, за лінійку — вчителеві І. М. Мовчанові?

І я — вдячний.

20 січня, 49. Іван Сидорович Їжакевич[7]! Вісімдесят п'ять літ!

Сьогодні (вісімдесят п'ять літ йому!) — свіжий, ясний, творчий!

Що, дорогі тт. художники?!

Богомаз?! Іконописець?! Не наш?!

Хлопчики ви мої! Якби у вас було стільки майстерства, сили, уміння, як у Їжакевича,— як би ми з вами продвинули вперед наше мистецтво! Їжакевич... От уже в кому втілилося горьківське: «Талант — робота!»

Яку гору труда перевернув І. С. Їжакевич! Міліарди труда!

І став, зробився національним художником! Може, навіть несвідомо.

Чую галас: «Націоналізм!» Це — на мою адресу!

Ех, дітки мої! Навіть формально це до мене не чіпляється!

Оті дурні, що кричать «націоналіст!», не розуміють і ніколи не зрозуміють, що я зумів об'єднати любов до мого народу з любов'ю до всіх народів світу!

Я, між іншим, боявся цього. Я думав, що сива шапка зневажливо дивитиметься до тюбетейки!

І який же я був радий, коли відчув, що тюбетейка така ж мені рідна, як сива шапка.

А я — я говорю чесно! — на це не сподівався! Говорю одверто.

І от нате вам: і шапка, і тюбетейка рідні...

15 лютого, 49. Виявилося, що для того, щоб письменник виявив свої глибокі, оригінальні й дотепні д у м к и на папері, треба:

а) по-перше — папір,
б) по-друге — думки.
Як нам переказували,— папір у нас єсть. І багато.
Сподіваються, що ось-ось у письменників, котрі хотять бути талановитими і справжніми письменниками, будуть і думки...
Як же ж тоді збагатиться наша література!

Це вже потім: переказують, що думки для письменників експортуються з Донбасу, Кузбасу, Сибіру, Ленінграда і т. ін.
Ох і запишемо ж!!!

7 березня, 49. Леся Українка і багато інших — поети не тільки свого народу, а вони поети всіх народів, всього людства, бо вони, крім своєї геніальності, ще й кришталево чесні.

Зло — найбільше — космополітизму в тому, що вони молодим не давали ходу.
Вони, захопивши всі провідні посади в літературі, позбивали на протязі кількох десятків років усі молоді паростки літературні!
Ось у чім найбільше зло!
Те, що вони нас «ущемляли»,— то ще не так страшно!
Ну, не видали, зарізали одну-дві книжки Остапа Вишні — ну що ж? Остап Вишня — є Остапом Вишнею...
А от коли молодий приходив до цих спекулянтів і вони його своїм «авторитетним» окриком приголомшували,— оце страшно!
А скільки таких було!

9 березня, 49. Може, я не такий, може, я, ну, як вам сказати, чи недотепний, чи некультурний, але я це мушу сказати. Я був у кіно на «Павлові».
А колись я був на «Мічуріні».
У мене принаймні таке враження: «Павлов» — чудесно, але це фотографія в дії.
«Мічурін» — це справжнє кіномистецтво.
Мені було дуже боляче, що майстри не донесли Павлова на (як його сказати?!) п'єдестал мистецтва. У чім же ж річ?! Очевидно, не... (перебили думку мою...). Очевидно, Павлов, його інтелект, його робота, його енергія подавили майстрів кіно. По-моєму, Павлова треба подавати народові як ідею, а не як оператора (дуже талановитого!) со-

бак. Отак, як подав Довженко Мічуріна. Фільм як фільм, дуже цікавий, потрібний і т. ін., але нам, що цінять мистецтво як (отут уже трудно!) чинник, що веде нас до комунізму, того, що зробили у «Павлові», замало.

Дуже багато треба мені писати, щоб довести те, що є в моїх думках, у моїх мислях,— треба було б написати цілий науковий трактат, наукову роботу... Ви уявляєте собі, який би цей «трактат» був (не можу писати цього, бо це буде непристойно!),— а трактат би був справді не... той... не...— ну як би вам сказать? — неприлишний (у слові «неприлишний» обов'язково треба писати не «ч», а «ш»).

Оце я про «Павлова».

І в «Павлові», і в інших фільмах, на жаль, більше випирає не «Павлов», а «Я» (режисер). Це, як казала моя баба, нехорошкувато!

17 березня, 49. Три чи чотири дні тому був у мене старий учитель Федосій Іванович Рвач. Провчителював він п'ятдесят з гаком років. Йому сімдесят п'ять літ. Влаштувався він сторожем у трамвайно-тролейбусному тресті. Дали йому там хибарку при гуртожитку.

І от тепер, щоб когось уселити в тій хибарці, старого вчителя викидають з посади, з кімнати і т. д.

Його, розуміється, не викинуть, не образять...

Для чого це я пишу?

У нас, видимо, ще єсть «бездушне», холодне таке ставлення до людей...

Що це?! Типове це для нас, для нашого часу?!

Ні!

Якийсь там ізнайшовся зам директора тресту N, що в його піднеслася рука на старого вчителя...

Бувають такі...

Я написав листа директорові тресту і подзвонив зам міністра комунальних справ.

У відповіді я зразу відчув, що NN — це «ісключеніе»...

Для чого я це занотовую?

«Горе» старого вчителя Федосія Івановича Рвача принесло мені велику радість.

Я не знаю, яким чином дізналися його учні про те, що я включився «в боротьбу» за Федосія Івановича,— та зразу ж до мене дзвінки по телефону:

— Спасибі! Спасибі, що заступилися за Федосія Івановича! За нашого вчителя!

І яка ж у мене була радість, що люди не забувають своїх учителів...

21 березня, 49. Найвища насолода читати Пушкіна й Шевченка!..

Найвища!

Робіть так: сьогодні Пушкіна, а взавтра Шевченка.

Або навпаки!

Яка насолода!!!

8 квітня, 49. Давно вже не писав.

Новина: Ю. І. Яновський дістав премію [8].

Я дуже радий, що робота Ю. І. Яновського перемогла.

Ю. І. Яновський справжній письменник! Справжній! Талановитий! Культурний!

Що б хотілося від Ю. І. Яновського?

Радості в творчості!

А то якось так виходить, що він (а разом із ним і література) «вистраждовує» перемогу.

Я, грішний чоловік, думаю, що література — радість!

9 квітня, 49. Між іншим: Марк Твен!

Говорять мені: «От Марк Твен! Якби Ви були такі, як Марк Твен!»

Марк Твен — геніальний гуморист! Преклоняюсь! Я ніколи, мабуть, не дійду до таких висот у гумористиці, як Марк Твен!

Хвала йому!

Одного не знаю: чи усміхнувся коли-небудь негр, коли він прочитав Марка Твена?

Не знаю!

Коли усміхнувся негр, коли в нього з'явилася посмішка, така, знаєте, безпосередня, справжня, коли Марк Твен викликав радість у негра, — цілую стопи Марка Твена!

18 квітня, 49. Мені дуже страшно дожити до того моменту (чи часу), коли дзвінкосерйозний Малишко, або лютодотепний Воскрекасенко, чи несміливо-сміливий Смілянський [9], чи колючий Маківчук [10], чи їйбогужялюблюприроду (а любить він-таки її по-справжньому) Новиченко [11], чи авиколинебудьтягли Гончаренко [12], чи недайбогхтонебудьдізнаєтьсящояспінінгіст Вільховий[13], чи їйбогутоваришіяобов'язковопоїдуякжеж Копиленко [14] чи татамдвіщучкийодинокуньчик Дорошко [15], чи поїхалибачилинестрілялиякстрілялиневлучили М. Т. Рильський, чи можеайбожеіябпоїхав-

таквоноякстріляєтакбахкаєаптичкажвонахочежити П. Г. Тичина, чи івменебуласучечкаойсучечкачорнахорошаіяїйбогу мисливець О. Є. Корнійчук, чи айщовименіговоритеябільшефутболіст Ю. К. Смолич [16], чи ойохотавонаменепродменамочить Ю. І. Яновський, чи словочестіубившістсотнайшоводну Богдан Чалий[17], чи івменепесгавкаєаяжодинавменехазяїни Семен Скляренко [18], чи нащоменімисливськарушницяколиятойщогреблірвав Платон Воронько, чи австалінградемынеохотились Борис Палійчук [19], чи актоегознаетстреляетнестреляет М. М. Ушаков[20], чи Ярославмудрийтежходивналови І. А. Кочерга, [21]— от коли ці всі коли-небудь денебудь скажуть: «Остап Вишня — старий!» — І, збираючись на полювання, додадуть: «Не турбуйте його!» — Я того ж часу — візьму й помру!

21 квітня, 49. Про фізкультуру. Ми в дитинстві не фізкультурили: ну, «у м'яча», ну, «наввипередки»... Да, у «городки» (кеглі в нас звалися), та ще у «покотьола», та ще «на ковзанах»... Ну, верхи «наввипередки», на «ковзанках» (ковзани — коньки, а «ковзанки» — інше), «нагинати дерева» — вилізеш на вершину й нагинаєш...

Ну, що ж іще? Наше, хлоп'яче? Може, я щось і забув (і напевно!), але народ сам, самотужки не міг не розвивати своєї сили, спритності...

Тепер...

Тепер — спорт всенародне явище, організоване, обгрунтоване.

Це — ясно: народна влада, Радянська влада...

Але нам, старим, що робити?

А ви знаєте, я, що ніколи не фізкультурив, я цілком серйозно тепер жалкую...

І коли повз мене біжать (крос), коли я дивлюсь на футбол, на легкоатлетів — я захоплююсь!

Я б і сам побіг!

І я б зробив це ще... краще!

4 травня, 49. Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати «Реве та стогне» та садити гопака, і не того, в кого прізвище на «ко»,— а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному й духовному розвиткові.

Хай його прізвище на «ов» чи на «ий», хай він співає «Во саду ли, в огороде», чи «Будьте здорови, жявіце багато»,

або танцює камаринського чи лявониху,— я з ними і танцюватиму, й співатиму з особливим захватом. Бо — ото й є справжні українці.

6 травня, 49. Говорять про моє 60-ліття.
Про його святкування і т. ін.
Я говорю: «Не треба!», «Навіщо?!»
І бачу, що кожний, кому я це говорю, думає:
«Так! так! «Скромничає»... Молода піч колупає...»
А мені так не хочеться, от, їй-богу, не хочеться ніякого з приводу мого 60-ліття «буму». Не в моїм це характері! Не вірите? А я прошу вас: повірте!
Коли іноді Вишня «окрисювався», вимагав до себе уваги і т. ін.,— то це було тільки тоді, коли Вишня був представником радянської л і т е р а т у р и. Для літератури і в ім'я літератури. А шістдесят літ — це моє, особисте. Не треба!

15 травня, 49. Який би я був щасливий, якби своїми творами зміг викликати усмішку, хорошу, теплу усмішку, у радянського народу!
Ви уявляєте собі: народ радісно усміхнувся!
Але як це трудно!

Для літератури, по-моєму, треба перш за все — ч е с н і с т ь.
Потім уже геній, талант, здібність і інші атрибути літератури.
Тоді буде література!

12 грудня, 49. Сьогодні дістав листа з Москви. Якась там затримка з виданням моєї збірки в «Крокодилі».
Невже ніхто не розуміє, що мене аж ніяк ця справа не турбує? Видадуть — видадуть! Не видадуть — не видадуть!
Спасибі вам усім, мої дорогі рецензенти, за вашу думку про мою роботу! Пишіть що хочете, говоріть як знаєте!
Мою роботу рецензував н а р о д!
Говорю це не хвастаючись, говорю це як факт,— схиливши свою сиву голову перед народом.
Чи зрозумієте ви, рецензенти мої, що, взявшись за літературну роботу, я ніколи не думав про гонорар, про свою

славу і про всяке таке. Я почав робити те, що, на мою думку, могло дати користь народові.

Народ — оцінив. Спасибі йому. Значить, жив я не паразитом.

Помилявся? Так! Помилявся, і дуже помилявся. Але з чистою совістю можу сказати, що ніколи не хотів пошкодити народові.

І все!

Зрозумійте (мабуть, не зрозумієте), що, коли на виступах мене вітають слухачі, народ, я приходжу додому і падаю, знесилений, терзаючись (так, терзаючись!).

За що?! За що люблять?! Я ж нічого, достойного великого радянського народу, не зробив!

Всі оплески, всі виклики я розумію як вимогу: «Зроби!»

А де сили?

Як виріс наш народ, як змужнів, як звеселів,— та в кого ж знайдуться сили, хист, талант, щоб задовольнити потребу нашого замічательного народу на культуру, на художнє слово?

А який же народ наш добрий, який увічливий, який делікатний!

Скільки ж у нього добра до всіх тих, хто хоч трішечки дає йому незвичайного, небуденного, до роздуму придатного...

І коли мені доля дала змогу хоч трішечки, хоч отакунічки дати народові посміхнутися,— киньте всі гонорари, добра, багатства,— все киньте!

Найвищого «гонорару», як веселий блиск в очах народу,— нема.

18 грудня, 49. Ну, чому я мушу чукикати літературу? Чому я мушу боліти, страждати за того, хто прийшов у літературу? Офіціально? Ні!

А серцем, душею, болем моїм?

Чому? Чому такий біль у мене не тільки за «провалля» в літературі, а за особу талановиту, за її поведінку навіть в особистому житті?..

Для літератури мало кришталевої чистоти, література — це перл у кришталях і чистота в найчистішому.

Який жах (а може, й не так уже страшно), що я знаю особисто людей, що створили перли нашої літератури.

Я їх бачив, з ними говорив, за одним з ними столом сидів, пив, їв, розмовляв, сміявся, жартував...

А потім читав.

19 грудня, 49. А ви коли-небудь бачили прикажчика в літературі? Такий собі:

— Чево ізволіте? Ямб? На скільки порцій?!

І такі єсть!

Ну, бог з ними.

19 грудня, 49. Розписався...

Ну, добре — Вишня вже єсть. Так сталося...

Життя міняється, люди інші, змінилися... «Ми вже не такі, як були...» і т. д. Все це так. Все це вірно. А література? Я ж розумію, що ми пишемо не те і не так, як колись...

А чи шукав хтось із нас нові с л о в а (так, так — слова!)? Нові літературні ситуації, нові прийоми, нові навіть зап'яті?..

Ви розумієте, про що я хочу сказати!

Я вже старий, працюю в літературі тридцять літ! — але я прагну, хочу, до болю хочу! — сказати якесь таке слово і в якійсь такій новій ситуації, щоб і ми, письменники, не пасли задніх у нашому житті...

От! Перетворення природи... Не буде пустель, пісків, чорних бур! Ліси... Дерева... Ставки...

А в літературі? Хіба в літературі нема пустель, нема байраків, чорних бур, суховію?

А чому ж ми не беремося (рішуче!) за насадження нових дубів у літературі?

Не думайте, що я не бачу різниці між лісом і літературою! Бачу!

Але для того, щоб щось нове посадити чи посіяти, треба б у р ' я н и виполоти... Полоти треба!

А ми хіба за це взялися?

От сидить у літературі якийсь будяк N, приміром.

Він розрісся, вкоренився, такий собі аж ніби хороший,— а по-справжньому: росте, висмоктує з літератури соки, а д л я л і т е р а т у р и н і я к о ї з н ь о г о к о р и с т і.

Та хіба таких мало?

Скільки ж їх, що притулилися, присмоктался до літератури?!

А соки ж для них давай? Щоб вони жили!

25 грудня, 49. Шістдесят літ! І мені здається, що хтось, десь прожив оті шістдесят літ, а не я! Невже я вже такий старий?

Який тягар — шістдесят літ!

Іноді мені так хочеться «підскочити», «перевернутись»,

пограти в покотьола... А подумаєш: шістдесят літ! І... зупиняєшся.

Скажуть же: старий збожеволів!

А я ніяк не збожеволів,— мені не хочеться бути старим, і я ним ніколи не буду!

7 червня, 50. Все життя гумористом!

Господи! Збожеволіти можна від суму!

20 жовтня, 50.

Я — письменник.

Прожив я шістдесят уже з гаком літ.

Трудне моє було життя.

Підходжу до фінішу.

Хто ж я, зрештою, такий?

Я — Остап Вишня. Народ мене знає, народ мене любить.

Не для хвастощів і не для самозаспокоєння це я говорю...

Колись,— я говорю правду,— в години роздум'я я вирішив: житиму так, щоб нікому не зробити зла, прикрості.

Толстовське «непротивление»?

Ні! Просто не любив я печальних лиць, бо любив сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося.

І от — кінець уже життя!

Хто ж я такий? Для народу?

Я — народний слуга!

Лакей? Ні! Не пресмикався!

Вождь? Та боже борони!

Слуга я народний, що все моє життя хотів, щоб зробити народові щось хороше!

А що я міг таке зробити, щоб народові було приємно?

Я — маленький чоловічок, мурашка, комашинка в народній величі!

І коли я вже волею судеб зробився письменником і визначилася моя робота, я свідомо (підкреслюю це!) думав про одне:

«Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш,— тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях,— щоб народ усміхнувся! Щоб хоч не на повні груди, а щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лиця,— щоб хоч одна зморшка ота розгладилася! Щоб очі мого народу, коли вони часом печальні та сумом опови-

ті,— щоб вони хоч отакуньким шматочком радості засвітилися».

І коли за всю мою роботу, за все те тяжке, що пережив я, мені пощастило хоч разочок, хоч на хвильку, на мить розгладити зморшки на чолі народу мого, весело заіскрити сумні його очі,— ніякого більше «гонорару» мені не треба.

Я — слуга народний!

І я з того гордий, я з того щасливий!»

7 листопада, 50. Література... Ой, як це страшно і як привабливо! Що таке, по-моєму, література?

1) Образи? — Народ!

2) Сюжети? — Народ!

3) Тема? — Народ!

Література — народ!

А що ж, зрештою, таке талант?

Талант?

Це — крила Шевченка!

Це — ніжність Лесі Українки!

Це — мудрість Івана Франка!

Це... і т. д.

А взагалі талант — це народ!!!

По-моєму, все!

А решта?

Ну, як собі хочете: хочете співайте, хочете декламуйте, хочете описуйте, хочете віршуйте...

Це — справа ваша!

26 листопада, 50. Не подумайте, що я не визнаю N за мовознавця!

Визнаю!

Але — щоб мене тут грім убив! — не знає N духу української мови, її аромату, її душевно ніжного-ніжного трембітотону, її колискової душі, чебрецевих її пахощів, її тремтіння, її шелестіння, її бриніння... Отого, що мати над колискою:

Люлі-люлі, люлечки,
Шовковії вервечки...

Не з написаної вдома з фольклорних матеріалів лекції, що перед студентами басом:

Мальовані бильця
Пішли до Кирильця...

А з материних уст... Коли мати, над колискою схилившись, сумними очима на майбутнього академіка, стомлена, дивиться та:

Ой ну, котку, котів два,
Сірі, білі обидва...

Отакий академік знатиме аромат рідної мови...

19 січня, 51. Був оце в театрі. Танцювала актриса. А я собі сиджу та думаю:

«Ми дивимося, милуємося, ляскаємо, а хто ж із нас подумав, хто подбав про те, чи їла вона сьогодні, чи спала вона сьогодні, чи відпочивала перед тим, як оце перед нами вона танцює, милує нас, веселить нас?!

І хто ж із нас прийде, скаже їй спасибі, сердечне, хороше?

Ніхто!

Тільки якийсь рецензент, заробляючи свій гонорар, кине:

— Носок вона не так поставила!»

Рецензент... Я сам рецензент... Якось так виходить (із старих часів, традиція!), що рецензент повинен «к р и т и»! Вони, рецензенти, завжди шукали негативне,— це ж легше,— от вилає хтось когось, і вже! П о х в а л и т и — трудніше, треба довести плюси... А мінуси — легше! Крий! І все!

А я, грішний, завжди хочу бачити в людському т р у д і (гра акторська — це великий труд) тільки хороше!

Їду в таксі. Дивлюся на водія... І знову — думка: скільки в нього дітей? Чи обідав він сьогодні? І як? Чи образив його хтось? І як би мені хотілося, щоб він був усім задоволений! Щоб співав, їдучи в таксі!

Як би мені хотілося, щоб усі люди, щоб увесь народ співав! Голосно! Щиро! На весь голос!..

20 січня, 51. Були на перегляді опери «Богдан Хмельницький» [22].

О п е р а! С п р а в ж н я!

Гадаю (боюся!), перша опера справжня — радянська.

Трудно мені відразу розібратися, як і що,— це справа серйозна!

Але мушу посвідчити, що це явище на нашому, радянському культурному фронті! Як би хто не дивився на самий факт об'єднання України з Росією.

Будьте чесні: свідомо чи несвідомо діяв Богдан, але це ж зародок д р у ж б и н а р о д і в.

Дружба!

І коли в якогось сукиного сина ще залишилося оте мерзенне: я — українець, а ти — кацап! — хай він буде тричі проклят, бо (подумай!) у стократ приємніше мені ц і л у в а т и рязанського мужика, ніж бити його по голові.

До чого просто це все!

Так от, щоб дійти до цієї простоти,— скільки крові, мук, страждань!

А як приємно мені тепер, коли я обнімаю щиро, любовно, кріпко Сашу Прокоф'єва, Твардовського, Тихонова, Грибачова!

Як я радуюсь (а я таки радуюсь, отут, за оцим моїм столом), як я радуюсь, коли Ніколай Грибачов, коли Саша Прокоф'єв, Твардовський, Фадєєв, Тихонов, Луконін і всі-всі,— коли вони напишуть щось хороше... Щось для народу. Для нас.

А тепер по секрету: я гордий, я задаюсь, що я переміг, переборов у собі і заздрощі, і націоналістичну коросту, і все-все...

І я тепер, чистий у мислях, чистий у почуттях своїх, можу прийти до О. О. Фадєєва і сказати просто, чисто, хороше:

— Вітаю! Люблю!

Тридцять п'ять літ я в літературі!

Я дожив до того часу, коли я ходжу вулицями в Києві — радісний, веселий, легкий...

І я гадаю, що всіма моїми стражданнями, всіма моїми серцями, і працями, і думками я маю право сказати всім моїм читачам, всім моїм товаришам по роботі:

— Я люблю вас!

А народові?

Я не маю права сказати народові:

— Я люблю тебе!

Я тільки можу стати на коліна перед народом, уклонитися йому земно та й проказати:

— Спасибі тобі, народе, що я єсть я!

Хай буде благословенне твоє ім'я!

23 лютого, 51. Оце я собі думаю: що треба, щоб мати право з людини посміятися, покепкувати, навіть насміятися, із своєї, рідної людини? Не з ворога. Ворога треба бити і вбивати...

А от своя, рідна людина, як з неї можна посміятися, щоб її не образити (убити — можна, але ображати... це не однаково)...

Так от: що треба, щоб посміятися не з ворога, а з друга?

Треба — любити людину. Більше, ніж самого себе.

Тоді тільки ти маєш право сміятися. І тоді людина разом з тобою буде сміятися... із себе, із своїх якихось хиб, недоліків, недочотів і т. д. І буде такий дружній, такий хороший сміх...

Той сміх, що не ображає, а виліковує, виховує людину, підвищує...

Коли ми виховаємо людину до того рівня, що вона любитиме сміх, як воду, як повітря, як своє, як рідне, без чого сумно жити,— отоді тільки зрозуміють NN, що не можна наслідувати Руданського, бо наш народ хоче сміху не часів Руданського, а нашого хорошого, радянського часу.

Треба підтягати народ до розуміння сміху, хорошого, світлого, того сміху, що ним у комунізмі ми сміятимемося...

25 лютого, 51. Дивне діло: десь отам, на Полтавщині, син лебединського сапожника Михайло Кіндратович Губенко, солдат, що приїхав у Грунь до поміщиці фон Рот, був у неї за прикажчика (я барині ручку цілував. Факт!), оженився в Груні з молодою дівчиною Параскою Олександрівною (Балаш — її прізвище). М. К. Губенкові було вже 33—34 роки. Народили вони за двадцять п'ять років (батько вмер 1909 року) сімнадцять дітей. Двічі близнята! Батько вмер, коли наймолодшому, Костеві, був один тільки рік! Подумайте — за двадцять п'ять років життя з матір'ю — сімнадцятеро дітей! Злидні злиденні! Коли батько помер, — господи! — та їсти не було чого! Ото мене й старшого брата, Василя (потім він Чечвянський) [23], батько одвіз у Київську воєнно-фельдшерську школу. І ми 18—19-річними хлопцями пішли... Куди? У світ!

Так от... про минуле, про родину... Десь у Груні, перед степом, дві могили: мій батько і моя мати... Хто їх знає? Ніхто!

А вони народили мене, Остапа Вишню, хіба вони знали, що отой хлопчисько, що його мати била віником, а батько гладив по голівці, буде Остапом Вишнею?

Кланяюсь могилам батька та й матері!

Ніколи не був у літературі спекулянтом! Ніколи! І не буду!

Не довелося доказати, що я не той, «що греблю рве», не довелося!

...Ой, як буде комусь соромно за мої страждання! Ой, як буде! А я чесно дивлюся у вікно, і мені так хороше, що я не націоналіст! Ні!

От лежу я, хворий, на канапі і читаю; читаю хворий, умираючий:

На мосту, на переходе,
Светлых улиц поперек,
Мимо девушек проходят —
Только тронут козырек...

Я, Вишня Остап, умираю, а біля мене збоку Саша Прокоф'єв!

Дорогой Александр Андреевич Прокофьев! Прошу тебя! Приди на мою могилу и спой одну русскую песню! Пусть прозвучит русская песня над могилой украинского «националиста»... Того «националиста», который так любил русский народ, его песню, его слово!

10 березня, 51. Умираючи, кажу вам усім: ніколи не сміявся без любові до вас усіх, до сонця, до вітру, до зеленого листу!

У моєму сміхові завжди бачив народ: хорошого чоловіка, привітну жінку, дівчину веселооку, дитину, бабу з дідом... І так мені хотілося, щоб посміхнулися вони, щоб веселі вони були, радісні, хороші...

Заявляю урочисто!

Клянусь торжественно!

Ніколи, ніяк, нічого проти народу, а значить і проти Радянської влади, не зробив злочинного.

Помилявся! Так! Але приходив до народу свого із усіма своїми помилками. Такий, як я єсть. Отакий!

Усім своїм єством хотілося бути корисним народові. Не поневірятися, не лакействувать перед народом, а служити йому, народові, чудесному нашому народові, милуватися з нього і радуватися з того, що я маю честь, велику, чудесну, незрівнянну і неповторну ч е с т ь належати до свого народу.

Ніколи я не зрадив інтересів свого народу! Ніколи!

Мало я зробив для народу! Мало! Хотілося б більше, але що я можу зробити?

Одне можу сказати: ходив по своїй землі, дихав своїм повітрям так, щоб нікому не заважати, щоб нікому не псувати його дихання!

І все!

5 листопада, 51. Треба перекласти «Ревізора» Гоголя українською мовою. І все. Ніколи я не відчував себе таким безсилим, таким нікчемним, як перед «п о д в и г о м» — перекласти «Ревізора». Тільки з М. Т. Рильським як редактором я можу ризикнути взятися за цю роботу. Бог єсть? Чи нема? Поможи мені, господи, зробити цю роботу! Так зробити, щоб народ наш відчув, полюбив цю безсмертну комедію, яка така близька, така рідна, така для мене пахуча, як троянда в моєму творчому садку, як калина на моєму огороді, як очі в мого онука, Павлушки, голубі та чисті.

А як же це зробити?

«Адекватно!» — чую я голоси, будь вони трижди прокляті!

Ніхто так не благородить людини, як її труд!

І дружба народів!

Що єсть благороднішого на світі, як дружба народів?

Ну, чому, справді, я був би сичав на казаха, на грузина, на турка?

Ну, чого?

А чому я не можу його обняти, приголубити, поцілувати?

Ну, чому?

28 листопада, 51. Пора сказати, що вірність своєму народові не залежить од прізвищ! Можна любити один одного незалежно від прізвищ і походжень.

Що для цього треба?

Чесність! Тільки!

Та я б одірвав собі голову, коли б вона могла подумати про те, що Леонідзе [24] не брат мені, що Тамара Ханум [25] не сестра мені!

Яка радість у мене на душі, коли я читаю Руставелі[26], коли я знаю, що кожний «дзе», кожний «швілі» (а я це знаю, я вірю в це!) обніме мене при зустрічі й приголубить!

І я його!

29 листопада, 51. Був цього літа (осені) на Донбасі. В Кадіївці. Ой, які хороші люди! Чудесні! А як їх написати? Не так, як N, а по-справжньому? Не знаю! Ще раз: не знаю! Було б непогано написати щось «вишневе» про Донбас. Хай би посміялися! Тільки не думайте, що я, Вишня, гадаю, що Донбас без мене не вміє сміятися! Ха-ха! І вміє сміятися, і знає, як сміятися,— ще краще від нас із вами.

А от — у літературі? Як? Анекдотиками? Не вийде! Вони, донбасівці, такі мудрі, такі чудесні, що нас із вами розсмі-

шать... Ох і кріпкий орішок! Може, я й не розкушу, та знайдуться люди, що після мене так засміються, так загогочуть, що тільки квакнеш. Скільки єсть там людей, скільки єсть там явищ — чудесних, неповторних...

А як?! Поки що я не втнув...

А можна... Ой як можна...

А головне — треба!

Щоб розлігся шахтарський сміх, радісний, веселий, а головне — творчий!

Він буде! Вірю!

3 грудня, 51. Покидаючи Вас усіх, мої дорогі, кланяюся Вам земно за те, що бачив Вас, за те, що жив із Вами.

Хай буде Вам добре!

Ви бачитимете народ наш у всій його величі, в розквіті його таланту!

Дозвольте ж і мені бути присутнім на його торжестві!

Остап Вишня.

3 грудня, 51. От ходжу я по Києву і дивлюся на наш чудесний город.

Біжать хлопчаки, біжать дівчатка: чорняві, русяві, біленькі. Вони колись будуватимуть наше майбутнє. І який перед ними шир! Які простори! Перед ними все!

Бігає перед моїми очима маленький Павлушка, щасливий, веселий, і не знає, що для того, щоб він отак бігав,— жив на світі Ленін.

Він собі підстрибує: скік-скік! Він собі підтоптує: топ-топ! А Трумен для нього, для мого Павлушки, атомну бомбу готує! Що це робиться?!

Ви тільки подумайте! Я одного хочу, щоб він, отой маленький, біленький Павлушка, виріс великий і задавив Трумена! Щоб усі Павлушки повиростали і задавили Трумена! І все!

3 грудня, 51. Слава Гоголю, Ніколаю Васильовичу!

Працюю над «Ревізором»...

Як це трудно! Тру-у-у-дно!

Я ж буду злочинцем, коли зроблю з Гоголя Вишню! А хіба я зможу підпаскудитися, щоб із Вишні зробити Гоголя?!

От і борюкаємося!

А хочеться, щоб Гоголь зазвучав нашою мовою так, як він має право звучати...

Одна українська поетеса в розмові зо мною (ми говорили про переклад Гоголевих творів) здивовано запитала:

— А зачєм?

Те, що українська поетеса сказала мені: «А зачєм?» — я не здивувався. Іменно — «зачєм?» Бо вона, на жаль, і досі не розуміє, що є на світі народна, рідна народові, мова.

...Так от Гоголь! Ніколай Васильович! Як його зробити так, щоб по всіх селах любили його?

Як? Навчіть!

Ота поетична індичка може сказати: «Зачєм?»

Що їй болить?

Їй заплатять за два ямбо-брахії по 10 крб. за рядок,— і вона задоволена. Вона пшеницю від верби не відрізняє: і те шумить, і те шумить,— надрукують!

От вона й говорить: «Зачєм?»

А я з М. В. Гоголем мучусь!

Визнаю: радісна мука, приємна мука, та, проте,— мука!

5 грудня, 51. «Умирающий капитализм,— пишет он,— в борьбе за сохранение своего существования угрожает всем человеческим ценностям, и нам необходимо защитить их. Защита философии и прогресса философии есть защита философии социализма, то есть диалектического материализма, точно так же, как защита человеческой культуры есть защита социалистической культуры...»

Це — виписка з «Правды».

Хіба слово «комунізм» чи «соціалізм», саме оце слово, страшне Черчіллеві чи Труменові? Воно страшне їм через те, що воно відбере у них маєтки та банки!

15 грудня, 51. Думаю собі та й думаю...

Дозвольте мені низько уклонитися Дмитрові Косарикові [27]. За його роботу, хорошу, корисну...

Ой, як хочеться зробити щось для робітників! Отаке, як для селян! Щоб вони посміялися! Весело так, радісно! Чи можна? Ну, розуміється, можна! І можна, і треба!

Мені сьогодні 63-й рік! З паличкою вже ходжу! Ех, якби хоч двадцять тому! Твердий орішок — гумор для робітників. Ні, не те! Не для робітників, а про робітників! Ніхто, мабуть, не вміє так сміятися, як робітники, а от... література... Як? І це, мабуть, так просто, як прості робітничі лиця, і так

чисто, як чистий їхній розум, і так весело, як веселе робітниче серце!

А гуморески нема!

І нам з вами сором!

23 грудня, 51. Були на полюванні.

І не вбили, не застрелили нічого.

Для мене це — типове явище.

Коли я приходжу (як завжди) додому «попом», без нічого,— всі спокійні. Всі: жона, донька, зять і навіть онучок, Павлушка, зовсім байдуже заявляє:

— Ді (дід)! Зайць (заєць) ма! (нема!).

Зайця, як завжди, нема.

І от одного разу я приношу з а й ц я. Факт!

Ціла трагедія...

Як? Дід убив зайця? Не може бути!

І пішло!

Дружина з кимось говорить по телефону:

— А ви знаєте,— у нас заєць!

— Ну?

— Факт! Павло Михайлович приніс. (Приніс!). І от я мучусь уже тиждень: х т о вбив того зайця?

Чую крик:

— Та ні! Та не може він убити зайця! Я двадцять літ із ним живу, і ніколи такого не було, щоб він убив зайця! Що робить! Кажуть, що гомеопати помагають.

— А що з ним?

— Та нічого! Ніби зовсім нормальний, а каже, що зайця вбив. Температура нормальна!.. Собачка в нас, спаніель, сьогодні на мене гавкнула,— думаю колоться!

— А хіба у вас собачка є?

— Єсть! Чистокровна, з родоводом. Вчора індичку з'їла.

— А як же Павло Михайлович?

— Нормальний,— тільки зайця приніс! А так усе нічого!

— Ні, цього не можна так пропускати: хай подивиться Маньковський [28].

— Хіба це серйозно?

— А не смикав лівою бровою?

— Ні!

— А ви придивіться! В одного мого знайомого після охоти почало ліву брову смикати! Боже мій! Як пішло! Я навіть отої чорнобурки не купила! Ну, зовсім! Що робити? Що сказати?

26 грудня, 51. Два дні був на з'їзді мисливців і рибалок. А яких же прекрасних людей я там бачив!

Нічого їм не треба, ніяких «отоварювань», а вони отакі...

І старі, і молоді... а як вони болюють за наше охотницьке господарство!

Як у цьому відчувається — народ, хазяїн усього!

І як почувається, коли йому, народові,— дано все... Як він обережно, скрупульозно чесно до всього ставиться!

Лисичка... Зайчик...

Ота лисичка, отой зайчик навіть не уявляє (та й уявити собі не може), яке ласкаве око стежить за ним... Радянське, хазяйське око!

Побувавши на з'їзді охотників, відчуваю (ще раз!), який же наш народ хороший!

26 грудня, 51. От у мене під руками онук, Павлушка, тільки-но починає говорити.

Я йому:

— Це твій т а т о!

А він:

— Папа!

І все-таки він кричить:

— Тато! Тато!

І знову ви:

— Національна обмеженість!

Нічого подібного!

Хай каже:

— Тато!

Бо мій тато г... їв коров'яче, щоб з голоду не здохнути!

Хай каже:

— Тато!

Бо мій тато ручку баринні, бодай би вона була сказилася, цілував!

Хай живе мій онук і хай він ніколи не бачить баринні!

Хай!

Мені шістдесят три роки, а в мене й досі поза шкірою мороз од баринні.

І досі сплющуєшся, ніби тебе бариня по голові трахне.

Ніколи не забуду, коли мій батько, Михайло Кіндратович, старий, сивий, розумний, дотепний, співак чудесний (баритон у нього був), схиляється було до баринної ручки.

Цілує...

А тепер бігає мій онучок, Павлушка, веселий, хороший, а я, дід, знаю, що виросте він чудесним хлопцем і комунізм будуватиме.

1 січня, 52. Не можу не сказати теплого слова про М. Т. Рильського за статтю в новорічному номері «Радянської України».

Стаття зветься «Зорі Кремля».

Так писати може тільки великий письменник! Не в словах, а в кожній літері, в кожній комі — любов до народу!

Цілую Максима Тадейовича!

І радуюсь, що він живе серед нас!

23 січня, 52. Їздили полювати. Це — не вперше і не востаннє. Нічого!

І як радісно, що я нічого не вбив!

І як радісно, що я ще поїду (обов'язково!), щоб щось убити!

І як радісно буде, що я нічого не вб'ю.

Одне тільки: Павлушка, онук, чекає від діда зайця.

А дід — без зайця та й без зайця!

Перед онуком незручно!

25 січня, 52. Інтересне явище. Пригородні селяни, оті, що до Києва щодня з молоком, з яйцями, з городиною,— це все спекулятивний елемент. Неприємна публіка! І як тяжко колгоспним керівникам із ними! Розбещене, розхристане, не колгоспне, а спекулятивне!

Щодня вранці в двері: стук! стук!

— Що?

— М'яса? Свининки? Молочка? Яєчок?!

Противне таке, не колгоспне, а якесь куркульське!..

Хіба можна собі уявити справжніх колгоспниць, настоящих майстрів наших урожаїв, щоб вони стукали в двері:

— Молочка?! Яєчок?!

Вони — Хобта, Савченко, Лисенко — думають про лани, про врожай, а ці — перекупки:

— Молочка?! М'ясця?..

Стук! Стук!

Коли вже вони переведуться?

5 лютого, 52. Тимошенко [29] й Березін [30].

Естрада. Здібні дуже хлопці. Та де здібні — талановиті.

Це все так!

Скільки я їх бачив у своєму житті — естрадних артистів!..

Сидить перед тобою — «тьоооомная ночь!» — і чого йому від тебе треба — невідомо.

— Напишіть!

— Що?

— Та, знаєте, так ото напишіть, щоб... той... оте... так, знаєте, здорово напишіть, щоб уся зала аж... той... розлягалася... про колгоспника... Знаєте, щоб усі сміялися... От, як «Зенітку» ви написали! От і тепер... От... значить, чоловік... Ну, одне слово, щоб смішно було! Щоб усі сміялися... Та ви знаєте...

— Ну, а все ж таки про що?

— Та той... отой...

І потім цілком серйозно:

— Ви знаєте, тов. Вишня, наш народ так хоче сміятися... Він так хоче сміятися, що аж дуже хоче сміятися... Ну, а письменники, ви мене пробачте, вони якось обминають естраду, вони якось... той... оте... А народ наш дуже хоче сміятися! А ми, естрадники, для того ж і живемо, щоб... той... оте... того... Так напишете?

...І от Тимошенко...

Він не тойкає, не отойкає, не тогокає... Він упивається у вас, він ніби помпу своїх очей встромляє у вашу думку... Що? Як? Одне слово! Одну мисль!..

І ви знаєте,— він вас заражає на творчість, на дерзання, на роботу!

Для такої людини х о ч е т ь с я щось ізробити, бо це людина т в о р ч а.

Творець!

Багато ще в нього є недосконалого, невдалого, наївного, почасти дрібного, але не в цім річ: на добірному зерні пшениці полова навіть обов'язкова.

Але — це творчість...

А творчість, справжня творчість, вона не тільки радує, вона запліднює...

От вам і Тарапунька!

8 лютого, 52.

Що таке талант?

Горький правильно сказав: талант — це робота.

Таланти різні бувають:

1) Талант для таланту.

2) Талант для себе.

3) Талант для народу.

Я — за третій талант.

Для таланту? Чепуха... Масло для масла...

Для себе? Сам себе по череву гладить?! Нецікаво!

Для народу?

Інтересно, корисно, але ж і трудно!

Чому?

Бо в таланті твоєму бере участь народ!
Хочеш бути талановитим — учись у народу!
Вивчився? Визнали?
Кланяйся народові!
А коли тебе вже визнали таким уже талантом, що талановитішого й у світі не було,— гордись, пишайся, задавайся, хукай, мукай, подивись у дзеркало, а потім ще раз запишайся і...
Вчись у народу!
Позадавайся, позадавайся та й... поклонись народові!

8 лютого, 52. Якби я, Остап Вишня, щось використав із попереднього... Що б мені сказали?!
Та мене б убили! Та знищили б!
Вишня — украв! Ой-ой-ой!
Так я вам скажу по секрету. Все своє життя літературне я стежив, щоб — не дай бог! — не вкрасти чогось у іншого. Чи пощастило мені це зробити, чи ні — я не знаю... Я не хотів бути похожим на інших...
Признаюсь. На зорі моєї літературної роботи я (страшенний курій), я не курив, я нічого, доки я не сів до столу, я нічого не читав,— ні газет, ні журналів,— щоб голова моя була свіжа! Ні за що не зачіпалась! Я не знаю, чи правий я був, чи треба це було робити, але я це робив...
Наслідував я когось? Свідомо — ні!
Може, ще хтось так робив, як я,— я не знаю...
Але — їй-богу, я говорю правду! — я кожного ранку підходив до чистого аркуша паперу, як до незайманої дівчини... Щоб ніхто, і навіть я сам, не міг того аркуша порушити...
І от тепер, коли сивина, коли вже серце з камфорою, я згадую ті часи, коли вночі я схоплювався й записував окремі слова, фрази, думки...
А вранці... записував уже все як слід...
Майте на увазі — не брешу!
На схилі літ я можу сказати чесно:
— Ой, як я любив літературу!
— А вона мене?
— І я її!
І я щасливий, що доля моя дала мені змогу любити літературу!
Спасибі долі!

12 лютого, 52. Переклав отож я «Ревізора»[31] Гоголя. Дуже (спасибі йому!) допоміг мені М. Т. Рильський. Досконала робота?

Розуміється, ні!

Над творами Гоголя взагалі, а зосібна над «Ревізором» (перекладами), слід працювати, може, ціле життя, щоб наблизити їх до оригіналу.

Ну, а ми ж як?

Давай, давай, давай...

Ну, й дали...

Актори театру ім. Франка, що ставить «Ревізора» в моєму перекладі, переклад визнали за задовільний.

Були (та й не можуть не бути) зауваження, дуже слушні, дуже розумні, з якими не можна не погодитися, бо актор підходить до ролі з свого боку,— йому така фраза кращає, коли так сказати, а не так. Актор втілює образ, живе ним,— отже, та сама фраза в його інтерпретації оживає, динамічнішає... Як же з цим не погодитися?

А от Комітет в справах мистецтв дав мій переклад на рецензію якомусь N. Цей «рецензент» написав зауважень на цілих шістдесят, а то й більше, сторінок. Він вимагає д о с л і в н о г о, б у к в а л ь н о г о перекладу!

Із його зауважень видно, що він, N, знає українські с л о в а, та не знає мови.

Це якийсь ш а ш і л ь у мові.

А він, кажуть, член-кореспондент Академії нашої...

І от — що виходить?..

Нашу з Рильським роботу перевіряє чиновник, причім нечесний чиновник, заробітчанин...

І хотять, щоб я наслідував його, вірив і признавав його зауваження.

Так чому ж не дати йому перекладати Гоголя?

Забуває Комітет мудрі слова В. І. Леніна:

«Один дурень може такого наробити, що потім десять (здається, так.— *О. В.*) не розплутають...»

14 лютого, 52. Які люди повиростали! Які люди...

Колись фельдшерував я разом із Михайлом Сидоровичем Коломійченком. Розумний, чудесний, чарівний був хлопчик із синіми лукавими очима. Дотепний, веселий і серйозний.

Жінки за ним... та, боже мій, якби я був жінкою — не втримався б!

А тепер я бачу його професором, замічательним хірургом, державного розуму людиною.

Ну, як же не радуватися?!

І це не з тих професорів, що до них у чергу записуються, про яких говорять:

— Ви білі у професора? А какой номер? А сколько заплатілі?!

Це — наш, народний, хороший лікар, людина, що ніколи не зрадить, не продасть свого народу!

Як радісно бачити таку людину!

А Іван Іванович Кальченко![32]

А брат Михайла Сидоровича — Олексій Сидорович[33], професор-отіатр!

Дивишся на них — і душа твоя танцює: яких хороших людей дала Жовтнева революція!

А якби її, Жовтневої революції, не було?

Ну що ж?

Ну, й були б ми всі прихвостнями паньскими, поневірялися — та й вже!

А тепер ходить Михайло Сидорович по землі, по своїй, по радянській, кріпко ходить, розумно ходить і говорить (мені говорить, бо мені можна,— стара дружба це дозволяє), а говорить на моє: «Як, Миша?»:

— Все опанував! Все роблю! Штучні піщеводи роблю! І черепну хірургію знаю!

Передо мною Михайло Сидорович не вихваляється, ні, він просто мені говорить, чого він «достиг» (не придумаю зараз іншого слова),— він, пам'ятаючи колишню нашу дружбу, ніби передо мною звітує про те, що зробив він...

А мені так хотілося кинутися на нього, обняти, стиснути його, поцілувати...

Було незручно це зробити при людях: він-бо професор, головний хірург Міністерства охорони здоров'я і т. ін.

А мені г о п к и хотілося!

Щоб знав старий Коломійченко, робітник залізничний, які в нього сини!

Щоб і на тім світі г о р д о кістки його лежали...

23 лютого, 52. Кажуть, що переклад «Ревізора» — хороший.

Пишуть так!

Мені сором! Над перекладом Гоголя можна працювати цілий свій вік!

Тільки без словників!

Без отих рецензентів!

Як би можна було нашою, українською мовою подати Миколу Васильовича!

Тільки б попрацювати!

Не можна так, як це було зо мною: «Дай! Дай! Давай! Давай!»

Спасибі Рильському, а то б ми «надавали»!

30 квітня, 52. Завтра 1 Травня!

Веселий май! Народний май!

Яка честь належати народові!

Яка радість, коли згадає тебе теплим словом народ!

Для цього слід жити і слід працювати...

Їй-богу, не гонорар! Їй-богу, не гонорар! Їй-богу, не гонорар!

Щоб народ усміхнувся!

І тільки!

Віддам усі гонорари — тільки скажіть мені, що треба для того, щоб народ (народ!) усміхнувся!

25 травня, 52. Як багато погано, коли всього багато.

У мене, приміром, єсть «Побєда».

Я їду, і мені дуже гірко, коли путями-шляхами чимчикують подорожні.

Чому саме я їду? А вони йдуть?

Таж моя мати отак колись, згорблена, ходила... Для кого моя мати ходила? Для мене...

А я от їду барином — і страшенно задоволений... Радий...

Не думайте, що я ото «нігіль-мігіль»...

Але... єсть межа, грань...

І єсть іще час... Час!!!

Не можна, по-моєму, тикатися зі своїми особистими котеджами-дачами туди, де ще коровників, свинарників, птахарень колгоспники не побудували.

Чого ти туди лізеш?

Хочеш, щоб усі говорили: оце дача Вишні, он яка, он бачиш!

Єсть — грань! Межа!

Оцієї грані не можна переступати!

І все!

Ніколи не треба забувати, що ти від народу і що твоя робота — для народу! А не для дачі!

26 травня, 52. Побудували будинок для письменників!

Хороший будинок, в поганому (для письменників!) районі — на розі Червоноармійської і б[ульвару] Шевченка.

Розподіл квартир. Ажіотаж! Крики! Скандал! Кому? Що значить — «кому»?

Чому крики? Чому гвалт?

Ну — чому?

Невже не ясно: тому, кому треба, тому, хто своєю роботою заслужив, тому, хто для р о б о т и заслуговує, п о т р е б у є кращих квартирних умов!

Іменно — потребує!

А що робиться?!

Скільки галасу, шуму, гармидеру?!

А скільки в тому галасі справжнього бажання допомогти розвиткові літератури?!

Чи можемо ми уявити такий, приміром, випадок: от Спілка письменників бачить, що талановитому, скромному, тихому письменникові потрібна квартира...

Чи зможе Спілка (колектив!) прийти до того письменника та й сказати йому (знавши, що він своїм характером не проситиме):

— Товаришу! От вам квартира! Вам для вашої роботи вона потрібна! Живіть і працюйте!

Такого, на жаль, не помічаємо.

А що бачимо?

— Діти! Жінки! От я! От я!

Крики, шум!

Та хіба хтось проти дітей? Проти жінок? Проти бабушок?

Всіх я їх, дітей, бабушок і т. д., люблю, але це, проте, не література!

І не тикайся в літературу з своїми двома, трьома чи чотирма жінками, а тикайся романами, поемами, баладами...

...Скільки ще в нас, серед нас, людців, що для них важить найбільше не те, що він для літератури зробив, а те, що він член Спілки РП.

Виявляється, що це,— член СП,— не так просто.

Член Спілки — він уже узаконений громадянин, він має право ніде не працювати, він — писатель. Все! Що він робить, де він працює, ніхто цим не цікавиться... Він — писатель. Він або його кревні можуть торгувати на базарі кроликами чи гудзиками,— але він писатель.

11 червня, 52. Не завжди все те записується, про що думається!

Сьогодні йшов вулицею і думав: «Чи може, приміром, засміятися людина, коли *я* хочу, щоб вона засміялася?»

Кіоск... Книжковий...

Прошу свої книжки... Одне слово про автора. Яке? Та, може, це й не слово, а жест, рух, міміка?

Сміється, уявіть собі! Стара жінка — сміється!

Ларьок... Підійшов, спитав цигарок, «Казбеку»...

Кілька питань (Яких? Хіба я пам'ятаю?) — людина сміється! Та як!

Який же, спасибі йому, у нас веселий народ!..

27 червня, 52. Треба лаятись, а лаятись не хочеться!

От і давайте: пройшов дощ, повезли Павлушку (онука) в Чигирин!

А я люблю Павлушку, онука.

І як собі хочете — люблю його, отого маленького, біленького, що щебече:

— Зім, діду, зім! Зім! Зім!

Мабуть, нам треба бути, як наші онуки, як Павлушка!

Якби ми були такими чистими, світлими, радісними, як Павлушка,— яка б у нас була література!

Хай живе література!

Хай живе слово!

А слово в Павлушки таке:

— Дéвело!

Не дерево, а «девело»...

Скаже й засміється, та як засміється, розлягається й сміється:

— Девело!

А «девело» росте, квітне, розлягається, цвіте..,

Бо Павлушка мій під отим «девелом» підскакує...

Хай живе Павлушка!

Хай живе «девело»!

28 червня, 52. Помер Стражеско[34]. Ціла епоха відійшла у вічність!

І яка епоха! Краса медицини! Розумної, гуманної, чесної медицини! Медицини, що любила народ!

Образцов[35]... Стражеско!

А я мав щастя і Образцова бачити... Говорити з ним...

І досі в моїх очах стоїть благородна, велична постать професора Образцова, учителя Стражеска.., Учителя, батька...

Наслідник Образцова...

Честь, славу і гордість України, гордість Києва пронесли вони, славні мужі наші — Образцов і Стражеско!

Хай вічно живе пам'ять про славних, про мудрих, про великих...

Про Стражеска й Образцова!.,

28 червня, 52. Умер Стражеско!

От людина, яка своєю особою прикрашала Київ.

Скільки благородства, скільки розуму, скільки серця було в цієї людини!

Скільки ця людина знала!
Скільки ця людина навчила!
Хай же ніколи не заросте стежка до його могили!
Скільки ж наш народ дав видатних людей! Я згадую тут тільки медицину:
В. П. Воробйов!
В. П. Образцов!
М. Д. Стражеско!
Я. І. Пивовонський!
Гіршман (Харків)!
Шатилов (Харків)![36]
Я згадую їх з почуттям найсердечнішої подяки.
І гордості!
І щастя, що я жив із ними, бачив їх, великих, мудрих!..
Я ніколи не забуду величної постаті В. П. Образцова!
«Величественный» старик (я іншого слова не підберу!), високий, з ясними (як зірки!) очима...
Одна сама тільки усмішка чого варта була в нього!
Я — невеличкий тоді хлопчак (пацан) (1915 р.),— я розгубився перед його статурою, перед його фігурою (ой, нехороше слово!).
І досі на моїй лисині тремтить тепло його великої руки (він погладив мене по голові!)...
І тепле, ласкаве слово:
— Колега!
Я — фельдшером був!
І от пішли, одійшли...
Але як красиво прожили ці люди!
Хай благословенне буде ім'я їхне!

28 червня, 52. Не люблю я писати мемуарів.
По-моєму, мемуари — некролог...
Але треба, по-моєму, все-таки записати деякі факти.

І

Повернувся з-за кордону М. К. Садовський. У Харків. Якраз був у Харкові П. К. Саксаганський.
Франківці (і я з ними) зустрічали Садовського. Зустрічав і Панас Карпович.
Пам'ятаю:
Виходить із вагона Садовський, весь у сльозах, сльози течуть по лицю, капають з усів...
Обнімає його Саксаганський (а вони були в сварці все життя).

Я прислухаюсь.

Що скаже великий брат своєму великому братові?

Що він сказав?

Панас щиро обняв Миколу, притис до своїх грудей і сказав:

— Миколо! Держи хвоста бубликом!

І все!

II

Л. В. Собінов[37] був у Харкові на гастролях. Співав Ленського по-українському.

Я зайшов до нього за куліси привітати його...

Він мені сказав:

— Мне по-украински гораздо легче петь, чем по-русски! И по-итальянски труднее!

Це було, мабуть, в 1915—1916 році...

Він уже був старенький, але співав, як бог!

Подарував він мені тоді ноти арії Ленського з написом і (здається, не запевняю!) написав присвяту по-українському.

Все пропало! Все війна клята знищила!

III

Був колись (1926 р.) на гастролях у Харкові грузинський театр Коте Марджанішвілі [38].

Чудесний театр.

І був у тому театрі замічательний артист Чхеїдзе[39].

Харків'яни дуже полюбили театр, а ми, письменники, буквально не вилазили з нього.

Щодня, після вистави, вечеряли з артистами в «Красній»....

Не пам'ятаю, в якій п'єсі Чхеїдзе по ходу п'єси говорив шепотом...

Але цей шепіт буквально розлягався в залі громом.

Вечерявши, я запитав Марджанішвілі:

— Як ви так могли зробити, що шепіт — грім?

Поруч сидить Чхеїдзе... Красавець мужчина і лагідний, скромний, тихий...

Що сказав Марджанішвілі?

— Пускай не сделает! Убью!

І поцілував Чхеїдзе...

IV

Це, мабуть, 1908—1909 рік.

Театр Соловцова[40]...

Була така актриса Янова...

Ми були хлопчаками, завжди голодними, але театр ми любили до безтями (чи є таке слово?).

І от, пам'ятаю, бенефіс Янової...

Все було спродано, все було загнано, щоб купити букета квітів для Янової...

Купили.

І мені (який же я був з того гордий!) доручили того букета піднести...

Ніколи не забуду...

Отой привратник провів мене до убиральні:

— Здесь вас какой-то мальчик спрашивает!

— Войдите!

І я не ввійшов, а буквально впав в убиральну і ткнув того букета...

В убиральні було багацько «панів», пам'ятаю, дуже гостро пахло...

Вона, оте саме божество, навіть не обернулася до мене...

А хлопці ж чекають:

— Ну як?

Я не знаю, що я сказав, на оте «Ну як?» — мені було так боляче, так мене пекло, що на найкращі мої (наші) почуття — навіть не обернулися!

V

От тепер гастролюють у Києві заньківчани. Хороший театр.

А я, грішний, не хвастаюсь,— я колись на зорі його роботи, ще з Корольчуком[41], за столом у «Краснім ресторані» в Харкові, бідкалися, що зробити, як зробити, щоб театр не вмер, не загинув...

Я не знаю, що саме, але щось було зроблено (чи я зробив, чи хтось ізробив), що театр залишився, виріс і прославив нашу культуру.

І зробив це Б. В. Романицький.

І В. С. Яременко![42]

І тільки роботою, і тільки трудом, і тільки чесністю!

Скільки ж треба було сили, снаги, любові до театру (а значить, і до народу!), щоб винести це все на своїх плечах, на своїй голові!

А голова (скажемо це щиро) — клалася!

По-настоящому — клалася!

І от дивлюся я на них, на Романицького, на Яременка,— такі ж чисті, такі ж свіжі, такі ж мудрі, як і колись були, за нашої молодості!

І згадую чесний, прямий, трудний і чудесний шлях театру ім. М. К. Заньковецької!

От уже не заплямували імені Марії Костянтинівни!

От уже достойні — достойної!

І як радісно тепер, сивою головою киваючи, згадати про прекрасний шлях театру, про його великий труд, і основне (я це підкреслюю!) — про його чесність!

Слава Вам, мої друзі! Слава Вам, мої поплічники!

І який я щасливий, який я гордий, що мав щастя бути з Вами, бачити Вас, працювати з Вами!

Спасибі Вам за роботу, за щастя, за радість!

1 липня, 52. Мене вважали, а може, й досі хтось уважає, за націоналіста.

Не розумію!

Ну, чому я повинен не любити руський народ?

Чому?

Царя не любив, царату не любив,— ненавидів,— це правда!

Але... народу?!

Я мало в своєму житті зробив для народу. Це правда!

Але зрозумійте одне: тридцять два роки пішло в мене на те, щоб бути грамотною людиною.

Коли ж було робити?

Я не виправдуюсь, — я говорю те, що було.

Чому б (ще раз говорю) я не любив руського народу?

Хіба не давав мені насолоди геній Пушкіна, Гоголя, Л. М. Толстого?

Хіба я не розумію, що без допомоги руського народу я був би батраком у польського або німецького пана?

А може б, де-небудь конав на турецькім (я забув, як вони звуться) човні? Каторжнім?

2 серпня, 52. Помер Михайло Харлампович Пилипенко, заслужений артист УРСР...

Це — офіціально.

Для нас, для моєї родини,— це Миша Пилипенко, замічательний артист, чесний, скромний, хороший, лагідний Пилипенко, що приніс себе в театр, свою до театру любов, душу й серце.

Селянин,— в кращому розумінні цього слова,— він прийшов у наше мистецтво сам як стій, як він є...

І яскравий йому бог дав талант! Отакий, як народ,— як сонце, як вітер, як тіні від верб, як шарудіння очерету від вітру...

І з сонця, і з вітру, і з очерету завжди витикалося усміхнене обличчя Михайла Пилипенка...

І завжди ми сміялися, і завжди ми радувалися...

І може, іноді стискувалося наше серце, що талант Пилипенків, яскравий і самобутній, ніби іноді застигав, тупцювався на місці...

Але не він в цьому винний.

Скромний, лагідний, сумирний і тихий, він робив те, що від нього вимагалося.

А вимоги були половинчасті, а використати його, як на те він мав усі дані, не спромоглися...

А якого було у Миші Пилипенка сміху — здорового, веселого, забористого й задеричастого...

Вічна йому пам'ять.

Мене особисто опечалила смерть Миші (а він для мене — Миша!) через те, що своїм талантом він дуже був споріднений з моїми роботами, з моїми спробами звеселити людину...

Він багацько читав те, що я понаписував...

Спасибі йому за це!

М. Х. Пилипенко — багата була натура, творча була натура, невсипуща й невгомонна!

Приклад?

Якось прийшов він до мене, подивився і сказав: «Добре!»

За кілька день, бачу, перед моїм балконом посаджено три дерева: два каштани й явір...

М. Х. Пилипенко, виявляється, рано-вранці прийшов, сам викопав три ями і сам посадив три дерева. Причім він сам, на своїх плечах приніс ті дерева й посадив...

І досі ті дерева ростуть.

Щоправда, міськрада випрохала в мене один каштан (чудесний каштан!) і пересадила його кудись (для ансамблю), а натомість посадила мені «дорослу» липу...

І тепер перед моїм балконом ростуть три дерева, що їх посадив Михайло Харлампович Пилипенко.

Вони ростимуть довго! Але пам'ять про М. Х. Пилипенка, про замічательного артиста, про к р е п к у людину, ч е с н у людину, переросте ці дерева...

Пам'ять йому буде вічна!

Що ще хочеться сказати?

М. Х. Пилипенко за все своє життя не випив, мабуть, і отакунької чарки горілки, не викурив жодної цигарки,— і ви дивіться: інфаркт! Серце! І людини нема! Фізично він був як дуб! Та він же сам, своїми руками повикопував ями біля театру ім. Франка, посадив дерева,— сам, самотужки, тягав воду, поливав ті дерева і т. ін.

Здавалося, що здоров'ю цього здоров'яка кінця не буде.

І от вам: інфаркт — і людини нема!

Хай же буде йому земля така легка, така весела, як він був сам!

24 серпня, 52. Я прочитав у «Вітчизні» статтю N «Радянський патріотизм» [43].

Ой, неправильно.

Обвинувачувати Ол. Прокоф'єва в непатріотизмі?

Цього ладозького бідняка, комбєда, мужика, безконечно залюбленого в Росію, в батьківщину...

Я не знаю — треба або нічого не розуміти, або... краще не говорити...

А Маяковський?

Я не знаю, чи буде в мене час, щоб написати про В. В. Маяковського так, як я його знаю.

Здохну, може,— і не напишу!

Повинен поки що сказати, що Маяковський був в е л и к и й чоловік, з о т а к е н н и м серцем.

Благородства надзвичайного.

Мені пощастило знати Маяковського так, як, може, ніхто його не знав.

Грудень, 1954. Якби я мав такий талант, щоб описати, щоб змалювати всю чарівність, всю її лукаву посмішку, всю її,— а де слів ізнайти? — щоб познайомити Вас з її тільки непомітними рухами, її хитрими оченятами, її закопиленими губенятами.

Ось вона біжить до менс:

— Дзід! Дзєд! (Це значить: «Діду! Діду!»)

Їй півтора року...

У діда на столику лежать цукерки...

Скільки хитрощів у Мар'янки (її звуть Мар'янка), щоб отой цукерок до неї потрапив.

Вона (їй півтора року) — хитрує. Вона діда гладить, вона до діда посміхається, вона діда забавляє, щоб дід не помітив, як вона простягає рученятко і бере цукерка.

А ви бачили, як у дитини засвічуються огні-оченята? І які в неї робляться щічки? І як губенятка розтягуються в лукаву посмішку?

Яким треба бути письменником, щоб змалювати це все!

З чим порівняєш посмішку дитини?

Я дивлюсь, дивлюсь на оте мале, що стоїть передо мною, і не знаю, як передати моїм читачам все те хороше, що дитячі очі випромінюють.

І я знаю, що коли б мені пощастило висловити всю ту любов, усю ту безконечну мою приязнь (та що приязнь! Не знайду слова!) до народу,— який би я був щасливий!

От тепер — старий я! — дивлюсь я на дітей — і вірю, що буде їм краще!

17 грудня, 54. Сиджу й слухаю радіо.

Говорять бригадири, ланкові.

Говорять вони про те, скільки вони вносять удобрень, угноєнь, як вони закривають вологу, як вони б'ються за врожай!

Який народ! Який народ!

А я сиджу й плачу! Їй-богу, плачу! Якби ми, письменники, вносили стільки «удобрень» у свою ниву, якби ми так добросовісно працювали! Який би був урожай!

18 грудня, 54. От я перекладаю оповідання Юрія Яновського... Перекладаю з російської мови на українську. Ми знаємо Юрія Яновського як прекрасного знавця української мови. Чому він написав свої оповідання по-російськи? Що це? Підлабузництво? Нічого подібного! Якби я, Остап Вишня, міг написати мої думки по-англійськи, по-французьки, по-якому хочете — невже це принизить мене як українського письменника?

А як би мені хотілося зрозуміти слово товариша з Нігерії, зрозуміти і поцілувати уста, що це слово вимовили...

Але, на жаль, на превеликий мій жаль, я не доживу до того часу, коли чорна людина з Нігерії поцілує мою сестру, доньку, онуку, щоб у мене в домі бігали, може, чорняві, може, коричневі мої онучата... Такі, як Мар'янка... До цього я не доживу.

19 грудня, 54. 2-й з'їзд письменників СРСР. Я не на з'їзді. Здоров'я не дозволило. Хай знає мій стіл про те, як капали мої сльози, не капали, а лилися...

Хороша доповідь Симонова на з'їзді. Як не вітати такі слова (перепишу їх по-руському):

«...Партия всегда указывала нам на воспитательную задачу, стоящую перед всей литературой, подчеркивая при этом, что воспитывать людей можно правдой и только правдой».

Правда... Тільки вона, правда, була поводирем у моєму житті.

Я ніколи не зрадив правди...

19 грудня, 54. Бігають круг мене мої онучата: Павлушка та Мар'янка.

Маша — не моя дочка, не від мене вона народилася. Живе Маша зо мною вже тридцять літ,— півтора їй року було, як я її побачив,— і я вам скажу, що навряд чи можна більше й дужче любити с в о ю дитину, як я люблю свою Машу. Не в крові, не в гормонах, виходить, справа. Я не уявляю себе, не уявляю свого життя без Маші.

А тепер, коли біля мене стрибають онуки, Машині дітки, я не уявляю свого життя без цих онуків, без Павлушки й Мар'янки. Я не знаю, чи мої онучата виростуть хорошими, справжніми людьми,— гадаю, що буде так, бо всі ми робимо все для того, щоб саме так сталося,— але я знаю, що і Павлушка, і Мар'янка прийдуть колись на дідову могилу. І прийдуть — я в це вірю! — не для того, щоб плюнути на могилу...

От вам і «чужі» діти.

Це — в хаті... А хіба є, хіба можуть бути для мене, для письменника, десь ч у ж і діти? Нема! І діти Нігерії, і чорні, і червоні, і жовті, і білі — всі вони д і т и, і всі м о ї діти, і моє горе, велике горе, в тому, що я, маючи у себе в хаті хліб, не маю змоги дати шматок хліба голодній чорній, жовтій, червоній і всякій іншій дитині, не можу викликати у неї веселої посмішки, не можу вгамувати її сльозу...

У мене є зять, батько моїх онуків. Чужий він мені? Ні! Не чужий! Він — мій син! Він навіть більше, як син. Він — батько моїх чудесних онучат! І велике йому спасибі за те, що в моїй хаті лунає чудесний дитячий сміх, лунають дитячі голоси.

Січень, 1955 р. Як би я виступив на 2-му з'їзді письменників СРСР?

1. Я б перш за все привітав справедливий виступ М. О. Шолохова.

Благородний біль за судьби літератури був у його виступі.

Біль за літературу, а не за літераторів.

Що б я сказав на 2-му з'їзді письменників?

2. Я б сказав так: Москва — наша мати. Ми її любимо. У чім ця наша любов має вилитися? В тому, що ми, так звані периферійні письменники, приїхавши до Москви, станемо навколішки? Цілуватимемо брук Красної площі і т. д. і т. ін.?

Ні! Любов до Москви, по-моєму, полягає в тому, що, приміром, один письменник, приїхавши до Москви, говорить, м а є п р а в о сказати:

— Москва моя! Люблю тебе! І як любов до тебе, привіз от я «Тихий Дон». Дивись, який у тебе «Тихий Дон» есть... А от твоя «Піднята цілина». Дивись! Візьми!

Підходять до Москви ще письменники.

...Дивись, які чудесні пісні, які прекрасні в тебе люди біля Ладоги! І як вони віршують! (О. Прокоф'єв).

...Слухай, Москва, як у нас «Реве та стогне Дніпр широкий»...

...Дивись, як танцюють лявониху[44].

...Любуйся, як «Алитет уходит в горы» [45].

...Москва... Радуйся, як воював «Вася Тьоркін».

...А які «Витязі в тигровій шкурі»...

...А як ріс «Абай»! [46]

...Дивись, Москва, як ми тебе любимо...

...Навіть «Последний из удэге» [47] у тебе перший...

...Как близко к тебе «Далеко от Москвы» [48].

Отак би я говорив на з'їзді...

Січень, 1955 р. Що таке творчість?

Творчість — це народ! Тільки!

От я, письменник, творю... Думаю... Видумую... Записую...

І коли я чесно аналізуватиму всю мою творчість,— усі її етапи, перипетії,— завжди я наткнуся на спогади, на оте, на оте... Отак я чув, а це я бачив, а це хтось розповідав... Пейзаж? Природа? Вони перед тобою... Від тебе залежить одмітити і переказати те, що ти бачив... Природа, фарби, звуки, шарудіння, мелодії, все, все, все... Все це есть. Умій схопити й розповісти...

Творчість — народ!

Моя задача — показати, підкреслити, пофарбувати (не у вульгарному смислі) те, що я бачив...

Сміх?

Сидить жінка... Годує немовля. Під цицькою... Серйозна... Глибока... Задумлива... І, може, навіть печальна. І от я, дивлячись на все це, сповнений ущерть повагою до цієї матері, хочу її розвеселити. Я в цім процесі годування дитини можу — і маю змогу! — підмітити якусь риску,— дитина плямкає губами,— а ви візьміть і, наслідуючи дитину, плямкніть так само. Прихильно плямкніть... Що вийде? Сміх! Чому? Контраст: дитина плямкає і дорослий. Який сміх виникне? Прихильний! Чому? Мати усміхнеться, бо ви звернули увагу на її дитину.

І так всюди і завжди...

Злий сміх? Сатира?

Ловіть, спостерігайте контрасти — і буде сміх!

ПРИМІТКИ

До цього видання увійшли вибрані твори видатного українського гумориста і сатирика Остапа Вишні із збірок: Діли небесні (Гуморески). Х., 1923; Вишневі усмішки (сільські). Х.—К., 1924. Кому веселе, а кому й сумне (Гуморески про культурне будівництво). Х., 1924; Вишневі усмішки кримські. Х., 1925; Вишневі усмішки кооперативні, Вишневі усмішки театральні. К., 1927; Самостійна дірка. К., 1945; Зенітка (Вишневі усмішки). К., 1947; День і ніч (Вишневі усмішки). К., 1950; А народ війни не хоче. К., 1952; Отак і пишу (Усмішки). К., 1954; Мисливські усмішки. К., 1958, та щоденникові записи «Думи мої, думи мої...»

Принцип розташування творів хронологічний. Готуючи це видання, доводилося зважати на те, що значна за обсягом творча спадщина Остапа Вишні ще всебічно науково не опрацьована, зокрема не досліджено питання про автографи, тому твори друкуються за останнім прижиттєвим виданням: Твори в двох томах. К., 1956, а також: Привіт! Привіт!.. К., 1957, та Твори в семи томах. К., 1963—1964, на сьогодні найповнішому, найавторитетнішому (упорядники Ф. Ю. Маківчук, В. О. Губенко-Маслюченко, автор коментарів І. М. Дузь).

У примітках подається історико-літературний та реальний коментар.

Авторські примітки до текстів наводяться в посторінкових виносках і позначені зірочками.

Історичні події, маловідомі імена й назви, переклади іноземних слів та виразів, що коментуються в примітках, у текстах позначені цифрами.

ФЕЙЛЕТОНИ, ГУМОРЕСКИ, УСМІШКИ

ДЕМОКРАТИЧНІ РЕФОРМИ ДЕНІКІНА

(Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)

Вперше надруковано у кам'янець-подільській газеті «Народна воля», 1919, 2 листопада, під псевдонімом *П. Грунський.*

Подається за вид: *Вишня Остап.* Привіт! Привіт!, с. 12-13.

[1] Денікін Антон Іванович (1872—1947) — генерал царської армії, головнокомандуючий контрреволюційними збройними силами Південної Росії під час громадянської війни. У 1919 р. за допомогою Антанти організував похід на Радянську Росію. В квітні 1920 р. після остаточного розгрому його армії на Північному Кавказі втік за кордон.

: «...збирають» з київського населення «самооблоЖеніє» на користь добрармії...— Йдеться про Добровольчу армію, основну ударну силу контрреволюції на Півдні Росії в період

громадянської війни та воєнної інтервенції 1918—1920 рр., що спочатку створювалася з добровольців — офіцерів, юнкерів, реакційно настроєних студентів та інших контрреволюційних елементів, а потім — і шляхом мобілізації. 27 грудня 1917 р. в Ростові-на-Дону було офіційно оголошено про її створення. Верховодили в ній царські контрреволюційні генерали Алексєєв, Корнілов, Денікін. В жовтні 1919 — березні 1920 рр. розгромлена Червоною Армією.

АНТАНТА

(Науковий вислід)

Вперше надруковано в кам'янець-подільській газеті «Трудова громада», 1919, 25 листопада.

У збірки за життя автора твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 29—32.

[1] Антанта *(франц.* Entente — згода) — імперіалістичний блок Великобританії, Франції та царської Росії. Склався у 1904—1907 рр. В ході першої світової війни проти держав німецької коаліції Антанта об'єднувала понад двадцять імперіалістичних держав (США, Японія, Італія та ін.). Крах антирадянської інтервенції поглибив імперіалістичні суперечності між учасниками Антанти, що призвело до її розпаду на початку 20-х років.

[2] ...В знаменитій книзі знаменитого вченого французького Шалпанда (т. 1, с. 6).— Маються на увазі, очевидно, французькі книговидавці Жерве Шарпантьє (1805—1871) і Жорж Шарпантьє-син (1846—1905); видавали французьку і зарубіжну літературу, ряд лінгвістичних словників; видана фірмою Шарпантьє-сина «Бібліотека...» налічувала біля двох тисяч назв найбільш відомих творів французької і зарубіжної літератури.

[3] Штучне дихання проробляв відомий німецький лікар Гінденбург...— Пауль фон Гінденбург (1847—1934), німецький військовий та державний діяч, з 1914 р. генерал-фельдмаршал, в 1925—1933 рр. президент Німеччини. Під час першої світової війни з листопада 1914 р. командував військами Східного фронту, з серпня 1916 р.— начальник генерального штабу. Початок світової війни призвів до зміцнення антинімецького об'єднання імперіалістичних держав — Антанти; саме в цьому розумінні автор вживає іронічний образ про «штучне дихання», тобто «допомогу» з боку Гінденбурга Антанті.

[4] У 1917 році захворіла тьотя... Але в 1918 році господь зглянувся над нею й послав німецьку революцію...— «Хвороба» Антанти — не що інше як ослаблення її внаслідок виходу з воєнного блоку революційної Росії; революція ж у Німеччині, у стані супротивника, як пише далі автор, «раптом підняла хвору тьотю на ноги», й вона «почала поправлятися».

[5] Головний управитель її, Вільсоном прозивається, так аж 14 пунктів пустив націям на втіху...— Вільсон Томас Вудро (1856—1924) — державний діяч, президент США (1913—1921), ініціатор вступу США в першу світову війну на боці Антанти, один з провідних організаторів імперіалістичної інтервенції проти Радянської Росії, в січні 1918 р. висунув імперіалістичну так звану «програму миру» (чотирнадцять пунктів), котра, як і загалом імперіалістична інтервенція, зазнала повного краху.

[6] Клемансо...— Клемансо Жорж-Бенжамен (1841 — 1929) — в 1917—1920 рр. прем'єр-міністр і військовий міністр Франції, один з організаторів антирадянської інтервенції, шовініст і мілітарист, прагнув до встановлення військово-політичної гегемонії Франції в Європі.

«ДІЛИ НЕБЕСНІ»

Вперше надруковано в журн. «Червоний перець», 1922, № 1, с.10—13. Опублікована в збірці «Діли небесні (Гумореси)». Х., «Книгоспілка», 1923 (Бібліотека «Книгоспілки». Серія гумору і сатири, № 4), де було вміщено дванадцять гумореcок. Протягом 1923—1929 рр. збірка витримала шість видань. Ряд гумореcок— «Діли небесні», «Страшний суд» та ін.— в перекладі російською мовою друкувалися у виданнях: Украинизуемся. Л., «Мысль», 1928; Украинский юмор. Л., «Красная газета», 1927 (Бібліотека журналу «Бегемот», № 57) та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 38—41.

[1] Тихон (до пострижения в чернці Белавін В. І.; 1865—1925)— з 1917 р. патріарх Московський і всея Русі, в період Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни був на боці контрреволюції, різними засобами підтримував, зокрема й матеріально, Колчака, Денікіна, Юденича, Врангеля; за антирадянську діяльність притягався до судової відповідальності; в 1923 р. розкаявся і закликав віруючих до співробітництва з Радянською владою.

Всеросійський собор православного духовенства (серпень 1917 р.) обрав Тихона патріархом і прийняв ряд канонів (положень, правил), що викликали розходження серед духовенства, особливо в керівній його верхівці. На Україні було оголошено про створення «своєї», автокефальної, церкви, ідея про заснування й призначення якої визріла в стані керівних петлюрівців; з'явилися так звані «православна нова», «православна жива» та інші різновиди церкви, кожна з яких відстоювала свої позиції, проголошувала себе «верховною» тощо. Загалом усе це засвідчувало намагання церковників пристосуватися до нових умов, посилювати вплив на віруючих, всіляко перешкоджати здійсненню соціалістичної революції та перебудові всього укладу життя на соціалістичних засадах. Про це і йдеться в гумореcці «Діли небесні» та ряді інших антирелігійних творів письменника.

[2] «Серп і молот»— харківський завод сільськогосподарського машинобудування.

[3] Распутін (Новиx) Григорій Юхимович (1872—1916) — фаворит імператора Миколи II і цариці Олександри Федорівни. «Як «провидець» та «ісцілитель» користувався необмеженим впливом на царя і царицю, їхне оточення; був убитий монархістами. «Распутінщина» ввійшла в історію як вияв загнивання і повного розкладу найвищих правлячих кіл царської Росії.

ЛИСТ ІЗ СЕЛА

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1922, 18 серпня.

На початку серпня Остап Вишня як кореспондент «Червоного перця» виїздив у сільські райони. В зв'язку з поїздкою написав чотири «Листи» — гумореcки, видруковані в газеті «Вісті ВУЦВК» (6, 11, 15, 18 серпня того ж року).

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 47—48.

[1] Песталоццi Йоганн Генріх (1746—1827)— швейцарський педагог-демократ, один з основоположників вчення про початкове навчання.

[2] Монтессорі Марія (1870—1952)— італійський педагог реакційного напряму.

[3] Соцвих — мається на увазі відділ соціального виховання Народного комісаріату освіти.

«УСИПКА, УТЕЧКА, УСУШКА Й УТРУСКА»

(Теорія)

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1922, 24 грудня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 80—82.

[1] У р к в а р т — мається на увазі англійський промисловець, фінансист, мільйонер Л. Уркарт (1874—1933); був членом ряду англійських компаній у царській Росії, головою «Російсько-Азіатського об'єднаного товариства», власником гірничих підприємств у Росії. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції Уркарт — один із натхненників, політичних і економічних організаторів антирадянської інтервенції; починаючи з 1921 р., вів переговори з представниками Радянського уряду, намагаючись отримати в концесію на вигідних умовах свої колишні володіння. Радянський уряд відхилив умови Уркарта. В. І. Ленін неодноразово давав вичерпну класово-політичну оцінку агресивних і економічно-фінансових дій Л. Уркарта.

[2] Б л а г б а з — йдеться про Благовіщенський базар у Харкові.

ЦЕП НА МУССОЛІНІ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 24 березня. За життя автора в окремі видання фейлетон не включався.

Фейлетон, як і раніше надруковані «Що скоїлося в Італії» («Вісті ВУЦВК», 1922, 2 листопада) та «Муссоліні править» («Вісті ВУЦВК», 1922, 3 листопада), є конкретним відгуком сатирика на політичні події в Італії, де до влади наприкінці 1922 р. прийшов фашистський диктатор Беніто Муссоліні (1883—1945). Остап Вишня один з перших виступив з гострим викриттям антинародної, антидемократичної суті фашистської диктатури в Італії.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 109—110.

ГАЗЕТА — ДУЖЕ ВЕЛИКЕ ДІЛО

Вперше надруковано в газ. «Селянська правда», 1923, 6 травня.

Подається за вид: Твори в семи томах, т. 1, с. 121—123.

ПОХОДЖЕННЯ СВІТУ

(Наукова праця. Власне, науково-популярна)

Вперше надруковано в журн. «Знаття», 1923, № 13, с. 27—28.

Російською мовою — у виданнях: Украинский юмор (Рассказы). Л., «Красная газета», 1927; Украинизуемся.

У виданні 1956 р. (т. 1) гумореска вміщена з деякими авторськими виправленнями.

Подається за вид.: Вибрані твори в двох томах, т. 1, с. 85—87.

ПОДОРОЖНІ ВРАЖЕННЯ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 23 червня, під заголовком «Подорожні враження. (Вишневі усмішки сільські)». Цим визначенням — «Вишневі усмішки» — письменник поклав початок розробці жанру усмішки, що став визначальним у його творчості і здобув величезну популярність серед читачів.

Твір був надрукований у збірці «Вишневі усмішки (сільські)» з посвятою: «Пам'яті матері моєї, бо їй першій усміхнувся» (Х.— К,

«Книгоспілка», 1924; Бібліотека «Книгоспілки». Серія сатири й гумору, № 7); до збірки ввійшли також усмішки «Земля обработки требуєть», «Головполітосвіта», «Жінвідділ», «Село — книга», друковані в нашому виданні, та ін. У 20-ті роки збірка витримала чотири видання — (1924—1927 рр., ряд сільських усмішок входило до інших збірок, до видань вибраних творів автора). В перекладі російською мовою друкувалися у виданнях: Рассказы. Л., 1926 (Юмористическая иллюстрированная библиотека журнала «Смехач»); Ярмарка (Юмористические рассказы). Л., «Мысль», 1927; Украинизуемся та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 144—147.

[1] Я думав про свою печінку, про англійський ультиматум... — Мається на увазі меморандум, як писав Остап Вишня, «англійського його величества уряду» від 10 травня 1923 р., в якому в перекрученому вигляді оцінювалася політика Радянського уряду, брались під захист шпигуни і контрреволюція в Радянському Союзі. Від імені уряду Комісаріат закордонних справ дав рішучу відсіч англійському урядові.

«ЗЕМЛЯ ОБРАБОТКИ ТРЕБУЄТЬ»

Вперше надруковано в журн. «Сільськогосподарський пролетар», 1923, № 5, с. 48—49.

Російською мовою друкувався в збірці «Украинизуемся» та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 148—150.

[1] Сто п'ятдесят отих лимонів у спалком оддай... — Маються на увазі грошові знаки випуску 1921 р.; в час знецінення грошей рахунок вели на мільйони, чи, як каже Митро Хведорович,— на «лимони».

ОТАКІ В НАС КОЛИСЬ БУЛИ НА СЕЛІ КЛУБИ

Вперше під назвою «Головполітосвіта. Вишневі усмішки (сільські)» надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 29 червня. Під цією назвою твір входив до збірок письменника 20-х років. Готуючи усмішку до друку у виданні 1956 р. «Твори в двох томах», автор змінив назву на «Отакі в нас колись були на селі клуби», зробив окремі правки, скорочення.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 18—19.

«ЖІНВІДДІЛ»

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 1 липня.

Готуючи усмішку до видання в двотомнику 1956 р., автор зробив ряд правок.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 135—155.

ЯК МИ КОЛИСЬ УЧИЛИСЬ

Вперше надруковано в журн. «Сільськогосподарський пролетар», 1923, № 5, с. 49—52, під назвою «Профос».

Російською мовою твір друкувався у збірках: Рассказы. Л., 1926; Украинизуемся.

Готуючи твір до друку в 1954 р., Остап Вишня змінив назву «Профос» на «Як ми колись учились»; вніс окремі правки в текст усмішки; з цими виправленнями вона надрукована у двотомному виданні вибраних творів 1956 р.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 9—11.

«СЕЛО — КНИГА»

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 6 липня.

Російською мовою твір друкувався в збірнику «Украинизуемся».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 159—161.

[1] «Село — книга» — назва кооперативного товариства, що розповсюджувало книгу на селі.

[1] ...цілий асортимент друкованого слова видання 1921 й 1922 років.— Мається на увазі випуск паперових грошей, що знецінювалися в ті роки й замінювалися іншими випусками.

«ОХ, І ЛІКУВАЛИ НАС...»

Вперше під назвою «Охорона народного здоров'я. Вишневі усмішки (сільські)» надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 15 липня.

Російською мовою надруковано у збірці «Украинизуемся».

В останньому прижиттєвому виданні «Твори в двох томах», т. 1, гумореска подана з рядом виправлень, зокрема, автор дав нову назву творові — «Ох і лікували нас...», визначив час дії гуморески — 1921 р., зробив деякі скорочення тощо.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 20—25.

[1] Гіршман Леопард Леопольдович (1839—1921) — український офтальмолог, засновник очної клініки Харківського університету (1870).

ПРОЛЕТАРСЬКИЙ САД

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1923, 4 серпня, з поміткою дати й місця написання твору «Київ, 27/VII 1923 р.». В окремі видання твір не включався.

У липні — серпні Остапу Вишні як кореспондентові газети «Вісті ВУЦВК» довелося побувати в Києві. Внаслідок цієї поїздки він написав ряд усмішок репортажного характеру, що були видруковані на сторінках газети «Вісті ВУЦВК» і не входили до окремих видань. Це усмішки «Харків — Київ (Дорогою)», «Київські чудеса», «Сліпці», «Пляж», «Французька академія наук», «Пролетарський сад».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 197—199.

[1] Пролетарський сад — колишній Маріїнський, тепер Радянський парк, розташований на дніпровських схилах, виходить на вул. Кірова та Радянську площу.

[2] Слобідка — мається на увазі Передмостна Слобідка, історична місцевість на лівому березі Дніпра (Дарниця). Тепер колишня Слобідка у складі Гідропарку.

[3] Бони — в капіталістичних країнах кредитні документи на одержання в певний строк грошей чи інших цінностей.

[4] Межигір'я — приміське село на правому березі Дніпра, поблизу Києва.

[5] Чорторий — протока в заплаві Дніпра між Московським мостом і гирлом Десни, місце масового відпочинку киян.

[6] Оффенбах Жак (1819—1880) — французький композитор, один з основоположників класичної оперети.

ПИСЬМЕННИКИ

Вперше надруковано в додатку до газети «Вісті ВУЦВК» «Література. Наука. Мистецтво», 1923, 7 жовтня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 253—256.

[1] «Гарт» — спілка пролетарських письменників України, заснована в січні 1923 р. В кінці 1925 р. розпалася. Місцеві організації «Гарту» проіснували до 1927 р. У цьому ж році була утворена Всеукраїнська спілка пролетарських письменників, до якої ввійшли кращі письменницькі сили з «Гарту», проіснувала до травня 1932 р., видавала журнал «Гарт».

[2] «Плуг» — спілка українських радянських селянських письменників, заснована в Харкові 1922 р. В 1931 р. «Плуг» було перейменовано в Спілку пролетарсько-колгоспних письменників (організація існувала до квітня 1932 р.). Видавала журнал «Плуг» — 1922 р. вийшов один номер; в 1925—1932 рр. видання було щомісячне; в 1925—1927 рр. мав назву «Плужанин».

[3] «Більшовик» — щоденна робітничо-селянська газета, друкований орган ЦК КП(б)У, виходила в Києві у 1919—1925 рр., згуртовувала навколо себе літературну молодь.

[4] Футуристи — представники футуризму, поширеного у буржуазному мистецтві та літературі формалістичного напряму, що склався напередодні і в роки першої світової війни. В українській літературі 20-х років частина письменників, передусім поетів (М. Семенко, Г. Шкурупій та ін.), захоплювалася футуристичними «новаціями».

[5] Символісти — представники занепадницького напряму, що в художній творчості віддавали перевагу творенню символістсько-абстрактних образів. Символісти заявляли про себе і в українській літературі того часу. Елементи символізму помітні у творчості М. Вороного та ін.

[6] Савченко Яків Григорович (1890—1937) — український радянський поет і критик; був членом літературно-мистецького угруповання «Музагет» (виникло в 1919 р.), пізніше — літорганізації Комункульт — Асоціації працівників комуністичної культури.

[7] Неокласики — українська літературна група, виникла на початку 20-х років XX ст.; до неї входили М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара та ін. Неокласики орієнтувалися на античну художню класику та буржуазне мистецтво Заходу, дотримувалися настанов «чистого мистецтва». Із занепадом цієї літгрупи по-різному склався літературний шлях її учасників; М. Рильський і П. Филипович перейшли на позиції соціалістичного реалізму.

[8] Імажиністи — представники літературної течії, що з'явилася в Росії у перші роки після Великої Жовтневої соціалістичної революції (С. Єсенін, Р. Іванов, В. Шершеневич та ін.). Імажиністи надавали перевагу образу, форми над змістом, обмежували коло тем, інтересів вираженням суб'єктивних переживань одинокої, позасоціальної особистості. Втім, С. Єсенін виходив далеко за межі цих орієнтувань і дав немало яскравих зразків високогромадянської російської поезії. В 1927 р. група припинила своє існування.

[9] Реалісти — представники реалізму, художнього методу у літературі й мистецтві, що полягає в зображенні життя таким, яким воно є, в образах, що відповідають об'єктивно існуючій дійсності. Єдине і визначальне джерело творчості для реалістів — соціальне життя, людина у всіх її суспільних та інших зв'язках, природа як середовище її життєдіяльності.

[10] Шкурупій Гео (Юрій) Данилович (1903—1937) — український письменник, належав до угруповання «Аспанфут» («Асоціація панфутуристів»).

«ПЛУГ»

Вперше надруковано в додатку до газ. «Вісті ВУЦВК» «Література. Наука. Мистецтво», 1923, 21 жовтня.

Готуючи усмішку до двотомника 1956 р., автор зробив цілий ряд правок, уточнень, окремих скорочень.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 217—223.

[1] Плуг «Сака» — однолемішний плуг, відомий на Україні в кінці XIX — на початку XX ст.

[2] Любисток Семен (Штангей Володимир Фокович; 1895—1937) — український радянський прозаїк, входив до літературної організації «Плуг».

[3] Шевченко Іван Іванович (1902) — поет, був членом літературних організацій «Молодняк», ВУСПП, автор збірок «Червоний пісенник» (1925), «Поезії» (1962) та ін.

[4] Коляда Гео (Грицько) — поет, автор ряду збірок віршів, член літературних організацій «Плуг», «Гарт»; навчався в Москві, в Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської, входив до літоб'єднання «СІМ» («Село і місто»). В повоєнні роки жив в Узбецькій РСР.

[5] Крашаниця Анатолій — поет, член літературної організації «Плуг».

[6] Сенченко Іван Юхимович (1901—1975) — український радянський письменник, на той час член літературної організації «Плуг», пізніше автор багатьох оповідань, романів, ряду літературно-критичних праць, перекладів з російської класики.

[7] Панч Петро Йосипович (1891—1978) — відомий український радянський письменник, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Української РСР.

[8] Пе́тра — православне церковне свято на честь апостолів Петра і Павла.

[9] Дончснко Олесь Васильович (1902—1954) — був членом літературних організацій «Плуг», пізніше «Молодняка», ВУСПП, відомий український радянський письменник.

[10] Божко Сава Захарович (1901—1947) — член літературних організацій «Плуг», ВУСПП, автор ряду романів, зокрема історичних, і повістей.

ВЕЧОРНИЦІ

Вперше надруковано в газ. «Селянська правда», 1924, 3 січня. В окремі видання твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 1, с. 309—311.

[1] ...На збори йдіть! На чистку йдіть! — Мова про здійснювані в ті роки чистки державного апарату і партійних установ від ворожих елементів.

[2] ...До Всеробітземлісу йдіть... — До Всеросійської професійної спілки робітників землі і лісу.

ЧИЙ ШЕВЧЕНКО?

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 11 березня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 43—45.

[1] Храми, каплиці і ікони...— цитата з поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ».

[2] Заснули, мов свиня в калюжі,
в своїй неволі...— із поезії Т. Г. Шевченка «Ликері».

[3] Все на світі не нам,
Все богам та царям...— із поезії Т. Г. Шевченка «Молитва».

[4] О люди, люди, небораки,
Нащо здалися вам царі...— із поезії Т. Г. Шевченка «О люди, люди, небораки...».

КИЇВ

(Усмішка. Ретроспективна, коли можна так сказати)

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 21 березня.

У березні 1924 р. у Києві відбувся контрактовий ярмарок, з цієї нагоди до Києва і здійснив поїздку спеціальний кореспондент «Вістей...» Остап Вишня. Внаслідок цього відрядження й з'явилися на сторінках згаданої газети усмішки гумориста «Відкриття ярмарку», «Ярмарок є», «Київ», «Торгують».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 46—50.

[1] СТО — Совет труда и обороны (Рада праці та оборони).

[2] Дункан Айседора (1878—1927) — відома американська балерина, жила на той час в СРСР, працювала в радянських театрах.

[3] «Вій», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» — п'єси М. Л. Кропивницького (1840—1910).

[4] «За двома зайцями», «Крути, та не перекручуй» — п'єси М. П. Старицького (1840—1904), власне, літературно-сценічні обробки творів відповідно І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» і Панаса Мирного «Перемудрив».

[5] «Бондарівна» — п'єса І. Карпенка-Карого (І. Тобілевича) (1845—1907).

Коротко передаючи зміст згаданих п'єс у гумористично-осучасненому плані, Остап Вишня натякав на брак у репертуарі київських театрів п'єс сучасних, написаних радянськими драматургами.

[6] «Сільський господар» — кооперативне товариство, здійснювало постачання на село промислових виробів тощо.

[7] Аспанфути — члени літературної групи занепадницького характеру «Асоціація панфутуристів» (1922—1924).

[8] «Літературні скакуни» — іронічна характеристика представників занепадницьких, аполітичних, відірваних од життя літературних угруповань футуристів, панфутуристів, неокласиків та ін.; вони порівнюються з релігійною сектою скакунів.

ДОРОГО ЦЕ ВСЕ КОШТУЄ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 30 серпня.

Приводом для написання політичного фейлетону стали часті повідомлення преси про «ініціативи», «пропозиції» і «заходи» керівників імперіалістичних держав у такій важливій справі, як роззброєння і збереження миру. Сатирик у притаманній йому іронічній і нерідко саркастичній манері піддає знущальному висміюванню й рішучому осуду ли-

цемірну балаканину керівників імперіалістичних держав, що дбали про інтереси свого, буржуазного, класу і докладали неабияких зусиль для обдурювання своїх народів і прогресивної громадськості світу.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 110—111.

[1] Мала Антанта — у 1920—1938 рр. блок буржуазних Чехословаччини, Румунії та Югославії; була основною ланкою в системі військово-політичних об'єднань Франції в 20—30-ті роки.

[2] Ліга націй — міжнародна організація, заснована 1919 р., метою якої, за статутом, мали бути розвиток співробітництва між народами і гарантування миру та безпеки; насправді ж ця організація служила здійсненню політики імперіалістичних держав, найперше Великобританії та Франції. Фактично припинила існування в 1939—1940 рр., формально розпущена в 1946 р.

[3] Ллойд-Джордж Девід (1863—1945) — прем'єр-міністр Великобританії в 1916—1922 рр., лідер Ліберальної партії, один з організаторів антирадянської інтервенції.

[4] Бонар Лоу — один з лідерів Консервативної партії, в 1922—1923 рр. очолював кабінет міністрів Великобританії.

[5] Болдуїн Стенлі (1867—1947) — англійський державний діяч, прем'єр-міністр в 1923—1924, в 1924—1929 та в 1935—1937 рр., консерватор.

[6] Макдональд Джеймс-Рамсей (1866—1937) — англійський державний діяч, у 1924 і 1929—1935 рр. прем'єр-міністр Великобританії, один із засновників і лідерів Лейбористської партії.

[7] Пуанкаре Раймон (1860—1934) — французький політичний діяч, прем'єр-міністр уряду Франції у 1912—1913, у 1922—1924 та в 1926—1929 рр., провадив реакційну агресивну політику (прозвисько «Пуанкаре-війна»). Один із організаторів антирадянської інтервенції в роки громадянської війни.

[8] Ерріо Едуард (1872—1957) — французький політичний і державний діяч, прем'єр-міністр уряду Франції в 1924—1925 і 1932 рр. В 1924 р. уряд Франції встановив дипломатичні відносини з СРСР, Ерріо виступив за співробітництво з нашою країною.

АГА, БУДЕШ?!

Вперше під назвою «А будеш?!» надруковано в журн. «Радянський селянин», 1924, № 11-12, с. 20—21.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 77—78.

[1] Ваганка (ваган) — дерев'яна, видовженої форми миска для страви.

ЗБІЛЬШИТИ ПРОДУКЦІЙНІСТЬ ПРАЦІ!

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 17 вересня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 123—125.

БОРІМОСЬ ЗА КНИЖКУ!

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 21 жовтня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 152—153.

СОН КОБИЛИ ВОРОНОЇ

Вперше під заголовком «Різдвяний сон кобили вороної. (Казка)» надруковано в газ. «Селянська правда», 1924, 31 грудня.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 122—124.

[1] ...Кондаки, тропарі й славословія...— короткі церковні пісні, що славлять бога, богородицю, святих.

КРИМ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 24 травня.

У травні — червні 1924 р. Остап Вишня перебував на відпочинку в Криму в Нижньому Сімеїзі. Він багато працював над вивченням історії, етнографії, культури Криму й написав за цей час двадцять одну усмішку та кілька кореспонденцій, що друкувалися в газетах «Вісті ВУЦВК», «Селянська правда» й додатку до «Вістей» «Література. Наука. Мистецтво». Під кожним твором зазначено дату й місце його написання: «Крим, Н. Сімеїз».

Окремою збіркою «Вишневі усмішки кримські» вийшли 1925 р. (Х., Держвидав України), де усмішки були подані не в точній хронологічній послідовності (дата написання чи публікації в пресі), а за принципом тематичної близькості, поєднання, а саме: «Сімферополь — Ялта (Подорож)», «Крим», «Море», «Гори», «Там, де цар пішки ходили...», «Алупка», «Гурзуф», «Ялта», «Туристи», «Природа й люди», «Життя татарчине», «Татаринове життя», «На татарській виставі», «На вітрилах», «По камбалу!», «Бережком!.. Бережком!», «Діва» й «Монах» (Легенда)», «Кримська ніч (Лірика з екзотикою)», «Кримський місяць (І це лірика)», «Кримське сонце», «Пляж». В такій послідовності усмішки друкувалися і в двох перевиданнях збірки 1927 (Х., Держвидав України) та в зібранні «Усмішки в 4-х томах», т. 3, 1928 і 1930 рр.

Вибрані усмішки кримські (всього одинадцять) видруковані в післявоєнному виданні «Твори в двох томах», т. 1 — «Сімферополь — Ялта», «Там, де цар пішки ходили...», «Гори», «Діва» й «Монах» (Легенда)», «Море (Дещо з природознавства)», «Бережком!... Бережком!», «По камбалу!», «На вітрилах», «Туристи», «Кримська ніч (Лірика з екзотикою)», «Кримське сонце». Ряд кримських усмішок входило також до інших видань вибраних творів письменника, перевидавались окремою збіркою «Вишневі усмішки кримські» (Сімферополь, Кримське видавництво, 1961).

Вишневі усмішки кримські витримали чимало видань у російському перекладі: Туристы. Юмористические рассказы. Л., «Мысль», 1927; Вишневые усмешки крымские. Х., «Украинский рабочий», 1927, та ін.; кращі з них неодноразово включались до посмертних видань вибраних творів Остапа Вишні в російському перекладі, зокрема до «Избранных произведений в трех томах». М., Библиотека журнала «Огонек», 1967, т. 1.

Подається за вид: Твори в семи томах, т. 2, с. 216—221.

[1] В цей-таки час починається зв'язок України з культурними центрами таврійськими... Бачите, коли ми, українці, до Криму потрапили...— Тут слід розуміти не «Україна» й «українці», а Київська Русь (Древня Русь) і древньоруси.

[2] У XIII столітті запанували були в українських степах монголо-татари...— Маються на увазі степові простори Київської Русі.

[3] ... Оце більш-менш повний (наскільки вистачило сил!) малюнок Криму...— Далі авторська примітка: «Крим як здравницю змалюю якось окремо». Згодом Остап Вишня повернувся до цього наміру: написав і надрукував у газеті «Вісті ВУЦВК» (20 червня 1924 р.) статтю «Курортне лікування трудящих в Криму».

[4] Основа — колись село Основа, тепер частина Харкова.

[5] Зелений барвіночку,
Стелися низенько...—
рядки з української народної пісні.

[6] ...всі б дані були за приєднання Криму до України.— Кримська область, розташована на Кримському півострові (Крим), з 1954 р. перебуває у складі Української РСР.

«ДІВА» Й «МОНАХ»

(Легенда)

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 25 травня.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 171—173.

МОРЕ

(Дещо з природознавства)

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 3 червня.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 174—177.
[1] Ай-Петрі — одна з вершин Головного пасма Кримських гір.

КРИМСЬКЕ СОНЦЕ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 15 червня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 249—252.

БЕРЕЖКОМ!.. БЕРЕЖКОМ!

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1924, 26 червня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 263—267.
[1] Раєвський Микола Миколайович (1771—1829) — російський генерал, учасник Вітчизняної війни 1812 р., був близький до декабристів.

ЮРА ГНАТ

Вперше з підзаголовком «Театральні силуети» надруковано в журн. «Всесвіт», 1925, № 2, с. 14—15.
Російською мовою надруковано в збірці «Улыбки Вишни» (1929).
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 2, с. 293—296.
[1] Юра Гнат Петрович (1888—1966) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР, лауреат Державної премії СРСР. У 1920 р. один із фундаторів створеного у Вінниці українського драматичного театру ім. І. Франка (нині — Київський державний ордена Леніна академічний український драматичний театр імені Івана Франка). Був керівником цього театру до 1954 р.; викладав у Київському Державному інституті театрального мистецтва імені. І. К. Карпенка-Карого; автор ряду праць з питань розвитку театрального мистецтва.
[2] «Суєта» — п'єса І. Карпенка-Карого (І. К. Тобілевича).
[3] Кулішевих «97»...— п'єса Миколи Гуровича Куліша (1892—1942).

«ВІЙ»

Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1925, № 6. За життя письменника в окремі видання твір не включався.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 33—35.
[1] «Вій» — музичний гротеск, створений Остапом Вишнею за М. В. Гоголем і М. Л. Кропивницьким, «приземлений» до тогочасної дійсності; поставлений 26 березня 1925 р. в Харкові у драматичному

театрі ім. І. Франка; твір вийшов також окремим виданням: Вій. Музичний гротеск на 4 дії з співами, з танцями, з горілкою і чим хочете (за Гоголем, Кропивницьким). ДВУ, 1925 (Театральна бібліотека).

[2] Петрицький Анатолій Галактіонович (1895—1964) — народний художник СРСР, лауреат Державної премії СРСР (1949, 1951), багато працював над художнім оформленням вистав у театрах Харкова, Києва, Москви; відомий і як автор живописних полотен.

[3] Молодий театр — товариство українських акторів у Києві (1916—1919 рр.), засноване Лесем Курбасом; до нього вступив і А. Г. Петрицький.

[4] Шевченківський театр — український драматичний театр, заснований у січні 1920 р. у Вінниці. 1923 р. театр було переведено до Харкова, 1926 р.— до Києва (Київський державний ордена Леніна академічний український драматичний театр імені Івана Франка).

[5] Мордкін Михайло Михайлович (1880—1944) — російський актор, балетмейстер, педагог.

[6] «Лісова пісня».— Мається на увазі постановка на сцені українського театру в Харкові в січні 1924 р. Остап Вишня відгукнувся на цю виставу театральною рецензією (усмішкою) «Лісова пісня» (Франківці. 29—30 січня 1924 р.)» — «Вісті ВУЦВК», 1924, 1 лютого.

[7] «Тарас Бульба». — Йдеться про одну з постановок опери «Тарас Бульба» М. В. Лисенка.

ПОНАД ТУМАНАМИ

(Перша аероподорож)

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1925, 14 і 15 травня. Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 58—66.

[1] Мотор Ролс-Ройс... Англійський.— Мається на увазі фірма у Великобританії, що випускає з 1904 р. мотори, автомобілі цієї ж марки.

[2] Дорньє-Комета х/2...— 1914 р. авіаконструктор і промисловець Дорньє Клаудіус (1884—1969) заснував фірму «Д», що випускала літаки, мотори тощо. В усмішці йдеться про технічну потужність авіамотора.

[3] Отоманка — тут: м'яке крісло в літаку.

[4] Полтава!.. Пізнав... Здорово поменшала. Зразу видко, що на округу йде...— Мається на увазі адміністративно-територіальне розукрупнення губерній на округи (1925 р.).

[5] «Людина! О, це бринить гордо!» — слова із п'єси М. Горького «На дні».

ЯКОЇ ПОГИБЕЛІ МИ ДІЙШЛИ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1925, 7 листопада. За життя письменника твір в окремі видання не включався. Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 146—148.

[1] За два тижні (знамениті два тижні!) ми, виходить, не впали...— Іронічна згадка про ворожі пророкування зарубіжної та внутрішньої контрреволюції щодо «неодмінного» падіння Радянської влади. Твір побудовано на іронічному коментуванні всіляких злісних «пророкувань» і зіставленні з ними дійсного стану речей — досягнень Радянської країни на восьмому році перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції.

[2] Чемберлен Остин (1863—1937) — один з буржуазних політичних діячів Великобританії, консерватор, у 1924—1929 рр. міністр іноземних справ.

ЯРМАРОК

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1925, 25, 28, 29, 31 липня, з вказівкою дати і місця написання: «17.VII.1925 р., с. Мануйлівка».

За свідченням мешканців с. Мануйлівки, де Остап Вишня разом з дружиною Варварою Олексіївною Губенко-Маслюченко провів майже все літо 1925 р., образи селян, епізоди, факти, сюжетні історії, що лягли в основу «Сільських усмішок», письменник-гуморист пізнав у Мануйлівці, щоденно спілкуючись із селянами, беручи активну участь у їхніх зібраннях, різних заходах тощо. Зокрема, й талановите, блискуче написане оповідання «Ярмарок», як розповів добрий знайомий Остапа Вишні, вчитель з Мануйлівки Д. М. Бєляєв, з'явилося внаслідок поїздок письменника на ярмарки в Говтву, Козельщину і в Омельник— навколишні села приблизно за двадцять кілометрів від Мануйлівки. «Та все ж оповідання «Ярмарок» містить всі три поїздки...»— зазначає вчитель, не пов'язуючи його з конкретно-документальним описом того чи того матеріалу (*Бєляєв Д. М.,* Остап Вишня в Мануйлівці.— Живий Остап Вишня, с. 103).

Готуючи оповідання до двотомного видання, письменник зробив незначні скорочення й окремі стилістичні правки.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 196—216.

«ГІПНО-БАБА»

Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1925, № 15, с. 4—5.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 65—67.

«ЛЕРИГІЯ»

Вперше надруковано в газ.: «Селянська правда», 1925, 14 серпня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 231—233.

«СІЛЬСЬКА ЮСТИЦІЯ»

Вперше надруковано в газ. «Селянська правда», 1925, 21 серпня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 238—241.

ДІД МАТВІЙ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1925, 29 серпня.

Як свідчить Д. М. Бєляєв у спогадах про перебування Остапа Вишні в Мануйлівці, прототипом для цього оповідання письменника був 73-річний дід Матвій Дерев'янко, який зазнав у житті злигоднів наймитування, всіляких нелегких «пригод» і звик висловлюватися про все «кучерявою», але доброзичливою мовою. «Кілька днів сидів дід Матвій у кімнаті в Остапа Вишні,— читаємо в згаданих спогадах,— з ціпком, в брилі і в рудих старих чоботях, а свитина біля порога. До пізньої ночі розповідав дід про своє життя. Спочатку нехотя розповідав, більше відповідав на запитання. Та хто ж так уміє заглянути в душу людини, як Остап Вишня! І вже дід сам приходить: «Так я тобі вчора й не доказав. Слухай же, що ще було!..» (Живий Остап Вишня, с. 105). І далі: «Перший і єдиний раз у житті дід Матвій відкрив свою душу. І ні слова, ні риски немає вигаданого ні у діда Матвія, ні в Остапа Вишні.

Так і народилось оповідання «Дід Матвій» (там же).

Наведене свідчення разом з тим не означає, що Остап Вишня «списував» образи людей і ситуації «з натури». Наголосимо на іншому, а

саме: пізнані факти і явища життя, людські біографії письменник-гуморист художньо осмислював, естетично оцінював у кожнім конкретнім випадку відповідно до свого творчого задуму. Так було з написанням оповідань «Дід Матвій», «Ярмарок», «Гіпно-баба» та багатьох інших.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 242—250.

«ПІДКАЧАЛА»

Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 4, с. 10—11.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 310—313.

ТРИ СОСНИ

Вперше надруковано в газ. «Вісті ВУЦВК», 1926, 22 травня. За життя автора в окремі видання твір не включався.

Приводом і матеріалом для написання політичного фейлетону стали повідомлення в пресі про скликання в травні 1926 р. попередньої конференції по роззброєнню. Як пише автор, «ще в Версалі, коли знаменитий мир підписувався (Версальський мирний договір 1919 р. між країнами Антанти і переможеною Німеччиною.— *І. З.*), було ухвалено пункта про роззброєння», і після того керівники імперіалістичних націй з'їздилися щороку вести під егідою Ліги націй розмови про те, «як їм, великим миролюбцям, роззброїтися». А в 1926 р. вирішили, мовляв, «з'їхатися та вже остаточно роззброїтися...» Вдаючись до засобів майстерного пародіювання лицемірних розмов імперіалістичних політиків, сатирик висміює їхню безкінечну і безпредметну балаканину з приводу важливих і животрепетних для народів світу проблем.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 3, с. 346—347.

МИСЛИВСТВО

Вперше надруковано в журн. «Червоний перець», 1927, № 15, с. 2.
За життя автора в окремі видання усмішка не включалася.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 4, с. 87—89.

МОЯ АВТОБІОГРАФІЯ

Вперше надруковано окремим виданням: Моя автобіографія. Х., «Книгоспілка», 1927; тут позначалось час і місце написання твору: «15—16 березня 1927 р., Харків».

Готуючи твір до двотомного видання 1956 р., письменник зробив скорочення, лексико-стилістичні правки.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 3—8.

[1] «Катехізис» — у російській православній церкві книга, що містить короткий виклад християнського віровчення і призначена для початкового релігійного навчання віруючих.

[2] Філарет (Дроздов Василь Михайлович, 1782—1867) — московський митрополит, реакційний діяч; автор «Пространного катехизиса», що вивчався на уроках закону божого в дореволюційній Росії.

[3] Соломонів «Оракул»...— Іронічна згадка про збірник афоризмів і загадок царя Соломона.

[4] «Руський паломник» — книга про подорожі паломників-християн до «святих місць».

[5] Писати в газетах я почав 1919 року, за підписом Павло Грунський.— Остап Вишня має на увазі свої перші виступи на сторінках кам'янець-подільських газет «Народна воля» і «Трудова громада».

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

Вперше надруковано в додатку до газ. «Вісті ВУЦВК» «Культура і побут», 1928, 25 лютого.

За життя автора твір до збірок не входив.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 4, с. 159—163.

[1] Довженко Олександр Петрович (1894—1956) — видатний радянський кінорежисер, драматург, письменник, народний артист РРФСР; один з основоположників радянського кіно, лауреат Ленінської премії (1959 р., посмертно), Державних премій СРСР (1941, 1949 рр.), автор фільмів «Земля», «Звенигора», «Арсенал», «Щорс», «Мічурін», «Поема про море» та ін.

[2] Блакитний Василь Михайлович (1894—1925) — український радянський письменник, 1917—1920 рр. один з керівників партії українських лівих есерів (боротьбістів), з 1920 р. член Комуністичної партії, в 1920—1925 рр. член ЦК КП(б)У; один з організаторів літературного процесу на Україні в першій половині 20-х років, автор літературно-критичних, публіцистичних статей, поетичних збірок сатири і гумору.

[3] «Третя Мішанська» — фільм відомого радянського режисера А. М. Роома (1927 р.).

[4] «Полікушка» — фільм за твором Л. М. Толстого (1922 р.).

[5] «Кіногазета» — орган української радянської кінематографії та кінгромадськості, 1928—1931 рр. виходила в Києві раз на два тижні, з 1931 р.— в Харкові раз на декаду.

[6] «Новий Леф» — журнал літературної групи «ЛЕФ» («Левый фронт искусства»), спочатку «Леф» (1923—1925 рр.), потім «Новый Леф» (1927—1928 рр.); редагував журнал В. В. Маяковський (до 1928 р.). «Лефівці», не виявляючи послідовності в утвердженні революційного мистецтва, пропагували формалізм, їхні літературні позиції були пов'язані з футуризмом.

[7] Перцов Віктор Йосипович (1898—1980) — російський радянський критик, літературознавець.

[8] «Червоний перець» — український радянський журнал сатири і гумору, заснований 1922 р., виходив у Харкові з перервами 1922, 1927—1934 рр., з 1941 р.— під назвою «Перець».

«ЗЕНІТКА»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 26 лютого. В перекладі російською мовою твір друкувався у виданнях: Избранное. К., «Радянський письменник», 1951; Избранное. М., Гослитиздат, 1955, та ін.

У збірці «Зенітка», крім цього твору, друкувалися «Бліцкріг», «Діди наші та баби наші», «Ленінград і ленінградці» та ін.

Про історію створення гумореску див.: *Вишня Остап.* Отак і пишу (Усмішки). К., «Радянський письменник», 1954; *Вишня Остап.* Твори в двох томах, т. 2; *Вишня Остап.* Моя автобиография (у вид.: Советские писатели. Автобиографии в двух томах, т. 1. М., Государственное издательство художественной литературы, 1959); *Смолич Юрій.* Вишня (у вид.: Живий Остап Вишня).

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 253—256.

«БЛІЦКРІГ»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 11 червня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 28—29.

[1] Гітлер Адольф (1889—1945) — фашистський диктатор, рейхсканцлер Німеччини (1933—1945). Головний воєнний злочинець, організатор

другої світової війни, віроломного нападу на СРСР, масового винищення мільйонів людей і величезних руйнувань у країнах, тимчасово окупованих фашистськими загарбниками.

[2] Чувал — великий мішок.

[3] Шкибинар — тобто скипидар.

[4] На Волзі — бублик, біля Кривого Рога — бублик... — Маються на увазі оточення і розгром фашистських загарбників.

ДОІСТОРИЧНИЙ СТРУМЕНТ

Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1944, 1 серпня.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 257—259.

ДІДИ НАШІ ТА БАБИ НАШІ

Вперше надруковано в збірці «Зенітка».
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 315—317.

ЯК ВАРИТИ І ІСТИ СУП ІЗ ДИКОЇ КАЧКИ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1945, № 5-6, потім — у журн. «Українська література», 1945, № 12.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 85—88.

[1] Рильський Максим Тадейович (1895—1964) — видатний український радянський поет, перекладач, вчений, академік АН СРСР, лауреат Державної премії СРСР, Ленінської премії, громадський діяч.

[2] Мензбір Михайло Олександрович (1855—1935) — російський радянський зоолог, академік АН СРСР, автор наукової праці в двох томах «Птахи Росії» (1893—1895.).

[3] Тургенєв Іван Сергійович (1818—1883) — великий російський письменник, автор оповідань, повістей, романів, поезій, публіцистичних та ін. творів, зокрема книги «Мисливські оповідання» (1852).

НАША ЗЕМЛЯ! РАДЯНСЬКА ЗЕМЛЯ!

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1945, 25 січня. Твір входив до збірки «Самостійна дірка». К., «Радянська Україна», 1945; в ній були надруковані також фейлетони і гуморески «Самостійний смітник», «Великомученик Остап Вишня», «Українсько-німецька націоналістична самостійна дірка», «Хлюст», «Прем'єр-міністр» та ін. Ряд творів із згаданої збірки входили до інших видань: День і ніч (1950), Діла наші і діла не наші (1953) та ін. В перекладі російською мовою друкувалися у виданнях: Избранное (1951), Избранное (1955) та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 89—93.

[1] Риндичка — персонаж водевіля «По ревізії» М. Л. Кропивницького.

[2] Понятовський Станіслав Август (1732—1798) — останній польський король (1764—1795).

[3] Габсбурги — родина німецьких князів (з XI ст.); імператорська династія т. зв. Священної Римської імперії, Австрійської імперії і Австро-Угорщини.

[4] Собеський Ян (1624—1696) — польський полководець, король Польщі Ян III (1674—1696).

[5] Бандерівці — учасники фашистських воєнно-терористичних банд українських буржуазних націоналістів, що чинили свої злочини в західноукраїнських областях у 1943—1947 рр.; назва од прізвища їх ватажка, ворога українського народу С. Бандери (1908—1959).

«ВЕЛИКОМУЧЕНИК ОСТАП ВИШНЯ»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 27 лютого та в журн. «Перець», 1945, № 2 (вид. газети «Радянська Україна» для західних областей України).

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 283—287.

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКА НАЦІОНАЛІСТИЧНА САМОСТІЙНА ДІРКА

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1945, № 2.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 130—131.

ХЛЮСТ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 6 березня.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 262—265.

«ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 9 березня.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 262—270.

[1] ...По смерті славнозвісного українського письменника Грицька Квітки-Основ'яненка, що сватав був свого Стецька в Харкові на Гончарівці... Стецько... пішов із Слобожанщини аж на львівські землі, там оселився й став за родоначальника всіх теперішніх Стецьків...» — Іронічно-пародійна оцінка одного з найлютіших ворогів українського народу буржуазного націоналіста, ватажка зарубіжного центру ОУН Ярослава Стецька — уподібнення до водевільного персонажа Стецька з п'єси Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці».

«ПОБРАТИМИ»

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1945, № 2, с. 28—29. В окремі видання за життя автора твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 167—169.

[1] Канадський український комітет (КУК) — антирадянська буржуазно-націоналістична організація, створена 1940 р., проводила ворожу проти СРСР і, зокрема, Радянської України діяльність.

[2] Гіммлер Генріх — один з головних фашистських воєнних злочинців; шеф таємної поліції, рейхсфюрер СС (з 1936 р.), пізніше — міністр внутрішніх справ. У 1945 р. під час арешту отруївся.

[3] Геббельс Йозеф-Пауль — один із головних фашистських воєнних злочинців; імперський міністр народної освіти і пропаганди (з 1937 р.). Фашистська пропаганда під його керівництвом проповідувала расизм, загарбницькі війни, винищення поневолених народів. Після вступу Радянської Армії в Берлін покінчив життя самогубством.

[4] Американський «Конгрес американців українського походження».— Мається на увазі Український конгресовий комітет Америки (УККА) — антирадянська буржуазно-націоналістична організація у США.

[5] Рузвельт Франклін Делано (1882—1945) — президент США (з 1933 р.) від демократичної партії; під час другої світової війни виступав за підтримку Англії, Франції, СРСР у боротьбі з фашистською Німеччиною.

[6] Трумен Гаррі (1884—1972) — президент США в 1945—1953 рр., за його рішенням піддано атомному знищенню Хіросіму і Нагасакі; один з ініціаторів і провідників «холодної війни» у взаєминах імперіалістичних держав з Радянським Союзом та іншими країнами соціалістичної співдружності (тоді — країни народної демократії).

ЛЕНІНГРАД І ЛЕНІНГРАДЦІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 10, 11 і 28 липня.

Історія написання публіцистично-нарисових нотаток, позначених доброзичливою гумористичною усмішкою, пов'язана з поїздкою автора до Ленінграда. Як свідчила дружина письменника В. О. Губенко-Маслюченко, коли в 1945 р. Остап Вишня мав їхати до Ленінграда, щоб побачитися з сином, з яким не зустрічався одинадцять років, з ним вирішив поїхати і М. Т. Рильський. «Правда,— пригадувала В. О. Губенко-Маслюченко,— подорож ця набула вже іншого характеру. Два видатних українських письменники поїхали вклонитися місту-герою.

З цієї подорожі Остап Вишня привіз кілька нарисів: «Ленінград і ленінградці...» *(Губенко-Маслюченко В. О.* Сторінки спогадів.— У кн.: Незабутній Максим Рильський, с. 37).

Під циклом віршів М. Т. Рильського позначено місце і дату написання: «Ленінград — Москва — Київ. Червень, 1945».

На цей час і початок липня припадає робота Остапа Вишні над твором «Ленінград і ленінградці».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 179—190.

[1] Россию вздернул на дыбы» — рядок із поеми О. С. Пушкіна «Мідний вершник».

[2] Петрові Першому, теслі й імператорові — Остап Вишня використовує пушкінську характеристику Петра І в поезії «Станси»:

То академик, то герой,
То мореплаватель, то плотник...

[3] Прокоф'єв Олександр Андрійович (1900—1971) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР (1946), Ленінської премії (1961).

[4] Пулковська обсерваторія — астрономічна обсерваторія Академії наук СРСР на Пулковських висотах під Ленінградом.

[5] Красношапка Микола — герой оборони Ленінграда, загинув у 1942 р.

ЛИСИЦЯ

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1945, № 8-9, с. 82—85; «Українська література», 1945, № 12, с. 96—99.

Остап Вишня, друкуючи твір «Лисиця», визначив його жанр — «мисливська усмішка» (підзаголовок до публікації: «Із мисливських усмішок»). Твори цього жанру він писав уже в двадцяті роки, а саме: «По камбалу!» (1924), «Як я рибу ловив» (1927) та ін. У повоєнні роки гуморист особливо плідно працював над мисливськими (сюди входять і рибальські) усмішками — творами про красу і багатство природи. Письменник мав намір укласти книгу «Мисливські усмішки», проте цей задум не було здійснено.

Мисливські усмішки Остапа Вишні користувалися великою популярністю й чимало з них включалось до різних видань його творів. Зокре-

ма, в збірці «Весна-красна» (1949) розділ «Мисливські усмішки» склали сім усмішок — «Відкриття охоти», «З крякухою на озері», «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Дика коза», «Дикий кабан, або вепр», «Бенгальський тигр», «Вовки». 1954 р. в серії «Бібліотека «Перця», № 14 (К., «Радянська Україна») була видана невеличка збірка «Мисливські усмішки», в якій, окрім усмішки «Лисиця», було подано твори: «Відкриття охоти», «Заєць», «Вальдшнеп», «Бекас», «Вовк», «Дика гуска», «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Дикий кабан, або вепр».

Заслуговує на увагу посмертне, перше систематизоване видання: Мисливські усмішки. К., Державне видавництво художньої літератури, 1958. У коротенькій, написаній 1954 р., передмові «Від автора» Остап Вишня говорить про морально-етичний, гуманістичний, виховний пафос мисливських усмішок. Передаючи враження від зустрічі з давнім другом-мисливцем, учасником Великої Вітчизняної війни, письменник твердить: «Багато-багато випадків розповів мені мій старий по охоті товариш, коли кмітливість, спостережливість, витриманість, винозливість, що їх дала йому охота, стали йому в пригоді і на війні.

Ми були з ним веселі охотники. Але разом із жартами, сміхом, дотепами — ми не забували, що мисливський і рибальський спорт дає нам фізичну силу, розвиває в нас любов до рідної природи, учить нас любити і пташку, і звірятко, і деревце, і квіточку.

Любіть, дорогі друзі, охоту, а ще більше любіть природу, бережіть її, охороняйте її» (Мисливські усмішки, 1958, с. 5).

Мисливські усмішки, як правило, входили до всіх посмертних видань «вибраних творів» письменника.

Усмішка «Лисиця», як і цілий ряд інших, у перекладі російською мовою друкувалися у виданнях: Дикий гусь. М., Воениздат, Библиотечка журнала «Советский воин», № 14; Избранное (розділ «Охотничьи усмешки»). М., 1955. Охотничьи усмешки. М., «Правда», Библиотека «Крокодила», № 155, та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 193—197.

ВІДКРИТТЯ ОХОТИ

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Перець», 1945, № 15-16, с. 11.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 211—214.

' З о р е м о я, в е ч і р н я я,
З і й д и н а д г о р о ю...

перші два рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Княжна».

ЗАЄЦЬ

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Перець», 1945, № 19-20, с. 10.

У перекладі російською мовою — в журн. «Ленинград», 1945, № 23-24, та у ряді збірок письменника в російському перекладі.

В перекладі білоруською мовою твір друкувався у книзі «Український гумор» (Мінськ, 1957).

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 217—220.

ПРО МУДРОГО ЗАЙЦЯ

Вперше під рубрикою «Малий фейлетон» надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 31 жовтня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 256—257.

БЕКАС

Вперше з підзаголовком «Із мисливських усмішок» надруковано в журн. «Дніпро», 1945, № 10, с. 76—81.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 262—268.

ВОВК

Вперше з підзаголовком «Вишневі усмішки мисливські» надруковано в журн. «Українська література», 1945, № 12, с. 99—103.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 284—290.

«РУЖЖО»

Вперше надруковано в зб. Вишневі усмішки (Вибрані). К., Держлітвидав, 1950 (у розділі «Мисливські усмішки», де, крім згаданої, подано двадцять п'ять інших усмішок). Час написання твору — 1945 р.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 299—308.

ВАЛЬДШНЕП

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Дніпро», 1946, № 2, с. 94—97.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 319—323.

[1] Б и л о́ — верхня бокова перечка, яка з'єднує передок і задок воза.

ДИКА КОЗА

Вперше з підзаголовком «Із мисливських усмішок» надруковано в журн. «Дніпро», 1946, № 3, с. 94—98.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 324—329.

Усмішка надрукована з посвятою «Ю. В. Шумському»; в тексті використано його розповідь про одну з мисливських пригод.

[1] Ш у м с ь к и й Юрій Васильович (1887—1954) — народний артист СРСР, лауреат Державної премії СРСР (1950, 1951), друг Остапа Вишні, один з кращих виконавців його усмішок.

[2] П л а т о н К р е ч е т, Г а л у ш к а — персонажі з п'єс О. Є. Корнійчука «Платон Кречет» (1934) і «В степах України» (1940).

[3] Д з в о н а р К в а з и м о д с ь к и й і з С о б о р у П а р и з ь к о ї б о г о м а т е р і — гумористичне обігрування прізвища Квазімодо — персонажа з роману французького письменника Віктора-Марі Гюго (1802—1885) «Собор Паризької богоматері» (1831).

[4] Ж и т н і й б а з а р — відомий з часів Київської Русі один з економічних осередків Києва, розташований на Подолі. 1980 р. на місці Житнього базару збудовано в сучасному архітектурному стилі Подільський критий ринок.

ЛОСЬ

Вперше надруковано в зб. Вишневі усмішки (Вибрані), 1950.

Час і місце написання: «14/I. 1946. Київ. Стаціонар ЦЛК».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 334—338.

ПЕРЕПІЛКА

Вперше надруковано в зб. Вишневі усмішки (Вибрані), 1950. Час і місце написання: «3/II. 1946. Київ. Стаціонар ЦЛК».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 339—345.

[1] Вечір.
Ніч...
Хай дарує мені Павло Григорович Тичина за цей невеличкий плагіат...— Тут наводяться два останні рядки з вірша Павла Тичини «На майдані».
[2] Ніч яка, господи, місячна, зоряна,
Видно, хоч голки збирай...— рядки з пісні М. П. Старицького «Виклик»; в поета така їх редакція:
Ніч яка, господи! Місячна, зоряна.
Ясно, хоч голки збирай...

ДИКА ГУСКА

Вперше надруковано в зб. Вишневі усмішки (Вибрані), 1950. Дата написання: «4/II 1946 р. Київ. Стаціонар ЦЛК».
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 346—353.
[1] Думи мої, думи мої...— рядки з однойменної поезії Т. Г. Шевченка.

БЕНГАЛЬСЬКИЙ ТИГР

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 17 лютого.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 354—361.
[1] ...Польсько-шляхетських жовнірів генералів Андерса, Бур-Комаровського та інших арцишевських, рачкевичів...— Тут згадується військове керівництво реакційної польської еміграції, зокрема Андерса Владіслава (1892—1970), генерала, що в 1943—1944 рр. командував польським корпусом у військах союзників в Італії; після війни один із лідерів найреакційнішої частини польської еміграції.

ДИКИЙ КАБАН, АБО ВЕПР

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Перець», 1946, № 5-6, с. 8—9.
В перекладі чуваською мовою надруковано в збірці «Гумористичні оповідання», Чебоксари, 1955.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 430—437.

ГАГАРА

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Дніпро», 1946, № 4, с. 96—101.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 455—461.

ЯКБИ МОЯ БАБУСЯ ВСТАЛИ

Вперше надруковано в журн. «Радянська жінка», 1946, № 2-3, с. 31.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 330—333.

ДРАСТУЙТЕ!

Вперше під рубрикою «Фейлетон» надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 14 квітня.
За життя автора в окремі видання твір не включався.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 362—366.

ДІЛА НЕ НАШІ — ДІЛА МОНАРШІ

Вперше надруковано в кн. Сатира і гумор. К., 1949, у збірці «День і ніч». У рукописі визначено жанр — «Малий фейлетон». Дата написання: «9/IV 1946».

До збірки «День і ніч» ввійшли також фейлетони «Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся», «Великомученик Остап Вишня», «А народ воювати не хоче», «Точна адреса», друковані в нашому виданні, та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 5, с. 440—441.

[1] Колишній югославський король Петро — король югославської монархії Петро II. Антифашистське віче народного визволення Югославії (створене в листопаді 1942 р.) як єдиний і вищий орган, що очолював антифашистську боротьбу народів країни за визволення, в листопаді 1943 р. позбавило усіх прав королівський уряд в еміграції. В листопаді 1945 р. Установча скупщина своїм рішенням (декларацією) остаточно позбавила короля влади, ліквідувала монархію.

[2] Колишні королі Румунії Каролі і Міхай.— Король II в 1938 р. встановив королівську диктатуру в Румунії. Міхай — останній король Румунії (1940—1947), після ліквідації королівської монархії (грудень, 1947 р.) перебував у еміграції.

[3] Король і майбутній некороль Греції Павло.— Павло I (1901—1964), король (з 1947 р.), був підтриманий імперіалістами США у боротьбі проти революційно-патріотичних сил Греції.

УССУРІЙСЬКІ КОРОПИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1947, 26 січня. В окремі видання за життя письменника твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 10—11.

БРЕХНЕЮ СВІТ ПРОЙДЕШ, ТА НАЗАД НЕ ВЕРНЕШСЯ

Вперше надруковано в зб. День і ніч. Дата написання: «28/II 47». Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 288—294.

[1] «Українське слово» — ймовірно, буржуазно-націоналістична газета, що виходила в Парижі.

[2] Скоропадський Павло Петрович (1873—1945) — генерал царської армії, великий поміщик-землевласник, один з організаторів контрреволюції на Україні в роки громадянської війни. Під егідою німецького окупаційного командування і за допомогою німецьких багнетів 29 квітня 1918 р. був проголошений гетьманом України. 14 грудня 1918 р. внаслідок революційної боротьби трудящих України уряд Скоропадського був повалений, і «гетьман усієї України» втік разом із відступаючими німецькими військами до Німеччини, де прислужував контрреволюційним силам, зокрема й главарям фашистського рейху.

[3] Петлюра Симон Васильович (1877—1926) — український буржуазний націоналіст, у 1917 р. один із керівників контрреволюційної Центральної ради, з лютого 1919 р. голова Директорії — буржуазно-націоналістичного «уряду», що встановив на Україні жорстокий терор; у квітні 1920 р. підписав ганебну Варшавську угоду з Пілсудським; влітку 1920 р., після вигнання військ буржуазно-поміщицької Польщі з України, втік за кордон, де провадив антирадянську діяльність.

[4] Липівка — діжка із липового дерева.

[5] Ейхгорн Герман фон (1848—1918) — генерал, очолював німецькі окупаційні війська на Україні в 1918 р. Убитий за рішенням партії лівих есерів у Києві.

[6] Пілсудський Юзеф (1867—1935) — польський політичний діяч; у 1918—1922 рр. диктатор буржуазно-поміщицької Польщі.

[7] Браніцькі — польські магнати, володіли в XIX — на початку XX ст. великими земельними багатствами в Польщі, в Білорусії, на Україні, де мали землі, цукрові заводи, промислові підприємства.

[8] Краснов Петро Миколайович (1869—1947) — царський генерал, білогвардійський отаман, після розгрому Червоною Армією контрреволюції втік до Німеччини, під час Великої Вітчизняної війни був на службі у гітлерівців, прислужував окупантам у південних районах СРСР; у січні 1947 р. засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР і страчений.

[9] Врангель Петро Миколайович (1878—1928) — царський генерал, монархіст, за допомогою Антанти встановив у Криму і на півдні України режим контрреволюційної білогвардійської буржуазно-поміщицької диктатури (квітень — листопад 1920 р.) В кінці 1920 р. Червона Армія розгромила білогвардійські формування Врангеля і ліквідувала Південний фронт.

[10] Колчак Олександр Васильович (1873—1920) — адмірал царського флоту, в листопаді 1918 р. встановив на Уралі, в Сибіру і на Далекому Сході контрреволюційну військову диктатуру; в боротьбі проти Радянської влади спирався на допомогу іноземних імперіалістів; був захоплений червоними партизанами, засуджений Іркутським ревкомом і страчений (січень 1920 р.).

[11] Дивізія СС «Галичина» — дивізія, сформована в 1943 р. німецько-фашистським командуванням та українськими буржуазними націоналістами. Розгромлена Радянською Армією у 1944 р. під Бродами.

ДІДІВ ПРОГНОЗ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1947, 28 березня.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 375—378.

[1] Скобелєв Михайло Дмитрович (1843—1882) — російський генерал, брав участь у придушенні Кокандського повстання (1873—1876 рр.), під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр. успішно керував російським загоном біля Плевни та Шипки (Болгарія).

ЗАПОРОЖЦІ

Перші дві частини — відповідно під назвою «Запорізька сталь» і «Запорожці» — вперше надруковані в газ. «Радянська Україна», 1947, 22 і 24 червня, третя частина «Люди! З великої літери!» — в журн. «Україна», 1947, № 8, с. 14—15; під цими публікаціями вказано час і місце написання: «Червень, 1947 р. Запоріжбуд». В окремих виданнях (зб. «Весна-красна», «День і ніч») під заголовком «Запорожці» друкувалися дві частини твору — перша і третя; у виданні «Твори в двох томах» — усі три частини, позначені відповідно римськими цифрами: I, II, III; в такій же редакції твір подано і в семитомному виданні творів письменника (т. 6, с. 50—63).

У перекладі російською мовою твір друкувався у вид.: Рассказы и фельетоны. М., «Советский писатель», 1953; Избранное, 1955.

В перекладі азербайджанською мовою — у вид.: Подарунок. Вірші та оповідання українських радянських письменників. Баку, 1954.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 50—63.

[1] Запорозька Січ — організація українського козацтва XVI—XVIII ст. за Дніпровськими порогами; до 1654 р. — козацька «республіка», керована січовою радою, яку очолював кошовий отаман; вела боротьбу з кримськими татарами і турками, польським і українським панством, відіграла велику роль у визвольній боротьбі українського народу в XVI—XVII ст.; ліквідована царизмом 1775 р.

[2] Виявляється, що Запорозької Січі на Запоріжжі вже нема. Перейменовано її на «Запорізьку сталь», що скорочено зветься «Запоріжсталь».— Тут і далі Остап Вишня вдається до прийому зіставлення старого, часів Запорозької Січі, життя та його конкретних реалій і нового, радянського часу повоєнного періоду.

[3] Сірко Іван Дмитрович (р. н. невід.— 1680) — кошовий отаман Запорозької Січі, брав участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр.; з його ім'ям пов'язані перекази про лист запорожців турецькому султанові (Магомету IV).

[4] Паланка — полковий округ у запорожців.

[5] Воробйов Володимир Петрович (1876—1937) — радянський учений, академік АН УРСР, розробив нові анатомічні методи досліджень.

[6] Литвиненко-Вольгемут Марія Іванівна (1895—1966) — українська радянська співачка, народна артистка СРСР, професор, лауреат Державної премії СРСР (1946).

[7] Гужова Віра Микитівна (1898—1974) — українська радянська співачка, народна артистка УРСР, педагог, працювала в Харківській, Київській консерваторіях.

[8] Гмиря Борис Романович (1903—1969) — український радянський співак, народний артист СРСР, лауреат Державної премії СРСР (1952).

ЗРОБІТЬ ПЕРЕРВУ!

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 4 квітня.
В окремі видання за життя автора твір не включався.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 92—94.

ЯК ЗАСМАЖИТИ КОРОПА

Вперше надруковано в газ. «Тваринництво України», 1948, 13 квітня.
В окремі видання за життя автора твір не включався.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 102—103.

ДИЛДА

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1947, № 8, с. 2.
У російському перекладі опублікований у журн. «Крокодил», 1948, № 17; у виданнях: Избранное (1951); Рассказы и фельетоны (1953); Избранное (1955); Сатира и юмор. Сборник... (М., 1955).
В перекладі чуваською мовою — в книзі: Гумористичні оповідання (Чебоксари, 1955).
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 349—352.

ПРО БУР'ЯНИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 14 квітня.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 390—392.

ДИРЕКТИВНА НАРАДА

У періодичній пресі та в окремих збірках українською мовою не друкувався; в перекладі російською мовою опублікований у журн. «Крокодил», 1948, № 19, с. 5; у виданнях: Избранное (1951); Молодежная эстрада, 1952, № 3; Эстрада, 1953, № 3, та ін.
Дата і місце написання твору: «4.V 48. Стаціонар ЦЛК. Київ».
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 116—119.

ЛОБОГРІЙКА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 13 червня. В перекладі російською мовою в книзі: Избранное (1951).
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 379—382.

ЕКІПІРОВКА МИСЛИВЦЯ

Вперше з підзаголовком «Із серії мисливських усмішок» надруковано в журн. «Україна», 1949, № 8, с. 36—37; дата і місце написання: «12/VII 48 р., Ірпінь».
У перекладі російською мовою опублікований у книгах: Избранное (1955); Юмористические рассказы (1955) та ін.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 2, с. 232—237.

«СОЛІСТ»

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1948, № 21, с. 5.
За життя автора в окремі збірки твір не включався.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 145—147.

З КРЯКУХОЮ НА ОЗЕРІ

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1948, № 9, с. 35—36.
У перекладі російською мовою під заголовком «С кряквой на озере» надруковано у книгах: Сатира и юмор (1955), Юмористические рассказы (1955) та ін.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 2, с. 211—220.

ПРО КУРИ, ПРО ІНДИКІВ, ПРО ДИРЕКТОРІВ І Т. ІН.

Вперше опубліковано із вказівкою «Друкується вперше» в журн. «Перець», 1960, № 16, с. 6—7. Дата написання твору: «28/XI 1948 р.».
Твір написано на замовлення редакції газети «Радянська Україна». З невідомих причин твір у газеті не був надрукований.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 170—173.

ПРО СТЕПАНА ОЛІЙНИКА

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1949, № 2, с. 118—119.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 179—182.

[1] Олійник Степан Іванович (1908—1982) — український радянський поет-гуморист, сатирик, автор багатьох автобіографічних оповідань. Збірка «Наші знайомі» (К., «Радянський письменник», 1948) відзначена Державною премією СРСР (1950).

[2] Корнійчук Олександр Євдокимович (1905—1972) — український радянський драматург, державний діяч, академік АН СРСР, автор багатьох широковідомих драматургічних творів, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» (1960), лауреат Державної премії СРСР (1941, 1942, 1943, 1949, 1951), протягом багатьох років голова правління Спілки письменників України.

[3] Воскрекасенко Сергій Іларіонович (1906—1979) — український радянський поет-гуморист, сатирик, автор спогадів і літературно-критичних праць, багатьох збірок сатиричних і гумористичних віршів, поем.

[4] Шолом-Алейхем (Шолом Нохумович Рабинович; 1859—1916) — єврейський письменник, виступав за реалістичну народну літературу, піддавав гострій критиці буржуазні відносини в тогочасному суспільстві.

А НАРОД ВОЮВАТИ НЕ ХОЧЕ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1949, № 7, с. 3.
В перекладі російською мовою твір друкувався в книгах: Избранное (1951); Рассказы и фельетоны (1953) та ін.
Азербайджанською мовою — в книзі: Подарунок. Вірші та оповідання українських радянських письменників. Баку, 1954.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 191—194.

ВЕСНА І ВЕСНА

Вперше надруковано в журн.: «Перець», 1949, № 4, с. 3.
В перекладі російською мовою друкувався в книгах: Избранное (1951); Рассказы и фельетоны (1953).
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 353—355.

ПРО СЕРГІЯ ВОСКРЕКАСЕНКА

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1949, № 6, с. 118—119.
Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 2, с. 387—390.

ТОЧНА АДРЕСА

Вперше під рубрикою «Малий фейлетон» надруковано у газ. «Радянська Україна», 1949, 19 липня.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 219—220.

АРХЕОЛОГІЯ З ГЕОГРАФІЄЮ

Вперше під рубрикою «Малий фейлетон» надруковано у газ. «Радянська Україна», 1950, 7 січня.
В окремі збірки за життя автора твір не включався.
В перекладі російською мовою фейлетон друкувався в книзі: Избранное (1951).
Твір був відгуком на диверсійно-шпигунські вилазки американських імперіалістів на Близькому Сході, які прикривались «мирними» науково-археологічними та науково-географічними експедиціями; справжня мета цих «експедицій» — розвідування родовищ урану, складання географічних карт, політичний тиск на уряди країн цього регіону тощо.
Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 250—251.
[1] Мойсеєві скрижалі — «скрижалі завіту», начебто передані богом Мойсею. Історія цієї передачі та зміст скрижалей (заповідей) викладаються у П'ятикнижжі Мойсея.

У НІЧ ПІД НОВИЙ РІК

Вперше під рубрикою «Малий фейлетон» надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 8 січня.

У перекладі російською мовою друкувався у книгах: Избранное (1951); Юмористические рассказы (1955); Избранное (1955) та ін. У перекладі білоруською мовою — Український гумор. Мінськ, 1957.

Про величезну популярність фейлетону свідчить часте виконання його з естради, по радіо, передрукування в ряді газет, включення до репертуарних збірників, як-от: Молодіжні вечори (К., 1955); Сборник. Репертуар для эстрады, вып. 3 (М., 1955); Молодежная эстрада, № 4 (К., 1955); Сатира и юмор. Сборник (М., 1955); Навстречу фестивалю молодежи. Репертуарный сборник (Томск, 1956) та ін.

Про історію написання цього та ряду інших творів, секрети майстерності, зокрема в змалюванні негативних персонажів, див. друковану в нашому виданні розповідь письменника «Отак і пишу».

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 415—417.

ФЕДЬКО ЗОШИТ

(Сумний жарт)

Вперше з підзаголовком «Гумореска» надруковано в журн. «Піонерія», 1950, № 1, с. 12. Твір входив до збірок: Великі ростіть. Усмішки. К., «Молодь», 1955; Веселка. Антологія української радянської художньої літератури для дітей у двох томах, т. 1. К., Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1960.

У перекладі російською мовою опубліковано в книгах: Избранное, 1951; Послушайте старика! М., Детгиз, 1957.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 2, с. 297—299.

«РОСТІТЬ, РОСТІТЬ...»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 12 травня. У перекладі російською мовою опубліковано в книзі: Избранное, 1951.

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 1, с. 418—421.

[1] Ростіть, ростіть, бурячочки, густесенькі рядочки...— перифраз двох рядків з народної пісні «Посадила огірочки...»: «Ростіть, ростіть, огірочки, чотири листочки»; звідси — і назва твору.

«КАЛИНОВИЙ ГАЙ»

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1950, № 6, с. 36—37. Дата написання: «10/V 1950».

Подається за вид: Твори в двох томах, т. 2, с. 369—374.

[1] ...Попід селом тече річка, як скло вода блищить...— перифраз двох рядків із пісні Л. І. Глібова «Журба»: «Під гаєм в'ється річенька... Як скло, вода блищить...»

[2] Дубковецький Федір Іванович (1894—1960) — один із зачинателів колгоспного будівництва, з 1922 р. голова комуни, потім колгоспу «Здобуток Жовтня» в Черкаській області, двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР (1946—1960).

[3] Посмітний Макар Онисимович (1895—1973)— один із зачинателів колгоспного будівництва, двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради УРСР, Верховної Ради СРСР.

[4] Ужвій Наталя Михайлівна (н. 1898 р.)— українська радянська актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці, працює на сцені з 1922 р., з 1936— в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка; лауреат Державної премії СРСР (1946, 1949, 1951).

[5] Нятко (справжнє прізвище Табачникова-Нятко) Поліна Мусіївна (н. 1900 р.) — українська радянська актриса, народна артистка УРСР. Працювала в Одеському українському драматичному театрі ім. Жовтневої революції, з 1940 р.— в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка; лауреат Державної премії СРСР (1948, 1950).

[6] Добровольський Віктор Миколайович (н. 1906 р.) — український радянський актор, народний артист СРСР; працює на сцені з 1922 р.; з 1939 р.— в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка, з 1964 р. в Київському російському театрі ім. Лесі Українки; лауреат Державної премії СРСР (1951).

[7] Пономаренко Євген Порфирович (н. 1909 р.) — український радянський актор, народний артист СРСР; акторську діяльність розпочав 1926 р. (Одеський український драматичний театр), з 1936 р.— в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка.

[8] Яковченко Микола Федорович (1900—1967) — український радянський актор, заслужений артист УРСР; з 1920 р. працював у театрах в Черкасах, Лубнах, Чернігові, Харкові, з 1928 р.— в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка.

[9] Кусенко Ольга Яківна (н. 1919 р.) — українська радянська актриса, народна артистка СРСР; з 1944 р. працює в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка; лауреат Державної премії СРСР (1951).

[10] Братерський (Станкович) Микола Феліксович (1898—1956) — український радянський актор, заслужений артист УРСР, виступав на сцені Київського українського драматичного театру ім. І. Франка.

МНОГАЯ ЛІТА ПОЕТОВІ

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1951, № 1, с. 69—71.

В окремі збірки за життя автора твір не включався.

В архіві письменника збереглося ювілейне вітання Павлу Тичині до його 60-річчя:

«Многая літа поетові!

У тім-то й сила поетова, в тім-то й слава Ваша, що, збагнувши, чого скриплять і ридають дерева під вітром, кому усміхаються рожі червоні, та не тільки збагнувши, а й народові про все це пісенним словом розповівши,— він, поет, пішов далі, далі,— у громадську, у буряну путь, щоб з повним правом громово, на повний голос сказати:

За всіх скажу, за всіх переболію!

Живіть, поете! На радість народові, на славу Радянської Літератури! Довгого Вам, Павле Григоровичу, віку та журавлиного Вам крику! 27/I 51 р. Київ» *(Вишня Остап.* Твори в семи томах, т. 6, с. 429).

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 337—340.

АМЕРИКАНСЬКИЙ РАЙ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1951, № 6, с. 3.

До окремих видань за життя автора твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 353—355.

[1] Архікнязь австрійський Франц-Йозеф — один з династії Габсбургів, напевно, князь Ліхтенштейну (з 1938 р.)

[2] Ачесон Дін Гудерхем (1893—1971) — в уряді Трумена державний секретар, провідник політики «з позиції сили».

[3] Хлудина — хворостина, лозина.

[4] Ейзенхауер Дуайт Дейвід (1890—1969) — в 1950—1952 рр. головнокомандуючий збройними силами НАТО, пізніше (1953—1961) президент США від Республіканської партії.

[5] Маршалл Джордж Кетлетт (1880—1959) — американський генерал, у 1947—1949 рр. державний секретар, в 1950—1951 рр. міністр оборони США, прихильник «холодної війни», ним розроблено так званий «план Маршалла»— план економічного закабалення Європи.

НАРОДНА ГОРДІСТЬ

Вперше під назвою «Люди, гордість наша. Етюд» надруковано в журн. «Вітчизна», 1951, № 5, с. 120—128.

У перекладі російською мовою твір друкувався в книзі: «Думы мои, думы мои...». Рассказы, фельетоны, дневники. М., «Советский писатель», 1959.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 356—374.

[1] Будьонний Семен Михайлович (1883—1973) — Маршал Радянського Союзу, тричі Герой Радянського Союзу, герой громадянської війни, командуючий 1-ї Кінної Армії; у Велику Вітчизняну війну — головнокомандуючий Південно-Західного і Північно-Кавказького напрямів, депутат Верховної Ради СРСР (1937—1973).

[2] Бакша — баштан; тут дитяча гра в баштан.

[3] Хобта Олена Семенівна (1882—1960) — знатна колгоспниця, Герой Соціалістичної Праці, з 1936 р. ланкова колгоспу ім. І. Франка на Київщині, депутат Верховної Ради УРСР.

[4] Ангеліна Параска Микитівна (1912/1913—1959) — знатна трактористка, організатор першої в СРСР жіночої тракторної бригади в 1933 р., двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР, лауреат Державної премії СРСР (1946).

[5] «Над широким Дніпром...» — рядки з пісні «Над широким Дніпром (Пісня про Героя Соціалістичної Праці Олену Хобту)», слова О. Ющенка, музика П. Майбороди.

[6] Дараба — пліт зі сплавного дерева.

[7] «Тіні забутих предків».— Мається на увазі повість М. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

[8] Станіславщина — колишня (від 1939 до 1962 р.) назва області; перейменована на честь Івана Франка: Івано-Франківська (м.Івано-Франківськ).

[9] Федькович Осип-Юрій (1834—1888) — український письменник-демократ, жив у Західній Україні, автор відомих віршів, поем, повістей, оповідань, п'єс.

[10] Довбуш Олекса Васильович (1700—1745) — народний герой, очолював карпатських опришків, що боролися з польськими, угорськими, українськими феодалами на Прикарпатті, Буковині та Закарпатті.

КОРОП

Вперше під заголовком «З циклу «Мисливські оповідання» надруковано в журн. «Перець», 1952, № 12, с. 10. Твір входив до видань: Вибране, 1954; Отак і пишу (Усмішки), 1954, та ін.

У перекладі російською мовою опубліковано в журналах «Советская Украина», 1952, № 2; «Крокодил», 1952, № 29.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 6, с. 402—405.

ВСЕ ЖИТТЯ З ГОГОЛЕМ

Вперше під заголовком «Все життя разом» надруковано в журн. «Вітчизна», 1954, № 5, с. 63—67. Публікація присвячена видатній ювілейній події — 300-літтю возз'єднання України з Росією, що широко

відзначалася всіма народами СРСР. Початок твору Остапа Вишні, написаний у публіцистичному ключі, звучав як слово хвали віковічній дружбі українського і російського народів:

«Триста літ тому в Переяславі залунало одностайне всенародне: — Щоб єсми вовіки всі єдині були!..»

І далі письменник висловлює свої думки про велике значення для його творчості російської дожовтневої і радянської класики:

«Коли говорити про себе особисто, робота над перекладами на українську мову творів Пушкіна (прози), Гоголя, Сухово-Кобиліна, Чехова, Маяковського і багатьох сучасних радянських сатириків і гумористів значно збагатила і мою творчу скарбницю...»

У 1952 р. вийшли в перекладі Остапа Вишні: *Гоголь М. В.* Драматичні твори (за редакцією М. Рильського). К., «Мистецтво»; п'єса М. В. Гоголя «Одруження». К., «Мистецтво». Відомі його переклади ряду інших визначних творів дожовтневої і радянської російської класики, а саме: *Сухово-Кобилін О. В.* Весілля Кречинського. К., «Мистецтво», 1950; *Чехов А. П.* Анна на шиї.— В кн.: *Чехов А. П.* Вибрані твори. В 3-х т., т. 2. К., Держлітвидав України, 1954, та ін.: *Маяковський В. В.*, Клоп.— У кн.: *Маяковський В.* Вибрані твори. В 3-х т., т. 3. К., Держлітвидав України, 1953. Перекладав український сатирик і твори інших російських радянських письменників — Є. Петрова, Л. Ленча, В. Овечкіна, О. Існова, В. Карбовської. Таким чином, слово видатного майстра сміху про збагачення його творчої скарбниці творчими здобутками письменників братньої російської літератури обумовлене його значним досвідом у галузі художнього перекладу.

Наведений вище публіцистичний вступ до усмішки «Все життя з Гоголем» не входив до її наступних публікацій (див.: Твори в двох томах, т. 2, с. 345, та наступні видання).

Подається за вид.: Твори в двох томах, т. 2, с. 345—353.

[1] «Русский паломник» — щоденна ілюстрована газета, виходила в 1885—1917 рр. Від 1896 р. власник П. П. Сойкін.

[2] Рудий Панько — літературний персонаж М. В. Гоголя. У підзаголовку до уславлених «Вечорів на хуторі біля Диканьки» письменник зазначив: «Повісті, видані пасічником Рудим Паньком».

[3] Садовський (Тобілевич) Микола Карпович (1856—1933) — актор і режисер в українському дореволюційному і радянському театрі, в 1906 р. організував перший український стаціонарний театр (у Києві, потім у Полтаві), ставив уперше на українській сцені твори М. В. Гоголя й О. М. Островського.

[4] Саксаганський (Тобілевич) Панас Карпович (1859—1940) — актор і режисер в українському дореволюційному і радянському театрі, народний артист СРСР; 1918 р. заснував у Києві Народний театр (нині театр ім. М. Заньковецької у Львові).

[5] Мар'яненко Іван Олександрович (1878—1962) — український радянський актор, народний артист СРСР, в 1923—1958 рр. працював в українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка в Харкові; професор Харківського інституту театрального мистецтва, лауреат Державної премії СРСР (1947).

[6] Давидов Володимир Миколайович (1849—1925) — російський актор і педагог, народний артист республіки, в 1880—1924 рр. працював у Александринському театрі в Петрограді.

ПРО ДМИТРА БІЛОУСА

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1953, № 5, с. 116—119.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 44—49.

[1] Білоус Дмитро Григорович (н. 1920 р.) — український радян-

ський поет-гуморист, сатирик, автор творів для дітей, перекладач, зокрема російської та болгарської поезії.

[2] Паскевич — князь, власник паперової фабрики у 80-х роках XIX ст. в Білорусії.

[3] Матюша — персонаж із п'єси І. К. Карпенка-Карого «Суєта».

[4] Крилов Іван Андрійович (1769—1844) — видатний російський байкар, автор відомих драматичних творів.

[5] Бедний Дем'ян (Придворов Юхим Олексійович; 1883—1945) — російський радянський письменник-правдист, автор широко популярних сатиричних фейлетонів, байок, пісень.

[6] Михалков Сергій Володимирович (н. 1913 р.) — російський радянський письменник і громадський діяч, дійсний член АПН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР (1941, 1942, 1950, 1978) і Ленінської премії (1970).

[7] Богушевич Францішек Казимирович (1840—1900) — класик білоруської літератури, поет-демократ.

[8] Райніс Ян (1865—1929) — класик латиської літератури, народний поет Латвійської РСР; автор віршів, поем, п'єс.

[9] Сабір Алекпер Таір-заде (1862—1911) — азербайджанський поет, революційний сатирик.

[10] Хетагуров Коста (Костянтин) Леванович (1859—1906) — осетинський поет, революційний демократ, автор віршів, поем осетинською і російською мовою.

[11] Ісаакян Аветік Саакович (1875—1957) — вірменський поет дореволюційного і радянського часу, академік АН Вірменської РСР, лауреат Державної премії СРСР (1946).

[12] Лук'яненко Олександр Петрович (н. 1927) — український радянський письменник-прозаїк, гуморист, виступає з рецензіями і критичними статтями.

ПРО АНАТОЛІЯ КОСМАТЕНКА

Вперше під заголовком «Молодий байкар» надруковано в «Літературній газеті», 1953, 24 вересня.

В окремі видання за життя автора твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 76—79.

[1] Космаченко Анатолій Денисович (1921—1975) — український радянський письменник, автор байок, ліричних віршів, гумористичних поем.

ОЛЕКСА ІВАНОВИЧ

Вперше з підзаголовком «Із мисливських усмішок» надруковано в журн. «Зміна», 1953, № 7, с. 20—22.

У перекладі російською мовою друкувався в книгах: Избранное (1955); Послушайте старика! (1957); Избранное (1958); Ни пуха вам, ни пера (1958); «Думы мои, думы мои...»

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 80—88.

ДІЛОВ, ДІЛОВ...

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1953, № 21.

У перекладі російською мовою друкувався у книгах: Избранное (1955); Избранное (1958); «Думы мои, думы мои...»

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 95—99.

ДУМАЛО

Вперше надруковано в газ. «Колгоспне село», 1954, 10 січня.

У перекладі російською мовою опубліковано в журн. «Крокодил», 1955, № 7; у книгах: Избранное (1955); Избранное (1958); «Думы мои, думы мои...» та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 111—113.

ТОВАРИШІ-ДРУЗІ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1954, № 1, с. 3. В окремі видання за життя автора твір не включався.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 116—118.

ОТАК І ПИШУ

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1954, № 2, с. 97—105.

У перекладі російською мовою опубліковано в книгах: Избранное (1955); Избранное (1958); «Думы мои, думы мои...» та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 122—136.

[1] Фельдшерувати мені пощастило з одним дуже освіченим лікарем...— У 1913 р., після закінчення Київської фельдшерської школи, Остап Вишня працював у хірургічній клініці залізничної лікарні в Києві, на Солом'янці, разом з молодим тоді лікарем Коломійченком Михайлом Сидоровичем (1892—1973)— українським радянським хірургом, професором, заслуженим діячем науки Української РСР. «Не лише я,— згадував пізніше М. С. Коломійченко,— а й усі, хто знав фельдшера Губенка, дивувалися, бачачи невичерпну працездатність, незборну життєрадісність, незмінний оптимізм, якого не могли погасити ні постійні нестатки, ні вічне недоїдання.

Був він якийсь невгамовний, непосидющий, завжди заклопотаний різними своїми справами, яких у нього ставало все більше та більше. Встигав він якимсь дивом і вчитися, сказати б по-сьогоднішньому, на «відмінно», і за п'ять верст ходити давати уроки учневі, синкові багатія, і регулярно відвідувати театр, який він любив, як сам про те говорив, «до безтями» *(Коломійченко М.* Людина з великим серцем.— У кн. Живий Остап Вишня, с. 23).

[2] «Сатирикон» — «Сатирикон» і «Новий сатирикон», сатирично-гумористичні журнали ліберально-буржуазного спрямування, видавалися в Петрограді в 1908—1918 рр.

НЕЩАСНЕ КОХАННЯ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1954, № 5, с. 2—3.

У перекладі російською мовою твір друкувався в книгах: Избранное (1955); Избранное (1958); «Думы мои, думы мои...» та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 142—147.

[1] МТС — машинно-тракторні станції, державні сільськогосподарські підприємства (перші в 1928 р.), створені для надання технічної та організаційної допомоги колгоспам; 1958 р. реорганізовані в ремонтно-технічні станції (РТС).

ДЗВОНАРІ

Вперше надруковано в журн.«Перець», 1955, № 12, с. 3.

У перекладі російською мовою опубліковано в книгах: Пятна на солнце. Сатира и юмор. Симферополь, 1957; Избранное (1958); «Думы мои, думы мои...» та ін.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 211—214.

[1] Рейс Йоганн Філіпп (1834—1874) — німецький винахідник, 1861 р. створив першу конструкцію телефону, що не мала практичного використання.

[2] Белл Александер Грейям (1847—1922) — один з винахідників телефону (патент 1876 р.), шотландець, з 1871 р. жив у США.

«У КУРСІ ДЄЛА...»

(Пам'яті Юрія Васильовича Шумського)

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1955, № 6, с. 26—27. Час і місце написання твору: «Травень, 1955, Київ». Твір входив до збірки «Усмішки» (1955) та ін.

У перекладі російською мовою друкувався у виданні «Думы мои, думы мои...»

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 215—221.

[1] Осмяловська Катерина Олександрівна (н. 1904 р.) — українська радянська актриса, народна артистка УРСР, сценічну діяльність розпочала 1920 р., працювала в Одеському державному драматичному театрі ім. Жовтневої революції, з 1930 р. по 1963 р. — в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка.

[2] «Полум'ярі» — п'єса А. В. Луначарського (1875—1933).

[3] «Республіка на колесах» — п'єса Я. А. Мамонтова (1888—1940), українського радянського письменника, театрознавця, педагога.

[4] Шумський — Клод; Осмяловська — Есмеральда... — Мається на увазі виконання Ю. В. Шумським ролі Клода Фролло та К. О. Осмяловською ролі Есмеральди в «Соборі Паризької богоматері» за В. Гюго на сцені Одеського державного драматичного театру.

[5] «По ревізії» — п'єса М. Л. Кропивницького (1840—1910).

[6] Сосюра Володимир Миколайович (1897/98—1965) — український радянський поет-лірик, автор поем, перекладач; лауреат Державної премії СРСР (1948), Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Української РСР.

[7] Малишко Андрій Самійлович (1912—1970) — український радянський поет-лірик, автор поем, перекладач, публіцист; лауреат Державної премії СРСР (1947, 1951, 1969), Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Української РСР.

[8] Воронько Платон Микитович (н. 1913 р.) — український радянський поет-лірик, автор поем, віршів для дітей, перекладач; лауреат Державної премії СРСР (1951).

[9] Молдаванка, Пересип — історичні околиці Одеси.

ГАННА ПЕТРІВНА ЗАТИРКЕВИЧ-КАРПИНСЬКА

(Сто літ з дня народження)

Вперше з підзаголовком «Сто літ з дня народження» надруковано в журн. «Україна», 1956, № 2, с. 23.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 267—274.

[1] Затиркевич-Карпинська Ганна Петрівна (1856—1921) — українська актриса, на професійній сцені виступала з 1883 р., була в трупі М. Кропивницького, пізніше — М. Садовського, працювала в різних театральних об'єднаннях.

[2] Борисоглібська (Сидоренко-Свидерська) Ганна Іванівна (1868—1939) — українська актриса, народна артистка Української РСР (з 1936 р.); на професіональній сцені з 1888 р. в трупі М. Л. Кропивницького, потім П. К. Саксаганського, І. К. Карпенка-Карого та ін.

[3] Юренєва Віра Леонідівна (1876—1962) — російська радянська актриса, навчалась на курсах і один сезон працювала в Александринському театрі, потім — у театрах в Одесі, Києві, Новочеркаську, Ростові-на-Дону та ін.

[4] Пасхалова (справжнє прізвище Чегодаєва) Анна Олександрівна (1869—1944) — російська радянська актриса, працювала в Александринському театрі з 1897 р.; російська актриса в театрах України — в Харкові, Одесі, Києві, у драматичному театрі М. М. Соловцова (1857—1902).

[5] Полевицька Олена Олександрівна (1881—1973) — російська актриса, в 1910—1918 рр. працювала в трупі М. М. Синельникова (1855—1939) у Харкові та Києві.

[6] Токарева Марія Олександрівна (1894—1964) — російська радянська актриса, народна артистка РРФСР.

[7] Театр купецького зібрання — Будинок купецького зібрання, пам'ятка архітектури, споруджений 1882 р. за проектом архітектора В. М. Ніколаєва; після Великої Жовтневої соціалістичної революції тут були — Пролетарський будинок мистецтв, Будинок комуністичної освіти, перший клуб «Більшовики», Палац піонерів; нині — Київська державна філармонія.

ПАНСЬКА ЯЛИНКА

Вперше надруковано в журн. «Барвінок», 1956, № 1, с. 7—9.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 271—274.

[1] Коповик — срібний полтинник, монета в дожовтневі часи.

[2] Гриндjоли — один із видів саней.

А ЧИ...

Вперше з визначенням жанру «Фейлетон» надруковано в журн. «Колгоспник України», 1956, № 2, с. 43. Опубліковано в посмертному виданні творів письменника «Привіт! Привіт!», в перекладі російською мовою — у книзі «Думы мои, думы мои...».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 288—291.

HISTORIA MENNINGITICA

Вперше з підзаголовком «З приводу наклепницької книги К. Меннінга «Україна XX століття» надруковано в газ. «Радянська Україна», 1956, 11 березня.

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 307—308.

[1] ...Виходить, що її, нашу історію, далеко краще знають десь аж у Колумбії...

— Де та Колумбія?— Тут і далі автор вдається до іронічно-шаржованого висміювання професора-антирадянця Колумбійського університету Кларенса Меннінга.

ЩОДЕННИКОВІ ЗАПИСИ

«ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ...»

Вперше з підзаголовком «Уривки з щоденника» надруковано в журн. «Дніпро», 1957, № 2, с. 73—101. У книзі «Привіт! Привіт!» опубліковано під назвою «Думаю собі та й думаю... (З літературного щоденника)».

У перекладі російською мовою надруковано у книзі: «Думы мои, думы мои...».

Подається за вид.: Твори в семи томах, т. 7, с. 342—386.

[1] Короленко Володимир Галактіонович (1853—1921) — видатний російський письменник, українець за походженням, з 1900 р. жив у Полтаві.

[2] Ліницька (Загорська) Любов Павлівна (1865—1924) — українська актриса; сценічна діяльність — з 1886 р.; виступала в трупах М. Л. Кропивницького, П. К. Саксаганського, в театрі М. К. Садовського та ін.

[3] Загорський Іван Васильович (1861—1908) — український актор; грав у трупах Л. М. Кропивницького, М. К. Садовського та ін.

[4] Чичорський Ростислав Львович (1871—1927) — український актор, професійну сценічну діяльність розпочав у 1898 р.; працював у трупах під керівництвом П. К. Саксаганського, також у Народному театрі.

[5] Романицький Борис Васильович (н. 1891 р.) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР (з 1944 р.), один із засновників і художніх керівників Українського театру ім. М. К. Заньковецької у Львові, лауреат Державної премії СРСР (1950).

[6] Крушельницький Мар'ян Михайлович (1897—1963) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР (з 1944 р.), брав участь в організації театрів у Вінниці, Харкові; з 1952 р.— в театрі імені І. Франка в Києві, лауреат Державної премії СРСР (1947, 1948).

[7] Їжакевич Іван Сидорович (1864—1962) — український радянський художник, майстер живопису, книжкової графіки на історичні й біографічні шевченківські теми, народний художник Української РСР (з 1951 р.).

[8] Ю. І. Яновський дістав премію.— Тут ідеться про відзначення книги Юрія Івановича Яновського (1902—1954) «Київські оповідання» Державною премією СРСР (1949).

[9] Смілянський Леонід Іванович (1904—1966) — український радянський письменник, прозаїк і драматург.

[10] Маківчук Федір Юрійович (н. 1912 р.) — український радянський письменник, гуморист і публіцист, головний редактор журналу «Перець» (з 1946 р.), заслужений працівник культури Української РСР.

[11] Новиченко Леонід Миколайович (н. 1914 р.) — український радянський літературознавець, критик, письменник, член-кореспондент АН УРСР (з 1958 р.).

[12] Гончаренко Іван Іванович (н. 1908 р.) — український радянський поет.

[13] Вільховий Петро Якимович (1900—1975) — український радянський письменник, прозаїк.

[14] Копиленко Олександр Іванович (1900—1958) — український радянський письменник, автор творів для дітей та юнацтва.

[15] Дорошко Петро Онуфрійович (н. 1910 р.) — український радянський письменник, поет і прозаїк.

[16] Смолич Юрій Корнійович (1900—1976) — український радянський письменник, прозаїк, публіцист, Герой Соціалістичної Праці.

[17] Чалий Богдан Йосипович (н. 1924 р.) — український радянський письменник, автор збірок віршів і поем для дітей.

[18] Скляренко Семен Дмитрович (1901—1962) — український радянський письменник, автор збірок оповідань, нарисів, романів, перекладач з літератур народів СРСР.

[19] Палійчук Борис Дмитрович (н. 1913 р.) — російський радянський поет і прозаїк, автор збірок віршів, поем.

[20] Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський письменник, поет і прозаїк, перекладач з української та інших літератур.

[21] Кочерга Іван Антонович (1881—1952) — український радянський драматург, заслужений діяч мистецтв Української РСР, автор

багатьох широковідомих п'єс і драматичних поем на сучасну й історичні теми.

[22] Були на перегляді опери «Богдан Хмельницький»...— Мається на увазі опера К. Ф. Данькевича 1905—1984).

[23] Василь (потім він Чечвянський)...— Чечвянський (Губенко) Василь Михайлович (1888—1938), український радянський письменник-гуморист і сатирик, брат Павла Губенка (Остапа Вишні).

[24] Леонідзе Георгій Миколайович (1899—1966) — грузинський радянський поет, академік АН Грузинської РСР, лауреат Державної премії СРСР (1941, 1950, 1952).

[25] Ханум Тамара (Тамара Артемівна Петросян) (н. 1906 р.)— узбецька радянська артистка, народна артистка СРСР (з 1956 р.); брала активну участь у розвитку узбецького балетного мистецтва; лауреат Державної премії СРСР (1941).

[26] Руставелі Шота — великий грузинський поет XII ст., автор поеми «Витязь у тигровій шкурі»; переклад поеми українською мовою здійснив М. П. Бажан, лауреат премії ім. Шота Руставелі.

[27] Косарик Дмитро (Коваленко Дмитро Михайлович) (н. 1904 р.) — український радянський письменник, автор збірок оповідань, літературознавчих пошукових розповідей з життя і творчості письменників.

[28] Маньковський Борис Микитович (1883—1962) — український радянський учений, лікар-невропатолог, заслужений діяч наук Української РСР (з 1942 р.).

[29] Тимошенко Юрій Трохимович (н. 1919 р.) — український радянський актор, народний артист Української РСР (з 1960 р.).

[30] Березін Юхим Йосипович (н. 1919 р.) — український радянський актор, народний артист Української РСР (з 1960 р.).

[31] ...Переклав отож я «Ревізора»...— В листопаді 1951 р. Остап Вишня на замовлення видавництва «Мистецтво» перекладав п'єсу М. В. Гоголя «Ревізор». Цю працю письменник вважав за велику честь і високий громадянський і творчий обов'язок, тому й занотував у щоденнику 5 листопада 1951 р.: «Треба перекласти «Ревізора» Гоголя українською мовою. І все. Ніколи я не відчував себе таким безсилим, таким нікчемним, як перед «подвигом» — перекласти «Ревізора». Тільки з М. Т. Рильським як редактором я можу ризикнути взятися за цю роботу» (Твори в семи томах, т. 7, с. 262).

П'єса «Ревізор» у перекладі Остапа Вишні опублікована у вид.: *Гоголь М. В.* Драматичні твори. (Переклад з російської мови за ред. Максима Рильського). К., 1952.

[32] Кальченко Іван Іванович (н. 1904) — хірург, заслужений діяч науки Української РСР.

[33] Коломійченко Олексій Сидорович (1898—1974) — український радянський оториноларинголог, заслужений діяч наук Української РСР.

[34] Стражеско Микола Дмитрович (1876—1952) — радянський терапевт, академік АН СРСР, АН УРСР, АМН, Герой Соціалістичної Праці.

[35] Образцов Василь Парменович (1849/1851—1920) — російський терапевт, учений; створив класичний опис клініки інфаркта міокарда (1910 р., спільно з М. Д. Стражеско).

[36] Шатилов Петро Іванович (1869—1921) — український радянський терапевт, професор Харківського університету, розробляв проблеми діагностики і терапії, мікробіології й епідеміології, 1912 р. застосував у Харківському військовому госпіталі вакцину проти черевного тифу.

[37] Собінов Леонід Віталійович (1872—1934) — радянський співак, народний артист Республіки (1923 р.), у 1897—1933 рр. виступав на сцені Великого театру в Москві.

[38] Марджанішвілі Коте (Марджанов Костянтин Олександрович; 1872—1933) — артист грузинського та російського театрів, режисер, народний артист Грузинської РСР; широко знана в історії радянського театру його постановка спектаклю «Фуенте Овехуна» Лопе де Вега (1919 р., Київ; 1922 р., Тбілісі).

[39] Чхеідзе Ушанги Вікторович (1898—1953) — грузинський радянський актор, народний артист Грузинської РСР; 1928—1935 рр. виступав у театрі ім. К. Марджанішвілі (Тбілісі).

[40] Театр Соловцова — створено у Києва 1891 р. «Товариство драматичних артистів», 1893 р.— російський театр М. М. Соловцова (заснований Соловцовим, Недєліним, Чужбиновим, Пісоцьким).

[41] Корольчук Олександр Іванович (1883—1925) — український радянський актор і режисер, один із засновників українського драматичного театру ім. М. К. Заньковецької.

[42] Яременко Василь Сергійович (н. 1895 р.) — радянський актор, народний артист СРСР, один із засновників українського драматичного театру ім. М. К. Заньковецької; лауреат Державної премії СРСР (1950).

[43] ...Я прочитав у «Вітчизні» статтю N. «Радянський патріотизм» — Мається на увазі стаття Є. І. Старинкевич (1890—1966), видрукована в згаданому журналі (1952, № 8, с. 141—156).

[44] Лявониха — білоруський народний масовий танець, що виконується в супроводі пісні під цією ж назвою.

[45] «Алитет уходит в горы» — роман російського радянського письменника Т. З. Сьомушкіна (1900—1970), відзначений 1949 р. Державною премією СРСР.

[46] «Абай» — роман казахського радянського письменника М. О. Ауезова (1897—1961), академіка АН Казахської РСР, лауреата Державної премії СРСР (1949) і Ленінської премії (1959).

[47] «Последний из удэге» — роман О. О. Фадєєва (1901—1956) з історії громадянської війни на Далекому Сході, незакінчений (ч. 1—4, 1920—1940 рр., ч. 5—1956).

[48] «Далеко от Москвы» — роман російського радянського письменника В. М. Ажаєва (1915—1968), відзначений Державною премією СРСР (1949).

ЗМІСТ

Остап Вишня. *І. В. Зуб* 5

ФЕЙЛЕТОНИ, ГУМОРЕСКИ, УСМІШКИ

Демократичні реформи Денікіна *(Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)* 34
Антанта *(Науковий виспід)* 35
«Діли небесні» 38
Лист із села 42
«Усипка, утечка, усушка й утруска» *(Теорія)* 43
Цеп на Муссоліні 45
Газета — дуже велике діло 46
Походження світу *(Наукова праця. Власне науково-популярна)* . 48
Подорожні враження 50
«Земля обработки требуетъ» 54
Отакі в нас колись на селі були клуби 56
«Жінвідділ» 57
Як ми колись учились 60
«Село — книга» 62
«Ох, і лікували нас» 65
Пролетарський сад 69
Письменники 72
«Плуг» 75
Вечорниці 81
Чий Шевченко? 83
Київ *(Усмішка. Ретроспективна, коли можна так сказати)* 86
Дорого це все коштує 90
Ага, будеш?! 91
Збільшити продуктивність праці! 92
Борімось за книжку! 95
Сон кобили вороної 96
Крим 98
«Діва» й «Монах» *(Легенда)* 103
Море *(Дещо з природознавства)* 104
Кримське сонце 107
Бережком!.. Бережком!.. 110
Юра Гнат 115
«Вій» 118
Понад туманами *(Перша аероподорож)* 120
Якої погибелі ми дійшли 127
Ярмарок 130
«Гіпно-баба» 149
«Леригія» 151
«Сільська юстиція» 153

Дід Матвій 156
«Підкачала» 163
Три сосни 166
Мисливство 168
Моя автобіографія 170
Олександр Довженко 174
«Зенітка» 178
«Бліцкріг» 181
Доісторичний струмент 183
Діди наші та баби наші 185
Як варити і їсти суп із дикої качки 187
Наша земля! Радянська земля! 191
«Великомученик Остап Вишня» 195
Українсько-німецька націоналістична самостійна дірка 199
Хлюст 201
«Прем'єр-міністр» 203
«Побратими» 206
Ленінград і ленінградці 208
Лисиця 218
Відкриття охоти 222
Заєць 226
Про мудрого зайця 229
Бекас 230
Вовк 236
«Ружжо» 242
Вальдшнеп 250
Дика коза 254
Лось 259
Перепілка 263
Дика гуска 269
Бенгальський тигр 275
Дикий кабан, або вепр 281
Гагара 288
Якби моя бабуся встали 294
Драстуйте! 297
Діла не наші — діла монарші 301
Уссурійські коропи 302
Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся 304
Дідів прогноз 309
Запорожці 312
Зробіть перерву! 324
Як засмажити коропа 326
Дилда 327
Про бур'яни 330
Директивна нарада 333
Лобогрійка 335
Екіпіровка мисливця 338
«Соліст» 342
З крякухою на озері 344
Про кури, про індики, про директорів і т. ін. 353
Про Степана Олійника 356
А народ воювати не хоче 359
Весна і весна 362
Про Сергія Воскрекасенка 364
Точна адреса 367
Археологія з географією 368
У ніч під Новий рік 369
Федько Зошит *(Сумний жарт)* 372

«Ростіть, ростіть...» 374
«Калиновий гай» 376
Многая літа поетові! 381
Американський рай 384
Народна гордість 386
Короп 403
Все життя з Гоголем 406
Про Дмитра Білоуса 413
Про Анатолія Косматенка 418
Олекса Іванович 421
Ділов, ділов... 428
Думало 432
Товариші-друзі 434
Отак і пишу 437
Нещасне кохання 450
Дзвонарі 454
«У курсі дела...» *(Пам'яті Юрія Васильовича Шумського)* 457
Ганна Петрівна Затиркевич-Карпинська *(Сто літ з дня народження)* 463
Панська ялинка 467
А чи... 470
Historia menningitica 473

ЩОДЕННИКОВІ ЗАПИСИ

«Думи мої, думи мої...» 475

Примітки 517

Академия наук Украинской ССР
Издательство «Наукова думка»

БИБЛИОТЕКА УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Советская украинская литература

ОСТАП ВИШНЯ

Фейлетоны
Юморески
Усмешки
Дневниковые записи

Составитель, автор вступительной статьи и примечаний
ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ ЗУБ

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

Редактор
В. Я. ПИПЧЕНКО
Художник
В. М. ДОЗОРЕЦЬ
Художній редактор
Р. К. ПАХОЛЮК
Технічний редактор
Б. М. КРИЧЕВСЬКА
Коректори
Н. О. ЛУЦЬКА,
З. П. ШКОЛЬНИК,
І. В. КРИВОШЕЇНА,
Ю. І. БОЙКО

Інформ. бланк № 5687.

Здано до набору 12.12.83. Підп. до друку 01.03.84. Формат 84×108/32. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 29,4. Ум. фарбо-відб. 29,4. Обл.-вид. арк. 33,9. Тираж 185 000 пр. Зам. 3-470. Ціна 3 крб. 70 к.

Видавництво «Наукова думка».
252601 Київ 4, вул. Рєпіна, 3.

Книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе.
310057 Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

СЕРІЯ
«РАДЯНСЬКА
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»

✳

ВИПУЩЕНО:

ЯРОСЛАВ ГАЛАН,
1983. 592 с.

ГОТУЄТЬСЯ ДО ДРУКУ:

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ
ПЕТРО ПАНЧ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ